

МАЛУРУССКІЯ

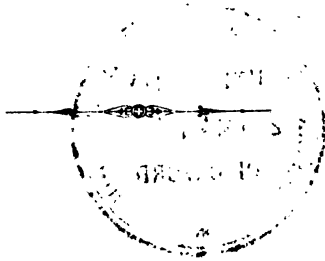
НАРОДНЫЯ ПРЕДАНІЯ И РАЗСКАЗЫ.

СВОДЪ

МИХАИЛА ДРАГОМАНОВА.

ИЗДАНИЕ Юго-Западнаго Отдѣла ИМПЕРАТОРСКАГО
РУССКАГО ГЕОГРАФИЧЕСКАГО ОБЩЕСТВА.

КІЕВЪ.

Типографія М. П. Фрица, Большая Владимір. ул., возлѣ памятн. Ирины собств. д.

1876.

(Изъ III т. Записокъ).

Напечатано по опредѣленію Юго-Западнаго Отдѣла Императорскаго Русскаго Географическаго Общества 23 генваря 1876 года.

Правитель дѣлъ Отдѣла Ал. Антоновичъ.

ОГЛАВЛЕНІЕ.

	стр.
Предисловіе. Замѣчанія о систематическомъ изданіи произведеній малорусской народной словесности	1
I. Представленія и рассказы о явленіяхъ природы и изобрѣтеніяхъ.	1
Человѣкъ и собака	1
Морскіе люди	1
Люди прежніе и будущіе (великаны и пигмен)	383
Песоголовцы—людѣды	2 и 384
Боя	386
Кони и волы	2—109
Разговоръ воловъ на новый годъ	3—75
Свиньи	4
Верблюды	4
Мыши	4
Волки	5
Медвѣдь	5
Птицы	6
Пѣтухъ	6
Бурица	6
Павлины	6
Синица	6
Сусідка (<i>Alauda cristate</i>)	6
Припѣлка (<i>qlareola melanoptera</i>)	6
Жаворонокъ	6
Сойка	6
Королекъ	386
Ласточка	7
Сорока	7
Сова и пугачъ	7
Дятель	7
Дикіе гуси	7

IV

Журавли	8
Аистъ	8
Букушка	8
Воробьи	9
Голубь	10
Ночница	10
Черепаша	10
Гадюга	11
Камбала	386
Рѣчные моллюски (скойки)	386
Пчела	12
Летучій паукъ	12
Комаръ и оводъ	13
Ракъ	
Лѣсъ	13
Чай	13
Табакъ	13
Черти и табачники	14
Хлѣбный колосъ	14
Овесъ и вуколь	14
О сотвореніи горъ и камней (тутъ же и коровъ, козъ, овса, осота)	15
Громъ	16
Дождь	387
Огонь	387
Вѣтеръ	16
Мартъ, апрѣль и май	17
Мельница	17
Водка	17
Желѣзные дороги и телеграфы	19
Керосинъ	19
II. Примѣты и повѣрья	20
Указатель къ примѣтамъ и повѣрьямъ	23
III. Знахарство, молитвы, заговоры и пародіи ихъ	24
Отъ грому	24
Когда рвутъ зілля	24
Отъ волоса	24
Отъ угара	25
Отъ обжога	25
Если пухнуть и гноятся глаза	25
Молитва отъ лихорадки	26
Отъ запоя	26

Отъ чахотки	27
Отъ бышихи (рожи)	27
Французская болѣзнь	27
Отъ крикалицовъ	28
Плиссивва	28
Сухотка	28
Заговоръ отъ крови	28
Отъ бѣлыа	29
Отъ зубовъ	29
Отъ бородавокъ	29
Отъ недержанія мочи	29
Отъ укушенія зми	29
Тоже	30
Если нападуть собаки	30
Заговоръ отъ звѣря	31
Отъ бѣшенства	31
Отъ переломовъ и др. скотскихъ болѣзней	31
Противъ воробьевъ	32
Таракановъ	32
Болѣзни пчель	32
Вечерняя вода для пчель	33
Мельничный камень	33
Любовныя средства (№ 34—36)	33
Противъ воловь	34
Чудесная стрѣльба (№ 38—40)	34
Неразвѣнный рубль	35
Невидимка	35
Вѣда отъ людей	35
— отъ суда пансаго	35
Шалопутская молитва	36
Искаженія молитвъ (№ 46—49)	37
Приложеніе къ VII отдѣлу. Заклятіе отъ гостца	40
IV. Вѣрованія и рассказы о чертяхъ	42
Вѣрованія о чертяхъ	42
Чортъ—туча	44
Чортъ въ видѣ клубка	44
Чортъ въ видѣ борзой собаки	45
Тоже	45
Чортъ въ видѣ дятла	46
Черти въ видѣ дѣтей и борзыхъ собакъ	46
Чортъ въ видѣ kota	46

VI

Чортъ въ видѣ пана	47
Тоже	47
Чортъ и бузина	47
Чортъ подъ мостомъ	48
Водяной	48
Чертовка	48
Повитуха у чертовки и чортова полатно	49
Чортова мать	49
Чортовъ сынъ и чортоваго кума кровать	53
Черти и водосвятіе 1, 2.	390
Местъ чорта богомольному человѣку.	51
Музыкантъ и черти	52
Тоже	53
Чортъ заводитъ человѣка съ дороги	54
Чортъ топить извозчика	54
Чортъ и три повѣсившихся	54
Обманутый кривой чортъ.	55
Чортъ и бѣдный шляхтичъ	55
Какъ вызывать чертей	56
Избавленіе запроданнаго чорту.	57
Какъ добыть чорта—слугу	57
Какъ человѣкъ встрѣтилъ чорта	57
Какъ экономя видѣлъ чорта	58
Чортъ беретъ жидъ за десятину	58
Тоже	58
Тоже	59
Чортова расплата	59
V. Разказы о мертвецахъ	62
Мертвецъ, сосущій кровь.	62
Мертвецова намітка.	62
Жена—упырь	63
Мертвцы на заговѣнахъ	66
Не плачь по мертвому: мертвецъ въ гостяхъ у жены	391
Тоже: Мертвый любовникъ	392
О мертвой рукѣ и о свѣчѣ изъ человѣчьяго жиру.	67
VI. Вѣрованья и разказы о людяхъ съ чудесною силою	68
Вѣдьмы I—II	68
Соль для вѣдьмъ	70
Вѣдмскій крестикъ и цыганская иголка.	71
Тоже: Вѣдьма на лысой горѣ	392
Вѣдьма и вѣдьмакъ	71

VII

Тоже: Наказанныя вѣдьма	394
Вѣдьма въ видѣ рѣшета	73
Какъ ловить вѣдьму	73
Вѣдьма «на добре й на зле»	74
Какъ ворожка посылаетъ смерть и вызываетъ суженаго	74
Какъ ворожка отводитъ смерть	75
Человѣкъ, знающій языкъ животныхъ	75
Волшебники	76
VII. О кладахъ	78
Кто кладъ кладъ	78
Запорожскій кладъ	395
Кладъ давался дѣтямъ	78
Тоже	79
Свѣча надъ кладомъ и гробомъ праведнаго	79
Кладъ подъ грушею	80
Кладъ въ замковомъ подвалѣ и крестѣ	80
Кладъ въ башнѣ стараго замка	82
Кладъ въ видѣ шуки въ колодецѣ	84
Кладъ въ могилѣ	398
Кладъ въ подвалѣ у могилы	84
Кладъ у могилы Галаганки	84
— — — Капитанъ	84
Какъ запорожцы клады завапывали	84
Кладъ Палия	84
Разговоръ о кладахъ (объ ордѣ и могилахъ)	84
VIII. Разказы о церковныхъ лицахъ и явленіяхъ	89
Сотвореніе и благословеніе міра (Богомъ и Сатанайломъ)	89
Сотвореніе Адама, чорта, женщины. Грѣхопаденіе	91
Адамъ земледѣлецъ	92
Смерть Адама и преображенное дерево	93
Каинъ и Авель	94
Потопъ	94
Потопъ (и птахъ—носорожець)	95
Фараоны—сирены	96
Жалобчукъ (Сампсонъ)	399
Царь—Давидъ (Судъ съ Богомъ и псалтырь)	96
Іосифъ, Сампсонъ и Соломонъ—Давидовы дѣти	98
Іерусалимъ	99
Премудрый Соломонъ	99
Царь Соломонъ и жена его	103
Премудрый Соломонъ и злая мать его	105

Судъ Соломона	108
I. Христось въ ясляхъ (кони и волы)	109
О концѣ свѣта и страшномъ судѣ	109
Какъ Богъ со святыми по землѣ ходилъ, испытывалъ людей и научалъ святыхъ	110
Господь и св. Петръ испытываютъ людей	115
Тоже	116
Тоже: I. Христось и св. Петръ	119
Три награды за гостепрѣмство Иисусу и 11 апостоловъ	120
Награда нищелюбія	401
Забота Бога о дѣтяхъ	401
Господь и св. Петръ даютъ счастье	123
Спасъ, св. Петръ и подкова	124
Спасъ о бѣшеной собакѣ и пьяномъ человѣкѣ	124
Богъ и беззаботный человѣкъ	125
Богъ, св. Петръ и цыганъ	125
Иисусъ Христось и жидъ	403
Спасъ, св. Петръ и злая жена	129
Спасъ и оводы	129
Сила покаянія. 1. Кровосмѣнитель (Андрей Первозванный)	130
2. Разбойникъ	131
Тоже: Марія Египетская	132
Запродаанный чорту и адское доже	406
Евдокія—Иродова дочь	134
Св. Николай и архіерей	137
Богородица, св. Николай и св. Юрій	140
Святой и чортъ	140
Какъ молились святые въ старину	141
Молитва возвращаетъ пропавшихъ лошадей	143
Канунъ Крещенія (богатый вечеръ)	144
Святые пятницы	144
Наказанное неуваженіе къ свѣтлому празднику	145
Красныя яйца	145
Папа Римскій	146
Слишкомъ добрый попъ	146
Попъ—ворожка	146
Шапка—платка	149
Отзывъ крестьянина о полахъ черниговскихъ во время крѣпост- наго права	150
Вирша о богатомъ мужикѣ Гавриилѣ	150
Жадная попадья	154

Дьякъ и пономарь	155
Гибель четырехъ поповъ	155
Мужикъ, баба, попь, дьяконъ и цыганъ	160
Дьякъ Титъ Григорьевичъ	162
Дьякъ и малограмотный попь	166
Дьякъ—игуаъ	167
Чернецъ и черницы	167
Церковный колоколъ	167

Приложеніе къ VIII отдѣлу.

Святые листы, которые носятъ на тѣлѣ:	
I. Сонъ Пресвятой Богородицы	167
II. Наука Господня	168
Болгарскій разсказъ о сотвореніи міра	429
IX. О явленіяхъ жизни семейной и общественной.	170
Жена не другъ	170
Не говори жень правды	170
Отчего женщины больше работаютъ	170
Не крести въ первый разъ дѣвочки	172
Дѣв мѣры	172
Болтливая жена	173
Упрямая пара	174
Не посылай брата къ чортовой матери	174
Забота Бога о дѣтяхъ	401
Плаксивое дитя	174
Батько и сынъ	175
Отцы и дѣти	175
Объ отцѣ, что пырнулъ сына ножомъ	176
Неблагодарные сыновья и шкатулка	177
Не прячь вѣды отъ матери	181
Сосѣдское добро	181
Чабаны и заговѣны	181
Часовой мастеръ и мельникъ	182
Шинкаръ и мельникъ	182
Доля богатаго и бѣднаго	182
Тоже	410
Злыдни	413
Талакъ—участь богатаго и бѣднаго	184
Деньги—смерть	184
Богачи	185
Богачи и бѣдняки	185
У бѣднаго и чортъ души не покушаетъ	185

Эпидемія на крестьянахъ	186
Св. Юрій—крестьянскій Богъ	188
Черти въ видѣ пановъ и паничей	188
Пѣсни о «Правдѣ» на панскомъ дворѣ	188
Панъ джець	189
Панъ ищетъ счастливаго мѣста	190
Цыганы и ѣда:	
I. Надъ цыганомъ и святые смѣются	190
II—III—IV	190, 192, 193
Цыганская семья	193
Жида громъ не бьетъ	194
Жида чортъ беретъ за десятину	194
Жадный жидъ среди святыхъ	403
Происхожденіе поляка	194
Панъ-ляхъ безпомощный поросенокъ	194
Перевертни или люди смѣшаннаго происхожденія	194
Великорусскій и Малорусскій языкъ	195
Русскіе заказываютъ евангеліе отъ общества	195
Солдаты воръ	195
Солдаты и хозяйское дитя	196
Объѣвшійся солдатъ	196
Солдаты чаю просить (Добре дуть, якъ дадутъ)	196
И собакамъ надобенъ паспортъ	197
Осторожная цивилизація	197
X. Преданія о лицахъ и явленіяхъ политическихъ (историческихъ). 199	
Кочевые вожди народовъ	199
Князь Володимерь (Отчего по свѣту дороги кривы)	199
Царь Володимерь	199
Орда татарская	199
Шолудивый Бунякъ	200
Сторожевыя могилы отъ татарскихъ набѣговъ	200
Литва	200
Ногайцы	200
Татары и козаки-характерники	200
Палій и татарскій рыцарь	201
Палій, Мазепа и орда	201
Шведы, Мазепа и Палій	205
Мазепа, Палій, Полуботокъ и Разумовскіе	206
Польша и Запорожье (Гетманщина)	414
Колившина	209
Судъ надъ гайдамаками въ Кодиѣ	210

О Запорожцахъ: Шевцахъ, Скотивцѣ, Кучугурѣ и Громуцѣ	210
Запорожцы: Сагайдакъ, Скотивецъ, Дворяненко	415
Запорожецъ Дворяненко и нѣмцы-колонисты	422
Запорожскія пушки и кутыя	212
Разбойники въ Новороссіи	212
Гайдамаки въ Харьковской губерніи	212
Король польскій Понятовскій и Екатерина II.	214
Бѣглецы крестьяне въ Новороссіи	423
Паны Потоцкіе и козацко-шляхетскіе крестьяне	215
Местъ польскаго пана крестьянину	216
Панскій атаманъ на томъ святѣ	216
Разсказъ крестьянина о старинѣ и современности въ 1862 г.	217
Приложеніе къ IX отдѣлу:	
Разсказъ польскаго шляхтича о гайдамакахъ	218
XI. Преданія о мѣстностяхъ	221
Какъ иногда получаютъ имена урочища	221
1. Градова криница	221
2. Касперівъ хутірѣ	221
3. Злодійська доріжка	222
4. Чорнеча гребля	222
Буняково. Замчище и Настина могила	224
Мѣстныя преданія, собранныя во время поѣздки на Днѣпровскіе пороги Я. Новицкимъ	226
Могила Близнецы	227
Сторожева Могила	228
Могила Галаганка	228
Стрѣльча Скеля	229
Два камни—«Багатири»	230
Степныя могилы Мариупольскаго уѣзда, Екатер. губ	231
Капитанъ-Могила	232
Ведмідь-Могила	334
Дворянскія Могилы	235
Савуръ-Могила	236
Южнорусскія степи въ старину	240
Перенесеніе церкви изъ проселка Котлове въ село Мослолени	241
Приложеніе къ XI отдѣлу:	
I. Бѣлорусское преданіе о постройкѣ крѣпости въ Старомъ Быховѣ	246
II. Бѣлорусское преданіе о могилахъ ниже Мозыря	247
III. Великорусское преданіе о камнѣ возлѣ Брянска	247

XII. Былины	248
Илья Швецъ и Эмій	248
Чудовищный людоедъ Вукина	249
Михайло и золотыя ворота	249
Король Матяшъ	425
Богатырь и конь	251
XIII. Сказки фантастическія, игра словъ и остроумія	255
Ведмеже ухо, Вернигора и Крутигура	255
Розовнижелъзо, Роснишагора и Загазнода	257
Покетигорошокъ	260
Корибуры попелюхъ	262
Побѣдитель змѣи и дракона	267
Иванъ Царевичъ и желѣзный волкъ	271
Морозъ, голодъ и посуха	274
Ученикъ пустытника	278
Два королевича	283
Тремсинъ—Жаръ-птица и Настасья прекрасная изъ моря	286
Разумная жена—солнцева сестра	290
Три слова. (Умная жена)	292
Несчастный Данило	295
Настасья прекрасная	299
Помоща въ глѣу	304
Дѣвушка у разбойниковъ и запродаанный чортъ	307
Жена—змѣя	311
Жена—жаба	313
Счастливый сынъ бѣднаго человека	317
Счастливый сирота	323
Охъ	326
Дитя съ ангельскимъ голосомъ и Марко богатый	329
Три брата Кондрата	332
Дѣнадцать братьевъ	333
Сорокъ одинъ братъ	336
Дурень на небѣ	338
Иванъ дурень и Петрова дудка	339
Хитрый дурень	343
Хитрая дѣвка и панъ	347
Пороскій наймитъ	349
Заколдованныя дѣти	352
Ивасикъ и Вѣдьма	353
Мальчикъ—мизивецъ	355
Бѣлый роженикъ	357

XIII

Бычокъ третьячокъ	361
Лисица—кума	362
Пѣтухъ—пустынникъ и лисица—преподобница	363
Чудесная птица	363
Заяцъ и лягушка	366
Горошокъ до неба	366
Овсяная гора	367
Не любо—не слухай	372
Перестановка кормей ядовъ	373
Несообразности	473
Догадливая баба	473
Потреба	374
Тѣснота	474
Рѣзникъ	374
Услужливость по вѣлозъ	474
Успѣхи съ возрастомъ	374
Задачи	375
Приказки	876

Систематическій указатель къ «приказкамъ»:

I. Явленія природы и изобрѣтенія	381
II. Антропологическія явленія	482
III. Явленія церковной жизни	392
IV. Явленія жизни общественной	399
Хозяйство, социальный и государственный строй.	

ПРЕДИСЛОВІЕ.

Замѣчанія о систематическомъ изданіи произведеній малорусской народной словесности.

Настоящее изданіе составлено изъ прозаическихъ памятниковъ малорусской народной словесности, поступившихъ въ разное время и отъ разныхъ лицъ какъ въ Юго-Западный Отдѣлъ Императорскаго Русскаго Географическаго Общества, такъ и къ составителю лично. Имя каждаго почти лица, доставившаго какой-либо изъ №№ настоящаго сборника, подписано подъ соотвѣтствующимъ №. Здѣсь слѣдуетъ упомянуть, что наиболѣе матерьяловъ получено было прямо и черезъ посредство другихъ лицъ отъ г. Манджуры, (особенно много и почти все превосходнаго качества) Як. Новицкаго, Н. Мурашки, (черезъ проф. Прахова), Вл. Менчица, Ст. Руданскаго (переданы намъ проф. Котляревскимъ изъ матерьяловъ бывшей редакціи журнала «Основа»). Эти матерьялы записаны самими вышеупомянутыми лицами. Кромѣ того гг. Ив. Рудченко и Ал. Лоначевскій передали намъ тетради, доставшіяся имъ разными путями отъ неизвѣстныхъ лицъ изъ Подольской и Черниговской губерніи, и Гр. Купчанко передалъ нѣсколько рассказовъ изъ Буковины, г. Ан. Кр—ій записанный имъ рассказъ изъ Угорской Руси. Мы сочли необходимымъ прибавить къ рукописному матерьялу и напечатанный въ такихъ изданіяхъ, которыми пользованіе весьма затруднительно, особенно въ Россіи,

какъ напр. въ изданіяхъ галицкихъ. Такъ, мы перепечатали важнѣйшіе изъ разсказовъ, помѣщенныхъ г. Забалькомъ въ «Правдѣ» 1874 и 1875 гг., а также почти всѣ разказы, вошедшіе въ книжку г. Игнатія зъ Нивловичъ: «Казки. Зібрав Ігнатій з Нивловичъ. Н. Львів. 1861», которые, по нашему мнѣнію, особенно важны какъ посредствующіе между украинско-малорусскими и западно-славянскими и румынскими.

Нашъ личный трудъ состоялъ почти исключительно въ выборѣ и систематизаціи печатаемаго теперь матеріала. Съ тѣхъ поръ, какъ въ прежнемъ эстетическомъ отношеніи въ народной словесности прибавилось и научное, вопросъ о систематизаціи произведеній этой словесности получилъ свое значеніе. Явилась необходимость издавать эти произведенія въ системѣ и при томъ такой, которая бы давала возможность болѣе ясно видѣть отраженіе жизни народной, прошлой и настоящей, въ памятникахъ народного слова. Безъ сомнѣнія, наиболѣе цѣлесообразная система будетъ та, которая будетъ соответствовать естественному раздѣленію этихъ памятниковъ по отношенію ихъ къ народной жизни и естественному раздѣленію областей этой жизни и народного міросозерцанія.

Отправляясь отъ этихъ соображеній, мы составили, вмѣстѣ съ г. Антоновичемъ, программу изданія народныхъ пѣсенъ, поступившихъ въ распоряженіе Юго-Западнаго отдѣла Русскаго Географическаго Общества, по которой, съ нѣкоторыми отступленіями, сведены уже пѣсни буковинско-русскаго народа А. И. Лоначевскимъ въ II томъ Записокъ Отдѣла. Мы раздѣляемъ пѣсни, *во первыхъ*, на такія, которыя представляютъ болѣе или менѣе непосредственное выраженіе народного міросозерцанія и отраженіе народнаго быта, и *во вторыхъ*, на такія, которыя не имѣютъ этого непосредственнаго реального характера, а представляютъ сознательное употребленіе слова для достиженія извѣстныхъ цѣлей поученія или забавы,—

произведения тенденціозныя, искусственныя, каррикатуры, игру словъ или фантази и т. д. Только первыя вполне могутъ характеризовать народъ и народность, тогда какъ вторыя надо принимать не иначе, какъ съ постоянною памятью о томъ, что это произведенія по меньшей мѣрѣ односторонни и при томъ во многихъ случаяхъ вовсе не истиннаго происхожденія, какъ въ особенности духовныя стихи, сатирическія пѣсни, напр. о тещѣ, Оумѣ и Времѣ, и баллады о чрезвычайныхъ событіяхъ, какъ убійство жены, отравка брата, воровство и проч., — помѣщеніе вторыхъ въ ряду истинныхъ бытовыхъ, какъ обыкновенно это дѣлается (см. напр. самое объемистое изъ изданій малорусскихъ пѣсней V т. Труды этнограф. статист. экспедиціи въ Юго-западный край г. Чубинскаго), можетъ повести къ неправильнымъ заключеніямъ о народномъ бытѣ.

Пѣсни перваго отдѣла мы раздѣляемъ сообразно естественнымъ раздѣленіямъ народнаго міросозерцанія и быта, на 1) *Пѣсни культа и періодическія*, т. е. такія, въ которыхъ видно отношеніе народа къ природѣ и ея символизация и отвлеченіямъ, къ религіи. Древнѣйшія изъ этихъ пѣсней до христіанскаго происхожденія, но въ настоящее время и онѣ носятъ на себѣ слѣды двувѣрія, а многія пѣсни уже вполне христіанскія. Сюда мы относимъ: колядки, щедривы, весняны съ ихъ видами и развѣтвленіями, купальскія пѣсни и тѣ изъ лѣтнихъ и осеннихъ косарскихъ, гребовицкихъ, обжичныхъ и ир., въ которыхъ видно только известное отношеніе къ соответственнымъ явленіямъ природы и остаткамъ обряда; пѣсни же чисто хозяйственнаго характера изъ числа послѣднихъ должны относиться къ особому отдѣлу пѣсней экономическихъ. Въ случаѣ трудности полнаго отдѣленія хозяйственныхъ пѣсней отъ лѣтнихъ и осеннихъ обрядовыхъ пѣсней онѣ могутъ быть помѣщены и здѣсь, но въ особой рубрицѣ. Также смѣшанный характеръ имѣютъ весняны и коро-

ведены пѣсни вообще: въ нихъ промѣтѣ воспеванія весны и обряда, болѣе или менѣе культового характера, есть и любовныя пѣсни и зачаточныя драматическія представленія изъ семейнаго быта, которые потому только поются и играются весною, что весна—пора любви и оборотъ менѣе занитой молодежи на свѣжемъ воздухѣ и что мысли этой молодежи отъ любви переходятъ къ семьѣ, которая за тѣмъ представляется драматически или въ каррикатурѣ. Только для полноты картины, весенней жизни народа, пѣсни такого рода могутъ быть оставлены въ томъ отдѣлѣ. Вообще какъ для этого отдѣла, такъ и для другихъ шелательно распредѣленіе пѣсень внутри отдѣла по культурнымъ эпохамъ, напр., въ настоящемъ отдѣлѣ отъ болѣе первобытной, натуралистической, до позднѣйшей, денстической и пантеистической и до попытокъ проиническаго отношенія къ самому обряду и предмету его, а въ пѣсняхъ драматическаго характера отъ изображающихъ черты болѣе грубаго быта, которыя именно удержались въ обрядовыхъ пѣсняхъ,—до позднѣйшаго болѣе утонченнаго ¹⁾).

По содержанію своему значительная часть такъ называемыхъ духовныхъ стиховъ должна войти въ тотъ первый отдѣлъ пѣсней, какъ особая часть ихъ, а именно пѣсни о святыхъ

¹⁾ Такъ напр. въ малорусскихъ обрядовыхъ пѣсняхъ какъ въ хороводныхъ, такъ и свадебныхъ, отношеніе къ женщинѣ грубѣе, семья является гораздо патриархальнѣе, чѣмъ въ пѣсняхъ любовныхъ и семейно-родственныхъ, необрядныхъ. Въ тоже время терзаніе пѣсней и болѣе сходны съ великорусскими и бѣлорусскими. Очевидно, что въ нихъ мы имѣемъ дѣло съ пѣснями быта арханческаго, во многихъ случаяхъ съ пѣснями общерусскаго періода, до раздѣленія племенъ, изъ котораго масса другихъ малорусскихъ пѣсней, болѣе свободнаго образованія и употребленія, уже вышла. Грубы семейныя отношенія и въ малорусскихъ сатирическихъ пѣсняхъ, но здѣсь мы имѣемъ дѣло съ каррикатурой, а иногда и явно заимствованными пѣснями болѣе частью съ признаками великорусскаго вліянія въ языкѣ. Желанное нами слоевое распредѣленіе и сравнительное изслѣдованіе пѣсней русскихъ народностей только и можетъ дать основу для тѣхъ споровъ, какія вызвала статья г. Костомарова о великорусской, народной поэзій, и въ конкъ приняли участіе имена съ авторитетомъ гг. Костомарова, Вуслаева, Ор. Миллера.

лицахъ и явленіяхъ (Богородицѣ, святыхъ, страшномъ судѣ и проч.); только пѣсни отвлеченно-морализующаго характера должны быть отнесены въ другую, послѣднюю часть.

Всѣ пѣсни бытовья раздѣляются сообразно постепенному усложненію бытовыхъ отношеній на II) *Пѣсни жизни личной*: любовь, развлеченія, (смѣхъ, пьянство, воловительство) грусть (изъ причинъ индивидуальныхъ, напр. старости и др.) III) *Пѣсни жизни семейной* (свадебныя, родственныя, вдовьи, сиротскія и пр.) IV) *Пѣсни жизни экономической и сословной* (земледѣльческія, ремесленныя, чумацкія, бурлацкія и пр.) V) *Пѣсни жизни политической* (время дружино—княжескихъ, козацкихъ, гайдамацкихъ, рекрутско-крепачскихъ, —новѣйшія пѣсни про волю).

Пѣсни второй части, лирической бытовой непосредственности, могутъ составить нѣсколько или одинъ отдѣлъ VI) *поученіе и искусство въ пѣсенной формѣ*, съ подраздѣленіями: дидактическія нѣсни, баллады, сатира, карриатура, пародія, игра словъ и шутка. Порядокъ распредѣленія матерьяловъ въ каждомъ изъ этихъ подраздѣленій долженъ отвѣчать выше исчисленнымъ рубрикамъ.

Мы сочли необходимымъ изложить здѣсь программу систематическаго изданія пѣсенъ, одобренную Отдѣломъ, такъ какъ къ этой программѣ примыкаетъ и та, по которой мы расположили настоящій сборникъ малорусскихъ народныхъ разсказовъ и преданій. Эти разсказы и преданія, почти исключительно прозаическія, существенно отличаются отъ пѣсенъ тѣмъ, что они во всѣхъ своихъ частяхъ больше подвергаются иностранному вліянію, а потому не могутъ быть раздѣлены подобно пѣснямъ на А) непосредственная и бытовья и Б) тенденціозно-заимствованныя. Собственно большая часть ново-европейскихъ вѣрованій, прозаическихъ преданій и разсказовъ принадлежитъ къ числу заимствованныхъ

отъ другихъ народовъ, классическихъ и восточныхъ и при томъ до сихъ поръ совершается переходъ этихъ сказаній отъ народа къ народу. Той или другой мѣстности принадлежитъ небольшое число самостоятельныхъ разсказовъ и вѣрованій, а больше приспособленія бродячаго матерьяла къ мѣстному быту, облеченіе его въ большее или меньшее число мѣстныхъ красокъ. По этому, собственно говоря, прозаическіе разсказы и преданія наши отъвѣчаютъ только VI отдѣлу пѣсенъ и въ весьма ограниченной степени могутъ быть признаны національными и бытовыми. Впрочемъ и эти разсказы и преданія укладываются въ естественныя рубрики сообразно естественнымъ раздѣленіямъ міросозерцанія, жизни человѣческой и употребленія слова.

Мы раздѣлили ихъ на слѣдующіе отдѣлы.

I. Представленія и разсказы о явленіяхъ природы и изобрѣтеніяхъ.

II. Примѣты и повѣрья.

III. Знахарство, молитвы и пародіи ихъ.

IV. Вѣрованія и разсказы о чертяхъ.

V. Разсказы о мертвецахъ.

VI. Вѣрованія и разсказы о людяхъ съ чудесною цѣлью.

VII. О владахъ.

VIII. Разсказы о церковныхъ лицахъ и явленіяхъ.

IX. Разсказы о явленіяхъ жизни семейной и общественной.

X. Преданія о лицахъ и явленіяхъ политическихъ (историческихъ).

XI. Преданія о мѣстностяхъ.

XII. Былины.

XIII. Сказки, игра словъ и остроумія.

Какъ видитъ читатель, дѣленіе это отличается въ однихъ случаяхъ нѣкоторою дробностію, въ другихъ отсутствующею; но такъ поступали мы по разнымъ соображеніямъ: такъ, отдѣлы I, II и большая часть III представляютъ собственно

однородный материал, — вѣрованія, рассказы и заклинанія относительно явленій природы, — раздѣленный здѣсь, сообразно различію словесныхъ формъ, въ которыхъ они изложены (напр. заговоръ) и сообразно различнымъ отношеніямъ между явленіями природы и человекомъ. Въ I отдѣлѣ мы внесли материалъ объективнаго наблюденія природы; II отдѣлъ представляетъ тоже наблюденіе, но относительно человека; въ III отдѣлѣ мы видимъ средства, которыми человекъ хочетъ подчинить себѣ явленія природы. Последніе впрочемъ М.М. III отдѣла помѣщены въ этотъ отдѣлъ собственно по случайнымъ соображеніямъ. Ихъ настоящее мѣсто въ одномъ изъ слѣдующихъ отдѣловъ. Клады, рассказамъ о которыхъ посвященъ VII отдѣлъ, представляютъ тоже явленіе одного рода съ тѣми, о которыхъ говорится въ I отдѣлѣ, но появленіе ихъ и овладѣніе ими, по народнымъ вѣрованіямъ, сопряжено съ проявленіями сложныхъ бѣсовскихъ и божескихъ силъ, представляющихъ въ первоначальной основѣ своей, вѣчно, отвлеченія явленій природы, но обработанныя долгимъ и сложнымъ процессомъ религіознаго развитія. Рассказамъ о проявленіяхъ этихъ бѣсовскихъ и божескихъ силъ посвящены у насъ отдѣлы IV, V, VI и значительная часть VIII, въ серединѣ которыхъ, по большей близости къ первымъ тремъ (IV—VI), мы поставили рассказы о кладахъ. Отдѣлъ VIII обнимаетъ отраженіе въ народной словесности библейско-христіанскихъ вѣрованій и рассказовъ и рассказы о лицахъ и предметахъ церковной жизни. Такимъ образомъ I—VIII отдѣлы настоящаго сборника отвѣчаютъ I отдѣлу въ раздѣленіи мѣсенъ (пѣсни вольта) и представляютъ *материалы народного естествознанія и теологій*. Отдѣлъ IX отвѣчаетъ III и IV отдѣламъ пѣсенъ (пѣсни жизни семейной, — пѣсни жизни экономической и дословной), отдѣлъ X отвѣчаетъ V отдѣлу пѣсенъ (пѣсни жизни подлиннической), и всѣ вмѣстѣ представляютъ *материалы на-*

родней социологии. Конечно, изъ предыдущихъ отдѣловъ есть материалы съ общественною окраскою, но сколько культъ природы или отвлеченій ведетъ за собою ремесло и создаетъ классъ спеціалитетовъ гаданія, заклинаній, молитвы, — рассказы о восторгахъ, если угодно, могутъ быть выдѣлены и въ особый отдѣлъ.

Отдѣлъ II пѣсенъ (пѣсни жизни личной) — *матерьялы индивидуальной психологии народной*, не нашелъ себѣ соответственнаго въ прозаическихъ матерьялахъ, которые были у насъ, и, кажется, это случилось не случайно. Возможность индивидуально-психологическаго самонаблюденія вообще составляетъ предметъ сомнѣнія, что же до малорефлектирующихъ народныхъ массъ, то типическое выраженіе индивидуальнаго чувства возможно у нихъ только, когда эти чувства вполне овладѣваютъ человѣкомъ и выливаются пѣсней. Нѣкоторое соотвѣтствіе пѣснямъ о жизни личной можно видѣть въ рассказахъ о долѣ и недолѣ (удачливомъ человѣкѣ и не удачливомъ) въ отдѣлѣ IX, но здѣсь личная удача и неудача принаровлена къ вопросу о богатствѣ, т. е. о явленіи социальномъ, а не исключительно индивидуальномъ.

Такимъ образомъ содержаніе I—X отдѣла нашего изданія представляетъ матерьялы народной науки, знаній и понятій, хотя бы иногда и выраженныхъ въ художественной полуфантастической формѣ. Для болѣе полной характеристики сознания народнаго мы сочли умѣстнымъ кромѣ рассказовъ и мѣлнй, которыя *эпически* могутъ быть рассказаны чуть не каждымъ простолюдиномъ известной мѣстности, помѣстить здѣсь и частныя признанія, рассказы и сужденія, которыя однакоже отличаются полною *жизненностью* фактовъ, душевныхъ движеній и заключеній; таковы напр. № 30 отдѣла IV, № 3 отд. V, № 25 отдѣла IX и др.

Матерьялъ отдѣла XIII представляетъ, по нашему мнѣнiю, ничто иное, какъ *народное искусство* съ цѣлью чисто эстетической, въ чемъ мы убѣждаемся особенно сравнивая варианты одинъ и тѣхъ же сказовъ; мы видимъ, какъ калейдоскопически переставляются подробности одной сказки въ другую, какъ комбинируются онѣ въ новыя сказки, единственно по прихоти фантазiи и для развлечения слушателей,—а потому *въ цѣломъ* сказки эти всего менѣе могутъ служить для характеристики какъ народнаго міросозерцанiя, такъ и быта.

По характеру разсказа похожи на сказки и преданiя, помѣщенные въ XII отдѣлѣ. Въ значительной степени они принадлежатъ къ числу *переходящихъ* повѣстей, какъ и сказки. Но въ глазахъ народа они не такая *ложь*, какъ сказки, а представляются былью, (*былиця*) и даже привязываются къ историческимъ лицамъ и эпохамъ. Потому мы и назвали ихъ *былинами*; да они и дѣйствительно весьма аналогичны съ великорусскими былинами. Это матерьялъ переходный между матерьяломъ народнаго знанiя и памяти объ историческихъ лицахъ и плодами фантазiи, мѣстными и захожими. Для предостереженiя мало-посвященнаго въ спеціальныя занятiя этимъ предметомъ читателя мы отступили въ этомъ отдѣлѣ отъ правила указывать въ примѣчанiяхъ только варианты малорусскiе, а указали и варианты нашихъ былинъ у другихъ народовъ. Матерьялъ отдѣла XI,—преданiя о мѣстностяхъ,—весьма разнообразнаго характера: тутъ помѣщены и разсказы о дѣйствительныхъ событiяхъ на известной мѣстности, напр. № 15, и сказанiя, которыя привязываются въ разныхъ областяхъ къ разнымъ урочищамъ, какъ напр. значительная часть разсказовъ о могилахъ, и разсказы въ родѣ былинъ, какъ напр. о Буняковомъ замчицѣ. Общая черта въ нихъ—именно связь съ известной мѣстностью по крайней мѣрѣ по понятiямъ разсказчика. Мы сочли необходимымъ помѣстить эти разсказы

вслѣдъ за историческими, такъ какъ географія—подкладка исторіи. Но эту рубрику мы считаемъ временною, которая послѣ критической провѣрки состава каждаго разсказа, если ихъ будетъ собрано много и въ разныхъ мѣстахъ, можетъ и распасться, и различные разсказы этого отдѣла могутъ размѣститься въ другихъ отдѣлахъ, представляющихъ материалы народной науки и искусства. Развѣ небольшая часть, къ образованію которыхъ подали поводъ природныя условія мѣстности, останется, какъ матерьялъ *народной географіи* полуфантастическаго характера, и слѣдовательно составитъ такой же переходной отдѣлъ отъ народнаго естествознанія къ сказкамъ, какъ былины представляютъ переходъ къ сказкамъ отъ народной социологіи (соціальной динамики или исторіи).

Изъ нѣсколькихъ соображеній относительно частностей настоящаго сборника мы считаемъ необходимымъ высказать таковыя только объ одной сторонѣ его. Составъ оказавшагося у насъ матерьяла позволилъ намъ съ большою полнотою представить матерьялъ для характеристики малорусскихъ вѣрованій и отношеній къ религіозной жизни. Конечно, и здѣсь значительная часть матерьяла далеко не мѣстнаго происхожденія: то и дѣло встрѣчаешься съ разсказами и образами, которые взяты изъ апокрифовъ, прологовъ, *Gesta Romanorum*, *Legenda Aurea*, и т. п. памятниковъ средневѣковаго полуцерковнаго мудрствованія, иногда христіанскаго, а иногда еврейскаго и магометанскаго происхожденія, даже юмористическіе разсказы о полахъ, попадяхъ, дьячкахъ и т. п. при всемъ ихъ мѣстномъ колоритѣ, часто ничто иное какъ переработка западныхъ *fabliaux* и новеллъ. Вотъ почему мы рады были помѣстить въ наше собраніе всякаго рода, казалось бы даже странную, подробность, для того чтобъ ввести бродящій въ устахъ нашего народа словесный матерьялъ въ кругъ европейскаго сравнительнаго изслѣдованія, которое одно поможетъ отдѣлить

чужое отъ нашего мѣстнаго, національнаго. Но въ своемъ цѣломъ весь этотъ матеріалъ для характеристики отношеній нашего народа къ предметамъ природы и культуры и теперь весьма поучителенъ и наводитъ на многія размышленія относительно теперешняго уровня умственнаго развитія народныхъ массъ. Вотъ почему мы не содди себя впередъ выкинуть изъ числа нашихъ матеріаловъ ни одной изъ тѣхъ подробностей, которыя идутъ въ разрѣзъ съ многими установившимися *a priori* представленіями о народномъ міросозерцаніи. Каждый, кто желаетъ дѣйствовать на это послѣднее, въ прогрессивномъ ли, или консервативномъ направленіи, долженъ прежде всего имѣть передъ собою точную фотографію почвы для своего дѣйствія. Между прочимъ географическое распредѣленіе нѣкоторыхъ изъ нашихъ матеріаловъ соотвѣтствуетъ распредѣленію тѣхъ сектантскихъ вліаній, какія въ послѣдніе года такъ сильно волнуютъ малорусскія массы. Такъ, на лѣвомъ берегу Днѣпра, особенно въ южныхъ частяхъ (Харьковщины и Бѣлгородщины) записаны тѣ преданія и вѣрованія (какъ напр. о чаѣ, табакѣ, керосинѣ), которыя всего болѣе подходятъ къ великорусскимъ раскольническимъ представленіямъ, а эти мѣста и есть область великорусско-раскольническаго вліанія съ его крайнимъ побѣгомъ хлыстовскимъ шалопутствомъ. Наоборотъ правобережные рассказы проникнуты духомъ скептицизма и юморомъ, напоминающимъ *Facetiae*, *Fabliana* и новеллы западно-европейскаго предреформаціоннаго періода. Правый берегъ Днѣпра и есть область распространенія совершенно западно-европейскаго движенія, среди нашего народа, *штунды*. Впрочемъ не мало такого же характера матеріалу записано и на лѣвомъ берегу Днѣпра, и потому мы удерживаемся отъ болѣе рѣшительныхъ приговоровъ и въ этомъ отношеніи. Только тщательное и систематическое собраніе этнографическихъ матеріаловъ и потомъ

такое же изслѣдованіе ихъ дастъ возможность опредѣлить, въ какой степени вѣрны всѣ наши понятія о народной жизни и миросозерцаніи и какую надежду на успѣхъ могутъ имѣть всѣ дѣйствія, направленные на эти предметы со стороны разныхъ фракцій стоящаго надъ массами народа такъ называемаго интеллигентнаго слоя населенія.

Въ заключеніе считаемъ долгомъ извиниться за нѣсколько типографическихъ промаховъ и большое количество опечатокъ, такъ неизбежную принадлежность изданій въ тѣхъ мѣстахъ, гдѣ нѣтъ специальныхъ корректоровъ, а особенно въ изданіяхъ, печатаемыхъ въ отсутствіе составителя.

1876 г.

Іюль 23.

Вѣна.

И. Драгомановъ.

I.

Представленія и розказы о явленіяхъ природы и изобрѣтеніяхъ.

1. Человѣкъ и собака.

Зліпив Бог чоловіка з глини і поставив сохнути, а собаці наказав, щоб стерегла, та сам і пішов. От собака стерегла, стерегла, змерзла і заснула, а собака тоді була гола, — біз шерсті. А ішов чорт, побачив чоловіка, розідрав на двоє ёму груди і нахаркав туди, зложив, як було, і поставив. От приходе Бог:— вдунув в чоловіка безсмертну душу, а чоловік і захаркав. Бог тоді на собаку: як же ти не встерегла?— «А я, каже, Боже, змерзла та заснула, а дай мені шерсти, то тоді вірно стерегтиму». Тоді Бог взяв і дав їй шерсть, а чоловік так і оставсь на віки з харкотиднями. (Харьк. у. Запис. Манджура).

Ср. Чубинській, Труды этногр. экспед. въ Юго-Зап. краѣ, т. I, 145.

2. Морскіе люди.

Раз, кажуть, як то піймали морського чоловіка, а ёго нельзя піймать, бо він хочь яву сить хвостом переріже, він у ёго, як пила. Так, розказують, як піймали, так він три дні в шапанику жив; сидить, зігнувся, очі витріщив і пилю так дивиться, а такий же, кажуть, чоловік, тіки в лузці і заміст цицѣк—пір'я, як у риби. Та як випустили ёго в море, так він то пурне, то вирне, та гогоче, в долоні бьє, тіки не балака.

(Александр. у., Екатериносл. губ., запис. Манджура. Ср. Чуб. I, 211).

3. Песиголовцы — людодьды.

Старі люди розказують, що колись то було таке время, що не було смерті. Тоді, за місто смерті, жили, кажуть, песиголовці, з одним оком. Було, песиголовці піймають чоловіка, та закинуть ёго в яму, тай годують ёго конфетами, та пряниками, поки стане гладкий як свиня. Тоді полізуть у яму, полапають ёго за боки: чи багато поросло сала; як до маслака долапають, то значить худий, а як не долапають, то тоді візьмуть, чикнуть ножем пальця: як біжить маска, то ще пригодовують, а як ні, то то значить уже годиться на заріз і ріжуть. Звісно, песиголовці: візьмуть тай зїдять чоловіка. Стали тоді люди Бога просить, щоб послав на їх лучче смерть. Бог змиловився і послав страшну смерть з косяю. Заходилась тоді смерть біля песиголовців, і давай їх перебірать, чисто їх позовдила з світу. Тепер, кажуть старі люди, і досі єсть десь та земля, де жили песиголовці, та вже песиголовців осталося мало: поперевились.

(Маріупольській уездъ, Екатер. губ.; записано въ селѣ Ольгинскомъ отъ Герасима Хвоста Я. Новицкимъ).

4. Кони и волы.

То їхав чоловік волами і питає у них: «А що, волики, як вважаєте, де будемо ночувати?»—Воли й кажуть: «ми й тут готові». Аж їхав чоловік кіньми і питає вже коней: «А де будемо ночувати?»— «А де хочеш, там будемо й ночувати», — кажуть коні. То, проше вас, і я чув: їхав москаль буйволами (послано ёго з болними до якогось там города); їде москалик тими буйволами, дорога йшла степом, худоба їде поволі; в степу тихо, хороше; так москаль аж стішився: ото, важе, волом їхати! він їде, а ти сидиш і всёго насмотрися і наглядися. А кіньми ж то! кінь біжить; хоть би рад, нічого не розглядиш, кінь тобі все біжить. Добре, тішитися собі так москалик, гейкає на худобу, про все ёму байдуже... Коли так дорога пішла з гори. Їхав москаль з гори, а тут внизу як раз і став. Буйволи на сонці помляли;

Як угляділи воду, так до води й дмухнули. Вбігли в став, залізли геть у воду по самі черева, стоять у воді і брохаються. А моськаль скочив з воза, та вже не має чого, стоячи на березі, каже до них: «а ні завіжжать вас, а ні загнuzдять, чорт знає, як вас і держать». То що він лає, а буйволи у воді про те бовтаються. Таке то з тею худобою.

(Запис. Вл. Менчиць).

5. Разговоръ волонъ на новий годъ.

А.

Кажуть, що против нового року, в ночі, то воли говорять між собою?!..

— Кажуть, що говорять, а Бог ёго знає. Розказують, що ніби обібрався такий то хазяїн, чув то десь він про те, що воли говорять на новий рік, ну, й захтілось то ёму послухати мови волової. На ніч заліг той господар в яслах. Може так до півночи лежав господар, — нічого не чути. Тихо в оборі, худоба лягла на спочивок, жує собі жуйку. Лежали воли, лежали, да далі встає їден. Встає той, а другий, кажуть, до нёго: «чому не лежиш, на що ноги томиш»?.. А господар в яслах слухає. Коли дальше віл той, що встав, каже: «як то з нами дальше буде, та то хазяїн наш шось дуже мало папі має. До весни ще далеко, чим він нас доконтетує до весни»? Господар все слухає, та дивом дивується. Ну ті, що лежали, говорять: «нічим, що в нашого господара мало папі; єсть ще в ёго озеред соломи, що вже три роки як він стоїть. Тею соломою хазяїн нас буде контетувати до нової папі. Як би навіть обмолотив того озереда, щоб корців зо два жита взяв. Али хазяїн не буде молотити теї соломи, бо скоро не обмолотить, то й вмире; то тільки й поживимось ми, як де зернятко зосталось в соломі». Так оце говорить худоба, а хазяїн все те чує.

Може на той час жито було дороге, так платилось, як от тепер, що по 3 карбованці корець; господар той крутиться, кортить ёго обмолотити тую солому. Думає: «як обмолочу, а продам, куплю волам папі». Знов і чув, що воли говорили; страшно

молотити. Крутивсь, крутивсь той господар, далі не втернів там. «Де, думас, то 2 корці жита, а жито, кажу, дороге тоді було». Зараз за молотниками: перебили геть ту солому. Зерно вибили, і господар потім довго не жив. Як воли казали, так все й сталоось.
(Запис. Вл. Мачиць).

В.

Один мужик ходив на обору підслуховати, що воли протів нового року говорять, — та як почув, що один другому сказав: «лягаймо, брате, спочивати, бо хазяїна будемо взавтра ховати», дак він так злякався, що насиду до хати зайшов. І як прийшов до хати, та взяв білу сорочку, тай і вмер. (Тотъ же).

6. СВИНЬИ.

Як ходив Бог по землі та зайшов до жида, а жид взяв заховав жінку з дітьми під корито та й кає: «коли ти Бог, то вгадай що там». — «А що є, кає, — свині». Зняли корито, аж там свиня з поросятами. Того ж жида і свинини не їдять.

(Ал. у. М—ра). Ср. Чуб. I, 49.

Порося, як зав'язне в тину, то кричить: «мужік, мужік!» а свині позбігаються до ёго, та: «лях, лях, лях, лях, лях!»

7. Верблюды — це Петрові вівці (?). (Зап. М—ра).

8. МЫШИ.

Інший то замовляє мишей: замовить, що на тому в него не побачите нігде жадної. Але як потім і нападуть на обісця (стіг), то будуть так їсти, так їсти, що й раду трудно дати.

В мене першого штири роки не було мишей, і добре так... розкриш стіжка, то хліб неворушений, цілий, чистий, аж любо подивитись. То то не було їх, не було, а це поввились, і такого їх, що страшно глянуть.

Якось довелось міні в Києві бути. І то чоловік продав збожжа до монастира. Сейпає він той хліб і говорить до монаха: «Це, батюшка, в мене жука, то лишнього в ні, а ні Боже мій, нічого

нема: саме чисте борошно». А монах каже: «щоб ти знав, з твоєї муки, дарма, що вона пшенишна, проскур не можна, пекти».

То сам я цеє чув. Чоловік десь то хтів похвалитись, що в муці нема мишачого г..... А воно бач пшенишна мука, то до проскур, вже й негодна без мишачого кирпичу...

(Зубкова корчма, Васильков. узда. Записав Вл. Мендичъ).

9. Волки.

Юрьві собаки. Шия у вовва суцільна, а не так як проччої тварі, тим він її й не поверне. Вовчиця тіки раз (в житні) вивде вовчинят і вивде стіки, стіки неділь мнясюду с масляною.

Ср. Чуб. I, 51. (Ал. у. М—ра).

Вовки це Юрьві собаки. От я шо чув: раз ішло два чоловіки; один каже: ходім, де небудь заночуємо, бо я вовків боюсь, а другий каже: я сам од чотирьох одібьюсь.—Ні, каже, давай заночуймо, Бог ёго святий зна, шо ше буде. — Буде те, шо я знаю. — От той, шо не боявсь, — пішов собі шляхом, а той, шо боявсь, пішов на вогонь, шо світивсь на степу. Приходе до вогню, аж там вовків така сила, а посередині — Юрій їсти їм варе.—Не бійся, каже, чоловіче; вони тебе не займуть. Від ніля ти?—Він і розказав, як вони йшли в двах.—Я, каже, кажу: Буде, Бог ше зна шо, а він каже: буде те, шо я сам знаю. От Юрій і послав чотирох вовків, пребігають вони назад: не взяли. Послав він ще шість і ті не взяли; послав він дванадцять, — так ті вже й розірвали. Це ёму так Бог поробив за те, шо він казав: — сам знаю, шо буде, а так не годиться казати, а треба казати: Буде, як Бог дасть.

(Алекс. у., Парубокъ. Запис. М—ра).

10. Медвѣдь.

А ведмідь то з мелника. Бачете ше то тоді, як Бог ходив по землі, і йшов він через греблю, мелник вивернув кожуха тай не знав, хто то йде; думав так трохи подуріти, і крикнув напроти Бога з од опусту: «ага»!.. Бог ёму й каже: «будеш же

ти до віку так лякати людей». Ото мелник став ведмідем і пішов до звірів. (Изъ тетради Вл. Менчица).

Раз люде хотіли Бога злявять та і сховались під місток. От тіби Бог зійшов на місток, а вони: «ве!» — «Векайте ж ви, кас, і до віку». Вони і побігли. (Ал. у. М—ра). Ср. Чуб. I, 51.

11. Птиця ходє боса,—(тим) шо безгрішна.

(Лебед. у., Харьк. губ. М—ра).

12. Пѣтухъ. У *пісня* є така перина, шо як треба ёму на зорі встать, то вона і крутиться, а як на погоду, то він почує, шо морський півень співа. *Морський півень*, мабуть, як і морські люде в лузці. (Алек. у. Перо это—ангельское. Правда, 1863, № 13).

13. Курица, если поеть пѣтухомъ, несчастье. Ее перебра-сываютъ черезъ хату, и если она упадетъ хвостомъ, то рубятъ ей хвостъ, а если головою, то—голову. (Правда, 1867, № 13).

14. Павлины — то королевичъ и королева, которые уби-рались къ свадьбѣ. Женихъ одѣлся, а невіста не успѣла, тогда колдунъ превратилъ ихъ въ птицъ.

Пава убирала своего павлина, а когда сама только прицьпила себѣ пукъ перьевъ на голову, запѣлъ пѣтухъ. Такъ она и осталась.

15. Синиця каже, як на літо: «кидай сани, бери віз», а на зіму:—«бери сани, кидай віз». (Лебед. у. М—ра).

16. Сусідка (*Alauda cristata*). Як біга по морозу та—«кри-нітєся, кринітєся», бач, розвесели, кому холодно.

(Изюмск. т. М—ра).

17. Припилка. (Тиркута. *Glareola melanoptera*, Norden) кри-чить: „Клим швецъ, а Яким кравецъ, Клим швецъ, а Яким кра-вецъ».

(Ал. у. М—ра).

18. Жайворонокъ, як летить у гору, то кричить: «нум, Боже, биться, нум, Боже, биться», а як вниз—«кій упустив, кій упустив».

(Харьк. у. М—ра).

19. Сойка каждый годъ летаетъ въ *сирій*, да никогда не долетить: что пролетитъ за день, то все ей хочеться узнать, сколькo пролетѣла, и возвращается. Такъ, пока снѣгъ упадетъ.

20. Ласточка. Це, кажуть, були чоловік, та жінка; чоловік шось різав та покаляв руки у кров, а вона до ёго і прийшла та так біля ёго і вьється. От він взяв її під бороду: «ластівко, ває, моя», тай поцілував, та в двох і полетіли ластівками; от-то у неї і знать під горлом красеньке.

(Александр. узда, Екатеринос. губ. Запис. И. М—ра).

Ластівку гріх бити і гніздо розорять, а то вона хату спале. Кричить вона по весні: «мужички за спінички, а баби за яшіницю».

(Харьк. у. М—ра).

Ср. Чуб. Труды этнограф. экспед. въ Юго-Зап. краѣ. I, 58—59.

Ласточка не летаєть зимою *на темлі води*, а за какою-то провинность мерзнетъ въ водѣ. Не разъ будто бы вытягивали зимою сѣтями цѣлыя связки мерзлыхъ ласточекъ, сцѣпившихся лапками.

Ласточка мстить челоуку за обиду тѣмъ, что подлетаєть подъ коровъ и дѣлаєть молого кровавымъ. (Правда, 1867, № 13).

21. Сорока предвѣщаєть прибытіє гостей.

22. Сова и пугачъ (флинъ) крикомъ предвѣщають смерть.

23. Дятель—стукомъ въ уголь дома предвѣщаєть смерть.

(Правда, 1867, № 13).

24. Дикіє гуси.

Летають на зиму въ *вирій, на теплі води*. Когда они возвращаются, кто ихъ увидитъ, долженъ взять въ руки солому, подкинуть ее трижды вверхъ, говоря: «гуси, гуси, нате вам на гніздечко, а нам на здоровьячко». Солому эту хозяйинъ кладєть подъ домашнихъ гусей или куръ—насѣдокъ, на каждое яйцо по соломинкѣ, чтобъ не было бесплодныхъ яицъ. Но дѣти бѣгають передъ журавлями и кричатъ: «гуси, гуси, завяжу вам дорогу, щоб не втрапили до дому!» или за ними: «гуси, гуси, колесом, колесом, червоним поясом». Говорять, что гуси долго кружатся послѣ этого.

(Правда, 1867, № 13).

25. Журавли.

Когда летят весною изъ *вирія*, то не надо называть ихъ журавлями, а *веселиками*, не то человекъ будетъ цѣлый годъ *журились* (печалиться). Журавли сохраняютъ супружескую вѣрность и собираются стадомъ судить провинившуюся, которую и убиваютъ носами.

(Правда, 1867, № 13)

26. Аистъ.

Бусол (чорногуз) с чоловіка. Бог весь гад у мішок зібрав і дав чоловікові: «на цей мішок, каже Бог, до чоловіка, однесеш на морі і викинь його в воду. Оно як нести неможеш, то не розв'язуй і не дивись у мішок; неси собі, щоб і не знав ти, що там є». Іде той чоловік з міхом до моря,—кортить: тра подивитись. «Як то можна, буду нести на собі і щоб я не знав, що я несу. Чого там боятись? Загляну!» Роспустив того міха, гад і поліз, і поліз з нѣго. А Бог і каже тому чоловікові: «не хтїв мене слухати, пустив ти гад по всіх усюдах,—йди ж та збирай»... Оттоді і став той чоловік буслом.

В. Менаціць.

Аистъ приноситъ счастье двору, гдѣ поселится. Разорять гнѣздо аиста грѣхъ. Онъ мститъ, сожигая дворъ. Не разъ будто бы видѣли аиста съ горящею головою.

(М—ра).

27. Кукушка.

Зозуля—це удовиця, тим вона і гнѣзда не вѣе.

(Ср. Чуб. I, 60. Алекс. у. М—ра).

Зозуля стала изъ женщины, что убила мужа и была осуждена Богом не имѣть пары и скитаться по лѣсамъ.

(Правда, 1867, № 13).

Зозуля то з дівчини. Купались на ставу дівчата, виходят із ставу, почали плаття брати. Їдна дівчица до свого плаття: уж туди вліз. Лежить, звернувся у клубок; ті дівчині не можна плаття взяти. Що будеш робити? Нема в що одягтись дівчині.. А далі став уж ті дівчині казати: «вилізу звіділь, оно будь мого,

а то не оддам тобі одежі». Як тут за ужа за муж іти?! Стоїть та дівчина коло води, і стояла там, поки череда стала йти в село. Тоді вже побрала вона своє плаття од ужа, а ему каже: «піду за тебе, прислай старостів». Незабаром приходять старости. Дає вона їм рушники. Одійшло у них весілля. Її чоловік не бере до себе, а каже: «пожіймо у твого батька». Аж якогось часу чоловік говорить, що піде на те саме місце, де вона купалась. «Піду, то як забарусь, то но прийди туди і крикнеш: куку, куку, куку! я вийду до тебе. А тепер піду од тебе; тра с своїм родом побачитись. Бач, каже, ти не захтіла до мого роду йти жити, а міні смучно без роду жити». Ото пішов це він; нема ёго; нема довго. Пішла жінка до того місця, де купалась колись з дівчатами. Приходить на воду і кричить: «куку, куку, куку!» Вплив їй чоловік, як вона гукнула, і вони знов почали жити. Коли береться він до свого роду йти знов, а жінці наказує виликати ёго в воді, як він часом буде баритись. Ото травилось, що й третій раз збирається той уж до свого роду навідатись. Говорить він до жінки: «будеш і тепер мене так вилікати, прийдеши і скажеш: «куку, куку, куку»! Може тепер я й не вийду до тебе; скоро сам не впливу, то пошлю свого приятеля. Як захочеш зо мною бачитись, сядь на мого приятеля, як він до тебе виплеве, то він приведе тебе до мого роду. Не бійся сидати на ёго, то мій приятель; він тебе одведе до мого роду. Прошу я тебе, приїзжай до мене, бо не схочеш скоро поприїхати до мене, то не останеш жінкою і не вернеш до свого роду; станеш птахом ти, як не прибудеш до мене». Ото ж не захтіла вона їхати до того ужа, що її чоловік був,.. і стала птахом, полинула і тепер кукає.

(Изъ тетради Вл. Менчица).

28. Воробьи. На Семена (1-го сентября) чорт мірає горобців міркою. Насипле їх у мірку, так геть до гори з верхом насипле мірку... То що в мірці, те ёму йде, а що счеркне, те зостається на роспід.

(Вл. Менчиць).

Собраніє воробьевъ на Семена называється горобьяча рада.

(Правда, 1867, № 13).

Горобці. Як прийшли жиди довідуватися, чи вже вмер Христос, а вони літають та: *жце—жив*, а Ср. Чуб. I, 59.

29. Голуб буркоче: *умер—умер*. Тепер горобця як піймай, та понеси до жиди, то він ёго винупе і випусте. (Харьк.).

30. Ночниця—будто бы существуеть такая птица, слзпная, которую водить малая птичка. Въ лѣтнюю ночь ночниця кричить жалобно. (Правда, 1867, № 13).

31. Черепаха.

А черепаха то не так (як возуля). Мати до дочки пішла в гості. Підходить мати до хати, де її дочка жила, а дочка угляділа матір, вхопила з мисною печену курку і побігла постановила в коморі: «саме на той час вони в двох с чоловіком їли курку печену». Входить мати в хату; садовлять матір, приймають. Мати поседіла, береться йти... Тільки мати за поріг, дочка с чоловіком до курки додати курку. Вносить ту курку, а вона накрила її покришкою, до теї курки, а там черепаха. Так як накрито було двумя полумисками, так і в черепахи черепья зверху і зісподу, скрізь твердо». То черепаха таким правом.

(Запис. Вл. Менчиць).

Була волись мати та дочка. От раз дочка і зварила курку в борщі, а на той час до неї мати прийшла; дочка взяла курку і сховала. От як пішла мати—вона до тієї курки, одкрила, аж вилазе черепаха.

І тепер як вона дітей виведе, прислухається—то неначе квохче.

Ср. Чуб. I, 56. (Запис. М—ра).

Раз напував чумак воли, та і углядів її, побив, потрошив на м'ясо, погнав воли, а вона за ним; вони в дорогу, і вона за ними, та аж три дні лізла, та куди він не піде, і вона за ним. Давай, кажуть, подивимось, шо вона буде робить; положили ёго, накрили повстю, вона зізла на ёго, висцялась,—та як крикне—і полізла собі. Зняли вони повсть, аж він мертвий. (Ал. у.).

Келсп. Такъ называють черепаху около Святогорья.

(Харьк. губ. М—ра).

32. Гадюка.

Весною появляется на «Варуха,— як земля руха», когда вся тварь выходит из *вирий*; исчезают гадюки на «Хреста»; «після хреста вже їх не побачиш», вь *вирий* допускаются невинныя только, не укусившія за лѣто никого. Поэтому-то гадюка, если увидитъ человекѣ, то бѣжитъ отъ него; даже если наступитъ на нее, то она съ перваго разу не кусаетъ. «Це він, кае, не баче», а як наступитъ у друге: «це, кае, він шуткуе», а як в третє: «це, кае, драгуе», та тоді вже й укусе. *Вирий* гадючий — особ од птичого; птичий десь на теплих водах, за пущами і за багатирами, а гадючий в Руській землі. От шо про ёго кажуть:

Пішла дівка в діс і провалилась в їх *вирий*. Як провалилась, а гадюки як засичать, а сама більша як засичить на них;— вони всі і помовкли. І лежить там, кае, сірий камєнь; опце яка не підійде, то й лизне, і лизне того каміня; а та старша так коло тії дівчини вьється, та кланяється, показує, шоб і вона того каміня лизнула. «Я, кае, довго і кріпилась, аж девять день, а там і лизнула; так, кае, так зразу і одужала і їсти не хочеться». А як прийшло їм ремня вилазить, всі порозлізались, а старша стала дугою, а дівчина на неї та і собі вилізла; не довго і пожила. От про камінь тіки я не докажу, чи взяв ёго хто, чи він там.

(Ал. у.).

Як хто зна таке слово, то з ними можна шо завгодно робить.

Були косарі. От як сядуть обідати, а один з них і напуска гадюк, а вони лязять по табурі; косарі жахаються, а він хвалиться, ходе куражиться. От один дививсь, дививсь, та і кае: «а ну, подивимось, шо ти знаєш»? Взяв повесть, розіслав, поставив ёго на повсті та і кае: «стій же, не ворухнись, бо тут тобі і смерть». Як свиснув! Котиться колесо, тіки добігло, стало на свіст та жалом то в те око, то в те, як як не николє. Вистояв та опосля і кае: і внукам, і правнукам закажу цим хвалиться.

(Алек. у.).

Чув я од салдата, як змія облягала. Шли, значить, два салдати по одставці: один конем, а другий пішии. Тіки і захватила

Їх в степу ніч; в ранці як проинувлись, аж їх така змія облягла, як гора кругом. Сидять вони там та плачуть, коли це вона трохи так хвостик откинула. «Ну, кае один, ти з нонем—то тївай, може втечеш». Тїки той виїхав, вона уп'ясть і заминулась, а там розвернулась вся та кланяється, та пищить, — от-от не промове, та все зве ёго за собою. Він, значить, як-то подав їй знать, бутто согласився. От вона полізла, а він за нею; за нею. Приїзла до нори, як запищить, а з нори як вискоче друга змія — давай вони биться. Той салдат прицілвся—і тїй, що вилїзла голову і зняв. Та благодарить так та кланяється ему; «нобігла і нагнала десь крамаря; крамаря вбила, а ёму той віз з нонем пригнала.

(Ал. у. разск. Кривець):

А то ще, год п'ятнадцять назад, шли кудись вони, чи їх шо небудь сослало, чи вони мандрували, тїки шли як вода, одна по уз одну, вширш буде на верству, а вдовж — верет п'ятнадцять. Ідуть, кажуть, і нікого не займають; в середині сама здорова біжить і голову в рост чоловічий підняла; попереду менші, по краям ще менші, а в середині там всякі, так по уз Санжарівку і йшли. Тоді і пани бігали на їх дивиться.

(Отъ него же. М—ра).

33. Пчела—просила Бога, щоб той вмерав, кого вона вкусе. Нехай, кае, лучче ти сама ввреш.

(Ал. у. М—ра).

34. Летючий павук такий, що як укусе—то тут і смерть (бабочка—мертва голова).

(Ал. у. М—ра).

35. Комарь и оводъ.

Летить овод, дивиться: коли-ж у холодеу під куцином сидить комар. Він і каже ему: «Полетім, брате, за компанію!» — «Е, тобі добре, коли в тебе самі ребра, а я чоловік жирний, сонди боюся». — «Ну, прощай же, коли так!» — «На добре адоровля», одказав комар. Тільки шо сіле сонечко, комар летить і пісеньку спивае, а сам думає: «стріну коня, або чоловіка, то збїм!» Коли глядь: на сухій гильяці сидить надувниесь овод, да кунис. «А, здоров, пане брате!» сказав комар, штовхнувни овода

ногою.—«Та, що?! здоров!» одказує с просоння овод. «Полетім, брате, тепер за компанію!»—«Не полечу: холодно, да й боюсь, щоб жуван не заросить».—«Прощай же! Видно овод комарю не товариш!»—«На-добра-ніч», одказав овод, потер задніми ніжками, да й захроп.

(Зап. И. Мурашко).

36. Ракъ все просив Бога, щоб той ёму дав волові очі, а Бог ёму приносе рачачі.—Застроми їх, каже в г—о!—Бог взяв і встромив ёму очі в г—о.

(Ивюжск. у. М—ра).

37. Чай.

Був пустинник; — в пустині спасався і став ёго диявол соблазнити — та ніяк не може. От і став він ёму віі напускать; так напусте, шо нельзя ёму і на світ глянуть. Пустинник взяв і поодривав ті віі і законав. «Коли, кае, Богу вгодно буде, то с цих віі шо небудь добре виросте». Пішов через стіки там ремня подивиться, аж з них чай виріс. От-то чай і не гріх щить, а табак гріх курить.

(Александр. у. М—ра).

38. Табакъ.

Табак — виріс із тієї блудниці, шо голову Предтечі зняла.

(М—ра. Ср. Великор. легенду о происхожд. табаку, Костомаровъ. Памятники старой русской литературы, выд. II, стр. 427).

Черти и табачники.

Умерла в чорта мати. Він ноложив її і позганяв всіх чортів плакати. Зібрались курії з трубками, і нюхарі з ріжками. От курії сіли в один ряд, біля чортової матері, а нюхарі в другий. Курій шо потягне з люльки, той плюне чортової матері між-очі, та всю її і обплювали; нюхарі сидять собі смирененько, та котрий потягне з ріжка табаки, то слёзи котяться, ніби плаче. Дивився, дивився чортяка, тай каже: «добре оце діло нюхать табаку: і себе повеселиш, і по другому заплачеш». Дознались люди, шо чортяка похвалив нюхарів, тай давай і собі товкти табаку, та потягувать із ріжка, як ті чорти, шо за чортячою матерію плакали.

(Александровскъ, Екатеринославской губ., записана со словъ Максима Евсеевича Лисенка. Я. Новицкий).

39. ХЛѢБНИЙ КОЛОСЬ.

Як Бог та святий Петро ходили по землі, то тоді хліб не такий родив; стебла не було, а колос од самої землі йшов. І хліб родив:—як посіє чоловік сажні три,—тим с своїм посімейством цілий год і кормиться.

То як Бог та святий Петро зайшли раз до чоловіка в хату, а жінка млинці пече, і дитина сидить в запічку,—обкалялась. От жінка взяла млинець, підтерла дитину і кинула в помийницю. Як побаче святий Петро, як розсердиться, хотів всіх голодом поморить, щоб не пресищались; побіг в поле, як захвате од землі колос в корх, як шморгоне, дунав весь обшморгнуть, та собака завив: «на шо ж ти мене караш? Остав хоч мені». Так святий Петро, що не вспів обшморгнуть, так на корх, то їй покинув. Це ми тепер собаку долю й їмо.

(Г. Кулянскъ. М—ра.) Ср. Чуб., I, стр. 156.

40. Овесъ и куколь (Agrostema Githago L.).

Колись отто як Бог сотворив світ, та покликав усіх до себе і почав землю ділити. І нікого таки не обідив: і чоловікові, і звірю, і птиці, і комахці усяній, і землю і воду, й рослину, і їжу указав. А чорт і не прийшов: закопався десь і що він там уже робив, Бог ёго знає. Коли-ж ось приходить, а Бог уже кончив і оддыхає.

— А мені, каже, Боже?

— А де-ж ти, сучий син, був, як я землю ділив? Чому не приходив? Тепер нема нічого;—іди собі геть!

Пішов чорт, плачучи.

Жалко стало Богові: воно-ж хоч і лукавий, та й ёго шкода.

— Ну, бери-ж собі овес, тільки, щоб шановався, та йди роспишись.

А там так було, що хто візьме що од Бога, то йде кудись,—там і росписується, щоб потім сварки не було.

Побіг чорт; біжить через поле, та: «овес, овес, овес»,—щоб не забути. А чоловік і піделухав: от дума, яку гарну рослину та Бог такій погані оддав.

— «Ну, дума, хоч ізлякаю чорта». Та і засів у борозні. Аж ось чорт і набіга, та все: «овес, овес, овес»... А чоловік з борозни: «а куди»? Як гуконе,—чортика впав з перелягу, да як схватиться, та далі.

І забув про овес; «а куди» йому за кукіль здалось. От і побіг, та все: «кукіль, кукіль, кукіль»... Так і росписався.

Оттим то і зветься кукіль—чортова земля.

(Записавъ около Чернигова, Н. А. Вербицькій).

41. О сотвореніи горъ и камней на землѣ.

(Тутъ же о сотвореніи коровъ, козъ, овса, осета).

З Богом заспорився идол. Идол став казати: «землю, яку ти зробив, таку саму і я проіаведу... Таку саму зроблю, оно не схочу, той зроблю»,—так идол каже. Ото й почав идол робити землю. Це опуститься в море, аж на саме дно опуститься, вхвратить землі в пашчегу, і с тою землею наверх. А море глибоке; поки-то вийде він на верх, поки на верх вода геть вимие землю з рота. Не можна винести землі з собою. Що не робив идол, дак нічого не помагає; як вирине він з мора, то вода вже геть виполоскала землю з рота....

Допіру идол до Бога. Каже перед Богом: «так і так міні стається, не попаду з мора землі винести».—То то, сназав Господь, винесеш землю з мора, оно скажи: «Господи, благослови!»—Идол промовив: «Господи, благослови!» пуринув на дно мора, набрав землі і виніс її на верх. З теї то землі пішли гори і каміння. Що Бог создав, те рівне, чисте; а вже що идолове, там саме каміняча, і гори і всякі викрутаси. То идол такого понароблював.

Так і на всьому, шо но идол робив. Заспорив идол ще з Богом: Бог посіє овес, то овес, а в идола, як посіє овес, то родить

сест. Бог стварає корову, жорова так і виходить, а идол хоче зробити корову, а виходить кова. Таке було з идолом.

(Разск. дідь із Могилева. Зап. Менчиць). Ср. Чуб. I, стр. 142—144.

42. Грімь. Як грім гремить, то не можна їсти.

(Менчиць).

«Якди грім вбѣ грішного чоловіка, то йому прощєніє гріхів.

(Менчиць).

Ще як світ стоїть, то не чути, щоб грім жидя вбив, — аж оце якомь і жидя в нас вбито.

(Менчиць).

43. Дождь. Бог нас дощєві: «іди туди, де просять». А! туди, де косять! от я їм дам!» — «Піди туди, де черно!» — «А! де був вчора! От я їм дам!» — «Піди туди, де нужно!» — «А! туди, де душно! От я їм дам!»

(Алекс. у. М.—ра).

Ср. Чуб., I, 26—27, о глухомъ ангелъ.

44. Мартъ, апрѣль и май.

Раз март апріля взяв в гості до себе. Апріль зорвався їхать возом, а март заходивсь та зрєбив таже, шо став сніг і мороз. Апріль вирнувся до дому, бо не можна возом їхать. На другий под дождався время і ну їхать упьять у гості до марта саньми. Март зрєбив тепло і розлились річки. Упьять апріль вернувся до дому. Зійшовся апріль з маєм і жаліється: «скільки раз зриваюсь їхать до марта в гості, та ніяк не доїду — ні возом, ні саньми: поїду возом — зрєбиться зима така, шо ну; поїду саньми — зрєбиться оттепель і таке, шо ні саньми, ні возом. А май і каже: я тебе навчу як доїхати; зроби так: візьми віз, сані і човин, то тоді доїдиш. Апріль дождався время і зрєбив так, як казав май. Іде саньми, а на санях віз і човин. Март дав тепло і ростав сніг; тоді апріль владе сані і човин на віз і їде; став упьять мороз і сніг, апріль склав човин і віз на сані; а далі ростав сніг і потєкли скрізь балками річки і не можна їхать ні саньми, ні возом; тоді апріль складає сані й воз в човин і таки їде. Приїхав до марта в гості так, шо той і не сподівався. Здивувався март гостю і пита: «хто тебе навчив, як до мене їхати?»

Апріль і отвiчає: «май». Март і каже тоді: «пiдожди ж ти, маю, я тобі крильця вшмагаю». То оттого і тепер часто в маю мартівi морози бувають, бо март і досі сiрдиться на мая.

(Розказавъ Андрей Иващенко. С. Ольгинское, Мариупольскаго уiвiда. Запис. Я. П. Новицкiй).

45. Мельниця. Видумав чорт. Чорт уже все поставив, тини крил, що вони хрестом, не почепе, та камiня не насаде, бо й там хрест. То вже Бог благословив, та й насадив.

(Тамъ же. М—ра). Ср. Чуб., т. I, стр. 104.

46. Водка.

От ви горiлку пьете, а не знаєте, вiдкiль вона і за що прозивається горiлкою. Ви думаете, що се так люде її видумали, тай пьють собі на лихо. Тим то й ба, що тут без нечистого луцого не обiйшлося: се ёго видумки.

От я вам розкажу, як се було. Диялось се ще не за нашої памяти; люде тихенько жили собі, тай жили, тiсi гаспiдської горiлки не знавши. Став він думать і вигадувать, щоб то людем учинить таке—і вигадав. «Пожди», каже, «я їм з нехворощу таке питте зварю, що хто вип'є, той і одурiє, і буде робить усяку шкоду, і буде він мене вельми тим потiшатъ». Почав варить він те питте; огнище розложив таке, що аж небо закурилось, аж до Бога дим дойшов.

«Чи ви чуєте дим»? питає Бог.—«Чуємо», одказують святi, «та не знаємо вiдки».—«Петре, каже Бог, пiди, подивись, що се там таке робиться». Накинув Петро на себе хламиду та і пішов. Приходить до нечистого, питає: «що се ти робиш»?—«Да людем пиття варю», каже, «нехай пьють, меньше воду пити-муть».—«Ич, який ти добрий; що ж воно хороше»?—«Ось по-коштуй!»—«Дай». Дав він ёму, а той як хвativ—чоловик не питущий,—і з мiста не зiйшов, тут же і вправ. А той собі курить; од людеи цiлий день одбою не має: всяк хоче того пиття достать. А на небi дим аж у носах усiм крутить, очi виiдає. «Що се таке? Пiди ти, Павле, та жени Петра; що він там ро-

бить!» Накинув на себе хламиду Павло, приходить до нечистого. «Чого се Петро тут лежить?» питає.—«А спить: утомивсь дуже». —«А ти що робиш?»—«Та людям пиття варю». —«Що воно за пиття?»—«Попробуйте; он бачите, люде так як не б'ються за ёго». —«А ну, дай попробувать». Як дав, а той, як попробував, два ступні ступив, тай упав, тут і простягся. А на небі дивиться нігуди од диму! От Бог на Юрка: «підди, козаче, та задай тим обом доброго прочухана. Та який там чорт курить? Накази, щоб зараз же перестав, бо я сам як устану, то так за патли одтаскаю, що довго буде повилицю чухать!»

Юрко розлютовавсь, схопив спис і шаблюку, миттю опинивсь коло нечистого, та: «що се ти робиш?» питає; «давно тебе за патли, видно, драли, та виспатками з неба гнали; забув? дак я тобі нагадаю! Що ти нас на вітчину прокурить хочеш, чи що»? Нечистий злякавсь. «А се чого лежать як кабани?» —і зараз Павла під бік. Павло схопивсь. Він тоді Петра давай розскачувать, — піднявсь і Петро, а він так близько до огню лежав, що пола прогоріла; подививсь він на полу дай каже: «будь же ти, гаспідське пиття, горілкою!» Тут Юрко давай роспитувать, що з ними таке скоїлось; вони ёму розказали і зараз же прийнялись у трёх за нечистого: тут ёго як снопа на землю повалили; Юрко то списом ёго простромить, то шаблюкою вдовж потягне, а ти і виспатками і кулаками ёму дождали, — з нечистого тільки щетина сипалась, та порепалась шкура. Так вони себе вдовољнивши, потушили огонь і отправились во своясі. А нечистий довго лежав на єднім місті без диханія, а над вечір рачки поліз до себе в запічок і там довго крєктав, і охав, і стогнав. Так вона обійшлась нечистому, ся видумка!

Не дешево вона й людям прийшлася. Довго вони мірковали, як се з нехворощу зварить таке гарне пиття, горілочку; мірковали, з нехворощу не зварили, а з хліба святого як раз утрапили!

І нечистого не треба: краще ёго умудрились. Ёму тільки підвести треба було!

(Въ Черниг. губ. Зап. Н. Мурашко) Ср. Чуб., I, 109.

47. Желѣзныя дороги и телеграфы — это сбываются слова свѣщ. писанія: «оснується свѣтъ дротами, і будуть бігати огненні колесниці».

(Харьк. губ. М—ра).

48. Керосинъ.

Это чортова огненная вода изъ ада начинаетъ выступать. Прежде, когда люди были благочестивѣй, то эта вода не смѣла выступать на поверхность, теперь же, по грѣховности міра, она все болѣе и болѣе распространяется. Настанетъ время, когда она покроетъ всю землю, и тогда настанетъ страшный судъ.

(Харьк. губ.).

О керосинѣ уже существуетъ много разсказовъ, такъ: рождаетъ одна баба, а керосинъ горитъ; вдругъ изъ-подъ полу вылазитъ «пан». — «А, важе, тут мое свѣтло горитъ; это хорошо». На другой день вся деревня истребила керосиновыя лампочки. Вообще керосиномъ молодежь любитъ пугать бабъ, и на эту тему есть уже много анекдотовъ.

1) Посоветовали одной бабѣ купить керосину, баба купила, налила въ каганецъ, положила фитиль и зажгла, чуть-чуть хаты не спалила и прокляла керосинъ.

2) Въ другомъ мѣстѣ ночной сторожъ сталъ грозить бабъ, если она не уничтожитъ «чортового свѣтла», то онъ, Николай угодникъ, переведетъ ее ни на что; баба испугалась и перестала жечь керосинъ и т. п.

(М—ра).

II.

Примѣты и повѣрья,

*собранныя преимущественно г. Манджурою въ Харьковской
и Екатеринославской губерніи.*

1. Не годиться подавать веретена і сядиться на днище, бо будеш с коия падать, а коли подаш, або сядеш — треба ущипнуть себе за палець. (Харьк. уездъ).
2. Не годиться на порозі охать. (Тамъ же).
3. Не мети сміття на ноги, — дівчата не будуть любити. (Т. ж.).
4. Нельзя казок казати, як начнуть ягнята плодиться. (Лебед. у.).
5. Ступу нельзя оставлять не закривши, — бо перед смерттю рота не закриш. (Изюмск. у.).
6. З якої сторони за стіл сядишся — туди і вилазь, а то в друге будеш жениться.
7. Мале уюна удерже, а старе ні. (Александр. уездъ).
8. Як підеш сватати, замічай, як перве слово в лад буде — діло, а не в лад — покинь.
9. Коли хочеш висватати дівчину, виломи в її хаті з груби кирпичину і держи в кишені.
10. Як поїде парубок свататися, і хочеш взнати, чи висвата, то піди найди, де сама стара криша є і видерни пучок соломи; як найдеш зерно, то висвата. (Валк. уезда).
11. Птицю на плід годиться оставлять неготовом. (Изюм. у.).

12. Горох, хвасолу, або чечевицю як хочеш завести, то купи на Меланки, трохи звари так, трохи в пирогах, а то остав на насіння. (Вагад. у.).

13. Місяць іде горою, в землю впаде, а вертається водою; ту воду брать і неприятеля побіждать. (Изюм. у.).

14. Чья дівчача ложка забудеться на столі, як поїдять куттю, та не піде той год за між. (Валк. у.).

15. Когда пойдять куттю, ложки складывають въ миску дномъ вверхъ и ставятъ на «покуття». Чья ложка перевернется, тотъ умретъ.

16. Чью ложку забудутъ на столѣ, къ тому гость будетъ.

17. Кто за обѣдомъ уронитъ ложку, къ тому гость поспѣшаетъ.

18. Когда выбираешь корову, смотри если въ ухахъ сѣрка, а около «ріпиці» нѣту, хорошая корова, а наоборотъ—дурная. (Изюмск. у.).

19. Восковыя свѣчи передъ образами «годиться» зажигать тѣмъ огнемъ, которымъ зажигаютъ ладонѣ.

20. Замѣчай, если вѣнчалъная свѣча горитъ тускло у кого либо изъ молодыхъ, не долгій вѣкъ, а если потухнетъ, въ томъ же году умретъ. (Алекс. у.).

21. Ті покраси, що на весіллі чіпляють в волосся, як роздають в понеділок, то сховай, бо як нападе скотину яка болість, перев'яжи їм хвіст. (Тамъ же).

22. Коли засватана дівчина усциться, це її чоловік умре раньше її, то, бачь, вона буде плакати. (Ал. у.).

23. Родиме робиться, як мати важкою вкраде що небудь; то якого цвіту украдене, такого буде і родиме. А то, як важкою ходе та злякається і вхвтиться за що небудь, то у дитини на тім місці і стане родиме. (Ал. у.).

24. На «Меланки» замѣчаютъ, куда тельная корова ложится головой: если на востокъ, то отелится утромъ, на западъ—вечеромъ, на сѣверъ—въ полночь, на югъ—въ полдень. (Ал. у.).

25. Як мати по дітях плаче, то Бог кає: «корова дереться», а як діти по матері,—то: «то пташки щебечуть». (Ал. у.).

26. Щоб мшні соломи не їли, або хліба, то треба класти ту траву, котрею на влечаних святках посипали у церкві.

(Въ Зѣньковѣ. Зап. Г. Забодько).

27. Въ первий раз «не годиться» хрестить дівчинку, а не-премінно треба хлопчика. Це задля того, що на тім світі хрестники свого хресного батька будуть од чортів одбивать, і первий, якого на сім світі охрестить, буде перед вести. Як первий буде хлопчик, як чорти нападуть, зараз не вбиравшись піде, а дівчинка ще поки убереться, то чорти і розірвуть.

(Хут. Алексѣевна, Александр. у.).

28. Хто не хрестив, то тому не можна класти хреста ножем на хліб, як ріже.

29. Після причастя гріх спати, бо ангол причастя вкраде.

30. До порога гріх рубати, бо до ёго прип'яті лихоманни, то як небудь і перерубиш, поодпускаеш їх.

31. Високое бува на сёмому году. Годів чотири брати: Касьян, Накурій, третій от не знаю (раз. забылъ), а четвертий Високое. Отто перед високосом ті три брати по двічі проходять.

32. Кравці не крають у суботу, бо як у суботу покраїш, щоб до вечера й пошив, бо гріх.

33. В четверг баби не зольть, або позоли та й випери того ж дня, а то гріх.

34. В жиливий понеділок—гріх прясти, та не то прясти, й до прядіва торкаться, бо стіки костриці витрусисш, стіки в літку на скотину черви нападе.

NB. «Жилавий понеділок»—первий день великаго поста; тогда пекуть «жиляники» (коржи безъ масла), ѣдять хрѣнъ съ квасомъ, чтобы закрѣпиться на цѣлый постъ. (Александр. у.).

35. В п'ятницю — не прядуть, бо, кажуть, одна баба замирала, і як водили її по тому світі і показували все, то бачила вона в однім місті такого черви багато—страх.—«Шо се? пита».—«А це, кае, та костриця, шо баби по п'ятницям прядуть та трусять!» Тай пхнув її туди. Тут вона і прокинулась. (Тамъ же).

36. Жінки ніколи голі спать не лягають; хоть шо небудь та надіне. То, розказують, лягла раз жінка гола коло вікна, а ягась манія приходе, глянула, тай каже: «е кина, та нема чики,»

тай пішла. А жінка прокинулася тай лягла вже на під; тики задрімала, а воно приходе та як пошпуре коляку туди, де вона вперше лежала, так та коляка в землю і вгородилась.

(Купянскъ).

37. Як двужильна кобила у хазяїна здохне, то після неї ще дванадцять коней пропаде в тім дворі. (Ср. Чуб., I, 50).

СИСТЕМАТИЧЕСКІЙ УКАЗАТЕЛЬ

къ ВЫШЕ НАПЕЧАТАНЫМЪ ПРИМѢТАМЪ И ПОВѢРЬЯМЪ.

I. Астрономическія явленія.

місяць — № 13.

II. Животныя ¹⁾.

вѣнь	7.
мышь	28.
лгята	4.
корова	18.
двужильная кобила	37.
болѣзнь домашн. скота	21.
расплодъ дом. животн.	11.

III. Антропологическія явленія.

Болезни.

родимое пятно	23.
ихорадка	29.

Слово.

первое слово	8.
ночь	11.
сказка	4.

IV. Церковныя явленія.

зеленыя святи	26.
кутья	15.
меланки	12, 24.
жилавыи понедѣльничк	34.
четвергъ	33.

пятница	35.
суббота	32.
крестъ	28.
крестбины	27, 28.
воскр. свѣчи и ладошъ	19.
вѣначальныя свѣчи	20.

V. Хозяйство.

Жилище.

порогъ	2.
печка	9.
крыша	10.

Орудя.

столъ	6.
ложка	14, 15, 16, 17.
миска	15.
ступка	5.
одежда	36.

VI. Семейство.

слезы матери и дѣтей	25.
дѣвочка и мальчикъ	27.
женщина	36.
сватовство	8, 9, 10.
засватанная дѣвушка	22.
вѣнчаніе	20.
свадебныя украшенія	21.

¹⁾ Большая часть тутъ находящагося матерьяла относится къ домашнимъ животнымъ, а потому можетъ быть помѣщена и въ особую часть IV отдѣла: Домашнія животныя.

III.

Захарство, молитви, заговори и паредін ихъ.

(Ср. Чубинскаго, I, 68—73, 85, 91—96, 111—141 Есименка — Малор. за-
клянанія. Чтеніе въ Имп. О. И. и Др. Р. при Моск. унив., 1874, кн. I.
Записки Юго-Зап. Отд. И. Р. Географ. Общ. II, 367—394).

1. Отъ грому. Як туча наvertsає, страшно шоб град не
випав, або грім, шоб, борони Боже, де часом не вдарив, — то
скоро е скатерка, шоб сім літ що року на великдень її посвящали,
таю скатеркою тра хутній стола застелити, і тра, шоб був ніж
сім літ свичаний: того ножа покласти на столі і покласти хліб,
і сіль....
(Изъ тетради Вл. Меньца).

2. Когда рвуть „зілля“, говорять: «царь Давид землю
кротив, а Оврам орав, а Семен Зілот сїяв, а пресвятая Бого-
родица рвала, нам на поміч давала». (Банное, Изюмск. у.).
(Всѣ №№ отъ 2 до 42 доставлены г. Манджурою).

3. Отъ волоса.

Опухоль волосъ появляется будто бы, если полизать мохнатая
гусеница.

1. Волосній волосниче, в тебе син Максим, в мене дочка
(имр.)—будь мені сватом. Їхав чоловік пустою дорогою, пустими
волами на пусту нивку—пустого жита жати, у пусті копи вла-
сти. І пусті копи клав, на пустий віз клав, пустою дорогою
віз—на пустий тік, пусті молотники молотили, у пустій млин

молоти носили, пуста перепічка у пустій діжі учиняла і в пустій печі пекла, пусті люде—пустий хліб їли і с пустої, молитвенної (имр.) волос візли. Як пусто я говорю, так пусто з молитвенної, народженної (имр.) волос зійде.

2. Волосий волосниче, Бог тебе илче на своє місто, на своє крісло; тут тобі не стояти, жовтої кости не ломати, червоної крові не пити, білого тіла не сушити. Викотися, як ясне сонечко викочується зза гори, то так ти викотися з семидесят семи жил, із семидесят сугав, поки я не знала, поки я тебе не вишккала, а теперя стала знати, стала матерь Божої прохати, стала мені Мати Божа в помочи стояти. Розійдися так, як по думам і по берегам—вітер шумить; як по воді хвиля розходиться, так у молитвен... народжен... (имр.) волос зійде.

(Ольшана, Харьк. у. Баба).

4. Отъ угара.

1. Умываються теплою водою, кипяченою. (Лебед. у.).
2. Моють голову квасомъ. (Мурава, Богод. у.).

5. Отъ обжога.

1. Обкладають свѣжимъ конскимъ пометомъ.
2. Перепаливають обрѣзки кожи и присыпають.
3. Мажуть куринымъ смальцемъ. (Ворожба, Леб. у.).

6. Если пухнуть и гноятся глаза.

1. Заливають женскимъ молокомъ.
2. Брызгають въ глаза водкой такъ, чтобы больной не видѣлъ.
3. Ячмінець (ячмень). Лѣварь—(говорить)—ячмінець! Больной (отвѣч.): Брешеш! — Лѣв. Ячмінець! — Брешеш! — Лѣв. Ячмінець! — Больн. Брешеш. Лѣв. Пес тобі дядько, свиня тобі тітка (плюють въ глаза больному). (Ольшана, Харьк. у.).

7. **Мозоди** и стертые мѣста на ногахъ мажутъ древеснымъ сокомъ, выступающимъ, когда древа горять. Преимущество отдается дубу.

8. Молитва отъ лихорадки.

Во імя Отца і Сина і Святого Духа. Аминь. Виходя із моря Оскана — семдесят сем дівиць прекрасні; стретился їм преподобний Павхнутій і спросил їх: откуда ви, дівиці? Они отвечали: із моря Оскана, ідем в мир і людям кости ломить, в жар бросать і в зноб превращать. І тогда преподобний Павхнутій, начавши їх наказивать, і даде їм по семидесят семи ран. Они стали его просить: о, преподобний Павхнутій, помилуй нас! Аще кто твоє імя будет на себе носить или выписувать і того будем отбігать, поїдем по рікам, по морям, очеретами і болотами. О, преподобний Павхнутій, помилуй раба болезного (имр.) отъ болезни лихорадки!

(Ольшана, Харьк. у. Молитву выписывають и надѣвають на шею больному).

Кромѣ этой молитвы употребляютъ:

1. Вѣшаютъ на шею жабу живую.
2. Вѣшаютъ на шею тура (олень, рогачь, *Lusapus Cervus*), перваго, какого найдешъ по веснѣ.
3. Обматываютъ мизинець шкуркой ізъ яйца.
4. Курять, какъ папиросу, лѣныще, т. е. твердыя части льянаго стебля.
5. Сосутъ и ѣдятъ згарь ізъ трубки.
6. Обкуриваютъ кожою змѣи, потерянной при лянаниі.
7. Подпоясываютъ обрывкомъ, украденнымъ отъ воротъ.
(Ворожба, Лебед. у.).

9. Отъ запоя.

1. Озьми поту з білого коня, змішай з горілкою і дай на похмілля.

2. Піди на річку, зачерпни води проти води (противъ теченія) і скажи: «як ці берега не стрічаються, так щоб народжений, молитвенний (имр.) не стрічався с хмельним вином». Озьми з обох берегів землі, вкинь в ту воду і напій на похмілля.

3. Намочи на дев'ять днів самого хужого, якого найдеш оселедця в горільці і дай випити на похмілля.

4. Намочи въ горільці живого линка на дев'ять день і сирого дай звісти.

5. Найди кістку кінсьєвої голови, положи під неї денег на осьмушку на три дня і за ці деньги купи похмелиться.

6. Озьми той платочок, що мертвого обмивають, проціди крізь ёго горілку і дай на похилля.

(Ольшана, Харьк. у. отъ женщины, которая всё эти средства пробовала надъ мужемъ, но все безъ успѣха).

10. Отъ чахотки.

1. Если человекъ только «порупений», копай корень *переступня* (*Brionia alba*. Сем. *Cucurbita seae*), вари и пой больного.

2. Если чахотки не минуло году (послѣ года её нельзя излѣчить), копай корень „молошника“ (Чистотѣль. *Chelidonium Majus*) и «кульбаби» (*Tagetacum officinale*), вари и настоємъ пей.

(Отъ нея же).

11 Отъ бишихи (рожистая опухоль).

1. Прикладывають листьѣ «бишишника» (?).

2. Приклад. яичный бѣлокъ съ мукою.

3. Приклад. зелѣную глину.

4. «Верхомъ крутятъ». Беруть «верхъ» съ трубы, зажимають и окуривають, махая при этомъ «навманья», т. е. отъ себя, говоря: Бишишнику, я тебе прошу, відступися від молитвенного, нарощенного (имр.), бо ти тут укорінився і пустив парости по всіх суставах, і по семидесяти семи жилах, і поки я тебе не знала, поки я тебе і не зганяла; тепер я стала знати, стала Матеръ Божої прохати, стала Матеръ Божа мині в помочи стояти. Розідися і по полям, і по морям, і по лісам, де люде не ходять, де вітер не віє, де собаки не брешуть, по лугам, по очеретам, де хати пусті і де замки пусті. (Тамъ же, отъ нея же).

12. Французская болѣзнь (Syphilis).

1. Больного поять «деохтом» (продается онъ въ аптекахъ). Если пить его на водѣ, то нельзя пить соленого и кислаго и выходитъ на воздухъ, а если на водкѣ, то все разрѣшается.

(Отъ нея же).

2. Шанкръ. Беруть «ри травьянки», задувають въ стволъ и втирають; больной часа два мечется, кричить; когда успокоится, его пускають помочиться и оттуда выходятъ «скалки, так як білі тоненькі черви»; за тѣмъ повторяется это еще два раза, и больной признается здоровымъ.

(Отъ діда, лѣчившаго этимъ средствомъ. Ванное, Изюж. у.).

13. Отъ крикливцівъ (Нішницъ).

1. Грудныхъ дѣтей нападають—«крикливці» (нішниці); дѣти не спять и кричатъ.

— Понеси дитину під кури, де вони на сідало сідають і овьми кухоль води, прийди і скажи:

— «Кури сірі, кури білі, кури волохаті, кури пелехаті (штанаті—жохиногія), нате вам крикливці (нішниці); дайте молитвенному, народженному (имр) сопливці». Лии воду на курей, і скунай дитину в тім пірїї (Аггоругаш), що росте між тином, т. е. который проросъ сквозь тынь.

(Ольшана, Харьк. у. Жінка).

14. Пліснявка. Вытри женскою косою и скажи: свиня до корита, пліснявка з язика (трижды), свиня до корита прибіжить, пліснявка з язика збіжить.

(Она же).

15. Сухотка. Нужно дитя подпоясать крайкою отъ новой скатерті.

(Мурафа Богод. у. Баби).

16. Заговоръ отъ крови.

1. На Осіяньській горі там стояв колодезь каменний; туда ішла дівка каменна, камені й відра, каменний коромисел, каменна коса, каменна вона вся; коли вона відтіля води принесе, тоді с рожденного, нахрещеного раба божия (имрек) кров потече.

2. Ішло три каліки через три ріки, рубали рожу, сажали рожу, рожа не зійшла, крив червошна не пішла.

3. Возьми пятакъ, приложи короной къ ранкъ и читай:

Пресвятая Богородица, просим собі в поміч. Замовляю тобі кров буйную, травьяную і водяную.

Дохни, плюнь, переверни пятакъ другою стороною и еще прочитай. Дохни, плюнь на ранку, приложи хлѣба и еще прочитай. Дохни и сплюнь.

Все эти заговоры действительны какъ для человека, такъ и для всякой скотины въ случаѣ порѣза, поруба и т. п. Но если кровь, напр., идетъ изъ носу, ее «замотить» нельзя. Для лошади эти заговоры действительны, если читать на выворотъ: потече кров коня сірого съ тоді и т. д. Если заговаривать скотину, то вставляется вмѣсто «рожденного нахрещеного» и проч. названіе животнаго, масти и мѣсто истеченія крови.

(Банное. Изюмскаго уѣз. Харьк. губ.).

17. Отъ бѣльма. Пресвятая Богородица, мати Божа наша, просим стаць нам у помочи. Туди бігло три хортики: одинъ червоний, другій білий, третій чорний. Червоний цовалив білого, білий повалив чорного. Сорока на лозі—с раба божого (имрек) бильмо злизав.

(Тамъ же)

18. Отъ зубівъ.

Пресвятая Богородица, просим собі в поміч. Святий отче Антонію, поврачував Господу-Богу от великої болезни от ломової кости, от семидесят суставів, поврачуй нарощенному, нахрещенному (имрек) от великої болезни, от ломової кости, от зуба. Шуна в морі, мій батько во гробі. От сеї пори у нарощенного у хрещеного (имрек) зуби не болітимуть.— Сплюнь 3: раза.

(Банное. Изюма у.).

19. Отъ бородавокъ. Бородавки появляются, если жаба «обісцить» Озьми, як росчиняють курку, обмотай те місто, де бородавки, горячими кишками, та біжи насеред вулиці, та назад неоглядаючись, так аж поки разматаються.

(Харьк. у. Сінко).

20. Коли хто всцикається—поведи ёго до воріт, нехай висциться, та в те місто осиковий кол і забий.

21. Отъ гадини.

1. Ішов святий Єгор із Осіянських гор і ніс гадючі імена. і приложив іх нарощен., молитвен.— (имрек) і опуку нема.

Анголи Хвиттієль—віддільник. Анголи Хвиттієль—віддільник. Анголи Хвиттієль—віддільник. На морі, на окіяні, на ріцці на Ордані дуб золотокорий, а в тім дубі три гнізді, царь Савул і цариця Олєна і царенко. Послав царь Савул і цариця Олєна і царенко Хіврю по всіх городах, по всіх полях, по всіх лісах, по всіх домах гаду скликати із молитвен., народж.—(имрек) зуби винімати. Анголи Хвиттієль—віддільник (трижды). На морі на окіяні, на ріцці на Ордані стояв дуб, а в тім дубі цариця Галя. Устань, цариця Галя, поможи міні із молитвен., народжен.—(имрек) зуба виняти; як не виймеш, отпаде тобі хвіст по самий нерест. (Ольшана, Харьк. у. Жінка).

2. Посилала пречиста черницю на Сіоньську гору; на тій горі Вавилон-город, у Вавилоні-городі цариця Вольга.—«Царице Вольга, чому ти не учиш (имрек) раба божого, щоб (гадюка) не кусала?»—Не тільки свій потомок поучю, ать і сама перед Господом Богом крижем паду. (Запис. Пл. Лукашевичъ въ Переясл. у).

22. Тоже.

Пресвятая Богородица, просим собі в поміч. На Осіяньскім морі стоїть дуб, а в тім дубі—Яруслав Лазуревич. Яруслав Лазуревич, не будеш ти свого гаду збирати, із жовтої кости зуба винімати—полєвої, медової, трав'яної, болотяної—побье тебе день Середа. Амінь.

Етотъ заговоръ дїйствителенъ для человекъ и всякаго скота; для лошади же нужно читать обратно: Амінь Середа день тебе побье и т. д.

Еруслану Лазаревичу—подвластны всѣ ядовитыя, поименованныя въ заговорѣ гадюки. Лїсная—веретенка не заговаривается, она не кусаетъ. Прочитавши етотъ заговоръ, можно гадюку положить за пазуху и т. п.

23. Если нападуть собаки.

— Тю, дурна, чого ти на мене напалась! Кусай старця за я..!! а хазяїна на порозі, а мене не кусай молодую у дорозі (триж. сплюнь).

Собаку, лежащую на стовбні или на плотинѣ, вообще не на землѣ, нельзя заговорить. (Отъ нея же).

24. Заговоръ отъ звіру.

Ішла Мати Христова, пречистая Богородица, а Ісус Христос зострів: де ви йдете, Пресвятая Мати Христова із тидним Хрестом?—Іду я до раба Божія (имрек) і народженого і молитвенного і хрещеного, ёго ратувати, от звіру отправляти. Бєть колода в лісі гнилая, то звір нехай там огризає, а нашого скота не займає. (Тамъ же).

25. Отъ скажени.

1. Царь зілля (*Delphinium elatum*) варить і поить. Если бѣшевная собака порветъ скотину, то у послѣдней—подъ языкомъ появляются небольшія бѣлыя пузырьки, «щенята». Созрѣвши они прорываються, и изъ нихъ выходитъ червячокъ; проглотивши его, скотина бѣсится и пропадаєть. Поэтому

2. «щеня» нужно проколоть и удавить червячка до созрѣванія, (Отъ дѣда. Ольшана, Харьк. губ.).

26. Отъ перелогивѣ. Читать нужно три раза, за каждымъ разомъ дыхни и сплюнь.

Пресвятая Богородица, мати Божа, пособи нам! Сидять суды; судьямъ рукавиці, а чорту порплиці. Чорту перелоги і чорту між ноги.

27. Если **СКОТЬ** начнетъ «худнуть», или бугай корову «сцять» или скотина одна на другу «буде плигать»—нужно вигнать её со двора той палочкой, что «колбаси вивертають», или же квачомъ, найденымъ на дорогѣ, или же «півзинкою з пустки» (півзинка—соломенная веревка, придерживающая солому на крышѣ), которая сама собой упала. (Изюм. у.).

28. Если продаєшь **КОРОВУ** и желаєшь, щобъ она вернулась, выстриги шерсть между ногами и забей «глицею» въ ворота съ правой стороны.—Проданная скотина—сама вернется.

29. Щоб горобці не напали на ниву. Озьми хліб забудьку, той, що як виймаеш із печі та забудеш винять, і страсну свічку та й обійди кругом ниви. Харьк.

30. Коли в хаті заведуться таркани, треба хату вимазать як сход місяця. Харьк.

31. Болѣзни пчоль а. Зараза. Пчоли, як коники, повинляють з улика.—Перець с ситой круто замінай і корми.

b. *Сліпнуть.* Од чебрецю (Thymus rapponic). Прелетять на пасіку і не попадуть в улик. Озьми тогож чебрецю і навари з медом і перцем.

c. *Гнилецъ.* По злобі насилається. Чтоби сдѣлать гнилецъ, накорми пчоль бѣлкомъ яичнымъ съ медомъ.

(Пасішник. Харьк. у.).

32. Вечерняя вода для пчоль.

Воду эту должно брать вечеромъ, «як улягнешь», т. е. когда всѣ улягутся спать—въ четвергъ противъ пятницы; тогда вода освящается невидимо. Это освященіе происходитъ въ каждый четвергъ. Свойства ея такія: она можетъ стоять годъ, два, і не испортится, помогаетъ лучше всякихъ лѣкарствъ отъ всѣхъ болѣзней, уронів, глазъ и т. п.

a. Когда отправляешься, благословись:

Господи мені поможи вечернѣй води набрати!

b. Прийди до води, молитву сотвори і воду поздорови: здорова була, вода Ольяна, от Бога создана, ти земля Титяна і новіі ключі трутовіі. Ти ж, вода Ольяна, проходила землями, новими ключами і входила ти в море, очищала ти море, піски і крiмiння і корiння, то я просю тебе, благослови мені сiі води морської набрати для помочі моеї і для пчоли окропленія. Я словом, а бог с помiчю, Пресвятая Богородиця, Мати Христова на помочі і святі отці. Преподобні Зосим, Савватій і свята п'ятiнка Парасковей.—Набрати і нести не оглядаючись.

c. Бчолу окропити і приговорити:

Святі отці преподобніі Зосим Савватій благословляли і окропляли.

d. Покропити і проговорити:

Дай же, Господи, рій бчолі много поспішення і управління, і в чужої от нападенія, і от уроків, і от лихих глаз.

e. Як виставляеш, покропити і проговорити:

Господи от Востока до Запада сонця, поможи свою бчолу пропустити, пищу собрати, а чужу сбивати.

f. Шоб рій не утік:

Озьми зроби с влєчання липовий кілок, і забий в пасіці. Як побачиш, рій виходить, проговори: Стой рій, не ходи, спемъяни, коли рїадво було. Спомъяни, Господи, царя Давида і кретести ёго. Бротив царь Давид небо і землю, а мені укרותи роя. Піди до кілка, озьмись за ёго і проговори:

Во игыя Отца. Аминь. І сина. Аминь. І св. Духа. Аминь.

g. Сажать роя:

Постав улїк, озьми с під ёго землі, всип в середиву, посади роя і проговори:

Дай же, Господи, шоб ти був ситий як земля, сильний, як вода.

h. Як чужу бчолу переманить. Нарви на Семена Злота цїнциперу (цміну); як рвеш, прочитай № 2 и послѣ «напомічь» прибавь:—«воно с землі йде, с землі росте і чужу бчолу приведе». Вкинь той цмін в улїк і покропи вечірней водою.

(Банное. Изюм. у. Пасішник).

33. Як насажує мірошник камінь.

— «Таляру, таляру, верчений каміню; годувала дочка сина, як материного мужа».—Благословляють и насаживають.

Слова эти основаны на преданіи, какъ дочь кормила въ темницѣ отца грудью.

(Алекс. у. Син мірошника).

34. Чтoбъ хлопцы любили.

1. Озьми терличу (*Gentiana cruciata*), піди на вулицю і проговори за одним духом: «Терлич, Терлич, нам хлопців приклич, од одного до двох, од двох—до трѣх.... од одинацяти до дванаццати». Скажи і той терлич законай там.

2. Піди на лотоки і скажи: «як на лотоках вода біжить, щоб так до нас хлопці бігали». Набери в рот води, принеси на вулицю і там вилий.

3. Рака живого закопай на вулиці і скажи: «дай, Боже, щоб до нас, як раки, хлопці лазили».

4. Одна дівчина лізе на вербу і трусе «Кашку», другі підстилають запаски. От та, що на вербі, каже: «А що групі купотять? — Купотять.—Чи до нас хлопці гупотять?—Гупотять.—Дай, Бог, щоб так по вік до нас гупотіли (трижды)».

5. Ключку с володязьного ключа одломи і кинь на вулиці і скажи: «як люде ідуть до володязя, щоб до нас хлопці так ішли».

6. Найди на полі тяж с плуга, закопай на вулиці і скажи: «щоб так, як по полю плуг тягається, щоб так до нас хлопці тягались».

7. Шпинь з витушки встроми на вулиці і скажи: «як ця витушка крутиться, щоб на нашій вулиці так хлопці крутились».

35. Щоб не ходили на вулицю. 1. Кинь на вулиці кістку с кінської голови і скажи: «як ця кістка гола, щоб так на вулиці було голо».

2. Встроми іголку біз нитки і скажи: «так як ця голка гола; щоб так на вулиці було голо». (Ольшана. Харьк. у. Жінка).

36. Щоб дівчина любила, то озьми купи на базарі новий горшик, що запросе те й давай, та наверни в ёму дірочок, посади кажана і постав в муравник та тікай, щоб не чув ёго свисту, бо як почувеш, то оглухнеш. Та як мураві обточать—між тими кісточками буде *вилка і крючок*, то як хочеш, щоб любила, зачепи крючком, а як вже обридне, то пхни вилками.

37. Щоб волосья вилізло. Зроби щологу з оріхових кожухів і змий голову.

38. Если пожевать дробі во рту, потомъ этой дробью **выстрѣлить**, она вся попадетъ въ сердце.

39. Если хочешь заговорить **ружьё**, нужно прочитать Отче-наш на оборот, т. е. Аминь духа святаго и т. д.

40. Что бы сдѣлаться искуснымъ стрѣлкомъ, нужно, когда приобщаешься, сохранить часточку и потомъ ее разстрѣлять.

Був один такий, то як не піде в ліс, так ёму чортяна і пре звіра. От і став один чоловік просить ёго, щоб навчив,—той і взявся. «Тіки, каже, треба, як підеш до причастя, часточку заховать в рот». — Приніс той часточку; взяли вони положили її на розсохах. — «Стрільай», каже. — Тіки той одступе, прицілиться, аж заміст часточки Господь розп'ятий. Так у того ружжо і випаде, так той стрілець таки приневолив вистрелить.

(Ахтир. у.).

41. Нерозміного рубля достать, так треба найти чорного кота та вмотати в ятерину, та й вимести на перехрестний шлях, то чорти і прийдуть купувать і дадутъ того рубля. В ятерину-то вмотують, шо вона хрестинами все пов'язана, то він не може взять, а як уже візьме, то й чоловік розірве.

42. Невидимим зробиться—треба тож чорного кота, та як ест і вкинуть в казанок та варить, аж поки все облїзе, а там брать кісточки в рот та стать проти дзеркала, то е в ёго така кісточка, як озьмеш в рот, так і станеш невидимий. Хто не гидливий, то й роблять.

43. Отъ припадку.

Ішла мати Христова, Пресвятая Богородиця, а Ісус Христос зустрів: «де ви йдете, Пресвятая Богородиця, іс тидним Хрестом?—Іду я до раба божого (имрек) все лихе отганяти, от усёго нападенія, із ёго жил, із ёго жовтої кости, із ёго червоної ярови, із семидесят сустав, із ёго тілеса, із ёго чорного (русого и т. п.) волоса, із ёго голови, із ёго булав, із ёго очей, із ёго плечей. Поки я не знала, поти не зганяла. Зійди на ті болота, де глас божий не заходить і де люди не ходять».

(Тамъ же).

44. Если идешь на судъ и желаешь быть оправданъ. При выходѣ изъ хаты візьмись за «одвірок» руками і скажи:

Ми ходили і уміємо говорить.

По выходѣ—прочитай:

Жив чоловік (имрек) у пайів, не хотів панам служити, та пішов по чужих землях блудити, та прийшов до зеленого гаю, а до тихого Дунаю, глянув на море: на синьому морі стоїть острів, на тім острові стоїть три кроваті синіх, на тих кроватях сидить три пани синіх; думали, гадали, имрек. суд розбирали і ключі в море попускали. Хто сі ключі достане, тоді на народження, молитвенного, хрещеного (имрек) суд устане.

(Ванное. Шкож. у.).

45. Шалопутская молитва.

Авторъ корреспонденціи о шалопутахъ (малороссахъ—хлыстахъ) въ херсонской губерніи розказываетъ слѣдующее:

«Однажды въ Елисаветградскій уѣздъ зашелъ лірникъ, Олекса Зіменко жъ Никополя, жена и старшій сынъ котораго, 34 лѣтній вдовецъ, по его словамъ, сдѣлалъ шалопутами, соврашали и его, но онъ не согласился. Этого лірникъ сообщилъ мнѣ предсмертную молитву шалопута, при смерги котораго онъ присутствовалъ вмѣстѣ съ своєю женою и сыномъ. Передаю его слова буквально безъ измѣненія».

— «Як помірає шалопут, говорить Олекса Зіменко, то збирається громада: чоловіки, жінки і діти, і він, коли має силу, то читає сам, а як же не здужа сѣго учинити, то чита за его який небудь родич, або родичка, держучи в руках черпак з чистою кривишною водою, ось—яку молитву:

Святий Понеділочну,
 Божий, Господній ключишнику,
 Що по морям кладки кладеш,
 А невольника з неволі визволяєш!
 Прийми душу раба Божого (Нечипіра),
 Да понеси на небеса;
 Там свята п'ятниця,
 Наша пречистая матінка.
 А Праває Серєда
 І уся наша праведна рідня,
 Свята громада:

Олекса теплий і Марко пречесний,
 Паликоп і Пилип,
 І Юрій славний,
 Богові святому приязний.
 Апостоли, ангели і архангели,
 Дівче Оксана і Стеха,
 Невісти Христові найчесні,
 Заступниці наші найкращі!
 (Слѣдуєть троекратное дуновение)
 Ясний, світлий Духу,
 Ось черпак з водою!
 Окропи раба Божого (Нечипіра) нею
 І избав од лютих мук пекельних,
 Од паньскої, не людської смерти,
 І од всего земного, людського
 Од щини на віки вічні.

Аминь.

— Як скаже помирающий: аминь (продолжалъ Зіменко), то
 вся громада каже:

Господи, помилуй нас грішних!
 А свята Оксано, Стехо, молись
 Бога за нас,
 Ваших вірних дітх.

І починають прощатся з помірающим, цілючи его; тільки
 це молитва чоловіча, бо її читають, як поміра чоловік, а як
 жінка, то читається в їх вже друга молитва, та тільки я тиї
 не знаю, а тоб і тую вам розказав».

(Кіевск. Телеграфъ, 1875, № 102).

Ета молитва, конечно, старѣ времени распространенія ша-
 лопутства среди Малороссовъ; части ея находимъ въ слѣдующихъ
 двухъ искаженіяхъ молитвъ:

46. Отче наш.

Не ослаби, не остави, не препусти, не запусти, не те, шо в
 колдсі лежить. Од же і нац, іже есть, іще трохи, тай увесь.

Око на небі, друге на землі, хліб наш на сішках—дай нам на виделках. Помняни, Господи, ті книжки, що в церкві читають: Премолой, бермолой і северію і ту, що памятинною обшита. Свята святиця, небесна цариця, П'ятінко—матінко, галулуй мене, грішную старенькую. Як в церквах, як в комірках замки замикаються, так щоб нашим ворогам губи й зуби замкнулись. І ти, препростий Марко, і ти, золотопутий Пилипо, той, що в погрибі замурувався.—Господи, шарпни мене, шарпни мою жінку і мою дитинку, та не шарпай мого зятя, пр..... сина, за те, що добре жінку б'є.—Хрест на мени, хрест на спині, весь в хрестах, мов свиня в реп'яхах.

(Ал. у. отъ дьяка. Зап. Манджура).

47. Оче наш, оже есь та вже весь; око на небі, око на землі; хліб наш на сішках, дай нам на вилгах! Пом'яни, Господи, ті книги, що в церквах лежать: хурхулу, мерелуху, савгірю іще й тую, що телятиною обшита. Як у церквах, та в коморах замки замикаються, так щоб нашим ворогам зуби і губи позамикало!

Святая святиця, небесна цариця, п'ятінко-матінко, і ти, святий новеділочку, божий ключничку! на морях кладни клав, та невольників з неволі визволяв,—поведи нас на той світ, до наших родичів: Охрімко, Упоня і Пархімко на святих твоїх ліжках спочивають. Господи мій милостивий, царю небеський, відверни мене од дурного ума, од несвіцького сорому! да не употреблюся я крученому барану в християнському твоєму стаді, яко Терешко. Мати моя Божа,—Азаренська, Капнуновська, Диваньская, Почаєвська і Неопалимая купино, спаси душу мою!

Алилуй же мене, Господи, і пошарпни мене по боках, по ребрах, по кістках, по череслах, коло мого двора, коло мого кола, коло моєї жінки, коло моєї дитинки, коло моєї скотинки і коло мене грішного,—тільки не шарпай того, пр..... сина, зятя, що горілку п'є, та жінку б'є.

Хрест на мені, хрест на спині, і увесь в хрестах, як овечка в реп'яхах! І ти, святая покрівонько, покрій мене святими твоїми крилами. І ти, золотопутий Пилипе, і ти, безкостий Марку,

що в погребці замуравався, і ти, сухий Никоне, що святими твоїми молитвами всі чортяки, всі злі духи і всі упираки, відьми, вовкулаки і всяке погане марище, що цур ёму та пек! і всяку погану нечесть, яка по світу волонцює. Омъя оца і сина, бери, жінко, в черепок хуху і святого духу! Господь с тобою, одверни, заступи! Аминь.

Оче наш, чеснійшюю і пренепорочнійшюю, спаси душу нашу! Радуйся, невісточко, що святая Покрівонька в Лаврі замуравалась; і ти, святий поведілочку, божий ключничку! Ти на морях кладки клав, та невольників з неволі визволяв! Суверточко не сугубрасная, ухопи і понеси нас на небеса; там вся рідня наша: мати Марина, сестра Орина, дядько Онопрій і дядина Стеха. Аминь біжить, аминь кричить.

Бери, жінко, в черепок хуху і святого духу. Спаси, Господи, нас од лихого звіря, од диявольского навожденія, од нечистого приключенія, од всякої поганої болізні і од паньского казу і того лукавого святого. Аминь.

(Въ Перерванцахъ, полт. у. отъ Ивана Роснига. Зап. Мурашка).

48. Господи, вишній! Чим я в тебе грішній?!—чи я горілки не пью, чи я жінки не бью, чи я шинки минаю, чи я в церкві буваю? За що ти мене так важко наказуєш?!

(Записано А. Драгомановымъ въ Гадячѣ).

49. Окапосць.

Іду я, да іду.

Аж стоїть церква на лёду:

Млинцем зачиняна,

Ковбасою зацібана,

Салом замикана,

Маслом запечатана.

Вкусив я масла,—одпечаталось,

Вкусив я сала,—одмикнулось,

Вкусив я ковбаси,—одцібнулось,

Вкусив я млинця,—одчинилось.

Ввійшов я в церкву,—
 Аж там пін,
 Як грецький сніп,
 А дячок,
 Як бодячок,
 А диякон,
 Як диявол,
 А паламар
 І свічки ноламав.
 Радуйся, сороко,
 Радуйся, вороно,
 І ти, горобче,
 Великий чудотворче!

Читають преимущественно во время работъ на буравахъ.
 (Соловйевка, Радомысл. у. И. Савченко).

ПРИЛОЖЕНІЕ КЪ III ОТДѢЛУ.

Заклятіе отъ гостца (хроническій ревматизмъ въ суставахъ).

Гостецъ и *ост-ецъ* живеть въ костяхъ каждаго челоуѣка. Онъ заявляеть о своемъ существованіи по преимуществу ревматическими болями и ранами. Если же кто нибудь неумѣлымъ лѣченіемъ или какииъ-либо неосторожнымъ отношеніемъ къ его проявленію оскорбитъ его (спротивить),—гостецъ обращается тогда въ опасную и трудно излѣчимую болѣзнь.

«Заклинаю тя, *гостецъ* ¹⁾ *самця и самцяю*, великимъ именемъ Господа нашего Иисуса Христа и *пречистою второю нашею Божею* и приснодѣвою Маріею и св. архистратигами Михаиломъ, Гаврииломъ, Рафаиломъ со всеми умными небесными силами, св. Иоан-

¹⁾ Это молитва рукописная. Она принадлежала одному свещ. подольской губ., который читалъ ее при чтеніи имъ молитвъ на изгнаніе бѣсовъ.

номъ, пророкомъ и крестителемъ божіимъ и всѣми отцами: Авраамомъ, Исаакомъ, Иосифомъ, Маріи обручникомъ, и Захаріемъ пророкомъ и всѣми прежде закона и въ законѣ Христа проповѣдавша и святыми славными и всехвальными ап. Петромъ и Павломъ и прочими апост. и учениками, христово евангеліе проповѣдавшими; св. мучениками Стефаномъ, Лаврентіемъ, Игнатіемъ, Григоріемъ, Димитріемъ..... *заклинаю огненный гостецъ самецъ и самицу Николаемъ Мурдкійскимъ, Григоріемъ Неокесарійскимъ.....* Агапите, Алипіе врачеве, Григоріе, Прохоре чудотворніи и всѣ святіи въ *Божѣ и цостнидствѣ* пребывшии и Христови угодившии. Св. великомученицы: Фекло, Екаторино, Варваро, Евфиміе... *умилосердися, Господи, о ранѣ сей и исцѣли его болѣзани души и тѣла, а бы ти, цостецъ самецъ самица та жадной шкоди не учинилъ* Р. Б. имрѣ, ані въ бровѣ, ані во чухѣ, ані въ шиі, ані въ плещу, ані между плещи, ані въ мышцахъ, ані въ персехъ, ані въ сердцу, ані въ селизени, ані въ плѣцахъ, ані въ жилахъ, ані въ мозгу, ані въ чревѣ, ані въ костехъ, ані въ естественныхъ предѣлѣхъ, ані въ колѣнахъ, ані въ голенехъ, ані вруку, ані въ ногу, ані во всѣмъ составѣ, ані во всемъ тѣлѣ, абы гостецъ сей самецъ и самица, яко камень на своемъ мѣсту лежалъ нынѣ и присно и во вѣки, аминь.

IV.

Вѣрованія и разказы о чертахъ.

1. Вѣрованія о чертахъ.

1. Чорт сперва був у Бога первим апостолом та все ходив за ним та підглядав; як став Бог мир строїть—і він собі. От Бог ёго і прогнав, а він все таки за ним ходе. — «Чого ти за мною ходиш?» — «Зроби мені, Боже, товариша». — «Піди до моря та плюхни од себе води, то тобі і буде товариш». — От прийшов він, хлюпнув, дивиться, стоїть такий як і він; давай він тоді плюхати, вже до біса набровив, а Бог і побачив яка їх отара. — Годі тобі, кае. Тоді він вже і перестав.

(Сравни. Чубинск. т. I, стр. 191).

2. Він може зробитися чоловіком, тіки ззаду кишки висять.

3. Чорта можна вбити, аби він тебе не побачив. От як грім гримить, то святий Петро б'є чортів. Раз, кажуть, іде стрілець, а дощ і піднявсь, от він під скелю та і сховавсь над річкою; тіки баче, шо як нема грому, то він і вирне, а як грім, загримить, він і пірне. Стій же, кае, тіки той вирнув, він націливсь, як торохне. — Бий в друге! — Буде с тебе і разу. — (Чорта як уб'єш, то він кае: «бий в друге», то не бий, а те оживе). От Бог і кае тому стрільцю: «шо ти за це хочеш? — А дай мені, Господи, таку стрілу, шо не побачу, то шоб і вбив». — Дав ёму Бог таку стрілу. Він як стрельнув і сам себе убив; значить, пресвятився до Бога.

4. Ше чорт боїться вовків, бо як би їх вовки не їли, то, хто зна, стіки б їх наплодились. Раз, кажуть, сидить чоловік з удкою, а чорт на другім боці передражняє. Тіки той чоловік баче, що вовк крадеться до ёго. «Ей, кає, чоловіче, бережись, он тебе вовк зїсть». Він в воду, а як виліз, то й приніє тому чоловікові мішок грошей.

Ср. Чуб. т. I, стр. 183—190. Рудченка, Народ. Южн. сказки, I, 72—73.

5. Коли хочеш чорту дїшу продати, то опівночі кликни ёго, і він явиться, тіки він не всякого прийме, а сперва подивиться в своїх книгах. Як хто с твого роду був у них, то прийме, а як небув, не прийме. Стали вони дуже опасатся, багато вже їх вдували. Один чоловік загадав, що тоді мене озьмеш, як свині будуть до дому пішки йти (шагом), а коли свиня пішки с поля йде? все біжить.—Другий загадав послідню роботу: взяв жінці остриг ці міста (полов. орган). «Поки, кає, я піду до церкви, щоб ти їх розсправив». Так він чого чого вже не робив: і кілочки забивав, та ні! Так і утік. (Ал. у. Зап. Манджура).

6. Раз два парубійки підманили третёго йти з ними в другу слободу до дівчат, та завели і посадили над кручою, а ёму показується, що він сидить на постелі. От перед світом тіж два помазали з горшечка чимсь очі і подались, а він роздививсь—сидить над кручою в ретяхах; і горшечок коло ёго. Захотілось ёму довідатся, що в тім горшечку; взяв та і мазнув собі око, то тим оком показується, що кручі нема, а поміст, а другим круча. От він затулив одно око, та так і пішов через кручу.

От де не заведуться люде бится, ёму і видно, як куций біга та хвостом підковирює, озьме він і прожєне. І зачав куций питуватся: «Як ти мене бачиш?»

— «А я ж, кає, тим мазав око, чим і ти.—А яке воно?—Отце!»—Той зайшов ззаду, так шпичкою й виніє те око.

(Алекс. у., Запис. Манджура. Ср. Чуб. 190).

Чи то чортів би стільки було, як їх тепер є?! Тут розвелось би їх стільки, що й не сказати... Али ото що їх грім дуже бєє. Грім їх бєє, так бєє, що чортового сина чорти з повітрі гинуть. Грім чортам дуже тяжкий. Пак не завсіди він і попадає в ёго:

часом вицідить, що по хвоста йому одіб'є; одіб'є йому хвоста, то кущий лихо на так і буде. А як влупить чортяку гріш, заб'є його, то він омолою так на тому місці і розвільється. То це гріш чортів не жадує, а друга смерть чортам: вовки їх заїдають. Вовки їх їдять так, що це можна! Ото й кажуть: «вовк ззів убияснива».

(Изъ тетради Вл. Мещера).

2. Чортъ — туча.

Антон Ковидький розповідає, що був собі такий чоловік мізерний,—як би то, він та й вийшов на лан жати. Тим часом надходить хмара, і так що чім даліше, більша. Він каже: «но сідо снопи, бо буде дощ». Вони його не слухали, але прилітає до нього на білім коні чорт і каже: «ей, пусти, бійся Бога, бо згини». Той каже: «не пуцду». Прилітає в другий раз і каже: «ей, бійся Бога, пусти, бо трісну». Допіро, каже, пуцду, але так що би сь миді ніц не зачіпав і крила пашні, а по суголовкам. Так він і зробив: пусти в суголовкам, зараз туча дають до пана знати, що то такий і такий, страшав хмару,—і його пан звільнив от панщини.

(Под. губ. Перед. И. Р—ко).

Срavn. въ Записк. о Южной Руси, Кулиша, II т., стр. обь австриякъ, что удерживаетъ градъ, а также Чубинск. I, стр. 28.

3. Чортъ въ видѣ клубка.

В місті у Литнівцях Ново-ужицького уѣзда ¹⁾ Кузьма служив у генерала і ходив собі вечором наумісене до панни; і не так то він її любив, но для того ходив, що йому ся случилось. Єдного часу іде від неї вечором пізно, але слухає щось ніби туркотить за ним; оглядається, а то воловяний клубок, і він начав втікати і йому було під гору, а клубок за ним котиться, так що аж його по ногах б'є, і той прибіг до плота, перескочив через пліт, а клубок за ним; прибіг до сіней по сходах, а клубок за ним, і він скричав в сінях, і вибігла челядь, і всі той клубок бачили, а як єдин зхватив дрюк і хотів вдарити, то не знати де ся подів той клубок.

(Передалъ Изв. Р—ко).

¹⁾ Под. губ.

4. Чортъ въ видѣ борзой собаки.

Бо то сидів полєвий, і сидів собі в будці при воротах, але прийшло раз рано; він собі сидить. Дивиться: біжить хорт білий та й приліг коло нєго, ніби я встрашав коло нєго. Той полєвий вийняв кусок хліба і дав єму. Він ізвів той хліб і дивиться на нєго. Він взяв кинув знов; ну, і так весь хліб викидав, що ко мав, він ззів, полежав собі трохи, відпочив та й побіг. Прошло два роки чи там три; бере посилав єго пан за 2 милі, чи там за трі, з листом. Він приїхав, віддав той лист і повертає до дому. Аж тут захватив єго нічнїг на хуторі, він приходить до хати і проситьєн там на ніч, але хлопці кажуть: «чекайте, ми ся питаєм тата, чи сважуть приймати».—Так той батько їх виходить і каже: «а вже ж прийму на ніч». Приймив єго на ніч і каже до жінки: «бери вари вечерю». Зварила жінка вечерю. Він приніс горілки; повечерили, як має бути. Переночував (полєвий), рано і дякує єму за ночліг. Той каже до того полєвого: «а чекай ще не пійди; жінко, вари обідати!» Зварила жінка обід, пообїдали, бере він вже дякує єму за обід і ночліг, бере і йде. Той хазяй виходить за ним на двір і питається: «чи пізнав же ти мене?»—Він каже: «ні, не пізнав я вас». А він каже: «чому, коли я тебе пізнав, а ти мене ні?»—«А як же я вас, каже, можу пізнати, коли я іще вас і не видів і но оцей раз допіро.»—А він каже: «як то ти не пам'ятаєш, а як мині давав іще й хліба?» А він каже: «я не давав вам хліба».—«Але як то? каже». Ти не пам'ятаєш, як то ти сидів коло будки, а я біг.—«Ні, каже, я не'знаю».—А припомни собі, як я біг хортом, і ти мині дав хліба».—«Ну, каже, то хорт був, а не чоловік.»—«Аже ж то я сам; а правда, каже, що в тім і в тім селі гинула худоба, а в вашім жадного, і голова не заболіла, бо то мене там післано було».

(Пох. г. Передаць Й. Р—ко).

Чортъ являєтьє хортомъ у Чубинск. I, стр. 188.

5. Тожє. В Гавриловцях батько мій раз ішов через один сад; але от звідки ся з'явив білий хорт, що перебіг дорогою і по-

біг до одної хати. І та кобита розказувала, що щось під вікном закликало її на им'я; вона тільки вийшла на двір, хорт повалив її і мучив, доки кури не запіли; тоді пустив.

Под. губ. Отъ того же.

6. Чортъ въ видѣ дитяти.

Бо то їхав ящик через міст, аж чує, плаче дитина під містком, і він став і пішов під місток; дивиться: сидить дитина. Він взяв тую дитину на віз і везе, а коні так біжать, що можуть вирвати, і він дивиться на тую дитину, а з тої дитини зробився чоловік і вже стоїть. Той ящик як махнув рукою на вія, іно тільки вітер зірвався. (Чорт?) і каже: «ну, догадався, що зробити зо мною!» І там на тім самім мосту, то задушило двох чоловіків. А як, отак іно іде він через місток, то той чорт вибіжить і ёго зламає зо прирожен і тисне. То він (чортъ) так їх і губить. І то дійствительная правда, ибо сам тот чоловік розказував, которий віз то дитя. (Под. губ. Перед. Р—ко).

7. Черти въ видѣ дѣтей и борзыхъ собакъ.

Бо то один їхав через міст в селі, і як тільки минув міст, зараз зачалися коні полошити, то він спитався свого єурмана: «що там такого, що так ся коні' полошать, що мало дитла не подомлять?» А він каже: «бо якісь двое дітей поперед коней бігають». Той подивився сам: «правда, що якісь діти поперед коней бігають»,—той кривнув на них: «а вон, псярство, з дороги!» Але дивиться лучче: а то два хорти білих. Він хотів з рушниці стріляти до них і казав коні зтримати, то ті засміялися і сховалися під міст. (Передано тѣмъ же).

8. Чортъ въ видѣ ката.

Один міні економ оповідав, що раз з Липівки їхав до Тарноруди ¹⁾, але під Тарнорудою на границі єсть хрест, де колись ховали тіх, що вішаються. Не далеко дороги коло хреста

¹⁾ Проскур. уѣзда. Под. губ.

щось ся забіліло, нібі кіт. Він, мавши нагайку добру, під'їхав: як вдарить, то що би кіт, то нерервав би ёго,—а то біда стала така висока як верства; давай скалати на нёго да на коня, так що шапку з нёго зірвало, нагайку видерло, сертук подерло, так що приїхав в Тарногородку, то ледві ёго знесли, а біда лишлася не далеко цвинтарю. (Оттуда же. Перед. И. Р—ко).

9. Чортъ въ видѣ пана. Бо то в селі Іванківцях ¹⁾ як то гинула худоба, і стягали люде на едно місце стерво, і завжди вечором виходив на тім місці по панські вбраний і ходив тудя і сюды, курив люльку, і ноги були з ратицями.

(Перед. И. Р—ко).

Чортъ въ видѣ паньча, — отчего чертей и зовуть паньчани, см. у Чубинск., т. I, стр. 184—186.

10. Тоже.

Іваньківські мужики з тягою їхали через Ямпольчин Волинської губернії, стали коло ставу напувати худобу; дивляться: на опусті ходить якийсь пан, гарно вбраний, питається: «звідки ви, люди?»—З Проскурова, пане. — «А що у вас городничий Носалевський?»—А він, пане. «А справник такий і такий?»—А він, пане. А стряпчий такий і такий?—Він.—Ну знаю я їх: то мої знакомі», і бух в воду, ніби втопився. Ті хотіли ратувати, але там же тіі люде й кажуть: «не руш, бо пропадеш: то не пан ніякий, але сам чорт; він часто тебе робить, і хто хоче ратувати ёго, то вже не вийде з відтиля живий».

(Перед. И. Р—ко. Под. губ.).

11. Чортъ и бузина.

В Новім світі був шляхтич Винарьський. Єдного часу виходить на двір, дивиться: якийсь чоловік сидить на..... і каже до нёго: «дай міні тютюну в люльку».—Той дав; покурили. «Ну, каже, міняймося на люльки».—Винарьський оглядів, дивиться: добра люлька, показує і жінці. Але на другий день дивиться, а то навалок..... замість люльки. В ёго же..... була

¹⁾ Проскур. у.

бузина. Тому прийшла думка вирібати її. Над вечір став рубати і не дорубав; переночував, приходять ражо до... дивиться, а коні і воли хвостами повязані і на бантїні повішані, лежкі що не потинула худоба. І більше вже бузини не рубав.

(Под. губ. Передаць И. Р—ко).

Бузина—чортово дерево, см. Чубинського, т. I, 77.

12. ЧОРТЬ ПОДЬ МОСТОМЪ. В *Проскуроевській уїзді* єсть міст, що через нього ідуть до косцїла і під ним *шатак* оббрав собі життя, і тільки щоб вечером хто йшов, то не мине, щоби не посидів під тим мостом. Часом єго люди видять, як він сидить на поручах, от якийсь мохнатий, нібі пес, нібі чоловік. А як перекрестити, то і не стане, десь згине мара.

(Передаць И. Р—ко).

13. ВОДЯНОЙ.

Бо то рибакї, назад тому кілька літ, в Жванці¹⁾ поїхали човнами рибу ловити на Дністрі. Закинули раз,—нема нічого, закинули сіті і кілька раз,—нема та й нема нічого, а тільки вода булькає. От вже не далеко берега закинули і витягнули якесь лихо волохате, чорне що як тільки до берега притягнули,—як сплесне руками, стало ся сміяти і назад в воду, так як чоловік. А рибакї і сіті покинули, без духа поприбігали до дому.

(Под. губ. Перед. И. Р—ко).

14. ЧОРТОВКА.

Антошка Козицький розказує, що в Городку²⁾, в старім кляшторі в стані було таке місце, що там нікто не влався спати, але єурман старий взяв на тоє не зважив, ляг спати. Як коло опівночі, як єго надушить, то мало не згинув. Що він ся шамотав, не міг з себе зсадити, а як кури запіли, то не знати, де ся діло і каже, що обмацав скрізь, то було тепле тіло, цицьки мало, волосєв дуже довге, навіть обмотав раз руку ним, а як кури запіли, то всєго не стало. (Под. г. Перед. И. Р—ко).

¹⁾ Камен. Под. у.

²⁾ Городокъ, или Грудскъ, Проскур. уїзда.

15. Повитуха у чортовки н чортово полотно.

Ішла раз *пупорізка* нудись на родини, а жаба танемна велика лізе через дорогу, та ніяк не перелізе: дуже брюхата. «І тобі, кає, сердешній жабудь скоро баби буде треба»,—та взяла і пересадила через дорогу. От через тиждень міста приїждить за нею варета. Взяли її, повезли. Приїжджа вона до тієї жаби, тіки воца вже не жаба, а така ж молодиця, тіки чортиця.—«Бери, кає, дитину, та не христи, та *скупай в тому квасу, що в середу роблений*.—«А, у мене, кає, в середу роблений!»—Зараз чорти і метнулись, приносять цебер того квасу. Скупала вона дитину та і вкинула в цебер ніж. От як совсім управилась, дає їй чортиця полотна.—«На, кає, це полотно,—продавай, старцям давай, собі шо хоч ший, тіки краю не шукай; хвате тобі і дітям». Приїхала воца до дому, хватилась до квасу, аж так і в: у неї квас брали. От як зачала вона с того полотна шить сорочки, і собі і дочкам понашивала, ще повні скрині наклала, вже і продавала, вже і роздавала, а воно все ціле.—«Тепер, кає, є багато, пошукаю кінця». Як стала розмотувать, повен двір, повну хату намотала, майшла вінець, аж там чортича ніжка; як тіки її побачила,—де все і ділось: і сама гола, і дочки, де були,—голі, і люде, що були с того полотна сорочки,—голі.

(Алекс. узда. Веп. Манжура).

16. Чортова матерь.

Було два брати: багатий та убогий. От на свят-вечір і несе убогий до багатого вечерю. Приносе.—«Доров!»—«Доров!»—«Шо? Та ось, брате, приніс тобі вечерю».—«Понеси ти її, кає, к чортовій матері!»—Той убогий брат повернувся і пішов собі. Іде, тай іде, зустріча двох чоловік.—«Доров!»—«Доров! А куди йдеш?»—«Несу чортової матері вечеряти».—«Ходім, ми тебе проведем». Повели ёго і привели як раз туди, де вона жила.—«Шо, чоловіче, скажеш?»—«Та приніс тобі вечерю».—«Ну, спасибі, кає, проведець ёго і дайте ёму торбинку грошей». От і став

він багатіти, так розбагатів, вже і багатого брата покрив.—
Давай багатий допитуватися: «як ти, кає, розбагатів?»—Той і
розказав все, як було. От прийшов багатий брат до дому, за-
гадав жінці шоб періжки, все таке пекла та і собі поніє. Іде
тай іде. Зустрічають ёго тіж два чоловіка.—«Куди ти йдеш?»
—«Несу чортової матері вечерю».—«Ходім, ми тебе проведем». При-
водять до неї.—«Хто тебе, пита, послав?»—Та ніхто, я чув, шо
брат через тебе забагатів, так я і собі приніє».—«Ну, кає, про-
водіть ёго, хлопці, та дайте ёму доброї лози».—В силу, в силу
він душу до дому доніє. Цей, значить, не удостоївся.

(Ал. у., разск. «Кравець»; большая часть раз. тоже отъ него. Манджура).

17. Чортовъ сынъ и чертоваго кума кровать.

Була на селі вдова та все її хотілось, шоб син був у неї.
От чорт і довідався та перекинувся паном і перестрів її.—«Доб
тут, кає, можно було переночувать та так шоб і з бабою?»—«Чом,
кає, не можно, і я переночую».—«Ну, так, то й так, кає, тікі
зробимо росписку, як син народиться, то буде твій до зросту, а
там буде мій, а як дочка—хай твоя». Та вертілась, вертілась,—
согласялась. Погуляли от то ніч, в ранці распростивсь чорт і
пішов.—От як уж вийшло її, родила вона сина. Став син до
літ доходити, такий став грамотний та розумний. Якось і най-
шов ті росписки.—«Шо це ви, кає, мамо, наробили?»—Плаче.
—«Піду, кає, я до батька, (цеб до хрещеного) хай пораде».—А
той, та ёго батько, був самому старшому чорту кум.—«Не плач,
кає, сину, я тебе визволю».—От повбирались і пішли до са-
тани. Прийшли й хваляться. Той зараз приказав збор грать;
всі чорти позбігались.—«Показуйте, кає, бумага, чій це син?»
Всі показують: у того п'ять, у того три сини, та все, кажуть,
це не наш. Аж ось іде чорт такий, кривий та задріпаний.
«Твій, кає, син?»—«Мій!»—«Вичеркни, кає, ёго».—«Ні, кає, не
вичеркну, бо у кого, кає, по п'ять, а у мене один, та й того
вичеркну; ні, не вичеркну».—«Поріть, кривне, ёго!» Пороли,
пороли.—«Не вичеркнеш?»—«Ні!»—«Несіть ёго на кумову кро-

вать!»—«На, кае, вичеркну, а на кумову кровать не піду».—
Взяв і вичеркнув. А того хлопця скрізь водять по пеклу, показують, де хто сидить, як мучиться. Приводять, аж стоїть кровать, під нею смола кипить, а на її гвоздя залізне, як у четверть, так искри й сипле.—«Це, кажуть, кумова кровать за-для твого хрещеного батька, бо він нам кум».—Ну, отто одозволив він сина, а той ёму і розкаже, яку то муку ёму куми приготували.—«Я, кае, тату, вас слобоню. Збірїть ви всіх їх до себе, та старших посадїть вище і давайте їм всякого вина і меду, всякої закуски, а меньшїх посадїть нище та положїть їм хлїба та поставте пива, то меньшї на вас будуть кричать, шоб і їм давали вина та меду, то ви, як би отлучїться та біжїть, кае, прямо на дуба і бийтесь головою до смерти, то не буде вам муки».—От він все так і зробив. Тїки меньшї й давай кричать: «шо це, все з багачами, давай і нам того ж, всїм же нам кум!» Той віб-то одлучїться, та тїкати, а тї, шо в горї сидїли й побачили, згвалтували та за ним, а він як добїг до дуба, тут і уївсь.—«Є, вирвався, кажуть»,—та й подались собі на місто.

(Сл. Олексїєвка. Алекс. увздъ. Разказ. «чоловік». Запис. И. Манджура).

Ср. Аванасьева, Н. р. легенды, стр. 177.

18. Местъ чорта богомольному человеку.

Їден чоловік в церкві Богу молиться, а чортові дулі прае. (Чи есть же він у церкві намалєваний)? Робить той чоловік так, ба перестрїває ёго він і став питати: «шо я виноват тобі, шо ти дровичься з мене?». Чоловік може перехристївся, може сказав «одкажись», ото одходить він і каже: «почвай же! будеш ти мене памятати!». Взяв геть тому чоловікові у комору весь маєстат поносив: килихи, ризи, все забрав с церкви і пороскладав у того чоловіка в коморі. Тому чоловікові до комори якось хутко не треба було: як в ранці встане, то тра хучїй на панщину йти, а в вечерї може не тра до комори. Долежало все в коморі до того, шо й витрасли, як стали трасти по селу. Отаку біду на чоловіка склав поганий... (Запис. Менчиць).

19. Музикантъ и черти, (нечистые, куці „Антипки безпяти“).

Було се в неділю в вечері. Вийшов я с скрибкою на қолицю, да й сижу на присьбі. Ось думаю, хто небудь новове играти; а не позове, дек пойду до шинку, там заграю метелиці; ніхто грошей не дасть, дек чарку горілки піднесуть; нашому брату і то добро! Унас у літне время скорій у суботу в вечері позовуть музику играти ка всю ніч, ніж у неділю: у неділю треба спати, щоб у понеділок на роботу бути готовим.

Сижу я так, уже стемніло. Іде щось у таким жупанчику, похоже на паньських служок, от що при дворі; підходить до мене, питає: «Ти музикант?»—«Музикант», кажу.—«Підеш играти, куди я тебе позову?»—«Пойду», кажу, «чом не пойти!»—«Ну, ходім». Я й пошов. Темненьо було, я й не дивлюсь, куди він мене веде; іду слідом, дай іду. Приходим ми до якогось будинява. Тут так як що небудь туману міні в очі пустило: не далеко й прошли, а зовсім незнаоме міні місто. Будинок такий, як у здорових панів тільки буває. Входим туди:—тут челяді повно вертяться. От, думаю, тут міні і грати,—се, думаю, мене челядь позвала. Аж ні, киває дальше мій провожатий ітить. Прошов я дальше в здорову таку горницю. Тут як виспало панства, да все розряжене таке, що аж ну! ще я такого, здається, і не бачив ніколи! Я уклонився низенько,—вони оскалили зуби, усміхнулись. «А ну», кажуть, «заграй нам метелиці!» Я їм як учистив, як понесуться в танці, як віхор! Я й родився, й хрестився, ніколи не бачив, щоб хрещені люде так танцювали! Тут міні горілки, закуски всякої; я пью, їм і граю; далі один підносить міні на чімсь гроші, да все червонці сутозлоті. «Бери», каже. Я взяв один, уклонився ёму. «Бери, бери, чого ти!» Я кланяюсь, дякую. «Не треба», кажу, «більше». А він: «забірай, забірай», і неодступлю, каже, як не забереш усёго!» Я забрав; так міні весело: червонці, аж вишеню міні отягнули. От, думаю, нажився не-ждано, не-гадано! Граю я їм; кажуть міні перейти в другу кімнату грати і повели мене

якимсь переходом; я їду с скрибною—і впотів, став полою лице втирати, тільки крузь полу гляню: аж хто з їх порог не переступає, пудійме руку в гору, торкнеться об щось і по очах себе поведе, і тоді їде в другу горницю. «Іч, думаю, яка в їх заведенція! треба й собі, щоб не подумали, що я мужик, дак нічого й не знаю,—а ми тож де—що тямим, бували!» Пудойшов, пудняв руку, торкнув об щось, провів по правому оку,—як гляню я тим оком, дек мене й мороз по за шкурою подрав, кругом нечиста сила! От щоб я з сего міста не встав, коли я брешу, або видумую; гляню оде я лівим оком—пани; одкрию праве, дек побий їх сила Божа! все тії, що не при хаті згадуючи, да страшні такі, що мати моя Божа! От я думаю: подивиться ще на червонці,—що там таке! Виняв, глянув лівим оком—червонець як жар горить, одкрив праве—черепок! А, вбий тебе сила Божа! мене і страх, і лють узяла; давай тоді я хреститься і «Да воскреснет Бог» в слух читать. Вони в ростіч: вони хреста бояться. Да оде тікає, а там дивиться, як би тебе або сїпнуть, або вдарить, да тоді чим дуж втікати. Я одхрищуюсь. Один таки ухитривсь, да з заду як учистить мене у оде время, і досі шиї повернуть не можно. Порозбігались вони; оглянувся я, куди се вони мене завели, аж се розвалений будинок покойного писаря войськового, Черниша. Ледві я відтиля вибравсь! Вийшов на двір, ніч зоряна така; тут я тільки дух перевів, зняв шапку, перехрестивсь; пощупав скрибку і смичок—ціле! Слава Тобі, Господи! Добре, що ще сєго міні не зопсували! Поплентавсь я тоді до дому.—Дак от як буває.

(М. Воронежъ, Черн. Губ. Зап. Н. Мурашко).

Ср. Рудченка, Народн. Южнор. Сказки, т. I, стр. 74. Чуб., т. I, стр. 186.

20. Тоже.

В Мармолинцях, не далеко Межибожья ¹⁾, ішли музики на весілле грати, але то було в четвер, то вони не дуже спішилися, але вечером вже під селом надібає їх якийсь пан, їде в кіньми: —«Куди ви дїде йдете?»—«Ідем на весілле грати». —«Чи не пішли б ви до мене сєго вечора грати? Я заплачу добре». —«Чому?

¹⁾ Ляти. у., Под. губ.

пійдем». Пан виняв, дав гроші. Той кинув в кішеню, аж задзеленькотили.—«Ну, сідайте в карету».—Сіли, приїхали під великий палац. Слуг і панів досить, горілки дають пити. Ну, музики грають. Аж може коло опівночі, як півні п'ють, раптом не стало ні панів, ні палацу. Ті почали шукати, куди би вийти, але показалося, що вони сидять на камні по—серед ставу між очеретами, а став великий: може з п'ять верст буде до берегів від камня; мусили бідні сидіти два дні, поки рибак лодкою їхав і забрав. І грошей в кишені не найшлося, тільки кінські лайлаки. І той випадок був серед літа. (Перед. И. Р—ко).

21. Чортъ заводить чоловіка съ дороги.

Бо то ішов чоловік по своєму інтересу до міста, але йде, і на дорозі здибає ёго фурман, їде шістьма кіньми і каже до ёго: «як ся маєш, чоловіче? давно я тебе видів». Той витріщив на нёго очі і не знає хто то, а він каже: «сідай». Той чоловік сів і їде з ним, і він коні так пренво жене, як вітер віє. Прийшло, запіли кури і не знати, де ся тії коні поділи і бричка, і фурман, і но вітер зірвався. А той чоловік аж за п'ять миль зайшов до якогось ставу. (Под. г. Перед. И. Р—ко)

22. Чортъ топить извощика.

Раз фурман їхав через едно село, але тут з—за корчми вибігає якийсь пан, добре вдягнений і каже: «вези мене до ставу та хутко, бо онде фурман коні налуває і скоро виїде з води; дам я ёму, най ся не хвалить, що сильнійший мене; я за ним п'ять миль приїхав, а тепер поборемся». І тільки що доїхали до ставу, десь пана не стало, а на другій стороні фурман впав в воду, і тільки бульки поставали: так ся бороли, але чорт таки втопив ёго. (Спутанный разсказъ. Передагъ И. Р—ко).

23. Чортъ и три повѣсившихся.

Був то богач, і бідний чоловік ходив до нёго худоби позичати, і ёму вскучилося давати, а той нарубав ликів і пішов до нёго худоби брати, а той не дав. І бідний каже: «вже я піду

повішуся», — і йде; але перебігає чорт і каже йому: «не йди ти ся вішати, от іди лучше богачові гроші викопай онде в пасіці». Він викопав ті гроші, і йде до дому. Богач прибіг до пасіки, дивиться: нема грошей; взяв з себе очкур і повісився. Жінка чекала на обід, — нема; пішла за ним, дивиться: він повішений. Вона взяла і сама повісилася. Мала чекає: нема їх, — пішла до пасіки, дивиться: вони повішани; взяла і повісилася. Чорт приходять до того чоловіка і каже: «а бачиш, міні лучше три душі, ніж една». І той тоді зробився багатцем.

(Под. губ. Передаць И. Р—ко).

24. Обманутый кривой чортъ.

Був чоловік, мав дуже багацько дітей, а сам був дуже бідний; бере покидає їх, а сам йде в світ. От надібає його на дорозі чорт, питає його: «куди йде». Той розказує йому. На решті чорт каже: «запиши міні молодшого сина, то буду тобі що суботи гроші торбою носити». — «Я тобі сам лучше запишуся. — Ну, добре». — Взяв врізав пальця, записався на 20 літ, і чорт зачав йому носити гроші досить, що він зробився таким багатим, що і пана такого не було. На решті виходить вже 20 рік, і того вечора, що мали його взяти, приходять до нього якийсь старець, проситься на ніч. Той прийняв його; по вечері каже: «ну, ложіться, діду, спати!» — «Ні, ти лягай, а я сяду коло вікна». Тільки той заснув, аж тут чортів таких налетіло, що аж страх. Друтся до вікна із ними кривий. А той дід каже до нього: «віддай запись». — «Ні, не віддам». — «Ну, то: амінь—камінь», — і всі чорти каміннем поставали. Той покропив їх водою, каже їм: «встаньте». Вони повставали і знов хотять взяти того чоловіка. Дід кілька раз кричить: «віддайте запись», — але вони не хтіли, а той старець каміннем їх робив. На решті взяли і віддали, і чорти полетіли в ліс і кривого свого роздерли.

(Под. г. Передаць И. Р—ко).

25. Чортъ и бѣдный шляхтичъ.

В Новім світі був шляхтич, дуже бідний; називався Барновским, і йому дуже допекла біда. Здумав чортові душу записати,

тільки що би йому дав звідки жити. Взяв кавалок полотна небі-леного, тільки що від твача, і около опівночі пішов на ровдо-рожь. Вийшов не далеко фігури, відступив три кроки назад, і начав кричати: «Грицю безп'ятий! ходи до мене». Там три рази кавав, і за третім разом явився йому чорт і питається: «чого ти хочеш?»—«Хочу тобі душу записати, дай тільки грошей, що бим був багатий».—«Який ти дурень! Хочеш, що би я покинув палаци, а йшов до твоєї кучі; не хочу; я не можу панам наставити грошей, а не то таким лайдакам як ти». І зник, але в кількі час написав йому щось на притулі такого, що ніхто не міг і розібрати і на прилічку впагнувся такою смолою, що й досі смердить на всю хату.

(Под. губ. Передаць И. Р—ко).

У Чуб. т. I, стр. 97 чортъ не даєть денегъ крестьянину въ замѣнъ дитяти.

26. Какъ вызывать чертей.

Хто хоче мати з чортом справу і свою душу за продати, то най іде на—серед роздорожья, де три дороги сходяться і де в три фігури і най там крикне три рази: «Грицю без п'яти», то зараз йому ся покаже і спитає: «чого треба?» Чи душу йому записати, чи що,—то він буде ся зараз годити. Тільки те біда, що тепер чорти чогось збідніли: вже душ не купують і хоч ся покаже, то нічого з того нема. (Под. губ. Передаць И. Р—ко).

27. Избавленіе запроданнаго чорту¹⁾.

Був собі чоловік бідний, і задумав пійти до міста, купити хліба дітям. Переходить ёго чорт і питається: «куди ти йдеш, чоловіче?»—Он рече: «іду до міста хліба купити дітям».—Чорт каже до него: «запродайся міні; я тобі дам шість кабанів, а заботатіеш».—Тот бідний чоловік пристав на тоє і запродався, а вечір пізно приганяєт йому чорт шість кабанів і отдаєт йому, а то на три роки. Тот чоловік одного кабана заколов, а п'ять продав і заботатів. По трох роках пончиних сів і задумався: «чи прийде чорт по него?» В то время приходить старець і

¹⁾ Языкъ рассказа сившанный съ книжнымъ.

пресється в нього на ніч, і впробився; але питаєт того чоловіка старець: «чого сумний і задумятий?» Тот ёму розказуєт причини свої. Тот каже старець: «ни бійся, только, як он приїде, ни одзивайся». Допіро пізно, коло опівночі, прилітаєт чорт під вікно і питаєт: «кто єсть в хаті?» А старець одаиваєтся: «один так як одного нема». Питаєтся чорт: «а два?» старець одаиваєт: «вдвох добре молотити». — А три? — «Втрох добре в дорогу їхати». — «А чотирі? — Чотирі чоловік волисі мав, то свій віз мав». — «А п'ять?» — «П'ять чоловік дівок мав; то свої вечерниці мав». — «А шість?» — «Шість кабанів чорт мав, бідному чоловікові дав і на вічне відданне пропало». — Чорт розеердився, зірвав верх з хати і полетів, а тот хазяїн подякував тому старцеві за тоє, що ёго ослободив від смерті.

(Под. губ. Передаєт И. Р—ко)

28. Какъ добыть чорта — слугу?

Бо то кажуть: хто хоче мати чорта на услуги, то той найдістане куряче яйце, зносок називаєт. Воно маленьке, таке як горобьяче, і в кого знайдеться, то три рази перекидають ним, щоб ся розбило, і розбивають. А хтінши мати чорта, то треба ёго девять день носити під пахою і по девяти днях вишпунюєтся чорт, котрий нічого не їсть, тільки не солоні клёцки. А ежели би хто посолив клёцки, то з того місця, де він сидить, все покидає. Але пильновавши ёго добре, то він до всёго пригідний, догляне худоби і всёго; але перед смертю треба непременно ёго кому віддати, бо буде мучити так, що все не милим зробіться.

(Под. губ. Передаєт И. Р—ко).

29. Какъ человекъ встрѣтилъ чорта.

Бо то ішов чоловік із Жванчика ¹⁾ до Пифидовиць пізно і доходячи до ліска прикро ёму було самому їти через ліс. Оглядаєтся: за ним їде конякою чоловік і просить ёго: «возьміть мене, то я вам куплю горілки». І той нічого ёму не казав і посунувся; той сів і їде з ним і дивитья, кобила дуже шпарно біжить. І розказуєт (свѣщій) ёму, куда він їде по яким ділі, і ёго

¹⁾ Ушицк. уѣзда. Под. губ.

питає, звідки і куди їде, що він нічого не каже? І йому стало лячно; подумав: «я не потрібні річі говорив, а Богу не молився». І христиться і говорить: «Отче наш». І дивиться: нема нічого, і на тім самім місці сидить, де і стояв.

(Под. губ. Передаць И. Р—ко).

30. Какъ економъ видѣль чорта.

Одинъ економъ розказавъ слѣдующее: він був, назад тому кілька літ, економ в селі Литовці і вечором пішов на тік подивитися, чи є вартівники. Приходить між скирти, дивиться, а там хтось стоїть в писаревій бурці. Той кричить на ёго на имя,—не відзшмається; той до него приступає,—а воно відступає; на решті пішов і закликав вартівників, то ті тільки глянули,—відступили і кажуть: «пане, то якась біда, ніби чоловік, ніби кінь»; на решті перехристились, а та біда як рушить вихрем, то зовсім окіп розвалила на 10 локіть; отаман приходить до станції, дивиться: бурка писарева стоїть на кілку, і він спить.

(Передаць И. Р—ко).

31. Чортъ жида берегъ за десятину.

Гаврилівський мужик Фучела розказує, що назад тому з 15 літ він їхав, з поля, і на гостинцю здібає ёго якийсь пан, гарно вбраний, то було вечором, і каже ёму: «їдь зо мною до Камянця, дам ті три рублі». — «Ну, каже, сідай». — Поїхав з ним. Той каже: «заїзди просто до жидівської школи і, каже, чикай-же ту, доки я не виїду». Сам пішов до школи. А тоді був в жидів судний день, і вони всі були в школі. І так через годину, виводить звідтиль жида, посадив на віз і каже: «їдь тудя, десь мене найшов». — Той приїхав; став, думав, що би вони вставали, оглядається, нема нікого; поглядів, чи гроші є, але вони були. І то ніц иншого, тільки чорт жида вхопив на судний день.

(Под. губ. Передаць И. Р—ко).

32. Тоже.

Другий мужик розказував, що він їхав вечором на судний день до Орипина, але за якіманською корчмою здібав ёго якийсь

чоловік, з великою торбою на плечах і каже: «підвези мене до Довоцької корчми». Той каже: «сідай».—Приїхали не далеко болотів за жабиньцьким лісом. Той каже: «чикай но, я пійду трохи». Той став; пішов (с'їдокъ) до болота, а торбу лишив. Мужик скоро до торби подивився, а там живий жид сидить. Той вже чекає, що то буде? Той прийшов від болота, дав ёму на горілку, а торбу взяв і як перекинувся вихрем, то аж очерет і вода стогнали. Така втіха була, що жида вхопив. (Тожє).

33. Тожє.

В селі сидів орендарь, але на судний день вибрався до міста, може за штирі милі, а мужик на судний день пішов в ліс за дровами. Дивиться, орендарь з вихрём так біжить через очерета і болота, що трудно ёго догнати. Той якось ёго перебіг і лап за руку і задержав.—«А ви що, каже, пане орендарю, так біжите? якесь нас лихо несло в болота?» «Ні, Боже борони, я собі прохожуюсь».—«Деж та проходка, та то штирі милі од міста. От мовчить».—«То щось мене взяло і несло, а я сам не знаю, куда».

(Перед. И. Р—ко).

34. Чортова расплата. (Жена не другъ).

А.

Раз сидить чорт над берегом біля річки, та о чімсь неборак задумавсь і не чує, як з заду крадеться вовк (вони, значить, вовка та собаки ярчука тільки й бояться, і вовк може підрастись до чорта, так що той і не очується). Як на те по тій дорозі проходе рашавець ¹⁾; шкода ёму стало чорта; дай, думає, одвалаю од смерти. Взяв і гукнув: «ей, земляк, стережись!» Той кинувсь, зирк, недалеко вовк, він шубовств в воду й нема; а вовк тоді потюпав у ліс. Як вовка не стало видно, чорт тоді виліз із води й каже чоловікові: «ну, одвалав ти мене од смерти; прийди ж до мене завтра і приведи те, що є в тебе найвірніше:

¹⁾ Містечко Рашевка, гадачск. у., полт. губ. извѣстно торговцями ходебщиками, которые покупають воскъ, щетину, и пр.

я тобі оддячу». От прийшов чоловік до дому, думає, щоб ёго взяти? Возьму собаку: вона найвірніша. Ото так собі й міркується, а далі дума: похвалюсь іще жінці, мо вона що порадє. Узняв ото і похвалився. Як підійметься тоді на ёго жінка: «так ти, сянний та такий, мене проминив на собаку? Хіба я в тебе не вірна?» І, лихо! хоч в дому тінай бідному чоловікові. Ну, ото на другий дєнь пішли вони в-двох, приходять: чорта нема. Ждять—пождать—нема. От чоловік і каже жінці: «Ну лишень, жінко, я трошки замгну, а ти мене пісьвай». Ліг ото собі й заснув. Коли це їде коляска, коні сірі, гладні як печі, та гарні, коляска нова так і мигтить, і в колясці панич хороший, молодий; убрання на ёму дорогі, ланцюжок і сам такий, як картина. Порівнявся з тим чоловіком, спинив коні.—«Здрастуй, красавица!»—«Здрастуйте!»—«Що ти тут робиш?»—«Та так нічого». —«А хто это такий?»—«Се мій чоловік». —«Ото такий поганий! ти така хороша, а він такий гидкий; покинь ёго, сїдай лучче зо мною, будеш мені жінкою!» Зачав її розхвалювати, а чоловіка будити. Вона спершу не хотїла, а далі згодилась бути ёго жінкою; їде до коляски, а він тоді й каже: «як же ти будеш мені жінкою, коли в тебе чоловік живий? а ти вже, коли так, зарїж ёго». І вговорив її, щоб зарїзала. Вона ваяла ніж, прийшла, тільки, тільки що хотїла рїзати, а чорт (той панич був чорт) як крикне: «стережись!»—той і прокинувся. Жінка так і скаменила од ляку, а чорт і каже: «ну, ти ж мене спас учора, а я тебе сїгодні», та й счез. Той тоді zostався ні з чим, а як би був, дурний, узняв собаку, то собаки б не приманив: инча є така, що й хліба не возьме, а друга й хліб їзїсть, як кине, та і впять таки гавкати́ме.

(Въ Звнѣковск. у. Зап. Забадько).

В.

Бо то пропали у чоловіка воли, і він пішов шукати їх і перебігає ёго чорт і каже: «знаеш ти що,—прийди з своїм приятелем, то твої са воли вернуть». І прийшов він до дому і думає собі: «хто мені найлучший приятель?»—жінка!» Бере жінку і їдуть. Прийшли в ліс на тоє місце і посїдали і сидять, але чо-

лювік заснув. Чорт приходить, вбрався собі по панськї, і каже: «на тобі грошей, а зарубай свого чоловіка і будеш зо мною жити», і дав їй шаблю і каже: «заріж ёго». Вона і схотїла ёго зарубати, а він не дав і каже: «ото такий твій приятель, що хотїв тебе зарубати!» І застрашився і каже: «їди до дому і прийди з своїм приятелем, бо то жінка - то твій ворог». Він прийшов до дому і каже: «а пїйду я в ліс, чи не надибаю де свого приятеля». Але їде, а за ним собака біжить. Прийшов на тоє місце, сїв і заснув, а чорт їде знов, а собака до нёго, і він пробудився. І каже чорт: «ото твій приятель, собака, і онде твої воли в лісі прив'язані». І тоді (чоловік) воли знайшов, і пєс ёму лүчий приятель став.

(Передає І. Р—ко).

Сравни. Рудченка, Нар. Юр. сказки, т. I, стр. 12. «Стрелець і чорт».

V.

Розкази о мертведахъ.

---

1. Мертвець, сосущій кровъ.

В Кумакова була хата, де сидів піп, а жінка му завше була слаба. Він поїхав до *Ситанова* ¹⁾ до доктора порадитися. Той обіцявся приїхати; на другий день рано їде, приїхав над село, питається, де та хата. Кажуть: ото там, де туман над нею стоїть. І питається: «чи то палять в хаті, чи ні?» Приїхав, а в хаті ще не палили. Подивився на слабу, жадного лікарства не дав, а тільки казав копати на тім місці, де постіль була. І стали копати і небільше, як три штихи викопали і найшли умерлого козака, похованого, Бог знає коли, але він такий був, як живий. Видно, що він ссав кров слабої. Взяли вони, в иншим місті поховали, і жінка попава поздоровіла, і туман більше над поповою хатою не показувався. (Под. губ. Перед. И. Р—ко).

2. Мертвякова намітка.

Гуляла челядь не далеко од гробків; то опце хто небудь з хлопців напнеться рядом тай ляка; по первах лякались, а там, як обвикли, то ше сами налякають. От і встав справжній мертвець, встав та і їде до них, а одна дівчина підскачила і схватила з ёго намітку;—дивиться, аж воно не таке; вони в ростиц, воно за ними; вони вскочили в хату і заперлись, а воно

---

¹⁾ Проскур. у., Под. губ.

ходе кругом хати та одно: «хто взяв мою хаю,—той і надіне». Уже й світ, а воно все ходє. Давай вони в хаті кричать. Люде позбігались, узяли попа, всі святощі забрали, а воно все ходє та: «хто взяв мою хаю, той і надіне». Кажуть, щоб двері одчинили. Одчинили двері, а воно сразу в хату, тай сімо на покуті.—«Хто взяв мою хаю, той і надіне». Розібрали, шо воно свою намітку просє; начепили на махові вила,—подають ёму. Буди!—озьме так до порога й потирє. Та так аж до трєх раз. От вони взяли прив'язали ту дівину вірєвками. «Піди, кажуть, сама надінь на ёго».—Підступила вона до ёго; тіки хотіла надіть, воно як ухвате її!—так кріз землю і загуло, і вірєвки не вдержали. (Зап. И. Манджура. Синегубовна, Алекс. у. Отъ парубна).

3. Жена—ушырь.

Як зо мною була прахтика, то варто навіть списати цєє. У мене померла жінка, і як раз на різдвяні святки перед самою голодною кутєю її ховали. Поховав я свою жінку, остався сам з дітками: цей мій Василь ще в колисці колихавсь, другі трохи більшенькі були. Сидів я тоді в свої старі хатині. Остався це я вдівець. В день то підєш там, чи як, сюди туди повернєся, і день минє; ше таки в день то не так важко самому сидіти. Ото вже як прийде нічка, дітки дрібніі, тра їх глядіти, а це я незвичний був з дітьми. То як настане ніч, поки її перебудєш, то дуже довгою вона тибі стане. І не знаю, коли це зробилось; пам'ятаю, що хутко, як жінку свою я поховав, сижу я в хаті, колишу сина. Ніч на дворі, якось так і місяця не було. В хаті темно, кругом тихо. Я колихав і став куняти. В хаті тихо, оно діти сопуть,—да так здалось, що як ниначє ложками на лаві затарабанило; думаю, певно, кіт. В мене тоді не було свого kota, али, може, чужий вбрався в хату. Ото встав я і йду до лави, а руки розставив, щоб kota того піняти: нехай, думаю, будє кіт у хаті. Ото я скрадаюсь тай скочив до лави... То як прискочив я до лави, то так оно вітром на мене дмухнуло і такий то тяжкий єтер! і знов затихло, і нема ніде нічого. То щоб ви казали, шо я злякався та міні здалось, або як, а то ні! йшов до лави,

хотів жота зловити, думав, кіт порайється. Дивно так міні стало, але взяв я й ліг спати. Коли в ранці вкинувся, хотів підвести голову—тяжко так мши, болить мене всюди, руки й ноги як поодрубувані, розломало мене. Просто як наче хто взяв та почавив мене. Повставали діти, і дітям так: ходимо всі хатою так от як не живі. Ще ще тана з нами робиться? І на другу ніч полагали ми спати, і на другу ніч повставали наче не живі... І хтось з сусідів прийшов до мене і як глянуп на мене, то аж здивувався, аж не знає, що казати: «а який же ти, каже, жовтий!»

Став я думати, як тут міні бути і надумався, що не буду ще лягати спати і цілу ніч сам сидіти, і нехай світло коло мене горить. Просидів я цілу ніч, і не було зо мною такого; я й здоровий, і діти здорові; ну, такий я радий, добре що це попав я на лад. Ну, ото став я в світлож по ночах сидіти. І довго нічого не чути було, аж якоїсь ночі сидів я, уже пізно було, але цівні ще не співали, і так міні здалося, наче хто в мене на тік ворота очинив. Коли далі так наче табун коней женуть. То було тихо, а тут в ідні години зробилось таке, що страшно слухати. Кругом хати бігає, шукає, гукає; такий туртус, аж хата дивить. Я сижу, не вихожу с хати. Коли дальше то стукотіло на подвір'ї, а то під вікном як драпне, то аж шибка затріщала. Встав я й підійшов до вікна, і согира в мене в руках. Думаю, все буде дучче, як залізо в руках. Хрещуся я, взяв мене страх. І то погуркотіло і стало стихати. Став я йти до коліски, то й ноги підо мною трусяться.

Саме тоді цюковий Олексій був зитором. І то як у мене таке робилось, то він на той час нахопився до церкви подивитись, чи там є сторожа і чи благополучно, то він обійшов кругом церкви, той бачив, як моїх трох худоби гнались, дорогою, що йде з валу на місто. І то женуться, і ніхто їх не гонить, а біжать так, аж стогнуть. І як вони втікли з обори, і чого вони бігли, то Бог їх знає. Вони всі трое були в мене цопривязувані на обори. То той чоловік аж здивувався, та ввійшов до нас в хату і каже: трое, товару погнались геть дорогою так як Васи-леві води. А знов, сторожі коло почували косяга теї ночі, то

Іден чоловік знав мою худобу, то приходив до мене, каже: «цеї ночі ми бачили твою худобу: бігла геть і в кладовиську».

То як поприходив той товар до дому, то аж мокрий, такий потомляний.

Ото вже стали люди казати, що Василева жінка ходить, стали раяти: «то зроби, то зроби». Прираjali міні: возьми, кажуть, попилу і перекинь до гори дном сито, і насип попилу на дно, і візьми те сито с попилем, і бери так, щоб долоні у тебе були в поле і тім попилем посип хату. Я с теї хати вибравсь до сусіди, вона пустувала, я й посипав хату; прихожу вранці, є сліди. І ті сліди, то так чудно лежать, наче хто на їдні носі сканав, і всіх слідив оно було три: знати, так як у панчохах ходило. То я закликав людей, показував їм ті сліди, і старий паламар йшов коло мене, то й йому я показав ті сліди. І довго це так робилось, то я такий став, що й на ногах не встою. Ото знов пораяли міні люде найти кінську голову в полі, щоб вона суха була, така суха, що хоть у піч клади то горітиме,— і положити ту голову на призьбі під вікном, то скоро що це нічого, то голова так буде й лежати, а скоро єсть що, то голову прийме воно. Пішов я на поле шукати такої костомахи. Тепер такої б і не найшов, бо де но яке стерво, геть його приберуть, а тоді, то було цего добра. Я приніс голову і поклав під вікном. Вранці подивився я, аж нема її; то найшов тую кістку аж на городі в себе, на березі. Покинув я дітей у сусіди, а сам пішов до сестри, що була в Нізгурцах, розказав там; її чоловік і каже міні: «я б тебе порадив, та що вже задавнилось; ото приклич попа та нехай тобі хату освятить». Та я й сам радніший цее зробити, коли мізерний я такий тепер, що людей не буде чим навіть прийняти. Вернувся я до дому, а тоді на провесні так виривало греблю, і як вода збігла, то риби осталось по болоті, то діти назбирали теї риби, а я продав її тай купив за тії гроші пшона, вік зо два горілки і прибравсь хату святити. Сестра приїхала, то привезла з дванадцятро печеного хліба, відро капусти, картоплі.. Та посвятили мою хату і, крив Бог, стало

тихо: наче мільйон вісьма хто поставив коло мене, наче вармін
окружила мене. (Запис. Вл. Менчиць).

4. Мертвець на загов'їнахъ.

Розказовала тетушка: у нас на загов'їни у пост як повечеряють, дек усі ідуть у другу хату або до сусіди, і все те, що останеться од вечері, оставляють мертвим покойникам: вони до пітухів прийдуть і тож загов'їють. Я була мала, дурна, і забула, що треба піся вечері йти куди небудь; залізла на піч да там і заснула, а про мене, ідучи, забули, оставили. Проснулась я, дивлюсь: каганець горить, в хаті тихо, і цвіркун не цвіркне; на столі вечеря стоїть,—хто не доїв кусочка, дек так усе і лежить. Тримтить на міні все од страху, і не придумаю, що міні робить. Утекти?—дак боюсь. Що як там у с'їнях хто небудь стоїть?

Присіла вже я, дожидаю, що буде дальше. Коли так через скілько хвилин одчиняються двері: дід наш покойний входить (він недавно й помер: тоді років три міні було, дек він мене на руках носив же),—сивий і бородою заріс. Сів він на покуті. Коли далі входить дядько покойний,—повів очима кругом і сів біля діда; а далі, дивлюсь, сунеться Євдоким, злодюжка був на все село, дак багато на ёму навішано різної різниці, і гроші в руках: все те, що він на сім світи накрав. Тож сів мовчки біля. За ним Вагула Пархоменків, що торік повісився у клуні, п'яничка був, так з мотузкою на шиї і ввійшов. Багато, повна хата їх найшла; тільки після всіх, дивлюсь, щось товпиться, да в дверях ніяк не пройде. Придивлююсь, аж то Трохим; він нам і родич іще був, да в нас соху колись і вкрав,—дак тепер, що не розгониться, та в дверях і застряне: з нею ніяк не пройде. Я дивилась, дивилась, не втерпіла (де ж, всі їдять, а ёму, може, нічого не останеться), да як крикну: «боком», кажу, «Трохиме»! Тільки що я се промовила, як не знать, де й ділось все: от просто, як на каганець дмухнуть да воно погасне, так і се,—як крузь землю прошло!

Так то вже міні тоді жаль було, що я їм і попоїсти не дала; лучше-б уже я була мовчала!

(С. Семеновцы, Черн. губ. Зап. Н. Мурашко).

5. О мертвой рукѣ и о свѣчѣ изъ человѣчьяго жиру.

1.

Іде собі старичок, і зустрівають ёго розбойники, а розбойників та було дванадцять чоловік. От перехватили ёго, посадили на бричку і стали питать, у кого в їхній слободі більш грошій. Той довго і не признавався, а там і сказав, шо у попа.— Поїхали вони до попа, обідрали.—«Ще, кажи, у кого?»—«У мене», кае.—Поїхали до ёго, вийшли в хату, запалили свѣчу з чоловічьёго жиру і мертву руку на стіл положили; ходять собі, шукають, а ті сплять хазяева, як побиті. Шукали, шукали, не нашли.—«Та ви, кае, пошуйте в будці!»—Вони в будку, і там не найдуть. От він і кае тому, шо ёго стеріг:—«іди скажи, шо мої гроші—он-там в кутку!»—Тіи той в будку, а він і запер їх там. Кричить: «ратуйте, допоміть!»—Ніхто не просипається.—«Та ти іди, кажуть, та погаси в хаті свѣчку та винеси руку, тоді тебе і почують».—Погасив він свѣчку, виліс руку, всі і повставали таї забрали тих розбойників.

(Синегубова. Алекс. у. Кравець).

2.

Пришли разъ воры къ помѣщику на грабежъ, зажгли свѣчу изъ человѣчьяго жиру; баринъ и то врѣпко спалъ, а то еще врѣнце заснулъ; не спалъ только одинъ кучеръ, который и видѣлъ все это и сбилъ тревогу. Воры убѣжали, а свѣчу бросили. Стали барина будить, баринъ не просыпається; надуумилъ кто-то свѣчку потушить, — тушили, тушили не потушать; наконецъ нашлась старуха и посовѣтывала конскими виззяками тушить.—Только попробовали,—свѣча потухла, и баринъ проснулся.

(Паволоць. Алекс. у. перед. П. А. Синегуб.)

3.

Если взять «із покрівця», котрымъ покрывають мертвому лицу, три нитки, то съ этими нитками вору безпрепятственно можно входить куда угодно, и никто не услышитъ: всѣ будутъ спать.

(Ольшана. Харьк. у. Баба).

VI.

Върованья и рассказы

о людяхъ съ чудесной силою. (Вѣдьмы, ворожки, волшебники).

1. Вѣдьмы.

Вѣдьми є рожденні і вчені. Рожденна та чужого не займе, а свого не попусте, а вчена—то сважена. Вчені ходять по ночах коров дойти роспатлані, в одній сороці, або білою сучкою: так кицьки по землі і тіліпаються. Як схоче вона поглумиться є кого, то перекинеться вглубком та бьється під ногами і збива чоловіка, а то по вуху бьє, а він і не баче. Раз бачили, як вона копицею сіна перекинулась, та по лѣду й гаса. У неї со всякого звѣра є молоко і сметана; вона їх чортам продає. Може вона встромить ніж во шо небудь; та на яку скотину не подума, з тій скотини через ніж молоко потече. Алекс. уладъ.

(Ср. Чубинск. I, 196—204).

2. Побачить її можно тіки кріз осикову борону, щоб в один день була зроблена і нетесана, -тіки так, щоб вона тебе не бачила. Раз двое підглядали, а вона й побачила та—сядьте! кає.—Вони й сіли та вже світом повставали. (тамъ же).

3. Раз городовик розказував, що нашли вони в ріці скриньку: обмотана, кає, бичовою і тана щільна. Як одрили, а відтіля, як ластівочка, так і пурхнуло, а то нечиста сила туди зірку сховала. (Тамъ же).

4. Піймать вѣдьму можно *очкуром* є тих штанів, що на тобі будуть, як побачиш, щоб успів вихватить з очкурні; тоді удер-

жип. Можно і мотузком, тіки мотузок треба ссучити назнаки, пец то до себе. Як скоче вона на тебе, то хватай за цицьку— то вдержип, а то викрутиться. Мій дід був запорожець, так мати розказували: войшли вони на двір, а вона доє корову; війшли вони в хату та і хваляться.—«Шо се у нас, тату, корову доє?»— А дід зліз з печі та на двір, зайшов зза тині й піймав. Приносе в хату.—«Давай сокиру! лапи і вуха пообрубую». Вона—перевидаться, вже чим не чим: і голкою, а там давай проситья: «пустіть, кає, і внукам, і правнукам закажу вас обминать». Дід і випустив її.

(Алекс. у.).

5. А то раз найшли батько черевики під повіткою і пізнали цї.—«Се твої, кумо?»—«Та мої; бач, бісови цуценята куди зятили». А в друге мати найшли на тім місті кров'яну сорочку, та хотіли в піч кинути, а батько й кажуть: «Гляди, щоб вона тобі печі не рознесла, дай я спалю», та пішли на город, викопали кабицю. Як запалили, так ту кабицю й винесло. (Тамъ же).

6. Мій батько тож кає шо знав. Раз мати пішли коров доїть, аж сама кров. Батько й кає: «постав її в піч, хай кипить», а сам взяв ніж такий, шо ще ні в якій роботі не був, (він так для того й державсь), та й встромив в ту кров. Як закипіло,—а вона й приходе.—«Шо се ви топите?» а сама в піч загляда.—«Шо то у вас кипить?»—«Та то на обід молоко паремо», а горшок так і лелеса по печі, а вона то побіліє, то почорніє, та давай проситья:—«слобоніть».—«Я тебе, кає батько, пуцу, а мені щоб корови справні були».—Пошентала вона в вечірі, стали корови доїтья.

(Алекс. у.).

7. Коли хочеш завести ярчуків, то треба сучку, як ощенитья, вбить і цуценят всіх перебить, оставить одну тіки сучечку, та так аж до дев'яти поколіній, а тоді вже дев'ята сучечка і наведе ярчуків. От відьма й буде приходить їх викрадать, так треба сховати в такий погріб, щоб в один дець був викопан, і накрить бороною осиковою, щоб тож була в той дець зроблена, і набить в борону дев'ять зубків, та дев'ятий і залить воском. От вона як прийде, та зараз зачне зубья лі-

чить: один, два.... сім, вісім, а дев'ятого не скаже, бо воском залитий, та уп'яють-один, два... та так аж поки півні заспівають. І так треба їх ховать, аж поки загавкають, а тоді вже, як вона почує їх глас, буде чор зна куди обминать той двір.

(Ср. Чуб. I, 53).

8. Півень у відьми співа ранійш всіх, то поки вона прається біля коров, то він і мовчить, а як прийде до дому, скаже ёму, він і заспіва. То й замічай: де півень ранійш співа, там і відьма.

(Ср. Чуб. I, 58)

9. Як хочеш взнать, хто відьма, то озьми у субботу під Велик-день сиру в рот і піди до церкви: вона прийде до тебе сиру просить.

10. То, як хто зна, той на Юр'я їх всіх баче, вони тоді ходять росу збирають.

11. На головосіва (14 септєбря) відьми ходять *гори рвать*, а салдат такий, шо знав, і собі пішов туди підглядувать; от вони, як побачили ёго, підхватили і заперли в хату, а там поприходили, та яка не помаже під плечима, так в трубу і загуде, а тоді їм треба злітаться у Київ на базар. Порозлітались всі; він і собі помазав, і той туди. Приліта, а вони сидять с мечиком од терниць, та це яка не підійде, та вдаре по руці: «сіку, сіку-не пересіку!» А він і собі та шаблєю:—«сіку, сіку і пересіку», та так аж сім, чи шо, порубав. А та ёго хазайка: «на тобі швидче коня та тікай, бо розірвуть». Прилетів до дому, глядь, а під ним верба.

12. Соль для в'їдмъ.

То жінка все требує од чоловіка соли; купить він с пуд, глиди в тиждень і нема. От ёго сусіда і навчив: «там у тебе, кає, за дверми стоїть кухня, так ти удізь туди,—то опинисся у Криму, та будуть вони, кає, туди по жмені соли видать, покидають і полетять, то ти повну кухню і напри соли, аби тобі було місто». От, о півночі злітаються відьми, підватили ту бочку та у Крым. Притаскали, вгнули по-жмені і розлітілись, він напер чуть не повну, аби самому сісти, так шоб не видно. Притаскали вони

ёго і до дому.—На другий день жінка:—«давай соли!»—«А я ж, кае, сю ніч повну кухву притаскав».—«Відкіля?»—«А із Криму». —«Хиба ти там був?»—«А вже ж шо був». «Ну, мовчи ж, кае, а то вони й мене, й тебе розірвуть».

(Всѣ эти разск. в Алекс. у. на Волчей отъ парубків, хлопців №№ 9, 10 и 11 отъ бабы Манджура.

13. Відёмський хрестик і циганська голка.

Покровський чоловік розказував, шо ёго відьми чуть не замордували. Жав він з жінкою од снопа, а рядом жала удова та все в ёго десятину і зажина. І поспорили вони; вона ёму і кае: «Ну, будеш же ти мене помнить!»—К вечеру він і захворів, а в ночі як налетіло їх, колють ёго, щипають; він кричить, а нікто нічого не баче. На другу ніч ще дуще. На третю ніч уже совсім ёго задавлять, так одна гаврилівська відьма приліта і дає ёму хрестик.—«На, кае, заховай ёго, де сам знаєш, а то вони тебе сю ніч задавлять». Він взяв та під сінешний поріг і заховав. От як налетіло їх, а та Гаврилівська вскочила в сїни та: «Ох мені лихо, загубила!»—А вони біз того хрестика нічого не пороблять; шукали, шукали, по одній соломині всю кришу перебрали, не нашли, с тим і подались. На другий день преліта та відьма. «Оддай, кае, мое!»—«Ні, не оддам: вони мене задуть» —«Є, ні, брате, оддай, а я тобі дам циганську голку, то ти встроми її в сїнях в одвірок, за сїм верст будуть обминать». Так він і досі дякує тій Гаврилівській; кае, як би не вона—пропав би.

(Алек. у. Вовча. Парубокъ. Манджура).

14. Відьма та відьмак. (Билиця ¹).

Була собі мати та дочка, і обидві відьми. От дочка і полюби парня. Так і чипляється на ёго, а він не хоче, значить, ночувать, а вона, як узнала, давай на ёго сідать; він вертається з вулеці, а вона очепеться за ёго, то він і таска її до світа. От він і похвалився батькові, а батько ёго та був відьмак. Батько

¹ Разсказъ представляетъ чрезвычайное сходство съ «Віємъ» Гоголя. Ср. также Рудченка, Народн. Южнор. сказки, т. II, стр. 27, Упырь. і св., Миколай, Чубинск. I, 199—208.

і кає ёму: «Піди на базар, та купи пута залізні і, шо не запрося, те й давай, то як вона на тебе учепиться, а ти кинь її через голову та тим путем бий, аж поки побьєш, і то, шо останеться, кинь на неї. От він все так і зробив: тіки вона очепилась, він її через голову, об землю, та тим путем бив, бив, все побив: і то шо в руці осталося, і те на неї кинув. Так уходив, шо вона чуть жива полізла.—Як прийшла ніч, мати її і пішла до того хлопця, щоб він йшов до неї спати. А батько і приказує: «бери з неї сто рублів та піди на базар, купи собі сковороду; шо запросять, те і давай; та як прийде тобі, буде треба ти і сядь на неї». От, приходе він до неї на ніч, а вона лежить на перинах; тіки він ввійшов, мати і заперла ёго з нею. От, близько опівночі—вона заснула;—він ту сковороду в піч тай сів на неї; як сів, та і став невидим. Саме о півночі приходе мати; глянула, ёго нема; як накликала вона відём, аж сто двадцять він налічив; стали вони ёго шукать; шукали, шукали, не найшли, а тут півень: ку-ку-ріку! Вони і пропали, а він пішов тай діг на постіль. Приходе мати в ранці.—«А де ти, кає, був?»—«Та тут, кає, лежав». От і на другу ніч іде він до неї ночувать уже за двісті рублів. І уп'ять теж: вона заснула, він сковороду в піч, сів і став невидим. Поззивала мати відём, шукали ёго, шукали—не найдуть.—«Є, постойте, кає, у мене в Київі є тітка, та ёго знайде». Як метнулись вони за тією, зараз і привели; вона туди—сюди повернулася.—«Ось він, кає! так в лоб чуть не пхнула, та *нельзя* ёго, кає, узять». Як заходились вони біля ёго, вже і як не як. Сидить і не поворухнеться. Взяли вони, заклали ёго кирпичем і підпалили. Кирпич горить, аж гоготить, а він усе терпе, от уже ёму і невмоч буде, а Бог і посилав ангола: «полети, кає, та скажи півневі, щоб співав, не то вони, паскудні, загублять християнську душу». Приліта ангол до півня:—«співай», кає.—«А ти, кає, шо за учитель найшовсь? Хіба я біз тебе не знаю, коли співають!»—Полетів ангол до Бога.—«Не хоче, кає, Боже».—«Полети ж ти ще, та смикни ёго за пирину,—тоді заспіва». Прилетів ангол: як смикне півня за пирину, півень: ку-ку-ріку!—відьми і зчезли. (От-то с тієї пори, кажуть, як

прийде півневі ремня співать, то у ёго пирина і зарутиться, а він і кричить).—Він пішов тай ліг на своєму місті. От на третю ніч та дівчина вже померла, приходе мати найма ёго одчитувать, дає ще триста цілкових. Батько ёму і кає: «Глядиж, як прийдеш читать, так, стіки руки хватить, опиши круг себе круг та постав хрест і розіпниєсь на ёму». Прийшов він, все зробив, як ёму сказано—і чита. От о півночі налетіло їх сила, ще більш. Уп'яють за ёго, вже шо шо не робили, давали примір от—от ёго заколять, або стопчуть. Мордувались, мордувались, а тут півень ку-ку-ріку! вони і згинуди. Забрав він триста цілкових та і став собі жить.

(Вовча. Алекс. у. расказ. Кравецъ. Записаль Манджура).

15. В'їдъма въ видѣ решета.

Раз мужик їхав з ярмарку вечором і каже хлопцѣві: «поганій». Той каже: «як я маю поганяти, коли поперед коней котиться решето чи сито?»—«Ну, каже, стій».—Став, мужик зііз з воза, підняв решето, привіз до дому, взяв і пуютом прикував ёго до ковбиці; сам ліг спати. Рано встає наймичка; дивиться: коло лавки стоїть прикована молодиця голісінька; просить наймички дати їй сорочку і фартух. Та дала їй; вона вбралася і чекала, поки мужик встав. А вставши давай сварити, на що вона дала сорочку, але та (в'їдъма) зачала просити, що більше не буде того робити, а він каже: «а бач, кумо, хтіла мене перехитрити, а не мала би съ чим стиду прикрити; більше того не роби, бо дійдеш до великої біди». (Под. г. Перед. И. Р—ко).

16. Какъ ловить в'їдъму?

Каже, чим, в'їдъми не зловиш, чим?—а як в той очкур, що сім літ у ёму виходить, і посвячує ёго що року, як паску святить,—то вже накинуди в'їдъму тім очкуром,—допіру не втіче вона от твоїх рук, буде всяково-перевертатись: і котом, і собакою, і чорт знає чим, а вже з очкура не зрине.

(Запис. Вл. Мещадъ).

17. Вѣдьма „на добре і на зле“.

Якось москалі через наше село переходили і в нас поставили Ідного були москаля. Шож то за москаль був? знаний, знаний був дуже чоловік! То той москаль нам казав: «єсть тут жінка у вас, вона живе не далеко, Ї третя хата од вас,—то тая жінка дуже багато знає, али все на зле, на добре то вона мало знає. Так як казав москаль, так і є: в треті хаті тут живе...»
(Запис. В. Менчиць).

18. Какъ ворожка посылаетъ смерть и вызываетъ суженого.

На Андрея Ідна стара дівка в Балабанівці просила баби, щоб їй зробила, аби ся віддала заміж; хоч то була дуже погана дівка, але хтілася віддати. Баба каже: «ну, добре». Вечером вийшла на двір, подивилася по зорах, прийшла до неї і каже: «твій сужений жонатий, має жінку тяжку і буде ще жити кілька літ, але як хочеш на свою душу прийняти дві душі, то я тобі зроблю». — «Прийму», каже. — «Ну, то я зроблю». Зробила там щось, а на ранок дають знати, що Її дочка заслабла дуже. Прийшла, застала, що вже на лавці, і дитина ще в череві підкидалася. Стара як забачила, та тільки вдарила в долоні, та й здуріла, а зять поховав жінку і через кілька час оженився з тою, що просила баби. А вони (відьми) ту штуку так роблять: вечером возьме нитку сирову, ще непряну; на один кінець прив'яже якогось зілля, а другий кінець нитки прив'яже до ножаного мизного пальця, розбереться зовсім і гола лягає на порозі головою. Тут примовляє щось. Приходить до неї чорт, і вона з ним поговорить, пішле кликати тую кобиту, що вона має вмерти, то та вибігає на двір, лякається і вмирає. Часом адається, що сужений вже вмер, то вмерлий встає і показується. Але сего способу рідно уживають, бо таких бабів нема, а частійше варить дівка кашу ячмінну, роспускає волосся, набірає каші миску, і іде на ворота в ночі і кричить: «сужений, розгужений, ходи

до мене нашу Їсти!» І в образі суженого з'являється, Їсть нашу; но бувають случаи, що яка мара прибіжить, напудить, та дівка вмирає з того.

19. Какъ ворожка отводить смерть ¹⁾).

Ново-ушицького уїзду в М. Жванчику, мужик мав четверо дітей, і двоє йому до тижня вмерло, і пішов він просити ворожки, щоби ще і тії не вмерли. І вона йому сказала: «то я поражу, і по пійдеш зо мною на цвинтарь». І прийшла до того чоловіка, і зварила зілля, і каже: «ходи за мною». І він пішов, і вона лишила на цвинтарі, а він лишився за хвірткою. І скинула..... і платте і вона.... і так пішли на цвинтарь, і він стрівся, що вона гола ходить..... Пішла на гріб на тії діти, щось шептала і на восточну сторону розбила той горшок і так з нього тріснуло, як вистрелив з рушниці. І він втікає до дому, а тая баба за ним гола. І він прибіг до дому: до дверей,—двері засунені; він-по за хату, а баба за ним, і по тому жінка його дивиться в вікно: Її чоловік бігає і за ним якась гола.... біда. І той крикнув: «відчини», і жінка відчинила і його пустила, а баба каже: «пусти і мене, бо згину». І тая і її пустила. І питалася тая баба чоловіка: чого ти так біг?—«Я дуже настрашився, що щось дуже тріснуло».—«Бодай же тебе! то я думала, що ти.... бачиш, і просила його, що би він пішов і приніс платте, а він каже: «най там будуть гроші, то не піду; рано піду, то й принесу», і до світа пішов приніс платте, і діти більше в його не вмирали.

20. Человѣкъ, знающій языкъ животныхъ.

Каже, що всячина, всячина говорить, ми но не розуміємо того, а все на світі язык свій має.—«Був, каже, такий, що оце знає, що не говорить, то вже він і розуміє. І добре було дуже тому чоловікові. Оце начнуть воли гворити, як йому буде поводитись, яке коли нещасте випаде, він слухає, тай стережеться. І то не міг той чоловік розказувати, що він чує, що він знає;

¹⁾ Къ сожалѣнію, записыватель сдѣлалъ, ради неузнѣтой стыдливости, пропускъ.

ого сам собі слухай, а щоб кому другому сказати,—то неможна. І вже той чоловік знав це, мовчав про все, жив собі, і жилося йому добре.

Коли так примітила за ним його жінка, чого це її чоловік усміхається. Питає вона свого чоловіка: «що це таке, чого це в тебе такий дивний усміх»? От їй чоловік став казати: «О, ти дурна, ти нічого не тямши; я багато де чого знаю, тільки міні не можна розказувати». Отказав він свої жінці так. О, як зробиться гвалт диячий! Таке причипилась жінка: «що ти знаєш? скажи, тай скажи міні, нехай і я знатиму».—Що ти порадиш? От тра буде признатись жинці за все. А тут таке, що як скаже кому про те, що він знає, той годі йому жити. Тут не можна нікому говорити про те, що він чує, а тут жінка реп'яхом ува-
залась: «скажи міні, що ти знаєш?» Як намоглася так жінка, той чоловік бере готується на смерть. Облився, взяв білу сорочку, прослався на лаві.... геть все поробив... оно лягти і вмерти.

Так він клопочеться, а тут по хаті, по подвір'ї ходять качки, курі, він слухає, думає, це вже в останнє почую, як на світі кожне має свою мову. Зслухає він,—качки кажуть: «вмире наш хазяїн, хоче жінці правду сказати». Індик, кури і ті теж саме говорять. Ще смутніш тому чоловікові стало. Слухає він цю мову, аж півень на призбі на все подвір'є як вересне: «от же вмире наш хазяїн; що ти думаєш?.. хоче дурень жінці правду сказати. Чи ж можна жінці коли небудь правду казати, а—ні! Диво з нашого хазяїна. Я от кільки жінок маю, а жадні правді не кажу. Як найду зернятко, то закричу: тут, тут! а сам скорійш з'їм, вони до мене, то я то ту, то другу в голову, вони й повтікають».. Чоловік це вислухав, зірвався з лавки і годі жінці признаватись, і годі й годі... Може й пожив який час потім...

(Записавъ Вл. Менчиць).

21. Волшебники.

Ну оце й за волшебників, кажуть сяк да так, ніби нема таких людей, що можуть лихо робити чоловікові. Аце ж як ви скажете? Послав мене соцький привести до поліції кілько чоловіків,

шо не платили податі: я саме тоді був за десятника. І ті мужики були самі такі, шо мухи в носі мають. Йшли ми вже до поліції і зайшли на годину до шингу; нам дорога була якось так через місто. Ото заходим до коршми; взяли ті люди горілки; там слово по слову, і то давай битись меж собою об заклад. Закладаються: хто зробить так, шо оце редька біла, а то щоб почорніла і щоб ту чорну та знов у білу повернути. І то їх було трох чоловіка. Дак це я сам бачив, два то зробили з редькою... оце біла, дивись шось зробив, вже чорна; знов коло неї заходиться, то це така чорна, чорна;—дивись уже та сама чорна стала білою. Так собі жартують, і то таке роблять. Ото і до третєго прийшла черга, аж він і не може де чого зробити. Зробив шо була біла редька, а то зусім почорніла, та вже назад не одверне, щоб чорна стала білою. То два тіх перших кажуть ёму: «шож? ти зробиш лихо чоловікові, а на добре одвернути тебе не має, а ти».. То били ёго дуже і свараться. А я стою та дивлюсь на ніх...

Ст. Биховъ. Запис. Вл. Менчиць.

Зробіть шо?!.. Плод одніме у чоловіка. А знов схоче, то зробить так, шо жінка дітей не матиме. От у Бихові і тепер є баба Арина. Її зробили, шо дітей не має, тай не має. Усі навіть знаємо про неї...

(Ст. Биховъ. Могил. губ. Запис. Вл. Менчиць).

VII. О владѣхъ.

1. Кто владѣ влады?

1. *Клади* більш *клами* Запорозьці: як зганяли їх відділя—то вони думали, що назад вернуться—та поклали і позаклинали. Вони не як і заклинали, тікі давали обчеству присягу, що один ніхто не може взять, а через нестільки год, на стіки той клад влався, можно кому небудь сторонёму сказать. От, кажуть, ішов запорожець та казав, що там, де тепер *Нехвороща* постро-улась, вони повен колодязь золота самого насипали.

(Синегубовка. Алекс. у. Кравець).

2. Владѣ давался дѣтямъ.

2. В старі годи—*клади сами ходили*. У одного чоловіка дитина була так год двох. От сидить воно та кашу їсть, а півень вискочив с-під полу тай собі дзюба; а воно ёго ложкою,—так купка грошей і насипалась.

(Пѣтухъ надъ владомъ—чортъ, см. у. Чуб., т. I, стр. 99).

То тож було: сидить хлопчик в хаті, а мати десь пораяється. От пребіга вона до вікна та: «Чи ти тут, синку?»—«Тут, мамо!»—«Шо ж ти робиш?»—«Обротьку плету, он по хаті лошатко біга, то піймаю».—«Яке там, дума собі, лошатко і побігла до діла.—Пребіга у друге.—«Шо ти там, синку, робиш?»—«Граюсь, мамо».—«Шо ж там у тебе таке?»—«А дивіться,—стіки гроші!»—«Вона в хату—так і єсть.—«Деж ти набрав?»—«Та це, кае, бігало по хаті лошатко, а я піймав ёго, воно грішмиі россипалось.

(Тоже владѣ по прошествіи срока, на какой зарытъ, принимаетъ видъ животнаго, см. у. Чуб.. I, 99).

3. Тоже.

Був собі убогий чоловік та жінка, і було у них двоє дітей: синок маненькій і дочка, Палазя. Пішов чоловік на заробітки, а жінку з дітьми дома кинув. І до того вони дожились, що вже і їсти нічого; спекла вона з останньої муки два коржі, то і всього. От сидять вони раз в вечері, а шось як загуде, як зашумить поуз хату, а тому хлопчикові і випало на толок вийти подивиться. Вийшов,—дивиться стоїть скриня повна грошій, і свічечка горить. Набрал він грошій в запіл, вніс в хату, а там у друге пішов.—«Шо ти там робиш?»—«Та там, мамо, на дворі скриня з грішми; так я оцце набрав та ще під».—Вийшла вона з хати, як побачила ту скриню—росмикалася та тікі нахилилась брать, а скриня її зачепила та так кріз землю і загула. Плаче той хлопчик, сидить в хаті, матері нема, а Палазі нічого їсти. От прокинулась Палазя:—«Чого ти, братіку, плачеш?»—«Та матері нема дома».—«А дай мені їсти!»—Одломив він кусок коржа—дав їй; сидить уп'ясть плаче, аж іде в хату дід, такий старець!—«Дай мені, кае, хлопчику, хліба!»—«Чого ж я вам дам? у мене тікі і є шо два коржі, а матері дома нема».—«Дай, кае, хліба, я тобі матірь найду».—Він взяв і дав. Тікі в вечері—як загуде, як зашумить, він вийшов з хати, аж стоїть скриня, а біля скрині мати.—«Ідіть, мамо, в хату».—Вона пішла в хату, а він давай ті гроші носить, аж поки всі переносив. «Я, кае, мамо, отту свічечку внесу?»—Вніс і свічечку.—«Я, кае, мамо, і отту скриню зволоку?»—«Та не треба, синку!»—«Ну, так я, мамо, в свою гроші поспладаю, а в нову сорочки». Переклав все тай живуть собі.—От-то вже ёго щастя, бо окромь ёго і мати не могла взяти.

(Сянегубовка. Алекс. у. Парубок).

4. Св'ѣча надъ кладомъ и гробомъ праведнаго.

А то я заімавсь: сім год клади шукав. От пішли ми з одним чоловіком в Теплянській ліс під Великдень, а тоді надкладами та над праведними душами свічки горять. Прийшли,—сидімо, а у мене та був дротик і шип так в сажень; оцце як де поба-

чин, востромиш шип, то і чути. Ну, сидимо, тіки в церкві до христа дочитались, а воно лусь, лусь! як с підстоля, і виїшла свічечка. Я тудя шоб хоч шапкою замітить, а він перелетавсь та не пуска мене, одначе я замітив. Пустив шип—асть, стали рать аж домовина. С тик пір я і кинув ходить.

(Банное. Изюм. у. Дід Кулемза).

Свѣча надъ кладомъ, см. у. Чуб., т. I, стр. 98.

5. Кладъ подъ грушею

Малим це я був, памятаю шо їхав якийсь і він в нас ночував. То як ночував, розказував, шо як вони втігали, то в Хаминському лісі гроші закопали. Каже: «е груша в лісі і рив коло неї, то ми закопали там гроші, ше й шаблею три знаки зробили на груші».

То расказує, али казав, шо й сам не памятає, в якому то місці гроші вони поклали. Знаю, шо так коло груші поклали, три знаки шаблею зробили на груші, і ше рив тут був, али шоб піти в ліс, то не вгадаю, де то те місце. Дуже тяжко нас гнали; бігли дуже, так на бігу стали, положили і далі...

(Запис. Вл. Менчиць).

6. Кладъ въ замковомъ подвалѣ и крестѣ.

Зараз за Бердичевом, коло Жидівець, асть село Крилівка. Колись замок там був, де та Крилівка, замок був і лѣхи в замку були.. Замок геть спустошили, а про лѣхи замкові ходила чуток, шо вони не порожні, оно шо не даються нікому достатись до них... Коло них може не їден заходив, копано, всякий спосіб прибірали,—не даються... так і покинули ї... Добре!

Розказував небіжчик піп Жидівецький, я в єго служив, то сам чув од нѣго... Каже, у тому замку сидів чоловік, і їден по він і був там; так от як і в нашому замку перше то сам по Коробка сидів; білш нікого не було. Він їден сибі там жив.. Так і тож чоловік... сидить сибі сам на замковищі.

Сказано, як у господара, в того чоловіка може яна мизерія, має він те, друге; ну, як у господарстві, була в того чоловіка,

вбачайте, свиняга. Мав він ту свиняку, їдна но вона в не́го ходить, а по замковищі бузина поросла, така бузина скрізь як ліс, ніхто туди не ходить,—та буюв, так шо продертись 'трудно. Та свиня узнала всі лади; все в ту бузину ходить, стала ходити в бузину, виїде звітиль заїжана така, наче де товч Іла, або муку: морда вся заїжана така буде в неї... Дивуїться той чоловік, деб вона це могла найти тую поживу собі?.. На решті думає той чоловік: «це вже вона до когось в кляню ходить, або де повітку продерла, то може з соломиника шо їсть. Як уловлять свиню, то ноги поперебивають. Тра її дослідити, де вона ходить». Ото в празник, є час; можна тепер дослідити тую свиню. І празник був,—Зелені свята. Рушила та свиня в бузину, чоловік за нею; пройшов геть, ба полізла тая свиня у нору... Став той чоловік над горою, жеде тут своєї свині, поки вона вибереться в той нори. Пождав він, вилазить вона звітиль, і вся морда замащана; Іла, знати, шось: ше дзважає та плямкає... Нора с шриходу узенька. Приніс той чоловік заступа, розкопав і поліз в нору, проліз трохи,—стала вона ширшати; поліз він геть,—чує, шо далеко він уже проліз. Він дальше став лізти. Ніби як світ звіткільсь виходить. Розглядає він у ті нори, аж видко ёму двері, не причиняні двері; із за дверей світ виходить. Дивиться той чоловік кроз ті двері: зробляно так, наче хата; по середині стіл, застеляний скатеркою, на столі хрест лежить і діямент, і то світ їде от того діямента. Кругом склеп, муровано, і коло стін поробляні засіки, а в тіх засіках добра всякого?... Незчисленне добро в тіх засіках: грошей всяких, нашні. А по склепу тихо, тихо, те добро так і лежить собі,—як цілий склеп, то нігде нікого й духа нема... Не без того шоб той чоловік грошей не брав звітиль; брав він гроші, став вже ходити до того лёху як до своєї комори. Шож? нема там нікого, сам як прийде, сам і господарить як хоче, то чом же не брати, або не ходити? ніхто нічого ёму не каже. І ходив той чоловік до того склепу. Скортіло ёго хреста взяти до хати. За діямент, то він обміркувався, шо як візьму, а побачать у мене, то спитають, де я взяв; діямент до себе

страшно брати, а хрест візьму, а вже й жінці признався той чоловік.. Пішов він брати до хати хреста того. Взяв того хреста і йде з ним... тільки що він за двері, так весь склеп і задвиготів: пішло по лѣху аж гуде, аж стогне. Чоловік як взяв у руки хрест святий, держить ёго, а вже кругом ёго наче світ перекидається. Далі дверми тими як бразне! Стало чутно, що наче замки бразяють, і засипає ті двері, замурує, а гуде, а двиготить! так аж стогне земля навкруги. То той чоловік йде, а за ним засипає лѣха, він йде, а за ним засипає; вийшов геть з лѣху і всѣго лѣха так як ніколи не було: засипало, завернуло, замурувало, а далі наче щось говорить до того чоловіка, перестало густити в землі, а ніби говорить до того чоловіка.—А, чоловік же ти! і добре ж ти зробив; кільки я ждав, щоб хто нахопився та взяв мого ворога звідділь, аж таки дождався, уже нема ёго... збувся я свого ворога! Потім той чоловік розказав це, то ніби знак є: хреста в руках держить, грошей набрав, привів на те місце, де та нора була; уже можна ёму поняти віри, що він правду каже. То приходили з коровгами, процесії з двох сіл, одправа була.. шож? не дасться. Копають, то земля,—більш нічого й нема.

То це не казку я вам розказав, це правда. Піп той сам, казав, правив там і це все своїми ушима чув од того чоловіка, що добувся був до лѣха. Тепер мудрощі всякі, царі, князі всякі, тепер можна по жмінці знести ту землю,—коли не сила, не спосіб, там є хазаїн. То це розказав вам істиную правду. Ділямент в ті печері остався, а хреста взяв той чоловік...

(Записавъ Вл. Менчиць).

7. Кладъ въ башнѣ стараго замка, въ с. Бѣлиловкѣ (Кіевск. губ., Берд. уѣзда).

То, проше Вас, наша Білилівка, вона тепер но село, а перше був город, називався Білилів. Ше то діди наші розказують, крепкий город, кажуть, був такий, що їдних церков було сорок сороков.—Ну, а тепер, що?! село таке от як другі, а перше їдних церков було сорок сороков, і називався той город Білилів.

—«Шо то, дідуню, у вас в Біллівці, таке кам'яне, на горі стирчить: стіна не стіна, мур не мур, і то височенне таке над річкою?»...

—«То, проше васъ, башта. То це в давню-давню пору строїлось, це за татар. Там під нею лѣх є, і зачинаний він на 12 залізних дверей, і коло кожних дверей по замку висить. Грошей у тому лѣху моц є, та не можна достатись до них. Розкажуть так: був собі чоловік, такий мізерний, ще ніяк не мався, не було у нього нігде нічого. Ото сниться раз йому: «так і так, піди до башти, спустися в лѣх, то набереш грошей, скільки сам захочеш: ті гроши тобі судились».

Бере той чоловік йде. А бідний був; сказано, кому не хочеться багатим бути? і він хтів на ноги стати. А ще й чув він, що у башті, в лѣху грошей, так не вам кажучи, повні засіки повнасіпані. Йде той чоловік до башти, спустився у лѣх; до дверей,—спав замок з дверей, він далі, а з других дверей замок спав; ото поспали всі 12 замків; геть всі двері, оно гремить по лѣху, як замки спадають, та двері очиняються. Поочинялись, пішов той чоловік, пішов у глиб, у такий глиб, що аж сум його взяв, а мізерний був, хтілось то копійки зайити. Ото став він приглядатись у тому лѣху, дивиться, аж засіки повнісенькі грошей, і коло кожного засіка собака на ланцугу вкований. Придивляється він, аж панна сидить тутиньки і книжку читає. Ото й каже вона до чоловіка: «возьми собі грошей, тобі судилось тут бути; я вже знаю про тебе; ото но ти й побував тут, а більш ніхто цюди не зайде». Той чоловік подякував панні і пішов, набравши грошей. То то така в нас башта.

От і покойний грап, Потоцький, хтів добути того лѣху, зачав рити землю, роскидати мури, так йому очі на потилицю ввернуло і вязи скрутило. Як зробилось цев,—вге! «беріть стіну, складайте на перше місце»... Склали камінь, як він перше був, тоді і грапові полегшало, одпустило його трохи. Більш ніхто вже й не зачіпає. Давній, давній, кажуть, то мур: ше як Татари наїжали, то оттодішній.

(Запис. Вл. Менциць).

8. Кладъ въ видѣ шуки въ колодязѣ.

Моя дочка Мотра жала колись в Сотні. Приходить в вечері до дома і каже: «али то я, тату, шуку бачила здорову, в криниці,—така от як чоловік. Стоїть у воді і дивиться на мене, так дивиться!»—«То може ти маленьку бачила: маленька часом буває...—«Де вам! велика! така от як чоловік, голова в неї така здорова»—«Є, то не шука, коли така! Добре навіть що ти не нахилалась; мабуть то той, шо грошей своїх стереже.—«Я й не нахилалась, бо велика дуже, стоїть і так дивиться на мене. Думāju, хоть уловлю, то не витягну?» Ходив я до теї криниці, али шуки бачити не бачив. Я знаю, та криниця зветься мурована, і стежка до неї мурована. Каже, гроші закопані саме на ті стежці... али тепер нігде і жадної цеглинки не видко.

(Запис. Вл. Мечницъ отъ старика Лукьяна).

9. Кладъ въ подвалѣ у могили, — въ приложеніи послѣ XI отд.. № 1.

10. Кладъ у могили Галаганки—тамже, № 3.

11. Кладъ у могили Капитанъ—тамже, № 6.

12. Какъ запорожцы клады закапывали, см. тамже, № 5.

13. Кладъ Палія, см. отд. X, № 6.

14. Разговоръ со старикомъ Лукьяномъ Заверухою о кладахъ, (тутъ же и объ ордѣ и могилахъ).

«Є! прожили трохи, діду»...

—«Хвалити Бога! прожив.. Таки й я дещо бачив, дещо пам'ятаю. Прожив, прожив трохи, хвалити єго ласку небесну».

—«Як, діду, з самого малку тут все й жили?»

—«З малку. Дід мій був захожій: прийшов він з Любара ¹⁾. Колись то це можна було переходити, він тоді і перейшов до Вчорашнього. —Тоді як було? оце надокучить сидіти на їднім

¹⁾ Новоградвол. у., Волинской губ.

місці, то взяв здійнявся і йде, куди сам хоче. Али гляди, щоб на дорозі не вловили. Як оце з ідного місця знявсь, а до свого місця не дійшов, то на дорозі нагибає перший пан,—то тоді буде бити і назад заверне. А дійшов до свого місця, вже ти й певен. Батько каже, що тоді в нашому Вчорашньому було по 17 хат, а йому дали місце на Вовчі горі. І на тому кутку оно 7 хат було».

—«А чого то призвісько: «Вовча гора», через що то вона?»

—«Урочисько таке. Батько розказує, що там оно 7 хат було. Тепер там порівняно, тепер, хвалити Бога, людно стало, а перш там лѣхи були, бугири були, ще то не ціх людей лѣхи, а якихсь инших. Бувало, на тіх місцях вовки водяться. Оце серед дня ливатив овечку, або теля, заволів у лѣх—і не знати де й шукати, де й що»....

—«А знов оце на горбу, коло гребельки. «Хрести» звуться всі ті місця».

—«Эге, Хрести, Хрести! Тут колись монастир був, це монастирище. Колись, кажуть, тут крепкий город був на ціх місцях, де наше село, і орда його спустошила. Тепер уже валів і не знати, а перше ще я пам'ятаю, то вали тут були великі, коло замку то такий високий. Ще я пам'ятаю, що й кіт не видрапаўться. Бувало так по за ціми окопами був город, монастирі стояли от на тіх місцях, що хрести звуться. Іден монастир, де тепер, Жорнівка—другий, а на Кулишівці—знов був монастир, а коло людського кладовиська, це де могили, там знов монастир. Ще і тепер у чоловіка на городі хрест стоїть. Колись то тут город був, звався Китай—город. В самому городі за окопами та за валом, то були церкви і багаті люде тут жили, а за окопами, то которі бідніші, там сама но Шуя сиділа. Ще батько запам'ятає, що де це в нас тепер замчисько, то стояло там, розказує, якесь високе деревяне, старе було і погнило зверху, то то як вітер крепкий подихне, то ломачча і падає на землю. Бувало, каже, збіраємо те дерево топоти в пічі. Колись то чого не було, а тепер, бачте, все зрущено, знесано, тільки всього й пам'ятки каміння»...

— «А нема відома, як у тому замку, що в нёму? Як би шукав, може б що й найшов. Чи нема нічого, пусто скрізь?...

— «Хто ёго знає. Кажуть, що й під нашим замком лёхи є і крепні лёхи. Кажуть що й гроші є такі, що можна взяти, є й такі, що не даються. Я вже казав, що перше в замчиську сам по іден Коробка сидів. І то вже, кажуть, був геть докопався до дверей, оно йти в той лёх.. і здурів; до смерти своєї до пам'яті не приходив. От тіх дверей вже і не отходив: як копав, так і остався на тому місці. Найшли ёго таминьки, і ті двері побачили. То як очинили—такий дух звітиль вдарив, щой вистояти не можна було. То взяли геть і засунули тее місце. А Квачиха, що сиділа у валу, розкаже: оце як лягаєм спати, то по ляж на полу головою до образів, ляж,—так вже цілу ніч і на годину не заснеш. Цілу ніч в голові таке думається, верзеться не знати що, і стане так маркітно шось таке робиться.. А повернеся, ляжеш ногами до образів, то як не та хата, і думаєш і пам'ятаєш, любенько собі спочинеш: цілу ніч проспши.

— «А не чули, діду, за гроші чоге? кажуть, що є в землі похованих багато грошей, і ті гроші навіть горать що року? так? «що року горать?». А на наших ґрунтах, майбути, є де поховані?

— «Моему батькові розказували чумаки, як ішли з Бардичива. Батько над дорогою шось робив: чи волочив борони, чи що таке; він пак і казав, та я забув, то чумаки випрагли коло ёго, то розказували. Оце, кажуть, на ваших, чоловіче, ґрунтах заховані гроші, як їхати з Бардичива до Вчорашиного, то в ліву руку од дороги буде чагар; в чагарі шукати кущів ґлодових, дак у тіх кущах—є гроші. Там закопано сорок тисяч якіхсь грошей. В тому таки чагарі є, казали, глибоке озеро. На дні озера того закопані гроші: повен човен міді закопаний. Каже, човен на човен покладаний і обручами залізними збито і все вмісті закопано». Я знаю який то слід: тепер там рови, ями, майбути, хтось шукав грошей. А в озері то шукав піп Черно-рудецкий. Знаєте, як почали озера висихати, то він десь то знав про гроші, то шукає, бувало. Оце поїде в ліс, наче стріляти приїхав, а він за грішми, лазить по болоті.. і найшов, каже.

Знов у Шпичинцях, піля коршми, на яру, в ліву руку од коршми там була криниця. У тій криниці, глибоко в землі, то там закопано штири тисячі кіс,—і землею наверхано, і забито, і кінцями затоптано. А на горбу піля коршми, знов в ліву руку од коршми, то закопано 4 сакві червінців. То це все піля коршми, али де та була коршма?... хто ёго знає. А то в Гуцаловому хуторі, то були гроші, али вже їх взято. В ідні вербі то поклав 4 оружині, а в дуплі другої верби, то 4 гарці червінців. То іден наш чоловік рубав вербу і найшов оружини, а по них добрався вже й до грошей»...

Якось мій покойний батько, і Василь Нечипорук, і мелник, заввся він Темком,—пішли на Шпичинеччину грошей глядіти. Взяли вони с собою свердла, пішли. Поки зайшли, смеркло. Тепер тим свердлом тра глядіти в землю. Мій батько перший взявся до свердла, він найстаріший тут був. Скоро я вгородив свердла в землю, а мене щось за бороду лап. Перемовчав мій батько, тільки боїться тім свердлом білш глядіти, а дає свердел Василю: спробуй, думає, ше ти щастя. Нечипорук тім свердлом в землю, уже перейшов на друге місце, так, знаєте, сміливо заганяє того свердла, байдуже собі; він же пораяється з свердлом, а батько і очей з ёго не спускає. Коли Нечипорук як мотне головою до гори.. і годі.. став.. випустив свердла з рук; свердел так і оставсь в землю вгороданий; ото Василь мовчки дає свердла мелникові, той ще нічого не постеріг, ми вже вдвох; волосся до гори стало, а він ще нічого не примітив. Мадає тим свердлом, а далі як кривне, а підскочить, вкопився за підборідок, держиться і став казати: «Дух святий при нас! Дядьку Василю, діду, чи ви тут, шо це з нами? міні за малим щось очей не видерло». Ото й вони кажуть, шо й їм те саме було. А бачите, мелник був молодий аж він не вмовчав. Батько каже, як кіт наче мене так драпнуло, як рукою за бороду взяло. Та послі того вже годі і годі глядіти. Всі трое пішли звітиль. Цур ёму! Білш і не ходили, полякались дуже. То то таке мій батько покойний розказував. «Пригнувся я, каже, тільки шо свердла загнав в землю, то наче кіт мене за бороду драпнув, і недуже, і

нікого невидко, поночі, а на полі, то і повинули ми, і пішли, і годі глядіти: цур ёму! щось драпає..

— «А за орди розказував батько ваш?

— «І за орди розказує, розказує, бувало. Погано, каже, тоді було. Чоловік як тая сорока на тину: і пасися і стережися. Тоді не так, як тепер, що царі і мудрощі всяні; тоді зійшлись ідні з другими, то жоден торбу має, буде в ті торбі каміння, пісок... то для війни. Або насадить шпичку залізну і тим ото воюється. Віда, бувало, людям! Тоді як от і тепер видали дітей дома. Це сидять діти дома, чоловік прийде в вечері, вони стоять радном під стіною і лавою приперті. Подумати, то вони собі играшку таяу найшли, а то поставить їх радном під стіну та лавою притисне, то вони не живі так радком і стоять».

— «А що то ці могили, що їх такого скрізь видко?»

— «Розказує, бувало, батько: це люди роблять по полях, а на могилі стоїть штандарт і на штандарті чоловік буде з тичкою стояти. Люди і будуть робити, поки віха тая до гори стоїть; скоро віха похилилась до землі, то тівають, ховаються по бурьянах. Нігде тоді так не сховаєся, як забіжить чоловік у воду і забереться на гліб так, що ніс не вистромить: Збожжа все, бувало, по ямах держать: в стіжках і недумай держати...

(Запис. Вл. Менчиць).

VIII.

Розсказы о церковныхъ лицахъ и явленіяхъ.

1. Сотвореніе и благословеніе міра. (Богомъ и Сатанаиломъ).

Ото як задумав Господь сотворити свѣтъ, то й говорить до найстаршого ангела, Сатанаїла.

«А що, каже, Архангеле мій, ходім творити свѣтъ!»

—«То ходімо, Боже, каже Сатанаїл». Ото вони і пішли над море; а море таке темне, сказано, безодне! Ото Бог і каже до Сатанаїла.

«Бачиш, каже, оттую безодню?»

—«Бачу, Боже».

«Іди ж, каже, у тую безодню на саме дно та дістань мені жменю піску. Та гляди, каже, як будеш брати, то скажи про себе: беру тебе, земле, на имя Господне!»

—«Добре, Боже».

І впирихнув Сатанаїл у самую безодню над самий пісок, та й замітно йому стало. «Ні, каже, Боже, хриточку я і своє имя: нехай буде разом і твоє і моє!» І бере він той пісок та й каже: «беру тебе, земле, на имя Господне і своє!»

Сказав сказав. Прийшлося вносити, а вода йому той пісок так і измиває, той так затискає жменю;—але де вже Бог ошукати!—заким вигулькнув із мора, так того піску як не було: геть вода зміла.

«Не хитри, Сатанаїле, каже Господь. Іди знову та не при-
точуй свого имя!» Пішов знову Сатанаїл, але чорт чортом; знову
примовляє: «беру тебе, земле, на имя Господнє і своє!»—і знову
піску не стало.

Аж за третім разом сказав уже Сатанаїл: «беру тебе, земле,
на имя Господнє!» І ото уже несе та й не стискає жмені, так
і несе на долоні, щоб то вода змила, але дармо! як набрав
повну руку, то так і виніс до Бога.

І узяв Господь той пісок, ходить по морі тай розсіває; а
Сатанаїл давай облизувати руку; хоч трохи, думає, сховаю для
себе, а потім, думає собі, і землю збудую, а Господь розсіяв.

«А що, каже, Сатанаїле, нема більше піску?»

—«А нема», Боже!

«То тра благословити!» каже Господь, тай благословить землю
на всі чотири часті, і як поблагословив, так тая земля і по-
чала рости.

Ото росте земля, а тая шо у роті і собі росте, далі так
розрослася, що й губу розперла. Бог і каже: «плюй, Сатана-
їле!» той і зачав плювати та харкати; і де він плював, то там
виросли гори, а де харкав, то там скали. От через шо то у нас
і земля не рівна! Воно ще кажуть, шо ніби то ті скали та гори,
Бог знає, доки б росли, а то Петро та Павло як заклали їх, то
вони вже й не ростуть. А ото вже Господь і каже до Сатанаїла:
«тепер, каже, Сатанаїле, тільки б посвятити землю: але нехай
вона собі росте, а ми відпочиньмо!»

—«А добре, Боже,»—каже Сатанаїл.

І лягли вони спочивати. Господь спить, а Сатанаїл і думає
утопити Бога, шо би землю забрати. І ото підняв ёго тай бі-
жить до мора. Спершу на полудень біжить тай біжить, а мора
нема; вдарився на північ,—і там не видати. Побивався на всі
чотири часті світа,—нігде нема мора; звісно земля уже так
розрослася, шо в саме небо уперла краями, тай де вже там те
море! Бачить він, шо нічого не вдіє, несе Бога на те саме
місце, тай сам коло ёго лягає.

Полежав трохи тай будить Бога:

«Вставай, каже, Боже, землю святити!»

А Бог йому й каже:

—«Не журись, Сатанаїле! земля моя свячена: освятив я єї сеї ночі на всі чотирі боки!»

(Запис. Ст. Рудянськимъ, въ с. Хомутинцахъ Винниц. у., Подольск. губ.).

Ср. Чубинск. I, 141—144 и у насъ выше въ отд. I, № Происхожденіе горъ и камней.

2. Сотвореніе Адама, чорта, женщины. Грѣхъ-паденіе.

Чоловіка, кажуть, виліпив Господь з глини; дав йому зовсім свою святую постать. На біду тільки zostавалася їще жменя глини. Де єї подіти! Господь і приліпив межі ногами, а з тої глини і зробилось грішне тіло, тай згубило чоловіка. Як би не воно, любенько жив би собі Гадам у раю, а то ні! Прожив день, тай засумувався: сказано, надійшла грішна думка. Аж Господь усе таки не хоче дати йому жінки. «Лучче, думає собі, дам я йому приятеля; приятель усе таки лучче, як жінка!» Ото й каже до чоловіка: —«Не сумуй, Гадаме, стане, чого хочеш! Вмочи в росу мизиний палець, та й стріпни перед собою,—то й приятель буде! Гляди ж тільки, сказав Господь, не тріпай позад себе!»

А Гадам чи забувся чи що: вмочив в росу цілу руку та як тріпне навидворіть, так і зъявилось п'ят чортяків. Глянув Гадам та у ноги: а чортяки давай пазюри мачати та тріпати позад себе. То такого ж то їх намножилось, шо аж небо тріщало.

Оттак і тепер жиди роблять. Жид, пся віра, ні за що не битре рук по християнській, а непримінно стріпне перше на видворіть мокрими руками.

Поглянув Господь, якого лиха наробив Гадам, тай казав своїм ангелам усіх чортів із неба позганяти. То як посипались із неба тії чорти, то де которий Бога спомянув, то там і остався: которий на небі,—на небі остався, которий на землі,—на землі остався, а которий у повітрі,—в повітрі остався.

Але усе чорти чортами. Ті, що на землі, підтинають чоловіка; ті, шо під небом, дрочаться із Богом, за то їх Господь і побиває своїм громом. Буває так, шо чорт ховається часами за

християнина, то Господь і християнина побиває громом, але за то йому гріхи випускає. А часами чорт ховається в землю, то громом стріла і в землі його побиває, а через сім днів виходить із землі і кажуть, що вона допомагає від кольки. А ті чортяки що на самім небі, ті кожного вечера світять на небі ової смолянїї свічки; але ангели ходять плічима тай зганяють їх із неба. І летить чорт із неба як ясна пасмушка і скілько раз християнин скаже: аминь, на стілько саднів він залізає в землю; а як часами ніхто не скаже, то він по землі так і розливається смолою.

(Ср. Чуб. I, стр. 145—146).

Ото Господь ізнов приходить до Гадама тай каже:

— «А що, Гадаме, лебонь тобі жінки треба!» Гадам поглянув, тільки облизався.

— «Та вже нічого с тобою робити! каже Господь, треба тобі й жінку дати».

І наслав на нього сон і виломав у нього ліве ребро, а с того ребра і сталася жінка.

І не натішився Гадам, як побачив жінку; але живо переконався, що де чорт не може, там жінку пішле. Там десь у раю були такі яблучка, що Бог наказав їх їсти. Жінка як заглянула то й причипилась до чоловіка: «дай та дай!» Гадам і каже, що не можна. А вона: «то так ти, каже, мене любиш, що жалуваш і яблучка для мене!» Гадам і каже: їж уже, коли хочеш, жінко! хоч мене до гріху не доводь. Як поїла сама, так і зачала препрошати чоловіка; що не відмовлявся, а ні способу! Ото вже їсть і чоловік; тільки що ковтає, аж надходить Господь, так тее яблуко в горлі і осталося, і тепер воно на горлі у всякого чоловіка.

Подивився Господь і дає Гадамові заступ, лопату і жменю насіння, та й каже до нього: «оттак, Гадаме, не хотів ти шануватись, так тепер кривавим потом їди дороблятися хліба!» Тай і вигнав його з раю на землю.

(Запис. Ст. Рудякській, вь с. Хамутинцахъ).

3. Адамъ земледѣлецъ. (Туть же сотвореніє коня).

Врадився Гадам, що Господь вигнав його з раю. Копає землю, тай не каже: «Боже помагай!» а чорт і радий тому, і що Гадам

скопає за день, то він у ночі і поперевертає до гори травую. Гадам копає на другім полі; (він то думає що поле йому винно), копає тай копає, а рано гляне, а ёго поле ізнов зеленіє, як не-копане.

Бився він бидній та побивався, далі здихнув до Господа Бога тай каже: Господи Боже, допоможи мені! І як сказав, то так тая земля, що він копав, так раптом і зачорніла. І помолвився Гадам Богу, тай зачав засівати.

Ото засіяв Гадам, запрягся сам у борону тай волочить. І так—то ёму тяжко тую борону тягнути, а чорт із заду сидить на бороні та сміється.

І поглянув Господь тай каже до свого ангела. «Бачиш, каже, того чорта, що на Гадамові бороні?»

— «Бачу», каже.

«Піди ж, каже, та зроби с того чорта конягу для Гадама!»

Ото ангел і пішов та як закинув на чорта обротъ, то так з нёго і сталась коняка. Тоді ангел і каже до Гадама: «Роспрагайся, чоловіче, та запрагай коня: Господь дає тобі ху-добину!»

Ото с той коняки і почались наші коні ¹⁾!

(Запис. Ст. Рудавскій, въ С. Хомутицахъ).

4. Смерть Адама и преблаженное дерево.

Жив собі Гадам. Ото вже ёго Господь і діточками поблагословив. Така то ёму втіха та радість, що, здається, вічне хтів би жити; а до того ще й здоровье ёму служило. Ото й говорить Гадам до Бога.

«Боже Боже! не умру я; бо я сильний чоловік!»

— «Сильний ти сильний, говорить ёму Бог, а все таки умерти мусиш. Заболить тебе голова, защемлять руки, заломить тобі ноги, і ти таки умреш!»

¹⁾ Як видно, то наші люди не дуже прихильні до коня. В їх оповідках кінь по-чався с чорта; по конях іздають чорти, коня проклинає і Божя мати. В їх приповідках: «кінь верег християнина!» В їх господарстві коні тож само не певні. Ідти тільки коваки мали у нас коня за вірного товарища.

Не вирів Гадам, поки був молодий, а прийшла пора, мусів повірити. Розболілась голова, розщемились кости,—сказано, у старого. Баче Гадам, що недалеко до смерти, тай каже до свого сина:

«Сину, каже, сину! піди, каже, до раю, та принеси мені з раю золотого яблучка, бо отсе вже находе на мене остатня година!» Пішов син до раю: але замість яблучка приніс того прута, що Бог Гадама виганяв із раю. Гадам і казав зробити с нього три обручи і наложити на голову. Але де вже від смерти та що допоможе! Воно то голова ніби і перестала боліти, а вмерти усе таки вмер. І як умер він з тими обручами, то так ёго з ними і поховали; і ото з тих обручів і виросло три дерева: кипарис, кедрина й треблаженне древо.

Ще за треблаженне древо кажуть, що матер Божа с Спасителем їдного часу спіткнулась на нього тай сказала с перелигу: «О, треблаженне древо, на тобі син мій розіпнеться!»

А син і промовив: «Правда, моя мати!» І справді, скільки послі хрестів не підберали, ні жадним не могли ёго розіпнати, а тільки на їдним треблаженнім дереві, которе ще тогді, як росо, мало вигляд хреста.

(Запис. Ст. Руданскій въ с. Хомутицахъ).

5. Каинъ и Авель.

На Великдень, поки з церкви випустять, грїх не тільки чоловікові їсти, а й скотині давати. Один чоловік, чи не знав сёго, чи не вірив, та ранком на Великдень так, що ще й до служби не дзвонили, узяв та й пішов товарові давати, та хотів набрати соломи на вила та й стромив вилами, а в соломі спав менчий брат, от він ёго й настромив і підняв у гору на вилах. Так Бог сей грїх на місяцеві й начертив. Як придивесся на місяць, то й видно, що брат брата на вилах держить. Як хто каже, що се держить на вилах Каїн Авеля.

(Записано въ Звнковъ. Г. Забодько).

6. Потопъ.

Як потопа мала бути на землю, то Ной брав к собі, у ковчег, всякий плод, всяке звірє і птицю всяку. Так от з Ноем, у ков-

чезі, було всякого плода по парі, но не брав Ной з собою їдного тільки сокола. І був потоп 12 днів і 12 ночей; так всі ці дні сокіл вилітав і остався живий.

(Дядь изъ Могилева на Дняпрѣ. Запис. Вл. Менчиць).

7. ПОТОПЪ, (п птахъ—носорожець).

Їдного часу задумав Господь затопити землю і витопити всіх людей, які тільки були,—таї каже до їдного святого чоловіка: «Роби ти», каже, «корабель, святий чоловіче,—бо я хочу землю затопити!»—Ото той чоловік і зачав робити карабель; теше стовпи, розпилує дошки, сказано, щоб усе до міри було; а чорт,—як назбитки,—приїде у ночі таї усю ёго працю переробе не до міри: там надрубає, там надпиляє, там переструже, так що а ні способу разом поскладати. А чоловік бідний нічого й не знає: все теше таї теше, а тих і не змірає.

Аж Господь ізнов говоре до нёго:

«Складай, праведний, корабель, завтра потоп буде!»

Ото й кидає він тесати та пилити, зачинає складати, але шо візьме в руки, усе не до міри: то тонке, а то коротке... Що тут робити у світі Божому? а взавтра потоп. Заламав він руки таї стоїть над дошками. А Бог ёму і говоре з неба:

«Не журися, чоловіче мій! шо довше,—то стули і буде коротке; а шо коротке, натягни, то й буде довге; та кінчай мерщій корабель; бо узавтра потоп».

Тільки шо скінчив він корабель, аж земля і зачала в морі потопати. Злітаються птахи, збираються звірі, а той видберав зівсёго по парі і впускає в корабель; їден тільки сильний птах, носорожець, не хотив іти в корабель, за то ёго і покарав Господь, щоб він не гордив зи своєї сили.

Ото упириула земля, пливає корабель, пливає і носорожець; а птахи бідні, птахи так і кричать, так і б'ються у повітрі. Уже бідні і із сили спадають: нігде видпочити, аж підпливає носорожець, і ріг ёго як віха стерчить над водою; ото птахи і полетіли на той ріг. І сідають таї сідають; а носорожець тримає, далі не витримав та так і впириував головою в воду.

Птахи позлітали, тай знову сідають, а носорожець ізнов головою в воду; і злітали і сідали аж поки зи всім не втопили носорожця. І с того часу пропали носорожці с коріням і насінням.

(Запис. Ст. Руданскій въ с. Хомутивцахъ).

Ср. Чубинск. I, стр. 211, Единорожець.

8. Фараоны сирены.

Оно й тепер, коли бура—вечер биває на морі, корабль як пливець, так з мора все і вискакуюць Фараони. Плаває коло корабля і все питаєць: чи скоро конец света настане? Как буря, чуєш, так он уж і плаває; і много їх, так у ветер коло корабля і все просяць скажи це: «чи скоро свет кончиться, чи не?»

Колі знаєш їх, так скажеш: «вчора буде свет кончатся».

— А Фараони, вони ж самі-хто?

— То Мосей переводив народ через воду. Бог звелев ему махнуць на воду рукою. Мосей как махне, так мост і став через воду.

Фараони женутьця за народом; народ через мост, Фараони себе угналися на мост. Тогда Бог звелев Мосею: «махні рукою на мост!» Мосей махнув рукою к мосту; Фараони беглі серед мосту еще так серед мора, как Мосей махнув рукою,—їх і не стало. Мост принявся. Бог так зробив, зарівняла все вода, тільки й сліду било по Фараонах. І зробилось у морі, що Фараони стали до пояса жонка, а од пояса—риба. До пояса у Фараона—груді, голова, волоса, всё женское: женщина по всей формі; од пояса-всё як у риби. Им Бог і пищу назначив, і то вони дожидаються, поки конец всему буде. Як плывеш на морі,—а Фараон спросе: «чи скоро свет кончиться? то гавариць нужно: «вчора свет кончиться, вчора?» Вони ради, щоб свет кончився...

(Зап. въ старомъ Быковъ Вл. Менчицемя. Языкъ переходной къ бѣлорус.)

Ср. Чубинск. I. 211, «морськ. людє»

9. Царь Давидъ. (Судъ съ Богомъ и псалтырь).

Давид то був собі такий цар, і добрий то, кажуть, цар був, та тільки не християнин. Ото ж Господь і задумав його до пуття

привести, нарядівся купцем, та й приїждає до Давида палац купувати. А палац у Давида був такий, що не було кращого в цілїм світі. Ото купець і каже до Давида: «А що, каже, цару Давиде: чи не можна в тебе палац торгувати?»

— «А чому не можна, каже Давид. Воно то можна, та тільки не знаю, чи будемо сватами».

— «А бо чом?»

— «А так, каже, купче чужеземний! Коли маєш стільки золота, що всі мої люди наберуться і скажуть, що вони довольні, то твій буде палац; а ні,—то й не думай».

«А добре, цару! каже купець. Вели зберати народ!»

Зібрався народ із цілого царства; купець його і веде до Ідвої гори і як поблагословив купець ту гору, то так вона і розсипалася злотов. Народ нинувся до того золота і став розберати; понаберали стільні, скількі хто здужав підійняти. Купець і питає:

— «А що ж ви, люди, чи довольні?»

— «Довольні! довольні!» — закричали люди, та й усі і ре-зійшлися.

— «А що, Давиде, каже купець, не програв-есь, може?»

— «Не дуже і програв! каже Давид, моя земля, то мое й золото!»

— «Та чия хата, того й правда,» каже купець, «а все ж таки треба, щоб хто розсудив!»

— «А хто ж нас розсуде»:—питає Давид.

«Та про тебе не журися! каже купець. Є на світі такі люди, у котрих обидва ми рівні. Ходімо на цвинтар, там нас розсудять умерлії».

— «То ходімо, купче!»—каже Давид.

От вони і пішли на цвинтар. Приходять, а купець і каже.

«Правдиві люди, люди умерлії! Встаньте, люди, та розсудіть мене с царом Давидом!»

А вмерці повставали, упали купцеві до ніг та й сказали:

«Правдивий Боже! не нам тебе судити, а тобі судити нас на другім пришествії!» Аж тогді пізнав Давид, с ким судився і с того часу став християнином. Все, бувало, тільки і робив, що

писав святії письні, та грав їх на гусях. І писав він тай писав і як списав уже цілую книгу, то й розрізав листи тай кинув на море. І ті листи, що були не святі, то ті і потонули, а ті, що були святії, ті плавали собі по морі. Ангели і зібралі ті листи тай понесли до Бога, а Бог перечитав, тай казав передати людям.

От звітки то і почалась наша Псалтир.

(Запис. Ст. Руданській въ с. Хомутинцахъ).

10. Іосифъ, Самсонъ и Соломонъ—Давидовы дѣти.

Цар Давид так колись преподобився Богові, що Бог сказав до нього:

«Преси в мене, Давиде, чого хочеш, все дам тобі!»

Ото Давид і просив собі у Бога три сини: Ідного найкращого, другого найсильнішого третёго найрозумнішого. Бог і дав ёму Іосипа, Самсона і Соломона.

Прекрасний Іосип завідував снами. Той тепер коли що страшнее присниться, ми й примовляем не встаючи:

Нехай святій Іосип

На все добре переносить.

Сильний Самсон воювався по всім світі, на остаток з нами задумав воювати. Пливе Дніпром, але тільки що з води, аж на нього лев. Самсон до нього, та як ухватив ёго за пашу, та як наступив ногою, то так разом з левом і закаменів. Так він і тепер стоїть у Києві.

Премудрий Соломон сидів, кажуть, у дома та тільки книги читав, але ото раз пішла поголоска, що він хоче проповідь говорити. Збірається народ із цілого світа послухати ёго проповіді; а він тільки пійшов тай сказав людям:

Як маєте що шити

То перше вгудза зав'язжіть!

Ото тільки було й мови, тільки й чутки за Соломона ¹⁾.

(Запис. Ст. Руданській въ Под. губ.)

¹⁾ Расказовала женщина и потому, вѣрно, не захотѣла дальше говорить о Соломонѣ.

11. Іерусалимъ.

А, проше у панича, є в Іерусалимі, хата така, що всі померші душі сходяться до тії хати і живуть в нїї? Мині москаль казав, що ніби така хата є в Іерусалимі. Він каже, пас воли там, той бачив її, казав, що зветься вона—«Дім Давидів». Як так дивитись, то здається можна по драбині вилізти до неї, щоб заглянути у вікна, а стань же лізти, то ти лізеш, а вона вищав, ти лізеш, а вона вищав... А знов, от теї хати недалеко стоїть мур; як візьмеш до єго підходити, він дальше, дальше, все дальше од тебе; ти до єго йдеш, а він бере отходить од тебе. А в середині в нєму, то—штири криниці. То вже на весь світ вода розходитьсь є того муру, є тих штирох криниців. До москаля того було пристаło штирі жінки: ото женися на котрі з нас, на котрі сам но схочеш. Так до єго взялись, шо москаль той вікуди дїться! вибрав собі їдну молодицю, та як вибїрав, то котру молодицю собі взяв.... Та якась стара баба єго навчила: не бери молодшої, а саму старішу, за себе бери... То й була криниця, оно перекинулась бабою.. (Запис. Вл. Менчаць).

12. Премудрый Соломонъ.

Повненька була Соломона мати, і як приходїть до неї їдна паві і проситьсь сховати від пана. Цариця сховала, аж тут незабаром приходить і пан, тай єї питає: «чи не було, каже, жінки, у ясної цариці?»

—«Не було, пане, каже цариця; а із неї Соломон і промовляє.

«Не слухай, каже, моеї мами, бо і мама така сама як і твоя жінка!»

Такий то був Соломон і ще Бог знає де! А як родився на світ, то єму ще і трох літ не було, а він уже важив жіночий розум. Зробив ваги, повішав на брамі, кладе на їдну шайку мамин чепець, а на другу жменю влоча, тай реготить, аж качається, шо влоча перетягає.

Аж приходить мама.

«А чога, питає, смієсся так, сину?»

— «Та як же не сміятись, каже Соломон, коли жіночий розум не важе і жмені кляча.

Злютувалася мама. «Почекай же, каже, погане песиня! яж тебе запрачу!» І сей час казала слугам завести ёго в ліс убити і еї на знак принести серце і мизиний палець.

Взяли ёго слуги тай ведуть убити, а Соломон і почав до них говорити:

«Не вбивайте, каже, мене добріі слуги! Дайте мені хоч трохи ще пожити на білому світі! Відріжте палець, без ёго я обійдуся, а серце вийміте у собаки тай занесіть до мамі. Мама не пізнає!» Ото слуги й послухали Соломона. Урізали ёму мизиний палець, а серце взяли у собаки тай понесли до цариці, а Соломона пустили жити.

Але що вже то помагало Соломонові, коли ёму і так назначено було тільки три роки жити. Сів бідний Соломон тай плаче, а святі з неба дивляться тай собі плачуть. Де то вже такі розумні дитині тай не дати жити. От вони і просять Бога, щоб Бог зволиив ёму хоч трохи прожити. І вблагався Господь тай каже до святих.

«Коли вам так хочеться, щоб Соломон прожив іще на світі, то йдіть ви на землю, та просіть людей, щоб ёму своїх літ уділили!»

Ото святі і зійшли на землю, ходять, просять,—ніхто не уступає. Аж приходять до ідної старої баби, що вже сто літ прожила, а ще сто літ прожити мала.

«Бабуню, кажуть, змилуйся над Соломоном, уділи ёму хоч півкопи своїх літ!»

Ото баба послухала їх тай уділила, і Соломон зачав жити бабиними літами.

Підріс уже Соломон порадно, тай думає поїхати в гості до цариці. Вибрав такий час, що царица не було дома, нарадився купцем тай іде до цариці.

Приїжає, показує товари, але майбути він сам цариці сподобався, бо що й не тільки покаже, усе то цариці до сподоби. Ото й питається вона:

— «А що, каже, хочеш, молодий купче, за тіі товари?»

— «Та нічого, царице, каже купець, а хіба дівчину на нічку!»

— «Добре, купчику! каже цариця; зоставайся ж ночувати».

Ото спить собі купець на царській перині, а цариця й посилає ёму дівчину. Купець оглянув, відсилає назад, тай каже: велика! «цариця посилає другу, купець подивився і ту відсилає, каже, що маненька». От цариця іде сама тай лягає коло нёго. Догадався купець, кладе руку на груді, тай говорить: «се тії дуди, що я в нії грав!» А потім на природу тай промовив: «А се тії брами, що я ни виходив!» Більше для Соломона не тра було нікого; і тільки мати заснула, він устав тай виписав на стінах.

«Правда, що жіночий розум не варт і жмені ключа, коли рідная мати з овоїм сином спала.

Написав тай поїхав.

А тим часом прибуває і цар. Прочитав тай пізнав, що то Соломонова справа тай задумує ёго відпитати.

Ото робить він золотого плуга тай посилає ёго возити по всім світі і записувати, скільки хто буде за того плуга давати.

Повезли слуги того плуга, возили тай возили, ніхто не цинив меньше тисячі червоних. Ото вже вони повертають, аж здибають пастухи. Пастух сидить собі тай жвакає хліб. От вони ёго насмішкн і запитали.

«Як думаєш, парубче! чи багато варт отсей плужок?»

А парубок устав, подивився на того плуга тай каже:

«Гнівайтесь не гнівайтесь, а я вам правду скажу, що як в маю не буде ні краплі дощу, то він не варт і сёго куска хліба, що я доїдаю!»

Записали вони і се тай поїхали до дому. Царь, їх і питає:

«А шо люди, як там цинили мого плуга!»

— «Та всі добре! Богу дякувати, меньше тисячі ніхто не давав. Ідень тільки, кажуть, убогий пастух не цинив ёго й закавалок хліба, як тільки в маю дощу не буде.

— «Правду ж він казав, промовив Давид, і то не пастух, то син мій Соломон! шукайте ёго!»

Пішли слуги шукати; шували, шували тай не найшли;—і Давид видумує другу штуку. Видає бал і спронує людей із цілого світа.

Ото люди і зібрались на бал, посідали за столи, і страва то усе така добірная, тільки б поживати, а тут а ні способу, бо у кожного ложка на два локті.

І сидять гості над тою стравою тай куняють. Вже й цареві докучило дивитися, і пішов він на часок до цариці. Аж тут раптом показався Соломон: «А чому, каже, не їсте ви, люде?»

— «Та як же ж тут їсти, заговорили люди, коли ложки такі прокляті!»

— «То годуйтеся як діти ложками через стіл!»

Послухали люди тай стали годуватись. Приходить цар, усі їдять, роспитався, — ёму й кажуть так і так було. За Соломоном, але ёго поминай, як звали.

То так і умер Давид, а не відпитав Соломона. І як умер Давид, то Соломон і став на ёго царство; і як став на царство, то й задумав ізмірати небо. Зробив собі такого круга, тай став на крузі і підійматись на небо. І ото вже піднявся у самую хмару, а святий Петро ходить у хмарі тай до нёго й каже: «Стань, Соломоне! тут твоя границя, а то далі як підеш, то й не вернешся. Повертайся назад та дивися добре: під тобою буде синее поле і чорнее пятно. То ти спускайся на чорне, не на сіне; бо чорне то земля, а сіне то море!»

Спустився Соломон тай думає собі: «не змірав я неба, хоч зміраю море!» І зробив собі шклянну хату, сів у ню, тай казав себе на міранім ланцуху спускати в море.

Ото ёго спускають, тай спускають, аж лізе до нёго морський рак. (А морські раки такі здорові, шо два чоловіка на собі кожний потягне). Ото і каже він до Соломона:

— «Соломоне, Соломоне! не зміраеш ти мора! Двадцят літ шукав я колись дна, та й то не найшов, а тобі, Соломоне, ёго не видати! Повертайся ти назад; бо й то може бути, шо який небудь молодий рак клешнями тобі ланцух перетне!»

Послухав Соломон тай вийшов із мора, а тут ёму уже небагато й жити оставалось.

Ото і думає Соломон, як би ёму утікти від смерті. Дочувся він, шо десь то є на білім світі безсмертная гора, тай став од неї діставатись.

А під тою горою жили черці, та монастирі будували. Ото Господь і каже тим черцям:

«Покидайте живо всю роботу, та робіте гріб і домувину! До вас іде премудрий Соломон умирати!»

Ото вони й роблять гріб і домувину, аж надходить Соломон.

—«А що ви, люди, робите?» питає.

— А вони й кажуть: гріб на Соломона!

Почув Соломон; крути не верти, а треба вмерти.

—«А маєте ж ви міру?» питає їх.

—«Ні, не маєм!»—кажуть черці.

—«То беріть міру з мене! Він такий як я!» каже Соломон.

Взяли черці з нього міру; зробили домовину; по домовині припустили і гріб.

—«А ну, чикайте, каже Соломон, я зміраю домувину!»

Положився в домувину! «Ну, каже до міри! а впустилі в яму!»

Опустили в яму.

—«Тепер засипайте! каже Соломон, а Соломона вам не треба дати, бо я сам Соломон!»

(Записавъ Ст. Руданскій, въ с. Хомутинцахъ).

13. Царь Соломонъ и жена его.

Був собі вірний і примудрий цар Соломон, та ожинився в невірного царя. Жінка дуже не любила його й не хотіла його слухать. Бувало, Соломон йде в церкву, а жінка його не хоче, але раз Соломон заставив таки її піти в церкву. Тільки вона йому й каже: «піду в церкву, але як буду христиться, то не буду молитися, а як буду молитися, то не буду христиться». Пішли вони до церкви, але ж жінка й не христилася й не молилась. Прийшли до дому, а жінка й каже Соломонові: «Ходім же тепер в нашу церкву». — «Добре, каже Соломон, але ж я буду стоять так, як ти стояла в нашій церкві й не буду кланятися». — Але ж хитра жінка: ще наперед приказала зробити так двері, щоб спускались зверху вниз. Прийшли вони до невірної церкви, цариця прийшла вперед, а Соломон тільки що на поріг, — а двері його по потилиці-буц! — «Ну, думає, перехитрила бісова віра! Я ж тобі

доїду кінця», й пішов до дому. Раз ёго жінка зговориласть з одним невірним царевичом втікти од Соломона й змовились так: жінка приставить ся мертвою, і як поховають її, то тоді царевич викопав її, й вони втечуть. Зробили так. Царицю вбрали, положили на стіл й покликали Соломона. Прийшов Соломон, обдивився кругом жінки й думає: ні, бісова віро, не обдуриш в другий раз, не вмерла ти. Взяв роспик залізний підісок, та як держала вона руки складяни,—так й пропик наскрізь. Алеж вона хоч би писнула—така була завзята! Соломон нічого не сказав. Ввечері поховали жінку. Тільки що її поховали, невірний царевич зараз підїхав до кладовища, одкопав її, повіз до себе жінку Соломонову. А Соломон на другий день прийшов до її батька дає каже: «Біжіть, тату, да подивіться, чи є в труні ваша дочка». — «Бога ти бійся, каже батько, я буду ще тривожить тіло мертвої дочки!» — Але Соломон настояв на своєму. Пішли, заглянули в яму, та тільки руками сплеснули—труна була пуста. Думав Соломон, думав, а далі приказав зробити собі тачку й насипати туди землі; взяв з собою військо одно чорне, друге біле, третє червоне. Звелів він, щоб ёго везли до невірного царевича і вкотили в ту хату, де царевич з ёго жінкою пьють чай; взяв він ще з собою три сопілки. Привезли ёго до царевича й вкотили в хату. Царевич й жінка Соломонова засміялись тай кажуть: «а чого тобі тут треба?» — «Прийхав, каже, вас побачить». — «То випий же з нами хоч чаю». — «Не хочу, каже, вставати з своєї землі, подайте сюди». А жінка каже: «ото дурний! Отак і він з таким дурним скоротала, але тепер він в наших руках». — Дала Соломонові чаю. Царевич вийшов й приказав зробити шибеницю на Соломона. Випили чай а царевич й каже: «Йди з нами, Соломоне, на балкон». — «Ні, каже, з своєї землі не оступлюсь, хіба винесете мене». Царевич приказав винести ёго на балкон. Сидить царевич з Соломоновою жінкою на стільцях, а Соломон в тачці. Царевич показує на шибеницю й питає Соломона: «кому то хата стройться?» — «Або тобі, або мині, але скоріщ тобі», каже Соломон. Ті обое засміялись тай кажуть: «в наших руках, а ще каже, шо шибениця скоріщ на мене, ніж

на нього.—Ото повезли вже ёго до шибиниці. Соломон й просить царевича: «нехай я перед смертю хоч заграю». Як заграв в одну сопілку,—ого! біле військо біжить, як може заскочить; а царевич пита: «що то таке?»—«То, каже, моя смерть». Як заграв в другу сопілку,—червоне військо летить як може. Царевич пита: «що це таке?»—«Це, каже, вибігає моя невинна кров». Як заграв в третю сопілку, чорне військо в одну меть прилетіло. «А це що таке?»—«Це, каже, чорти по твою душу прийшли. А що каже, я на твої землі, та й повісю тебе». Як крикнув на своє військо, так царевич і шмигнув вверх на шибиницю: Цариця тоді в ноги Соломонові. «Прости, каже, міні, мій голубчику».—«Ні, каже Соломон, бісова віра! З тобою вже міні не жить». Приказав зараз привязати її кісьми до конячого хвоста й пустив ёго в чисте поле. Отаким то був премудрий Соломон!
(с. Бахтановна, Звенигородського уезда. Запис. Евг. Ворнеовъ).

14. Премудрий Соломонъ и злая мать его.

Був собі багатирь і був у ёго син Соломон. От цар потребував багатири на службу, а син і каже: «піду і я з вами». Батько і відіча: «ти маленький, сину, оставайся дома!» Син остався, і став гратися! зробив терезки і почав важить г...о собаче і баб'яче. Мати і каже: «що ти, сину, робиш?» А син і каже: «важу собаче г...о з баб'ячим, так баб'яче важче, це значить що воно будто й толком розумніше». Мати і каже: «ах ти сунин сину! постой, я тобі дам!» Та і пішла до бондаря, та і каже: «зроби міні бочку з залізними обручами, бо міні дуже треба». Бондарь зробив. Вона взяла ту бочку, принесла до дому, напекла паляниць, пошила каптан своєму синові і посадила ёго в бочку, тоді найняла чоловіка, щоб одвіз бочку на море. Той чоловік одвіз і вкинув в море. Плавав той син в морі не багато: сім год. Коли ось приходить ёго батько до дому і пита: «а син де?» Вона відіча: «умер».—«Справляла ж ти поминки?»—«Справляла!»—відіча жінка. От зробив багатирь золотий плуг, найняв людей і послав з плугом по світу, тай каже: «хто угада ціну плугові, того й приведіть до мене». Ті люди пішли.

Шукали, шукали, нікого й не нашли, щоб ціну угадав. Коли це багатирського сина викинула вода на берег. Біля берега паслось два буйвола, і підійшли води пити. Салимон почув, що шось шамтить на березі, та як закричить в бочці: «Єй, хто там ходє?! вибейте, спасибі вам, у цій бочці дно!» Буйволи прийшли, та один із їх як торохне рогом, так дно й вилитіло. Він тоді вийшов з тії бочки, прихристився і дивиться кругом; коли це побачив на горі віз, а біля воза сидить чоловік; він пішов до ёго, тай каже: «зрастуйте!» — «Зрастуй!» отвiча дід.—«Шо ви робете?»—«Вівці пасу!» каже дід.—«Наймiть мене!»—«Так грошей нема!»—«Дайте мені ту сопілочку, шо ви граєте, то буду служити і за неї».—«Ну коли хоч, паси, за сопілочку». Він і найнявся. Взяв він тоді одєжу свою поскидав, поховав у торбу, а чабанську понадiвав, взяв кiєк, сопілочку і пішов овець пасти. Коли ідуть люди, і плужок золотенький несуть. Побачили чабанський віз, тай кажуть: «ходім до того воза, може там хто одгада». Прийшли тай кажуть: «здоров!» «Здорове!» каже дід. Вони і питають: «Чи ви розберете ціну сѣму плужкові?»— «А хто ёго знає шо він стов, каже дід, підiть до мого підпасича, може той чи не розбере». Вони пішли. Побачив підпасич, шо вони йдуть з плужком та сів тай с... і хлiб їсть, і воші бѣе. Вони й кажуть: «шо ти робиш?» Він і отвiча: «старовину вiкладаю, а новину накладаю і ворога побиваю». Тi люди кажуть: «шкода й показувать». І пішли до дому. Прийшли тай кажуть багатереві: «нiхто цѣму плужкові і ціни не складе». Багатирь тоді і пита: «шо яв ви хоч бачили, розкажіть?» Вони отвiчають: «а шо ж ми бачили? ми бачили хлопця, так як розкажать вам, то ціла сторія; ось слухайте: прийшли ми до чабана, показали плуг, а він каже: «не складу ёму ціни, несiть до мого підпасича». Ми дивимось, шо далеченько на траві сидить хлопця, пішли до ёго; коли він, звиняйте за це слово, сів с... і хлiб їсть і воші бѣе; так ми ёму й плужка не показували. Вiжіть, каже багатирь, то сами той, шо відгадає. Пішли до ёго, узали з собою плужок золотенький, і трое коний, щоб привизти ёго до дому. Доходять до ёго, він упѣять те робе сів с... хлiб їсть і воші бѣе. Вони

кажуть: «на, оцей плужок, та розбери ціну ёму». А він і каже: «цей плужок нічого не стов». Вони тоді взяли ёго на коня і повезли до дому. А він як заграв, а коні як затанцюють, а вівці і собі танцюють та до гарби біжать. А ті люди полявались та пустили того коня, що він сядів. А він тоді поїхав до гарби, взяв свою одежу, каптан той, що мати пошила, як у бочку заперала, і поїхав до дому. Приїхав, а батько побачив, тай каже: «зрастуй, мій син!»—«Зрастуй!»—отвіча ёму. Багатир тоді і каже своїй жінці: «бач, ти казала, що умер, аж воно і бремиш?» І став її лаять, та бить. Пожив син з батьвом не багато. Потребували батька уп'ясть на службу, а син остався з матерею. Один раз мати підмовляла сина з собою спать. Син не хоче. Мати позаперала двері, щоб він не втік. То він тільки скаже слово «отченітеся», то двері й поотчєняються. Стільки раз не заперала, то вони й поотчєняються. «Ну, постой, каже мати, я тобі дам». Намовилась із тин, що горілку куре, винокуру чи як ёго по панський; каже: «я пришлю ёго, а ти вкинеш в горілку». Він согласився. На другий день посилає мати сина до ёго. Син пішов та і вкинув у горілку самого винокура, а сам пішов, куда очі глядять. Іде тай іде. Коли дивиться, стоїть кузня. Він пішов у кузню, тай каже ковалеві: «зрастуй! Боже поможи!» Спасибі!—отвіча кузнець.—«Найми мене в ковалі!»—«Наймись». Найнявся він. От стали вони кувать. Той кузнець загадав ёму молотом бить. Багатирський син як узяв молот, та як ударе, а те кувало так і зашуміло в землю, і сама кузня розвалилась. Коваль ізлякався. Багатирський син і каже: «стой, не лякайся, то я не зважив руки». От построїли вони нову кузню. А багатирський син і каже: «давай скуем цеп довгий, та зробім хату скляну, та прив'яжим цеп до хати, та я влізу в хату, а ти пустиш на морське дно: я подивлюсь, що там є». Скували цеп і хату зробіли і поїхали до моря. От багатирський син і каже: «гляди, як стрепену цепом, так щоб ти витяг».—«Ну, ну»,—отвіча коваль. Пустив коваль багатирського сина в скляній хаті в море. Він в морі і побачив кіта рибу. Кіт риба і каже: «чого ти сюди заліз: чи по воді, чи не поневоли?» Він і отвіча: «більше того що по

волі, чим по неволі». От і пробув там багати́рський син не багато: сім год. Як вийшло сім год, він тоді стрепенув цепом, а коваль і витяг. «Ну, каже, багати́рський син, достали в мєрі глибини, ну достаньмо ше й висоту». — «Давай!» каже коваль. Взяли, зробили залізну драбину. Багати́рський син і поліз в гору, та доліз під небо, а дальше нівуди. Бог дивиться, що він робе, тай каже ангелам: «очиніть небеса». Ангели отченили. Він тоді уліз. Бог питає: «чого ти сюда заліз: по волі чи не поневолі?» Він отвiча: «більше по волі, чим по неволі». — «У тебе ж і родичі є?» — «Єсть на землі один брат». Бог каже ангелам: «відіть на землю та возьміть цєго чоловіка брата». Ангели злітали, приписли єго брата коваля. Вони обидва там і присвятились.

Маріупольскій уездъ. Екатер. губ. записана въ с. Михайловѣ учт. Трухановымъ и доставлена въ рукописи.

(Изъ рукописнаго сборника народ. учт. Я. П. Новицкаго)

15. Судъ Соломона.

Було собі три брати. Іден же такий, — ніяк не може нічого в смак попоїсти; а другий знов такий, що ніяк не може господарства розвести; а третій, — сміх казати, — оженився та жінку дуже лиху взяв. Такі то три брати; сказано, — біда! В біді чоловік без ради не буде. Всім тром погано, всі три радяться... Далі кажуть: «ходімо до премудрого Салеміна, він нас порадить». «Приходять до царя. Спершу старшого впустили до нєго». Розказує старший єму. Вислухав царь — і крикнув: «в ліс!» Середужший входить; єму Соломін крикнув: «рано вставай». Вже йде той, що жінку має, лиху. Розказав Соломонові. — «В кузню», крикнув цар. Зійшлися брати, роспитали Іден у другого. Самі собі не вірять, щоб це Салемін їм так порадив, не хтять вони робити того нічого, що чули у Салемона «Ет! це дурисвіт якийсь; нам така біда, а він що плете»... Али далі радяться, що не трудно. Можна спробувати того, що він нам каже. Іде старший брат у ліс... в лісі дивиться: люди зрубали дерево і ніяк не вкладуть на віз кража того. Став він помагати тім людям, став помагати, поподвигавсь таки добре, вернувся до дому, звів хліба, такий єму хліб смашний придався, ще й не їв він

такого смажного хліба ніколи. Росварує він братам, вони роблять і собі тев, но сказав їм Салемін. Почали робити. Середужний став रामо вставати. Почале господарство неправдитись. Знайте, як він раньше всіх встане, а пізніше всіх ляже, у ёго скрізь робота, скрізь лад... Менший дивиться на тіх братів, йде до вузні: що ж він бачить там? Нічого більш, окрім того, що залізо в огні і під молотом мяншає.. Гріють, думає він, новлі залізо, можна мимі живку попогріти... Жінка, правда, мяншала трохи... Так вийшло з тими братами...

(Малый Чернятин.—Берд. у., Бієвск. губ. Запис. Вл. Мелчиць).

16. І. Христось въ ясляхъ (кони и воли).

Ото як народився Господь, то лежав у яслах, то він не порунав з ясел жадного стебла, а ще дихав і загрівав Бога. А кінь стояв із другого боку тай тягнув сіно, яке тільки було. Ото ж то Божа мати і сказала: «будеш же ти, добрий воле, завжди в Бога ситий, а ти, коню, усе будеш голодний, хоч будеш їсти до роспуку!»

І справдились тії слова. Кінь їсть і все голоден, а він хоч голоден та має жуїку в роті. (Запис. въ Под. губ. Ст. Руданскій).

Ср. Чубинск., I, 48—49.

17. О концѣ свѣта и страшномъ судѣ.

1.

—«Хлеба, понуль помреш, не перееси. Ге,—знаеш ти, шоб хлеба людям не стало? Хлеб все останетьця, нехай все помрем». —«А Бог дасть, шо у мене не врадїть, у другого—где тедї хлеб возметьда?» «Е! шо то говорить, будзе таи, шо хлеба людзям не стане». —«Це звасмо, голод будзе. Але зразу на тебе не прийдзе. Первий скот помреть; ласа нігде не будзе, тедї вже на людзей голодная смерць наїдзе. А так шоб зразу на человека, ото не!»

Тадї Михайл Архангел в трубу затрубе,—всі на суд станут, страшний суд настає.

Може птица, котрая съела человека,—та будзе кость несті; звер може коді заав—і тот будзе кость несті, шоб усе собралось

на место. Все люди пособираются. Всем, хоч стар, хоч молод—буде наче 30 лет; все поробляея, как наче каждому 30 лет було. Тоді праведні, где ехочут... у рай, а другим прийдеця, шо в смоле будут віпець. Смола буде віпець. Свет не знічтожитьця; он той же свет буде.

Тоді Ідолу дасца на три часи, штоб он бив себе, як хочет. На три часи,—только; больше ёму не дасца. Ідол буде тоді ходить: у мене, каже, хлеб е і дае тебе, коли ёму уклонисся. А то видіш, как на корме тебе хлебом, это, не хлеб буде, а конское г...о. Ідол, сказано; думаеш,—ан правду соблюдаея? А не склонисся,—за нім печка железная буде ездить, у печку тебе кине. В печке жар буде, значит, для страху,—а вскочиш, холодно стане. Значит не вланийся только, а там все Бог помилуея. (Въ Спор. Быховъ зап. Вл. Менчиць. Языкъ переходный къ бѣлорусскому).

2.

А розказуея, шо при конці світа, идол такий явиться, шой воду заборонить людям. От кілги її е, доволі здаеяся, а прийдеця, шой воду забороняея, тра буде і воду купувати.

(Терашко изъ Королівки. Киевск. губ., Зап. Вл. Менчиць).

18. Какъ Богъ со святыми по землѣ ходилъ, испытывалъ людей и научалъ святыхъ.

В давніи времена ходив по землі Бог і з святым Миколаем і святым Петром, і уже святий Петро зовсім обдерся так, шо й не стало на ёму ніякого шмаття. А Господь каже ёму: «Піди, Петре, та укради собі шмаття де нибудь на тину, тай прислухайся, чи буде за те лаяти тебе хазяйка, чи ні?» От св. Петро пішов і покрав повішане на тиніві людськее шмаття, і убрався пішов до Бога, тай каже: «я вже украв шмаття, алиж хазяйка мене за тее не лаяла, а тільки оглядівшись сказала: нехай ёму Бог звидить і ізбачить!» А Бог вислухав цее, тай каже: «ну, добре, коли так!»—От Бог, св. Петро і святий Миколай всі зайшли в обідранную хату до одной найбідніщої вдови мужички, упросились в неї на ніч і стали спрощувати: «чи нима чого у тебе поїсти?» А хазяйка одвічае: «нима в мене нічого. Я бід-

ная, хліб собі заробляю, і тільки маю хліба що один окрайчик на полиці». А Бог до неї каже: «дай же нам хоть борщу». Вона знов одвічає: «та нема у мене ніякої страви, і нічогоісінько не варила». От Бог знов сказав: «погляди лиш, молодице, добре в печі, може чи не найдеш там чого-небудь». Вона все таки не хоче того слухати, а далі Бог як причипився добре до неї: «таки погляди в піч, та погляди;» от вона, аби вітчиниться, іде до печі; коли заглянула туди в піч, аж там багачько всякої всячини, понаварувано різної хорошої страви і варинухи, тай каже вона: «що це такеє на світі значить, я не топила, аж багачько єсть понаварувано всякої всячини?» От вона повиймала всё є печі, і всі вони понаїдались, тай полягали спати; а хазяїнка всё не знала, що то Бог прийшов до неї. На другий день вранці Бог, св. Петро і св. Миколай повставали, подяковали гарно хазяїці, тай пішли далше, і почувли вони висільне грання; аж надходять вони тудя, ноги дивляться, а там висілля у одного багатого мужа. От св. Миколай каже: «Господи милостивий! ходім же і ми на те висілля, чи не дадуть і нам по чарці горілки та чого поїсти?» А Бог каже: «добре, ходім!» От вони пішли тудя замість старців, буцім просити милостини, а багатий хазяїн теї хати оглянувшись до ніх тай знов став частувати за столом своїх висільних гостей, багатіх хазяїнів, а далі став гувати на свою жінку: «а дай лиш там старцям милостини?» А жінка ёго—тава в убаньні, цюй куди!—закричала сердито: «ти гляди своїх людей, що частуєш і не оглядайся до старців; бо я ти принадиш сіх дідів, то й не будуть через ніх двері зачиняться!» Далі погодивши, той хазяїн як оглянувшись побачив, що довго старці стоять в хаті, та нагумонів добре на свою жінку,—аж тоді вона дала тім старцям по маленькій чарці горілки і пошматочку хліба, тай випроварила їх за двері. От Бог з св. Петром і Миколаєм, ідучи з віттіля, тай каже Бог: «ну тай багатий же цей чоловік, що ми були в него на висілли, а може і кріпко він скупий, а ёго жінка іще гірше (пуще) скупіща і дуже вилика злоїдница, та й і обое вони не виють в счасті шануватись і не хотять помогати другім бідним людям». От Бог з

св. Петром і Миколаєм пішли шляхом і на полі полягали спочивати, аж прибіг до них вовк, та й просить Бога: «дай мні, Господи, що поїсти; бо я цілі сутки нічого не їв і дуже охляв з гододу». Бог вислухав мєє, та й говорить: «підї, вовче, в село; там єсть найбідніша вдова мужичка, що ми в неї ночували; у неї єсть одна тільки рьба корова, то візьми ту корову та й їзїж». А св. Миколай начав просить Бога: «Господи милостивий! на що ж обїждати бідную вдову? нехай вовк не бере в неї послїднєї корови, бо вона буде гїрько плавать і мучиться; а луче нехай вовк возьме яку нїбудь скотину у того багатири, де ми були на висїльї, бо він багатий чоловік та ще й дуже скуний». А Бог каже: «не можна так! нехай возьме корову у самої теї бідної вдови; нехай вона до время плаче та гїрько бїдує, бо вона на сїм свїті талану не має». От вовк побїг до неї, а вони полягали спати. Св. Миколай і став жаловати бідної вдови, та й начав він придумувати, як би ухитриться і допомгти для неї, а далї надумав і подивився, що Бог уже спить, а Бог все знає, та навмїєне будїм спить, от св. Миколай взяв та мерщїй побїг на впередїи вовка другою стороною, щоб замазати вдовину корову болотом, щоб та корова була чорна, а не рьба, щоб не заїв її вовк.

І як прибіг туди св. Миколай, от скорїйше болотом і обмазав ту корову, так що вона зробилась чорна, та й зараз вернувся назад до Бога. А Бог скоро встав, будїм нічого не знає, і каже до св. Петра і Миколая: «а що, вставайте уже, та ходїм!» І тільки що хотїли вони йти далше, аж знов прибіг до нїх той самий вовк і каже: «нїма, Господи, у теї бідної вдови рьбої корови, а тільки єсть у неї одна чорна». От Бог все уже знає, та й каже: «ну так їзїж ту чорну корову». А св. Миколай бачить, що нічого не вдїє, та й замовчав. От вовк побїг до чорної корови, а Бог з Петром і Миколаєм начали йти шляхом. От ідуть вони та й ідуть, аж котиться претїв їх бочка, а св. Миколай питає: «що це таке, Господи, котиться і куди?» Господь одвічає: «це котиться бочка з єребром і златом до того багатири, що ми були у него на висїльї, бо такий єго талан і тана єго доля, але все єго щастї буде на сїм свїті!» А св. Ми-

колай давай просить, каже: «Господи милостивий! уділи ж з цієї бочки або з макітерку для тебе бідної вдови, де ми ночували; в най-ж вівч і послідною корову зів». А Бог відповідає: «ні, того не можна! бо цей талан даний одному тільки тому багатирі». От св. Миколай вже замовчав, і почали йти далше; ішли тай ішли, аж св. Миколай захотів дуже пити води тай каже: «ах, як мені хочеться пити!» А Бог говорить йому: «колись я проходив через оцеї яр, що недалеко від нас видно, там я бачив криницю. Іди туд, нап'єшся води». Коли пішов св. Миколай туд в яр, аж там коло криниці побачив такого багачко темного та сірого страшного гаду, такого сердитого, що аж кишить; от він злякався дуже, тай насилу звіттія утік. А Бог питає: «чого ти, Миколаю, так ниначе злякався, аж побліднів з переполоху і мабуть не пив води?» А св. Миколай одвічає: «не міг я нап'єтися, та ще й як побачив, що там єсть такого багачко страшного гаду, то насилу я звіттія утік». От Бог вислухав цєс тай сказав: «ну, ходім же далі!» І прошли вони далше з п'ятиро гін, або більше, тай Бог знов каже до св. Миколая: «іди у цей тругий яр, там буде повная криниця; то вже там нап'єшся води». От св. Миколай пішов туд; коли надходить в той яр, аж там побачив такий ще гірший гад, та тако-ж його превеликая сила і дуже багачко, та ще й далеко зліщий, як попереду бачив, так що ниначе горить трава. І св. Миколай зовсім перелякався та побілів, і насилу велику звіттія утік, так ниначе на йому волосся, і одежа загорілася! І прийшов до Бога тай з переляку насилу розказав, що не можна там нап'єтися води, бо ще й гірший там єсть гад і далеко зліщий от першого гаду, що він бачив попереду. А Бог каже: «ну, коли так, то ходім же далше!» От вони пошли далше і довго йшли, аж побачили вдалі третій яр, ниначе з садком; тай Бог каже: «ну, іди-ж, Миколаю, в той яр, де, бачиш, садок видно, а вже там певне нап'єшся води». Коли св. Миколай пішов туд, аж там така прихорошая криниця з пригожою водою, а над тею криницею і скрізь там такі різні, прихороші пахнючі цвіткі та ягоди, яблуки, хвиги, миндали, розинки і всяка оwoц, а

птиці так хороше співають та щебечуть різними голосами, і таке все там занимательне, що й сказати і прописати не можна. От св. Миколай не знав що й робити, чи воду пити, чи любитися та приглядуватись; нап'ється трохи пахнучої води, тай оставить пити, та все розглядає. І він тричі так потрохи пив тую воду, та все розглядував, і не счувся—що він не в приміті пробув там цілих три роки, як ниначе одну минуту там був. Аж приходить туди Господь Бог тай каже ёму: «що це ти, Миколаю, так долго тут сидиш, що, прошло тому три роки, як ти пішов сюди пить води?» І каже Бог: «а я тебе не дождався тай кинув, і далеко уже я виходив, співсвіта, поки знов до тебе вернувся». От св. Миколай, вислухавши цеє, тай одвічає: «Господи милостивий! що це таке значить, що коло передніщих двох криниць, куди я попереду ходив пить води, есть там багачько страшного гаду, що й приступить страшно, а тутинька, в третім яру так дуже прихорошая криниця з водою і все тутинька росте дуже гарная пахнучая всякая всячина, що й не можна налюбоватись і наслухатся птичого щебетання, що й любуйся, прислухайся тай ще того хочиться?»—А Бог одвічає ёму: «оце-ж знай, що передніщий яр, де ти бачив багачько злого страшного гаду, то тее місце називається пеклом, і воно опреділяно для того багатира, що ми були у нёго на вісідьлі, а другий яр, де есть іще гірший пристрашений гад, то также приготовляно пекло для жінки того-ж багача, бо ёго жінка іще гірша від свого чоловіка; а як вони не вмiли в щасті жити, добре шануватись, і не хотіли помагати біднім людям, то за тее по смерті будуть вічно мучитись в тіх пеклах. А оце третій яр, де ти, Миколаю, пив воду, тай довго так тут забарився через тее, що тутинька дуже хороше, називається рай, опреділяний для теї бідної вдови, що ми в неї ночували, бо вона на сім світі цілий вік гірько бідувала, терпіла та плакала, но була добрая жінка і чесная,—то за тее по смерті буде мати в сім раю вічне прибагате счастье. От бач, як то робиться: будь добрий, чоловіче, не вповай на земнеє счастье, та люби бідних і старайся, нибоже, то, як кажуть, Бог в сім будущим віку поможе!»

(Записана въ Васильковскомъ уездѣ, Киевской губерніи).

19. Господь и св. Петръ испытываютъ людей.

Ви́хав раз у поле якийсь багатий хамлюга і вивіз нестільки бочок води, вже звістно як на степ ви́зчяють дня на три. А Господь с свят. Петром ідуть, от і захотілось св. Петрові так пити, так пити... (це ёму Господь послав вже таке).—«Піду я, кає, Господи, до цёго чоловіка та попросю напиться».—«Є, Петре, не ходи лучче, бо не дасть».—«Ні, кає Господи, піду, не вжж так одкаже?»—Приходе та:—«дайте, спасибі вам, водиці напиться!»—«Є, кає багач, я ви́хав у поле, тут води нема; мені волів треба поїть—не дам».—«Ну шо, кає Господь, дав?»—«Не дав, Господи!»—«А шо, я тобі казав, шо не дасть,—он піди до того чоловіка, шо там однією парою оре, той дасть».—«Не вжжж, Господи?»—«А піди, кає, попитай!»—Приходе, а в ёго тага маненька тиковка, і води вже трошки.—Запитав, так і е; повинув той чоловік воли, подає ёму тиковку.—«Звольтесь, кає, тут ще трохи е».—Напивсь святій Петро і йдуть собі.—Тіни йдуть чумаки того ж багача, а св. Петро і кає: «А попросю я, Господи, невжжж стіви волів порожняком іде та не підвезе?»—«І не ходи, кає Господь; не підвезе».—«Ні, кає, Господи, піду попитаю». Пішов тай просе. «Підвезіть трохи, спасибі вам!»—«Є! кає багач, вас тут всіх не підвезеш; у мене воли і так стають».—«А шо? кає Господь, я тобі казав, шо не просись; а он іде чоловік одним волом, так той сам попросе сісти». От підїхав той чоловік, шо одним волом іхав та: «сїдайте, люде добрі, я вас трохи підвезу».—Сіли вони, а чоловік став та пішки пішов. От приходять вони в слободу, а там того багача дом такий здоровий.—«Давай, Господи, кає св. Петро, просимось сюди, не вжжж не пу́стять?»—«Ні, кає Господь, і не просись, Петре, бо все одно не пу́сте».—«Ні, кає, Господи, попитаю».—Пішов під вікно і проситься: «Пу́стять, спасибі вам, переночувать!»—«Є, тут як зїйдуться роботники, то і самому місця не буде; іди собі!»—«Ну, шо?»—«Не пу́стив, Господи».—«Я ж тобі казав: не просись, бо не пу́сте».—«Правда твоя, Господи».—«Озьми ж, кає, жменю піску та кинь через гогову ёму

в двір».—От св. Петро як кинув, так він червонцями і росипавсь.—«Шо це, кає, Господи, в ёго і свого багато».—«Багатову більш і треба».—«Тепер же йди он в ту хатку та просься,—там пустять».—«Та там, мабуть, Господи, і куска хліба нема».—«Та піди, попитай».—Пішов св. Петро проситься, аж так і в, пустили. А в тій хатці та жила така бідна вдова, шо в еї як есть нічого не було; побігла вона,—позичила зо жменьку муки, зварила їм затірочку.—От на другий день пішли вони; доходять до річки. Св. Петро і кає: «піду я, Господи, нап'юсь».—«Ні, кає Господь, не нап'єсся».—«Ні, піду, кає». Як пішов, аж там такого людей лежить; вода їм через рот біжить, а вони кричать: «дайте води, дайте води!»—«Ну шо, пита Господь, напився?»—«Ні, кає, Господи».—«А шо ж ти там бачив?»—«Лежать, кає, люде, вода їм через рот біжить, а вони кричать:» «дайте води, дайте води, а один найдуще всіх».—«От-то, кає, той багач, шо тобі води не дав; піди ще он в ту хатку—там нап'єсся».—Дивиться св. Петро так стоїть хатка; зайшов він туди, аж там удова та, шо вони почували; і хліба і всёго на столі—такого багато.—«Отце, кає Господь, та вдова, шо нас приняла».—«Це, кає, рай, а то пекло».—От тоді вже св. Петро і зоставь в раю, а Господь пропав, наче ёго і не було.

(Запис. Манджура, Покровское. Алекс. у., Парубокъ).

Тоже.

Давно ще колись, не за дідив і не за прадідив ходив по землі Бог із св. Петром. Ходили, ходили да й захотіли їсти. «Ходім, св. Петре, в село, каже Бог, чи не найдемо де пообідать». Ввійшли в село, розгляжують, куди б то зайти. «Зайдім у сей двір, Господи», каже св. Петро. А двір великий, постройка хороша, по двору скоту доволі ходить—хазяин, видно, заможний. «Шкода, одказує Бог, тут не оживисся!»—«Та вже ж дадуть не дадуть, каже св. Петро, а по лобу ложкою не вдарять. Ходім!»—Пішли. Уклонивсь св. Петро хазяйці: «будте ласкові, госпоженько, дайте нам, бідним перехожим людам, хоч сироватки попоїсти!»—«Є в нас і сироватка, одказує хазяйка, і молоко, та не для вас. Он у

нас робитники є, косарі, жінці; їм треба. Ідіть собі з Богом!» Нічого робить,—пішли. «Бач, св. Петро, каже Бог, я тобі казав. Ходім далі!» Пішли; аж стоїть катина, на бік похилилає, двір не загорожений, підя сіней стоїть худенька лиса корова. Опюди вайдім», каже Бог.—«І вже! одвітує св. Петро, коли в таким багатим дворі піймали облизня, то в сім і гірш!».—«Та вже ж ходім», каже Бог. Ввійшли. Уклонивсь Бог хазяїці: «чи нема в вас, госпоженню, каже, хоч сироватки нам попоїсти?»—«Оце, хай Бог милує! одвітує хазяїка, хіба в мене малі діти, або семья велика, щоб я людей сироваткою годувала? Знайдеться й молочка, спасібі Богу». Та й поставила їм і молока, і масла, і сметани, посадовила їх, та ще й припрошує гарненько. Попоїли, подякували та й пішли.

Йшли, йшли, коли облегла темна ніч; треба лагодиться почувать. Міркують між собою, коли йдуть вовки, та такого їх багато, пребагато. «Яке нам, Господи, питають, на сю ніч пропитанне буде?»—«Нехай, Господи, каже св. Петро, ідуть вони у той двір, відкуля нас прогнали, та нехай увесь скот там поїдять».—«Ідіть, каже Бог, до бідної вдови, та ззійте у неї лисю корову!» Як почув сєє св. Петро, так зараз і чкурнув у село, та прямо на двір до вдови. Найшов дєсь мазницю та й замазав корові лисину. Прийшли вовки; бачать: Бог казав: лиса корова, а тут чорна; не посміли їсти, вернулись назад. «Так і так, кажуть, Господи; нема там лисої корови; єсть та чорна».—«Ззійте чорну», каже Бог. Пійшли вовки, а св. Петро поперед. Достав гарячої води та й смив дєготь. Подивились вовки, корова лиса, а Бог велів чорну ззісти; знов не посміли, вернулись. «Лиса корова, Господи, кажуть, нема чорної».—«Ідіть же, каже Бог, у той двір та яку корову найдете, тую й ззійте!» Бачить св. Петро, що нічого робить, сів та й зажурився. «Ащо, св. Петре,—питає Бог, змудровав?»—«Твоя св. воля, Господи! одвітує св. Петро, тільки жаль мені бідної вдови: вона нагодувала нас, як рідних, а Ти у неї послідною корову одняв».

—«Не так, св. Петре, каже Бог. Слухай! буде у тім селі велика хвороба на скот. Попереду захворіють старії, а з них і на

малих перейде. А де не буде старих, там малиї живі і здорові будуть. Так оце колиб у тоєї вдови осталась корова, то вона б захиріла і пропала, а через неї пропав би і приплідок. А тепер як корови не має, то приплідок увесь живий останеться. Уклонився св. Петро Богу в ноги. «Прости мені, Господи» наже.

Переночували, та й знов у дорогу. Ідуть, коли така велика, превелика калюжа і дивиться страшно, не то переходить. «Підждім, каже Бог, чи не їхатиме хто небудь». Не довго й ждали: їде чоловік паркою волів, та воли такі добрі, половні, круторогі, високі. «Оцеї перевезе», каже св. Петро.—«Дожидайся!» одвітує Бог. Підїхав той чоловік; попросились.—«Як раз оце для вас і воли запрягав, откажуть їм чоловік. Перейдете й пішки, не великі пани. У мене воли молодїї, недолугі, ще постануть. Гей!» і поїхав. «Казав я тобі, св. Петре!» говорить Бог. Не перейхав ще той чоловік калюжки, коли їде другий. Віз у єго благенський і драбин нема, бичок третячок впреженений та корівчина, та такі мізерни, маленькі наче назимки.—«Перевези нас, чоловіче добрий!» каже Бог.—«Сідайте, добрі люде, спасибі вам, одвітує той, у мене така катержна худоба, що в воді, як почне мордуваться, то чорт її й спинить; чим важній на возі, тим лучче! Сідайте!» Посіли, вогнав чоловік свою худобчину в калюжу! аж ревуть бідни, звісно недолугі совсім, не здужають. А він все: «Гей, гей!» та пугою, та пугою. «Бач, каже, як упирують, наче справді, сказав би, не вивезуть. О, спасибі вам добрі люде, що ви нагодились, все поважшало; сам би нічого не вдіав». Переїхали; повставали тії, а чоловік поїхав собі, та йще раз їм подякував.

Пішли знов. Йшли, йшли, аж ось і снідать пора. Достали по шматочку хліба. Сухий!—«Іди, св. Петре, каже Бог, отут недалечко колодезь єсть. Набери водиці та принеси: хоч хліб помічимо!» Пішов св. Петро. Здалось єму, що й не довго він баривсь, а вернувь тільки через півгода. «А що, приніс вода?» питає Бог.—«Де тобі, Господи, страху тільки набравсь, одгазує св. Петро, а сам блідний, блідний, аж труситься; прийшов оце я до колодезя, глянув туди та так і зомлів: смола там кипить,

оговь горить страшенний, негасимий, а в огні гад усякий кипить, жаби, ящурки, чорти рогаті скачуть, гарячими щипцями головешки таскають, залізними ложками смолу кип'ячу набирають. Насилу я втія!»—«А більш нічого не бачив і не чув?» питає Бог.—«Нічого, Господи; чув тільки, що хтось не подалеку гейкає».—«Ото ж, каже Господь, той чоловік, що на полових, круторогих волах до колодезя доїзжає: для ёго все те й наготовлене. Іди ж тепер у другу сторону і там є колодезь; принесеш води». Пійшов знов св. Петро. Здається й не довго ходив, а проходив аж два годи.—«Приніс води?» питає Бог.—«Приніс, Господи, аж повний глек», одвітує св. Петро, а сам такий веселий, наче в великий празник, наче кого рідного побачив; «да ще і вода яка погожа, солодча од меду, смашнійше од молока! А колодезь там який дивний предивний! Стоїть він у гарному частенькому березнячку, кругом кущі всякі зелені понасажувані, квітки всякі, яркі та пахуці поміж зеленою шовковою травою ростуть. У кущах солов'ї, птахи всякі щебечуть да так голосно, так гарно, що вмер би та слухав. А в колодезі, Господи, хлопчики та дівчатка маленькі сидять, в білий як сніг одєжі, з довгим білим волосєм, да такі хороші прехорощі, що все б дивився на їх. Пісні співають, в труби грають, да так хороше, сладко гласно, що й не одійшов од їх. Коло їх страва всяка смачна поставовлена, напитки всякі, яблуки, груші, виноград... всёго, всёго, аж слюня в мене покотилась».—«А більш нічого не чув і не бачив?»—«Ні; чув тільки, що хтось гейкає».—«Отож той чоловік, що на третячку та на коров'яці до колодезя доїзжає: для ёго те все й наготовлене».

Тоже: Ісусь Христосъ и св. Петръ.

Давними часами можно було то щаст'є мати, святих по світі ходячих видіти. Ішов раз Ісус Христос з св. Петром, а проповідуючи христіанську науку, мали переходити через одну велику і широку ріку. Видит св. Петро одного на далеку ідучаго чоловіка, которий мав також тую воду переходити, но понеже (?) він волами дуже красними їхав, нажет свят. Петро до Ісуса: я буду

того чоловіка просити, аби він нас взяв на свій віз, і на другий бік перевіз. «Ісус до нього: навіть і не згадуй ему ніщо, бо не возмет нас». Приходять они до тої води, приїжджає і той чоловік, но св. Петро просит його: чи би не бил так ласкавим, нас на там той бік перевести. Сей же чоловік як подивитон на нього, басом мовячи: «я не беру на віз нікого». А Ісус кажет: «видиш, Петре, я тобі не казав, аби єму не згадавав ніщо».

Все они чекают на якіє перевіз. Дивится св. Петро і видит одного чоловіка, котрий маленькими бичками іддіт, все тую воду переїжджати. Ісус кажет, аще сей нас перевезе. Приблизився він к тій ріці, просит св. Петро, аби їх перевіз. Но сей чоловік не боронит їм сісти на віз. Перевизалися, а св. Петро говорить до Ісуса: «Господи, коли сей чоловік такий милосердний і нас такими маленькими бичками перевіз, зділай так, аби він мав таки воли, як той, котрий нас це хотів перевезти, а той аби на такіі перейшов, як сей».

Ісус: «той будет такої худоби мати, що сей ради не зможе дати, а сему і сії сгинут лиш до дому приїде». Св. Петру зробилося жаль і питається: «а то, Господи, для чога?»—Для того, бо той может всем розпаряжувати, а сей не посідає такого уму—дити свої дасть в служби, котріі такими господарями будут як і оный чоловік».

(Зап. въ Буковинѣ Николай Андрийчукъ).

Примѣчаніе: Относительно Буковинскихъ сказокъ слѣдуетъ замѣтить, что за народность ихъ редакціи и языка ручаться никакъ нельзя, такъ какъ доставившій ихъ намъ, г. Купчанко, говоритъ: «сказки ти записаны частію малороссійскимъ, частію церковнымъ (?) языкомъ»; провозиеніе же въ доставленннхъ изъ Буковины рукописяхъ не фонетическое, замысловатое и непоследовательное.

20. Три награды и гостепрѣимство Ісусу и 11 апостоловъ.

В нѣякім селі жив оден середно-маючий чоловік. Утративши через довгу і тяжку слабість жену свою, а од того часу не припускав жадного подорожного чоловіка, ідучого коло нього, аби не запросив его до своєї хати, где його сердечно приймав і гостив,

чи мав у дому. Одного разу минали коло ёго воріт дванадцять людей; він запросив і погостив їх дуже красно, а відходя від ёго подяковали ёму за тую гостину. Ті люди були Ісус Христос в своїми одинадцятьма Апостолами. Одійшли ті люди по за село; а Ісус Христос посилає св. Петра до одного чоловіка і каже: «іди і питайся того чоловіка, що він собі за тую гостину в мене ждає?» Пришов св. Петро до того чоловіка і каже: «тут був в тебе Ісус Христос і нас одинадцять Апостолів на обіді і казав тебе питатися, що собі ждаєш за тую гостину?» Оний чоловік каже: «ні, любі они ся назад вернули до мене!» Св. Петро каже: «они ся не вернут, но кажи, бо не маю чьому більше ждати». Оний каже: «в мене в городі єсть грушина; котра много оwoцy видає, — но в літі приходить хлопці і обривають веланцем; я ждаю, аби як хто влізе на грушу, не зліз, поки я ему не скажу». Св. Петро одійшов, а той чоловік нагадався єще щось і біжить за ним, кричить і махає рукави новачи: «зачекайте, зачекайте!» Св. Петро став, а той каже: «смаю ворога і хочу, аби він прійде до мене і сядет на кісло, аби не встав, поки я ему не скажу, і розійшлася. Вертаючися той назад до дому нагадався єще щось; вертаєся, біжить і кричить: «а отавьте і зачекайте!» Св. Петро став, а оний чоловік каже: «желою собі єще, аби Ісус дав мені такі карти, як буду с ним грати, аби завжди вигравав». Приходить св. Петро до Ісуса і усміхнувшись каже: «он три пусті речі просив, казав, аби як хто влізе на ёго грушку, не зліз поки він ему не скаже. Потому як хто сядет на ёго кіслі, аби не встав, поки він ему не скаже. Єще просив у тебе такі карти, що як будет с ним грати, аби він завжди вигравав. Ісус сказав: «своми, Петре, сі карти, понеси і кажи ему, так будет від сёго часу, як ти ждав». Живши оний чоловік в своєю і задоволен своим здорovьем виходит одного ранку на двір і видит дуже багато хлопців на груші, котрі повні паухи грушок понарезали і каже оден до другого: «спусти, на що мене тримаєш?» Приходить бліжче к груші, берет довгу запруту і глуздит їх там потому каже: «висипайте грушви з паух і злізайте з відтам гунствоти!» і всі позлізали і ві-

дійшли. Живет той чоловік блиско століт, приходит до него смерть і кажет: «час уже, челоніче, абись ся на там той світ забирав?» А він кажет до неї: «Я вижу, що вже умерати мушу, но хотів би їсти пред мою смертию грушок, але не могу на тую грушку вилізти; вилізъ на ню, їх урви кілька грушок, та будеть і мені і тобі», кажет чоловік.—Смерть забирається на грушку лізти, а урвавши тільки грушок, кажет: «будеть, досить, будет, кажет він. Но хтівши злізати з грушки, не может, но гнівається, але то не помагаєт ниц. Кажет смерть до него: «но! що ти хочеш від мене?»—«Не хочу від тебе більше нічого, лишь підпиши мині, аби я еще сто рік жив». Хтіла не хтіла, мусіла підписати; тогді кажет він: «злізъ, іди собі з Богом!» Так жив він собі поволеньки знов сто рік, а зближилася вже послідня десятка, приходит знов до него смерть, но вже не в літі, коли грушки родят, але в зимі. Приходит она до того чоловіка, застаєт єго при столі і писав якесь письмо і кажет: «ага! вже нема грушочок, аж тепер пійдем зо мною». Оний чоловік кажет: «сїдай собі на то крісло коло труба і зогрійся, поки я сїє письмо скінчу». Лиш она сїла, так встав він від стола, запалив люльку і проходується по хаті. Но ей нудно бидо тільки чекати на нею і кажет: «ти вже окінчив письмо?»—«О! еще перше», тепер хочит она вставати, але ані рушитя не может. «Басама, теремтете ¹⁾» кажет, що це ти с мною робиш? «Если мні еще сто рік підпишиш, абиж жив, то встанеш і пійдеш собі». Она знов не хтіла на тоє пристати, але мусіла тоє учинити. На єго розказ встала і відійшла. Як він вже третю сотку літ жив, таже ушливав оден рік за другим, оце приближується знов тая трета сотка увінчатися, пійшов в поле, як звичайно семьянин і вязав снопи. Аце приходит смерть к нему і кажет: «отепер оце ти пійдени с мною; вже нема ані грушки, ані прислагай, ступай за мною!» Прийшли уже тай ніби на тот сміт, а смерть каже:—«ступай до пемла!» но той чоловік не хоче тудя идти, але кажет: «як на таку кару не заслужив. На, ездз маю карти; если ти выиграеш, то тоди пійду до пемла, но если я ви-

¹⁾ Венгерское ругательство.

граю, то даш мені одну душу з пекла». Як зачали в карти грати, виграв сей чоловік одинадцять душ, а він бу дванадцятий. В тим встаєт заісна смерть і кажет: «більше не хочу с тобою грати, бо виграш всі душі с пекла. Іди собі до раю!» сказала смерть. Почав він поволеньки с тими душами до раю йдти, взрів го Ісус і кажет до Петра святого: «Видиш, Петре, того чоловіка, у которого ми обід мали, а за тоє даєм ему тіі три річі, котри собі в мене просив, а ти казан, що він собі три пусті річі жєлаєт, а він тепер ідет сюда до моего царєтва с тількима душами, тільки нас в него бул». Ітак він ещо і тепер жиєт в небі.

(Въ Буквинъ. Зап. Н. Андрійчука).

21. Господь и св. Петръ даютъ счастье.

Був на селі парень, такий собі чистий та гарний, і служив він по наймах, і за кого вже він не сватався,—нікто за ёго не йде, бо хоть сам і гарний, та стіни не заробля,—все в ёго нічого нема. От ходє він на вечерниці і кажду ніч бачє, шо у чоловіка в недостроєній хаті—все важну' ніч світиться.—«Дай, кає, заляжу». Поліз тай ліг на піч. Аж приходє два свящєники, в золотих ризах, запалили свічєчку, винули проскурку,—закусюють. А тут прєліта янгол.—«Шо, кає, Господи, (а то бул *Господь та святий Петро*)—народилась дитина, якє ти ёму щастя дариш?»—«А якє? кає: дарю ёму таке щастя, в якому цє я сєгодня».—Закусили й пішли. На другий дєнь він впьєт на піч. Коли сє приходять два мужики так собі не бідні й не богаті—в чістому одіянію, запалили свічєчку, положили окраєць хліба й закусюють.—Лєтить янгол.—«Народився, кає, Господи, малчик, якє ти ёму щастя дариш?»—«А таке, кає, в якому я цє сєгодня».—От на третій дєнь приходє два старці, розмочили сухарики і їдять. Лєтить янгол.—«Народився, Господи, малчик, якє ти ёму щастя дариш?»—«А таке, кає, в якому я цє сєгодня».—Янгол жє полєтїв, а той з печі та впав перед Господом:—«якє ж, Господи, ти мені щастя даруєш? Даруй мені, як ти був в первий дєнь».—«А чом жє ти, кає, тоді не овазувався?»—Той стоїть, плачє.—«Не плач, кає, есть у вєє на селі Дроба,—то

святий ІІ, то що батько богачь, то він за нею усе дасть. Та гляди, як будеш хазяїном і будуть в тебе питать: чие се, нажи: Дробене». — Поблагословили й пішли. — От став він Дробу сватать, люде сміються: дивись, який парень, а таку каряву свата. А вона була там така погана, ряба, за те ІІ і Дробою проваляв, ніхто і самий бідвійший і той не хотів сватать. — Одгуляли, живуть год, другий, третій, став він першим хазяїном. Тіи хто не спитає ёго: «де ваше?» — він каже: «ні, Дробене». А там пожив. — «Шо, дума, все Дробене, та Дробене, нехай не мов, а це Дробене». А тут як насунула туча, дождь, гляд — вибило то, що він сказав, мов, а то, що Дробене сказав, ще лучче красується. — «Хай же воно все до віку буде Дробене!»

(Сл. Олексівка. Александр. у. роскаї. «іоловік». Звд. Манжура).

22. Спась, св. Петръ и подкова.

Ішов Спас і Петро. Дивиться Спас — лежить пудкова. Каже Петрові: «подійми?» А той подививсь, да й каже: «на біса б я оце всяке сміття подіймав», — да й пошов. Спас пудняв; прийшов на базар і променяв її на паляничку. Ідуть з Петром ізнов. Петро йде, да й каже: «а їсти хочеться дуже!» Спас мовчить. «Просто так, Господи, їсти хочеться, шо аж шкура бодить!» От Спас взяв тоді, да так, щоб Петро не бачив, і кинув кусочок палянички, той подняв і разом ззів. — «Є, тільки себе раздратовав,» каже, «ще більш хочеться, чим хотілось». Спас ёму знов кинув; той знов нагнувсь; — і так ёму всю паляничку викидав, і той все нагинавсь. Як той наївсь, Спас ёму й каже: «бач, ти раз не хотів нагнуться за пудкову, а тут десять раз нагинавсь», і розказав ёму, «аж я так і так тобі зробив», каже. Дак Петро тільки лисину почухав. (Кіев. Зап Н. Мурашко).

23. Спась. — О бѣшеной собакѣ и пьяномѣ челоуѣкѣ.

Ідуть Спас з Петром по дорозі, коли проти їх біжить снажена собака: хвіст під себе і піна з рота. Петро зараз за Спаса і хилиться. «Чого ти хилився», каже Спас; «не бійся, — вона

нас не зачепить». Ідуть дальше; коли йде чоловік п'яний, шатається, схова бісом на все позирає і сам з собою щось гаркає. «От одёму звернім!» каже Спас, «а то п'яний буває гірш священої собани».

(Київск. губ., Запис. Н. Мурашко).

24. Богъ научаєть жену мужика прядь.

Іде Господь, а чоловік в кожусі.—«Шо се ти в кожусі ореш? тепер і в сороці жарко».—«Є, каже, нема в мене сорочки; жінка ніяк не наприде».—«Ходім, я навчу».—«Колиб-то!»—Бог і навчив ёго жінку: в понеділок пряди, в вівторок пряди, в середу пряди, в четвар пряди, в п'ятницю помотай, в субботу помий, помаж, та і спати ляж.

(Запис. Манджура, Ольш. у., Харьк. губ. «Хлопець»).

25. Богъ и беззаботный человекъ.

Ішов раз Бог та святий Петро; дивляться: чоловік хлівець городе, лободу забива, лободою й запліта.—«Шо се ти, чоловіче, ребиш? на шо се ти лободу забиваєш, лободою і заплітаєш?»—«Ато хіба? мені все одно завтра помірать!»—«А спитай, Петре, може він пити хоче?»—«Може б ти, чоловіче, напився?»—«Є! колиб то у вас було!»—«Є».—Дали ёму напиться і пішли. От, ідуть назад, а він уже такі дуб'я ворочає, та сарай строе.—«Шо се ти, чоловіче, ти ж казав, шо завтра помреш?»—«А хіба шо? діти остануться, то ті поживуть».

(Запис. Манджура. Ольшана Хар. у. Дія).
Весьма не полный вариантъ.

26. Богъ, святой Петръ и цыганъ.

1.

Як ходив Бог та святий Петро по землі і прийшли вони до цигана.—«Доров тобі, цигане!»—«Драстуйте, люде тобрі; а шо, кає, може ви які майстрі, чи шо?»—«Майстрі, кає Господь, такі, шо можем людей перероблювать: із старого та поганого повернуть на мелодого та гарного».—«Переробить, спасибі вам, мою

жінку, бо вона в мене така погана, брідко й дивиться». — «Чого ж? можна!» — Взяв Господь заперся з св. Петром у кузні і через стілький ремня виводить відтіля таву молоду та гарну; оддали цигану і пішли собі. А циган: — «Е, постой, я знаю, що ёго робить». Взяв свою матір, — «Ідїть, мамо, я вас перероблю на молоду». — «Шо ти? кає, сягну; я вже така, шо вмерати пора, мені день віку». — «Та йдїть-бо, пожалуста». — Зволив її з печі, повів в кузню і встромив в горон; мати кричить, а він її пхав; пхав, пхав, аж поки не одубїла, а там як поцупе клещами, — давай молотом грїть. Грїв, грїв, не встає. «Тю, ти, кає, с чорта—чорт й буде». Побїг, нагнав Господа та св. Петра: «Ей, люде добрі, а вернїться лишень!» — «Чого?» кажуть. — «Та я вам забув хлїба дати». От вернулись вони. — Повів він їх в кузню: — «живїть бо, пожалуста, мою матір!» — Господь дмухнув на неї, вона і встала. — «А шо? кає циган, прийміть і мене, люде то-брі». — «Ну, і ходім». — От і пішли вони в трїх, і захотїлось їм їсти. Господь і кає циганові: — «Піди ти в оцю хату та попрося, може дадуть». — Дали ёму там три вареники, він поки принїс — і зїв два. — «Шо, цигане, хїба тїки один і дали?» — «Йїже т Богу, тїки один». — Взяв Господь роздїлив той вареник на три часті: одну св. Петрові, другу циганові дав, а третю взяв собі. — От перекусили та й пішли. — Приходять до шинку, Господь і кає: «А шо, цигане, може тут і ночувать будем?» — «Про мене, я такий хоч і ночувать». — «Ну, так бий того кабана, шо он ходить». — «І, бач дурного найшов, бий ти, коли розумний!» Господь, може, діки дмухнув, — кабан тїки стрепенуєся. — «Ну, ти ж, цигане, вари кабана, а ми с Петром підем горїлки принесем». — От циган варив, варив та і зїв печїнку. Приходе Господь, — стали вони того кабана їсти. Господь дивиться, нема печїнки. — «Ти, цигане, зїв?» — Ні, їй же ти Богу, не їв». — «Та ні, ти зїв». — «Та їй же Богу, не їв, він без печїнки і був». — «Ну, був той був». Видпили, повечеряли. — «Ходім же тепер, цигане, в хату попросимся, а те може дощ буде». — «А ходім той ходім!» Вїйшли в хату, попросились, пустили; прослали соломи, Господь лїг в середині, а св. Петро од стїни, а циган с краю. А там три разбой-

ниги в карти грали. От грали, грали, один програвсь. «Дай, кае, піду на двір, може, Бог щастя дасть». — Походив по двору, входе в хату і несе шматок восі. — «А ну, я на щастя цего крайнього вдарю», та як опереже цигана! — «Е, брате, посуньсь ти сюди, тут мені так холодно», кае до Господа. От грали, грали, другий розбойник програвся. — «Дай, кае, піду на двір, може, Бог, щастя дасть». — Походив трохи, входе і цей шматок восі найшов. — «Ну, кае, ти, брат, бив крайнього, а я середнього, та ще як опереже цигана! «Ей, чуаш, чуеш? Лагай ти сюди! кае на св. Петра, бо мені тут так душно». — Перемістились упъять. — От програвсь і третій розбойник. — «Дай, кае, піду і я на двір, може, Бог щастя дасть». — Війшов, і цей несе шматок восі. — «Ну, ти, кае, бив середнього, а я ще крайнього», та упъять так цигана як бибехне! — «Хи, ти скаженої собаки люде, неначе я один в світі тки і а!» — От повставали вранці і пішли своєю дорогою. І приходять до якогось чоловіка, а у того чоловіка та такого багато хліба усього!.. Господь і кае: «Станем, цигане, з коробки молотить, та заробим собі хліба, або грішми озмем». — «А коли ти молотник хороший, то і наймайсь же». — От Господь підрядився на той хліб: змолотить і зерно перевинть, щоб чисто було на току. Ну, настає ніч, Господь і кае: «Лагай ти, цигане, з Петром в хаті, а я піду на тів». — «Е, постой, брате, я біз тебе боюсь». От пішли вони на тів; Господь як підналив той хліб, як піднялась віхола! хліб горить, а циган жахається та Господа лае: «Шо це ти набробив?» От як перегоріло все чисто, дивиться циган, солома на своєму місті, зерно тож собі, полова тож. «Оцце, дума, роботник!» — Получив Господь, за шо підрядився, і пішли. От і прийшлось їм через море йти. Господь же та св. Петро по воді йдуть, а циган потона; став по коліно в воді Господь і кае: «Признайсь, ти печінку зів?» — «Ні, брате, йй ж ти Богу, не їв, він без печінки і був». — Уже став і по шию став, уже захлимається. — «Признайсь, цигане, ти печінку зів?» — «Ні, брате, йй же ти Богу, не їв». Вирятував ёго Господь, перейшли вони море, зійшли на могилу. — «Ну, кае Господь, давайте гроші поділимо!» — «Та ну і давайте ж!» — От Господь і силе на чотирі

кучки: «Це тобі, Петре, це тобі, цигане, а це мені»...—«А четверта ж кому?»—«А тому, кає Господь, хто вареники поїв».—«Та це я ж і поїв».—«Ну, бери, коли ти, та унґать силіє на чотирі кучки: «це тобі, Петре, це тобі, цигане, а це мені»... «А четверта ж кому?»—«А тому, хто печінку звів».—«Та це я, їй же ти Богу і звів».—«Коли ти, той бери». Як сказав це Господь, так і счеа а св. Петром; циган дивиться, що нікого нема, за гроші та до дому.—Оце і край, може де і більш є, я не знаю.
(Зап. Манджура, Хуг. Алексєвна. Алекс. у. оть Царґька).

2.

Як вийшли вони з шинку, де ночували, та прийшли до якогось пана, а той пан та був хворий. От Господь і взявся ёго підняти. «Ну, кає, ти, Петре, і ти, цигане, дягайте тут, а я піду до пана».—«Є, ні, брате, я біа тебе боюсь».—Пішли вони вдвох.—Взяв Господь того пана порізав, перемив, склав укґать, як він був, полив водою,—він сцілювся, духнув на ёго,—пан і встав. А циган те все і баче.—«Є, це вже не в вузні, тепер я навчивсь». От я уходить їм, виносе пан сумдучою грошім.—«Беріть, кає, стіві хочте». От Господь св. Петрові дав жменю, собі взяв жменю і цигану жменю.—«Та бери бо, брате, більш!»—Господь ще ёму жменю дав.—«Та бери ще!»—Господь і ще дав.—«Є, швода ж з вами і ходить,—піду один». От пішов і знававсь якусь бариню підправить; взяв її порізав, перемив, склав до купи, полив водою, не сцілюється, він духнув, не встав, він у друге ху!—не встает.—«Тху! з чорта—чорта й буде».—Ведуть ёго вішати, а Господь та св. Петро йдуть.—«Єй, постояте, люде топрі, оце такі йдуть, що сцілять».—А Господь і пита: «А чи ти вареники поїв?»—«Ні, брате, не я».—«Ну, ведіть вішайте».—«Постойте, постояте, їйже ти Богу, я звів».—«А печінку ти звів?»—«Ні, їйже ти Богу, не я».—«Ну, так ведіть», кає Господь.—«Постійте, постійте, їйже ти Богу, я брат звів».—«Ну, тепер, кає, пугіть ёго». Пішов Господь—сцілив бариню і пішли: Господь та св. Петро своєю дорогою, а циган до дому.
(Александр. у. «Чоловік». Запис. Манджура).

27. Спасъ, св. Петро и злая жена.

Ішли Спас з Петром через якийсь село; так уже над вечір було; уже в їх думка, де б то й переночувать. Коли дивляться, коло воріт стоїть з косою чоловік; от Петро і каже: «Чоловіче, ти з косою ідеши, то горе знаєш; пусти нас на ніч!»—«Єх, люде добрі! пустив би я вас з дорогою душею, да в мене жінка змія лютая; прийде з шинку, і міні покою не дасть, і вам лихо буде». Петро подививсь на Спаса. «Нічого, пусти», каже; «що вона поспіє вам зробити?»—«Ідіть, тільки на мене не жалуйтеся!» Спас і каже Петру: «Як ти хочеш,—міні все рівно, чи останьнешь у сього чоловіка, чи, може, поїдем пошукаєм другого міста?»—«Куди там ми поїдем, собак дражнить!» одказав Петро. Увійшли в хату, послались домі і лягли: Спас коло стіни, а Петро коло ёго. Тільки що уляглись ото, волиж, нують, кричить, ще з уличі нутно, як вона підходить. Чоловік той, хазяїн, схопивсь: «се», каже, «моя стара іде». Так це двері з шумом розчидились і вона із шумом в хату, і кричить: «що тут таке у тебе?—сам заважаєш до дня, та ще й волоцюг сюда пріймаєш до себе! Геть!»—«Да лозину достала з під печі і ну шмагать Петра крайнього, стягда з ёго й одержу». «Є, ні, бачу, єїві мало лозини; найду, найду кращу, я вас, волоцюг, попарю!» Вийшла. Петро і каже: «Господи, передяж ти на моя місто, а то вона з мене і лупу витрепає». Передіг Спас, діг Петро коло стіни. Коли вскакує вона з здоровою лозиною. «Крайнього била, а ну ще сього тепер, що коло стіни тудиться!» Витягла знов Петра. «Іш, да все як один—дивее та лисее», каже.—І так ні за що одшмагала сердешного Петра двічі. (Зап. въ Києвъ Н. Мурашко).

28. Спасъ и оводи.

Зайшли оводи в шинок, да й ну гулять. Коли йде Спас, той що випрохав собі дві неділі посту, питає в оводів: «що се ви за люде?»—«Ми музиканти».—«Що ж ви тут робите?»—«Ільдю провожаєм; а ти ж, дядьку, хто?»—«Я Спас».—«Є, то

лиха ж мати про нас! шкода, поморозить нас Спас; треба тікати, бо не даром сказано: прийде де Спас, то держи рукавиці про запас!» (Въ Перерванцахъ, Полт. губ. Запис. Мурашко).

Сила покаянія:

29. Кровосмѣситель. (Андрій Первозванный).

1.

Був собі чоловік та жінка, і був у них один син. От раз і сниться їм, що як виросте їх син, то батька вб'є, а з матер'ю буде жити, а там і матер'я вб'є. Повставали вони і хваляться один другому, що їм преснилось. «Ну, кає, давай распоремо єму жевіт, заднім в бочку і на море пустим». Взяли распороли єму жевіт, заднили в бочку і пустили на море. Плів він, плів, а матроси і почули.—«Шо то, кажуть, дитина в боці плаче?»—Піймали ту бочку, виняли єго, зашили єму жевіт і зростили єго. От як виріс він, попрощавсь з матросами і пішов свого хліба шукать. Приходе до свого батька, і той того не зна; він і нанявсь у єго саду стерегти с таким уговором, що він, хто б не прийшов в сад, буде до трѣх раз окликать, як в третє не озветься, то буде стрілять. Ну, прослужив він нестільки ремня, хазяїн і кає: «дай піду повірю єго, чи він так і робе, як казав?» Приходе в сад, той єго раз окликнув, мовчить, він у другє,—мовчить, він у третє,—мовчить, він взяв і випалив. Коли прийшов, роздививсь—хазяїн. Він тоді в горницю до хазяйки, повінчавсь з нею і став жити. От раз бере він сорочку в неділю, вона і побачила у єго рубець, шрам той.—«Шо се в тебе?»—«Та це, кає, мене маненьким матроси на морі піjmали з распоротим жевотом та зашили».—«Я ж, кає, твоя мати!»—Він її тут же і вбив; убив і пішов собі. Ходив, ходив, приходе до попа, просє, шоб той наложив на єго, шоб єму можно було свій гріх спокутать.—«Які ж твої гріхи?»—Такі то й такі. «Ні, кає, не могу!» Він того попа взяв і убив.—Приходе до другого, і другий теж каже, він і другого вбив.—Пішов до третєго, третій уже і спокутав. «На тобі, кає, хлопче, оццю вуголину з яблуни

та посади он—на тії горі і носи рано й вечір навколошнях воду ротом та поливай цю вуголину; як вона прийметься і поспінуть яблуки, так трухни; як осипляться, то прощаються тобі гріхи. От як вийшло ёму двадцять п'ять год, яблуки поспіли; він трухнув, всі осипались,—тіки двох зосталось.—Пішов він уц'ять до того попа. «Ну, ходім же, кае, я тебе в колодязь закину». Посадив ёго в колодязь,—замкнув за залізні двері, засипав землею і ключі в море закинув.—От через триццять год ловили батюшчини риболови рибу, піймали щуку, распороли, аж там ключі. Приносять вони ті ключі до батюшки. «А, кае батюшка, в мене є спасенник».—Зараз до того колодезя, одкрили ёго, а він уже там вмёр, і свічка над ним горить. Тоді ёму все простилось, і він пресвятився.

(Отъ портнаго. Зап. Манджура. Синегубовка. Алекс. у. Екатеринос. губ.).

Ср. Костомарова, Легенда о кровосмѣстелѣ, Монографіи, I, 327. Его же Пам. стар. р. литерат. II, 415—442. Сходныя пѣсни и сказанія, Малор. и западныя указаны въ Истор. пѣсняхъ Малор. народа, Антон. и Драгом. т. I, 280. Ср. также Марія Египетская у Чубинск. Труды этногр. экспед. въ Юго-Зап. Край, I, 182.

2.

Разбойникъ.

Як був собі розбойник і він ходив дванадцять год по світу, щоб хто з попів покуту ёму накинув за гріхи. Як которий не накине, то він ёго і вб'є. За дванадцять годів убив дванадцять попів. Прийшов до 13-го, щоб той спокутував ёго гріхи, розсказав своє походженіє і похвалився, стіко попів убив. Переликався піп і каже: «ну, я тобі покуту накину. Іди, каже, до мене в сад, там єсть яблуня і від неї йде 7 одростків, зрубай ти її, порубай на мілкі часті, запали, тай положи зверху руки по лікті, а ноги по коліна». Зробив так розбойник і поодпалював собі руки й ноги. Після того приносе ёму піп мідну цеберку й каже: «на, та в цій цеберці носи дванадцять год воду, та поливай яблуню, поки вона одросте і уроде». Разбойник 12 год лазив рачки з цеберкою, носив усе воду, та поливав яблуню. Через 12 літ у ёго одросли руки й ноги. Пішов розбойник до

пана й хвалиться, що яблука так уродила, що аж гілля поніди-
раж. Піп йому й каже: «ніди тепер, та стрепену й 12 раз, щоб
вбі до одного яблука попадали, то тоді вже ти всі свої гріхи
спокутував». Розбойник як стрепенув 12 раз яблуку, так яблука
і посипались, а два тіко і зосталось. Тоді розбойник пита пана:
«що воно за знак: усі яблука попадали, а тіко двоє й зоста-
лось?» Піп і каже: «то батькові та материні гріхи. Щоб спо-
кутувати, каже піп, батькові й материні гріхи, то наймись до
мене, або так стань на год вівці пасти». Розбойник согласився.
От рав іде по біля владбища, коли дивиться, ходе чоловік з ціп-
ком, тай штрика в гробки: «уставайте, каже, сукини-сини, та
йдіть на панщину!» Розбойник прийшов тай пита: «кю ти тут
робиш?» Той мовчить. Він ударив ёго раз вгирлиною, тай убив.
Тоді погнав до пана вівці, тай хвалиться, що убив чоловіка.
«Якого?» пита піп. Розбойник й розказує: «ходив, каже, по
гробках, штрикав палицю в гробки, та приговорював: вста-
вайте, сукини-сини, на панщину!» — «Ну, каже піп, тепер ти сов-
сім спокутував уже свої гріхи і не грішним став, бо вбив того
чоловіка, що ёго й земля не прийма: то чоловік був у пана ота-
маном над панськими людьми, та так дуже обіжав людей, та не
по правді робив, що грішнішого від ёго мабуть і в світі вже
не було». Тай отпустив тоді піп розбойника.

(С. Ольгинское, Маріупольскаго уѣзда, записана со словъ школьнаго сто-
рожа Герасима Хвоста 20 февраля 1875 г.)

Срavn. Кулишъ, Записки о Ю. Руси; т. I, стр. 309—311. Афанасьева.
Нар. р. легенды, 478 (бѣлорусскій варіантъ).

30. Тожє сила покаянія: Марія Египетская.

Вона була веселиття блудниця з малих літ, поки дійшла до
своєї степені, поки стала чувувати, що гріх є. Пішла вона
в пустиню молитися, в ліса і докидалась вона, поки одіянія
опало, стала нага. А попереду неї пішов митрополіт, розбойник,
спасатися в пустиню, і видить він, що вона ходить нага, то він
її хоче зайти, так не может зайти: так як воза дика поміж ку-
щами скривається; ніяк її не мог і зайти; ну, зачав її іскать
спасенія, де вона вочує і найшов; ізведено куц діщини і по-

крито комишом і пропустила собі ход, аби тільки пролізти. То він прийшов рано, не застав і прийшов пізно, не застав, а поїшов як раз о полночі і її застав і говорить: «як що є добре, то явися сюда, а як що хуже, так тут згинь, пропади». — «Я єсть християнка, говорить, так не могу явиться». — «Через що ти не можеш?» — «Що я єсть нага». Він з себе спинув патрахиль і кинув її і говорить: «надівай сей патрахиль і явися *ко мнѣ*». То вона наділа патрахиль і явилась *к єму*, то він її дає ємовідь: «получи ти собі од мене исповідь і ступай в Єрусалим і прийми собі собщеніє, бо ти скоро помреш; твої гріхи всі прощеніє». То вона прийшла до моря тай шла б собі; ні,—вона пішла до карабельщика проситьсѣя, то карабельщик її отвічає: «сотвори ти грѣх, то перевезу тебе». То вона от-того карабля, та до другого, так обійшла всі караблі, і всі одніі пісні спивають. Воввратилась в пустиню і зачала думать: «ні, оскільки я грѣхів творила, та мені Господь прощає, сотворю ще одні, поїду до такого то карабельщика, він мині понавився, той мене перевезе». То вона прийшла до єго й говорить єму. А він говорить їй: «я ж тобі говорив, як та, перевезу». Вона согласилась. «Чи так той так, а тільки прошу покорно перевезти». То він її взяв на карабел і виїхав на середі моря. В морі є возморья, то він остановив карабел, узяв її на те возморья, і там почали вони грѣх творить. Ангел їм явився і говорить: «Марія Єгипетська, за що ти в пустині спасала за свої грѣхи, і Бог тебе простив, а тепер ти звязать узялася за свої прежні діла? Гряди в Єрусалим, куди тебе послано». То вона обійшла кругом Єрусалима, троє суток ходила, і дверей не найшла. Сіла між нищими, получила вона дару три мідниці (три гривні) і купила собі троє хліба і возвратилась у пустиню і там її смерть спостигла і хоронили її волки.

(Запис. О. Зайкевичъ, въ Луб. уездѣ, Полтав. губ. въ селѣ Седониці). Крайне плохая редакція. Кажется, что разбойникъ митрополитъ — єсть грѣшникъ двухъ предъидущихъ сказаній, сынъ кровосмесительницы связаній г. Костомарова;—въ этихъ легендахъ сынъ—грѣшникъ становится папою и исповѣдываетъ свою мать. Въ вышеприведенной легендѣ, кажется, смѣшались образы разбойника и кровосмесителя, ставшаго митрополитомъ черезъ покаяніє.—Сравни о Маріи Египетской у Чубицкаго. Труды, I, 182.

31. Евдокія, Иродава дочь.

Була Евдокія у царя Ирода, прекрасна баришня. І зблизжались царі, королі, дивились на її красоту і здарили її тим, щой у царя того і в неї не було. Приїзжающий, Гирман, монаха, з Охманских гор *опознал* і заїхав до царя Ирода в двір, упросився на ніч, і дали йому келію у кухні, і в тій кухні за стіною спальня Евдокії, кровать. Він усю ніч тільки 3-ри часа спав, а то читав і співав. А вона чула кріз стіну, всю ніч не могла спати. Він, уставши рано, виїхав; вона вбігає в кухню, спрашує: «хто був?» Її відповідають: «проїзжающий монаха Гирман був». — «То я, говорить, зострахнулася і ужаснулася його піснями і читанням: що праведні в огні не горять, і звірь не звість і грім не вб'є; як би міні його возвратить назад, щоб він і другу ніч ночував». То їй підчинені сказали: «як вам угодно, то в вашій волі». То вона послала верхового. Поки він заворотився, то вона прорубала стіну і овошко вставила. Він приїхав, то вона й просить: «проїзжающий, Гирман, монаха, читай міні і співай, буду я любопитствувать тобою, і, прошу тебе, возьми мене з собою». То він їй відповідає: «*нельзя*». — «Твій батюшка огнеиный, то він мене ізжечить». — «Так как же? говорить, я желаю вашій вірі помереть». — «Когда желаеш у нашій вірі помереть, то роздай свої имощи, свое сребро й злато на своїх подчиненних, а я переночувавши сей час виїзжаю. Я собі й поїду. А ти, роздавши свое сребро й злато, свої имощи на своїх подчиненних, вели запрягти свої лошади в икипаж і вили гнаться за мною. Не доганяючи мене, так як палицію винуть, *возрати* лошади назад і сама доганяй мене; будуть вони спрашувать: куда ти идеш? То ти кажи, що я піду цію дорогою, а ви мене ждїть коло такої то дороги, то я обїду і приїду до вас». Вони звернули лошади назад, приказує: «*идьте от до такої то середохресної дороги, станьте там і дожидайте мене, поки я приїду; я хочь вечером приїду*». А сама сіла з ним у кибїтку і разговорує з нею Гирман: «отепер може чи не уїдем». От вони ¹⁾ стали до вечера,

¹⁾ Прислуга царская.

отпрягли коні, оббігли скрізь, так нігде нема. І поїхали до царя Ірода в двор. Переночувавши, приїзжає її батюшка, спрашує: «де Євдокія?» то вони говорять: «ми незвісні, де вона». — «Хто був? чи є царів, чи є королів? може царі або королі вхопили?» — «Не було ні царів, ні королів, а був проїзжаючий монаха, Гирман, просився на ніч, і вставши рано уїхав, а вона вбігши в кухню спрашує: «хто ночував?» то ми їй отвічали: проїзжаючий монаха Гирман їхав з Охманських гор, заїхав ночувать і поїхав рано». Вона звеліла завернуть. Заворотила; поки він вернувся, окошко прорубала в стіні проти свого ліжка. Потім того переночував і другу ніч і поїхав собі, больш нікого не було. А потом вони кумсь їздили, через три дня, ми не звісні куда». Він роспросив, то возив її, куди їздили, тих кучерей і лакеєв. То вони їму отвічали: «Ми гнали коні, скільки вони заскочять, не знаєм об чем, — доїхали до такого урочища, шо вони встали і сказали: «їдьте до такої то дороги, возвратіть коні назад; а я піду горою, обїйду кругом і вернусь до вас, хоть пізенько». То ми їдали, їдали, отпрягли лошадей, оббігли кругом, проїснали скрозь, — нема! — так ми вернулись назад. Приїхали домої і дома нема». То він схватився огнем да у погонь за Гирманом. Гирман говорить: «ей, прекрасная Євдокія, твій отець женеться, — уже мене в плечі пече, не всижу. Що будем *дѣлать*? То вона сказала: «хоть смерть получу с тобою в православній вірі християнський, а з ним не ворочусь назад».

Зослав Господь два ангели з небес до неї і взяли її і несеуть її на небеса. І вперся він за нею, женеться і зубами скригоче. Господь возгласив з небес на Архистратига Михаїла: «охристи єго зезлом!» Охрестив, обсік їму крилья, і він бухнув до долу. Там її охрестили і миром помазали, і одправив її з Архистратигом Михаїлом і Гавриїлом до преподобного монаха Гирмана. Приказав її обучать християнської віри і книги і оприділить її в монастир.

Оприділилася в монастир, і померла ігуменша. Приїзжає Архиерей і спрашує всіх манахинь: «кого ви оберете собі матушкою?» То вони возгласили: «не желаєм нікого, окрме прекра-

снує Євдокію: прерозумна, і роцотна дівичи і милосердна». То він її благословив і подозволив їй упрялять усіма. А цар Ірод і дочувся, що вона в монастирі і посилає публіциді по своєму царстві: «Хто может Євдокію оттуда взятъ, так шосту часть царства даю». То один обізвавсь: «я могу її доставить, тільки треба достать монашиське платье». Убрався в монашиське платье, запрягли лошадей, сів у кибітку і їде. Приїзжає до Гирманової келії, а Гирман сидить коло своєї келії на крислі. І встав він в кибітку, кланяється йому і бере його за руку, хоче його у руку поцілувать, а той руки не дає, спрашує його: «що ти есть таке?»—«Я, говорить, монаха».—«Я бачу, що ти монаха, та не монашиській у тебе вид. Зачим сюды?»—Каже: «я приїхав до своєї сестри Євдокії побачиться».—«Не побачешся, говорить, через три дні. Отправляю через три дні старцем оливу, ладан і свічі, тогді подозволяю тобі їхати до огради, а поїде старець, провизію понесе, перекажи ти, нехай до тебе виїде». Старець провизію поніс, не сказав їй нічого, так він і собі за старцем утєкався, вона його й вгледіла. Їде до неї і спрашує її: «чого тобі, Прекрасная Євдокіє, скотілось? Повинула сребро й злато і всі имощи свої, тепер тебе й в половині ніт». Так вона на його як дмухнула, тай убилла своїм духом. Як заплачуть черниці. Вона й дивиться, то на ту, то на ту, спронує їх: «чого ви тужете?» То вони їй отвѣчають: «як нам не плакать, що не тільки не буде й нас, а й монастирив не буде; прийшов, хто його зна хто, і ви своїм духом убилли».—«Нічого журиться, становіться Богу молитися, я його ужиту». Дмухнула на його своїм духом, він схопився і побіг, запряг лошадей, ні дяки, ні спасибі, запряг поїхав. Приїзжає до царя Ірода, царь його спрашує: «щож ти прекрасної Євдокії не привіа?»—«Нельзя привезти, волшебница пребольшая: своїм духом убилла і вп'ять воскресила». То царь того остановив, а других спронує.—«Хто может?» Так один каже: «дайте війска й заряду, монастирь розібью і її возьму». Так йому сей час полк москалів й заряду, випросив. То монастир оградився огнем за 25 верстов не допускаючи себе. То вони з пушек б'ють, і картеч вертається та їх б'є, поки всіх пере-

казнила і возвратилися назад: нема й одного чоловіка цілого, всі живі, а всі показані. Приїжають до царя:—«що, як там?»—«Волшебниця пребольша, оградився монастирь огнем за 25 верст, не допускає нас, з пушок б'єм,—картечи вертаються і нас переказали».

А його син 7-ми літ: «Батюшка, дайте мні війська й заряду, я й в стремені привезу».—Він сей час сповнив, дав йому все, згорядив. Не доїзжаючи монастиря 25 верст, обвазався сад. Та такий сад, що ні в одному царстві нема: птиць, звірів і гад; орукти, цвіти різні. То він сиричав: оставовить свою команду; став із оідла, злавить, уперся в землю, переломилаь нога вище зміна, упав таї кричить; збіглися до його, аж він не може ступать; підняли його, положили в иніяж, завернулися назад. Яклися в царю Іроду, царь Ірод спичалився, і заслав по всім царстві публікацію: «хто мого сина злічить, сріблом златом наділю». Лікали з усіх царствів лікарі, так не могли злічить. Та він начав просить своєї дочері, прекрасної Евдохії, говорить: «доч моя, прекрасная Евдохія! прошу тебе, Божим словом присягою, злічи свого брата, мого сина, сріблом златом наділю і пришлю за тобою 12-ть лошадей в ивінажі». То вона йому отписала: «я вшик лошадей не жамаю; я приїду на своїй тройці, злічу свого брата і вашого сина». Приїхала ночью, злічила: сустан на сустан поправила і поїхала; ніхто її й не бачив. Так Ірод 12-ть повозов золота одправив на монастирь. (Зап. тамже, твїть же).

32 Св. Николай и архіерей.

Приснився Теофанові сон, змалювать три иконі: Спасителя, Матер Божу і святого Миколая. Він прочнувся і говорить своїй жоні: «та то приснився мні сон, щоб змалювать три иконі: Спасителя, Матер Божу і святого Миколая». От вона йому й говорить: «як приснився, то й ісповни, то може нам Господь що небудь дасть. Тобі буде тільки дорого стоять, щоб купить дерева, та повезти до столярів, щоб поробили бляти, а мій брат живописець, то безденежно помалює». Поробили бляти, перека-

зують: «Приходь, Теофане, за блятами, уже готові твої бляти». Забравши ті бляти і приходить до свого шурина і називає його братом і шурином. «Змалюй мені три ікони: Спасителя, Матер Божу і Святого Миколая». То він спрощує: «на що тобі?»—Мені в сні грядущому приснився сон, щоб змалювати три ікони: «Спасителя, Матер Божу і св. Миколая».—«Як тобі приснилось во сні грядущому, я с тебе не хочу ні одної копійки. Я тобі безденежно помалюю». От намалював ті ікони: «Приходь, Теофан, по ікони, бо вже ікони готові». То він так враздувався, як насвіт народився. То забравши ті ікони і йде, до землі не торкається, на воздуху йде. І приносить ікони, кладе на столі, і говорить своїй жині: «Не понижу я сіх икон нікуди освящать». А вона йому й відповідає: «хита не священні й будуть?» А він їй відповідає: «ні, освящую, говорить, та зазну архиерея до свого дому з усію свиткою».—«Е! як архиерея звать з усією свиткою, так малий у тебе карман!»—«Хоть ну,—от по сю!»—махнув себе по шиї.—«Когда хочеш ти зазвать архиерея з усію свиткою, то попереду треба приготувиться: поїхати у город, накупить усяких напиктів, наїдків; таку парсону зазвать, треба її угостить». То він, покупивши усього, зложив і поїхав до монастиря. Приїжає до його келії, бере благословення і просить його: «Прошу вашої милости, ваше привосвященство, в мой дом». То він його спрощує: «Чого?»—«Освятить три ікони».—«Хорошо. *Как же мені*, говорить, іхати? Самому чи ще с ким?»—А він йому й говорить: «прошу покорно з усію свиткою».—Архиерей йому відповідає: «що ти? чи ти ж удовольствуеш? у мене 60 чоловіка певчеської окроме тих, що окодо мина».—То він йому відповідає: «удовольствую».—«Що ж ти готов?»—«Готов».—«Поїзжай же! я сейчас буду».—Приїхав домой, поставив ікони, як слідує бути, по столі. Він приїжає і говорить: «хорошо, Теофане, Спаситель наш защититель, Матер Божя наша покровителька, а Миколай на што? *Я этого м.....* Миколая, не хочу освящать, знеси його вон!»—То він його просить і кланяється: «Як мені в сні грядущому снилось, так я так і ісполню і прошу вашої милости освятить».—«Не хочу, знеси! не хочу смотріть на його».—То він поніс у комору і поставив на полиці

і положив ёму три поклони. Св. Оче Миколає, Великий чудотворче! Я своє во сні грядущому исполнив, а що я буду ділять що він не хоче освящать?»—«Дарма, я ёму слугою не буду, а він міні буде,» промовила икона до ёго. Осветили ті икони, начав угощать, угостив до половинки, а од половинки нічим. Ходить коло хати й тускує. Продать нічого, позичить ні в кого і достать нігде, що ёго казати! А далі здумав да, піду до Миколая він мене порадить, чи не дасть міні наставлення. Увійшов тай положив ёму уп'яць три поклони і говорить: «Св. Оче Миколає, Великий чудотворче, що міні *д'лять?* угостив до половини, а од половини нічим». То він ёму відповідає: «Йди, угостиш». Війшов у свій дом, чого нада, те й есть! Тає хорошо вгостив, що *лучше бить не м'язя*. Той п'є вино, той п'є инше.—«Ну, Теофане, я не такі посвящав икони, як у тебе, дерев'яні, я посвящав икони на тр'єх древах, на кедрі, на пелі і кипарисі под сребром; ну такого вина не вкушав, як у тебе; де ти ёго достав? п'ю, п'ю, не могу рогат'ся, де покунав?»—Я, говорить, покунав у таким то городі, у такого то купця». Взяв і записав. І так ёго вдоволствував, що архимандрит з протоєреєм взяли ёго під руки з застоу і положили ёго в икнаж, привизли до ёго келії і положили ёго на одрі. Промовив він до архимандрита: «читай по міні євангелію, як по ісход души, бо я помру». Кончився до полночі, а о полночі де взявся бояр і ухватив вітром, і поніє горою, і вкинув ёго по среди моря в смоляний корабль, і той корабль став зараз потопать. Тогді він взгласив: «Господи милостивий, Матер Божа, согрішив я перед вами! Св. Миколаю! Когда б мене св. Миколай отсюда визволив, то я б ёму акафист і молебень служив і всім би людям проповідував, щоб ёго читали й молили і на помоч просили». Приходить до ёго св. Миколай і спронує ёго: «Шо се, ваше превосвященство, хто це вас сюди запер? Чи Теофан, чи живописець?»—«Ну, говорить, подай руку сюда!» Витяг ёго відтиля і поставив на воді поз себе, і повів ёго по воді, так як по сухопутті і звів ёго на суху путь, і говорить: *„Ступайте же, ваше превосвященство, на свое м'єсто, а я пойду на свое!“* Так він 12 суток не ївши й не пивши йшов,

поки дійшов до свого монастира. Дійшовши та не туди щоб їсти, або пити, та повилів звонить, та послав до Тіофана записку: «Принеси икону св. Миколая; сам од себе освящу». Освятив і оджолестував і спрашував ёго: «Видів я Теофанові недостатки, було до половинки, а од половинки не ставало, а в—послі де воно взялось! чого згада, те все й було». А икона св. Миколай промовляє: «отслужиш божу литургію і увійдеш у свою келію,—стоятєме бутылка вина того самого, похмилишся». Увійшов, стоїть; налил: те саме вино, щой тоді було; нанився, став здоров. (Запис. О. Зайкевичъ, въ Лубен. уездѣ. въ с. Соломинцахъ).

33. Богородица, св. Николай и св. Юрій.

Один чоловік довго не був у своїм селі, він од панів ховався. От зострів він другого чоловік з того ж села тай розбалакались.—«А що, каже, чи нема яких слухів?»—«Да що? кажуть, Бог помер!»—«О що! хто ж тепер буде миром управляти?»—«Кажуть, Богородица, а инші—Микола, угодник божий».—«Де там Богородица! не жіноцьке діло! Миколай... ні! він молебні дуже любить».—«А то, кажуть, Юрко».—«От се було добре! він би сіх чортових панів тее.. І розішлись.. (Зап. Н. Мурашко).

34. Святой и чортъ.

А то розказував їще дід, що давно колись жив чоловік та жив, та ніколи він у церков не ходив. От люде і кажать: «ня сей чоловік живе, що ніколи він у церков не ходить!» А той чоловік та святий, і думає собі: «дай хоч раз я пойду до церкви, що там таке!» і пішов.

Люде йдуть мостом, а він прямо водою чимчикує; а нечистий бачить, та й каже сам собі: «подожди-ж! ідеш ти водою, пойдеши і ти мостом!» Приходить той чоловік у церков, стоїть; почалась служба святая, дивиться він: щось над головами людей не то ходить, не то літає;—придививсь він аж то,—вбий ёго сила Вожа!—нечистий госпадарює. Повертісь нечистий, да видно і своїх пудначальників позвав,—внесли ёму цілу шкуру якусь (здається, кісьгу). Він її так над головами людей і розкинув,

і сам сів; тії, звісно, сього нічого не бачать. Мигнув ізнов на своїх; тії догадались, у трьох зачепили веревками одно невеличке перце гусинне і тягнуть,—так упираються, да аж кречуть; вони котли сим святого розсміцять. А святий на їх не дивиться, та знай читає. Узняв той старший перо і почав вплисовать на кожу гріхи всякого: оце озиряє церков,—тільки зглядить, що хто не молиться да так стоїть, зараз і запише; задумається хто об чім небудь, зараз і того туди! Панків, що христіються наче мух обганяють, всіх позаписував,—і так багато понамисував, що всю кожу ісписав: з начала і сидів на їй і писав, а потім потроху зсовувавсь да писав, і доти зсовувавсь, поки повсім не зсунувсь, а пудонец прямо на головах у людей помістивсь, да все писав; далі нестало де писать, заставив кін своїх пудначальників зубами шкіру витягувать, щоб було де писать. Уцепились чортенята за шкіру зубами; і давай витягувать! Один особливо як напнявся, шкіра як трісне, він одірвався, да як тріснеться об стіну потилицею! тільки захищів сердега, да ногами задригав, схопившись за потилицю! святий угледів се і засміявся;—а нечистому сього тільки і треба, зараз же на шкірі записав і ёго. Тут заспівали Херувимську, і нечисті всі драда чим дуж з церкви. Вийшли люде з обідні, пошли по дорогах од церкви, пошов і святий; тільки ступив у воду, щоб іти через річку вода ёму по коліна; ступив у друге—по пояс, він тоді назад; іде мостом, а нечисті коло ёго аж танцюють: «а що, перейшов? побув у церкві?» та сміються так, що аж за боки хватаються. «Ах ви паскуди!» каже святий. «Дек чого се ви заливаєтесь? ви-ж знаєте, чого се я засміявся? я з намощі вашої засміявсь; у утрох перце тягнуть! Ах ви, да я плювать на вас, да я вас ломакою, колком!»—Да як учистить куцого по морді! Одшатнувсь куций; а то такий уїдливий, аж за поли сіпає. Полатавсь сердега, побачив, що з таким жартовать небезпечно! (Въ Черн. губ., у села Снарковъ, Зап. Н. Мурашко).

35. Какъ молились святые встарину.

1.

Росказував іще дід нам колись, що оце як бачите маленькі ліски кругом, то се тільки остатки от тих лісів, що колись

були: тут були ліса непроходимі, тут і розбойник ховається, було, тут і Гаркуша тягавсь; тут же було і спасенна душа яка небудь пробував. Тільки такі люде вже мало кому показуються: тільки замітять було, що хто небудь нагледів ёго, як він пещеру собі копав, зараз і місто перемінить.

Дід расказує, що раз наткнувсь було на такого; несе він мішок землі, дек дід глянув, да в сторону скорій і звернув: неси собі з Богом, думає, куди хоч, я пудглядать тебе не пойду. А то раз йду, каже дід, так підхожу під лісок, коли дивлюсь чоловік через пенёк із одного боку на другий пересканує, та приговорює: «оце тобі, Господи, а се мені, Господи!» Я сего й питаю, що се ти робиш, чоловіче?»—«Богу молюся», одказує. «Хиба ж так Богу молються?»—«А як же?»—«А навчить тебе?»—«Навчить!» каже. Дід і говорить: «Богу молятся треба так: во імя отца і сина і святого духа, аминь;» і «Господи помилуй»—ёго навчив, дай пойшов через ліс, а дальше греблюю через річку іде; коли чув, на ёго хтось гукає; він озирнувсь, дивиться, аж той чоловік по воді біжить прямо, і не тоне ні скілечки і кричить: «дїду, прокажи мін молитву ще, бо я збивсь». А дід глянув на ёго, та махнув рукою—і кричить ёму: «молись», каже, «як молився; ти, видно, лучше мене знаєш!»

(Въ Черн. губ. у села Рыхля. Зап. Н. Мурашко).

2.

Молитов, колись казали старі люде, не треба учиться, а молись по своему та од сердца.

Кажуть, іде раз чоловік возом, і углядів, що скаче чоловік голий; раз скакне в дну сторону, а в друге в другу. «Це тобі, кає, Господи, а це міні, це тобі, Господи, а це мені.—Шо се ти робиш? пита той, шо іде. «Спасаясь, кає; та не вмію молятся, чоловіче добрий».—А от я, кає, тебе навчу, і вивчив ёго оченашу.—Тіки шо одїхав трохи, переїхав річку, слуха, гука на ёго: «Підожди, забудь, прокажи ще», та так прямо по воді і біжить.—Проказав той ще, він і побіг назад, а як став по воді бігти, та по щиколотку і помочив ноги.—«Е, кає, чоловіче, спа-

саїєй так, як спасаєсь, моєї молитви не читай; твоя, як видно, угоднішна Богу». (Зап. Ів. Манджура. Алекс. у. Стара баба).

36. Молитва возвращает пропавших лошадей.

То й кажіть но за тії молитви! В Галича було четверо коней, і то всі забрано. Галич після цего став такий, шо страшно на него глянути, так дуже тяжко зажурився. Абож і не жаль? то праця, хвалити Бога! Галичиха нічого більш, оно до церкви стала ходити, і все то акафист найме, то службу Богу; і сама молилась в церкві, аж люди, на неї дивлячись, жалкують, шо таке це їм несчастьє. І Господи! Оце як начне було піп у церкві поминати: Василя і Ганну, то в неї якоесь лице таке стане, так доходить її до серца те, шо в святі церкві за неї споминають. А Галич смутний, їднаково ёму, то це вона потішає ёго, всякого заговорює до него, а все їдно ёму: ше надія на Бога. Коли того нічим на світі не розважиш, ходить такий, шо аж жовтий та білий. Як приглянишся, то аж світиться. Часом обізвається до жінки, як там у неділю поприходять з служби божої, говорить до неї: «Я зріє з худобою; ше у мого батька, ше у діда, у прадіда була худоба, зявсіда ми з худобою були, а те пер оце посиротіли, то не кажи навіть за ворота вийти. Як здумаю, шо нема в мене скотини, то так весь наче обимлію, так і на ногах не встою. Оце поле оддай споловини, все вже своїми руками роби... То на чорта те життя, як, так жити, то лучче же і не знати що!» А Галичиха нічого більш, оно де який гріш видере, то все на молитви, так, здається, шо остатню тальку занєсла до попа...

Ото через тєє саме село їхали люде з смолою. Стали коней напувати коло ставу, напувають і як то наші люде, напоїли там, не дуже квапляться запрагати; той води пішов набірати до криниці, той сухарі пішов намочувати; коні напились і стали виходити з води. Аж їден кінь вийшов тай побіг дорогою у село, назад. Чоловік переймає, а він як навідило ёго, все не дається переннати. Ніколи сєго не було з ним. Коли той кінь прямо до

Галича за подвір'я і став коло воріт. Як раз Галич був в дома.— Каже, як углядів коня, то аж страшно чогось стало. Виставив ёго на подвір'я, аж за конем і чоловік йде. Галичиха, як пона-сходилося людей, парепрошує того чоловіка, розказує що в ніх четверо коней пропало, просить тих людей за стіл сідати, їсти їм поставила, так розважила тих людей, що вони признались ще за другу коняку; кажуть: «як оце ви розказуєте, то в нас ще у чоловіка є така коняка!» Ото Галич наняв тому чоловікові, щоб смоду одвезти, коняку, і сам поїхав з тими людьми. Ті люди розказали ёму, де коні їх пасуться. Галич туди: як раз і є ёго коняка! Галич за коняку, приїхав на ні у село... і дав Бог, що пара коней вернулось. Ото пара коней вернулось... став Галич трохи не такий... Теперички в тому селі стає ярмарок через неділю. Ходить Галич по ярмарку, пізнає свою коняку. Чоловік приїхав на ярмарок і випригає коні, як раз і Галичова коняка меж ёго кіньми. Ше той чоловік сперечався, але Галич каже до него: «знаєте шо? пустить ви її; нехай вона йде собі, куди хоче, побачите ви, і я побачу, куди вона піде». Коняка просто так і вцелдила до Галичового подвір'я. Вона йде, а людей за нею такого, що прийшла до самих воріт і стала собі. Той чоловік нічого не казав, взяв і отдав ту коняку. То от трос коней вернулось.

37. Канунъ Крещенія (багатий вечір).

На багатий вечір буває така година, що вся вода переміняється в вино. І була, кажуть, їдна така счаслива дівчина, що поспіла як раз у такую годину до криниці і як набрала води, та принесла до дому, то в їднім відрі була вода, а в другім вино. Така то вже година була! (Зап. Ст. Руданс. въ Под. г.).

38. Святыя пятниці.

Годиться і се знати, коли і які пятниці в року і за що повинен всякий чоловік постити:

Перша пятниця на першій тижні великого посту; за сюю пятницю убогим чоловік не буде.

Друга п'ятниця перед Великоднем; за сюю п'ятницю від наглої смерті захирається.

Третя п'ятниця перед Вознесенієм; за сюю п'ятницю не буде смутку мати.

Четверта п'ятниця перед Великими святами; за сюю п'ятницю в воді не утоне.

П'ята п'ятниця перед Петром і Павлом; за сюю п'ятницю від напасті захирається.

Шоста п'ятниця перед Спасом; за сюю п'ятницю в гріхах смертельних не умре.

Седма п'ятниця перед першою Пречистою; за сюю п'ятницю перед смертею побачить пресвяту Богородицю.

Восьма п'ятниця перед другою Пречистою; за сюю п'ятницю від злих людей захирається.

Дев'ята п'ятниця перед Честним Хрестом; за сюю п'ятницю не буде шуми мати.

Десята п'ятниця перед Михайлом; за сюю п'ятницю від усякого гріха захирається.

Одинадцята п'ятниця перед третію Пречистою; за сюю п'ятницю в книгу небесну записаний буде.

Дванадцята п'ятниця перед Різдом; за сюю п'ятницю сам Господь візьме душу його до царства небесного.

(Запис. Ст. Руданскій въ Подольской губерніи).

Ср. въ Записк. Югоз. Отд. И. Р. Геогр. Общ. II, стр. 116—118. Совсѣмъ иное распределение и значеніе пятниць.

39. Наказанное неуваженіе къ Свѣтлому Празднику.

Прил. къ Отд. XI, № II, (о Могилахъ ниже Мозыря).

Ср. Куляша, Зап. о Южно-Руси II, стр. 30 (Свиридова Могила).

40. Красныя яйца (крапанки).

Іден убогий ніс собі до міста яйца продавати, але на той саме час вели жиди распинати Бога.

І ото Бог несе хреста тай падає, а вбогому й жалко стало, і кинув він кошик тай помагає Богові хреста нести. Допоміг,

коли вертає до кошика, аж там усі його яйця стали крашанками та писанками.

З того то і у нас крашанки почались.

(Запис. Ст. Руданській, вь Под. губ.).

41. Папа Римській.

А про Папу римського, чи ж то правда, що про його розказують, ніби він ніколи не вмирає, а як світ начався, то все іден та й іден! Каже до нього книжки з неба йдуть. Перше всякі сутки до нього книжка сходила, а це й він щось прогрішив, то тепер вже на год ідна сходить з неба... То перше що суток була книжка, а тепер в рік ідна сходить. (Зап. Вл. Менчиць).

42. Слишкомъ добрый попьъ.

Був в однім селі піп, да такий же то добрий да розумний, що й сказати не можна (і де вже то він такий вродивсь, не знаю!); і було часто він нас навчає своїми проповідями. От раз у неділю і почав він нам розказувати, да так то вже гарно, що ми слухали, слухали та давай плакати! Аж батюшці стало нас жаль: подививсь він на нас крізь очки, да й каже: «дак оце ви й плачете? чого ж ви плачете? ще може сему й брехня!» Промовив амінь, закрив книжку і пошов в олтарь.

(Зап. Н. Мурашко)

43. Попъ — ворожка.

Жив собі у якомусь то селі піп, та такий бідний, такий бідний! Не плужило йому якое: чи скотину заведе, чи свининку (зіс), чи кобилу,—і в чим годувати,—гледити й подохне, або вовк поїсть. Ніяк не розживеться. І синів три було в його, хлопці уже на зрості, давно б уже й учить оддати, так лихо,—ні за що. Байдикують собі дома при батьку; звісно, не носить, не жать не підуть,—поповичі, стидно.

От і приходиться раз до того попа староста церковний та й каже: «що ви знаєте, батюшка: оце ви бідні зовсім, а я вам, коли хочте, нараю, як розбагатіть». — «Нарай, будь ласко!» — «Ось ви що зробіть: у вас сини вже великі; нехай же вони підуть над вечор у поле, та займуть чиїх небудь коней, та й за-

ведуть у ліс; тоді, прийшовши до дому і скажуть вам, де тії коні. А я, як шукатиме хто коней, нараю йти до вас; а ви візьміть яку небудь книжку, подивіться, буцім то ворожите, та й скажете, де коні. От і розбагатієте». — «Добре!» каже піп.

Ото ж він і став так робить: сини позаводять коней у ліс та й поприв'язують. От хазяїн шукає, шукає, та почує, що піп уміє ворожить,—до попа; от він і скаже, де коні. То ёму і грошей, і того, й сёго. Почав багатіть.

Коли ж ото у якогось чи цара, чи князя, Бог ёго знає, пропали золоті речі якієсь, чи гроші. До усіх знахарів видалось, до усіх ворожок,—не найдуть. От і дочувсь той цар, що піп такий є, що вгадує. Зараз попа й туди. «Сважи, кажуть, де такі і такі речі». А піп аж труситься: звісно, не знає нічого.—«Я, каже, не можу вгадати, де вони є». — «А, каже цар, другим угадуєш, а мині не хочеш! Одже тобі три дні строку: як угадаєш, награжу тебе, а не вгадаєш,—тут тобі й смерть». Взяли того попа, заперли у якусь там комнату і сторожу приставили.

А тії злодії, що покрали речі, як почувли, що привезли попа-ворожку і що заперли ёго ворожить на три дні, то трохи й спужнулись. От один і каже першого дня у вечері: «піду я, каже, хоч подивлюсь, що той піп робить». І пішов. Прийшов до оженця та й дивиться. Аж піп саме повечеряв та став Богу молитися: «Господи! каже, зітхнувши, уже один і пройшов». Се бо то про те, що день уже один пройшов. Злодій віттуля. «Біда, братці! непевний, каже, піп: тільки що підойшов я до вікенця, він і вгадав; уже, каже, один і прийшов».

От на другий день у вечері ізнов той злодій каже: «піду ще під вікно до попа». А другий і собі: «і я ж піду». І пішли. А піп знов став Богу молитися: «Господи! каже, уже й другий пройшов». Злодії відти; сумують, прийшовши до дому: «знає піп та й знає».

На третій день у вечері збираються тії два знов до попа під вікно. А третій і собі: «і я піду». Прийшли. А у попа уже й душі нема; звісно, три дні пройшли,—завтра смерть; аж плаче.

«Господи, каже, що мині робить!—Уже всі три пройшли!» А злодії під вікно: «біда, кажуть, знає піп; бач, каже, усі три прийшли! Ходімо лучче до ёго, да будем просить, чи не помилю». Уходять до пона та ёму в-ноги: «так і так, кажуть, угадали ви,—ми виновати; милуйте й жалуйте,—уже тепер до віку й до суду не будем!» Піп той і себе не тямить од радощів, що так прийшлося; звісно,—треба було поміраць. От і каже їм: «добре ж, на сей раз прощаю вам, не виявлю; тільки кажіть, де вещи тії, та щоб цілі вони всі були». Злодії і сказали ёму: там і там. От він до цара. «Отам і там, говорить, вещи, а злодіїв не можна виворожить». А цару Бог із ними, із злодіями, аби вещи! Послав, познаходили там, де піп сказав, передивились,—усі. От цар дав велике награжденіє пону і одпустив до дому.

Оце ж піп і розбагатів уже, годі б уже й ворожить; так од людей одбою нема, так і пливають,—поворожить, та й поворожить. Звісно, пошла чутка, що цареві вещи виворожив. А ёму як і ворожить, коли не знає нічогусенько? Посилає він по церковного старосту. «Оце я розживсь трохи, каже. Спасибі тобі! та нарай ще, що тепер мині робить: лізуть та й лізуть люде, щоб ворожив, а я не вмю».—«А ви от як ізробіть, батюшка, каже староста: у вас хати ветхії, нічого не стоящі,—от ви й строїте скорій собі новий дом; а як построїте, то й перебирайтесь скорій, а старий запаліть; та як буде горіть, то ви бігайте кругом ёго та й кричіть,—лихо мое, пропав мій хліб, згоріла тая книга, що я по їй ворожив!»

От він так і зробив: нові будинки поставив, вибравсь туди зовсім, та нічю старі й запалив. Збіглись люде на пожар, будинки горять, а піп бігає кругом та знай репетує: «пропав мій хліб тепер,—згоріла моя книга, що я ворожив!»

То оце як прийдуть уже до ёго люде, щоб виворожив що, то він і одказує: «що ж, люде добрі, не можу я тепер нічого, книга моя згоріла». От ёго й повинули, не лізуть; а він розживсь, живе собі, й гадки не має.

С. Переходовка.

(Изъ Черн. тетради А. И. Л.).

44. Шапка--платка.

Жив собі чоловік Омелько та ходив він до моря на заробітки й заробив за літо сорок шагів; прийшов до дому, посправляв собі й дітям одержу тай каже: «ну, це за літо добре попалося, як би ще на зіму де шагів п'ятнадцять заробить. Піду може ще де стану? Взяв на дорогу шагів п'ять і пішов, та де не знайде в шинок, вип'є чарку, півшага заплате, а півшага, каже, хай за вами, йтиму назад та відіп'ю». От походив, походив, ніхто не найма. Тікі зустрічають ёго попи з їх же села.—«Драстуй, Омелько!»—«Драстуйте, батюшка!»—«Чого це ти тут ходеш?»—«Та шукаю деб нанятися. Та ніхто не найма, думка вже й до дому».—«Сідай з нами, будеш нам коні доглядать». От де не знайдуть в шинок, по стакану вип'ють,—гроші заплатять, а Омелько як іде вже с хати, скине шапочку та: «шо, хазяїн, платний?»—«Платний, іди з Богом!» Раз так, у друге, от попи і давай допитувать: «шо ми, кажуть, гроші платим, а ти тільки склнув шапочку вже і платний!»—«А це в мене така шапочка, тікі здииму вже й платний».—«Продай нам!»—«Тай купіть же, давайте тисячу рублей».—Сторгувались, забрав він гроші і пішов.

А попи як приїхали, зараз лавки строятъ; піп поїхав товару наберать, набрав всячини, виходе з лавки, склнув ту шапку: «а шо, хазяїн, платний?»—«Нет, пожалуйста деньги!»—Він у друге:—«Шо, хазяїн, платний?»—«Какой чорт платний, давай деньги!»—Піп сюди туди, шатнувся по попах, позичив десь, превіз до дому тай не хвалиться. От зібравсь дякон і той тієж, заняв десь за товари, заплатив, привіз тай не хвалиться.—Поїхав ще й дяк, та тому вже ніде було заняти, приїхав той ніс чим. «Шо ж ви, каже, набрали товару за даром, а мені он шо случилось?»—«Є, брате, воно і нам таке; ходім, кажуть, та вб'ємо ёго! А Омелько вже й прочув та нагострив косу й став під вікном. От поліз піп, а Омелько і зняв голову.—«Шо ти скоро?»—питають, а Омелько: «та лізьте швидче, бо самому страшно».—Піп тіки туди, він їм голови й познімав. Познімав, взяв одного на лаві положив, а тіх заховав. Аж ось іде садат.—«Слухай, служивий,

однеси сёго попа в прірву; я тобі десять рублів дам». Салдат того попа на обеременок, потарабанив!—Іде мимо часового, а часовий і пита: «хто йдеть». «Чорт». — «Што несётъ?—«Попа». — «Неси з богом!» Одні і вкинув. «Ну, хазяїн, давай деньгги!» — «За шо? він онде і лежить,» а він уже другого витяг. «Ах ти, опять вилез, вот я тебя!» потарабанив і того. Приходе, аж на лаві вже третій лежить. — «Ах ти сякой етакой, та взяв бив ёго, бив, поніс під греблю тай превязав; тепер не уйдёт!» Вертається назад, а вже ранок, а піп іде.—Салдат до ёго: «ах, патлатий, так ти опять убёг, даром я штоль деньгги буду получать?» та за патли, та в воду, а народ вростіч. (Ал. Волчя. Отъ «чоловіка». Запис. Манджура)

45. Отзвѣвъ крестьянина о попахъ черниговскихъ во время крѣпостнаго права.

Воно не знаю як по Київські губернії, а що по Чернигівські, отут коло нас, по той поокружності, так тут попи, чуїте, хуже пса. Лесть такую в очах мають, пан дасть ёму квартиру горілки, чи гарнець, або мужик дасть ёму роботу яку зробити, так він всю біду, яка у селі, і покриє.

(Отъ Ивана изъ Високія, Зап. Влад. Менциць).

46. Вирша о богатомъ мужикѣ Гаврилѣ.

Були собі мужики багаті,
 Пили в коршмі, гуляли.
 О своему священнику разговор начали:
 «Нема священника, як наш священник!...
 В кого похорон, молитви, христини,
 А кому убогому подарує,
 Він нас завсїди цім способом ратує».
 — А мужик Гаврило каже: «на що
 Ви ёго хвалите?
 Нет тумана, как он туман,
 Нет бувана, как он буван?»...
 — «Мужик, Гаврило! шо ти говориш?!
 Ти великий грїх твориш»..

Іде мужик Гаврило до доми тай міркує,
Бере рабую собаку в радно тай не турбує,

Бере карбованців копу
Тай йде к своєму попу.

—«За чим ти тай чого?»..

—«За чим я тай чого?»..

«Був в мене, батюшка, рабий собака,
Нікого не пускав до мого дому,
А тепер прийшов здох ёму,

Я прошу Вас—
Поховати ёго в нас».

—«Чи ти, Гаврило, самошедший?!..

Чи—безмозкий?»...

Він приступає до попа поволі,
Бразнув карбованцями на столі
Піп каже: «Іди ж ти до дому
А я з дяком поражусь».

От піп з дяком порадивсь,

Тай пустивсь,
На всі опалати,
До Гаврилової хати.

Беруть того рабого собаку з хати,

І, як християнина, несуть ховати.

Так чи в скорім часі, чи не в скорім..

Мужики собі багаті,
Пили в коршмі туляли,

О своєму священникові розговор начали.

«Нема священника, як наш священник!

В кого похорон, молитви, христини,

А кому убогому—подарує.

Він нас цім способом завеїди ратує».

А мужик Гаврило каже: «на що ви ёго хвалите?

Нет тумана, как он туман!..

Нет бувана, как он буван!

Де ховані маленькі діти і наша родина—

Він сховав рабого собаку, як християнинау.

— «Куме, Гаврило! що ти говориш?!

Ти великий гріх твориш...

Не може це бути,

Треба тебе публічно оддути?»

Мужик Гаврило каже: «Як ви міні віри не ймете,

Йдіть моїх слуг спитайте».

Пішли—спитали...

«Правда!» слуги сказали.

Допіру йде громада до шинку потихеньку.

Беруть барилечко горілки хорошецьве.

Ідуть до дяка—прохати:

«Чи не міг би він прашпорт до Архерея написати?»

Дяк прашпорт написав,

Хрестики підклав,

До Архерея послав.

Піп як почув,

Губи залупив,

Бороду закусив:

Жінка й діти йому не милі....

Побіг по селу швидко шпорко—

Шукати безчасного Гаврила....

— «Гаврило безчасний!

Сам ти мене підвів сего рабого собаку ховати.

На що тобі було громаді казати?!...»

— «Батюшка! знають мене близькіі сусіде і близькі люде,

Як я схочу, то с сего нічого не буде».

Він знає, що йому сня штука вдасться:

Чоловік грошовитий йому й обертається.

Іде до дому тай міркує,

Бере сто карбованців тай не турбує.

Бере пана гнуздає,

Рабу кобилу сідлає,

До Архерея їхать думає.

Приїхав до Архерея: «за чим ти тай чога?»

— «За чим я тай чого?

Я с того села,

Шо нема ні попа, ні дяка:

Живем як у полі бплина;

Ваша отце причина?»

Став Архерей думати—гадати:

Кого б їм в скорості за попа одібрати.

Мужик Гаврило каже: «Батюшка! есть у мене цап рогатий,

Треба ёго за попа одібрати!»...

Архерей каже: «Чи ти, Гаврило, самошедший,

Чи ти безмозкий?»...

Висвящати цапа на попа, або козки?»...

Мужик Гаврило приступає до Архерея по волі.

Бразнув қарбованцями на столі.

Архерей на ті гроші поглядає,

Бере ножички тай цапа постригає,

Бере ёго за бороду потягає,

Бере ёго на попа висвящає.

Там був старий піп за свідка.

Одрекли: «їдь собі до дідька!»

Іде мужик Гаврило до дома,

А там сидить старая дідора;

Даремне ми трудилися сёгодня і вечоре

Іде до дома, а піп руками того рабого собаку одгрібає,

Мужика Гаврила питає:

«Гаврило ти безчасний! куди ти сёго цапа ведеш?»

— «Або ж чом? не там він висвящавсей дей ти?»

Не там він попом називався дей ти?»

Піп догадався, то Гаврило мот:

Махнув рукою.

Бувай здоров є колядою!

Допіру йде піп до Гаврилового дому,

Бере Гаврила і Гаврилиху до свого дому.

— «Ший, Гаврило, чай

До дна,—не лишай!

Ти куриш люльку, а я нюхаю табаку.
 Висвятив Архерей папа на попа, а я поховав рабого собаку.
 Тепер нас ніхто не розсудить»....

(Піявка. Запис. Вл. Менчиць).

47. Жадная попададя.

У однім селі жив піп та попададя; біля їх рядом жила одним одна бабуся. Бабуся та була вбога, тільки й худібчини в неї, що мала вона курочок. А попададя возьми та й зачни красти тих курочок. Все що ранку виїде бабуся та й не долічується.

Плохенька була бабуся! вона знала, хто курочок у неї брав, та ніколи не нарікала, все було: «Бог з ним! нехай бере, ёму більш треба». А попададя бере та й бере курочки; дійшло вже до того, що зостався один півник. На другий день виїшла бабуся раночком годувати півника, аж нема вже й півника; вона впять: «Бог з ним! нехай бере, ёму більш треба».

Ото діждали Великдня;—піп пішов до утрени, одправив утренью, а поки задзвонять до служби, пішов до дому. Коли приходе до дому, а попаді не можна й пізнати, уся обросла пір'ям. Він злякався, пита її: «що се з тобою сталось?» от вона ёму тоді й призналась. «От так, каже, й оттак,—покрала я курочок у тієї бабусі, так воно, видно, Бог мене за те й покарав».

Піп тоді до бабусі:

—«Христос воскрес, бабуся!»

—«Во истину воскрес!»

—«У вас либонь тут кража лучилась?»

—«Ні, Бог милував, у мене все ціле».

—«Як ні? я чув, що в вас курочки пропали».

—«Та забрало щось, батюшка, та Бог з ним; ёму, може, більше треба».

—«Як же таки так, бабуся? воно вас обідило, а ви й мовчите!»

—«Та Бог з ним, батюшка; я, дасть Бог, діжду літа, та куплю курочку, то впять собі розплоджу».

—«Та як таки можна, бабуся, ви вже ёго за те хоч наляйте!»

—«Та Бог з ним, батюшка!»

Не хоче бабуся й налаяти. Уже передзвонили й до служби, а піп усе просе бабусю, щоб як небудь налаяла свого злодія, поки тая виміг, що сказала: «та цур ёму, не!» Піп тоді подякував їй, та й пішов до дому. Приходе, аж попади така стала, як треба, без пір'я. Тоді вже піп так радіє та дякує тій бабусі, а після служби послав їй усячини їсти: крашанок, ковбас, сала і иншого. (Въ Запис. уездъ, Полт. губ. Записаль Г. Забодько).

Ср. у Булиша, Записки о Южной Руси, т. II, стр. 83—95, виршу о Копикъ (какъ жадный попъ обрость бычачьей кожей).

48. Дьякъ и пономарь.

Жила в однім селі вдова; осталась їй після чоловіка худобчина і грошиків доволі. От один дяк і давай до неї підбиваться, урвав с церкви ризи, нарядивсь Миколаєм угодником, да й прийшов до неї, голос змінив тай каже: «от, дщери моя, ти сподобилась мене бачить!» Та, звісно, ёму в ноги, а він і почав про суету мірскую їй вичитовать; тільки не вдалось ёму зразу грошики видурить. «Прийду,» каже, «я ще до тебе, у таке і таке время». Тільки прийшло те время, вдова тая вже й ладаном накурילה, і в хаті як у віночку: дожидає Миколая угодника. А в тім селі був та паламар; видно, не плошак який небудь був; провідав, яку се дяк хоче ману пустить. «Пожди—ж», думає, «я тебе провчу!» Тільки що той Миколай прийшов у хату до вдови, він зараз радно на себе, та бороду з лёну причепив, та взяв ключ с пів аршина, що коморі замикають (се-б то Петром нарядивсь), тай пішов туди до Миколая, до угодника. «Ти,» питає, «хто такий?»—«Я—Миколай, угодник божий».—«Як же се ти сюди зайшов, коли я ідуци і рай замкнув?»—«Я,» каже, «через перелаз». Він тоді угодника того за патли: «Дак ви всі будете через перелаз лазить, а міні за вас перед Богом одвічать?»—та ключем ёго по шиї, по шиї! То той угодник ледьві двері найшов і більш не приходив. (Зап. Н. Мурашко).

49. Гибель чотырехъ поповъ.

Був собі чоловік та жінка, і не було у їх ізроду дітей, а жінка та була така хороша прихороша, що усякий позавидує, і

молода. І жили вони у містечку, (от як би сказати Олишівка) і було у тому містечку аж чотири церкви, і в їх чотири попи; три молодіх, а один старий. От ув одній церкві був храм, і усі чотири попи служили на храм. От і тая молодиця пішла на храм; убралась в усе нове та хороше та й стала наперед людей. А попи ті три, молоді, так і дивляться усе на молодицю, мусили б її заїсти очима. От кончилась служба, молодиця тая й пішла в церкву. Коли ж наганяє її один піп.—«Я, каже, «до тебе, Іванихо, прийду сегодні. Прийти?»—«Приходьте, батюшка!»—«Коли ж?»—«Приходьте, батюшка, у першому часу!»—«Добре!» каже.—От пройшла вона трошки, коли наганяє другий піп. «Я до тебе, Іванихо, прийду».—«Приходьте!»—«Коли ж?»—«Приходьте у другому часу!»—Пішла вона знов, коли й третій піп наганяє і той тее ж: «я до тебе, Іванихо, прийду». — «Приходьте!»—«Коли?»—«У третєму часу».

Прийшла тая жінка до дому та й давай хвалиться чоловіку: «отак а й така, каже, міні причта, нав'язались аж три попи прийти до мене сегодні».—«Що ж ти їм одказала?» питає чоловік, «Отак і так».—«Ну, добре. Я ж їду з двора наче на охоту, а ти, як зійдуться вони, поховай їх у одно місце. Дак я так їх повчу, що вдруге ні до кого не ходитимуть».—От чоловік так і поїхав, а жінка сидить і дожидається. Коли ж стукається у двері: «Іванихо, Іванихо, очини!» Вона пішла, очинила; бачить, піп. «А чоловік, питає, дома?» — «Ні, понесли чорти на охоту».—«Ото, значить, і добре!»—Піп той понаносив з собою усячини, і їсти, й пити; звісно, у єго всєго доволі, не купване. Зараз усе тее на стіл, посіли вони любенько, п'ють собі й гуляють. Коли ж трошки згодом, стукається і другий піп: «Іванихо, Іванихо, очини!» А той піп, що в хаті був, ізлякався: «де міні, каже, ховаться?»—«Лізь на піч».—От він поліз на піч, а вона двері очинила. Лізе другий піп! «Чоловіка нема?»—«Нема!»—«Ну й добре!»—Посіли за стіл, п'ють, гуляють. Трошки згодом знов стукають; третій піп прийшов: «Іванихо, Іванихо, очини!»—А другий піп: «куди міні сховаться?»—«Лізь каже, на піч».—Поліз піп на піч, води, бачить, там і другий сидить. «Чого се ти

тут?» питається.—«А того, каже, чого й ти».—А Іваниха з третім попом посіла за стіл, п'ють, гуляють. Аж ось зашуміли сани цовв хату: «тпру!»—«Що се таке?» питає піп. «А се, мабуть, чоловіка чорти принесли». «Ох міні лихо! Де ж міні дітсья?»—«Ліз на піч».—Поліз піп, аж бачить там уже два сидять.—«Чого се ви тут?» питає.—«А того, чого й ти».—Та й вмовгли, нічирк!—От увійшов той чоловік у хату, роздягається, гріється.—«А що ти, чоловіче,» питає жінка, «убив що?»—«Вовка вбив!» каже.—«Ох міні лихо! Як же ти ёго вбив?»—«А ось як!»—Та підняв ружже, наміривсь на піч, та як бубухне! попи так усі й поперекидались. Вони до печі, аж у попів тіх і духу нема! Вони в плач та в голос: «що тепер робить?» А він, значить, не хотів їх повбивать, а полякать тільки хотів, та такий уже гріх дучивсь. От узяв він їх та з печі й поховав під піч. Журяться. А далі чоловік той і каже: «що ж, жінко, журбою не допоможеш! Сядьмо лиш та повечеряймо того, що попи повійні тобі понаносили, а тоді вже міркуватимем, що з ними робить». Посіли, вечеряють.

Вечеряють собі, п'ють, коли хтось стук у вікно.—«Хто там?»—«Свої,» одказує. «Я солдат, каже, змерз, пуетить погріється».—«Просим милости!»—Побіг той хазяїн віршій очинять, зраділи, значить, що живий чоловік буде з ними в хаті. Зараз ёго за стіл, чарку, другу, їсти просять. Засів москаль, кушає, аж за ушима лящять. От попоївши добре і став москаль примічать, що у хазяїнів ёго, щось негаразд: на столі понаставлявано усёго, а вони ні до чого не доторкнуться, і такі смутні. От давай допитуватися: «чого се так, що у вас всёго доволі, і їсти, й пити, а ви такі смутні?» Вони спершу давай одбріхуватися, боялись, значить, признаватися; а далі чоловік той і каже: «що ж, каже, москалю, отаке й таке лихо: зійшов до нас піп у хату та і вмер, Бог ёго знає й чого. Дак ми боїмось, що як знайдуть ёго у нас у хаті, то скажуть, що ми ёго вбили».—«А піп же той де?» москаль говорить.—«Да під піч я заховав».—«Ну, каже москаль, сёму лиху можно помогти, вашу хліб сіль їв. Тягни, каже, ёго з під печі, а ти, молодице, пошукай мішка!» Найшла молодиця

здоровий мішок, а чоловік витяг одного попа з під печі. Взяв москаль того попа, впер у мішок, звалив мішок на плечі та до дверей. «Не журіться, каже, я ёго запрю так, що й чорт не знайде!» І поніс.

От несе того попа до річки, коли стоїть москаль на часах, коло ахвицерської квартирі. Як побачив сёго, зараз і кричить, — «хто йдєть?» — «Чорт». — «Що несєш?» — «Попа!» — «Ну, чорт ёго бери, у нас, каже, ще три є». От той москаль і поніс попа до річки, та з мішка швидко! тільки вода забулькотіла. Він порожній мішок на плечі та до того хазяїна. «Ну, каже, одніс!» — «Є, каже хазяїн, що ж що ти одніс? ізнов вернувсь піп у хату, ще й тебе попередив. Он подивись на піч». А хазяїн той, значить, поки москаль ходив, витяг другого попа з під печі та на піч і стяг. Глянув москаль на піч: «так, каже, проклятий! Пожди ж ти! Тягни ёго, каже на хазяїна, я ёго, с..... сина в мішок, та зав'язу гарненько, та так і вкину в річку, тоді чортового батька вилізе». Так і зробили: вкинули в мішок, зав'язав москаль той тугенько зав'язку, скинув на плечі і попер. Несе знов повз того москаля, що на часах стоїть. Знов той: «хто йдєть?» — «Чорт!» — «Що несєш?» — «Попа!» — «Чорт ёго бери, неси, у нас ще два є!» От поніс той попа та з мішком у річку і вкинув, а сам вернувсь до того хазяїна. — «А що питає, не вертавсь?» — «Де тобі, одказує хазяїн, знов на печі лежить». А він, значить, і третёго попа перетяг з під печі на піч. Подививсь москаль та розлютувавсь так, щя аж піна скаче. «Іш, каже, сякий, такий син, пожди ж ти! Я тобі зроблю так, що вже втретє не вернєся! Давай, хазяйка, рядно! Я ёго в рядні донесу до річки та там каміння накидаю, зав'язу да і вкину, тоді лиха вернеться!» — Зав'язав попа і поніс. Несе знов повз караульного. Той: «хто йдєть?» — «Чорт!» — «Що несєш?» — «Попа!» — «Є, каже часовий, се ти, чортів син, усіх попів нам поводиш, нікому буде нам і служби одправлять,» та до охвицера. Розбудив того та й каже: «так і так, ваше благородіє, цілісіньку ніч повз мене чорт попів у річку носить; уже трєх одніс, та як однесе й четвертого, то нікому буде й служби править».

«Віни ж ти, каже охвицер, до того четвертого попа, що ще живий zostався, та скажи йому, щоб заховавсь де небудь добре, або ще краще, щоб до мене на квартиру прийшов, тут ми до його нікого не допустимо». Пішов той москаль. Прийшов до одного попа, побудив усіх, коли, кажуть, нема дома. «Е, дума, сего вже, значиться, чорт ухватив!» До другого, до третєго, і тих, кажуть, нема дома. Він до четвертого, до старого; сей дома, спить. Збудили його. «Так і так, батюшка, каже москаль, прислав до вас охвицер: чорт усю ніч носить попів у річку, уже трєх одніє, так боїмось, щоб і вам того ж не було; тоді нікому буде й служби одправити. Так казав охвицер, щоб ви де небудь гарненько сховались, або ще краще до його на квартиру йшли, так він до вас нікого не допустить». От, той піп зараз одягаться: «пїду, каже, до охвицера».—«Ну, одягайтесь же, батюшка, каже москаль, та й приходьте швидче, а я пїду: треба на часах стоять». Тай побіг. А піп одягся, позаминав усе гарненько, розпорядив, та й собі пошкандибав тихенько: звісно, старий. А тим часом москаль той, що носив попів, припер і третєго до річки. Узяв, розв'язав рядно, накидав каміння, знов зав'язав та до річки і потяг; ледьні, ледьні дотяг, да в річку і вкинув. Тоді знов пішов до хазяїна. «А що, питає, не було?»—«Ні, каже хазяїн, не було, слава Богу!»—«То, каже, москаль, чорта вже тепер вернеться; не стїдьки я камінячця напер у рядно». От тоді хазяїн і хазяїна давай дякувати москалю, за стїл його знов посадили, частують. Випив знов москаль, закусив, подякував Богу і хазяїнам, да за муніцію і пішов собі, куди йому треба, улицею. От небагато й пройшов, коли дивиться, іде щось йому назустріч у рясі з бородою, паличкою підпирається. «Хто йдєть?» питає москаль.—«Та се я, шамкає той священник, здешній». А се, значить, той четвертий піп, старий, ішов саме до охвицера ховаться. А москаль думав, що се той піп, що він у річку все носив, та як закричить на його: «ах, ти, каже, сякий такий сину! Чи довго ж ти будеш ходити та людей лякати! Я й так плечей не чую, носившись з тобою цілісіньку ніч. Пожди ж ти, не ходитимеш у мене білш! я з тобою найду артикуль!» Та вихопив шаблюку, давай

того попа нещасного рубать; порубав на дрібнісіньки шматочки тай пішов своєю дорогою. «Тепер, каже, болячки ходитимеш!»

Отак-то у тому містечку за один день котирѣх поців не стало. Так люди без попа і zostались!

(Изъ черн. тетради, доставленной А. И. Дончевскимъ).

50. Мужикъ, баба, попъ, дьяконъ и цыганъ.

Жив чоловік з жінкою, та жили вони погано, бо вона неслухняна була і все тигалась. От обридло ёму з нею возитьсѣ, тай задумав він чумаковать. Поїхав і чумакував небагато: сім год; на восьмий здумав до дому,—думав себѣ, чи не покалалась жінка. По дорозі заїхав на ярмарок і попродав воли з возами, тай пішов пішки до дому. Прийшов, тай сів під вишбарем. Коли вишла дівчина з хати, побачила батька свого, вбїгла в хату, тай сказала матері, шо прийшов батько. Мати і каже: «пїди, вкляч ёго у хату». Ввійшов чоловік, а жінка притворилась хворою, стогне тай пита ёго: «де ти в біса плявся?» А далі пита: «деж твої воли?»—«Подохли,» каже чоловік. Тоді застогнала жінка, тай каже чоловікові: «винеси мене хоть на двір, а то я не здужаю вийти» (вивірає ума). Чоловік і виніс, а сам пішов в хату. Тоді жінка каже дочці: «найди, дочко, окріп, та змий батькові голову, та дай ёму чисту сорочку, та жилетку». Як прибрала чоловіка, тай каже: «подай, дочко, вареники с печі!» Дочка поставила на столі. Тоді жінка садове чоловіка за стіл, а сама виняла з екрині пляшку горілки, тай давай пить, та закусовать. Тоді пита жінка: «чи багато, чоловіче, за сім год заробив грошій?» Чоловік заробив 5000, а сказав 500. Чоловік пита жінки: «а в тебе багато?»—«В мене 300» каже жінка. Тоді стала жінка хвалитьсѣ чоловікові, шо до неї ходять пїп, дьякон і цыган. Стали вони тоді совітуватьсѣ, як би одучить їх. А далі жінка й каже: «запрятай ти, чоловіче, бички в віз, та виїдь тудя хоть за млини, тай пристойш до пізна, поки люди обляжуть; тоді й приїдеш до дому; так як уїдеш у двір, тай крикнеш: «гей, шоб тобі виздихали, прокляті!» Я тоді скажу: «ох мині лишеньво!»

та вольму, тай поковаю їх у скриню. Приходе ніч. Загуляла жінка з попом, діяконом і циганом. Коли ось як крикне на дворі, під вікном: «гей; шоб тобі владихали!»—«Ох, лишенько ж мині, привнула жінка—цеж чоловік приїхав». Тоді вони і полякались, тай кажуть: «де нам тепер дітсья?» Жінка й каже: «розбувайтесь, та лізьте в скриню». Поховала вона їх в скриню, заперла тай пішла на двір до чоловіка, тай каже: «тепер, чоловіче, я змішила усіх трьох у скриню, тай заминула». Чоловік каже: «свідокди, жінко, я бич наготовлю». Жінка каже: «гляди ж спи-неш мене в хаті: дай, жінко, ключі». Ввійшов чоловік і каже: «дай, жінко, ключі від скрині». А жінка стала мов плакати, тай каже йому: «на що вони тобі?»—«Дай, каже чоловік, я подивлюсь, що в тебе в скрині».—«Нима нічого», каже жінка.—«Та я вольму хеть на восьмушку», каже чоловік. «Де в мене взялись ті гроші?»—«Дай, каже, в скриню подивлюсь». Тоді жінка і дала йому ключі.—Він одімкнув скриню тай пита: «що це в тебе в скрині?»—«Хиба не бачиш що, одвіча жінка: піп, діякон та циган». Тоді чоловік каже: «пора тобі, батюшка, вечерню править!» Та взяв батюшку за коси, а тіх замкнув уп'ять. Тоді зачав батюшку волочить. Піп тоді проситьсья: «Денис, бери що хоч та не бий!»—«Ні, не ходи, сучий син, до моєї жінки!» Одлупив добре попа тай випустив голого на двір: «ступай, каже, до матушки!» Тоді бере діякона за чуб, та одкатав, тай того голого пустив, а далі добравсья й до цигана. Як зачав ёго чистить бичем, а циган: «а батьку! а голубчику! я більш не буду!» Випустив він і того голого. Сів тоді з жінкою; повечеряли і полягали спати. На другий день встали, а жінка й каже чоловікові: «ну, бери попів кожух, тай їди по між попа». Іде Денис, а піп і питає: «куди, Денис?»—«Іду в кабак».—«Так грошей у тебе нема?»—«Та ось (показує кожух) попів кожух піду проп'ю». А піп і каже: «не роби стида, на лучше тобі 500 рублів грошей». Довго не давав Денис кожуха, а далі зжалівсья над попом, оддав. 500 карбованців узяв і одніс гроші до дому. Взяв діякона кожух і пішов по між діякона. Вибіг діякон і пита: «куди, Денис?»—«В кабак!»—«Так у тебе грошей нема?»—«Так твій кожух проп'ю!»—«Оддай, по

жалуста, кожух, візьми що хоч, не роби стида». — «Що дася?» пита Денис. — «Півтора ста карбованців дам». Узав Денис гроші, отдав кожух і пішов до дому. Взяв циганів кожух і іде по між цигана. Вискочив і циган. «Куди, Денис?» — «В кабак». — «Так у тебе грошей нима?» — «Так кожух твій пропью». — «Не роби стида, каже циган, отдай мій кожух, а з мене що хоч візьми». Запросив Денис 400 карбованців. Довго циган торгувався — нічого не зроби: не уступа Денис. Вскочив в хату тай каже жінці: «он гонять табун коней, дай 400 рублів, куплю увесь табун». Жінка виїняла із сирині і дала. Обманив циган жінку і отдав Денисові гроші, а кожух узав. Пішов Денис до дому та почитає гроші, а жінка і пита: «багато взяв?» — «1050 карбованців». Чоловік свої заробіточки приложив, 5000 руб. і стало 6050. Зажили тоді вони з жінкою, поїхали на ярмарок, купили багато коров, коней, бричок і стали тоді жить та багатіть, а жінка покаялась, і стали вони любиться.

Маріупольській уездъ. Екатер. губ. записана въ с. Ольгинскомъ отъ Игната Вергуна.

(Изъ рукописнаго сборника Я. П. Новицкаго).

51. Дьякъ Титъ Григорьевичъ.

Ішов челядник с поля до дому за полуднем хазяїну. Підходить до дому, чує, що хазяїнка его с кимсь гомонить; прислухавсь, а се дяк наш, Тит Григорович. «Іч, і вчора був, і сегодні знов, чи не треба ёго провчить? чого се він навадивсь!» Почав стукаться в двері: «Тітко, одчиніть!» — В хаті перелякались. «Ховайтесь, Тит Григорович, хоч під піч!» каже хазяїнка. — «О, Боже мій, Боже!» торохтить с переляку Тит Григорович. Кинувсь ховаться; хазяїнка одчинила челяднику, і він тільки примітив, як пята Тита Григоровича шмигнули під піч. «Присмали дядько, щоб дали хліба та сала, бо ми вже сегодні не прийдемо вечерать». — «А як же, дам я оце вам сала! а хліба та води не хочете? наробили багато? там у полі, може, лежать вивернувши боки, а тут іще давай їм сала! возьми он хліб лежить, да й іди к чорту с хати!» — «Да іще дядько казали, щоб я наносив дров

під піч: завтра хочуть на печі зерно сушити чи що, даж топить будуть». — «Сама наношу, іди собі геть!» — «Ні вже, тіточко; вам і по корови йти, і телят заганять треба, дайте вже, я наношу,» і швидко, миттю, притирив оберемок дров, не дав дяку і втекти с під печі: зараз одно поліно туди, друге туди, — дяк тільки кричав. Хазяйка гонить ёго од печі, а він знать нічого не хоче, викидав дрова, узяв хліб і пішов с хати. Однудала тоді хазяйка дрова, витягла Тита Григоровича; виліз він, отрушується: «Ох, ох, сй Господи, окаянний я, уже отходную по себе читал.» — «Ви завтра уже не приходьте: пойдете на своє поле, даж я вам їсти винесу всёго хорошего; — не знаю тільки, чи втраплю стежку до вас на поле?» — «Нічево, моя добродейка, я при повороте на своє поле посиплю сеном, по которому ви легко узнаете дорогу ко мне.» — «А, добре!» промовив під вінном слухаючи челядник і пішов на своє поле до хазяїна, і каже: «дядьку, завтра тітка нам обідать принесе.» — «А що завтра за свято?» — «Нема ніякого свята, а так.» — «Ну, се щось велике в лісі здохне!»

На утро раненько, челядник у дяка з стежки сіно прибрал, да потрусив на свою, а в півдня несе хазяйка обід, на сіно поглядаючи, а потім бачить, що не туди попала, да вже хотіла вернутися, коли челядник махає: «сюди, тітко, сюди!» Тут уже хочеш не хочеш, а треба нести! — «А яка ти добра, тітко, — принесла нам обідать. Я тут зовсім захляв!» — Щоб ти тут і зовсім пропав! думає собі жінка. А тії їдять, аж за ушима тріщить. Дай непохий же обід: борщ з салом, каша молошна, вареники, просто і в празник кращого не треба. Челядник їсть даж думає: як би так, щоб нічого не оставить, щоб вона й об'їдлив не понесла дяку. «Ви будете борщ їсти, тітко?» — «Ні, не буду.» — «А, даж я вилью.» — «Не виливай!» — «Уже-ж вилив, тіточко,» каже той, перекинувши миску на землю. «А щоб с тебе дух виперло, на що ти страву нівичиш?» — «Вам же буде легше нести!» — «Вареники ви нам оставте; ми ще пополуднаємо.» Пішла та с порожнёю посудом, і дяка не шукала.

На другий день челядник с хазяїном ідуть до дому; підходять і чують, що дяк опить тут; зачали стукатися. Хазяйка тоді об-

визала дяка рушником і сунула в сінні між телят. «Вігніться!» каже, «і мукайте, дяк вони не пізнають,—подумають, що перісте теля». Увійшов хазяїн: «здорова, жінко моя люба!»—«Здоров, чоловічєньку!»—«Чогось телята мунають,—видно пить хочуть, я пожену їх зараз до води».—«Я сама їх напою».—«Ні, ти іди по корови, бо скоро череда йтиме». Узяв лозину і чогнав до води: «пийте, іродові телята!» Дяку й не хочеться пить, а треба, бо лозина за плечима.—Пригонить до дому, челядник стрів й каже: «дядьку, се ви перісте теля обпоили, о що! ёго кров нажаде, треба ёму уха різати».—«Оце! треба-ж тани, обпилаєь святина! тож як різати то й різати!»—І прийнялись у двох мордувати сердешного Тита Григоровича; уже прийшла жінка, та одняла тев теля, увіривши, що се не кров, що воно вже давно хиріє і випустила за ворота пастиєсь; а той як вирвався, дяк тільки дай, Боже, ноги!

Днів через два йде челядник ізнов с поля до хати, став під вікном і слухав. А дяк знов тут, і репетув, кричить, сердиться, ма чім світ стоїть, і гонить хазяйка, щоб завтра непременно йшла шукать знахаря, щоб отруїть хазяїна.—«Конець моему долготерпенію!» каже дяк, а челядник, за вікном стоя, сам собі каже: «ні, ще не конець!»—«Де-ж ёго шукать того знахаря?» пита хазяйка.—«У таким і таким лісу живе він, ти може стринь там».—«Да вже-ж піду, попробую».—«І йди!»—Челядник усе вислухав і став стукатсья. «Лягайте, Тит Григорович, на лавку, я вас ночвами накрию, дак він і не побачить».—А він як тільки ввійшов, так во всего маху і сунув ночви з дяком до долу, дяк тільки крикнув, а с під ночов не вилетів. «На що ночви скинув з лавки?» кричить хазяйка.—«Міні треба стать на лавку, щоб достать рожок с табаком с полиці, дядько забули».—«А, щоб вас той побрав, як ви міні обридли!»

На другий день на полі челядник во вмиваєсь, не снідав, нічого. «Пустіть мене, дядьку, до дому, я недуж зовсім: і голова болить і все».—«Йди, сину, іди, возьми ножух да впрійся гарненько на пічі, то воно й пройде; а то шутка хіба день у день робимо тут, по неволі заболієш! полёва робота не играшки. Я

вже сам буду як небудь управляться». — Пойшов той; тільки скривсь у дядька з очей, зараз кожух вивернув, комір одтовірив, ізгнувся у три погібелі і поїшов у ліс; і зараз узмв у руки трошки березової кори, ростер її в руках і йде по лісу. Стрічає ёго хазяйка; поздоровкались. «Діду, чи не знаєш, де тут знахар живе?» — «А нащо він тобі?» питає челядник не своїм голосом, — «я знахарь». Вона тоді до ёго: «діду, серця, голубчику, ножи міні! чим хоч, буду тобі дякувать!» — «Кажи, що треба». — «Чоловік у мене, да такий ледачий, завязав міні світ Божий! не знаю, що з ним і робить! чи не можна ёго тее, щоб він і світу не бачив, як я тепер за слізьми гіркими не бачу!» — «Можна: я тобі зроблю так, що він осліпне». — «Помалуйста, діду, серце, ні тебе не забуду». — «Отж, як прийдеш до дому, звари борщу з салом, звари кашу з молоком, звари вареників, да так, щоб у наслі да в сметані і пливали; як се все похѣть, непременно осліпне! Да в ёго іще, здається, й челядник єсть?» — «Єсть, єсть, там ледащо таке, що гдѣ спілкамл взять!» — «Дак ти й ёго, шельму, нагодуй, нехай і він осліпне». Промовив і дав їй ростертої березової кори, пошентав і важе: «оце возьми і трошки в страву насип, а то май при собі, як варитимеш». — Подякувала хазяйка і пошла до дому, а челядник пошов на поле, до свого хазяїна і розказав ёму все, як єсть. Почухав той потилицю, — «нічого робить, ходім до дому їсти те, що нам хазяйка зварить». Прийшли; хазяйка така рада їм! «Добре зробили,» каже, що прийшли, и вам обідать напарила. — «Ну й добре-ж, авай нам обідать». Посідали вони за стіл; поїли борщ, челядник і питає: «що, дядьку, вам нічого так не кажеться?» — «Ні, нічого, тільки так як будьто в очах мутно.» — «Еге-ж, ёге, мутно і в мене». — «Ну, се може так, що ми давно не обідали, а тепер гарячого борщу зїли, дак воно так і кажеться». Поїли жарене; челядник привинувсь так, що вже й ложки не бачить, а хазяїн тільки руками по столу соває. «Оце, Боже мій! каже челядник, зовсім нічого не бачу!» — «Та не бачу й я! да пожди, може вареників зїмо, дак чи не получчає». Зїли вареників, дак і зовсім посліпли: вилізли з за стола да соваються по хаті, — по-

сліпли ми зовсім, ти б нас хоть би в запічку посадила». Одвела в запічок. А дяк зараз у хату, та до стола добравсь, та вже хотів і за вареники недоїдені прийматься, дак хазяйка вирвала в ёго з рук: побоялась, щоб ще й він не осліп, постановила ёму других. Він оплітає та хохоче стиха, глянувши на хазяїна. А той: «жінко, що се ти собаку впустила в хату, чи що? хто се тут шавкає?»—«Яка там собака! се вже тобі, сліпому, так причувається,» сказала хазяйка і пудсила в дяку. А той і рад, тільки зуби снатить да вареники оплітає. Встав хазяїн тоді с припичка да прямо до дяка: «а чого се ти розсівся тут? хто се тебе сюди проєив?» Дяк мовчить, очі витрещив і перелякавсь так, що мало не вдавивсь вареником.—«А ну лиш, хлопче, годі тобі быть сліпим,» важе хазяїн челядникові, «пойди пошукай добрих лозин спару собі і міні, да принеси сюди, будем дяка парить»...

Після, кажуть, що дяка і близько коло хати не бачили; кажуть, що й з голосу трохи спав. А чоловік та жінка живуть та хліб жуять, та постолом добро возять. І я там був, мед, горілочку пив; по бороді текло, да в роті не було! (Зап. Н. Мурашко).
Ср. Рудченка. Народ. Южнор. сказки, т. I, стр. 170.

52. Дьякъ и малограмотный попъ.

В однім селі був старенький піп, да мало що тямів він в писаній. Ото було як править службу, осідлає носа окулярами да й мимрить собі щось під носом. А як що читає було евангеліє, то все одне, бо одне тільки й вмів прочитати до ладу. Евангеліє те починалось словами: «і вниде Исус в корабль». От і посварився піп з дяком. Дяк і думає, як би це над ним помститься? Да й зробив ось що. Взяв евангеліє да й вирізав слово «в корабль». Піп у неділю й прийнявся читати. Роскрив евангеліє та й гукає: «і вниде Исус...» а далі дірочка. Аж варом обдало попа. Він знов починає ще голосніш: «і вниде Исус....» знов гемоньська дірочка. Він догадався, чия штука, так хижо дивиться на дяка да гукає: «і вниде Исус...» А дяк ёму з криласа голосом тягне: «а куди ж він вниде?»—«В дірочку, т..... твоїй матері!» гримнув піп, закрити книжку і сховався в олтар.

(Около Києва, Зап. А. И. Лоначевскій)

53. Дьякъ—лгунъ

У однім селі та був дьяк, і брехуняка такий з ёго, що не збрехавши ніколи й не побалака. Раз ото він приходе до попа: піп був на веселі: «здоров, Хведоре, а ну лишень збреши що небудь!» А Хведір наче б то й не він. «Є, батюшка, ніколи брехати, треба кобилу запрягати, та на село махати: у чумаків воли хворіють, так вони за мішок полови по два мішки соли міняють». І! піп аж затрусивсь, звелів мерщій запрягти кобилу, наклав полови, поїхав. Їздив, їздив, коли се так уже надвечір вертається, кобила зморена, сам такий сердитий, та до дьяка: «що ти, сучий сину, брешеш, яві там у біса чумаки?»—«А вже ж, батюшка, брешу, аже-ж ви й сами мене просили, щоб збрехав що небудь!» (Зап. Забадько въ Зинковскомъ уездѣ, Полт. губ.).

54. Чернець и черниці.

Чернець: помагай Біг, хто ви?

Черниці: сестрички, Божі телички.

Чернець: а я Божий бик, да за вами брик!

(Запис. Пл. Лукашевичъ).

55. Церковный колоколь. Жінка з роду не була у церкві, а як тудя пришла, учула дзвін на дзвіниці, то так сказала: «святий телепень, не вбий мене! теперя ізросла, не була, і умру, не піду».

(Запис. Пл. Лукашевичъ).

ПРИЛОЖЕНІЯ КЪ VIII ОТДѢЛУ.

Святые листы, которые носят на тѣлѣ.

I. Сонъ Пресвятой Богородицы.

Коли ѣдного часу заснула була Пресвятая Діва Богородица на горі Оливні, прийшов до неї Ісус Христос і сказав: «матінко моя мила, чи ти спиш, чи ти чуєш?» Умовила до нёго Пресвятая Богородиця: «спала, сину мій миліщій, та збудилась і снівся міні страшний та дивний сон о тобі. Виділа я, що ти у

саду молився Богу отцеві, що Іуда жидом продав тебе і тебе спіймано і до Кайафи приведено, і до стовпа прив'язано, і збито і сплювано і терновим вінком короновано; і твоє пречисте тіло, як кора від дерева відпадало, і із твоєї святої голови кров ріками плинула... А потому на христі на горі Голгофті гвіздями тіло твоє прибили, і копієм ребро твоє пробили, і усі безмносердя над тобою були!»

І сказав до неї Ісусе Христос:

«Матінко моя мила! правдивий сон ти виділа о мні, бо так і маю я терпіти за рід чоловічий».

І сказав Христос:

«Як хто мою муку припоминати буде, то при смерті у того я буду сам со своїми ангелами, і візму душу його, і запроваджу до царства небесного на віки. Аминь!»

Тії святії слова післані на сей світ від самого Господа нашого Ісуса Христа Львові патріарсі ерусалимському. А Лев посвятивши послав його братові своєму королеви, що був на війні і тим поміг його ворога забрати. Бо той лист таку силу мав, що в яким домі буде, то тому дому а ні вогонь, а ні чари, ні жадна злая річ шкодити не зможе. І чоловік як буде при собі носити, то всіх ворогів зможе і буде мати відпусту за сорок днів своїх гріхів. І жінка як буде тягінная та буде сей лист при собі носити, то легко дитя народить, мовлячи тії слова.

«Христос зо мною, христос надо мною, христос мене стереже у день і в ночі і кожду годину від усього злого. Прошу тебе, Господа Бога мого, через муку твою, котору ти претерпів за нас грішних, сохрани мене від усякої напасти і скуси диявільської. Святий Іване Христителю христовий, сохрани мене від усього злого!»

II. Наука господня.

Сей лист найдений був в землі британської на горі Оливній перед образом святого Архистратига Михайла. І хто хотів його читати, або переписувати, тому сам відкривався; або написаний золотими словами так:

Я Ісусе Христос, син Божій, приказую вам, абийсьте день недільний і свята святкували, і жадних робіт не робили, і коріня в городах своїх не копали, і на пожиток собі не обертали, абийсьте до церкви ходили, як старії так і малії; я вам дав шість днів на роботу, а сёмий освятив на добрії учинки і на відпочинок по вашій прапі; абийсьте милостиню давали, убогими не гордили, сиротами не бридились, старців не забували, сліпих калік не оставляли; абийсьте батька, неньку і старчих шанували і абийсьте так чинили, як я вам приказую, то добрий час поживете на землі. А як не будете чинити, як я вам приказую, то буду вас карати голодом мором і війною тяжкою, і побуджу царя на царя, короля на короля, пана на пана, місто на місто, батька на сина, матер на дочку, брата на брата, оусіда на оусіда, ідного на другого, і буде міжє вами велика кривавица, і тогді всіх вас усмиру і пиху вашу відійму через гріхи ваші. А іще як не покаєтесь, то іще вас вогнёвою карою буду карати: громом страшним, блискавкою і градом, і зілля не дасть плоду свого; і напущу на вас птахи злії, которі литаючи живих вас будуть кусати, з которих повітря злая розмножитья, і пожие і помрете наглою смертею: абийсьте пізнали гнів мій і справедливість. Іще приказую вам, абийсьте криво не свідчили на другого і абийсьте в субботу завчасу переставали від своєї роботи і то для учти матінки моєї; бо як би матінка моя не молилась за вас, давно би вас погубив через гріхи ваші. На остаток приказую вам, абийсьте сёму листу вірили і словам моїм і в которім дому сей лист буде, щоб давав ёго читати або переписувати до дому. Такий чоловік, хоч би мав гріхів як у морі піску, як листя на дереві, то всі ёму відпустятя і піде в царство небесне на віки. Аминь.

Ісусе Христос с пречистої Діви Марії народжаний.

Аминь.

ІХ.

О явленіяхъ жизни семейной и общественной.

1. Жена-не другъ—см. отд. IV, № 9.
2. Не говори женѣ правды—см. отд. VI, № 21.

3. Отчего женщины больше работаютъ?

Колись людім дуже погано було жити, ще гірш як тепер, а найбільш через роботу: одно робили, не перестаючи! От і стали вони думати, щоб тут ёго вдіяти, щоб їм як хоч трохи тієї роботи збутися, щоб, бачите, хоч инколи вільну годину мати. Думали ото, думали, радилися, радилися, тай прираяли: «ударьмося ми,» кажуть,—«до Бога! нехай він має милосердие над нами, та якось наше життя на инший стрій поверне, щоб нам теї не переробної роботи хоч трохи позначилося». Ну, добре, ото згодилися усі, ударитися до Бога. Тільки далі почали міркувати, ким би переказати оте все Богові? Звісно, кажуть, треба проміж птаством пошукати, та обібрати кого за посланця, але кого саме? От хтось с чоловіків і радить: «пошлімо, громадо, сокола-винозора! найпридатніший це птах: має він яснії очі і бистриї крила, полетить на небо до Бога і подасть ёму таку й таку звістку про нас, бідних людей!..» «Хороша рада, хороша,» загуло проміж чоловіками, «обіраємо сокола; згода!»—Здається ж лад ділу і знайшовся; коли це жінки щось пошепотіли проміж собою, та як загомонять. «Ні, ні, нема згоди! ми не хочемо по-

силати сокола! посылайте ёго, коли хочете, від себе, від чоловіцької громади, а ми, жонота, когось иншого найдемо!» «Чом се так?» питаються чоловіки.—«А тим, одказують жінки, «що ми вже знаємо, як це робиться, тут без зради не обійдеться: одно те що сокіл до вас, чоловіків, прихильніший, про нашу жіночу справу ёму байдуже, а друге, що ви ёму про себе більше наговорите, то він вашу руку більш тягтиме і перед Богом не однаково правду казатиме про жінок і про чоловіків, і знов сюди вернеться, то крутиме: вам Божу ласку усю перекаже, а нам то іще затаїть; а ніхто не вгадав, може б Бог до нас, жінок, ласкавіщий був, ніж до вас, чоловіків! одно слово, ми не хочемо сокола!» «Ну, то може нехай так буде,» кажуть чоловіки, ми пошлемо сокола, а ви сокілку: вона вже «жінка,» вона, мовляли ви, вас не окривдить?—«Не хочемо ми й сокілки, каже жонота, вона боїтиметься сокола, не зважиться з ним перед Богом, сперечатися; він їй баки заб'є і чорт знає по якому діло вийде; нас однаково окривжено буде! А найлучче нехай ось як: «не приплутуйтеся ви до нас, а ми до вас, шліть ви собі сокола, чи кого, там, а ми также когось сами вирядимо до Бога, хто нам до вподоби припаде».

—«Сількісь!» кажуть чоловіки, «чи так, то й так! тільки ж глядіть, як часом перемудруете, та вам із вашими вигадками у тому позові на лихую долю не поведеться, то вже себе виноватьте, до нас не в'язіться!» Отак умовившись, розійшлися. Слухайте ж, чим воно оце діло скінчилося. Чоловіча громада послала таки сокола, наказавши тільки ёму, виправляючи, щоб він про самих чоловіків дбав, а про жонату шоб і не згадував; про неї, мовляв, хтось инший дбатиме. Сокіл собі швиденько справився, злітав на небо і приніс таке слово від Бога, що Бог ніби рачив звернути увагу на блганья чоловіків і дає їм пільгу: зменшує їм роботи і того колишнього невсипущого клопоту. Отак то собі вигадала чоловіча громада! А жінки то ось якої користі добулися із своїх хитрощів та мудрощів: порадившись, чуєте, сами проміж собою, надумались послати до Бога сову. Вони то, звісно, хотіли як лучче, а сталося так, що с того совиного лі-

таньня нічогісінько не вийшло, бо сова хоть може й найприхильніша була до жінок і може б і радніша була послухати їм, та ба! ніяк не могла долетіти до Бога. Оце з вечора й вирядиться і полетить; летить, летить, цілісіньку ніч летить не спочиваючи; а тільки стане світать, уже й по літанью. Сова зарад знемагає на сон, а далі пущь на землю та й лежить! така вже, бачите, в неї вдача, що тільки день вона мусить спати. Над вечір знов підхопиться, знов летить цілу ніч, ну то що ж с того? скільки б вона не влетіла за ніч, то й пропаде дурно: вранці, на те саме місце впаде! Так сова й не могла ніколи донести до Бога звістия про жінок, і не дочекалися вони ласки од Бога.

Отим же то чоловіки хоть і працюють і не мало роблять, а все ж таки прокидається такий час, шо вони й гуляці бувають і одпочинуть таки як слід, а жінки то ніколи того не знають; одно товчуться, одно товчуться! те пороблять, друге наспіне, с тим упораються, до чого-сь иншого кинуться, і нема й кінця тому клопотові! Та вже хто ёго зна, чи воно ті жінки уже так попривичаювалися, чи що, тільки таки справді ніколи ви не побачите, щоб жінка гуляла. Оце, здається, все поробить, не має ніякісінької роботи, а вона все човпиться коло чого небудь: отам от дивись або припічка насвіжо підмащує, або пір'я дере, а все не гуляє; а як ні, то хоть по хаті плутається, ніби таки діло роблячи: прийде до мисника, горшки перестановить, або що небудь пересипає з одної миски в другу, а там знов до стола, та хліб з одного місця на друге пересуне. І так от, кажу, ніколи й не переводиться у жінок робота та клопіт. А хто тому винен?

(Запис. въ с. Вирли, Повградволинск. у., Вол. г., Ольг. Косачевой).

4. Не крести въ первый разъ дѣвочки,—см. отд. II, № 27.

5. Двѣ мѣры.

Була собі молодиця та така, що недавно вийшла за мѣж, та ото ще де чого в хазяйстві гаразд і не вміє. Тільки напекла вона раз паляницъ, та баче вже й сама, що вдомила, та щоб обманити чоловіка й каже: «дивись, чоловіченьку, яка паляниця!

як пух, як дух, як пір'ячко!» (он він у сім ділі не тямє, то може подума, що й оправді гарна паляниця) та сказавши се й одвернулась кудись іти, а він її тоді тією палянницею як бевхне по плечіх! Вона тоді як зарепетув: «ич, який с.... син, і жалю нема, ударив наче камінюкою!»

(Запис. г. Забадько, въ Звъльковѣ, Полт. губ.).

6. Болтливая жена.

Ще як були люди паньські, то жили собі чоловік і жінка, і жили вони собі дуже бідно. Раз поїхав чоловік на ярмарок і найшов гроші. Накупив собі чого було треба в хазяйство, а жінці свиточку біленьку, платочок гарненький, і плахотчу червоеньку, а діткам купив бубликів въязку і всякого там гостинця, і поїхав до дому. Приїхав, став біля двору і дума: оце я усєго накупив на найдені гроші, моя жінка така проклята, що скаже панові і гляди буде біда? довго думав, як би обманить її, а далі узяв трохи бубликів і повлав по дорозі, біля своєї хати, трохи начіпляв на воротах, а трохи узяв з собою, і увійшов у хату. Жінка засвітила, а він і став давать бубликів дітям і жінці. Жінка і пита: «де це ти узяв бубликів?» Він і каже: «ішла бубликова туча, а я назбирав, ось піди за двір, то і ти якийсь найдеш, або по тину дивись, може який висє». Побігла вона за ворота і найшла бубликів зо три; подивилась на тин, коли і там висить зотри; забрала вона їх, убігла в хату. Чоловік тоді дав їй свитку, платок і плахту. А вона і пита: «де ти взяв?» Він і каже: «купив». Вона і каже: «а грошей де узяв?» А він і каже: «найшов». Хотів тобі ще і платя купить, та наш пан сказився, увесь ярмарок розігнав, так ёго ковбасою налигали за шию, та побили по ярмарку. Жінка усєму цєму й повірила. От вони жили смирно, поки ни побились; як побились, та жінка і каже: «пиду, скажу панові, що ти гроши найшов». Стілько він її не спиняв, а вона і побігла до пана. «Здрастуйте, пане!» «Здрастуй!»—«Мій чоловік гроші найшов!»—«Коли?»—«Та тоді як ішла бубликова туча».—«Коли ж бубликова туча ішла?» пита

пан.—«Тоді, пане, як ви сказались, та весь ярмарок розігнали, а вас ковбасою за шию налігали та по ярмарку водили». Призивають мужика і питають: «найшов ти гроші?» а він каже: «ні, не находив, пане». «Бреше, пане,» каже жінка: «найшов». «Та коли ж це було, що це ти кажиш, пита чоловік?» «Та тоді, як пан сказались на ярмарку». Мужик і відповідає: «отака вона, пане, все що на ум наверзється, те і плете». «Велів пан повести в холодну». «Взяли бабу, повели в холодну, та поклали під розки і давай її бить». А чоловік пішов до дому тай пожив гроші.

(Маріупольській у., Екатер. губ. записана оть ученика народ. шк. Ми. Иващенко, въ с. Ольгинскомъ. Зап. Я. П. Новицаго).

7. Упрямая пара.

Роздобувдесь кравець риби, приніс до дому, хотів зажарить так нема сковороди. Роздобули сковороди; поїли рибу тай заспорили, кому нести сковороду. Спорили, спорили, жінка й кає:—«хай той несе, хто попереду забалака». От вона пряде та дрі-рі-рі-та! А він і собі: три-рю-рю-та-та та! так аж до самого вечера. А мимо та їхав пан, тай збивсь з дороги.—«Піди, кає лакеєві, роспитай». Приходе лакей, як не питав, вони в одно триндикають.—«Нічого, кає, не допитаєся».—«А пойду вот я сам».—Війшов в хату, а вони триндикають. Він до жінки, давай там біля неї моститься; вона все дрі-рі-рі-та, а кравець собі три-рю-рю-та-та. От і дає пан кравчисі бумажку; «отсе, кає, шо пожартував».—А кравець до жінки:—«А шо тобі пан дав?»—«А шо? три рублі; тобі сковороду нести». (Алекс. у., Зап. Манджура).

8. Не посылай брата къ чортовой матери,—отд. IV, № 16. (Чортова Матерь).

9. Плаксивое дитя.

Раз їхали два семинаристи і зайхали на постійний двір; а двір, от як би і в Вудицах, держав чоловік простий. Повносили ото вони з воза свої клунки і просять хазайку, чи не можна

достати кавунів та динь. «Чом не можна? можна!» От вона й пішла по кавуні, а хлопчик років п'яти зостався дома і давай ото кричати, що мати не взяла ёго з собою, а хата сміжна з тією, де семинаристи. Кричав ото він, кричав, поки вморивсь і замовк; от один семинарист, бо їм обридло, що воно кричить, і каже: «Ну, слава Богу, перестало!» А хлопчик: «Є, перестало! спочину та знов буду!»

(Запис. г. Забадько, въ Будищахъ, Зѣньк. уѣзда, Полтавской губ.).

10. Батько и сынъ.

У одного батька був син, та такий же тобі, що ні крихти батька не поважа; було й батьком не зве, а все Кирилом. Що ёму за се батько ни робив, так усе Кирило та й Кирило.

Раз їздили вони в ліс, набрали там на вози хамла і везуть, батько попереду, а син ззаду. Коли се хамло й перекинулось на сина тай надушило ёго; пручавсь він, пручавсь, не вилизе; давай тоді на батька гукати: «ей, брате Кирило, поратуй! не вилізу з під хамла». А той собі іде дальше, ниби й не чує, а сам дума: «постой же, чортів сину! доти не поратую, поки таки назвеш батьком». От той і догадавсь, чого ёму хочеться, та й давай тоді гукати: «батьку! батьку! поратуй!» Той тоді вернувся, вислобонив ёго, поміг зложити хамло і поїхали. От на дорозі батько й каже: «а що, сучий сину, хоч раз таки за 20 років назвав батьком!» А син ёму і одказує: «е, брате Кирило, коли хамло надавило, то хоч на кого треба казати батьку».

(Изъ тетради г. Влад. Менчица).

11. Отцы.

Усякі люде бувають... *Козацьке* есть село, ня їдеш у Биков, так там чоловічок один є, що все заїжих до себе пускає. Ёго вже й знають усі, що по дорогах ходять, так прямо до ёго у двір і ідуть. Розказували міні про ёго лихалівці; кажуть, заїхали раз ми до ёго ночувать зімою. От він коням сіна зараз, загадав у хлівець їх поставить, у затишок; а нам вечерять. От повече-

ряли ми, хазяїн той і каже: «ну, добрі люде, лягайте ж, та спіть з Богом, та тільки як прийде мій син до дому, та стане мене лаять, або й бить, то не озивайтесь, бо й вас з хати по-вигонить; а мовчатимете, то він вас і не займе». От, кажуть, полягли ми, спимо; колиж, так опівничъ, тягне той син з шинку. Тільки що в хату (а сам п'яний як земля), зараз і завівсь лаяться з батьком. А далі штовхіць ёго мещі плечі, та дуваном у груді. А батько й не обороняється, й не кричить. Так він ёго откудовчив, та й потяг з хати, мабуть знов чи не до шинку. От ми на другий день, кажуть, і питаєм: «що се воно є? — «А так, добрі люде,» каже хазяїн: се вже в нас завод такий: мій батько свого батька бив під старість; я свого бив, от а мене син кудовчить. Се вже, мабуть, за якісь гріхи на нас таке наслано. Так я, каже, щоб простив Бог тії гріхи, і тее що я свого батька бив і сина попустив себе бить, пускаю до себе усякого заїзжого чоловіка і годую даремне і ёго, й худобу».

(Изъ черн. тетради А. И. Л.).

12. Обь отцѣ, что пырнулъ сына ножомъ.

Оцей чоловік, що ви бачите, то вони вкупі жили з батьком. Обидва лимарі. І щось то їм, як загризлись, як загризлись, не вседять уже в хаті: батько давай прогонити од себе сина. Синові жаль було, але мусів вибратись; десь на селі була комора у чоловіка, то він у тій коморі вікна попрорубував, сян так помайстрував, аби можна переседіти, поки батько не получас: думка така, вже таки старий не буде завседи однаковий. Оце як зійдуться батько с сином, то змагаються, син каже: що строїти нову хату міні? ващо її строїти, як можна в старі жити. Все рівно тра там комусь жити, ви старі, борони Боже вашої смерти, хата останеться пустою, ше хто туди чужий впреться; просить батька, щоб той покинув гніватись. Але старий просто а ні думає помиритись з сином. Синові може й жалко стало. Пішов він раз до батька; чого вже він пішов до ёго, хто ёго знає, може хтів батька перепрошувати.... Приходить до господи, батька нема дома. Той обглядив, пію батька

нема дома, сам но він у хаті бере дурень, б'є геть все, що було у хаті, далі за сокиру і геть чисто порубав, посік всенькі образи і окопи в хаті.

Після того війшлися вони знов обидва. Як зійшлись, як начнуть сваритись, а батько шось робив ножем, та є тим ножем так і сунув до сина; той не стямивсь навіть, що ёму робити, і батько як прискочив до него, а з ножем в руках, ніж лимарський, то так по саму молодку і загнав того ножа в бік свого сянові. Отаке чуїте нещастя!.... Алиж Бог дав, що люди нахопились, поєдали за доктором, то доктор прїїхав, зашивав того бока і мастею намащував, і яносє Бог дав, що це підчунав він, оце подав. Старого в залізах водили, сторожу давали до него.

(Изъ тетради Влад. Мещяда).

Случай этот помещается здѣсь какъ крайній примѣръ ссоръ между отцемъ и сыномъ, не рѣдко бывающихъ въ Малороссіи, и потому что тутъ разсказывается о способѣ рѣшительнаго заявленія о ссорѣ: побитіи дѣвности въ хитѣ.

13. Неблагодарные сыновья и шкатулка.

Був собі старий чоловік. Старий прожив вік, дав Бог ёму дітей, вивів він їх на люде, поділив їх. Живуть діти, кожен особне. Всіх синів було у старого чотирі, кожного старий зробив хазяїном; яну мав мизерію, кожному з неї досталась. Хазяї в старого всі штирі сини, а старий роздав на дітей все своє, думає: «доживу віка при дітах».

Жиє старий у старшого свого сина, спершу приймають старого, як повинно бути; знати, що він батько. Чи їдять що, чи плаття неруть, чи латають що, чи сорочки одрізують найсамий перід батькові чого чи нестреба? І як скаже старий, ёго й слухають; там у празник в старого є на чарку. Таки так старому, як у доброго сина. Так геть старший син подержав у себе батька, став яносє наче не такий вже й крикне часом на старого; далі старий уже в хаті собі і місця не найде. Нема чого чикати, таке діло: не хоче син держати, жалує батькові кавалка хліба; нічого робить, тра видати та йти до менших; чи лучче буде чи погандше, а вже і висидіти у старшого не можна. Ото

перейшов старий до свого другого сина. І в того старому хутко стало мультко: як возьме старий шо взісти, то син з невісткою якби промогли, аж не знати що. А сварка з за старого! жінка гризе чоловіка: «самі жадні навалкові хліба, а тут старців понаприймав». Старий не виседів і там, іде далі... Так іден по їдному всі з чотирох синів брали батька, а батько од них отходив. Всі штири сини іден на другого стиваються той на того: «нехай ше він вас, тату, подержить;» а той знов на того: «той ше, тату, не держав вас, чи там мало держав». Таке межі дїтьми, шо не доведи, Господи! Далі змагались вже так, шо й жоден не приймає до себе батька. У того те, а в того те, і всі не можуть держати у себе батька. Той з малими дїтьми, той жінку має сварливу, а в того хата тісна, той знов бідний; хоть вуди хочь, йди старий. А старий—сивий, сивий, як голуб, просить дїтей та плаче перед ними, аж не знати як.. А що? то даремна річ, шо ніхто з дїтей не приймає батька; треба ёго десь подіти. Ще й до того старий не сперечається, з ним можна, що но хтїти, зробити.

Рада в раду, рада в раду, всі штири зібрались і пристають на те: пошлім ще батька в школу, нехай батько наш в школі сидить, там буде сидіти, їсти ёму будемо в колію носити. Стали казати старому цее. Старий не хтів йти до школи. Проється у дїтей, плаче перед ними: тепер я, каже, світа не бачу, не то щоб я книжку бачив, я й ззамолоду не учивсь. Просто старий в смерть не хоче до дяка виражатись на науку. Али шож? Не має де дітись, мусів таки йти до школи; таки діти перемогли батька. Нарешті коли йти до школи, нехай буде, як діти кажуть. Може в тому селі не було церкви, то тра йти до школи аж в друге село. Пішов старий до школи, де там тая школа була. На дорозі ліс стояв і саме в тому лісу зострічає старий пана, їхав кудись. Старий порівнявся з панським повозом, зійшов з дороги, уклонився панові, думав дальше йти. Коли чує кличуть ёго; підходить старий, пан чогось ёго потребує. Вийшов пан з коча, питає діда; геть роспитав ёго, як і що, куди? Старий скинув перед паном шапку і розказує ёму свою біду;

обгорнули старого слези: «Горе мов, ласкавий пане, нехай би посиротив Господь, вжеб жалю не було, а то дивіть, чи чув хто таке: штири сини в, хвалити Бога, у мене; казая всі штири і то послали свого старого батька учитись до школи. Ше не було чого, то на тибі! йди в школу». Так старий перед паном говорить, досить того розказав панові; стало жалко панові старого. «Ото старий, став казати пан, йти до дяка нема чого, вернись во ти до дома... я знаю, діти не будуть тебе до школи більш одсилати, вже я знаю, шо тра тут робити. Не бійся, старий, і не плач, не турбуйся; буде все добре, як Бог дасть. Вже я знаю, як тут тра ратувати». Потішає так пан старого... старий наче повеселішав.... Ото бере пан шкатулу; настояща шкатула панська; пани гроші держать в таких скриньках; подивитися на ню, той то гарно, а тож то там в середині, то сума, копійки там, Боже мій, які! Бере пан шкатулку і повну набив її шклом. Тім шклом напакував її, зачинає, оддає дідові: «це візьмеш, старий, і йди до дітей. Прийдеш, скличеш всіх штирох своїх синів: це сини мої, голубята, скажи їм, я перше ще, як оцей старший ваш брат то був ще дитиною, тоді я молодий був, кинувся я туди не сюди, ото придбав трохи грошенят; не буду, думаю собі, їх тратити, ше не знати як далі буде. Пішов я, діти мої, в ліс, та свою працю, копієк тіх, трохи взяв під дубном і закопав. І то байдуже мині про ті гроши, а це йшов, як ви послали мене в школу, як раз тім лісом і думаю собі: аже то я тут колись закопував гроші, попробую, чи чекають вони свого господаря... Та оце і приніс їх, діти, до вас. Али вже діти нехай я вмру, не беріть їх од мене; послі моєї смерти будете вважати межи собою, хто більш мині угодить, буде мене держати і не пожадує для мене сорочки, чи там кавалка хліба, тому більш грошей достанеться. То вже, діти, хочте, приймайте, спасибі вам, і тут що в переділитесь, а невгодно, тра йти межи люди... за гроші аби хто будеть годувати»..

Вертається старий до дітей с тею шкатулою, човпе старий селом, шкатулку, взяв під пахву, зараз можна пізнати, шо старий уже десь був в доброму лісі; сказано, старі люде вони чого

не знають. Коли несе під пахвою скриньку, то тут певне щось та непросте: вже десь він її доп'яв. Поназався по старий, невістка старша уже й вибігла протів старого, запрошує до господи: «і без вас, тату, у нас ладу не стало, і хата, як пуста». Чого вже тільки вона тут не говорила: «вступіть, тату, до нас, спочиньте; далеко йшли, втомились». Як зібрались брати, розказав їм батько, як йому Бго дав. Оце нагадав він за свої гроші. Діти, як не ті, і що їм тільки поробилось?! Погляне кожен на скриньку—є, то, каже, грошики там майбуть; бач, як батько говорить: «будете держати, вам будуть гроші». Уже всі чотири брати не знають; як і приймати старого батька. Старого деглядають, наче пана, старий зрадів, і старий слухає пана, шкатулки з рук не випускає.—«Послі моєї смерти все ваше, а тепер не дам, бо хто знає? уже я бачив, як ви приймали мене старого, як я остався без нічого. Воно все ваше, не чие, тільки ваше; заберете, оно дайте мнї вмерти»... Діти вже батька приймають.. Пішов старий у гору... Куди тибі. Ото нічого і не робив, скринька все йому так сприяла... І то як вмер старий, тра його поховати дітям, одправлять людей з обіда, як уже буде по всьму, попові на молитви дадуть, тоді громаду зібрати, бачили люде, которий син старався лучче для старого, йому більш і грошей присудять.

Ото вже старий не поневірався у своїх дітей, жив як на свому господарстві. Тепер помірає старий, ну, дітям ще не можна до скриньки. Уже вони на неї зуби гострають, али громаді уже засвідчано, що поховують батька, тоді нехай тими грішми ділиться; скриньку тую, поки що, самі брати однесли до церкви; стараються коло мертвого батька. Поховали, як Бог приказав; обід справили, вже знати, що не жалують для мертвого: «гарні похорони справили».. Ба встає піп од обіду; дякувати стали всі хазяям, старший син просить попа, щоб був у церкві по батькові сорокоуст; то таки батько; як було то було, а мертвому грішно жалувати, прийміть, батюшка, на молитви... Дав старший, дає менший, знов на півсорокоуста кожен дає, всі штири дали на молитви до церкви.—«Маємо остатню овечку продати, а по батькові нехай молебство буде в церкві». Тепер все скінчилось,

вже можна за тими грішми піти. Принесли тую шкатулку: «хитають її, брязкає в середині.. Прийде жоден до скриньки, візьме за скриньку, тріп, тріп: є! Ото распечатали, очиняють.. Гє! шкло. Не доймають вони віри, копають дальше і скрізь шкло. Страшно стало; не може то бути, щоб скринька така, батько її откопав десь під дубом і щоб не було у ні грошей. Ото й кажуть брати: «тут оно шкла батько нам оставив». Вони кажуть і Іден стояв у сінях; частував людей, почув і каже: «Є, вам то карбованці, мині вже но шкло». Мало брати не побились, али громада тута... Бачать діти, шо старий батько з ним євнгля зробив. «От тобі, стали вже всі казати, і послали старого в школу! Научився, бач як, в школі. Ше й то довго не ходив до науки! ну, ну! це так! вдалась же нам та школа добре! Він, бач, похований. От тобі гроші, от тобі скринька! от тобі швола, а клопіт. Обдурив геть нас старий; так підвів під монастир; научився, научився батько!...» Бідкались, бідкались брати, та вже нема чого робити: шож? батько похований!..

(Село Малий Чернятинъ, Кіевск. губ. Бердич. у., Запис. Вл. Менчиць).

14. Не прячь ѣды отъ матери, см. Отд. I, № 31 Черпаха.

15. Сосѣдское добро.

А то, значить, один пішов позичати воза, а той, у кого він позичав, замітив уже єго та й каже: «та я-б тобі, сину, дав, та ти орючи як рубаєш що, або притісуєш, то далеко дуже од воза одіходиш».—«Є, ні, дядечку, єй Богу! що ни рубаю, то все до колеса».—«Тим то,.... сину, як я тобі давав той раз, то все обідья було порубано!? іди ж собі, в лихій годині, та більш і не навертайся!» (Запис. г. Забадько, въ Зиньковѣ Полтавс. губ.).

16. Чабаны и заговѣны.

Почули чабаны, шо люде перед великоднѣм загівляють, тай послали одного в слободу распитаться, як то і коли. Ну, приходе посланець до попа: «Коли, каже, нам, батюшка, загівлять?»—

«Коли ж? завтра Великдень». Той підбравши поли та до своїх. Тіки забачив та шапку на кгірликгу та: «загівляйте, загівляйте, завтра Великдень!»

(Куплянскъ. Зап. Манджура).

17. Часовой мастеръ и мельникъ.

Наготовив мерошник пшона віз тай везе у город, а часовий наробив часів та тож на базарь виніс і суспілись вони. Часовий і кае: «Як це ти столько пшона налузав, *вѣдь это трудно?*» — «Е, кае, я це живо віз надеру, а як он ти з заліза та зробиш таку штуку, шо сама ходє?» — «И, пустяки, это я ихъ въ полчаса полдесятокъ надѣлаю».

(Алекс. у.; тоже).

18. Шинкаръ и мельникъ. Попали шинкаръ та мерошник у пекло тай зрізнились. — «Ти чого тут, кае шинкаръ, я не досипав, то грішен?» — «Е, братіку, а я як розмір брав, то було з верхом коряк насиплю та ше й зверху придавлю».

(Алекс. у., зап. Манджура).

19. Доля богатаго и бѣднаго.

Було собі два брати, один багатий, а другий убогий. Багатий же хліба засіва ланами, а убогий може одну десятину; і так уже її догляда та шкодіє—як ока. Тіки раз в ночі вийшов убогий, дума: піду подивлюсь як би шо не пошкодило (а вже покосили); вийшов і дивиться, шо по ёго полю ходє розубрана така бариня, бере на ёго ниві колоски та до братових копиць носє.—«Шо таке?» дума. Підійшов зза плечей і піймав. «Шо ти такеє, шо на моїй убогій нивці колоски збераеш та до братових копиць носєш?» — «А я, кае, братова доля, ёму і служу».—«А моя ж, кае, де?» — «Твоя, кае, за лавками торгує».—«А як би я її найшов?» — «А так, кае, піди до брата та випроси у нёго конячку та і їдь у ярмарок, та так за гони не доїзда пусти ту коняку, а сам тричі навхрест перейди ярмарок: вона сама до тебе прийде».

Випросив він у брата коняку і поїхав; доїхав до ярмарку, коня пустив, перейшов тричі навхрест ярмарок і оглядається, аж підходе до ёго бариня.—«Чого ти, кає, чоловіче, оглядаєсся?»—«Та шукаю, кає, своєї долі».—«На шо вона тобі?»—«Та яя на шо? он братова ёму слуге, а моєї нема».—«На ж тобі от три рублі та піди купи риби, одійди от того місця на сім ступнів, сядь і торгуй та, гляди, бери здачі хоть копійку».—А тож ёго доля і була. От купив він риби, получив копійку здачі, одійшов на сім ступнів, сів і торгує. Поторгував, посчитав, аж у ёго вже стало шість рублів та і ше є гроші. Він ще купив, та як почав по ярмарках їздить, розбагатів так, шо в самі перві купці виписавсь.

І впало ёму на толоч:—«Е, кає, десь у мене є жінка і діти, поїду заберу і їх». Прибува в свою слободу, став до брата на квартиру, распитує, як він живе, а сам не признається.—«Та шо, кає, було нас двое, та один волоцюга, такий сякий, хто зна де й дівся; та хоть би сам пропав, а то взяв у мене коняку тай ту, хто зна де, заситарив».—«Шож у ёго й жінка була?»—«А як же! Покинув її тут з дітьми, так вона стала табакком заніматься та так провонялась,» шо я вже її і до себе не пускаю.—«А чи не можна її кликнуть, я таким убогим хоть за царство пожертвую».—«Та як угодво, той можно; підіть, работники, кликніть ту табашницю!»—Приходе вона, стала у порога, поклонилась.—«Чого ви, братіку, мене кликали?»—«Хто там тебе звав? он чоловік пожелав пожертвувать тобі на бідность». А той і кає: «Деж твій муж?»—«А Бог ёго святий зна, пішов десь зароблять тай не чути, а я сама з дітьми табак сію та с того і питаюсь». «А діти живі?»—«Та благодарить Бога живі».—«Ну, це харашо, шож ти мене не пізнала?»—«Ні, кає, паночку, почім я вас знаю».—«А я ж, кає, твій муж».—«Шо ви, Бог з вами, смієтесь з мене!»—«Та ні, от-так то ми жили, те то в нас було».—«Так, кає, распізнались. Ну, кає, тепер поїдем зо мною, а ти, брате, якого тобі завгодно коня з моєї тройки вибирай». А той брат і собі:—«Шо, він пішов харпаком та тепер який, а як я с тисячами!» Зараз поспродував все, поїхав в город, построїв дома,

давни, тисяч на двадцять товару набрав, в купці записавсь, торгує. Поторгував год, почитав, аж стало десять тисяч, на другий уже п'ять, там уже і тисяча, та так перевівся, що вже до брата життя пішов.

(Сл. Олексієвка. Алекс. узда, раск. «чоловік». Зап. Манджура).

Ср. Чубинск. т. I, стр. 216.

20. Таланъ — участь богатаго и бѣднаго.

Кажуть, у кожного чоловіка є свій талан. Іншого такий талан невиспуций, робить, не спить жодної години. Як у кого такий талан, тому чоловікові й добре, бо як скоро талан робить, то чоловік спочиває. Ну, як талан засне, тоді чоловік сам без свого талану уже ради не дасть собі. Вже скоро талан спить, то чоловікові тра робити. І робить чоловік, і нема йому користі... талан у нього спить. Так говорять, а, каже, в кожного, в кожного свій талан.

(Изъ тетради Вл. Менчица).

21. Деньги — смерть.

Чоловік найшов в лісі гроші. Як откопав їх, то повна скриня грошей. Став той чоловік над тими грішми і на весь ліс дереться: «квалт, смерть!»..

Той ліс був чималий і в нѣму сиділо 12 чоловіка гайдамаків. Ото ті гайдамаки почули, як той чоловік став квалтувати, і прийшли. Прийшли, роздивились що за чудо? Хочай були гайдамаки, а все здивувались. То не б'ють того чоловіка, а питають: «деж та смерть, чоловіче?» — «А це ж гроші в скрині, каже той чоловік, це ж смерть і є». — «Хто?! це смерть?! Ну, підожди, оступись но ти, ми ще цієї смерті не боїмось!» Та ото чоловік той оступивсь, а гайдамаки взяли тую скриню і потяглись в гуштовину з нею... Гайдамаки пішли, і той чоловік затих і пішов собі своєю дорогою. Грошей у скрині дуже багато було; гайдамаки коло теї скрині стоять, от як подуріли всі. Така сила грошей! кажен думає: «колиб мині така сила грошей!» Ідні послі того пішли купувати ласощів, 6 чоловіка пішло за ласощами, а

других 6 гутують обід. Так не зможались ті, що за ласощами пішли, щоб не ділити тіх грошей, то оце накупили ласощів—«нехай же прийдем, то отдамо тим ці *макотини*, тай отроїмо ціми *макотинами*, то вони не знатимуть нічого, як раз наїдяться отрути»... Гроші тоді ми самі поділимо... Ті змовляються на тіх, а вже тії, що обід готували, насипали в страву отрути, чкають тіх, нехай прийдуть, то наїдяться, щоб полопались.. Таке їдні другим лихо готують, і їдні про других нічого й не знають. Так і вийшло, що їдні других нагодували трутизною, так і не постереглись, як наїлись трутизни... Так і пропали всі 12. Той чоловік тоді прийшов до їх мертвих і каже до мертведів: «от ви й не вірили, що в грошах смерть; тепер от всі пропали; бачте, що я правду казав. Тепер я заберу гроші!»..

(Запис. Вл. Менчиць).

22. Богачи.

Зайшов до мене шинкар Василь, та ще хтось, не знаю, лучивсь. «Ось новинка, кажуть, у Смолянці. Смаленко Михаль умер».—«Жалко, озвався хтось: гарний чоловік був, хоч і багатир, та нічого собі чоловічок».—«Який чорт, кажу: здирщик і сей був: позаторік у Михаля Абраменчука жилетку хотів виманить, що я подаровав, так той не дав таки; а із карманів усе чисто повибрав, сірники там, губку».—«Де вже бач захотіли добра в багатира: собака собакою завжди буде,» каже шинкар.—«Ні, кажу: от і меж Смалями єсть гарний чоловік, Кондратович Хведор».—«Єге, озвались усі гуртом; так хіба ж Хведор багатий? Хведор таки ж голий, як і ми; у ёго иногді хліба до нового не стає; Хведор то гарний чоловік, та од того він і гарний, що голий, а не багатир».

(Изъ черниговск. тетради А. И. Л.).

23. Богачи и бѣдняки, см. отд. VII №№ 18—22.

Вогъ испытываетъ тѣхъ и другихъ.

24. У бѣднаго и чортъ души не покушаетъ, см.

отд. IV, № 25. **Чортъ и бѣднѣй шляхтичъ.**

25. Епідемія на крестьянахъ.

Приміром так—шли ми в Пінське. У лете так було, і тоді на народ нездорово було. Чогось так народ дуже болів, а шоб яна значить слабість, той незнати,—ні холера, ні хто ёго знав. А слабого народу, той Боже шо на кажнім судні: то половина людей не встає. Страх, біда. Я ще на Мазирі заслаб. Неділі два лежав, шо й не вставав, лежу як волюда, ну да Бог дав, шо памяти все не тераю. Подойшли до Пінського, ще знав як підходили, а далі нічого й не знаю, обезчувствів геть. Ото наші, спасибо, не покинули мене, вертались з Пінського гилярою, той мене положили в гиляру, та волю порома кидали гиляру, той мене ніде було дить, покинули коло поромщиків. Ше спасибо їм, розказували поромщики, вони ждали мене, стояли там довго, думали все, шо я одужаю. Ото як пошли вже наші, я й оставсь піля поромщиків, а слабій такий, шо насилу памятаю, де шо робиться. Вони мене положили піля куреня, так все на однім місці й лежу. Ото полежав я там, полежав, легче мині, дучче трохи; я памятаю, а встати все не можна. Аж так ідуть люде гилярою, роспитую, куда; до Любеча, говорять. Добре, саме й мині туда тра. Прошу я тіх людей, чи не взяли б вони й мене. Просив дуже їх, ото вони й стали казати: «давай карбованця, то возьмемо». А в мене гроші туді були, рублів 20 було». Я їм даю карбованця, прошу так: «не кидайте, возьміть с собою, я з тіх саміх сторін. Та от занедужав, шо і йти не можна». Подивились ті люде на мене, я тільки тільки шо дишу; виболів, дак такий слабій, шо й не двигну нічим. Дивляться вони на мене та й кажуть: «а шо ёго брать, помре, тоді стуй через ёго». Ото й не захтіли мого карбованця. Поплили собі, я знов оставсь пуд курінем.

Лежу я знов там; правда, поромщики нічого не кажуть; стану просить води, води дадуть. «Чоловік, кажуть, слабій лежить, нехай полежить; може дасть Бог ёму, шо подужшає». Дак оце я лежу. Ото жидки і побачили мене, стали питать ото й кажуть: «Ти тут лежиш, да ще возьмеш помреш; не лежи тут, не можна

тут тобі лежати; або вставай та йди, а ні то в лазарет тебе отправим. Вставай йди, а ні в лазарет одвезем». Думаю собі: «міні в лазареті без смерти буде смерть, оно певно в лазарет одвезуть, так уж годі міні жити. Тра йти, надумавсь собі. Лучче так де помру, аби не мучитись в лазареті».

В мене одежі було дві свиті, забрав я своє; оце що піднімусь, то і впаду; пройду ступинь або два, той повалюсь, повалюсь. Так як до того дуба, може разів півдсятка падав. Нічого, як став я йти, якось начеб не так, лучче міні; я все підхожу, окремезнів трохи. Став я йти... не можна багато йти, підойду трохи, то зараз тріба й оддыхать. Сяду, одишу, якось остепенивсь на ногах. Коли як найшла туча, як врїзав дощ, стояла збоку ялинка; сів я під нею; шож? дощ мочить, вмочив мене зусім. Рушив я знов у дорогу, захтілось води напитись. Підійшов до річки, лежить і там під кручею три чоловіки, придивлюсь лучче, такі болни як і я. Став я роспитуватись у них, так вони ще аж з за Королевця.

Спочили ми; давай тепер іти в штирох. В шинку я взяв булку і риби; шож?-неможна їсти, оддав так все тим людям, а в них грошей, а ні по копійці. Вже підшли ми геть туди до дома, вже я й розійшовсь з тими людьми, і то так іду я полем, аж іде напротив мене чоловік; роспитав звітивль я і то говорить до мене. «Дак це б то за тебе питають там чоловік з хлопцем. Розказували, що перечули який ти слабій і поїхали за тобою, а в домі там у тебе знов лихо; казали, шо твоя жінка померла». Говорить так до мене чоловік, а я й думаю. «Невжеж то у мене жінка померла». Знов той чоловік говорить до мене, розказує: «то ті люди говорили, шо ще й син у мене помер». Розменувся я з тим чоловіком; якось йти міні не можна, так міні нудно, сів я спочити трохи. Коли це так іде напротив мене возок, придивляюсь лучче, аж так і єсть: свого коня пізнав, син на возі менший сидить. Я вже і не роспитував у них нічого, мовчки сів та й поїхали... Приїхали в двір, так і єсть; жінка померла і хлопчик був літ 13 і той помер. Мати оставалась, то болезнь скоропостижна най-

шла, боліла; не могла за хазяйством смотріть, вся мезерія так і спустошилась. Є! біди, біди колись було, може хоть на старість менше буде.... (Изъ тетради Вл. Менчица).

26. Св. Юрій—врестьянскій Богъ, см. от. VIII № 33.

27. Черти въ видѣ пановъ и паничей,—отд. IV, № 9 и др.

28. Пѣсня о „Правдѣ“ въ панскомъ дворѣ.

(Разказъ Колесницького кобзаря Ёсипа).

— Ви б, дядьку, Ёсипе, *правди* ще нам заспівали.

— Е, *правди*! Де тоєї *правди* все набрать! Вона, небожу, така, сян *правда*, що иноді й за кривду придеться. Бог з нею! Бач, там про панів тес, до що....

— Да ти, дядьку, що мене опасуєся? Нічого, співай собі на здоров'є, я сам цю пісню співаю, у мене вона єсть записана.

— Ні, ні, дядьку, ти не опасуйся: вони нічого, їм що хоч говори, що хоч співай... вони й сами....

— Воно, звісно, коли розумні люде.... А то була раз мині кумедія з сією *правдою*.... Да й я таки не промах! Був я в Ніжині; хожу рангом по дворах: то в оден, то в другий, де граєш, де псалму заспіваєш, а де тільки помолиєся; звісно, нашому брату з миру жить треба, в подаяння. От уходим у водни двір, чую, крик такий, що й Господи! Прислухавсь, та й малий таки шепче,—звісно, воно бачить,—аж то пані з хрестянкою своєю муштруєся (тогді ще хрестяне були і все тес); зичить пані так, що й Боже мій! я відтуля, цур вам! Коли чую, пані лєсь тую хрестянку по щоці, а далі і вдруге, і втретє, та все: «брешеш, шельмо, брешеш!» Дівка тая як заголосить; «отака, каже, усе у вас *правда*! Он старець божий у дворі (вгледіла мене, значить); ви снажить ёму, щоб він вам *правди* заспівав; от у ёго *правда*, так так, не така як ваша!» Пані наче й одишла, давай звать мене: «іди, заспівай *правди*. Якої ти там умієш *правди*?»—«Що ж, кажу, судариня, се пісня важна, трудна; як дасте шість шагів, то заспіваю».—«Та співай, каже, ще й торговатимєся!»—«Ні, поки не дасте, не заспіваю».—А я знаю, зна-

чить, що як я виспіваю усе по правді, то вже не получать мині грошей, ще й у шию виштовхає. Довго вона приставала і лаялась, мужиком звала, так я—ні, та й ні; мусила вона виняць шестишаговика, дала мині. Я того шестишаговика в кишеню зараз, потім виняв спід поли ліру, сів собі гарненько на рундучку. «А ну-ну, каже пані, почуем, яка там у тебе правда».— «Та й послухайте ж, кажу. І почав. Як проспівав же теє, що

Уже тепер правда у панів у темниці,
А щира неправда з панами в світлиці,

Та, що

Уже тепер правда у панів у порога,
А щира неправда сидить кінець стола,

Та

Уже тепер правда у панів під ногами,
А таа неправда сидить із панами,—

так моя пані так і сказалась, зараз і грімнула на мене: «Сякий ти, каже, такий син, як ти смієш, грубиян, співають мині такеє! вон! Іш ти, каже, шельмо,—се вже на ту бідну хрестянку, яка сама с..... дочка, такого й с..... сина й найшла. Постой же, дам я тобі правди!» та знов на мене: «Вон, каже, мерзавець, женить ёго в шию кулаком!» А тут, значить, як заграв я, то вся двірня походилась: лакеї, кучер. Я скорій до хвіртки, хай вам чорт! А вона все репетує: «Женить ёго, грубияна, в шию, в шию!» Так звісно, люде тії бачать, що я мевиноват, за що б їм бити мене? Один, правда, якийсь нагнав мене коло самої вже хвіртки, та легесенько за шию (се бач, щоб пані подумала, що він єї й справді послухав), та й каже мині: «Іди скорій з Богом, старче: бач, стерво як і сказалась, мо, чи не лопне». Дак я так благополудшно й вийшов. Добре ж, що я битий уже чоловік, знаю добре тіх панів, таа шестишаговик і є в мене, а то б не дала й копійки. От яка була мині кумедія з сією правдою!

• (Изъ черниг. тетради А. И. Д.).

29. Панъ лжець.

Іде барин степом та:—«а стой, кучер, вот тут я зайца убіл та ватопіл з нево триццять хунтов жиру».—А кучер і собі:—

«а тут, пане, скоро буде місток». — «Какой?» — «Та такий, що брехунів бере». — «От переїхали гони». — «А што, далёко этот мосток?» — «Та там, пане, за горою». — «Знаєшь што, триццать, не триццать, а дваццать будет». — «Зїхали вже на гору». — «А што далёко мосток?» — «Та он видно». — «Знаєшь што, дваццать, не дваццать, а хунтов десять будет». От уже і в долину спустились. — «А што, де мосток?» — «Та зараз зїдем». — «Знаєшь што, не било в том зайці ні каплі жиру; проето как дохлий». — «А мосток де?» — «Та розійшовсь, пане, як зайчий жир».

(Манджура).

30. Панъ ищетъ счастливаго мѣста.

Пита пан кучера: «Што ето, брат, ти как сядешь до ветру так у тебя і гатова, а вот я раз пять сажусь — никак не отдѣлаюсь?» — «То я, пане, кае, щасливе місто знаю». — «Покажи-ж і мне». — «А от доїдем». Проїхали трохи. — «А што, далёко?» — «Та от-от за горою». — «То-то, а то мне уж трудно». Ще проїхали. — «Де-ж оно, я не видержу?» — «Та й оїдайте». Справивсь пан. — «Ну де-ж твое щасливое место?» — «Та це-ж воно, пане, і е». Тоді став пан знать щасливе місто. (Алекс. у. Манджура).

31. Цыганы и їда.

I. Надъ цыганомъ святые смѣются, — отд. VIII,
№ 26 Богъ, Св. Петръ и цыганъ.

II.

Варив у полі один мужик у вечері кашу; було так під осінь, на дворі холодно, мокро; коли се приходе циган неодягнений, змерз як собака, помок, поздоровкась і сів біля вогню грїтись, а далі й пита мужика:

— «Що се ти, дядьку, вариш?»

— «Вечерю».

Трохи згодом циган і каже:

— «Оце, дядьку, звариш та будемо вечеряти?»

— «Будем, та не всі,» каже мужик.

Зварились голушки; от мужик здїма казанок, а циган все тани, щоб він як небудь прийняв ёго до гурту, й каже:

— «Так оце вже, батечку, й їсти мемо!»

— «Їсти мемо, та не всі», каже мужик.

Зняв ото він казанок, сів та й вечеря, а циганові не дає. Циган бідний, та тільки слинку ковта, а їсти хочеться; дивиться за день добре виголодався. Попоїв мужик, наївсь, а потім, посміявшись з цигана, дав і йому. Галушки були добрі, накидано густо, сала теж чимало положено, так що циганові з голоду такими показались, що мов він нічого такого смашного й зроду не їв. Ото добре наївшись, подякував, а потім дума: тривай же, нехай і міні жінна зварить такого, тільки ж як воно зветься?

От він і пита мужика:

— «Що се ми, батечку, їли?»

— «Се ми їмо, цигане, балмус!» сміючись каже мужик. (Балмусом звуть як що небудь дуже густе, щоб то не було,—а як густіше ніж йому слід бути, от і балмус. Так ото і мужик назвав балмусом галушки, що були густі дуже). Циган почувши, що балмус, зрадів, і на другий день раненько гайда до дому, іде та все, що ступне ногою, та й каже: «балмус, балмус, балмус,» щоб не забути.

Люде його стрічають, сміються, а він усе: «балмус, балмус, балмус», а далі дійшов до потічка, став переходити, підкачав штани, роззувсь, забрав на оберемок, іде йде через потічок та заклопотавшись поки роздігся, та як й через воду йшов, то все остерегався, щоб не замочитись, і забув про балмус, що треба казати що разу, як ступне. Перейшов на той бік, одігся, став іти по сухому, ступнув та й здумав, що він щось казав що разу ступаючи, поки аж дійшов до потічка, а перейшов потічок, його і не стало, значить загубив у потічку. Ну, недовго думаючи, роздігся і давай бродити по потічку, шукати загублі: топчився, топчився, не найде. Коли се іде якийсь пан, дивиться, що то циган там робе?

— «Що то ти, цигане робиш?»

— «Та тут, паночку, загубив таке, що хто його зна й яке».

— «Та що ж ти загубив?»

— «Та не знаю, паночку, що воно й є; тільки щось дуже гарне».

Що він згубив? дума собі пан. «А підіть, хлопці, гукнув пан на своїх людей, пошуйте, що там циган загубив». Ті схопились, пороздягались і давай усі топтатись та шувати. Топтались, топтались, нема. Годі, кажуть, пане, то мабуть він або дурний, або з глузду зеунувся! взяли повиходили, поодягались, стали сідати, а кучир і каже: «Через ёго, біса, тільки загаїлись. Коній з потічка можна б напоїти, а то воду збовтали, і на воду непохожа, така як балмус». Як же почув се циган, як попре до дому, та все балмус, балмус, балмус, і чобіт не набував, вхопив на оберешок, щоб швидко добігти та балмусу не забути. Прибіг до дому, до перелазу, став перелазити та й забув уп'ясть. Увійшов тоді в хату такий сердитий та понурий, та й напавсь зараз на жінку. — «Звари міні та й звари!»

Та пита: «чого тобі зварити?»

— «Та того, чого міні хочеться.»

— «Чого ж тобі хочеться?»

— «Та вари міні, матері твої се та те?»

— «Та чого ж тобі зварити?»

— «Вари міні зараз, сяка та така, та не довго думавши її в ухо, а далі і в друге, давай товкти; та бідна заюшилась, плаче, а дівчинка, років п'яти, сидить на полу, дивиться та, звісно, жалко стало ёму матері. От вона й плаче та й каже. «І, Боже, Боже! побив тато маму зовсім на балмус». Циган тоді перестав бити, та як закричить: «бач, сяка та така! тебе і б'єш, а ти дурна; он мала дитина, та ана, а ти не знаєш... Звари міні балмусу».

(Изъ тетради Вл. Менчица).

III.

Чув од Лихачівця на храму у Сіренкових:

Увійшов я, каже, в хату; дивлюсь стоять якісь цигани. «Чого се вони», питаю жінки. — «Та се за милостинёю, каже, дак я дала й хліба, й сала шматочок, а вони все не йдуть». — «Чого ж ви ще,» питаю? — «Чи нема ще, просять, борошенця, або сорочечки старої, дитячої, — подарить ради Христа». — «Пошуйте», — кажу жінці. Найшла вона й сорочку і борошна. — «Іще б, кажуть, солці дробочок, та пшонця. — То й найди, кажу, солі, а пшона нема:

є просо, та не товчеше; а проса вони, значить, не беруть,—де ёму ёго товкти. Дала й солі. «Ще крупців; вжуть, премьких, та картопельни кришку на юшку». — «То й унеси,» кажу жінці. От вони й пішли собі з Богом, подякувавши. А то ж як не десь: я не дам, другий не дасть, третій,—як же ёму жити у Бога, де він візьме? Аже ж ёму з голоду, значить, треба пропасти; на те він циган,—такий уже ёго хліб.

(Изъ черинг. тетради А. И. Л.)

IV.

Найшли циган з мужиком сало та м'ясо, тай заспорили, кому шоб.—«Давай, каже, циган, хто скаже їдним словом: ёало і м'ясо,—того все й буде». Чоловік думав, думав:—«та шо, каже, так і буде м'ясо і сало». — «Є, ні, каже циган, м'ясало». — Та й забрав.

(Александр. у., зап. Манджура).

32. Цыганская семья.

—«Вже ж ти, мій синочку, на ярморку нарадувався; вже ж твій татусь ріднесенький помер, лежить на лавці, як лебідь білесенький; ладанцем і пахне. На ж тобі, синочку, три цілкових та піди до попа, нехай він твого ріднесенького татуса захов». —

Прийшов він до попа.

—«Чи заховаш ти мого ріднесенького татуса? лежить на лаві, як лебідь білесенький, ладанцем і пахне».

—«А дася ти, цигане, три цілкових?»

—«За що?! за таке стерво?» за такого падлюку? лежить на лаві, як горіла головешка, вискалив зуби як скажена собака! я тобі ёго прив'язу вирівкою за шию, хоч ти ёму ..... с... с...

—«На ж тобі, нене, гривню грошей та піди на базар хороший, та купи риби тарамі, та намочи її зарані, та похв'яни слога попихайла та попифайла, шо він тебе попинав та поширав..... Шоб тебе, нене, понесло на чвиги та миги, та шовище шатра, та на гаряче кавадо, шоб ти собі ..... опекла. Шоб тебе, моя нене, понесло на чвиги, та на миги та повище шатра, та шоб

тебе, моя нене, вкинуло туди, де рідний гудіш варять та по-трошку сала кидають».

— «Ой ти ж, мій синочку, мій синочку, за що ти мене огорчавш, гіркими словами побиваєш?»

— «Цить, цить, ... бо як ходили на помову леваду трусів збирать, я тебе сім раз» . . . . .

. . . . .

(Въ Алекс. у., Екат. губ., Запис. И. Манджура).

33. Жида громъ не бьетъ,—отд. I, № 42.

34. Жида чортъ беретъ за десятину,—отд. IV, № 31—35.

35. Происхождение поляка

Як творив Господь разні народи, зробив москалів, хрещуців, татар, ногайців; треба ще поляка; хвативсь, аж глини нема. От він взяв та з кіста і зліпив тай поставив всіх сохнуть рядком, а сам пішов. Біжить собака, нюх одного—глина, нюх другого—глина, нюхнула поляка, аж хліб—вона ёго і ззіла. Приходе Господь—духнув—пішов москаль, духнув—пішов хрещуц; всі народи пішли, а поляка нема.—Де поляк? Собака ззіла. Пішов Господь та на мосту і догнав; як вхвате її за вуха, як ударе об міст, вискочив пан Мостовицкий, як ударе об землю пан Земнацкий, як вчеше татарина по брюху—вискочив пан Брюховецкий, тай пішли.

(Бупяньскъ. Манджура).

36. Панъ ляхъ — безпомощный поросенокъ, см. отд. I, № 6.

37. Перевертни или люди мѣшаннаго происхожденія.

Перевертни то як батько, або мати *руські*, на тім світі їм міста не буде. Як прийдемо на той світ, то за москалів буде Микола, а за нас Юрій. То як іде москаль, Микола каже.... каже: «мій» тай бере собі, а як наш, то Юрій собі бере, а як йде перевертень, Микола каже: «це мій», а Юрій: «ні,

мій» тай заведуться бунтуватися. А далі: «чим нам за ёго бунтуваться, хай оддамо ёго чортам»; тай проженуть в пекло.
(Купянскъ. Манджура).

38. Великорусскій и Малорусскій языкъ.

Загубив чоловік торбу, а в їй була сокира, ковбаса та паляниця, а москаль ішов ззаді тай найшов. Догоня того чоловіка, а той і пита: «А шо ти не находив торбинки?»—«Какой?»—«А в їй сокира, ковбаса та паляниця».—«Э, нѣтъ! я нащоль мишокъ, а в немъ тапоръ, какое-то кручоное мясо да пироги».—«Е, це не мое».
Ср. Аванасьева, Р. Нар. сказки, 1873, III, 511. (Купянскъ. М—ра).

39. Русскіе заказывають евангеліе отъ общества.

а. Согласилось чотири мужики: Иван та Семен, Марко та Матвій евангеліе в церкву купить. От сложились, чи по сту, чи по стіки рублів, справили і оддали попові. Приходе неділя, пішли вони в церкву, а піч і чита: «От Іоана святаго евангелія чтевіе». Пішли на другу—од Марка, на третю—од Луки, там од Матвія. От Семен як розсердиться, як побіжить до попа:—«Хіба ж ми, батюшка, не однакові гроші платили? Од тих читаете, а од мене й нема!»
(Купянскъ. Запис. Мав—ра).

б. справили *руські* ¹⁾ обществом вангелю та пішли в церкву; от піч і чита: «От Матвія святаго евангелія чтевіе». „*Што ти, батька, од Матвея—то читави, ти читай од общества*“.
(Алекс. и др. у., Зап. Манджура).

40. Солдаты воръ.

Украва солдат у хазяїна леміш тай сховав у ранецъ, а жінка хватилась:—«Де, чоловіче, леміш?»—«А там де небудь. Хай ватра у ранці найдем».—А салдат почув та: «Вот шельмец, как это он узнал, што леміш у ранце? он колдун!» та той леміш з ранци і положив.
(Купянскъ. М—ра).

¹⁾ Русскі на лївомъ берегу Днѣпра значать великорусси.

41. Солдаты и Хозяйское дитя.

А то, значить, у однієї жінки та був на квартирі москаль. От раз її не було дома, пішла кудись, а дома zostався хлопчик; вона ж там загаїлась так, що воно й виголодалось. Як на те москаль їсть хліб; от хлопця, щоб як небудь дав йому москаль хліба, а просити може боялось або соромилось, і давай співати: «Мати хліба не дає, мати хліба не дає!» (он москаль почує, та сам йому дасть). А москаль як закричить: «*Что ты, подлец, орешь!*» а хлопця тоді наче розсердившись: «В своїй хаті та не можна й хліба співати!»

(Записав г. Забадько, вь Зиньковскомъ уездъ, Полт. губ.).

42. Объявшійся солдатъ.

Один раз москаль стояв у селянина на квартирі, діждали святого вечора. Стали вечеряти, страва була добра і в волю, чого москаліві на квартирі не часто трыпляється. Він допався і обьявсь. Полягали спати; москаліві не дає й заснути, качається, не влече (живіт болить). От він тоді й питається селянина: «Хазяинъ, что у васъ дѣлають быку, когда обьестца?» (Бач стидно казати, що сам обьявсь та не влече). А селянин і каже: «возьмем батіг та добре прогоним, то воно усе й пройде». Москаль тоді й каже: «нельзя ли, хозяинъ, и мнѣ такъ сдѣлать?» — «Чом нільзя? можна, ходім на двір!» Узав селянин батіг, вийшли на двір, тоді давай чистити москаля по живках так, що той аж підскакує. Як же вже москаліві дойняло добре, то він тоді: «хазяинъ, ты не бой, а только помахивай, и я самъ буду бѣгать!»

(Изъ тетради Вл. Менчаца).

43. Солдаты чаю просятъ, (Добре дуть, як дадуть).

Пришов солдат в шинк, а люде чай пьютъ. — «*Эхъ! вотъ бы чайку попить, да баюсъ, штогъ не абжечься!*» — «А ти, кажутъ, душ!» — «Да! добре дуть, як дадуть!»

(Лебек. у., Харьк. губ. Запис. Н. Манджура).

44. И собакамъ надобешъ паспортъ.

То колись був у чоловіка старий собака, він ёго взяв та й прогнав.—«Дай же мні, кає, белет, шо я в тебе жив». От той чоловік написав і пустив ёго на всі чотири. Ходив той собака, ходив, баче нема у чоловіка собаки, він взяв і пристав. Приряди ёго, жеве він собі десь, другий, коли це баче kota, може такого здорового як і сам, а вони до сёго дня один одного і в вічі не бачили.—«Ти хто такий?»—«Я, кає, кіт, живу в хаті, хазяїна стережу, а ти хто?»—«А я, кає, собака, ходю по белету, їдву на дворі, хазяїна стережу».—«Деж твій белет?»—«А же ось під ногою».—«Дай мені, я сховаю, а то піде дощ та й помочить».—«На, кає, та як потребую, то верни». От і стали вони товаришами. Тіки кіт раз в ночі побіг за мишою та й пустив той белет у солому, а хазяїнка вдосвіта топила та й спалила. От став той хазяїн того собаку проганять, він вчезав kota та: «давай мій белет?»—«Нема, кає, загубив». Собака як кинувсь і розірвав kota. А не спали кіт ёго белета, вони б і досі товаришували, та й собаки б не блукали. М—ра.

45. Острожная цивилизація.

Як ходили ми с товаришом на заробітня та не заробили аж як есть нічого, нема й на тютюнець. Йдемо вме до дому—аж іде купец.—«А хто мені, пита, гроші перелічить?»—«Я, кажу, можу». Товарищ пішов собі, а я як узявсь, як узявсь лічить та налічив цілих три купки.—«Це, думаю сам собі, буде мні на тютюн та люльку до самої смерти. Та взяв купця вбив, в яр заводів, гроші забрав та й пішов собі. Тіки дивлюсь, біжить становий та до мене.—«Ти на шо купця вбив?»—«На шо? тепер буде мні, кажу, на тютюн та люльку до самої смерти».—Тут зараз взяли мене під руни, посадили на таратайку та прямо до станowego.—Ввели мене в горницю, посадив мене становий, побалачали ми, розпитав він мене, шо як, відкіля, а далі прене-сли пута залізі та на ноги й на руки наділи та повели й посадили у таратайку. Як учистили ми, а пута тіки дзінь-брязъ,

дзінь-брязь, а мині то і гарно. Приїхали аж у город, дивлюсь я стоять горниці такі ловкі та високі, а вікон багато, багато. От, думаю, добре де жити, як би мині. Аж воно так і єсть: стали ми біля тих горниць, тут салдати підійшли, давай мене висажувать. Ідемо ми, всі роступаються, а воно тікі дзінь-брязь, дзінь-брязь, а мині то і гарно. Одвели мині там горницю, ходю я сам собі, сплю сам собі, ніхто не міша, тікі одно шо тютюну нема. От живу я собі тай живу, вже трохи й обридло. Коли це в неділю глянув у вікно, аж на дворі миру сила, салдати з хувіями на сонці так і сяють, в барабани б'ють, а по середині явась висока таратайка стоїть.—«Чи не мині, думаю, їхать?» Коли так.—Приїшли солдати, взяли під руки й ведуть, а воно дзінь-брязь, дзінь-брязь, а мені то і гарно. Посадили мене на таратайку, ще й прив'язали, щоб не впав, на коліна шапку положили. От як поїхали, в барабани вибивають, хвувії сяють, миру за мною суне та все хто шага, хто копійку, а хто й п'ятака все мені в шапку кидають. Це, думаю сам собі, буде мині на тютюн хоч і ті пропадуть, а воно тікі дзінь-брязь, дзінь-брязь, а мені то й гарно. Виїхали на вигін, дивлюсь я, поміст стоїть, а по середині стовп. Стали мене на той поміст зводити, щоб всім виднійш було, а воно дзінь-брязь, дзінь-брязь, а мині то і гарно. Поставили до стовпа, мир на мене дивиться, а пани читають собі шось. Аж тут сходе на поміст парнюга такий, сорочка на йому червона, штани плашові й скриньку під плечем несе.—«Здрастуй, каже, земляк!»—«Здрастуй,» кажу.—«А скидай, каже, сорочку?»—«Як же ж це я буду перед людьми голий?» Він як сіпше мене за груди, так і зніс сорочку.—«Шо ж ти, кажу, сикий такий, хіба ти мині її справляв?» Та ёго по виску. Господи, як розсердиться він, як ухвате мене, як укруче у кільця, як вийме з скриньки пугу, як учисте мене раз та в друге, так я і світу божого не побачив. А там утомивсь, підвів мене, приставив до лобу салотівну, он таку як у нас баби сало на борщ товчуть, як стукне кулаком, так мені кров очі й залив. Та на таку роботу зослали, шо як на роботу йдеш, то пугою раз потягне, та з роботи йдеш, то ще раз.

(Харьк. губ. раз. чоловік. Зап. Манджура).

X.

Преданія в лицахъ и явленіяхъ политическихъ (историческихъ).

1. **Кочевые вожди народовъ** (богатыри),—см. въ приложеніи послѣ XI отд., № 10, два камня „*Богатыри*“.

2. **Князь Володимеръ.**

(Отчего по свѣту дороги кривы?)

Князь Володимер був царь на ввесь свѣт. У ёго була хороша жінка. Якъ їде було з нею на возі, да усе озирається на еї да любується да милується, то геть коні зараз і звернуть з дороги да й покривлять її.

(Запис. П. Лукашевичъ).

3. **Еще о царѣ Володимерѣ**—см. въ отд. XII, № 3 (**Михайлъ и золотыя ворота**).

4. **Орда татарская.**

1.

(Баба выдала себя и сына).

Було колись ляхо на Україні, татари забирали силою до себе нашихъ людей. Люди ховались, хто куди знав. Якъ забачать, бувало, що йдуть татари, то зараз самі побѣють в хаті горшки, порозривають подушки, порозсипають пирья по хаті, а самі ховаються. Татари якъ зайдуть, бувало, в хату, побачать, що пирья розсипано по хаті, то йдуть дальше, бо думаютъ, що тѣт вже були татари й нікого вже з христьян не зосталось. Ото в одному

селі татари вже всіх забрали, зосталась тільки стара баба з сином Юрком. Побачила баба, що вже до неї йдуть татари, розсипала пір'я по хаті, а сама з Юрком сховалась під штандари. Вбігає татарин, бачить, що в хаті все побито й понівичано, повертається й хоче йти назад. Але побачив на лаві цибулю, взяв її, вкусив, тай плюнув й каже: «Який вислий постернак!» А баба й забулась, що то татарин тай каже з під штандар: «то не постернак, а цибуля». Татарин зрадив, киває до неї пальцем і каже по татарський: хар, хар! а це значиться по нашому: «Йди сюди!» Баба д'яго не знала, та видазить з підштандар й каже: «вличуть, Юрку, й тебе,» вилазь но, та й тягне ёго за полу. Витягла ёго, тоді татарин крикнув на своїх і взяли їх обох. Отак то через дурну бабу й Юркові досталось!

(Казановна Звенигородського уѣзда. Запис. Евг. Воржесъ).

2.

Це цяя орда перед Катериною була, певне. Е, каже, біда тоді була; сохрани, Господи, яка біда! Лихо тоді було. Тепер упросили Господа милосердного, тепер добра, ади колиб ще молились, може щаб Господь помиловав. Тоді на возі піч, на возі й хата, на возі родились, на возі женились... Оце прійдуть в ідио село, то там беруть людей, а в другому то видають.

(Зап. Вл. Менчиць).

3.

5. Шолудивый Бонякъ—см. въ отд. XI, № 5 (Буяково замчище и Настина могила).

6. Сторожевыя могилы отъ татарскихъ набѣговъ,—см. XI отд., № 7.

7. Литва,—см. въ отд. XI, № 1 о башнѣ въ ст. Быховѣ.

8. Ногайцы,—см. XI отд., № 2.

9. Татары и козаки,—характерники.

То була козаччина, і орди тоді ходили. Оце з могили похилив віху, люде годі робити: в котру сторону віха похилилась, туди втікати тра. Найбілиш ковалися по очеретах. Оце люде

поховалися, а він — лихо ма і де це над водою, і гукає, да тихо от наче ёму страшно, боїться, щоб ёго не почувли: «Степана, Степана!» Або згод: «Іване, Іване! обізвись же!». В Придуччмі тоді був отаман і в нёго було 50 козаків. То Іван до малого сєда, воно тепер «Котижинці», а перше іначе авалося, і в домашному сєді цей жив, то він тому нанові каже: «не бійся, баятку, поки я жив, ти не бійся». Бувало нажахав, то так ото говорить вдові. І такий она, як айдецься битись, то начнуть стріляти, а він розхристайться, роветивне на собі сорочку, то кулі ёму в чезуху, в надуху, наче цюли в уліг. Шей привазає, бувало, ті, знаєть, отримують, а він стоїть та: «не пійай, бієів одну! намю та пидєці!». А в Дешівцях був той отаман, як зїхалися в двох, обидва дезгирці, то цей Придучський стояв перше, а той стріляв, то нічого ёму не зробив, та тоді як бабехнув у Дешівецкий, то той як пір'я, як пух, да він і дівся...

(Запис. Вл. Менчиць).

10. Палій и татарскій рыцарь.

Палій як поїхав орду спиняти... Орда мала свого лицера, і він черш ходив з ордою, а то годі — пішов геть од орди, щоб самому добра придбати. І то зїшлись Палій і той лидер од орди. І Палій посів того лицера, звязав ёго віжками: у дванадцять стало були віжки. То вже звязаний той лидер як обгядів Палієве вісько, аж ово у Палія всєго віська що по 50 козаків. То обгядів лидер Палієве вісько і каже: «Шоб же я знав таке, то був би не давався тобі, був би боровся з тобою». Бо, бачте, як бились вони, то тому здавалось, що так як кінця світові нема, тақ Палієвому віськові. Такий то планетций чоловік був Палій і напустив туману на того козака, що од орди. Та тоді той дццер скрутнувся, то так віжки ті і перегоріли на нєму.

(Запис. Вл. Менчиць).

11. Палій, Мазєпа и Орда.

А чи є, ваничу, за ті орди в описах, говоритьсь про них? Кажуть, що по ці сторони колись то орди ходили, та Бог ёго

знає. Ще то тесть його брата, він не рідний і мову братові був, він жінці братові то приходився вітчим, то ще то тесть братів, старий Ковбаса, то каже, що про орди то він чув од батьна, а колішцину то ще сам пам'ятає. Він такий був, що аби с ким то й говорити не буде, а в нас він сидів, то, бувало, я обідати ёму пошу. Він с пасікою сидів тут од Лебединець, оце в круглину. Це, бувало, як у ёго пасіка, то ні в кого не буде такої: і роїв, і меду—всього буде. Він, бувало, мині каже: «Васильку! и коли буду йти дорогою, а побачу що рій летить, я не буду бігати, не буду ёго ловити, він мій буде. Али думайш, що тут есть що нібудь злого?!.. Дай мині, Боже, по правді так умерти, як там злого нічого не було, я но Богу молюсь, гляну на него. Оце й роскаже Ковбаса про тії то орди. Тоді, каже, проклятий Мазепа був; і зараз після него тії орди почали ходити. Мазепа воював тоді на цара руського: Тоді ще город Пятербурх не був руський, а швецький, і цар сидів у Москві. То Мазепа обтузував ёго в ті Москві, крепко коло него так прийнявся, до того на кінці прийшлося, що царові нема куди повернутись, так ёго дуже збив Мазепа той.

Всильнів так Мазепа, не може цар вже й битись з ним. Ото став цар просити у Мазепа: «дай мині, каже, на три дні спочивку». Став цар просити спочивку, Мазепа проклятий дума собі: «Вже цареві нічого не поможе це, що він просить, то можна ёму зробити, нехай ще три дні спочине». Каже на війні, то як просить спочивку собі которий, то ёму не можна цёго заборонити, має право на це всякий.—«Ну, ото випадає це так царові, нема вже звіткіль ради дати... І як раз як це робилось і тоді саме був Палій Семен, дуже великий воїн. І Мазепа проклятий як захтів цара звоювати, то Палія до турми запровадив, і Палій сидів у тії турмі 30 літ. І Мазепа то такий смілий зробивсь, ото ёму помогло, що так Палія він упорав, як Палій у турмі, то Мазепа смілій уже воювати хотъ на кого. І Мазепа хоцяй запер Палія до турми, али він брехнею туди ёго запер.

Сидить Палій у турмі, ніхто про ёго не знає, аж їден москаль стояв з другим на калаурі, стали вони собі в двох говорити і

став той москаль казати: «пропадаємо ми тут, а кагда б наш батюшка Палей був тут, не дав би він нам пропасти». Згадав це той москаль ба й до цара це донесли, що говорили за Палія два москалі; вже за Палія сам цар знає. Кажуть тому москалеві: «коли правда, що Палій ще живий, то награвденіє тобі буде, а скоро неправда, тоді голова не твоя!» Ото й послали за Палієм у поліцію. Вивели ёго з турми, подивляться на нёго, а він такий дід зробився, що вже аж труситься. Як тут ёго везти? а Палія до цара приказ везти. Коли прибігають чотири коні; владлять ёго в радно, і чотирох верхів кожному по кінцеві; і так ёго щоб везти, і щоб нігде і не здригнути..

Ото вже привезли Палія. Тепер вести ёго до цара, стали ёго вести, Палій подумав, що цара ёму найти треба, а полізе він навколішки—то цар, їдно слово що цар. Впав Палій навколішки, і сивий такий коліньми так і лізе.... Цар подививсь на ёго і собі впав на землю і почав до Палія коліньми лізти. Ну, ото й каже до Палія: «*Встань, старичок!* Порадь нас; не можемо стоять против Мазепи». Палій каже: «Щож? я стар чоловік, я стурбований; не можу я вам допомогти нічим».—«Али, кажуть ёму, тут біда така, що тра якусь раду давати». Ото Палій каже: «Просіть у Мазепи ще три дні спочивку, може, чи не поправимось за ті три дні. Коли дасть Мазепа три дні спочити, то може тоді що й буде!»

Наступили ще три дні спочивку, вже ніхто ні віська не го-тує, не строятсь там на баталію, оно коло Палія всі ходять. Він нужденний дуже був, то ёму їсти, ёму пити, всякої всячини, чого но душа бажає, все ёму є, так ёму годять, оно щоб він подумав... Тепер ще коня Палієві добрати. І коней понаганяли, звіткіль не пригнали, показують, чи не найдеться, може, здобний ёму;—то що? от, здається, кінь, Палій підійде, возьме ёго за гриву, то кінь так і впаде навколішки.... Досить того, скілько було коней, а приходиться таке, що коня не добере собі Палій. Аж їде жид, везе бочку води їдним конем. Кінь худий дуже, білої масці. Палій углядів того коня, підійшов до нёго і говорить: «Шо ти, старий, ще живеш? Ну і ти білий і я седой, ми ще бе-

лому цару послужимо». Взяв він того коня за гриву, той кінь оно головою мотнув... Ото спочив Палій, коня доглядають, кінь вже іначий трохи; ото осіддали, хоче Палій проїздити коня свого. Оце саде в сідло, то по-під черево коневі надокола і обкрутється, і говорить ото до себе: «Це старий я на старість літ здурів... граюсь наче молодий». Виїхав Палій і обставив все мазецине вісько короговцями. А Мазена проклятий сидить у кам'яному мурі на третєму етажі і чай п'є. Оце поснідати і на баталію йти. Палій подививсь, і як пустив стрілу, та стріла Мазени в шклянну попада; вислав Мазена локая подивитись, що таке; локая вернувся до хати і каже: «Є, вже Палієві короговці надокола нашого віська стоять». Мазена проклятий скопив та вихватив з цезухи аршиницку—отрути, випив і пропав на місці. Палій навіть на Мазену заряду не тратив, казав єго вісько киями вигнати, то заїняли киями тай погналі. Послі того каже цар до Палія: «*Паліюшка, батюшка!* Прогнав ти мазецине вісько, прожени ще орду!..» Палій Сежен каже до цара: «В. Й. В. міні так як старець доброго вина випити, тає міні орду прогнати. Що там... тут будо вісько, спосіб, а орда що?!..». І одібрав він собі дванадцять козаків, ото вже з ними на орду йти. Пішли вони в цю сторону де Полша. Оце стануть де ті хлопці молоді, може погуляти которому хочеться, до дівчат кортить, нехай же піде котрий без відома, що не позволиться у Палія, то вже й не вернеться: такий строгий був Палій. Він і казати не буде нічого тому козакові, али він не вернеться, десь не стане єго. А котрий позволиться у Палія, нічого. Палій був і в нашому Вчорашнєму. Він і криницю викопав, ту що ще за мостом. Вони но кажуть що то: «криниця за мостом», а вона Палієва криниця. Од теї криниці в якусь сторону, хто єго знає, в яку, Палій закопав човен грошей; не далеко пак, кажуть, од криниці вони закопані, всєго на 12 кроків, коли не знати в яку сторону од криниці.

(Запис. Вл. Меңиць).

Подходящіє рассказы см. у г. Кулища, Записки о Южной Руси, т. I, стр. 115—128. Еще рассказы о Паліе см. у г. Вл. Антоновича. Последнія времена княжества на правомъ берегу Днѣпра, стр. 10—63. Записки Юго-Зап. Отдѣла Импер. Р. Геогр. общ. т. I, стр. 298.

12. Шведы, Мазепа и Палій.

Верстах в шести от Будиня дорога розсаянет обширний Цогубивскій лес, по этому то лесу мне пришлось проходить вместе з «забродчиком» із Тарасівки і «людешиником» із Павливки (села около Зинькова). Шел я тогда із Зинькова в Полтаву. Когда минули ми лес, забродчик остановился, оглянувся.

— І, боже, який то ліс колись був.—Це саме місто *Просікою* зветься.

— Як просікою?

— А так: Швед як ішов на Платаву, тут нельзя було і проглянуть, а війска в ёго було много, от він зробив просіку, а там—шлях проложили, воно і осталося просікою. От біля нашої Тарасівки ё шлях, де він ішов, тепер він заріс, той *гостинцем* зветься, бо на той шлях попи і старики виходили ёго стрічати з гостинцем, а десь, кажуть, не вийшли, так він їх з водосвятія всіх і заняв.

— На шож він людей різав? спросил Людешиник.

— Він не бив людей, так тіки для страху; хто ёму покориться, він тому нічого.—Тоді як би не Семен Палій, не одстояли б Платави, добавилъ онъ, по видимому желая блеснуть своими знаніями и замъчая наше вниманіе.

Мазепа тоді був жоролёк, а Палій Семен у ёго генералом; от за шо то вони і поснірили. Мазепа і приказав замурувать в стінку Палія. Сидів там Палій шось довго. От швед як підступив під Платаву, а наш царь-Петр первый і обявля, чи не отстаив би хто Платави. От один старик і найшовсь і каже: «Ваше Императорское Высочество! я знаю в такой то стіні сидитъ замуруванный Семен Палій; той можетъ одстоять». Ну, зараз велели розмурувать, вивели ёго. «Шо ти можешь Платаву одстоять?» — «Могу, Ваше Императорское Высочество», та зарядив срібною кулею ружжо, як стрелне, а Мазепа з Карлом саме обідали, а та куля прямо ім в голумисок і впала та і закипіла кровью. «Е, каже Мазепа, вже Палій на волі!» Та як кинулись тікати та сами себе і порубали.—«Шо-ж то Палій зробив?»

— «А хто ёго зна, він знатник був, тиви по божому».
(Зап. И. Манджура, жежду Зеньковомъ и В. Будищами).

13. Мазепа, Палій, Полуботокъ и Разумовскіе.

От і мій дід сім год аж під шведом був». Великі чвари були і роботи доволі; а потім і одпустили на всі чотири, де хоч живи і селись!»—І Мазепу дід бачив?

— Ні, Мазепа був давно; ще мій батько од свого діда чув про Мазепу. Се ще давня давнина, ще за Палія. Вони обидва були козаки, славні лицарі. Тільки Палій був кращий і против царя не йшов, он що воно значить. Одначе вони куми були. І Мазепа і Палій куми проміж себе були, а опісля ворогували.

Се ще давно було, дуже давно, не пам'ятую й коли; тоді ще вільно було усюди: нічогісінько сего не було, що тепер; своя воля була усім людям по Україні! А от як почали некрут брать, у москалі, це мій дід пам'ятував, да це всі знають!

Царем ото був Петро, чоловік Катеринин (бачите ще був живий, то й царював, а опісля вона вже царювала). То ото довго поповозились, поки почали некрут брати. На гетьманстві, кажу, був тоді Полуботок, і, значить, орудував усенькою Україною. І шле до ёго якось царь Петро листи, некрут з Українців потребує; прочитав Полуботок, та й одписав: «ніколи сёго не було, тай не буде, щоб Українців у некрути брали; поки живий, каже, не дам, а помру, усім закажу, щоб сего не було, той не буде!»—Царь пише до ёго вдруге. Він ёму знов те ж саме! Пише і в третє та й наказує: «коли, каже, ти, Полуботку, некрут з України не хочеш давати, то прибудь, каже царь, на мої ясні очі, побалакаємо».—Почав Полуботок виражатися; узяв з собою аж чотири сотні козаків та й наказує їм: «глядіте ж, каже, панове молодці, як приїдемо до царя, не лякайтеся! не ззість! та не то що лякатися, а й шапок не знімайте, будьте, як слід вільним козакам; чи чуєте?»—«Чуємо», одказують. От так усі проміж себе умовилися та й поїхали. Приїхали в той Петербурх і до царя причвалали. Царь побачив Полуботка, та й кричить: «ти—Павло Полуботок?»—«Я, одказує гетьман, Павло Полуботок!»

— «Як ти смів моєї царської волі не вводити, некрут з Українців не дати?»

— «Так і так, одказує, некрут з роду з віку не брали з Українців, і брать не мають».

— «Не будуть?! гримає царь.

— «Поки я житиму, не будуть!» одказує гетьман. Вихопив тоді Петро шаблюку з піхви, тай притягнув Полуботка до мосту: ногу, вибачайте, так і простромив шаблюкою аж до стелини ¹⁾.

— «Що, каже, некрут не буде?»

— «До віку не буде!» — одказує.

Оглянувся Полуботок, аж ті, сучі сини, долі нимъ лежать, по-лягались! Аж плюнув мученик.

Ёго ж таки ще мучили: як почали мучити, то аж три дні мучили. На четвертий одвезли в якийсь лѣх у вріпості: коли дивляться так над вечір, аж у лѣху вогонь горить: Полуботок кончиться, праведен бувши, то коло ёго, мученика, свічки за-палились і усе навкруги освітили. Сказали цареві. Він поперед віри не йняв, далі сам пішов подивитись. Поглянув — правда! вступив тоді до Полуботка, хотів, щоб ёго праведний поблагословив. А той звів руку та й ударив ёго хрестом! Вдарив царя хрестом, та й каже: «Отце ти — Петро, а я — Павло! Я умру сёгодня, а ти через тиждень; хто ж з Українців некрут братиме, буде проклят і на цѣму світі і на тому!» — Та й умер.

Царь Петро ото приказ про некрут подрав, а другий написав, щоб з роду й до віку не було брано у нас некрут. А через тиждень, справді, і Петро вмер.

— «А як же ж почали брать Українців у некрути? тепер же беруть?»

— «Ге, це вже ёго, петрова, жінка подіяла! сіла вона царювати; а до неї підбився Разумовський, наш таки лемішівський, то оце він, сучий син, підвів так, що почали в нас некрут брать! Хоча ж би то путящий чоловік був отой Разумовський, а то зовсім ледащо. Міні козак, хозяйін з Лемішів, що ось сельце за Козельцем, таке про ёго розказував: що там таки, у їх у

¹⁾ Пологица.

Лемішах, була собі жінка, і та вона була пустийась, потано робила, з ким попало водилась, зовсім распущена, і ото привезла вона з кимсь дитину, сина. Зроче той хлопцев, звично, як байструк, на самоті, та з людської ласки. В отіх таміх Лемішах, у прадіда оцего, що міні знаємий, товар нас, і не гарезд доглядав скотину, то старий Леміш не раз ото й за чуба мняв. Далі мось так тому хлопцеві лучилось, що та в отець, священник Лемішівський, привчив его співати, і він було часом підтягає з дяками на криласі, і нічого собі. То от, кажуть, чи вибирали співаків, чи через щось інше, тільки узали того хлопця, Разумовського, до Петербурга. А ви узали, то він уже там, чорт его знає як і через що, сподобався царіці. Ну, вона его й витягла в великі нани! Як витягла, він і почав повернувати: ото некрут підвів брати і од коваків луги та ліса до Козельщині, та по над Дескою поодбрав, і всяке лихо людім робить, тим людім, що его выгодовали. Прє матір, кажуть, не згадав. І коть са своєю душою церкви построїв в Козельді та в Лемішах, а все таки пропав як та собака! нвдурно Попуботок пропляв: мабуть тепер в немілі сидить!»

(Записав П. А. Косачь, поць Козельцем со словь человека вѣтъ 45, изъ Борзенскаго уѣзда въ 1862 г.)

Разсказчикъ смѣшалъ двухъ Екатериинъ и Елисавету и двухъ Разумовскихъ, Алексія и Гетьмана Кирилла.

14. Гайдамаки въ Кіевской губерніи.

А тії гайдамаки, то видумщики були. Тут є піля Півлючі ліс, Либедин. Тепер він уже чагар оно. Ото саме тім лісом їхав ганчар тоді на ярмарок. Іде собі, повен віз товару... аж ззаду виїхало на дорогу штирох верхів з ратиськами всі, наганяють того ганчара. То були всі гайдамаки. Іден питає, «а що, батьку, ви тут лучче знаєте, який це, сважить, ліс?» Той ганчар каже їм: «цей ліс зветься у нас Либедин, всі ми его так звемо, це ліс Лебедин». Тоді він каже: «Га, бісів сину, то не їдь же через его їдин, коли це зветься Либедин». Далі ратисько спустив, так і пурнув у той віз... горшки так і заторохкотіли, а вони давай реготати. Коли знов отдає товаришам коня, виїзів на віз:

а що як так я зроблю, каже, та давай топтати по воді; потрощив, помізчив геть ті горшки. А все привазує: «коли це ліс Либедин, то не їдь ідин через ліс»... Що будеш робити? вернись той ганчар та висипав те череп'я і поїхав собі.

Вони поїхали до Паволочі. Вїзять у Паволоч і пісні співають. В Паволочі був жид дуже багатий, звали його Зозуля. Вїзять у Паволоч і співають:

Ой да їде лиш козак Іва,
Да не буде чортова Зозуля жива.

Було ж, каже, тому жидові... Бувало оце ляшнина або жидиня найшли у хаті, то винесуть на двір, посадили на землі і підняли на ратчеська.

Вони як питаються чого, то не скаже: «Батьку, або дядьку», чи там як, ні, все: «бісив сину». Іначе не зве, не скаже як так: «бісив сину».

Той жид що в Паволочі жив, звався Зозуля, то держав у нас горшину, то це й досі є та горшина і зветься Зозуля.

(Запис. Вл. Менчиць).

15. Колівщина.

А за колівщину то він (тесть мого брата) сам памятає. Каже: я тоді був парубком, дядько до мене каже: «Піди но приведи сивого коня». Я привів, то він сів тай поїхав. Ото приїзжає, так як над полудень (а він поїхав зрання) приїзжає.. вже веде за собою коня: той кінь же був! і грошей привіз. Аж ото він зробивсь гайдамакою.

Наша громада виховала Ідного пана, то гайдамаки як дознались, то було ж тоді нашим. Возили наших до Кудні, а там то яма викопана і дошки положані через яму, то це зведуть чоловіка на ті дошки, стяли голову, то голова в Ідну сторону, а тіло на другу сторону дошки....

А як прийшло до того, що пани вже пішли в гору, то пан той, ще громада його ховала, запрягав за нашу громаду... І в нас то не було от панів нічого того, що було по другіх місцях. Бувало, дають ляхам одержу мужицьку, учать їх на нашому Богу молитись....

(Запис. Вл. Менчиць).

16. Судь надъ гайдамаками въ Коднѣ.

Вже гайдамак як присмирили були, пани вже верх взяли, тоді і виноватому, і не виноватому було: причепиться до тебе: «ти був у гайдамаках»... Як почали тоді народ возить у Кодню, там яму викопали, приведуть туди, голову стяли, то голова туди покотилась, і тіло зіпхнуть. Навидали були такого трупу, що як присипали землю, а недалеко був ярок і там став, то яров у воду бігла... (Запис. Вл. Менчиць).

17. О занорожцахъ: двухъ братьяхъ Шевцахъ, Скотивцѣ, Кучугурѣ и Громухѣ.

Въ приднѣпровскомъ селѣ Вознесенкѣ, Александровскаго уѣзда, Екатер. губ. еще живъ старикъ Стефанъ Власенко, который помнитъ запорожцевъ: Шевцивъ, Скотивца, Кучугуру и Громуху, завадычныхъ друзей его отца. Приводимъ рассказъ его въ подлинникѣ: «Давно было діло, ще я був хлопцем, як село наше ще тіко населялось: хати були де не де. Покійний мій батько жив тут таки, де я й тепер живу, біля скелі ¹⁾. Зазнаю я добре, що до батька часто їздили каюками з того боку запорозьці, старі, та здорові діди; їх і багато їздило, та всі невзамітку, а знаю тіко добре п'ятѣх: двох братів Шевців, що жили там, де тепер німота населила Бабурку ²⁾, старого Скотивца, що жив тут, в Сагайдашнім ³⁾, та Кучугуру і Громуху, котріх кишло і досі осталося на острові Хортиці—може замітили—одно супротив великих могил, біля старого Дніпра, в бальці, де жив Кучугура, та де зосталось багато цегли; а друге, як знаєте, трохи вище за перевозом німецьким, в бальці Громушиній яма, то жив Гро-

¹⁾ Власенка нѣба стоить внизу села. вблизи скалы, возвышающейся надъ небольшимъ днѣпровскимъ заливомъ.

²⁾ Вабурна—это не большая нѣмецкая колонія, расположена по правую сторону Днѣпра, въ балкѣ, въ 2—3 верстахъ отъ послѣдняго, противъ юж. конца о. Хортицы.

³⁾ Сагайдашне—мѣстность въ 2 верстахъ выше Вознесенки, при Днѣпрѣ.

нуха ¹⁾). Приїдуть було до батька, тай загуляють там що ну! було п'ють, п'ють у нас, а далі батька візьмуть з собою тай там кружають. Оце як підп'ють було, то начнуть розказувать про войну, та де хто стіво світа сходив; і татарюгів, і турків, і ляхів було повгадують; а далі про життя в Січі. Балакають, балакають, а потім як утнуть пісень, тай аж хата ходором ходє. Кого було не згадають в пісні: і Нечая, і Лебеденка, і Калниша, і Перебийніса. Старий Кучугура було розказує, як Січ обступив військом якийсь то чи генерал, чи полковник; він тоді сам був у тім місті, де пани запорізьких старшин згарбали і забрали. Багато розказував про те, як Січ брали, та діло було давно, забув; анаю тіко, що про те, як Січ такували, заводять було оцю пісню що:

Ой наш Харько, Харько—батько,
Все п'є та гуляє,
Авже-ж москаль Запоріжжя,
Кругом облягає.

²⁾ Ой поїхав, Харько—батько,
Попросить цариці,
Щоб віддала степи й луки
По прежні гриниці.

«Не на те я, Харьку—батьку,
Москала збірала,
Щоб я тобі, степи й луки,
Назад віддавала».

Та тече річка, невелика,
Заросла лозами,
Та заплакав Харько—батько,
Дрібними слезами.

¹⁾ Власенко кь намь обрачался съ вопросами: «може замітили», «може знаєте». Потому, что ему известно было наше пребываніе на Хортиці съ цѣлью изучити островъ и, какъ рыбаць, часто встрѣчался съ нами и бесѣдовалъ на Днѣпрѣ.

²⁾ Послѣ перваго куплета пѣсни, произнесеннаго Власенкомъ, оны по нашей просьбѣ пропѣвъ и послѣдніе три.

Дід Громуха був дуже старий; то оде було не вивде голофом за другими, то давай плавать, вінець етолу сидя, а за ним і Скотівець. Боже, як подумаш, нио то стоїть та запорізька сієза, котрий може з роду не плавав: «тож то бідолагам так гірко прийшлось, нио ян згадають товариство, те аж не втерпять. Такіх старіх та здоревіх людей, як здумаш, і нема тепер; цюж то було з їх, як вони були молоді? Розказують було, як то вже дуже сіромахам не хотілось повидати Січ».

(Запис. Ян. Новицкії).

18. Запорозжскія пушки и кутья.

— Було як поветеряють запорозьці на голодну кутю, та вийдуть з рушницями проганять кутю, то піднімуть таку стрільбу, мов наче й справді война йде. На другий день на Водосвяті йдуть було до Дніпра і пушки за собою везуть. Як тіко попи начнуть хрест вмочать в воду, то вони й палять з пушок. Ще я добре знаю, як в двадцятих годах в Камнянці з пушок кутю проганяли, бо тоді були й попи не з запорозьців.

— *Сохранились ли эти пушки и теперь?*

— Де вам сохранились? Начальство лоцманеьке давно вже їх захарпало,—ще я був парубком.

(Изъ рассказовъ Лоцмана Осипа Омельченка, въ селѣ Камянкѣ на днѣпровск. порогахъ запис. Яковъ Новицкії).

19. Разбойники въ Новороссіи,—см. XI отд. № 8 (Могила Галаганка), № 11 (Капитанъ-могила), № 14 (Савуръ-могила).

20. Гайдамаки въ Харьковской губерніи.

а) І тепер повище Богородишногоє міста, де жили гайдамаки; одно зветься Осударів яр, друге Погрібівській яр, а третє Гордище. Осударів яр прозвали, шо там осударева назва закопана. Віз, кажуть, чумак осударю з линії гроші двома парами, а тоді шляху на голу долину не було, а був шлях через Теплянський ліс.—От гайдамаки і перехватили того чумака і завели в яр,

виконали яму і вивернули туди ті гроші, возами затоптали, а чумака пустили, та з тих пір і зветься той яр Осударевим, що там осударева казна. А Погрібівській як, то там були погріба гайдамацькі, там і досі нещери є, де вони жили. Городище, що кругом валом обнесено і кававою, а по середині тічок є, та їх саме вся братія жила. То, розказують, поїхав туди чоловік дров рубати, а другий в лісі вже і каз йому, що в городищі, де саме ворота, клад є, та ще там де тічок посеред городища, і приміти всі розказав. Приміти, що є дуб, весь прострелений, то вони все в ціль били з піцтолів, приміти найшли, а грошій нема.

б) Вони все по лісах жили, отце вигізе який з них, встропе пилу серед дороги, панчу (повість) простеле, коня зааркане, а сам ляже спати, то чумаки йдуть—і солі, і риби, і пшона, там що є, накладуть на ту панчу і йдуть собі, а як не дадуть, то всю важку обідять.

с) А то моя баба розказувала, я тоді маленьким ще був, як ограбили вони в Царєборисовім Чугая, а він тоді там шинкував, та вдарились до перевозу, а перевоз тоді був верст сім вище Богородишного, переїхали. Ну, давай, кажуть, тут затагануєм, а вони, звісно, як козаки, все з собою возили; тіки що наварили каші, випили добре, а тут за ними і погоня, все обшество з дрючьями. «Давай, кричать на перевозчика, парон!»—Той дід хотів встать парому подать, а гайдамака підняв піцтолет та: «отце твоя, діду, смерть, тіки ти всташеш».—Ті погоня кричать: давай перевозу, а діду вже звісно смерть, а гайдамака і озивається: «може, каже, вам гостинця дать, от підстав грудь, то такого дамо гостинця, що і жінці і дітям повезете, так та погоня і вернулає ніс чим».

(Святогорській монастирь, раек. монахъ, уроженецъ села Богородишнаго, лѣтъ 65 1873 г. Зап. Манджура).

д) Був у нас колись, а це давно було, старий рибалка Бабак. От раз поїхав він рибалить за Пичужино, де верст сім нижче Тютянівки і найшов хижку, а там та жили розбойники дванадцять чоловік і на те время їх дома не було, поїхали кудись пажо грабувать.—От він заходивсь, наловив риби, ож-

дять в хижі і варе, дожида їх.—Приїжають розбойники. Шо, говорять, за невежа у нас в хаті; подивились в вікно, аж він сидить, рибу варе.—Ватажок і оклика:—«Діду, пугу!»—А він—козак в лугу!—Бачь, каже ватажок, ще скурвий дід і окликається; бережись, діду, я тебе занлейню!—«Клейни,» каже.—А повернись до нас передом.—«Та клейни, каже, із заду». От той з пістоля стріль, тіни зашкварчало і юшка потекла, він з другого, і с того тіни зашкварчало. «Ну ще, каже дід, стріляйте ви». Ті, ёго братія, хто не стрельне, зашкварчить, юшка потече тай тіни. Ну, каже ватажок, проси нас, діду, в гості.—«Та милости просим, я це, каже, для вас і наготовив». Посадив їх за стіл, угоща. От як напормив добре—тєнер, каже, я вас буду клейнить, та якого не озьме за руку, виведе зза стола та макогоном по потилиці, по потилиці тай випха с хати. Поклейнив всіх, сам спати ліг, а вони ходять кругом хати, ні в хату не вїдуть, ні от хати не підуть. «Давай, кажуть, прощанія просить, а то він нас всіх в острог позабира. От встав дід. Шо, пита, ви тут?» А вони всі—прости нас, діду. «Ну, каже, добре, та щоб вас тут не було, та повів їх за межу, та якого виведе на межу, вихрить, вихрить, ступай, каже. Випровадив, вони ёму і кажуть: «ходім, діду, з нами, ми тебе будем за батька почитать, бо ти такий, шо тебе нішо не озьме».

(Банное. Изюм. у. противъ святогорскаго монастыря раз. дід Кулемза, лѣтъ 70. 1873 г. Запис. Манджура).

21. Король польскій Понятовскій и Екатерина II.

1.

Як остались ляхи без короля, то пария наша Катерина почала вмішуваться в ляхівські діла й хотіла поставити королем одного багатого ляха. Раз послала вона лист до ляхів, щоб вони прислали до неї того, кого хтять зробити королем. Ляхи дуже серделись за те, що Катерина вмішувалась до ніх. Як прочитали вони лист та й кажуть: *вмисткі їй маць, цо то бєндзе, ажєлі ми бєндземі слухаць баби, то ми посадзем ю під кумдземю на саму вельконоц!* Але все таки послали до неї хоч наймита

того самого пана, которого хотіли зібрати королем. Приїхав він до Катерини, а Катерина й пита його: «хто ти такий». — «Я, каже, наймит того, кого хотять зібрати королем». — «А як тебе звуть?» — «Понятовський». — «То будь же ти король польський? Ти князявся своїм ляхам, нехай вони тепер тобі поклоняться». Зараз же послала з ним таке в Польщу козаків й ще багато війська, і Понятовський став королем в Польщі. Тоді Катерина й каже ляхам: — «А що? ви сміялись з мене, бабж, а тепер я з вас поспіюсь, бо я зробила у вас королем панського наймита!»

(Картяшова, Звенигородського уезда. Запис. Евг. Борисовъ).

2.

Тими гайдамаками Катерина тішилась. І як то, що баба та на царстві сиділа! Вона у поляків короля їдного скинула, а конюшого Понятовського настановила. Каже, той польський король не хотів сам бачитись з нею, а послав свого конюшого до неї. Як той конюший приїхав і дає їй пісьмо; вона пісьмо теє прочитала і говорить йому: «як ти називаєся, мой любезный?....» — «Понятовський» каже той.

— «А, ти Понятовський». — «Будеш же ти круль польський».

Послі того король вже хоче Понятовського з світа згубити. Понятовському сказали, що — «тибі смерть готується, стережись».

Понятовський бере нічю коня і до втіку; тікає до Катерини. Вона була тоді в «Білі-Церкві» він впав перед нею і став плакати. Ото Катерина і сказала йому: «не бойся, мой любезный, от тобі сей час буде сорок тисяч козака»... Тоді король той уступивсь. — Катерина виїзжала з Варшави і пісню співала:

«Поляки Полщу ой та запропастили,

Без войны та без грошей москаля до неї пустили».

(Запис. Менчиць).

22. Паны Потоцкіе и конфискованные крестьяне.

(1830).

За старого Потоцького сидів там (в хуторі) мужик, Бех. І то грапові в прекметі, — що багатий дуже мужик і хутір має гарний. Бері вируговуй того мужика; нехай там він не буде... І взяли той хутір на пана.

Е, за панів добре було. Як молоді Потоцькі їхали у матеж, то громада прийшла до них, лаяють їм по ногах, просять; «не їдьте, то нещастя, поробіться слабимй»... «Не можна, сивали; тра йтя!» Так і не послухали старіх людей.

Після того нас повернули в улане, і стригля нас, на вали гонили.

— Як то на вали гонили?

— Оце де трохи вишчецько, горбочок або що, то вижануть нас, там нас муштрують. Таке з нами робили; аж даліше приїхав їдморал і питає у громади: «може не хочете бути уланами, може підете у земледельці?»—Старі люде й сказали: «нехай буде прамя казна». Так ото й присягнули на назву.

(Запис. Вл. Менчиць).

23. Месть польскаго пана брестьянину.

Чи була коли біда така, як оце народ терпів, як під панами був?.. Як згадати, то аж тіло терпне... Просто як Сус-Христос на хресті терпів, так народ тоді терпів.—З Пучуєк мужик та сказав в суді, що ёго пан у себе держить пороку багато, рушниці і ще де чого багато. Приїхали судові шукати; вони б і найшли, як би шукали так, як повинно бути... У пана не найшли нічого такого, як мужик казав, а мужика того оддали панові до рук. Пан взяв того чоловіка і забив у залізо і так у кайданах ходив той чоловік цілих два роки, і на кожен день той пан казав мужика того два рази бити, і так по два рази клали і били. Бувало, як прийде до церкви, то подивитись на нёго: жовтий на лиці, аж в душі холоне; як придивиться, такий жовтий та такий страшний, така дуже мука велика була ёму. Та ото побув він у тіх залізах та висох дуже і помер. В церкві, бувало, бразне залізо, то обернеться, стоїть він... то так, Господи, ніяково, як глянеш на нёго. Пан, бувало, позволяє ёму ходити до церкви...

(Запис. Вл. Менчиць).

24. Панскій атаманъ на томъ свѣтъ, см. въ отд. VIII, № 29, 2 (Разбойникъ).

25. Розказъ крестянина о старинѣ и современности въ 1862 г.

Весною 1862 года, по дорогѣ изъ Кіева въ м. Бровары (Остерскаго у. Черниг. губ.) встрѣтилъ я старика изъ—за Прилукуъ. Мы поздоровались. «Звіділя ви?» пита. «Із за Чернигова».—«Не по одній нам дорогі! тільки до Броварів».

Мы пошли вдвоємъ. «Як у вас за Прилукою живеться?» спрашиваю.—«Так собі,»—«як і завше!»—«Чи ви волні?»—«Ні, паньські!»—«Що ж у вас уставні грамоти на землю пишуть?»—«Е, ні! нема нічого; ніхто сего й не знає. Люде кажуть.... та що, бат на долі на наше щастя!»—«Хіба пани дуже не добрі?»—«Ніякі, так собі як пани! ось стара пані була ледача людина; дітей зовсім позанапашувала: казна в яку службу загнала, загинули марно. Хму! А рідна мати! Тай її же добре прийшлося. Захотіла за москаля за між піти; от і взяла з ним шлюб; він же не був дурний, спочатку підбився її під ласку, потім поїхав у Москву тай запродав там якось усе жінчине добро своїй сестрі; дя приїхала, та усе й загарбала: і поля, і села! Прийшлося нашій пані бідувати на старість у мужичій хаті, а сини її то так, кажу, марно загинули. От що?»

Разговорившись, старикъ говоривъ дальше: «Та й у москалевої сестри не було дітей. Ми її мало й бачили. Кажуть, що померла і нікого після неї не зосталось; все пішло в чужий рід, в чужі руки! Понаїзджало панів з Московщини дуже багато.—Скільки їх вже попрощало, одже ж все ще восмеро є. Ох, ох! за старіх нічого ще було, а як поросплужувались, так погано стало. Тенерешки ж таке що й сказати не можна! Люди їздять воля, а нам зовсім неволя! Оберталися ми до мирового, казали йому. Та що казати! на кого казати! Вони їм, тим середникам, платять, ну, вони за їх і тягнуть руку. Хоч кажи, хоч не кажи, нема ні поради, ні допомоги. І чорт зна що виходить: одно на лихо коять! Підмовляють на якийсь то оброк; по їх—плати та винупай, та тільки те й роби, що плати. Сказано, собаку прив'язало, то вона і бреше! Який оброк? та й є чого єго замлатиш?

з шкури! та її й так доволі драли, зовсім облупили, не дурно кажуть тепер: волна! Хму! А з землі? за віщо ж то за свою землю, та ще й платити? Бог її нам дав, Бог і візьме. Ми всі знаємо, що Налех зайняв «Островище» собі в займанщину; до ёго всі підсусіжувалися по волі, і по своїй—і по ёго волі, як хто хотів; се ще було за Катерину царицю, коли знаєте. Ну, й жили собі усі у нас тоді добре; землі було в ті часи багато, люду мало, всего, кажуть, було доволі, нічого, що тепер, не було. А вже ото вона, (Катерина), бачите, прислала того, як ёго, волоха, генерала чи що якогось, хто ёго зна. (Давня це річ!) Волох той і оселився у нас; усім землі доволі було. І до сёго почали підсусіжуватись; він почав орудувать; про те, на роскошах, ні до кого не мішався, нікого не займав: добра, кажуть, людина була. Діти ж пак ёго повдавалися ледачі, приперли добре так, що багато і в утівачі пішло!

Про те, бачите, людей розплодилось, розскоренилося до вата; почалась тіснота, землю поміряли, поділили, з підсусідської за-помоги зробили панщину.... Людям після колишньої волності так тяжко прийшлося, що якоесь були взяли тай пішли всі заразом геть! Бо обридло од сучих дітей напасти приймати. Аж зза Києва завернули, до тії старої ледащиці пані! Посіли ото знов.... а тепереньки нікуди й іти! навкруги станового та всякого иншого началства всюди до біса позаходилося. Може й справді прийдеться свою землю, своєю кров'ю политу, викупляти!»

(Изъ записной тетради П. А. К.).

ПРИЛОЖЕНІЕ КЪ 13 И 14 ЛѢЛ.

26. Разсказъ шляхтича польскаго о гайдамакахъ.

To proszę, niebożczyk ojciec opowiadał o tych Hajdamakach. W te czasy, w Czarnorudce był szlachcic, pan Chodakowski, zamożny, bardzo zamożny. Zapewnie, u niego, jak u gospodarza, nie bez tego, żeby nie było najmytów. I jeden z tych chłopów za coś takiego rozgniewał się na swego pana. Oto rozgniewany ten chłop rzuca wszystko i poszedł do Haj-

damaków. A oni, proszę pana, mieli sobie mieszkanie we Wczorajszem, i tyle ich było, że wszystkich było tylko cztery człowieka. Ten chłop idzie na tę porę do nich i opowiada, że taki i taki obywatel z Czarnorudki ma pieniądze, jest majątny, bardzo majątny. A co teraz?! Zgromadzają się te wszystkie łotry i ruszają, panie dobrodzieju, do Czarnorudki. Przyjechali oni ku Czarnorudce, a noc, panie dobrodzieju! Wchodzą do pokoju; zaraz złapali pana Chodakowskiego. Wzięli go; teraz jeden pyta się: „masz pieniądze, masz! mów; kiedy nie chcesz łycha dostać, rozpowiadaj gdzie one, mów wszystko“. Co tu robić? Taka gwałtowna rzecz? Ten szlachcic długo nie odpowiadał, na wszystko, o co pytali go; mówi, że: „nie u mnie niema, jestem biedny człowiek“. Oto oni postawili go pośród świetlicy i nasypali jemu żaru w cholewy. Męczyli, mordowali go gwałtownie. On nareszcie nie wycierpiał, rozpowiedział wszystko za swoje pieniądze, wskazał gdzie. To te łotry zabrali wszystko, co miał ten gospodarz, a potem poszli do drugiego szlachcica. Odbywa się to wszystko. Mój ojciec, wzruszony tym gwałtem, nie wiedział co robić, porwał się do ekonoma, oznajmić mu, żeby ratował. Tylko co mój ojciec do ekonoma, a już oni swoją wartość rozstawili po wszystkich miejscach. Żadnego sposobu nie było umknąć od ich rąk. To zabrali mego ojca w swoje ręce; jak było już wszystko skończone, ułożyli swoją zdobycz—i cichacza ruszyli szlachem do Berdyczowa. Oto już stali na odpoczynek i mówią do mego ojca: „co, chcesz z nami?“ Zatem zbatowali swoje konie i mówią do ojca: „stawaj na czaty! Zbudzisz nas jak w Białopolu będzie słyhać: koziu, koziu“. Mój ojciec pilnował całą noc, i kiedy ich zbudził, słyhać było, że już żydki w Białopolu nie spią. To przyjechał do Białopola i zaraz do karczmy. Jeden stanie z téj strony na bramie, drugi—jemu na przeciwko i do arendarza: „dawaj pieniędzy“. I tak ze wszyst-

kiemi robili. I jak rozpoczęli tę swoją robotę, to żydzi ze wszetkiego miasta nosili do nich pieniądze, a Hajdamaki rozესłali burkę śród miasta i na tę burkę odbierają pieniądze.

Na tę chwilę pojazd jakiegoś dziedzica przybywa do Białopola. Hajdamacy rzucili się do powozu i pan ten wypalił na nich z pistoletu, to jeden mówi do niego: *Ща не паню, цы-скай саны, не паню.* Ten pan powtórnie wypalił, a na tę porę kula padła na ziemię. Tedy już wyciągnęli pana dziedzica z powozu i mówią ku furmanom: *А добруй уца сам пан?* Furmanowie mówili o nim, że dobry, bardzo łagodny pan. Ale cóż? To nic jemu nie pomogło: Hajdamaki wzięli go w swoje ręce, taj batogiem jego tak spasowali, że miejsca żywego nie było na ciele, a potem płótnem go obwinęli, zabrali u niego wszystko, co miał, położyli jego w powóz i odprawili go dokąd kierował się, to jest do małej Czerniawki. Przyjechali tam zajeżdżają do dworu, ziwolałi gromadę we dwerze, i pytają się a gromady: „co wasz pan, jaki był?“ Gromada odpowiedziała; że człowiek był łagodny, krzywdy nie robił. Hajdamaki mówią do gromady: *Му з вашиим паном, а Білчмімі, тпроху пожаптовали; але ми его не забули до смерти, покаяс собі оцим.* Zatem odemknęli loch u pana dziedzica, to, co tam było trunku, wszelakich rzeczy do jedzenia — to wszystko pozwolili Czerniawieckiej gromadzie zabrać. Mówią ludziom: *Нутне, яоде, берім, що хочме. Це вашиа праця!* Poszli do stajni i wzięli koni, jakie najlepsze. Memu ojcu takiego konia dali, że więcej jak 50 dukatów był wart. Mego ojca już tam puszczili, ruszają sami do Umania. W lesi Zybedynie oni obrabali się i mieli sobie tam mieszkać.

(Запис. Вл. Меньцаць).

XI.

Преданія о місцевостяхъ.

1. Какъ иногда получаютъ имена урочища.

1. Градова криниця.

На яру під селом Чорнорудкою ¹⁾ є криниця, називається вона *градова криниця*. За ту криницю розвазують, то Бог ёго знає, старі люде. Якиѣсь чоловік взявся до неї, хтїв може її викидати, може цямрини поробити, хто ёго знає, шо він там хтїв; досить того, став коло неї поратись. А вона собі так була криничка, ніхто її не чіпав, вона далеко од села, на яру... Як взявся той чоловік до теї криниці, то град дуже великий впав на землю. Ото і стала з того часу криниця градовою звались, градова й досі градова.... (Запис. Вл. Менчиць).

2. Каснерів хутір.

То за старого ще грапа, Потоцького, був каснер, що касною завідував. І заможний був, всёго було: коні, воли; мався той каснер. Ото раз і надібрало щось касу. Він нічого: досипав. Ба другий раз знов щось багато, багато не стало грошей. Каснер ще раз досипав касу своїми грїцми. Коли так незабаром знов надібрало касу; він не міг нічого зробити, взяв тай застрелився. Ото ёго і хутір був, що видиться. Діти zostались, старший син зоставсь у дома, ото хутір обкопав, хату построїв; а менший у віську чин заслужив.

(Бердич. у., Київск. губ. Запис. Вл. Менчиць).

¹⁾ Київск. губ.

3. Злодійська доріжка ¹⁾).

— Чи ти бач, Василю, не знаєш, чого ота узенька доріжка, що в Редьковщині, зовється злодійською.

— А, сян! Се ж Венгер був колись, опіх Венгерів, що тепер, дід чи прадід. Несчисленне багатство було в ёго, кажуть; погребча глибокі були покопані з залізними дверми, а в тих погребчах усячини: і грошей, і одежі всякої повні. А він усе тее крав; звісно, то в своєму селі, то на стороні де. То оце вкраде і везе за село, да тією доріжкою—сам і доріжку проложив аж до того болітця, що коло моства, ото що рів прокопано; у тому болітці усе й ховав. Затим же тее болітце й досі зовється Савчиним,—ёго бачте Савкою звали, та й тепер Венгерів інші зовуть Савченками. От яв дознались опісля люде, що він крадене тудою вонив, то й прозвали ту доріжку злодійською. А він такий був, той Венгер, кажуть, що оце вкраде у кого небудь що на своїм селі, а той чоловік почне ёго просить (бо люде примічали, та боялись ёго всі: звісно несчисленне багатство), та й жогорича купить, то він поїде до того болітця, забере тее, що в того чоловіка вкрав, та й одвезе у пущу. «Іди, каже тому чоловіку, отам твое й отам». То той і забере. А тогді кругом нашого села усе пущі були; оце Нагалле, що за шляхом, зовється, Редьковщина, Лапківщина, коліно тее,—се все пущі були несходими, несчисленні, аж туди до Попасного і в Дроздівським лісам. А тепер бач на яке попереверталось: орем усюди. Ми якось не дуже давно, годів десять чи що, впорали на своєму шматочку у Редьковщині дубовий пенъ; да такий здоровий дуб був, що мо б і втрох не обняв. (Цвъ черниг. тетради А. И. Л.).

4. Чорнеча гребля ²⁾).

Був я якось у Кузюренка Демъяна. Не скажу вже, чи на великоденних святках це було, чи так якийсь празничек; тільки позвав мене до себе Демъян, по чарці випить. І Сіремкових іше

¹⁾ Черниг. губ.

²⁾ Черниг. губ. Ніжинск. у.

покликав: Яков пришов з Параскою, й Самійло. Посідали за стіл, випили по чарці, по другій, закусили, та й почали балакати. Не знаю вже, що таке Параска розказувала, тільки каже щось «Чорнеча Гребля»; я й питаю: яка, кажу, Чорнеча Гребля? — «Та сая ж, кажуть усі, що за хутором, за Хведорівками». — «За Свистухами, значить, за моїми родичками», додав Дем'ян. Зареготали усі. А я, кажу, і не чув ніколи, щоб її звали Чорнечою. — «Ні, Чорнеча, з віку Чорнеча». — Чого ж се вона так зветься? — «А Бог ёго святий знає», каже Параска, та так глянула, вже й видно, знає та не хоче говорити. А тут Вівдя Дем'янова знов по чарці; випили. — Ну бо, дядино Параско, розкажи будь ласко, чого се гребля Чорнечою зветься? — «Та коли б не гнівно було»... А чого там гнівно, озвався Яков: хіба там що теа, чи що?...

— Та отже ж як воно, коли вже захотілось вам послухати, отак було, кажуть; міні свекруха покійниця, хай царствує, розказувала. Колись давно ще, прадід ваш чи цю, жив у хуторі, де от і тепер хутор, дає при ёму сією греблею кголдували чорниці якись, чи Ніженськи, чи Бог їх знає якії. І млинів там два стояло водяних і при тих млинах безпреч дві чорниці сиділи: звісно то, за млинами дивились, розмір брали. От одна чорниця, звиняйте, і виявила дитинку, еї за це й посажено в кам'яний погреб за залізні ворота. Дак вона й переказує вашому прадіду: «Постарайся, каже, щоб мене випущено, до твої млини будуть і гребля». Той як почав старатися, як почав, то й вистаравсь, і випущено еї із того погребя. От ёму за це й гребля досталась і млини тії. Оттак кажуть, да Бог ёго знає, чи правда воно, чи мо так бляють.

— А вже ж Бог ёго знає, каже Яков: я чув, дак кажуть, що була таа чорниця якась тітка вашому прадіду, чи сестра; і гребля була еї, і млинів два. Дак як умерла вона, то вашому прадіду все й досталось.

(Изъ черниговск. тетради А. И. Д.).

Б. Буняково замчище (около села Деревичи) и Настина могила (около м. Мирополя. Новградволинського уезда).

Про це замчище багато де чого розказують. Найлучче яд би ви спиталися у нашого добродія, у ёго там у церковних записах, кажуть, є переписано про все: і коли ті вали повисипувані і хто тії мури мурував, що тепер од їх тільки цегла та камінячки валяються,—про все там є; то, бачите, инші говорять, що там колись місто було,—ніби на тому городищеві; говорять, що й церква була і що тую-б то церкву перенесено в Деревичі. Ще розказують (хто ёго зна, чи воно казка, чи що, так старі люди розказують, то й я за ними) що ніби колись давно, давно сидів у тому городищеві якийсь лицарь, звався він шолудивий Буняка. І був той лицарь не аби який,—навіть і тілом не такий як повинно бути людині: мало того, що страшенно великий, ще, вибачайте, у ёго печінки й легке та були на версі, отак от і стреміли за плечима, такий то не подобний був той Буняка! Ну, жив він собі у городищеві, і дуже ёго всі боялись; найстрашніший же був він ось через що: їв людей! Отак таки справді їв; оце, кажуть, звелить було, щоб ёму привели що найкращого хлопця, та візьме та і ззість; і так кожного: що приведуть, то й зітне, то й зітне. Багацько позбавляв Буняка таким способом людей, але ж таки, й ёму добра причина сталася! Прийшла, бачите, черга іти в замчище, тоб що на вбій, якомусь то там хлопцеві (бо то хлопців тіх по черзі брали і поставили Буняці). А в того хлопця та була тільки мати, батько не давно вмер. т Ота бідна мати плаче вже плаче, та побивається, що нікому поратувати хлопця. А як ёго виратувати? Плакала та жінка, плакала, а далі щось то їй прийшло на думку, перестала побиватися, розважилась і проєить тільки людей, тіх, що мали вести хлопця до Буняки, щоб зачекали годиночку, поки вона щось вготує синові на остатню дорогу. Ті кажуть: добре. От чекають; а вона взяла, пішла націркала у себе з грудей поворму, замісила з того поворму тіста, спекла періжків, та даючи

Їх своєму хлопцеві й каже: «на ж, сину, тобі оці періжки, та ось що з ними зроби: як прийдеш до Буняка, то конешне підведи ёго, щоб він хоч одного періжка зів; оцим ти маєш визволитися, бо як Буняка наїстсья моїх періжків, то вже тебе не займе, для того, що вважатиме тебе за брата (то б то через її покорн)».

Ну, той хлопець так і зробив: як прийшов у замчище, то уиисне й став так їсти материні періжки, щоб Буняка побачив. Той побачив, та й питається: «що це ти їси?»—«Це,» каже, «міні мати дали, виражаючи в остатню дорогу».—«А дай лиш,» каже Буняка, «покоштувати, що там воно таке!» Хлопець оддав ёму періжки, а він і поїв їх. Як же наївся Буняка тіх періжків, зараз і почув, яка в їх заправа була. «Ну,» каже, «хлопче, дякуй своїй матері, що так мудро вхитрувалася: тепер ти еси визволений від смерти, не можу бо я тобі того лиха заподіяти через те, що ти стався міні братом.

От той хлопець уже такий радий, такий радий, неначе справді в друге на світ народився! ото ж хотів був по тій розмові мерщій до дому бігти, а потім роздумався тай не побіг зараз: «останусь лиш я,» каже сам собі, «на який час тут ще; я, мовляв, тепер безпешний, Буняка мене не ззість, а тим часом зроблю ось що: заподію нашому ворогові таке, щоб він не тільки мене, але й нікого більше не міг безвременно на той світ загоняти!» Ото ж і зостався при Буяці; у ночі Буняка заснув, а той хлопець мерщій до ёго в хату, підступився нищечком до ліжка, та черк ножем і відтяв Буяці печінки (вони ж, бачите, на версі були)! Як відтяв, Буняка зараз і пропав!

(Слышала Ольга Коскачева отъ крестьянина села *Деревичи*, Новоград-волынского уѣзда).

2.

В сѣму миропільському займищі, от що звать *Буняковим*, в гору по Случі, за місечком, у лісі, жив колись то давно поганий Буяна, ворожбит, татарин. Коло того займища, давно колись був перевіз через Случ і йшов шлях на Бердичів; того ліса, що навкруги ёго теперечки росте, зовсім не було. От той Буяна дуже любив Настю, тутешню таки дівку чи молодицю,

і взяв її до себе, за жінку. А вона його не любила. Та ще як стала з ним жити, то й доглядлася, що у його печини на версі, так просто за плечима, і побачила вона, що то він не аби з ким знається.

От та Настя явось одкралася, та й утекла од Буняка; а він догонити! Навдогнав її у степу, що тепер за Миропільлям, туди до Гордієвки, вговорює вернутися, а вона каже, що через те й через те не хочу. Тоді Буняка бачить, що вона про його все знає, та й убив її. Ота ж сама Настя сказала була, щоб на її коні поставили у степу корчму. То от, де її вбито, висипали могилу,—так вона й зветься Настина могила, а на шляху за Миропільлям поставили корчму,—вона й тепер стоїть і теж зветься Настиною.

(Слышано отъ крестьянина, въ мѣстечкѣ Миропілья и передано Ольгой Косачевой).

Конечно, замчище Деревическое не имѣетъ ничего общаго съ Половецкимъ ханомъ Бонякомъ, котораго только имя осталось въ память въ той мѣстности, по которой онъ проходилъ во время набѣга на Галиччину и Угровъ въ 1097 г. Бонякъ называется *безбожнымъ, шелудивымъ* въ Лавр. лѣт. подъ 1096 г. и является колдуномъ, разговаривающимъ съ волками, также подъ 1097 г. (Лавр. л., изд. 1872 г., стр. 224, 261). Другой варьянтъ о гайдамакѣ Бунякѣ, людодѣ, см. въ Богданѣ Хмельницкомъ Костомарова, I т. стр. 180: здѣсь преданіе о немъ связано съ могилой близъ м. Вербы, между Кременцомъ и Дубномъ.

А.

МѢСТНЫЯ ПРЕДАНІЯ, СОБРАННЫЯ ВО ВРЕМЯ ПОѢЗДКИ НА ДНѢПРОВСКІЕ ПОРОГИ ЯК. НОВИЦКИМЪ.

Въ концѣ мая 1875 года, во время поѣздки на Днѣпровскіе пороги, намъ пришлось проживать нѣсколько дней въ лоцманскихъ селахъ Камянкѣ и Старыхъ Кодакахъ, выжидая благоприятной погоды, чтобы проплыть пороги на плотахъ. Села эти населены еще во времена запорожцевъ, и намъ казалось, что въ нихъ, болѣе чѣмъ въ другомъ мѣстѣ, можно легче всего собрать историческія преданія и пѣсни. Дѣйствительно, мы не ошиблись: въ этихъ селахъ сохранился еще чисто запорожскій духъ, и онѣ

богаты преданіями и пѣснями старины. Но и здѣсь, какъ и во всѣхъ малорусскихъ селахъ, не легко заставить старина пропѣть ту или другую пѣсню, или рассказать что—нибудь о прошломъ. Малороссъ дѣлается развязнымъ и довѣрчиво относится къ вамъ только тогда, когда вы счумѣете расположить его къ себѣ, когда познакомятся съ вами ближе, узнаетъ цѣль вашего приѣзда, выѣзжаетъ, «не чиновникъ ли вы» и наконецъ, когда вы въ его убогой хатѣ раздѣлите съ нимъ вмѣстѣ хлѣбъ-соль и чарку водки, а потомъ угостите и его въ свою очередь. Последнее условіе самое главное въ быту хлѣбосольныхъ малороссовъ и намъ вездѣ приходилось прибѣгать къ этой мѣрѣ, въ особенности, имѣя дѣло съ стариками. Встрѣчали не мало и такихъ разскащиковъ, отъ которыхъ трудно услышать что—нибудь прежде, чѣмъ онъ выслушаетъ васъ. «Ви люди грамотні, ви розкажіть намъ що небудь про старовину, бо більш насъ знаете». Вотъ что большою частью отвѣчаютъ на просьбу рассказать что—нибудь. Разумѣется, передашь одинъ другой фактъ старику изъ исторіи родной Малороссіи, передашь раньше записанное гдѣ—нибудь историческое преданіе, разшевелишь этимъ старика, и тогда успѣвай записывать. Таковъ намъ попался и лодманъ с. Камянки, «Осип Омельченко», съ преданіями котораго мы сейчасъ познакомятъ нашихъ читателей. Передаемъ слово—въ—слово записанные нами разсказы о могилахъ.

6. Могила „Близнецы“, (Кладъ).

Ще не було села Камнянки, а в Старіхъ Койдакахъ (въ трехъ верстахъ ниже Камянки) шинкував мужик. Приходив раз до ёго чоловікъ й каже: «дай горілки!» Шинкаръ дав. Випив чоловікъ горілку й каже: «ходім за мною, я тобі заплачу». Привів ёго с Кайдаку аж до могил Близниців, а там лѣх очинитий; въ лѣху сидить старий чоловік, заковатий в залізо. Той чоловікъ взяв у закованого діда грошей і віддав шинкареві. Пішов шинкаръ до дому, а чоловік, випровадивши ёго, вернувся назад у лѣх і після того шинкаръ вже більш ёго не бачив. Розказував шинкаръ, що лѣх на полудень від шляху,

під могилою, збоку. Де хто із старіх балакають про лѣх, що він і тепер з грішми.

7. Сторожева могила.

Встарину були забіги. В робоче время, в жнева, стоїть, було, ковак з віхою на Сторожовій могилі і дивиться вругом, бо з неї видать скрізь, то оце як забаче було, що йде орда, то він віху об землю і тіка в Кайдацьку кріпость. Люди було в степу все поглядають на віху; углядають було, що віхи нема, та втікають і собі в кріпость. Віху ту далеко було видно, бо й віха висока, й могила висока.

Могилы Влизнецы (двѣ) и Сторожевая находятся вблизи селъ Камянки и Кодакъ. Первые двѣ видно съ берега Днѣпра, на горѣ (вблизи деревушки Мандриковни), а вторая удалена въ степь. Съ могилъ отлично можно наблюдать окрестности.

8. Могила Галаганка.

Жили на ції могилі розбойники з ватагом ¹⁾. Як забачать було з могили, що йде чумак шляхом, то винесуть ратище і застромлять над шляхом. Як доїзжа чумак, то вже й зна, що треба класти всѣго потроху с харчів, які в ёго є; покладе і йде собі дальше. Які чумаки нічого не клали, то розбойники їх грабили. Це було після того, як царця ставу-вала Січ, бо розбойники були з запорозьців.

В Сухачевці ²⁾, літ десять уже буде як умер старий дід, покійник Прихидько. Було ще за живні старий дід багато де чого розкаже про Галаганку. Було каже, ёму літ дванадцять як пас він вівці біля Галаганки. Раз, каже, стали варить вуліш, коли до їх приходе п'ять чоловік: два заковані в залізо, а три ні; ті два були, кажуть, розбойники, а три чоловіки гнали їх в Томаківку ³⁾. Наварили чабани вулішу і дали всім п'ятём попоїсти.

¹⁾ Ватаг це-б то старший отаман у розбойників. Примич. розкащика.

²⁾ Село въ 12—15 верстахъ отъ Камянки за г. Екатеринославомъ, надъ Днѣпромъ.

³⁾ Село Екатеринославскаго уѣзда, между г. Екатеринославомъ и м. Новоолець, въ степи.

От як поїли розбойники куліш, повставали, помолились Богу, подякували і кажуть чабанам: отут, хлопці, шувайте грошій; тут, кажуть, на всхід сонця, біля могили, закопано грошій дуже багато: один лѣх з золотом, а другий з ломом ¹⁾. Приміти, кажуть на лѣху, що з грінши, лежать чотири каміня, на дверях як раз, зверх землі; на лѣху, де лом, нема приміти. Погнади розбойників, а чабани й заходились ножами та паличками копати. Копали, копали й понаходили каміння, та такі великі, що й з міста не зворухнеш; бачать, що нічого незроблять, та взяли те каміння, тай загорнули уп'ять землею і більше вже й не копали.

Як виріс Прихідько, то взяли ёго в садати, і там він був тридцять літ. Після служби прийшлося ёму чумакувати; віз він раз хуру з губернії в Кічкас; приїхав до Галичанки, пустив волів на пашу, а сам заходивсь шукать приміти, де колись він бачив каміння; шукав, шукав с півдня і не найшов того міста. Старі люди кажуть, що тіх грошей і досі ніхто не забрав, бо вони глибше ввійшли в землю.

Могила Галаганка знаходиться в 20—25 верстахъ отъ Днѣпра, на языковской степи, Екатеринославскаго уѣзда. Мимо неѣ давна проведена поштоваѣя дорога, по направленію отъ Екатеринослава вѣ г. Александровскѣя.

Слѣдующія два преданія записаны вѣ с. Волохскомѣ, у порога Лохана, со словъ вѣрстьянина Тимоѣя Каверелы.

9. Срільча скеля ²⁾.

За Срільчий острівок давно між людьми балачка є, що там закопані гроші. Запорозьці, кажуть, викопали на острівку яму, поклали тудя свій скарб: талірі золоті та срібні, за-

¹⁾ На вопросъ, не знаєть ли старикъ, какой ломъ былъ вѣ лѣху, онъ отвѣтилъ: «та бачите який це лом: це, кажуть, то ризи срібці та золоті з ікон, то посуда разна золота та срібна, може поламана та негнута. Кажав Прихідько, що було запорозьці з Польщі всего наносять, бо й панів і церкви їх грабували».

²⁾ «Срільча» скала расположена на правомъ берегу Днѣпра, ниже порога «Летана»; весной отдѣляется отъ берега незначительнымъ проливомъ, пересыпаннымъ камнями, образуя такийъ образомъ каменный, небольшой островъ; отъ скалы до лѣваго берега Днѣпра пересѣкають камни.—Это «Стрільча забора».

лізо, ружжя і де що инше; тоді взяли й засипали піском; потім взяли хлопця, літ 12, котрого украли на Україні, положили на тім місті, де сварб, і давай ёго бить лозинням. Вибили добре, тай питають: «а що, знаєш за що б'ємо?»—«Не знаю», каже хлопця, а само плаче сердешне. Запорозьці давай уп'ять бить хлопця. Перестали і уп'ять питають: а що, знаєш за що б'ємо?—«Ой, татусенькі, рідненькі, їй Богу не знаю», каже хлопець. Вони ёго в третє давай пирищить. Кричало, кричало бідне хлопця, а далі аж охрипло. «Годі, кажуть запорозьці», і давай уп'ять питать: «скажи, сучий сину, за що б'ємо? як не скажеш, уп'ять одрепіжемо».—«Знаю, каже хлопця: це б то за те, щоб знав де клад заховали».—«Ну, кажуть запорозьці, подивися ж кругом, та й іди собі з Богом, може найдуться добрі люди». Вирвалоє хлопця та між людьми давай роспитувать штаху на Україну. Чи вже довго йшло, чи не довго, а до батька допиталось. Це було, кажуть, зараз після того, як січ зруйнували. Годів через десятків там стіко, с Київської губернії гнав по Дніпру плити старий дід; став він біля нашої слободи, пішов на стрільчий острівок і давай кладу шукать; шукав, шукав, нічого не знайшов, бо те місто тепер загорнуто каміннями; а дали прийшов у слободу і давай роспитувать: «чи ніхто гроший не відкопував». В слободі ніхто й не знав про гроші. Давай тоді дід розказувать всю сторію, бо він був сами той, котрого запорозьці били. Дід ще розказував і за приміту, де гроші. На тім боці Дніпра, каже, як раз супротив острівка стрільчого, стояв колись старий, старий та товстий дуб; на дубові була гилка товста, котра як раз показувала на острівок саме на те місто, де клад. Де які старі люди ще зазнають того дуба, а міні, признаться, і не взамитку; тепер, оно бачите (указываєть пальцомъ) як раз на тім місті виросла груша.

10. Два камня—„Багатирі“.

Розказують старі люди, що колись, дуже в давню старину, зійшлоє два багатирі: один став по той (лѣвый) бік Дніпра, а другий по цей (правый): зійшлиє тай кричать

один другому через Дніпро: цей каже: «уступи міні місто, я посилюсь з своїм народом,» а той каже: «ні, я заселю цей край; геть ти відділя!» Тоді багатирь з правого берега й каже: «коли так, то давай краще помірнімся силами: хто кого пересиле, того й земля буде». — «Давай, каже багатирь з лівої сторони». Взяли вони, поотколупували з скель каміння однакової ваги, поставили на горі, по—над Дніпром—той з того боку, а цей з цього, і давай шпурлять. З лівого боку як кинув багатирь камінь, він і впав біля цього берега, в воді, не далеко від Срільчої скелі; тоді з правого боку багатирь як шпурнув свій камінь, він так і опинився на тім боці, на сухому березі. Тоді багатирь з лівого боку й гука: «Ну, коли так, так я піду дальше, а ти заселяй землю». І пішов багатирь дальше, а цей поселив народ свій і по цім, і по тім боці. На тім каміні, що з лівого боку, і досі зостався слід як раз в тім місці, де багатирь брався руками: так руки й знать, і пальці, і долоні.

Камни «Багатирі», дві огромнія гранитнія глыби, лежать ниже скалы «Стрільчей», одинъ подъ правимъ берегомъ въ водѣ, а другою на лѣвомъ берегу, на сушѣ. Камни у лопчановъ носять названіе багатирей—«праваго» и «лѣваго».

СТЕПНЫЯ МОГИЛЫ МАРИУПОЛЬСКАГО УѢЗДА, ЕКАТЕРИНОСЛАВСКОЙ ГУБЕРНИИ. (СООБЩЕНИЕ г. Я. НОВИЦКАГО).

Въ Маріупольскомъ уѣздѣ, намъ удалось записать нѣсколько преданій о болѣе выдающихся степныхъ могилахъ. За сообщеніе преданій мы въ особенности обязаны крестьянину села Ольгинскаго, Андрею Иващенко (Евпау по уличному). Иващенко, старикъ бывалый, жилъ въ забродахъ, т. е. на рыбныхъ заводахъ у Азовскаго моря между сбродомъ безпаспортныхъ бурлакъ (сходившихся туда въ сороковыхъ гѣдахъ со всѣхъ концовъ Россіи), выслушивалъ отъ нихъ преданія, рассказы, сказки и пѣсни старины. Отъ него нами, кромѣ преданій о могилахъ, записано нѣсколько замѣчательныхъ сказокъ и запорожскихъ пѣсенъ. Но приступимъ къ передачѣ рассказовъ о могилахъ.

11. Капитанъ—могила.

Преданіе говорить, что настоящее названіе получила могила въ слѣдствіе того, что на ней убитъ какой—то капитанъ. По рассказамъ дѣло было такъ. Во время царствованія Екатерины II, когда поселенія были рѣдки на просторныхъ южнорусскихъ степяхъ, на могилѣ занимала постъ шайка лугарей, предводительствуемая «ватагомъ». Степи теперешняго Мариупольскаго уѣзда, прилегающія къ Азовскому морю, назывались тогда «Погорілого участокъ;» на степяхъ бродили многочисленныя отары овецъ, принадлежащія какому—то капитану. О капитанѣ преданіе говорить крайне сбивчиво: иные утверждаютъ, что это былъ купецъ въ капитанскомъ чинѣ, другіе увѣряютъ, что это былъ человекъ, носившій фамилію «Капитана,» третьи, что это былъ богатый помѣщикъ, капитанъ. Но какъ бы ни было, исторія идетъ о Капитанъ-могилѣ. Въ то время, говорятъ, какъ капитанъ слѣдовалъ обозрѣвать отары въ степяхъ, его убила разбойничья шайка на могилѣ и взяла денегъ 40,000 руб. О томъ, что эти сорокъ тысячъ до сихъ поръ хранятся зарытыми вблизи могилы, мы изъ многихъ рассказовъ крестьянъ, говорившихъ съ одинаковою точностію, передадимъ рассказъ знакомаго намъ старика Иващенко. «На Воздвиженніи, в шіедесят хторім годі, Іхав я з села Николаевки ¹⁾, з ярмарку. В однім огороді набрав з криниці води в боклая тай поганяю воли селом, мимо хати старого діда, Абрама Волика ²⁾. Дід сидів на призьбі, бачив, шо я брав свіжу воду, тай каже: «дай міні, сину, холодненької водиці напитися». Я підніс. «Отакі люди царство заробляють і щастя запобігають,» каже дід. А я й кажу: «щастя, як трясця, кого схоче й нападе». — «Так, сину, не кажи. Відки ти?» — «З Оглѣвки, кажу». — «Ти знайш Капитан-могилу, шо вище Платонівки?» — «Знаю». — «Піди-ж, там, коло неї закопано сорок тисяч карбованців грошей; на Іх положена Вангелія, хрест, а

¹⁾ Село Николаевка, Мариупольскаго у.

²⁾ Дідъ Воликъ, одинъ изъ участниковъ разбойничьей шайки, умеръ въ концѣ шестидесятихъ годовъ въ глубокой старости.

зверху двадцять копійек мідних, щоб вони не сходили з міста, бо сребро сходе з міста». Я й питаю: «скажіть, діду, приміту: чи у могилі, чи від могили де? А він і каже: «Ти знаєш, Ботки (балку), що на Корелівським (с. Карловна) степу, де і вода є?»—«Знаю». «Од могили до Ботків одмірь сорок сажень, то там єсть приліпка— яна; там викопав платонівський чолонік гроші, та хоч і взяв, та мало ¹⁾».—Чом же ви, діду, синам своїм не покажите де гроші, або сами не викопайте?—«Тим, сину, що я з ними не в ладах живу; сам же не хочу, бо як закопували гроші, то цілували хрест і вангелію і дали таку присягу, щоб нікому з нас не викопувать». А далі дід і приказує міні: «піді, каже, на ніч, під Виликодень, та заміть де гроші, бо на тім місті покажиться тобі огонь; ти заміть місто і тоді коли захочиш, то й викопайш; та тіко не лай мене,» каже дід. Я попросився з дідом і поїхав до дому. Перед Покровою, в тім же годі міні прийшлося їхать в Марнаполь (Маріуполь), з шиницію поз могилу. Став, знаєте, біля могили, подумав про ту приміту, що казав дід, одміряв сорок сажень од могили до Ботків: так і є; мене тоді і душе охота взяла, бо думав що правда. Замітивши приміту, я з'їздив в Марнаполь, і вернувся назад. Вже аж через три годи міні прийшлоє навідатся до грошей, бо все боявся мужицьких наговорів, що, кажуть, «буде на тебе квочка кидаться та буде на тебе гора навертаться». Протів Виликодня я взяв і пішов на ніч з мішком до Копитана могили, а з собою набрав святощів: дарнина торішнього, херувимського ладану і страшну (страстную) свічку. Прийшов, одміряв 40 сажень од могили до міста, де колись замітив, сів на урочищі, обчеркнув кругом себе палицею, як казав дід, прочитав воскресну молитву (Да воскреснетъ Богъ) і сижу. Сидів цілу ніч і нічого не бачив. Стало розвидняться, а я, не побачивши нічого ні страшного і ніякого, взяв собі палицю, тай пішов до дому. Іду, та все лаю того діда: «сучий сину, мошеннику, обманив мене, що через ёго я тіко гріха набрався: ні в церкві не був, ні Богу не молився».

¹⁾ В народі дійствительно ходять слухи, что крестьянинъ с. Платонки выкопалъ деньги у Капитанъ-могили.

Послѣ этого Андрей Иващенко розказалъ намъ характеристическія черты изъ жизни дѣда Волика. «Покойний старій Волик, царство єго душі і хай Бог простить, шо налаяв (крестится), любив горілку пить. Як нема було в єго гроший, то він візьме іконку, та й піде просить по чужім слободам, де єго не знають, мов на церкву. Напросе грошей, тай пропье».

Капитанъ-могила расположена на возвышенной степи, откуда далеко окрестности и могилы: «Чорна» и «Ведьмідь могила». Изъ подъ кража, на которомъ могила, беруть начало 6 степныхъ рѣчонокъ: Кальчикъ, Кашлагачъ, Шайтанка, Ботки и Сухая и Мокрая Виковахи, орашающія степи Маріупольскаго уѣзда по разнымъ направлєніямъ.

12. Видьмідь — могила.

О «Видьмідь» могилѣ нами записаны разказы отъ трехъ крестьянъ, въ с. Благодатномъ (Маріуп. уѣзд.). Якимъ Скогердяка передалъ слѣдующее: «Як жила по ярам¹⁾, біля Видьмідь-могили нагайва²⁾, то наше війсьско ставило на могили пушки і виганяло їх із ярів на гору, тай било їх. Це було за царя Петра, коли ще Азов був Турецкою столицю». Старикъ Андрей Костенко, на вопросъ, не знаетъ ли, отчего могила получила названіе «Видьмідь», сообщилъ ходячео въ народѣ преданіе такого содержания: «Як я був ще малим, то старі люди було розказують, шо явились там гроші³⁾; люди було тіно шо стануть копать у ночі, то видьмідь зопнетъся на задні лапи, йде на людей і реве. Звісно нічь, видима смерть страшна, то вони й тівають. Від того й названа вона Видьмідь могилою». Крестьянинъ Семенъ Голынь, вслушавшись въ разказъ Костенка о могилѣ, дабавилъ и отъ себя нѣсколько словъ. «Ця могила більш Капитана-могили і стоїть на цілині. Я як пас вівці Івана Аликсандровича Карпова⁴⁾, літ тридцять буде

¹⁾ Яръ — балка, оврагъ, провальє.

²⁾ Нагайва-нагайці, шо вобилатину їдять; нагайвою иноді називають і татар. Прии. разказ.

³⁾ Де є гроші, то там, вжуть старі люди, огонь покажується в ночі. Прижѣч. разказачика.

⁴⁾ Фамилія какогo — то помѣщика.

тому, то все було як вийдеш в жарку пору на неї, то на ній так вітер і гоне. Пас я там півці года три, а тепер як їдеш мимо могили, то все зайдеш на неї та подивися, де колись хлопцем грав у сопілку, та ночував літ трое.

Могила «Видьмідь» знаходиться вблизи села Стрѣтенки, на югозападъ; се видно за десятки верстъ.

13. „Дворяньські могили“.

На югозападъ отъ села Ольгинскаго, въ трехъ верстахъ, возвышаються шесть-небольшихъ могилъ, изъ числа которыхъ двѣ побольше. Могили эти по величинѣ не замѣчательны, и мы бы прошли ихъ молчаніемъ, но обратили вниманіе на найденныя въ нихъ въ разное время вещи, какъ передали намъ объ этомъ Андрей Иващенко и Андрей Костенко. Иващенко передалъ: «Дворяньськими могили названі за те, що там був колись хутір яніхсь то дворян чи що. Літ двадцять п'ять або й більше буде тому назад, Оглевський чоловік, Глаголь, (покійний) роскопував ці могили, і в одній, не знаю тіко в котрій, найшов залізне стремено; стремено було більше, чим тепер у нас роблять і зроблено на инчий манір». Андрей Костенко, говоря о тѣхъ же могилахъ, сообщилъ: «В Оглевці жив старий Глаголь, котрого я ще добре зазнаю. Він було тіко те й робе, що ходе у ночі з лопатою на могили копать гроший. Раз пішов він на Дворяньські могили, став копать і викопав дуже велику макітру; макітра була чи чирипьяна, чи каменна, не знаю, а чув тіко, що велика та місна; в макітрі було чи попіл, чи уголь, чи так якась жорства ¹⁾. Він, кажуть, узяв ту макітру і з год, а бо й більше держав її у себе у скрині; а далі одніс її на прежне місто, тай закопав. Кажуть, що в тій макітрі і були гроші, та він тіко не вмів їх узять; пожививсь хтось, та другий, бо кажуть люди, що ту макітру хтось одкопав, тіко місто зосталось».

¹⁾ Шось таке, піском наче взялось. Примѣч. размац.

Етимъ мы и оиончимъ наше описаніе могилъ Маріупольскаго уѣзда. Теперъ передадимъ записанное нами въ Маріупольскомъ уѣздѣ, отъ Иващенко ¹⁾, преданіе, о замѣчательной могилѣ «Савуръ» которая воспѣта народомъ въ думахъ и пѣсняхъ. Савуръ-могила, по словамъ Иващенко, находится въ Землѣ войска Донскаго, вблизи селъ Обросимовской, Голодаськи и Савуровскихъ хуторовъ (ближайшихъ къ могилѣ), не далеко отъ рѣчки Кривки. Расположена она на высокому ярѣ, и съ ней видны довольно далеко окрестности. Преданія о Савуръ-могилѣ записаны отъ нѣсколькихъ стариковъ, но въ общемъ они сходятся между собою, и мы остановимся на разсказѣ Иващенко.

14. Савуръ — могила.

А.

На Савур-могилі колись то жив ватаг Савва і держав шайку розбишак, такіх як сам; жили розбойники в таких землянках, або курінях; куріні їхні були по—над могилою, бо й досі zostалися глибокі ями. Біля могили як раз над великим чумацьким шляхом, що зветься ростовськею дорогою, стояло ратище. Було, як нічого їсти сердегам, то вони винесуть повсть, або ряденце, простелять біля ратища і покладуть на ряденце те все, що в їх послідне zostалося і чого треба: чи там риби, сухарів, хліба, пшона, соли, цибулі, або там чого другого і виглядають чумаків. Проїздять мимо чумаки, подивляться на рядно, то вже й знають, яку подати їм треба давати: той висипле сухарів, той соли, той риби, і йдуть собі з Богом. А як же вотрий чумак не догадається, а більше того що не захоче дати ²⁾, то його грабили, а не покорний, то й били,—було всего. На простого чоловіка було ніколи не кидалися, а жидам, ляхам, та ляхськім панам, так уже, кажуть, доставалося.

¹⁾ Иващенко выходець изъ Полтавск. губ.

²⁾ Про те, що треба давати, всяк чумак знав тоді добре, бо все було балачка між чумаками йде про Савву. Воно й тепер, як проїздять чумаки Савур, той кажуть: нема Савви, нікому з чумака і водати брати. Пригнѣч. разсказ.

Літ сорок буде, ми їхали з полтавської губернії, з Гадяча, в Ростов за рибою; їхали поз Савур-могилу; на могилі тоді стояла здорова каменна баба. Товариші мої, котрі проходили біля могили не раз, вели мене на неї, щоб познаменуватися з бабою, «так, кажуть, годиться, хто перше їде»; вони, значить, щоб то хотіли мене піддурить, а я їй не зхотів з нею знаменуватися. Тепер на могилі вже тієї баби нема, а зосталась як раз на виршку могили яма, де жив сам Савва, а в тій ямі росте куц бузини.

Б.

Передаваемое дальше преданіе записано въ с. Новотроицкомъ, отъ 62-хъ лѣтняго старика, Павла Шелеста, и мы сообщаемъ въ такомъ видѣ, въ какомъ она схвачена карандашемъ, изъ устъ разскащика.

«Жили мій покойний батько ще в Харьковській губ. Вальківського уѣзда, у поміщика Петра Матвіевича Кролевцева, у слободі Грипівці. Були тоді люди паньські. Мене ще на світі не було, а батько мій, Семен, були у погонцях, і доставляли з другими людьми провизію для війська, котре стояло біля Азовського моря. Тоді ханцуз воював чи що. Земля, де тепер живемо, розказували покойні батько, була не наша, і не скажу вже вам, чия вона була, а може й совсім її не було хазяїна. Кажуть, був край чисто дивий: що за звіра, та птиць всякіх!... Були, кажуть, і коні дикі, і свині, і кози, і всяка там птиця, котрої тепер нема, бо вже попереводилась. От мій покойний батько їхали з хурою: везли там то сухарі, то крупи, то пшоно. Перейшли Самар річку, і стали їм поподатися по—над шляхом байраки, такі ліски, значить. Заїхали вони от Самари днів за три за чотирі вже далеко, і ніхто їх не займав. Стали вони доїзжять до Савура могили, коли дивляться—що за пришта! в байрачку, що над шляхом, стоїть ратище, застромлене в землю, а біля ратища лежить хусточка; на хусточці посипано небагато соли, пшона пучка, і ще там де чого. Ніхто с погонців не знав, що воно за знак. Батько мій узяв, виїняв ратище із землі, таї швірнув його геть геть от дороги; хусточки ж не займали, бо

боялись; думали то колдовство яке. Тіко стали одбіжжати від того міста, де було ратище, коли це з лісу бух! бух! бух! Так і повалило три воли у вальці. В одного погонця був хлопець, літ там сімнадцяти чи як, і він був такий родимий, що не на худоріс, а на добро. От хлопець і каже: «добийте вола того, котрий мучиться, поділіться та зваремо кулішу». Вони так і зробили: добили вола, поділили ёго, наварили кулішу з маханом і давай їсти. Тіко що стали їсти, коли до їх з лісу виходе три чоловіки, і один іде та кричить на все горло: «ратуйте, хто в Бога вірує». Погонці дивляться, коли в того, що кричить, очі так і повилазили, і тіко на жилах тиліпаються, а другі два ведуть ёго під руки. То самий був Савва, котрий мів розбойників на Савур-могилі. Прийшли ті люди до возів, а Савва й питається погонців: «чи не найдеться між вами доброго чоловіка, котрий поробив би таке, щоб очі стали на своєму місці?» А товариші ёго й собі просять. Погонці не знали, що їм і відповість. Хлопець же лежав на возі і нікому не показувався. Батько ёго встав, пішов до воза і питає: «що їм відповість?» Хлопець і каже: «скажіть сліпому чоловікові, нехай нам доставе три вола, триста карбованців і те ружже, котрим убиті три воли». Сказав погонєць Савві, щоб доставив він все те, що казав ёго син, а Савва і велів принести ружже. Показали ружже хлопцеві, а він і каже: «це не воно». Принесли друге. «І це, каже, не воно». Савві дуже не хотілось давать свого ружжя, та треба, бо очі миліші. От він послав забрать ружже, гроші і три вола. Хлопець подививсь на ружже і каже: «оце так воно!» Забрав він те ружже, гроші і воли, тай каже: «принесіть в казан води». Товариші Саввині принесли води і поставили на траві, біля хлопця. Хлопець узяв, вирвав трави, зробив кропило, прочитав якусь молитву, що ніхто її не розібрав, покропив Савву, повдавливав ёму очі в ямки і велів умитися водою із казана, а сам пішов, тай заховався між возами. Умився Савва, блимнув очима і став бачить. Дививсь, дививсь на погонців—ні, не баче того, хто над ним насміявся; він тоді і давай питать. Погонці не показують ёму хлопця. Коли-це вийшов хлопець, а Савва зразу й пізнав ёго. «Молод молодець,

ти високо літаєш», каже Савва. Сказавши це, попрощався тоді Савва з погонцями і пішов на Савур могилу, де котрої було го-нів може десять (около 2½ верстъ). Одійшов ще геть геть, став він, тай гука: «Ну, агадаєте ж ви мене! посміялись ви надо мною, буде вам ще хуже!...» А хлопець і каже: «коли так, то не дійдеш ти до свого куріня і за три дні!» Сказавши це, він шось прочитав, і над Саввою зробилась мов річка (воно річки не було, а Савві тіко так показувалось). Давай тоді Савва з товаришами ту річку перебродить; бредуть, бредуть, та все й на однім місті. Поїхали погонці дальше. От через три дні вже одвезли все до війська, котре не далеко десь стояло, і вернулись третіх суток уп'ять на те місто, де варили куліш, біля Савур-могили. Дивляться, коли Савва з товаришами ходить на тім самім місті, де їх оставили погонці; штривають паліччям в землю, мов у воду і броду ніяк не найдуть, шоб перейти на той бік. Погонці заходились варить куліш. Савва подививсь у ту сторону, де стояли погонці, і показалось ёму, шо то стояла слобода. Прийшов він до їх, а хлопець і каже: «А шо, посміявсь над нами! Не будь же ще два твої товариші, шо на Видмідь-могілі, та на Горілому Пні, то я б і тім очі повидовбував, шоб людей подорожніх не оббірали. Став Савва просить прощення у погонців, а хлопець уп'ять ёму й каже: «іди, чоловіче, з Богом!» Пішов Савва на Савур. Як поїхали погонці до дому, то вже Савва більше не жив на Савурі, і покинув своє кишло. Покинули свої кишла і ті два ватажки, котрі жили на Ведмідь-могілі і Горілому Пні, бо ними завідував Савва.

Разскащикъ называлъ ватага Савурь-могили, Савву и другихъ двухъ ёго сообщниковъ (именъ которыхъ Шелестъ не знаетъ), жившихъ на могилахъ «Медвѣдь» и «Горѣлый Пенъ», еретиками. Савву называлъ главнымъ «ватагомъ-атаманомъ», а остальныхъ двухъ «ватажками—послушниками». Могила Савурь, Горѣлый Пенъ и Медвѣдь расположены у проѣзжихъ большихъ дорогъ, изъ которыхъ двѣ и теперь, какъ намъ извѣстно, существуютъ—первая «чумацькій шляхъ» надъ Савурь-могилой и вторая, «Великій шляхъ і Поштова» надъ Медвѣдь. О могилахъ же

«Горький Цень» ми не могли положительно узнать, гдѣ она. По словамъ Шелеста, Горький Цень гдѣ-то «над Донцем, чи що». Всѣ три ватаги имѣли шайки лугарей или, какъ выражается Шелестъ, «товариство охотників до розбою». Ватаги всегда дѣлились добычею, и львиная доля, разумѣется, доставалась Саввѣ. «Було, говорить Шелестъ, як на якій могилі єсть багата добіч, то ватаг тіі могили і виставля у ночі високе ратище, а до ратища привязує хлак і великий фінарь, щоб видно було; то оце ватаги з другіх могила забачать огонь, той збѣжжаються туди с товариством і діляться. Той ватаг, шо стояв на Видьмідь-могили, викидав хлак і фінарь перше у себе, тоді на Копитан-могили, котра ближче до Черної, а потім уже на Чорній, котра була ближче до Савура».

Въ заключеніе старикъ Шелестъ розсказавъ, что семь лѣтъ тому, онъ былъ на Савурь-могиляхъ. Съ дѣтства онъ поминить, что вблизи могилы былъ дубовый лѣсъ, а теперь его нѣтъ, «сплендрували» говорить онъ: «зостались де-не-де пеньки, а од їх ідуть одростки». Не так далеко отъ Савура, южнѣе, уцѣлѣлъ лѣсъ «Леонтъевъ байракъ», состоящій въ вѣдѣніи правительства. На самой могиляхъ и теперь остались камни, да глубокія впадины янть-мѣста бывшихъ землянокъ лугарей. Савурь-могила, по замѣчанію Шелеста, висока, потому «шо на могиляхъ стоить ще могила;» другіе говорятъ, что она расположена на высокомъ краѣ. Вблизи Савурь-могили протекаетъ небольшой притокъ Міма—Кринна, впадающій съ правой стороны. (Я. П. Новицкій).

Б.

ЮЖНО-РУССКІЯ СТЕПИ ВЪ СТАРИНУ.

(Изъ воспоминаній старика крестьянина Маріупольск. у., Андрея Костенка).

Колісь було на степах бурьяни, та комиш такі, шо більші чоловіка, а трави по пояс, бо ніхто їх ніколи не косив. Зімою, було, на степу пасемо скот, як нема снігу; сіном топимо, а сіна робимо загаті, в місто заборів, і обгорожуємо двори; сіно було ні почом. А як був год неврожайний, шо не вродило ні сіна, не хліба, а все випалило, то було чоловік розгребе загату, та лучче сіно дасть скотині, а хужим топе. Косить тоді було дуже

трудно, бо між травною була *нежерь* (стара трава). Як пригонять було до стога отару овець, то верх з скирди скинуть геть (верхів було гниле), а добре роскидають по бокам, тай годують овець. Як один стіжок чоловік згодує отарою, то жене її сажень за тридцять до другого, і годує уп'ять. А мало тоді було звіра всякого, та птиць: Боже мій!.... Тепер все перевелось: ні тих птиць, не того звіра; тіко зайця, вовка, та гавряха і бачиш. А річки Кашлагач, Волноваха,—хіба такі були як тепер, що літом нігде й жабі сісти? Вони ж, колись, не висихали, і риба в їх було, аж кишить. Забрешеш, було, ругелію раз, то й є риби та равів мішок. Та то ще нічого, що ругелію, а то було хлопці підуть і без ругелі, та, гляди, разів зо два зо три забредуть штанами, позав'язувавши холоші травною, то й є на казан. Тепер би й люди сміялись, як би ловив штанами, і риба-б не ловилась, бо вже хитріша стала, а тоді ніхто нічого і не замічав. Було парубки, а иноді і молоді чоловіки як постають без штанів у рід з косами, та як зайдуть по ниві, так аж шумить.

(Запис. Як. Новицкій).

15. Перенесеніє церкви изъ приселка Котлово въ село Мескаленки ¹⁾).

— Чи давнє, хазиїн, ваше село?

— Та давнє вже.— Іще як проїзжала цариця (Еваторина II) по Дніпру, то-й тогді вже воно було; було село, була й церква в селі.

— Як-то.... церква, кажете, була? А де-ж вона поділась?

Хозиїнъ вздохнуль, промолчалъ немного, затѣмъ продолжалъ:— «Не перебивайте мене... стидно й розказувать про це діло, та вже, нічого з вами робить, розкажу. Тільки цур не сміяться в вічі; будете собі сміяться инчим часом, в другім місті, а тепер цур не сміяться, а то щоб часом не вийшло між нами не гаразд.

Так от їхала цариця по Дніпру, та доїхала як-раз супротів Кітлова. Старик (Днїпръ) йшов тогді не дуже далеко од нашого села; тепер, бачите, Дніпр геть оддавсь і-к тому боку, а тогді було близько, так що з байдава, що їхала на йому цариця, наше

¹⁾ Полтавской губерніи, Золотоношскаго уѣзда.

село видно було як на долоні. А коло цариці з другими панами їхав і пан Неплюїв, ось тут недалеко од нас ёго ікономія. Так от порівнялась цариця з Кітлівом, а Неплюїв підступив до неї, та-й каже: «подаруйте, каже, мені, матушка государиня, отцей хутірець; тут, каже, кругом ёго мої риболовні й землі, а тілко отцей клопоть чужого вмішавсь поміж ними, то воно було-б уже як-раз до діла, замішки, як то кажуть, не було-б». Вислухала цариця Неплюя, подивилась на наш Кітлів в прозорну трубу, та-й каже ёму: «е, ні голубчик, це, каже цариця, не хутірець, а це, каже, ціле село, бо он видно й церкву». От почув, знаєте, Неплюїв від цариці таке слово, підкрутив хвіст та-й посунувся по оддаль від неї, повісивши носа. Так от-так-то, спасибі цариці, Кітлів наш, як сами знаєте, і зостався вольним—козачим.

От і живуть собі, знаєте, наші діди, ні гадки, та дякують цариці за її ласку. — А тим часом мир плодиться; людей, що рік Божий, усе прибува. У Москаленців церкви не було, ходили до нашої церкви, а строїли нашу церкву і Кітлівці і Москаленці. Москаленки було білше протів нашого села; там було простірнійше, тудя і Кітлівці потроху перебирались на житло, як у нас у Кітломі стало тісно жити; і волость у нас була одна.— От-так-то жилось і довго. А тим часом Москаленці, як прибувало у їх селі миру, колись не колись стали до Кітлівців мати таку причіпку: «церкву, кажуть, строїли всі ми гуртом, ваш Кітлів за наші Москаленки далеко менший, ходить нам, кажуть, до Божого дому в Кітлів не приходиться, бо нас білш чим вас; то вже, кажуть, мабуть зробимо ми так: перенесімо ми церкву в Москаленки». Звичайне діло, така річ дідам нашим була не по думці. «Шкода, кажуть, про це-й балакати: і вам хочеться церкви, і нам хочеться церкви; церкву батьки й наші, й ваші поставили у нас, то так повинно вже це діло й зоставатися. Поставте собі, кажуть наші діди, другу церкву, як що вам хочеться її мати в свої слободі, а ми своєї не дамо. Будете строїть, і ми, може, станемо вам в які підпомозі». — «Так ні ж, не те нашим дідам кажуть Москаленці: ні, кажуть, церкви другої ставити ми не будем, а будемо добиватися таки, щоб вашу перенести в

нашу слободу». — «Добре; добивайтесь собі там, скільки хочете, кажуть їм наші діди, а ми одно знаємо, що церкви нашої від нас не візьме ніхто».

От-так-то живуть собі наші діди і гадки не мають: і в голову їм те не приходить, що надумали против Кітлівців ті яритичі сини. А вони, кляті, возьми та-й вигадай таку причту: — «Певно, знаєте ви от-той острів, що від нашого села за річищем і в тому боку, до Польщі? ¹⁾ Острів той колись був не поділений. Колись-то, розказують, і зовсім його не було, то-б-то там колись Дніпр йшов, а потім-би-то там стала коса, а потім більша коса; затім став прорістать де-не-десь шплюг (доза), а там із року на рік поде куди стала пробиваться трава, так що попереду виїшов з того острова пастівник, а затім і косить стали. Косять, було, так: от як поспіє трава, волостний, а бо попереду осавула, нікому заздегідь не кажучи, з вечера того дня, що мається быть косовиця, дає повістку і Кітлівцям і Москаленцям. — Як тілко повістку почули, тогді вже годі висипаться, кожний поровить як-би не проспать. Инчий летить чуть світ на громадський жак, другий до-світу там вже опинивсь і цілісіньку ніч в селі стукотня, неначе против якої тревоги. А то, бачете, при каганцях клепають коси, клепають не так, як-би-то косить де у хазяїна, або у попа на толоці; там, звичайно, всяк бува: часом врубаеш і гладко, а часом як трапиться: нехай, мов, і гривиця зостанеться поповим або і инчим чийм лошятам. — А бо-й так бува: на що, каже, дома з вечера клепати косу, поклепаю й там, і на живіт, бачете, легше буде: ті будуть в ручці, а я стук та стук, хоч і не по косі, аби стукало. «Нехай лиш, скажуть косарі й хазяїн, поклепа, а то на живіт буде важно, та-й хазяїнові не-вигода, як не чепурно буде рубать: бо то все гроші, горіла, мов чогось стоїть». Так тут, як бачете, клепали коси не так; кожний поровив так справить косу як бритву, щоб не треба було вже завтра клепать, бо там так: одвихнись на саму малу годину, вже й програв, звичайно, як на жаку. Тут не зівай:

¹⁾ Полцев на лівомъ Дніпровскомъ побережьи называють правый берегъ Днѣпра.

зігнув, анай, пропає; що раз ступнув до косі молотком, вже давно прорівав, що було-б на раз тонарці ковтнуть.

Так от раз об косовиці у вечері гвалтують по нашому Кітлівці: «а ну, на завтра гайда дурницю косить». Чуть світ, Кітлівці всі до одного, хто був могутий, опинились за річищем. На островах всі, мов німі; кожний приліг до ручка так широк, що в ёго й думки другої нема, як-би тільки по-більш захватить дурницю. Тоді кожний про себе міркує, та тільки зо-зла на сторону воли неохоче поглядає, як другі підбувають на острів за дурницею; затупитися трохи коса, тернув мантачкою сюди туди, так що аж відляски по лузі нійдуть, та внять до ручка. Сонце вже підбилося об ранній обід; треба було й по шмажку хліба заїсти.— Коли, зирн, аж з Москаленців в Кітлів їдуть підводи; шлях на долоні, їдуть та й їдуть, і кімця не видно. Що за причта тава, думають наші Кітлівці; шлях не трахтовий, чумака об цю пору не йде, щоб те подумати до порона; що за причта така? ззіли по шмагну хліба, та внять до кіс аж шварчить під носами..... Коли це чують, хтось гукнув: «ай! братця, дивіться, дивіться, хтось по наші церкві лазять». Глянули та разом й обімліли: як єсть, чоловік лазять по церкві і примощує до бані драбину. Диво та-й-годі! «Чи це може в церкві?» кричать одні. Коли-ж ні, диму не видно.— «О, нічого тревожитися; це, видно, траха чи не приїхав шмаляр з Веремівки, та, мабуть, піп послав ёго поставлять у горі на церкві стекла, бо вже й справді аж сором і гріх, що там понароблювали промляті сичі». От так собі поміркували наші Кітлівці, та внять до кіс. Коли чують перегодем хтось кричить на своїм глазом: «гвалт, ратуйте, хто в Бога вірує!... хрест з церкви знімають». Зирнули на церкву, та так таки разом всі й обмерли: як єсть видно, що один чоловік по драбині зносить з церкви хрест, а понизче задома стоять два три чоловіка, та піддержують в руках драбину. Всі, мов, одуріли; покидали носи, повитріщали очі, чуть дух переводять, трясуться, мов ляхоманка їх б'є, а все тами в голову собі не візьмуть, що воно робиться таке з нашою церквою. Коли дальш дивляться..... Боже наш єдиний! лишенько та й годі..... Один за

другим лізуть на церкву люди. «Ратуйте, хто в Бога вірує, кричать по острову, баню розбирають.....» Аж тоді догадались наші діди, що-то воно діється і що-то за підводи були, що без ліку йшли на Кітлів. «Давай сюди Москаленців,» режуть наші. Коли ж роздивились, аж ні однісінької душі з Москаленців немає. «За коси, братця, на отбій!» Мов бішені, трясучись, позацінювавшись, кинулись наші з косами до човнів. Прибігли, глянули, та-й одуріли..... а ні одного тобі човна! А вони, лебедю, як бачете, викрали від наших всі до однісінького човна, так що ніхто того й не примітив. Лишенько, та й годі! А річище тоді було широке, не те що тепер; шкода й думать, щоб кинуться вплинь. Крик, галас над річищем, мов у пеклі: той, мов бішений, махає косою, та гарцює на березі; той, мов скажений, рве на собі сорочку, та влене лукавих так; що, мабуть, і в пеклі чи зуміють так влясти, инчий до неба руки зніма, та плаче, мов мала дитина..... Лишенько! а ті, вляті, знай, розбирають собі нашу церкву, та складають на вози. Нема кому її боронить: в слободі тільки малі діти, та баби, молодіці в полі жнуть. Прибігла була, розказують, одна Кітлівська баба з кочергою Божого дому боронить, так-що-ж? Сміху тільки наробила: наглумились над нею вражі сини, а з церквою нашою зробили, як сами зхотіли. Аж об вечірній опруг роздобулись якось наші Кітлівці човнів, та пізно вже було: церква наша вже була в Москаленках під кріпкою сторожою.

Так от-так-то, добродію, здохovali наші діди; погнались за дурницею, та й себе з нами дурнями зробили. Хоч-би вже не сміялись з нас вляті Москаленці, там ні ж: не вбережись тільки наш брат, Кітлівець, та зведи річ на церкву, так таки зараз й опечуть тебе вляті..... «ваші діди, кажуть, на косовиці свою церкву пропили». Правда, та тільки з одного боку: і пити не пили, а дивись, мій голубе, яке похмілля добули!

От-так-то, добродію, счинилось колись з нашою церквою».

(Списавь со словь Якова Саміловича Джогала, жителя приселка Кітлова, Золотоподьського уезда, Полт. губ. Гуконь).

ПРИЛОЖЕННЯ.

I. Бѣлорусское преданіе о постройкѣ крѣпости въ старомъ Быховѣ.

Давно то, за Литву, як Литва у старому Бихові крѣпость строїла, тоді, розказують, що оце висиплють крѣпості, то через ніч, або як, глядять: вже й не знати, де ділось то все, що робили. Скільки землі не сиплють, чоґо не роблять, нічоґо не вдіють, ніяк не втраплять крѣпості зробити. Горе тай тільки! мучились, мучились, нічоґо не помаґає.... Що тут робить? хоть покинь візьми!. Ащо?! надумались якось, що тра робити. Беруть посилають людей на шлях, що з Бихова йшов. Кажуть тим людям: йдіть геть шляхом і примічайте, як скоро буде хто йти протів вас дорогою, беріть і ведіть ёго в город. Така то, значить рада була, що так випадає робити, а то і крѣпості не збудують.

Ну, нічоґо. Пішли вже ті люди на шлях, йдуть собі тай йдуть, геть уже от города пройшли... придивляються, йде ніби хтось; підійшли ближче, стрічають: йде собі хлопець. Ну, нічоґо, ото беруться вже вести ёго в город. Коли це, так не забаром чи взяли, чи не взяли того хлопця, нахопилась дівка. Що будеш робить?! взяли й дівку. Ведуть вже це обох в город. А в городі вже й яму їм наготували: так їх обойго, хлопця і дівчину, живих, так і засипали зѣмлею.... Отто і крѣпость почала йти в гору; вже, що землі насиплють, дак вона й лежить, да так і крѣпость збудували. Це стара мати було розказує. Каже, Литва тоді у Бихові була. Ну оце й розказує, які податі колись були. Що тоді податъ?! заплаги 12 копійк в рік, ну і спокієн.

Таки мати говорила, що як воював москаль Бихів, от шовь як і не памятаю добре, москаль би то, чиб то хто инший, так що воювали Бихів, стріляли, всякого там було способу, а крѣпості не можна добути. Дак ровів з 6 воювали і не подужали, а вже на 7 рік крѣпость піддалась.

(Запис. Вл. Менчиць отъ челоуѣка изъ ст. Быхова).

Ср. Сербск. пѣсню о постройкѣ Снадри. Вука Карадж. т. II, стр. 115, № 26. Постр. мѣста въ Артѣ, Passow Carmina popularia Graeciae recentioris № 512 13. Пострєніє церкви чумою Dozon, Chans. populaires bulgares, № 5 ср. Миладиновца Булгар. нар. пѣсни, Загребъ. 1861, № 3. Ср. Тайлора, Первобытная культура. 1, 98—101.

II. Бѣлорусское преданіе о могилахъ ниже Мозыря, (наказанное неуваженье къ празднику).

Оце й я знаю: пониже Мозира, кажуть, чотири могили е. Мужик такий то розумний найшовся, каже: «Е, велик-день, велик-день, пойду я по-ору, чиж то больш я виору». Да на полі ён, воли і погонич, як орали, так все й камнем стало. Це й я чув. Пониже Мозира могили ті стоять; розказують, так я чув, а сам не бачив. (Запис. Вл. Менчиць).

Ср. Кулиша, Зап. о Южн. Руси, II, 30. Свиридова могила (провалилась сквозь землю отъ грома).

III. Великорусское преданіе о камнѣ возлѣ Брянска. (языкъ крайне мѣщанный).

Коло Брянску, розказують, так було: мати сина проклала. І ёму нельзя йти дальше, як на три версти од села; дальш не піде, і жити буде до строку, доживе до строку, і де ёго смерть захватить, там камнем він і стане. Така ето мать заклала сина.

Калі ето мать заклала сина, найшовся такий, шо разрешив тому проклятому йти в свет. Став проклятий хадить по свету і думает: «яна моя смерть страшна? Вирою гроб, помру, так в гробе буду, а не камнем». І лёг ето он в могилу. Лежав он много в могила, смерти все поджидав, а далі давай, думает, вижду на свет посмотрю. Как ето он вишел, камнем так і стал, камень такий большущій з него сделался. Как, став ето камнем, так і стоїт. Говорят, камень тот коло Брянску, мохом весь порос. (Розказыв. Николай изъ Радуня, Запис. Вл. Менчиць).

XII.

В И Л И Н Ї.

1. Илья Швець и Змій.

—«Ото диво! Ян наші склав у четверо підомви, і од їдного разу перетяв зубами! А рамінного законешника в шестеро склав, чередуся взяв і те од разу! ото, кажіть, зуби?! Він реім так як чоловік, оно такий дужий на зуби.—А як Илья Швець та 12 шкур черердав!... Цар оддав прожертї змієні свою дочку. Змій уподобав її і став жити є тею царівною. Та царівна прожила є тїм змієм і якоесь просить у нього: «В моего батька, каже, є два голуби, такий і такий: ни не можна, я хтіла б їх достати?» Просить вона тіх голубів, так просить,—«достань мнї од моего батька». А той змій, бачте, признався їй: «мене ніхто не звоче; окрім є на світі Илья Швець, то той Илья но мнї страшний. Як він сидить у свої хаті і шие, то йде з єго пара, і за 12 верст видно стовц парі теї... Али от який він, а я єго не боюся, він не підезо мною битись, бо не знають, як єго просити, хіба б послали до єго 200 дітей, що 8 літ кожне, то ті єго впресли-б»...

Як достав змій тіх два голуби, царівна списала все і про змія і протого Илію Шевця написала, та привязала голубам свое пісьмо до ніх і пустила... Прилітають голуби до цара в двір, там їх угляділи і карту побачили, шо висіла у голубів коло ніг; дивляться в карту, аж то царівна пише: прочитали й те, шо вона писала за Илію Шевця.—Робить цар, як єму дочка напи-

сала: послали дітей до Іллі. Ілля сидів у свої хатині і як углядів, що до його діти рачкують, та навводішки повзуть, то повернувся до щіпа, а шкурі держав в руках, 12 тіх шкур і тріснуло. Після того взяв він 300 пудов смоли, і конюпель 10 вовів, ормотавсь, обсмодивсь і пішов туди, де змієві жертву давали. Змій углядів тай каже Іллі: «будемо битись, чи будемо миритись?» Ілля каже до його: «будем битись». І каже змієві: «спрожирай мене». Змій взяв його, а Ілля вже не боїться вубів, та не хватив його за шийку, дак змії і не може дальше Іллію прогланути. Ілля й каже до змія: «Щож ти дальше за мною будеш робити, куди ти мене кинеш?» Той змії етав його ще сюди і туди, на всі боки ним крутить, а Ілля все йому за язик чавить. Та змії мутушав їм, мутушав, кидав, кидав, та хоть Ілля був і добре засмоляний, а все його в двох місяцях ще промняв той змії; та дальше не ковтує, так Ілля і удушив його. А ще все таки Іллію пройняв в двох місяцях.

(Запис. Вл. Мажичь).

Ср. у. Кулиша, въ Запис. о Южной Руси, т. II, стр. 27—30 о Кирилѣ Кожемякѣ. Nowosielski, Lud ukraiński. I, 278—284. Москвитянинъ, XI—XII, 146—9. Ср. также сербскую пѣсню о больномъ Дайчинѣ, въ сборникѣ, Караджача II, 460, № 78 и великорусскую сказку о Никитѣ Кожемякѣ, у Леонасьева, Нар. р. сказки, т. I, 495. Древнерусскій рассказъ объ Усмошвецѣ, см. въ Полномъ собраніи русскихъ летописей, I, стр. 53. Большой Георгій. Dozon Chansons pop. Bulgares № 40. О кракѣ и зміѣ въ Вавелѣ см. San Marte Polens Vorzeit, 16. Другіе примѣры у Бусласва. Блинообразныя надписи Ахеменидовъ, Рус. В. 1873 г. № 12.

2. Чудовищный людоѣдъ буняка,—см. въ отд. XI, № 5. Буняково замчище и Настина могила.

3. Михайло и золотыя ворота.

— І Михайл,—той,—то був добрий воїн...

— А же про його в описах повинно бути. Мужики то так розказують.

— Колись, каже, давно то ще, був князь на світі Владимир. Володимир князь царством всім обладає, а Михайл то син царський, али ще він молодий, то на царство його не садовлять; шехай підрастає, а Володимир то старіший, то він усім і править. Добре, так оце діється.... А в'стороні Татарє своє царство мають. То

ніби їдно царство, а то татарське друге, і в стороні татаре живуть. І знахорі татарські стали ворожити, догадались про Михайла, кажуть своїм: «глядіть, щоб не було чого нам, росте з боку коло нас такий і такий Михайл; тепер от ёго і нечути, а виросте той Михайл, тоді вже будемо знати, що то за Михайл; кажуть знахорі, що воїн, воїн з ёго вийде, може ще світ не бачив такого лицера». Розказали знахорі про Михайла; тепер треба шось робити. Татарський пише до Владимира: «ми довідались, пише Татарський, за Михайла, він ще дитина у вас, ёго царство, ёго все буде, як підросте—то віддай нам ёго, будьмо сватами». Ото Володимер свликає людей, говорить, що Татарський хоче до себе взяти Михайла, далі дає цю річ до Санату. Міркували скрізь, чи зробити так, як Татарський пише, і присудили, що віддаймо малого. Вся громада сказала так...

Ну, ото присудили так, Володимер примітив, що Михайл став хмурний дуже, ходить такий засмучаний.... А Михайл був уже паробок літ 18. Спитав Володимер ёго: «що ёму за туга така?» Михалятко-дитятко! чого ти засмучаний такий?

В тебе чаша золотая,
Вина повна
Завжде,
І часть Київа на тебе йде....

Міні так здається, що журитись тобі нема чого. Михайл і каже Володимерові:

Господару—Цару Володимеру!
Так, в мене чаша золотая,
Вина повная
Завжде....

І часть Київа на мене йде,
Али Київська громада,
То зла в неї рада....

Володимер на цес промовчав. А Михайл каже до меча свого, що на стіні висів:

Мечу мій мечу! та на Татарове.
Мечу мій мечу! та на Юланове...

Михайлові буйдуже, що Татаре хтять ёго брати, він меч свій як візьме, то... Али Володимир це вислухав і дивиться, що Михайл малий такий і каже ёму: «Михалятко—дитятко! молоде ти і неспосібне, то тра щоб бути літ 20 або 30, тоді хіба за меч можна братиє». Володимир так до Михайла говорить, а Михайл ёму одказує по своёму:

«Господару Цару, Володимеру!

Возьми ти утятко молоденьке,

І пусти на море синеньке:

Воно попливе як і стареньке».

Тоді Володимир каже до Михайла: «як так оце ти говориш, то, Боже, тебе благослови».

Після того Михайл взяв меч, копію, коня ёму вивели; Іде Михайл і зустрічає, що стоїть Татаруга, Турок той; Михайл нічого не робив, оно перехрестив вісько татарське своім мечем. То по обидві сторони Михайла не стало того віська: на ліву сторону то так як огнем спалило, на праву—так як солону викав. Як посів тее вже вісько, Михайла, то поїхав в світа і пришлось ёму їхати через царські ворота; то до Ідного стремена взяв на ногу Ідну половину, а на другу ногу другого стремена взяв другу половину. С тими ворітьми поїхав за якісь гори.. і став там жити, тай досі, каже, живий... а може й помер.... Так оце розказують про Михайла..

(Запис. Вл. Менчиць, по всей вѣроятности около Бердичева, Кіевск. губ. отъ кр. Лукьяна Заверухи).

Ср. болѣе короткій варьянтъ Кулиша въ Записк. о Южной Руси, т. I, стр. 3, перепечатанный въ Историч. пѣсняхъ малор. народъ, съ объясненіями Вл. Антоновича и М. Драгоманова, т. I. стр. 50, а также, къ сожалѣнію, не дословный и переведенный на польскій языкъ варьянтъ г. Трусевича въ книгѣ Kwaty i owose. Kijów, 1870, стр. 237—238.

4. Богатырь и конь.

«Іхав я вчора з Дроздивським козаком Прокопом Ярмоленком із Дроздівки в Переходовку. Дорогою ми якось розбалакались про коней, і я розказав ёму, що бачив годів щість, чи сім назад, в Чернигові на земській конюшні, дуже гарного карабахь-

кого жеребця, що за того жеребця заплачено було 6,000 карбованців і що як вели ёго раз із Носівки в Чернігов, то держали ёго на канатах два салдати і десять мужиків.—«А не знаєте, де тепер той кінь є?» попитав мене Ярмоленко.—«Бог ёго, кажу, знає: ті земські конюшні тепер вніштовані, а коні чи розпродано, чи що.—«Отже я знаю, де той нінь, каже Ярмоленко, якось мудро всміхаючись: він хазяїна найшов».—«Якого хазяїна? Хіба він крадений був, чи втеклий? Дай далеко ёму хазяїна шукати: він куплений верст тисяч за дві.—«Та не те, каже Ярмоленко: коли ви кажете, що то такий нінь був, що в дванадцяти на-сміу держали, то то певний кінь був, не простиий, а багатирський. А такий кінь з роду не вдержиться у простого чоловіка, а як прийде ёму врямя, безпримінно втече і знайде собі хазяїна—багатира. Ото ж у нас є москаль одставний; так він ходив на заробітку у Чорноморіі і росназував штуку про себе. Косимо, каже, нас у хазяїна чоловік з двадцять, чи може й більш. І був між нами один, Бог ёго знає, відки: скільки не респитували, не назвав. Чоловік, як і всі люди, і косив так, як усі; тільки було, як посадемо їсти, то він з роду не сяде вкупі з людьми, а набере собі хліба там і всього, та сяде оддалік і їсть. От косим ми, каже той москаль, неділь три чи що, аж явсь біжить проти нас кінь, та такий, що я, каже москаль, увесь світ сходив, а такого доброго коня не бачив. От отаман і каже: «а ну, хлопці, піймаємо сёго коня, то певне буде од когось на порцію». От всі ми до коня. А той чоловік: «і не турбуйтеся, каже, дурно: не піймаєте ви сёго коня; опричь мене нікого він до себе не підпустить». Ми в регот, та все таки до коня. Оступили ми ёго, чоловіка в двадцяти, давай підступать, а він як вискалить зуби, як зарже,—наче грім прокотивсь, та на нас. Ми в ростиц, а він через таку і чералетку, наче п'яця, та одбіг трохи і став, як уопаний. «А що, браття, каже той чоловік: піймали?».—«А ти піймавщ? питає отаман».—«Я то піймаю!».—«Глядиж, каже отаман: не піймавщ, то лодатом спитаеш».

А отаману, да й нам, досадно, значить, що ми всі не піймали коня, а він береться. От той чоловік їде до коня,—той

стоїть, як овечка; підійшов зовсім, взяв за гриву, по шиї, по голові гладить, всіхаючись. Стоїть кинь. Поглянув там, то й каже: «Здоров, товаришу! довго я ждав тебе, та тами деждався; тепер, каже, не разлучимось». А кинь на це, аж зарже!—Та так прегарно, приязно.

—«Ну, погулай же!» каже. Та до нас,—а кинь стоїть.

—«Ну, каже на хазяїна: тепер нам треба розсчитатись, та й розпрощамось». А він, значить, грошей за роботу ще ні копійки не брав. Хазяїн давай було просить, щоб зостався, так ні!—«Не можна, каже, прийшов мій час, треба йти, куди мене Бог посилає. Пошли ти, каже на хазяїна, купить півтора відра горілки за мої гроші: вип'ємо на прощань!»

От узяв один там два бочонки: один в піввідра, другий видерновий, сів на хазяїньського коня, в мент придув з горілкою. От той чоловік узяв піввідерновий бочонок: «оце ж мені, каже, братця, порція, а не вам». Та й дає нам відрове барильце, а сам ототкнув воронку, притулив рильце до рота, закинув голову, та так духом півведра й видув.—«А закусувать, каже, не буду, не хочу вас обіжати, бо як почну сії порції закусувать, то не стане усєго того хліба, що вам хазяїн наготовив». Та взяв кришечку хліба і кинув у рот. «Ну, тепер, каже, прощайте! А тиї моїх три карбованці, що в хазяїна ще є, дарую вам на порцію!» Та прийшов до коня, взяв єго за гриву, та так без сідла і гнuzдечки й сів. Кинь як стрибне,—так усіма чотирма ногами по концю й вибив, у коліна завглибки тай пішов далі. З півверсти ми єго бачили, а там і счез, Бог єго знає, де й дівся. От ми, каже той москаль, пішли по сліду, аж усюди так і знать: де ступне той кинь ногою, так копець у коліна. Так з півверсти слід був, а далі вже й не знать нічого. А він значить уже гороку пішов, на крилах, бо багатирські коні крилаті.

— Що ж се воно значить, попитав я Ярмоленка, вислухавши сюю історію.—«А що воно значить? Отказує той: значить, той чоловік був приуроджений багатир, та коня єму до якого часу не було, а вони без коня нічого. От він і був так, як і протий чоловік: і косив, і все робив, як і всі люде. А прийшов

Їго час, найшов Їго той кінць, що Їму приділен, от він і пішов на своє місто, на службу».

— Яка ж у їх служба і де вони живуть, ті багатирі?—«Бог їх святий знає! Кажуть, десь на границі, чи зміїв стережуть, чи Бог Їго знає: с'єго вже менно не докажу вам».

(Черн. г. А. И. Л.).

XIII.

Сказки фантастическія, игра словъ и остроумія.

1. Ведмеже вухо, Вернигора и Брутивусъ.

Жили собі піп та попадя, і був у їх на руках малий син. От попадя узля сина і пішла в ліс моку рвати. Де взявся ведмідь, ухопив попадю з сином, поніс в гущину, вкунув в нору, став гдувать їх. Виріс син і каже: «Мамо? ще шість день нам пребути тут, а тоді удерем до дому». Вийшло шість днів; вони вилізли із нори. Тоді син вирубав києк і пішли до дому. Дивляться, коли біжить ведмідь. Син і каже: «ви, мамо, ідіть за лісом, а я коло ліса». Мати так і зробила. Ведмідь біжить до попаді, а син, як ударив ёго шийком, та й убив. Тоді поклав на ведмідя києк і говоре: «оттак тобі, зла личина, і треба». Ідуть далі; дивляться, стоїть криниця, а біля неї рів. Вони сіли в тім ріву і сидять голі. Приходе дівка до криниці по воду, а вони й говорять: «піді до дому, дівко, і скажи своїй матері, нехай дасть нам по сорочці». Дівка пішла і розказала дома все, що бачила. Пішов батько до попа, розказав ёму, де ёго попадя і син, а піп зрадів, та мерці забрав сорочки і штани і пішов. Приходе—коли так: сидить попадя з сином голі і трусяться. Піп повдягав їх, та й повів до дому. Як пустив піп свого поповича до хлопців гратся, то він якого ухвате за руку—руки нема, за голову—голови нема, за ногу—то й ноги нема. Бачять мужики біду, та й важуть попові: «Де хоч свого сина подінь, нехай нам біди не робе, а не то і тебе із села виженем». Росердивсь піп на сина;

тай каже; «іди від мене світ за очі, бо через тебе і міні життя нема». А син і каже: «Зроби міні, батінька, булаву (пулю) таку, щоб її триста чоловік зсадили на гарбу, і чотиріста коней везли в ліс». Піп зробив булаву і вивіз у ліс. Як усе було готово, син і каже своїй матусці: «Слухай, мамо, я кину булаву вгору, а сам ляжу спати на сорок часів, а ти, як почувіш що буде лити булава вниз, і буде густі, то тоді ти мене збудиш». Проходе сорок часів, пуля гуде і от—от скоро опиниться на землі; а мати і збудила сина. Він підставив мизиний палець, а булава як упала на палець, та й розбилась, а палець цілий зостався. От як іспробував попів син свою силу, та назвався Ведмежим вухом і пішов у степ. Іде, коли на зустрічу йому багатирь Вернигора. От вони і побратались. Ідуть вони далше, а як приходитьсь їм переходити гору, то Вернигора переверне гору, та й підуть по рівному. Довго йшли вони, коли зустрічає їх Крутивус-багатирь, вони й того прийняли і пішли втрех. Приходять до широкої і глибокої річки. Крутивус сарутив свій нус, річка розступилась, і вони перейшли. Дойшли до селі, зробили з камінів хату і стали там жити. От раз Ведмеже вухо і Вернигора пішли в ліс, а Крутивус зостався дома на хазяйстві. Прилітів до його Змій, відрав шкуру з пожиниці, тай шустив, а сам полетів. На другий день зостався Вернигора дома. Наварив він каші, а Змій прилітів, поїв кашу, та й Вернигорі відрав шкуру з пожиниці, а сам уб'яць пожиниці. На третій день зостався Ведмеже вухо, а Вернигора і Крутивус пішли в ліс. От наварив він каші, а Змій і прилітів. Ведмеже вухо узав Змія за голову, прив'язав до дуба і підпалив його, тоді забрав попіл в торфіну, поніс до Змієвої нори і поліз туди; там сиділо бравих тридівки, він витяг їх, і ідуть вони в чотирех; дивляться, коли пасеться табун коний, вони узали чотирех, носідали і поїхали до дому. Приїхали, коли дома Вернигора і Крутивус. Тоді вони взяли, та всі троє пожинились на дішках, одіграли свадьбу за одним столом і стали жити та поживати.

(Розказав Михайль Маєвскій. Село Ольгинское, Маріупольського уезда. Запис. Я. Новицкій).

Ср. Чубинск. 1. 212—216.

2. Роземнижелізо, Роснихагора и Загативода.

Бив єдин царь, мав двір такий, що нікто не міг в нім сидіти. Пак ся обєбрав єдин панич, пішов у тоту землю, як учув, до того царя. А він бив єдного короля єли, іде, а чоловік стоєт, питає ся:—Що ти за єдин?—Я Роземнижелізо.—Не наєв би ти ся у мене?—Та чому, наєв.—Та ходи зі мнов. Іде, другий зновель таке стоєт. Він ся питає:—Що ти за єдин?—Я повідаєт Загативода. Він мовит: Ци не наєв би ти ся у мене.—Та чому, наєв.—Та ходи зі мнов. Уже має двох. Іде далі, чоловік зновель тамни лежит, відти гора а відти гора, а він у єдну гору ногов, а у другу ногов, і руками запер ся. А він ся питає:—Що ти за єдин? Я Рознихагора.—Ци не наєв биєсья у мене?—Чому, найму.—Та ходи зі мнов. Як взяв з ними іти, як взяв з ними іти аж за чорне море, до того царя, що мав той двір. Тай там у тім місті прийшов на трактирню, сів ся, то єи їсти велів дати, та бесідує:—Що ту чувати у тім місті? Приходить тамка огородник так царя, та повідаєт яка річ, же такий а такий великий двір, а наш царь мусів уступити, що не міг сидіти, а кто биєся такий найшов, що би тот двір вичистив, то му даєть царь дівку своєю і половину крулєства. Тот повідаєт:—Ге! як би Божа ласка, я би сам може учистив тот двір. А тот зараз побіг, та дав царєві знати, що гу такий а такий прийшов, що ти паляці учистит. А царь зараз по нєго послав. Він взяв, прийшов до того царя, та повідаєт:—Я учищу, що ми за то даєть? А царь му повідаєт вже згоду гет. І пішов, а тамни за містом бив тот двір на горі великої дуже, а красна гора біла. Приходіт тамни ід там брамам, там і всі мости одовині збиті, а брами уєі желізнє позамикані так, же жадним способом не дійде. Вєяв тот Роземнижелізо єдну колодку на брамі роземняв на тісто. Входят тамки, там у тих дворах срібні дєвері, все під золотом, під сріблом, все таєє красєє, що не можє єл надивити. Він як взяв ходити по тих повоєх, як єи вєяв любовати, по вєіх повоєх ходив, хіба єдин замкєнєий, забитий, що там не можє дійти; он там єя дєвит, там лїжка вєі позастєлєні

дорогими диванами, а нігде нема живої душі, а все так як би царь бчорай вийшов. Він собі взяв палаш, там три палаши висіли, він дав один, другий і третій, а собі взяв четвертий. Уже там ночувати будуть, і мав дванадцять свічок ze собов, і дванадцять горцей нових. В вечер як легали, усіх дванадцять свічок зажог, і усі дванадцять горцми укряв, та повідат, то буде через ніч горіти, а тим слугам каказує, як би я бив у яким утрапленю, як я кринну, бисте ставали. Десь приходит ід півночі, слухат, Господе! такий гук, така музика, тільки їх ся керинит, же весь двір так ге на воді. А того поставив Роземнижєлізо під порогом, би си під дверми ліг. Як взяло ся керинити, як взяло ся тіщити, а він му мовит, жебись всё, що буде через тебе іти, жебись взяв та роздавив, та вер на міст. Таке наметав аж під стєлю, а він сам із тими двома ізхопив ся, бо стала дуже тіжба велика, через вінна ся пхали, та рубав. Повідат один дявол до нєго: Крєлевичу! жебись ще рубав цілий рік, то нас не перерубаш, а не то за тоти три ночі. А він повідат: Я десять літ буду рубати, поки не вступити. Як взяв знімати горці, як взяв рубати, вже, остатний горнець зняв, і вже ся розвидніло, і тоті всі пощезали, хіба тоті лізли, що їх Роземнижєлізо подавив, там ще двоєх зістало поквалічених, а тот Роземнижєлізо почав їх мняти один другим, они почали мовити:—Крєлевичу! пусти нас, не мучи нас так дуже, ми тебе на дорогу, напровадімі. Ту ще прийде два війска тої ночі, ще і на третю ніч, а як тоти війска звоюєш, то они вже більше не прийдут, та дадут запис, що тот двір твій буде чистий. І они повідають ще тому Роземнижєлізові, же буде на самим остатку іти, шо тім завідує всім, жебись того імяв. Прійшло на другу ніч такий ноче, зажог дванадцять свічок, укряв дванадцять горцми, і зновель си ліг на постіль, на таке ліжко дороге, так же слухат у півночі, такий гук, таке граня, що аж тот двір зновель ге на воді ходит, так ся телепат від грому від великого; зновель собі ліг тот під поріг, а тот на ліжко і зняв горнець, а тот розминат, тот рубат, а дявол ще ся спідат, ще ся мусит скріпити, порубав вже всі, що здійме, а то ся навалит, а ті все

гасят, прийшло так як вже переночували, зістало каліцтво, а тоти два прокляті держят при собі, що ёму спріяли. Прийшло на третю нічь, таке так зробив, зноваль слухат у півночі, Господе, таке іде, таке співанье, такий гук, що му ніця нема, так ся валіт і вікнами і комином. Як взяли рубати, як взяли рубати, усі три, таке нарубали, а тот імів того проклятого із записом і такий го не пуцят, такий го в руках держит, повідат:—Дай ми запис тот, то тя пуцу, а ні, то ті буду в рунах давити так, що тя на болото розсучу. Він ше не слухав. Розказали тотидва, шоби тернового огню накласти. Як го на терновим огню будете печи, то він вам дасть. Як наклали тернового огню, він взяв зараз шукати і повідат: Юж на вам запис, юж вам двір чистий. Теперже тот зараз розказав тому дяблоні, жеби бісовску капелю спровадів, жеби так грали, жеби ціле місто ся зрадовало. Як ся тото зійшло, по дахові посідали, як взяли грати, стріляти на утіху, так ся весь мир сицав із міста, що царській двір вже охарений. Там вже і царь пішов і всё, вже сидят, і він собі сподобав тоту принцизну, царь ёму дав писаня таке, половину царства, і принцизну. Так він велів весіля си робити, зараз пішли до костёла, взяли шлюб із нев, і царь пише до нёго, жеби, на війну ся ладив. Він взяв си, тот вже війска не має, та тот взяв ся, та іде з тими слугами на війну, а війска не має жядного, і там тот вже вийшов і пустив лицаря в перед, і тот пустив, як ся зійшли тоти лицари оба, та си руки подали, повідат:—Вітай, брате! Тамтой го як го подавив, то му з кожного пальця кров синнула, а тот як подавив, же з кожного пальця кров тече, імів го за голову, та повідат:—Пане Боже ти заплать. Та му все з голови здер, та на землю вер, і відтак як вже так зробіли, стали до огню меже горами, а відтам било море червоне, як пішов тот Розпихагора, розсцхав гору, як пустив воду, а тот загатив, та стала потопа, та тото війско зараз ізгубили. Відтак ся вернув до своїх палаців та кролёвав.

(Игн. зъ Никловчъ).

3. Повотигорошокъ.

Бив един хлоп, мав шість синів. Пійшли они орати у поле, і наказали, жеби сестра наймолодша за ними пак полуденок ви-несла. Она повідат.—Я не знаю де. Они повідають:—Ми будемо тягнути скебу від дому аж там де будемо орати, жебись за тов скебов ішла. Тай взяли, скебу тигнут, тигнут, тигнут, аж там де виїшли орати, а проклятий взяв скебу занотив їх, а своєю витяг до своїх палаців. Так она взяла, як взяла полуденок нести, нести, за тов скебов, аж у лісн запровадила ся до проклятого двора. Они поприходили в вечір домів, та до матері почали мовити:—Ми орали, а не їли, не ничь.—Ой! повідат си-ноньку, тадже я тогди виправила а тогди сестру за вами, же билісте мали що їсти, але хто знае, ци заблудила, ци що. Тай они за нев, за нев; о ми повідають підемо за нев, ми і най-демо. Усі шість пішли за тов скебов, зайшли аж таки до про-клятого двора, де їх сестра била. Проклятий взяв повсаджав їх до темниці, а їх сестру собі взяв за жону. Так мати бідна вже ся загадала дома і отец:—Мав му діточки, та нема, щожь я пі-чну? Она мете хату і найшла горох на мості, і поставила на варцабу, а горох ся скотив зновель з варцаби, она поставила другий раз, горох другий раз скотив ся, а она за третим разом підняла та повідат:—Гріх бись ти ся качив, та зїла, і зайшла в тяж. Уродила Повотигорошка. Такій хлопець, такій росте як з води, а такій дужій. Зараз го дав до чнів отец, так му на-ука тенко іде, таа ся вчит, що годі. Вже ся вивчив, таї прій-шов домів на вакацію повідат до своєї матери, мовит:—Мамо! гадже я не сам бив, я муєів мати якогось брата, якусь сестру; чому то їх нема? Она му повідат:—О! синойку мій, ти, пові-дат, мав есь шість братів і сестру одну, і они пішли орати, а она несла їсти за ними, і хто знае, де заблудила, а они прійшли з поля, пішли за нев глядати, і нема їх до днешного дня.—Ой! повідат, кой вже нема, і я іду, поблагословіт мя, тату. Поблагословив го отец, поблагословила і мати, таї взяв ся та іде за тов скебов за тов давнов, ще е знаті дещо, іде, зайшов

у ліс, та лісом, лісом іде, іде, іде, найшов двір тай входить до того двора, і там его сестра, їсти варит, а проклятого не било дома, она повідат:—Паничу паничу, чожь ви сюда надійшли, як мій кгазда прійде, то ви туй згинете. Він повідат:—Га! та няй згину, мені вже едно; спитав ся, шо ти за една? Она повідат:—Я така і тана, у мене било шість братів, я за ними полуденок винесла та ту зайшла до того двора, і вже нігде не вийду, і маю шість братів ту. Він си пітат:—А деже твоїх шість братів? Она повідат:—Я того вже не знаю, ци побив, ци де подівав. Повідат—Ходи, ходи зо мнов. Она повідат:—Та ти згинеш. А він повідат:—Ходи, кой я тя найшов, тай взяв ся та іде, із нев утіче. Проклятий прійшов домиа до неї, нема єї тай зараз за нев у погою, хопив бувалу, тай далі. Як го догонів із нев, підняв тоту бувалу, хотів го забіти, але повідат:—Ні! тепер, швангире, ше ти дарую один раз, але як ше раз прійдеш, то смерти пожіеш. Тай хопив тай іде. А тот ся вернув за ним, тай іде. Тот звичайно у вітру полетів, а тот іде ногами. Проклятий як прійшов, дома наїв ся, наїв, тай зновель полетів у світ, а тот зновель свою сестру хопив тай втіче назад. Той прилетів домиа, нема. Гой! який сердитий, таке форчит, чим догонів, як вдарив бувалов і забив. Надходіт тамки чоловік чорний, тот шо сонцём завідував, тот вже чоловік благочестивий бив; тот прійшов там го позгрібав, взяв ізцілющу і живущу воду, і го покропив, і го уживив. Тот повідат:—О якжем заснав!.—О заснав єсь вже на віки бив, ходи до мене, ходи, недістанеш ти ні свою сестру, ні своїх братів без енчого способу. В него біла саджавка така, що як го в тоту саджавку вложив на добу, то такий дужій бив, же що загадав, то зробів. А тот такий бив, що сонце ізпущив на воду, як сонце спадало на вечір, а рано зводів в гору, і дав му такий палаш великий.—На! тепер іде, не бій ся тепер, іди, чім там прійдеш, не бійся ничь, не втікай, іно чекай. Тот пішов до проклятого, іде, прійшов, жде, аж поки тот не прійде з того світа. Чім прійшов проклятий, зараз почав ся вітати:—Як си маєш, мій шоукгре, чись здоров? Покотигорошов ся з ним привтав.—Ну! повідат ци будемо ся гостіти, ци будемо ся брати?

— Я, повідат Покотигорошок, я не бороню, що хочь. Взяли по ччали ся гостити, насипав желізного грузу проклятий, почая їсти, а тот не може, бо тот звичайне чоловік. Відтак повідат проклятий:— Ну ходім ся тепер брати. Пішли ся брати на оловяне боїще, як тот утяв Покотигорошком, по кістки, Повотигорошок проклятим як вдарив, по коліна, тот як ся справив зновель, як нім вдарив, по коліна вдарив Покотигорошком, тот як ся справив, як утяв нім тамки на оловяним боїщи, по пояс, і не дає му ідтам вилісти, взяв палаш і розчяв рубати, рубат тим палашом, тот ся просіт.— Вже я тебе не пущу, поки моїх братів не найдеш, і не уживиш, і поки мою сестру не віддаш ми. Тот повідат до нєго:— Усє ти дам, лише мені жїтя даруй, ході зі мнов до склепу. А там го братя вже кільканайцять літ били, так повисехали, ге яке черепа, а він їх еще не губив, все нім сипав дещо їсти. Тот Покотигорошок рубав го зновель, повідат:— Жєби ми брятя зновель таки сталі, яки билі. Він узяв і веде їх:— Ходіт, ходіт зо мнов. Утворів двацять покоїв і чтири, аж у двацять четвертим било дві кадї води, една кадь слабої, а друга кадь дужої. Він взяв і велів нім пити тоту слабу, а Покотигорошок повідат:— Пій ти! із котрої ти будеш пити, із той і они. Вибігла їх сестра і указує, котра кадь із слабов водов, а котра із дужов. Тот Покотигорошок взяв того проклятого звязав, у ланци упутав желізнї, і взяв тоту кадь води, шо біла слаба, там пересунув в дужу, а де біла слаба, там пересунув дужу, і так ся го питат:— Де котра кадь із дужов, а котра із слабов? А він зновель указав тоту слабу.— На пій! Проклятий пьє слабу, а братям дав дужу Покотигорошок пити. Відтак взяли як ся понапивали, вже дужі билі живо, і проклятого забили на смерть, а сами поїшли гет відтам домів.

(Игн. въ Никловячъ Украинскій варьянтъ въ сокращеніи см. въ статьѣ Максимовича въ Р. Бесѣдъ, 1856, III, 100—101. Двѣнадцать братьевъ).

4. Коршбуры попелюхъ.

Бив то един царь, мав трѣх синів, два розумні, а третій дурний, звали го Попелюхом, бо все у попелі сидів, та ся бавив.

І так били у того царя над морём велики статки пшениці та що лиш в день виросте, а морске стадо в ночі виїде, та всё випасе. Та ходили все тоти розумні тоту пшеницю стеречи, а тот дома бив, та ся раз у раз у попелі бавив, і не могли достеречи ніяк. І так пішов тот дурний і повідат:—Коли ви не достерегли, ану ци я не достережу. Прійшов д морю, а біла там яблонь, зробив він собі на тій яблони тернову постіль, як ся продрімат, то ся уколе, та ся проверюхат, бо сон ломив дуже. Десь приходит ід півночи, виходіт із моря стадо, десь вийшов кінь один із звiздов під тоту яблонь, такій блеск від нёго вдарив, і розчяв ся чіхрати у тоту яблонь. Він ся полегоньки сунь, сунь, а той яблоні, сунь сунь на того коня скочив; приїхав піввздовж і півперек світ на тім коні, приїхав під тоту яблонь, а тот кінь промовив до нёго:—Тепер ти мій пан, а я твій кінь. Відтак взяв завів того коня до своей стаенки, і нікому ничь не повідат. Прійшло рано, питают ся его братя:—А достеріг есь? А чому ж бим не достеріг, не так як ви. Тоти пішли, розчяли повідати вітцю та матери, що достеріг, а ничь не має. Зібрав ся на другу нічь, также виліз на тернову постіль на ту яблонь, вийшло морске стадо, виходіт кінь з місяцём, така ясність від нёго вдарила, і у яблонь розчяв ся чіхрати, а він долів яблунев сунь ся, сунь на того коня, скочив на нёго, проїхав піввздовж і півперек світ, приїхав під яблунь, а кінь повідат:—Тепер ти мій пан, а я твій кінь. Привів си домів, і завів ід дрогому, уже має двох. Так пішов собі, і розчяв ся зновель у попелі бавити, питат ся го брат:—«Ци достеріг есь?»—А чому бим не достеріг, не так ге ви. Пішов собі на третю нічь зновель, зновь собі сів на тоту тернову постіль, розчяв стеречи, зновель вийшло стадо морске, вийшов із сонцём кінь, така ясність від нёго вдарила, же не мож ся надивити, прійшов під тоту яблонь, став ся чіхрати, а він ся сунь зновель, скочив, проїхав піввздовж і півперек світ, повідат зновель тот кінь:—Тепер ти мій пан, а я твій кінь. Привів си домів, завів там, де мав два, вже три має.

Так розіслав один круль великій із за червоного моря листи:—Де ся знайде такий принц, жеби на друге пятро вискочив д

принцизи, той си ю возме. Она така була уродлива, що у кожного царя вибіта єї портретъ была, нималёвана была у кожного царя. Так Коршбурого Попелюха брати ладят ся там їхати, ладят ся коні таки, що найстарші били, і сами ся ладят, а Коршбури повідат:—Та де ви ся ладите, та я поїду. Они ся розчили із нёго насмівати, а він собі венів конище якесь сухе і на збитки собі ладив їхати. Они поїхали, а він ся вернув, не їхав за ними. Ступив до своєї камяниці, що мав окремішну, де тоти коні били, подивив ся конёві в ухо, стало на ним злоте одінье, та дістав злотій палаш такий булатовий, ге виявна, так сів на того коня, там такий блеск, така ясність, же не можь вивісти, а кінь, у царів яки коні, аж огонь сиплют, але де, де, на того як сів, полетів вітром, та дуйнув за ними. Як там прискочив, а там всі принци поставали, бо де на коню на друге пятро вискочити, як его увиділи, всі ся хіба здуміли, бо то там і кінь і всё одія і палаш, всё під золотом, а від того така ясність вдарила; як під двір надіхав, зараз скочив на друге пятро, а она у вікні стояла, взяв зложив і злотій сігнет на палець і винав хустку з кешені дуже дорогу, передер, дав єї половину і собі половину і поцілував ю, того так ге у вітру зробив, і поїхав. Як приїхав домів, завів собі коника тамки назад до своєї тої стаєнки, та сів у поїв. Его братя приїздат, повідают, матери і вітцю за того принца, повідают, що такий принц надіхав: злотій кінь і він у золотім убраню і палаш злотій мав, а він уходіт до покою, повідат:—То я сам. А они ся з нёго насмівають, а тот вліз у поїв, та ся бавит.

Вистало рік, як тоту заручив вже принцизну, вислав тот кроль по всей землі, жеби приїздив весіля робити, которий заручив тоту принцизну.

І він повелів своїм братям, жеби ся ладили на весіля їхати з ним, они взяли так-же ся сміют. Він взяв своїх братей і свого вітця і там завів їх до своєї камяниці до тих коней; дав одному наймолодшому із звідов коня, середущому дав із місяцём, собі взяв із сонцём, подивив ся наймолодшому в ухо одного коня, стало на ним одія срібне, на середущим стало злоте, а на ним

стало всё під дементом. Відтак всі три разом стрімнули, чім там прискочив, зараз пішли до сляюбу. На тім весілю принци з енчих земель били, та ся зладили на нёго, хотіли го забити, оні собі зброю поладяли били, але він такий бив, же на то не дбав, бо він такого мочи мав, що всё віщував, що над ним ся де зробит. Як сляуб вийшов, таж відтам на коню скочив і у мітру полетів і брата за ним, же не било коли го бити.

Так поїхав на війну, бо три царі погані зібрали ся били на нёго, один царь з двома головами, другій з трома головами, а третій з чтирма головами. Їде, приїхав до одной дуброви, на міст оловяний, дав своїм братам коня держати, та мовит:—Моліт ся Богу, жеби я не згиб, бо я ту буду війну мати. Сам вліз під міст, під мостом сидит, надїхав поганій царь з двома головами, кінь жу на мості дубнув, а він повідат:—Крук би ти, ворон би ти кров пив, ци не їв есь, ци не пив, повідат такого нема, жеби мене звитяжив, хіба чути за Коршбурого Попелюха, але бо жу ту ворон кості не занесе. Тот повідат з під мосту:—Чо би ми ворон кості носив, я сам си ношу.—Ци ти ту?—Ту. — Ходи сюда, будемо ся воювати. Тот виліз з під моста, взяли ся на сам перед брата, ян Коршбурн Попелюх си заправив, ним вдарив на міст, і міст ним завалив, ян си заправив відтак палашом, стяв доганому одну голову і другу. Пішовши до своїх братей, взяв коня, зараз почали вітром їхати на другу війну. Повідат до своїх братей:—Но брата! Бог поміг скіньчити одну війну, коби ще Бог поміг ще другу і третю. Уїхавши сто миль, приїхали на желізний міст, дав свого коня братам, повідат:—Моліт ся, брата, щире Богу, бо ту буде більша війна, жебисьми ще не погябли ще і всі. Став собі під желізний міст, царь надїздит із трома головами проклятий, кінь му дубнув на мості:—Гу! що дубкаш! крук би ти, ворон би ти кров пив, ци не їв есь, ци не пив, такого нема, жеби мене звитяжив, чути, чути за Коршбурого Попелюха, але бо тутки му ворон кості не занесе. Тот повідат з під мосту:—А чо би ми ворон кості носив, я сам си ношу.—А ци ти ту?—Ту.—Ходи, будемо ся воювати.

Вийшов з під мосту, розчали ся зараз рубати палашом, крикнув на свої брата, би го ратували, зараз брата помогли му знати одну голову, другу і третю. Відтак взяли ся їдут, уїхали сто миль, приїздят д одній дуброві, поставив брата свої у лози близь води і поставив перед них полумисок сухий, повідат:— «Брати мої! тутки влячіт і Богу ся молит, бо тверду війну будемо мати, бисьми не погibli, бои ся ізнеміг; полумисок перед вас сухий кладу, як буде кров іти через верх, бисьте ішли ід мні». Сам пішов під міст кам'яний, надїздит царь із чтирма головами, вінь на мості дубнув, повідат:— «Чо дубкаш, крук би ти, ворон би ти кров пив, ци не їв есь, цись не пив?»— «Їв ем, пив ем, але бє ту є Коршбури Попелюх.— «А ци ти ту?»— «Ту». — «Но то ходи сюда». Виліз, зараз ся розчали рубати, проклятий замагат. Коршбурий Попелюх повідат до нєго:

— «Не так проклятий, робім ся когутами, будемо ся когутами їсти». — «Яким ти будеш?»— «Я буду червоним». — «А я чорним». І все Коршбурого Попелюха перемагат. Коршбури Попелюх повідат:— «Стій! робім ся огнєм». — «Яков ти поломінев будеш?» Попелюх повідат:— «Я буду білов». — «А я синов. Вто брата піснули, кров через полумисок пильляла ся. Літат крук по над них, і крукат. Повідат проклятий:— «Круче! іди намачай крила у воду в морі, і гаси тоту поломінь білу, дам ти голову і трупа. Коршбури Попелюх повідат:— «Круче! іди умочи крила в морі, і св'якин моїм братам в очи, би ся пробудили, дам ти дві голови і два трупи». Тот пішов, зараз намачав в морі крила, засв'якнув брата в очи, і они ся пробудили. Они ся зробили хлопами такими як били, прійшли его брата, і всі на проклятого вдарили, і стяли одну голову, другу, третю і четверту. Подяковав Господу Богу за ту війну, шо му Бог поміг звоювати, зараз розчали їхати, їдут, їдут усі триє, прійхали, стоїт двір великий. Він дав братам свого коня, повідат:— «Тутки мя трошки загодите, а я піду до того двора». Вийшов до того двора і перевер он у котя і розчав коло дверей м'явчати. Тоти три цариці били у том дворі, шо ним побив вгазди, і его пустили тамки, він собі сів в куті і слухат, а они повідают:— «І мого ст'яв». — «І мого».

—«І мого».—Як ми ёго зглядимо? Бдна повідат:—«Я ся зроблю таков керницев, що не буде води на сто миль, а они ся напиют, та порозпужають ся». А друга:—«А я ся зроблю таков яблунев, же запах буде іти в милю, а они вирвут, та порозпужають ся». А трета:—«Я як го увижду, то го живцём піжру, чім го догону». Відтак відтам скочив, пильно сів на коня і втіче. І вни їдут, їдут, приїздат, е керниця, так ним ся пити хоче, аж з монею падають, братя бігнут на перед, а він перебіг, витяг палаш і керницю перетяв на окриж, і зробила ся яров. Їдут зновель, їдуть, приїзджают, яблунь така стоїт, так ябка запахаи, братя бігут, мовили же вирвут, а він перебіг, перетяв тоту яблунь на окриж, і там таков ж яров ся зробила. І так їдут, їдут, приїзджат до одного міста, там ковалі куют, він скочив, жеби бабку гріли на червоно, на искру. Загріли му ковалі бабку на червоно, на искру, она надпадае, у вітру летит ід ним:—Ковалю, ковалю! ци е ту Коршбури Попелюх, давай сюда, бо ти з кузнев пріжру, як ми го не даш». Тот повідат:—«Пек ти! роздїями пащеку, я ти го вержу». Коршбури Попелюх як хопив тоту бабку, як в ню жукнув, зараз ся там розпала на порох.

Приїхав до свого дому до царя, і отец го переблагословив, і він поїхав ід своей принцезні, а братей лишив дома, і царь му дав коруну із себе, і вже там обрядковав.

(Игн. зъ Нилевичъ, 46—52).

Ср. Рудченка, II, II. Поповичъ Ясать.

5. Побѣдитель змѣи и дракона.

Бив един воячок, служив у цїсаря кільканийцять літ, аж до старості. Відтак вислуживши ся, іде гет в тім мундурі в дорогу. Перейшов го старець на дорозі:—«Воячку, воячку! обдаріт мя да чім».—Старче Божій! чім я тя обдарю, коли я не маю, хїба два ягрейцари простих. Дав му один ягрейцар.

Перебіг го старець зновель на дорозі:—«Воячку, воячку! обдаріт мя да чім».—Старче Божій! чім я тя обдарю, коли не маю чім, там мя старець перебіг, та давам му один ягрейцар, на і тобі ягрейцар.

Перобіг го старець і третій раз на дорозі:—«Воячку, воячку! обдаріт ня да чім».—Чім же ти обдарю, били два старці, дав ем їм два игрейцари, тепер не маю ничь; урїзав му плаща кусень, на ти, залаташ ен сукенку свою.

Той старець ся взив і пішов від нєго гет. Прїйшов воячок до такого міста, де жертва люде поїдала; прїйшло на царя панну давати на обїд, та виправив его до костєла на варту, там все варту ходила, а она ту варту поїдала, повїдат: «Воячку! їди на варту, як переночуеш, дам ти полумацєк грошей». Вийшов собі під костел, став і плаче; приходит д нєму старець, питат:—«Чо ти, воячку плачеш?» Повїдат:—«Виправив мене монарха на варту, а менї буде тутки смерть».—Стань собі на лїво коло дверей коло костела, не бїй ся, ничь ти не буде. Прїйшло о півночі, тавїй грїм у костелі, що си костев завалює, стала змїя глядати вечерї, не може найти, дуже з великим огнєм стала вся где по костелу лїтати, глядат, не може нїгде найти. Вибїла двавайдцята година, она собов вдарила у труну і зникла. Висїлат на другїй день монарха: Ци жїє він? Новїли монарсі, же жїє, а він ся дуже втїшив. Також і на другу нічь так зробив, обїцав му мацю грошей. А воячок став собі зновель коло костела і плаче, тяжко ю тую нічь перебити. Приходти д нєму старець, та питат:—«Чо ти плачеш?»—«Тамтой ночим не згїб, тепер певно згину».—«Не бїй ся ничь, стань си на лїво». Переночував зновель, а змїя зновель глядала, падала всягде, сипало огнєм всягде, не могла найти, вдарила у труну і згїбла. Ше і на третю нічь післав го монарха, обїцав му три полумацки грошей. Як вийшов д костілові, став, тай плаче, та повїдат до старця:—«Така і тана річь є, тепер певно згїбну».—Стань собі за святого Николая, она буде дуже люта, побїгне їв костела за костев глядати, а ти тогди заляжи єї місце в труні. Она прибїгла у тоту труну, а он в тоїї труні горїнець лежит. Она го киват:—«Устань!» А він не стає. Кличє:—«Заріз стань!» Не стає. І третїй раз кличє, і не стає, за четвєртим разом спало з той змїї одїня на землю, тавє шварадне ге хмара, а она зїстала паяма така слїчна, в вологїм колосю, така аж блиск їд неї бє. Она в клятьбі (зажлятю) била

а він ю вибавів. Підняла го з труни, і так го украсила, що всё одія на ним злото стало, же нито не міг цізнати, що він е, ци принц, ци що. Де своїми руками иміла, всё злото стало, так і Біг дав. Посідали ен обі особи на труні, в костелі така ясність, що ся не можь надивити.

Так далъ на другій день варта монарсі знати, що в костелі така ясність, невзати, що то е. Монарха сів у поязд великій, і поїхав до костела, дивится, що там ся робит. Приїздит там, а тамка сама его била панна, отвирає костел, дивится, а там така ясність, така урода, що ся не можь надивити; дуже ся зрадовав, аж їй упав до ніг; взяв по під боки, і до поязду свого запровадив. Запровадивши їх до дому, велина утіка била, і баль великій почяв той цар справляти, приходіт і тот старець на тот баль, і спізнав го зараз воячок. Дав му зараз тот старець сикгнет на руку:—«Що лише будеш потребовати, лише тот сикгнеть покрути, зараз ти ся стане».

Било місто едно. Ліен ся називав, в тім місті драк люде поїдав. Він то як учув, зібрав ся там їхати. Мовит покрутивши тот сикгнет, жеби я тоту змію забив, жеби люде не поїдала. Приїхав до Ліену, до міста, ід той скалі, де тот драк сидів, став собі на лівим боці. Як прійшло саме полудне, виставив тот драк голову одну із той скали, він стяв, виставив другу, він стяв і другу, як виставив третю, він розчяв рубати, неможь. Виїздит принц на поліваня і там ся ключив ід нёму. Мав він зе собов пистолет, фузію, і палаш, і зараз му на помочи бив. Він такій міцний бив, як палашом рушив, і повітря порушяв на світі. І там взяли сім голов дракови. Із великов радостей вийшов із міста весь мир д ним, і хвалив Господа Бога; їх така велика радість била, же того драка забили, бо бив би на ничь весь мір зъів.

А тот бив принц із міста із Керелейса а вода кглукган. Тот принц вже ся розходит із воячком, запяли ножик у бука:—«Як я згину, а ти прійдеш ся дивити, буде кров з нёго цяпкати, а як ти, то я прійду, а кров буде цяпкати».

Прійшов д морю принц, дивит ся на гору скляну, а по тій горі три панни ходят, една має убрание злате, друга дементове, трета срібне. Він ходит коло моря, і плаче, бо заблудив.

Тоти панни увиділи го і собі повідають, найстарша повідат:—«Ондики принц, котра бисьте пішли за ного принца?» Найстарша під сріблом, середуша під золотом, наймолодша під дементом. Старша:—«Я не піду». Середуша:—«Я не піду». Наймолодша повідат:—«А я піду».

Верла хустку через море, він ся хустки хопив, перейшов через море на скляну гору. Зараз го хопила д собі наймолодша, иміли ся по під боки і ходят собі по скляной горі. Він дуже ся засумовав на той горі, а она го почяла розмовляти:—«Чош ти собі сумуеш?»—«Скую собі, що я з свого краю пішов, а незнаю, де він є, в которім боці».—«Абись вже до сивого волоса ишов, тось не годен дійти, бо ти три доби спав несений у повітря, бо я ще маленька була в колюбці, коли моя мати за тебе повідала, що ти будеш мій. Привела го до своїх пальцов, там пальци були таки велики, що три дні ходив, поки тоти пальци обійшов. Як обійшов, так вийшла єї мати:

— Витай, крелівичу, як ся маєш, я тільки і тільки літ на тя чекала, жеби я ту тя дістала.

А ему тота панна веліла повісти:

— Не маєш до мя до витаня ничь, завтра ся будеш витати о девятої години.

Завела его тота панна до одного покою, тамка була кать води сильної, дала му пити:—«Пій, бись ю завтра о девятої години, як ся буде витати з тобов, зараз стяв, бо она би ти згубила.

Она вийшла завтра о девятої години, винесла такій палаш, що дванадцять хліпів не могло го підняти, а він як ся той води напив, і тот палаш по пальцю пустив, припав, і ту бабу зараз ізтяв. Тамка зараз весіля з тов принцизнов зробив, і як взяв відтам поязд, і поїхав тамки з своєв принцизнов, де воячок бив. Приїздит а з ножика кров цяпкат.—Ого! вже мій камрат не жеі, повідат своей жіні.—Не гадай ся, жебим знала, де він є похований, зараз маю воду ізцілющу і живущу, то бим го ожевила.

А воячка жона сама его зтjala, і другого си міністра погла. Прийшов до того міста, питат ся, де тот є похований, що того драка забив? указали му, відкопав тіло его, тота принцисна взяла води ізцілющої і живущої, зараз го оживила; а тот принц з лютости великої, як подняв палаш, зараз того міністра і тому принцисну, обоє стяв. Того воячка із собов на скляну гору, а воячок середуцу панну взяв, і так оба царями били, оба ся не бояли, бо мали воду ізцілющу і живущу і дужу.

(Игн. зъ Николовича, 35—39).

Первая половина сходна съ Рудченка II, стр. 27. См. выше у насъ стр. 17. и примѣчаніе.

6. Иванъ Царевичъ и желѣзный волкъ.

Був собі царь та мав сина Йвана. От Йван Царевич поїхав раз на охоту. Приїхав у темний ліс і став гулять конем. Дивиться він, коли литить пташка з золотими крильцями. Тіко шо наміривсь стрелять, а позад ёго шось як зашелестить. Він оглядівсь, коли біжить залізний вовк, тай каже: «Давно вже я по лісу гуляю, та не бачив ніколи царевича, а тепер уже наїмсь царського м'яса». — Не їж мене, каже царевич, лучче візьми з мене, шо тіко хоч. — Ну, каже вовк, тоді я тебе звім, як будиш жиниться». Довго Йван Царевич не жинивсь, а потім батько ёго й каже: «Жинись, сину, вже пора». — Ні, каже Царевич, не хочу, бо як їздив на охоту, то вовк казав ізвім, як ожинюсь». Батько ёму й каже: «Ні, не бійсь, у мене є багато війська, воно застреле вовка». От вони й поїхали у друге царство сватать царівну. Засватали царівну, пішли в церкву повінчались, а потім забрали царівну, і приїхали до дому свадьбу грать. Звелів царь війську обступити кругом хату, а молодіх завели за стіл і зачали горілку пить. Випили по чарці і тіко шо стали музики грать та танцювать молоді, коли чують, військо кричить: «Вовк біжить! вовк біжить!» Став добігать залізний вовк до хати, а солдати давай ёго стрелять. Стриляли, стріляли, нічого не зроблять: біжить на пролом, та кусається. Баче Царевич, шо вовк добіга до вікна і скоро в хаті буде, тай кричить: «Сідайте міні пруд-

ного коня!» Салдати осіддали. Іван Царевич сів на коня і полетів на ёму, як пугця, а вовк за ним. Біжить Царевич степом, коли дивиться-стойть хата на курчій ніжці. Царевич убіг у хату, а там сидить відьма з трема дочками. Поздрастувавсь Царевич, а відьма ёго й питає: «Чого сюди зайшов: чи по волі, чи по неволі?»—«Ні, каже Царевич, я козак не без долі, зайшов сюди по неволі». Відьма й пита царевича: «Яка тобі неволя?»—«Та, що залізний вовк хоче мене зїсти». А відьма й каже: «Бери за себе мою старшу дочку, то я вовка ізїм». Поручився Царевич брать відьмену дочку. Вовк біжить, та прямо в хату і вскочив. Відьма зараз дала ёму їсти, а вовк сів за стіл каже: «Фу, як вона руська мость». Відьма й пита вовка: «А що ізїв руського Царевича?»—«Ні, каже, утік».—«Ну, як не будеш ёго їсти, то він буде нам затем?» (Відьма була жінка залізного вовка) «Чи так, то й так, каже вовк, равно ніякий біє не случайтсья». Удустили Царевича в хату, а вовк і каже: «Як маїш талан шо утік, то тепер будиш із мою дочкою жить». Став Царевич жить з ёго дочкою. От замітили вони, шо Царевич не дуже любе відьмену дочку, тай радяться сами між собою, як би ёго перевести. Прикинулась відьмена дочка хворою, і посилають вони ёго в ліс за живущою і цілющою водою. Пішов Царевич до коня, тай плаче: «Теперь уже, каже, я пронав». Кінь і каже: «сїдай, поїдемо». Їдуть лісом, коли лежать клавинята; став Царевич їх забірать, а стара кгава литить тай кричить: «кра, кра слихом слихатъ, як царевича в вічі видать». А далі й пита: «Чи по волі, чи по неволі?» Царевич і отвїча: Я козак не без долі, зайшов сюди по неволі. Кгава й гворе: «Шо хоч візьми, тіко не руц моїх клавинят». Царевич і гворе: Я з тебе нічого не хочу, тіко достань міні живущої і цілющої води.—«Добре, достану, бо я цю воду сама й стережу». Политїла кгава до малої пташки, звелїла достать води і приказує їй: «Як удитиш у колодїзъ, та набереш води, то не лити вгору, а лити у бік». От пташка набрала води і политїла у бік. Як залитїла вона далеко, а кгава тоді й кричить на весь ліс: «кра, кра!» Змії стерегли воду, та почувли, шо наче кгава каже: «крав, крав,» та вставали

з міст і пустили з себе вогонь. Бачать, що не запалили вора, тай кажуть кгаві: «Брешиш ти, ніхто води не крав». А пташка долитіла вже до Йвана Царевича і оддала ёму воду. Царевич сів на коня й поїхав. Їде, аж стоїть хата, а в тій хаті сидить дід. Царевич увійшов у хату, тай каже: «здоров, діду!»—«Здоров, Йван Царевич!»—«Чи по волі, чи по неволі?» пита дід.—«Я козак не без долі, зайшов сюда по неволі,» отвічає Царевич. Розказав Йван Царевич дідові, де бував, що видав і куда тепер іде. У діда тоді як раз баба умерла, і він хотів її вже ховать, а Царевич і покропив бабу живущою і цілющою водою; вже й ожила. Дід тоді дає Царевичу хусточку і навчає, як вовка стребить: «Як прийдеш, каже, до дому, то кинеш вовкові на шию хусточку, то з ёго залізо спаде, і стане він змієм, з 12-тю головами; тоді рубай з правого боку, то зараз 6 голов і отпаде, а потім з лівого боку зрубайш і другі 6 голов». Став Царевич з хати виходить, а дід дав ёму ще й рушничок: «На, каже, цей рушничок, та як уже стребиш залізного вовка, то одїдиш от відьменої хати, та вернися назад, махнеш рушничком, і зробися котиком; тоді вбіжиш у хату і підслухайш, що вони будуть балакать, щоб тебе звисти; а як захочиш уп'язать стать чоловіком, то вбіжиш на двір, махнеш рушничком і станеш чоловіком». Приїхав Царевич і дає воду. Став вовк брать, а він і кинув вовкові на шию хусточку; поспадало з вовка залізо, і став він страшеним змієм, з 12-ю головами. Царевич рубнув ёго з правого боку; а 6 голов так і одлітіли; він повернув шаблю, та з лівого боку, так і поодлітали остальні 6 голов. Тоді він язики повиймав, попалив голови, і все мясо змія і попіл на вітрі розвіяв. Управився з змієм, помолився Богу, осїдав коня і поїхав до дому. Виїхав в степ і здумав, що ёму дід приказував. Вернувся він, прив'язав коня до дуба, а сам пішов до хати; махнув рушничком, зробився котиком, вбіг в сіни і кричить: «няв, няв!» Стара відьма й каже дочкам: «Пустіть котика в хату, а то той проклятий царевич перевів нашого хазяїна, то ше й котика переведе». Впустили котика в хату. Посідали в трьох на пічі, тай радяться: як би царевича звисти. Старша дочка й каже: «Я

піду на степ, та зроблюсь криницю, то він напьється води, той здохне». Менша каже: «А я піду та стану яблуною золотою, то він зірве золоте яблуко, іззість, тай здохне». Найменша каже: «Я піду, та зроблюсь горницю, а в горниці буде багато наїдків, та напитків, то він вйде, наїється й напьється і дусне». Вислухав котик все, що вони говорили, вийшов на двір, махнув рушничком та став чоловіком і пішов до коня; сів на коня і їде. Довго він їхав, і захотілось йому пити. Дивиться—криниця, він зліз з коня і хотів пити, а вінь йому й каже: «не пий, а то вмреш». Він підійшов до криниці, вдарив по ній навхрист шаблєю, а з неї кров так і потікла. Поїхав дальше. Дивиться стоїть яблуна, а на ній золоті яблучка. Він підїхав до неї, вдарив по ній навхрист шаблєю, а з неї кров так і потікла. Їде він дальше, коли стоїть горниця, а в тій горниці самі наїдки, та напитки. Він встав з коня, вийшов в горницю, та вдарив навхрист шаблєю по стінах, а з неї кров так і задзюрчала. Сів тоді Іван Царевич на коня і гайда до дому. Приїхав до дому, вийшов у хату, а йому всі стали раді, раді. Пообідали кругом його жінка, батько й мати, і давай він їм всі свої походження та сторії розказують. Живуть вони тепер з молодого жінкою та царствують.

(С. Ольгинское, Маріупольскаго уѣзда, записана со словъ ученика Елима Козловскаго Я. Новицкимъ).

Ср. Рудченка, Южнор. сказки, т. I, № 3. стр. 149, Залізний вовк.

7. Морозъ, голодъ и посуха.

Бив един царь, а нікто не міг до его принцизни доступити. Так ся обєбрав един принц з енчої землі, що ся пустив тамка їти, взявся їде, їде, а чоловік на дорозі лежить, Господе! таке соньце грїє, а він ся позагортав в кожух і гвавту ліпит, щоби не змерз.—Що ти за един, чоловіче?—Я Мороз.—Ци не наєв би ти ся у мене?—Чому?—Ходи.—Піду. Взяли ся оба і їдут. Другій лежить на дорозі, хлїбов около нєго, а він гвавту ліпит, щоби з голоду не згиб. Повїдат:—Що ти за един?—Я Голод.—Ци не наєв би ти ся у мене?—Чому, найму. Вже має двох. Взяли ся ті їдут

триє. Ідуть, чоловік лежить коло води, і гвавту ліпит: «Люде не, дайте без відя згинуті!»—Що ти за єдин? Я Посуха.—Що ж ти гвавту ліпиш, а ти коло води? А він повідат:—Го! го! мені того нема, я бим раз потяг, і води би не било. Повідат: Найми ся у мене.—Я найму. Вже має трѣх. Як взяв іти, як взяв іти, зайшли в єнчу землю, під того царя.

Дали знати царєві, що ту такі і такі прийшли, якісь принц за принцєнов до царя. Царь повідат:—Добре, заличте го сюда. Закликали го тамги, почяв го гостити, бо видів, же принц; питат єго ся:—Чо ти хочеш?—Я кавалѣр, я прийшов собі панну заручити. Він єму повідат на того:—Та чому, я ти дам, сли зробиш три роботи, що я ти завдам, ци піднімаєш ся ти зробити тоті три роботи?—Піднімаю.—Бо як не зробиш, то будеш смертев караний.—Але повідат, як я зробию, кто за того відповість? То си возмеш мою принцизну. Погостили ся там, як ся приналежит, повідат царь до тих своїх послушників, жеби забили сто волів єму на обід. Тамтоті прутко зробили і зварили, і триста хліба спечи до того великого, і наносити сто кадей води. Як му зладили красно, закликав го:—Но іди, сли тот обід з'їш, то мою принцизну возмеш. Тот ся питат:—Ци всё готове, ци всё ладне? Монарха повідат, же всё готове. А він дуже стурбований став, загадав ся, що того ся таке зробило, повідат до Голода: Господе! що ж чинити, кто ж то того поїсть?—Ге! ге! мені того і на єдин обід нема і облизати ся чим. Як взяв їсти, як взяв їсти, гет поїв, гет потер до крихти, ще гвавту ліпит, жеби му ще дали. Пішли до монарха:—Найяснійший Монархо! так потринили, так поїли, що лише кістки лишили, ще кличут, жеби ще давали їсти.—Давай же му той напій теперка, тогда най мою принцизну возме. Так він ся затурбовав живо.—Цит, не турбуй ся, я як ссану з свого рота, і обручі поспадают, так висушу, а всё нараз висуу. Єдну в другу висушив єще кличе:—Давайте води, бо я без відя гину. Пішли до царя:—Царю, так випили сто кадей води, що і обручі поспадували, так посли. Царь повідат: Коли тоту воду випили, то він би і з моря випив. Повідат царь до своїх послушників: Є пьєц желізний у мене, в нїм палїт тая,

аж на искри, там вняй переночують, то їх гет спалит. Он ся затурбовав той принц дуже: Що, повідат, до своїх слугів, що нам аж тепер конец буде. На послідку кличе найяснійший монарха їх всіх:—Ту вам постіль зладована, владіт ся і спіт. Там він ся затурбовав дуже у тім способі і ті два слуги его, бо не знали, що ся з ними зробит. Мороз повідат до нёго:—Цит, принце, не турбуй ся, як потисну, ще мусиш ся укривати, загортати, бо ще змеранеш. Як з свого рота подув ледами, то аж иней на тим пьєцу поріс. Полізли у тот пьєц всі четири і кличут:—гвалту! не дайте померзнути, бо погинеми на вашу душу. Так ся царь того встрашив живо, бо вже видів, же ничь не зробит, бо він з ним зробив згоду, що три роботи як зробит, то дістане принцизну. Повідат до нёго тот царь:—Принце! ужесь у мене виграв принцизну, але ще ми зроби одну роботу, повідат, дарую тобі усё своє царство. Тот ся питат:—Що то за роботу? Тот повідат:—В мене тут такий є замок, що нікто негоден в нім переночувати, а ти як переночуєш, то ті усё своє царство запишу. Так тот повідат:—Та чому. Зробив згоду на усё царство і веде го царь показати му тот замок і жеби три ночи переночував. Тамка в тім замку сто проклятих вило, ціла їх банда біла і у дванайцятой годині цілу годину грали, танцювали у тім замку. Так тот ся взяв і ввійшов собі, взяв собі чтири свічки і чтири горці нові, як взяв засвітив чтири свічки і всі чтири укрив тими горцьми, бо му гасили. У дванайцятой годині десь слухат, Господо! ту така банда іде, же аж тот замок ходит, ге на воді, так грают, так танцюют. Як ввійшли до замку, а принц сидит собі за столиком, і встрашив ся дуже того. Питают го ся прокляті:—Що ти за єдин, чога ти прійшов до нашого двору? Він ним так повідат:—Я з того двору буду робити костів, ви ту вже не маєти рації. Тот відтам як потисне морозом, так кождий розчяв зубами січи. Берут го в танець, на їдження, на дещо, а він ничь не хочит, лише си сидит, а перед ним свічка горит, а тот мороз ходит, та морозом так тисне, що не можь аж стояти. Повідают до нёго:—Найяснійший принце! що ти потребуєш, ми ті усё дістарчямі, лише нас не рушай з того палацу.—То вам

ничь не поможе, б я вас всіх буду губити, жеби ви гет з нёго пішла. Як ся зробили турбилём великим сто дяболів до нёго, як взяв рубати, як взяв рубати, як взяв рубати з голодом і посухов, пятьдесятъ стяли. Вже дванайцята година вибила, вже пропали тих других пятьдесятъ. На другу нічь приходит дванайцята година, ту ще бiльше прійшло як передже у великим граю, у великим співаню. Так один бив кривий, і дав ему таку трость: —На, лише бись мене не бив, бо они наді мнов збитки робят, бо я у ніх служу, як станеш нев ломити, то каждой стане під твоєв владов. А він все сидів. Як прійшли, тільки їк прійшло, же ся не могли стовкмити в тім палацу, его хотіли там згубити. А він як хопив тоту трость, як взяв бити, як взяв бити, то так бив, як кого вдарив, вже не било що бити, кождий мусів під его владу стати. Повідают до нёго:—Найяснійшій принце! що требуеш від нас, всё ті зробимо, лише не відбирай від нас тот замок. —То южь ничь не поможе, я го мушу взяти, бо буду костів ставити з нёго. Свічку згасили одну, а він зняв другу, вже немає хіба дві свічки, і забрали ся, а кривий зістав:—Найяснійшій принце! ти лише мене не бій, я тобі буду на помочі, що хочь, то вчиню, не бій ся, я ти ничь не зробю, тих всіх виженеш. Прійшли на третю нічь, зновель приходит банда ще бiльша, тільки прійшло, що по дахові посідали, не можут ся стовкмити. Тотъ кривий дав ему таку гарану, що котрого урве, то перерве на двое. Як ся влетіли і повідают:—Принце, що хочь дами тобі, срібло, злото, деяменти, лише з того палацу уступи, повідают за червоним морём е така принцизна, що світ перейдеш, то не найдеш кращу нігде, як хочь, то ми ті ю перенесемо. І він на того пристав.—Я вам дам усім спокою, як она мені ся сподобат, бо мені ся тот не сподобат. Взяти тоту, як ся змовили, пильно принесли. Тот панна злоте волосье має, і золоті стовни, і перла із очей ідут, як хоче плавати. Так він ся втішив і радував, повідат проклятим:—Колісьте мі того зробили, я вам тот змок і відступлю добровільно. Повідат тот кривий до нёго:—Ту такий е палаш, що кiлькo оком зіздриш, тільки війска зітне, би ти ся не вступовав, поки они ті не дадут тот палаш. Як ся зішли:—Я ся вам

вступлю добровільно, лише мі тот палаш дайте, що ту є замкнений. А они так нехотят дати, а він взяв тоту гарапу, та б'є їх. Єще повідат тот кривий зновель:—Ту є кадь води дужої, що они, як послабнут, то ся напют, і дістанут такої сили, як світ дужої, світ би загубив. Тот пішов, завів го, налив ся раз, дужій, другій раз, ще дуцїй, третій раз, ще дуцїй. Повідат:—Ту вода є така, як бись хотів собі товариша, то возьми, бризни позад себе, і будеш мати жовніра, они наді мнов збитки робят, я всё виповім. Тот принц як став коло кади так як взяв брискати як взяв брискати, тільки зробив війска, же му кінця не видно. І всяка зброя там била, що лише треба до війни, всё там било в тім замку. Так він обсачив тім войском, як обставив коло того палаяцу, як взяв проклятих бити, як взяв проклятих бити, гет проклятих вичистив, хіба кривого лишив. Тот кривий повідат:—Я ті буду на помочі, де бись на світі згиб, то я ті уживлю. Пише він до того царя, що він му завдав роботу, жеби ся завтра на сему годину ладив до огню. Тот царь мовит:—Ге дурне! що оно мені зробит, в мене війско, в мене всё, а оно там в замку, кто знає, ци оно жів, а ще так пише. Відписав царь, що готовий зараз із тобов ставати до війни. Вийшов тот царь на тоту годину на то місце, де він велів із своїм войском великим. Тот собі, як собі пішов, як став коло кади, почав брискати позад себе, таке ся війско керинуло, таке ся силпе, що му кінця нігде не видно. Як тот царь увидів, встрашив ся, що то за війско таке, а всё у червоним мундурі, таке видите, як кармазин. Так прутко того царя, чім го обступив, так го звоював, ничь му не дає пардону: Бо ти мене хотів в трѣх місцѣх жита збавити, а я тебе в єдним. А его принцизну не хотів, бо его царство вже взяв і в тім замку царствовав.

(Игн. зъ Никловичъ, 72—78)

Ср. Рудченка, II, № 25.

8. УЧЕНИЕЪ ПУСТЫННИКА.

Бив єдин паничъ маленькій живо. Він собі іде, іде, пішов в лїс, і заблудив, найшов собі тамки пустельника; тот мав осла і дві мавпи, тоти мавпи все собі огребли у серед хати, а все ко-

телек дукатів там вигребли. Тот хлопчина жене собі в день пасти осла, а в ночі го тот пустельник вчит. Пригнав він осла, а там котелек з грішми, а він мовит: Нащо мені грошей, маю в чім ходити, що їсти, пити, еше ся вчу. Так му наказує тот пустельник.

— Знай же, детино божая, я тебе нааяв, жебись собі того осла нігде не гнав, но все від моря, бись ся нікому не дав видіти.

Так він собі заяв раз, не дає ся видіти, заяв другій раз, не дає ся видіти, так ся захпат, та сідит собі в притулках. Єдного разу загнав того осла д морєві і розчяв тамка пасти, і дивит ся, надлетіли три голубці ід морю, і розібрали ся, дивит ся, а оно не голубці, но три панни; така красота, що не можь-ся надивити і купали ся. Він собі ся сунь, сунь, хотів взяти шматя, а так не взяв, бояв ся того пустельника, повідат: «Господе! де би я ся дів, бим шматя приніс». І такій пішов, не брав. Приганят осла в вечір, тамь для нєго їдження вже готове стоїт, а пустельник мовит:

— Ужесь, небоже, прїяв бив злу натуру, вжесь ся хотів зрадити; чоґо ти там хотів дивіти ся, де ся ходят тоті панни із шелянної гори купати?

Він мовит:

— Я хотів шматя украсти.

— Та ти знаеш, як би ти шматя украв, то бись вже не бив мій слуга, тобі добре наука іде і чоґожь хочь?

Гонив все там того осла пасти, все ся дивит, а бояв ся того зробити. Вже ся зробив тенкій панич, уміє читати, писати, всё гет вивчяв ся, всёґо пустельничого живота, а пустельник бив єдного царя син, та му наказує.

— Женижь, жени осла, бись лише ся не дав зрадити.

Заяв собі осла д морю, дивит ся, тоти прилетіли зновель купати ся. Дивит ся, там ся засунув в корчі, дивит, котра найкраща, і він ся суне, суне, висмотрив що наймолодша найкраща, і шматя хопив, хопив шматя, почяв утікати. Тоти вилетіли, хопили шматя дві і ся убрали, а тоту лишили без шматя. Тота стала такою паннов перед ним, як била, і почяла в нєго шматя просити дуже живо:

— Паничу, паничу! дай мені мое шматя, ний ся уберу, увидеш, яка я файна буду, я тебе не лишу, ти собі мене возмеш.

— Я би ти того не зробив, бо ти би мене лишила; я тебе хочу за жону.

— Я би тебе не лишила.

Він дав ся підмовити, і дав ї шматя. Она зняла сигнет з пальця, і подарувала му, дорогій дуже. Як того хопила шматя пильно на себе, і стала перед ним злоти́м голубцем, і розчыла летіти і полетіла. Так він взяв пригнав того осла. Зараз почяв му пустельник мовити:

— Видиш, небоже, вжесь ся дав підмовити, як ем тя просів; теперже ти не мій ась слуга, іди собі з паном Богом, бо ти вже не можеш в мене бити. І розчяв му платити, утворив му тот котелек серед хати, що вигребли го мавпи:

— На! набери си! кільки хочеш, і іди, мені вже тебе не треба.

Тот его просит:

— Старче божій, де я ся тепер дію?

Повідат:

— Небійся! не хотів ась в мене бити, тепер маеш тоту жону, щось і шматя взяв.

І взяв, заплатив, і вигнав го гет із той яскені. Тот прійшов д тому морю, та почяв плакати, що не має де діти ся, він дивит, за тими водами є гора велика, та ся світит, як соньце, а по тій горі три панни ходят.

Єдна панна до другой мовит, до наймолодшой:

— Но! чо то твій кгазда наречений коло моря плаче?

А она повідат:

— Га сли мені пан біг судив з ним бити, то я з ним буду.

І зійшла д тому морю, і виняла хустку з кешені, і верла д тому морю, і через море стала лавчина, а він тов лавчинов пішов аж ід той панні. І она вьяла, і повідат до не́го:

— Мій кгаздо наречений, сли нам Бог судив бити в єдно, то ми будемо.

Взяла его по під боки і випровадила его на тоту смянну гору, указує му тоту гору всю:

— На! диви ся, то моєї мамки всё того добра.

І усі четверо ходят, завела его до своїх пальців; єї мати взяла бити їх, повідат: «Жесте си якусь біду привели в мою землю». Тоти панни почяли свою матір просити живо, жеби его не дуже калічила, бо він би бив ізгиб. Дала ним всім четвером їсти у едно, і тоти дві повідають:

— Їць, їць, і проси свого кгазду нареченого, ний їсть.

Відтак взяла мати мовити:

— Зроби три роботи, тогди ти мою возмеш принцизну, іди в мене тот ліс е, тота полонина, жебись тоту полонину за дві годин стяв, тогди в мене принцизну возмеш.

Дала ему склянний топір і склянну мотику. Тот вийшов там, синкнув тим топором, а то ся розсипало, а він сів, та плаче. Вийшла д нёму тота принцизна, дала му їсти, він почяв живо плакати, бо ему їдженья не миле, а она:

— Цит! не плач, ти затурбований, ляжь си спати.

Він ляг, склонив ся на її коліна і уснув. Она як свиснула, тільки ся дияволів злетіло, же їм не видно кінця.

— Що найясніша принцизна требуе?

— Требую, жеби ми за тоту годину вшеткій тот ліс зтятий бив.

Зряз духом, як розказала, так стяли. Пробудила го вже, повідат:

— Ідижь, іди, як прійдеш до мого дому, як ти ся буде моя мати питати: «Чи е там добре?» бись ничь не мовив, хіба: «Тихо бабо, не маеш ми до розказу». Він приходит вже відтам, вна вже виділа, же ліс стятий, питат ся:

— Чи е там добре?

— Тихо, бабо! не маеш ми до розказу.

Она пішла гет. Вистелила му тота панна таке ліжко в сріблі, деяментях. Відтак переночував, другого дня она повідат.

— На! жебись тоту гору перекопав, жеби ся видно било, як ся мої стада пасут, і дала му склянний топір, мотику і клёв, за дві години.

Він вийшов, по разу вдарив, то ся всё потерло, думат, та уснув. Тота винесла му зновель обід:

— Цит, не турбуй ся, мій мужу наречений, не гадай ся ничь.
Він взяв, попоїв, зновель ся склонив на її коліна та уснув.
Як свиснула, як ся злетіли прокляті:

— Таку вибити дорогу, щоби ся видно било скрізь.

Приходить домів:

— Ци є там добре?

— Тихо, бабо! не маеш ми ничь до розказу.

Як прийшла там до покою, взяла бити панни:

— Щось ти си якусь біду привели, що ми вижене з паляцу.

Так ся дуже всердила, повідат:

— Хочеш в мене взяти принципзу?

— Хочу, я вже заслужив принципзу.

А тотя забігла д нёму вперед, повідат:

— Наша матка закличе нас голубами, станемо перед нев і поведіт ти спізнавати, котра твоя жона наречена, а я стану крилом рушати.

І так зробила, вітворила вікно, влетіли голуби, по мостові ходят. Она мовит:

— Спізнавай, бо як не спізнаеш, зараз ти згладжу.

А она ходіт по мостові, все крилом, все крилом, крилом правим порушає. Він повідат:

— Тото моя жона.

Они стали всі три паннами. Поправді то его жона. Она взяла якусь тамки царовину, почяла їх бити, виганяти, вигнала їх гет. Тотя пішла набрала собі золота, срібла, деяментів, почяла з ним іти, гет їдут, втічут форт гет. Повідат вже до свого кгазди:

— Ого! повідат уже моя сестра за нами біжит. А він:—Та що?

— Не бійся ничь, я ся зроблю по одной стороні дороги ружов, а ти по другой калинов.

Зробили ся едно ружов, друге калинов. Она пробігла, виділа тото, нима ничь, та ся обернула, прибігла домів.—Ци виділась їх?

— Ні, хібаам виділа по еднім боці ружу, а по другім калину.

— Ото, жебись била що з ніх взяла, билиби ся зараз вернули.

О! повідат не буде ничь, мушу я сама бічи.

Сама біжит, панна повідат:

— Я ся зроблю качков на воді, а ти орлом, та ми не будеш давати.

Она летіт, а тотя качка плаває по море, тотя що хоче сісти на ню, а той оред мус, мус, крилами, та не дає. Вилізла на беріг.

— Діти мої, зробіт ся так, як єсьти били, ходіт до мене, я вам бже ничь не зроблю, ний вас переблагословлю, будете царствовати, і присягла тамки дванайцять раз перед ними, а панна вийшла із води, і пішли всі трое, а она їм здала всё царство і пановали.

(Игн. зъ Никловичъ, 26—31).

9. Два королевича.

Бив царь един, мав двох синів, і тоти сини взяли і пішли на поліванье в ліс, як взяли будити, як взяли блудити, дванайцять неділь блудні оба в едно, прийшли на роздорожя, три дороги било, повідат старшій до молодшого: Брате мій! уже ся розходімо на той дорозі, ти іди у свій бік, а я у свій бік. Старшій брат запяв ніжик у явора, повідат:—Як бись ся коли ту ключив на том роздорожю, коло того явора, як буде кров цяпкати з кінця, то я буду забитий, то мене будеш глядати, а як я ся перше ключу, а буде кров цяпкати, то ти будеш забитий, а я ти буду глядати. Поціловалися і розійшли ся, един пішов у свою сторону, а другій у свою.

Взяв ся старшій іде, іде, іде, іде, прийшов на таку гору високу, що вже вища не могла бити, а з песком і з збровов си ходив там по горі; огонь горів під еднов яблінёв, він прийшов д тому огнёві, і почяв ся гріти, і там уходіт баба ід нёму і мовит: Панчуненьку, панчуненьку! привяжіт собі того песка, ний ся загрію, бо я зціпла. Він взяв привязав того песка, став каменём там зараз і песок і він. То погана баба била.

Надійшов его молодшій брат на тото роздорожье, дивит, із ножики кров іде. Взяв ся іде за ним, іде, перевідує, і приходит ід едной горі, там е дворок, і в тім дворку е тажже баба, повідат:—Як ся маеш, крулєвичу, чого ти глядаш? Він повідат: Я ва своїм братом ходжу, вже рік і не можу відвід узяти, де він згіб. Она му мовит: Я ти повім, де він згіб, бо ти не годен ні-

где на світі его дістати; іди ти на гору, ту сунт гори, що ся бють раз у раз, там є старець такий, що він тя на дорогу наведе. І він відтак вийшов на гору, на таку високу, де тоти дві гори, що ся бють раз у раз, там сидят два старці, питают зараз:—Як ся маєш, крілєвичу, де ти ту ся взяв, як, чо, ходиш? Я ходжу за своїм братом, мій брат старший десь згиб, і не можу нігде відвід взяти. Єдин му повідат: Ся тоти гори пробігнеш, жеби ты не вдарили, то я ты дам всё. І він як взяв, як скочив і проскочив тоти дві гори. Дали му личяк на три сяги довгий, і наказує му, ідижь, іди тамки на тоту гору, де тот огонь горить, як тот баба прійде до огнєві, як буде ты просити, бись і пустив загрїти ся, повіажь, ходи, бись і зараз на тот личяк взяв і звязав і поти ю бій, поки твого брата не уживит, і тамки є на той горі царь і царєвна, і принцизна, і такеже каменєм стали, доти бій, поки всё не уживит. І взявся і пішов, приходит тамки, там огонь горит тенгий, тенгий, і яблунь стоет, під тов яблонєв огонь, она надходит ід нєму, повідат:—Паничу, паничу, пустїт мене, жеби я ся загрїла; він на ню киват:—Ходи, ходи, ходи, ты ся загрїєш, а ты ся на ню зладив; вже она прійшла, він зараз на личяк її черкнув, і розчав бити. Він мовит:—Повіджь, десь мого брата задїла? Є! паничунєньку, паничунєньку, пустїт, пустїт! Я зараз повім, де ваш брат, він бє, бє ничь не питат, а на тїм огні держить її босу, пече ю; так ю ізпїк, ізбив, що вже таке ге шкварок. В неї на горі на той бив склеп, зараз пішла в ним до того склепу, ізцілющу водицю і живу зараз увяла, і его брата уживила, уже її не било де дихати, так утлумив. Его брат повідат: О, брате мій милий, том заснав твердо. І того пєска мусїла уживити. Тот песок і тот брат усї триє ю бють, же усє то камїня, що там є, уживила. Уживила того царя і царєвну і принцизну. Онї вийшли з міста, та їх кортіло на ту гору вилєсти, та погибли. Ізїшли до того міста всі: і той царь, і царєвна, і принцизна, і принци два, і тот ся старший відєлонив, і пішов гет від нєго.

Приходит до єдного міста, місто в жалобі, чорним сукном обгорнене. Він ся питат: Що ты ся діє, що ты така жалоба, що ты місто чорним сукном обгорнено,

Повідають:—Ту змія люде поїдат, уже тая виїла, же вже завтра будут принцизну давати на обід. Він собі виїшов ід той скалі, де та змія была, сів на бік і там переночував коло той скали. Дивит ся, другій день поправді везут королівну, їде у поязді чтирма кіньми, їде, лёкай і она д той скалі, виїхала д нёму, а він хопив її за руку, і поставив її на бік, дав її книжку:—На, мовит, Богу ся моли. Она влякла і молила ся Богу тамка, а із скали змія виставила голову, повідат:—Же вже час било обіду, а ту і сніданя не било. А він также клячив, і книжку читав, і Богу ся молив і повідат: Вилізь, вилізь, я ти дам обід і сніданя разом. Змія ся сховала, ту вже прийшло д полуднёві а нема ні обіду, ні сніданя. Виставила дві голови, повідат: Вже час бити обіду, а нема ні обіду, ні сніданя:—Вилізь, я ти всё разом дам зараз. Дав му Господь палаш такій на цілий сяг задовж (перемінив му ся его), змія вже не жеде, але почялася із той скали тіщити, що ся аж скала завалює. Він як пірвав палаш в руку, як взяв рубати, шість голов ізтяв, і як ся змія ви-токомила із тої гори, гору собов завалила. Зараз взяв, як відтяв тих шість голов, і на бік взяв і винав шість язиків, відрізав, завив в хустку і сховав і тій принцизні навазує, жеби їхала до свого паляцу, жеби ся не віддавала за рік і дванайцять неділь, як мене не буде тогди, жебись ся віддала і вже розійшов ся. А тот фірман взяв ю у поязд, відтяв шість голов із змії і взяв з собов, і до міста їде, і повідат тій принцизні:—Я тебе однако забю, поки не присягнеш, дванайцять раз предо мнов, же я тоту змію ізтяв, дванайцять раз присягла, бо бив би ю забив. І ти мені мусиш за жону бити. Приїхав до міста, зараз місто розгорнуло чорне сукно, і зараз вдарила капеля, і радуются, же фірман згладив змію, і відтак уже напирав, жеби весіля било. Тот крілёвич, як взяв іти, як взяв іти, зайшов до того міста, де свого брата лишив. Его брат тамки вийшовши до того міста із царём і царёвнов, зараз му царь іздав крілество на нёго і всё, і тоту принцизну за жону си взяв і так тот ся обернув тамки, і в рік і дванайцять неділь приходит тамки, а тот весіля робит. Тот собі приходив тамка по своему звичайно як принци,

і питат ся зараз, що ту таке, як ся зробило що. Они повідають:—Наш фірман згубив таку змію із шістьма головами і прийшло на принцизну, і принцизну вибавив і тепер женит ся з нев.—Господе! я ту змію ще не видів, що би ви мені вказали, яка она е. Они му повинемали голоби тоти із змії. Повідат:—Господе! тадже всяке диханье мае язики, а у той змії нема. А того фірмана прибрали за принца. Тот повідат так:—Кто би повів, шо в змії язик е, того буду смертєв карати, кажу випровадити чтири коні, кажу го привязати до чтирих коней, і в поле пустити. А та принцизна го спізнала, але ничь не мовит. Він виняв хустку, розвив, виняв тоти язики і приложив до кождої голови язик, кождий ся іздав і розказав її повідати, як там било, ней принцизна повість, як било. Принцизна розчала повідати, як книжку читала, як присягла дванайцять раз. Царь як то учув, зараз тому крілевичові свою панну дав, і питат го ся, яков смертєв того фірмана карати. Тот повідат: Він собі вже всудив. І привязали го до чтирих коней. (Игн. зъ Никловичъ, 91—96).

10. Трёмсинь, Жарь—птица и Настасья прекрасная изъ моря.

Був собі чоловік та жінка, і була в їх мала дитина, хлопчик. Влітку поїхали вони на степ жать. Нажали копу снопів, тай положили дитину під нею, а орел прилітів, ухватив дитину, поніс в ліс, тай положив в гніздо. В лісу три розбойника шлялось. Слухають вони, коли кричить дитина в гнізді: «ува! ува! ува!» Вони прийшли до дуба, де було гніздо, тай кажуть: «Давайте убіємо з ружья дитину». А один між ними обіззавсь: «Лучче я полізу та зніму її». От поліз і зняв хлопця, стали годувать ёго, і дали ёму мення Трёмсин. Годували вони довго Трёмсина, аж поки став парубком; а тоді дали ёму коня, осіддали тай кажуть: «Ну, тепер їдь від нас шувати свого батька, та своєї матері». Поїхав Трёмсин, тай став у чистім полі коня пасти, а кінь до ёго й балакає: «Як будемо далі їхати, то буде лежать перо з Жар-птиці; ти ёго не бери, а то велика біда буде». Поїхали.

Їдуть, тай їдуть, заїхали на десяте царство, на инче государство, на тридев'яту землю, коли лежить перо. Парубок і каже: «Як не взяти перо, коли воно ще й адалека, та вже й сяє». Підїхав до пера близько, а воно так сяє, що й сказати не можна, і не здумати, не згадати, ні в казці сказати. Трёмсин взяв те перо, тай приїхав в город до одного пана. Пішов до пана в горницю, тай каже: «Чи не можна до вас пристати за робітника?» А пан і каже: «Чому не можна: можна, приставай». У того пана були робітники, та все коні чистять, щоб ловкі були. Став Трёмсин і свого чистити. Тіко робітники ніколи панових коней не вичистять так гарно, як Трёмсин свого. От раз панові робітники і догляділись, що Трёмсин, як чисте коня, то держе перо з Жарптиці, а від того шерсть на коневі так і стане вилискуватися. Позавидували вони йому, тай кажуть: «Як би його з світа звисти, або яку б йому таку роботу загадати, щоб він не зробив її, та щоб пан прогнав його». Пішли до пана, тай хваляться: «У Трёмсина є перо з Жарптиці, та ще казав, що як захочу, той саму Жарптицю достану». Пан призвав Трёмсина й каже: «Ну що, Трёмсине, мої робітники казали, що ти можеш достати Жарптицю?» — «Я не можу», каже Трёмсин. — «Ну коли так, каже пан, то мій меч, а твоя голова з плеч». Трёмсин тоді іде до коня й плаче: «загадав каже, пан, службу служити». — «Яку?» пита кінь. — «Щоб Жарптицю достати». Кінь і відповідає: «Це ще не служба, а службочка». «Поїдемо, каже кінь, у поле, та ти мене пустиш пасти, а сам роздягнешся до гола, і ляжеш на траві, а вона й прийде пасти; як буде вона тебе клювати, то ти не ворухишся, а як стане тебе клювати в око, то ти тоді її і ухопиш». Прилітїла Жарптиця, стала скрізь його клювати і тіко що клюнула в око, а він її так і вхопив за ноги. Прибіг тоді кінь до його, сів Трёмсин, і одвіз Жарптицю до пана. Позавидували робітники і уп'ять думають: «Яку б йому таку роботу загадати, щоб він не зробив, та щоб його з світа звисти». Пішли до пана тай кажуть: «Казав Трёмсин, що достав Жарптицю, як зхочу достану й Прекрасну Настасью з моря». Пан уп'ять призвав Трёмсина й каже: «Ну, достав Жарптицю, достань тепер Пре-

красну Настасью з моря». — «Не могу,» каже Трёмсин. — «Ну, мій меч, а тобі голова з плеч». Іде Трёмсин до коня і плаче. Кінь і пита: «чого ти плачеш?» — «Як не плакати? Загадав пан службу служити». — «Яку». — «Шоб достав Прекрасну Настасью з моря». Кінь і каже: «це ще не служба, а службочка». — «Піди ти до пана і скажи, нехай біля моря наставить біліх палаток, та накупе разного краму і в пляшках вина й горілки, то ти будеш продавати; прийде Прекрасна Настасія купувати краму, то ти її й піймайш». Пан так і зробив: понаробляв палаток, накупив різних платків і ситців, порозвішував їх, понаставляв пляшок з вином і горілкою. Трёмсин тоді виїхав конем до палаток, а кінь йому й каже: «ну, тепер я піду пастись, а ти ляж, та мов спи; Прекрасна Настасья вийде, та як буде питати, почем платки або ситці, то ти мовчи, а як нап'ється вона вина або горілки, то тоді сама засне в палатці, і тоді можна взяти її». Трёмсин ліг, а Настасья вилізла з моря, прийшла до палаток, тай пита: «Крамарю, крамарю, почем оця штучка?» А він лежить і не зворухється. Вона питалась, питалась, та підійшла до палатки, де стояли пляшки, покуштувала — вина — добре, помуштувала горілки добре, вона й напилась; як оп'яніла, тай заснула в палатці. Трёмсин узяв тоді Прекрасну Настасью, сів на коня і повіз її до пана. Пан його похвалив. Тоді сама Настасья загадала Трёмсину роботу: «Ну, каже, коли достав з Жар-птиці перо, достав Жар-птицю, достав і мене, так достань же мов й намистичко з моря». Іде Трёмсин до коня, хвалиться йому, плаче. Кінь йому й говорить: «От бач, я казав тобі: не бери пера, а тепер яка біда!» А далі кінь і каже: «Ну, не плач, це не служба ще, а службочка». Поїхали вони до моря. От кінь і каже: «пусти мене пастися, а сам дивись, як вилізе рак з моря, то ти йому й скажи: я тебе знім». Пустив Трёмсин коня, а сам став на березі, тай дивиться, коли баче пливе рак. Він йому: «я тебе знім». «Не їж мене, каже рак, апусти мене в море, то я тобі в великій пригоді стану». Трёмсин й каже: «ну, достань міні з моря намисто Прекрасної Настасьї;» тай пустив його в море. Рак заходився з своїми рачинятами, зібрав все намисто, виніс на берег і від-

дав Трёмсина. Тоді прибіг кінь, сів на ёго Трёмсин і од-
 нів намісто до Настасьї. «Ну, каже Настасья, достав з Жар-
 птиці перо, достав Жар-птицю, достав мене і мое намісто, те-
 пер достав з моря моїх табун коний». Пішов Трёмсин до моря,
 похвалючись ёму, той плаче. «Оце вже, каже кінь, не службюча,
 а настояща служба. Іди, каже кінь, та омажи назові: пекай
 конуше 20 шкур, пр 20 пудів смоли, та 20 пудів прядіва і 20-ти
 пудову гирю». Трёмсин спавз паномі, а він і закупив усього.
 Тоді Трёмсин забрав це все на коня і поїхав до моря. Прїїхав,
 а кінь і каже: «Посиди на мене шкуру, смогу і прядіво, та
 тако владі та: моложи шкуру, тоді пуд смоли, тоді пуд прядіва,
 і пер три сиди, пери не сиди всього». Трёмсин так і зро-
 бив. Кінь углять каже: «Як упіру в море, та як буде море
 красній бури гнать, то тікай і сам, а то пропадемо, а як бі-
 лий бури, то сиди і дивися: як я шкочу із води, а за мною
 табун, то ти гирю ударь коня, котрий буде бігти велід за мною,
 то він стане не такий одльшій». Кінь упірає в море, а Трём-
 син сидить на березі, той дивиться. Вибіг він на лошину, погра
 в морі, а там пасся табун коний. Як угляде ёго здоровий кінь
 Настасьї, що він ввесь у шкурах, та за ним, а з ним і ввесь
 табун, той погнали ёго в море. Тоді здоровий кінь Настасьї до-
 гнав Трёмсиного, зірвав з ёго шкуру, той давай рвать її на
 шматки, а той навтики; він угьять дожене ёго, зірве шкуру,
 начне її шматать, поки пошмата на кусочки, то той і втече на
 70 верст. Так він гнався, поки всі шкури не зірвав. Сидить
 Трёмсин на березі, коли дивиться, набіга білий бурун, за буру-
 ном вискакуе ёго кінь, а за ним пристрашений кінь Прекрас-
 ної Настасьї і ввесь табун за ним. Трёмсин як ударив ёго 20-ти
 пудовою гирю по лобу, він так і став. Тоді Трёмсин надів на
 ёго уздечку; сів верхом і погнав ввесь табун до Прекрасної На-
 стасьї. Похвалила ёго Настасья, той каже ёму: «Ну, достав перо
 з Жар-птиці, достав Жар-птицю, достав мене, мое намісто і мій
 табун коний, тепер же подій кобил і надій молока три шаплаки,
 щоб в однім було гаряче молоко, як кипъток, в другім тепле,
 а в третім холодне». Іде Трёмсин до коня, той плаче.—«Чого

нлачеш,» пита кінць.—«Загадала, каже, Прекрасна Настасія службу, щоб три шапки молода в кобил надоїть».—«Ну, це ще не служба, а службочка; я буду чухать кобил, а ти дій, пови всіх подоїш». Так Трёмсин і зробив: надоїв три шапки, два загрів, а третій так zostавсь. Як усе було готово, Прекрасна Настасья і каже Трёмсину: «ну, стрибай перше у холодний шапник, тоді в теплий, а потім в гарячий!». Стрибнув Трёмсин в первий шапник—вистрибнув старим; стрибнув в другий—помолодів, а як стрибнув в третій, то вискочив такий молодий та гарний, шо ні пером написать, ні в казці не розказать. Стала тоді стрибать сама Прекрасна Настасья. Стрибнула в первий шапник—стала стара, стрибнула в другий—стала молода, як стрибнула в третій—стала така молода, та бржава, шо ні пером не написать, ні в казці не розказать. Заставила тоді Прекрасна Настасія пана стрибать. Стрибнув пан в первий шапник—поестарівся, в другий—наче трохи помолодчав, а в третій як стрибнув—зовсім ізникся, аж обліз. Тоді Трёмсин взяв за себе Прекрасну Настасью і зажили в двох на пановім хазяйстві, а роботників, вражік синів, зовсім попроганяли.

(С. Ольгинское, Мариупольскаго уѣзда, записана со словъ ученика Данила Баранника Як. Новицкиѣ).

11. Разумная жена—солнцева сестра.

Було собі чотирі брати; то три осталося дома, а четвертий пішов заробляти. Так цей найменший служив у чоловіка, по три злоті в рік брав, і кидає свого хазяїна... Заробив він всіх у ёго девять злотих. Взяв він свою ту кривавицю,—ащо?—прийшов він до криниці, укинув в криницю три злоті: «Ото як по правді я робив, то вони випливають!» Вкинув, а сам ліг коло криниці спати. Кілько він там спав, хто ёго знає; ото встає, глянув у криницю—нема тіх грошей, невидко, не виплили. Бере він кидає другіх три злоті, кинув і ліг знов спати. І за тим разом не виплили гроші. Взяв він кинув остатніх три злоті, і ліг знов спати. Подивиться він тепер у криницю: всі гроші, девять тіх золотіх, плавають на воді у криниці. Легше ёму стало, він за-

брав ті гроші і пішов собі. На дорозі зустрів кацапів, повозами їхали. Став він їх розпитувать, кажуть ті кацапи, що ладан ми веземо. Він давай їх просити, чи не продали б вони йому ладану. Ото купив, продали вони ладану, викресав огню, запалив той ладан і зробив Богові запах. Коли прилітає до його ангел, питає його: «чого ти хочеш за тебе, що зробив Богові запах? чи багатства, чи царства, чи може схочеш добру жінку, щоб тобі Бог дав, чого ти хочеш?» Він вислухав і каже тому янгелові: «Поченайте, піду я спитаюсь у тих людей, що он недалеко, видно, оруть». А то орали три його брати, тільки він не пізнав своїх братів. Підійшов, питає: «Скажіть, дядьку, чого міні у Бога просити: чи царства, чи великого багатства, чи доброї жінки? Як ви кажете, чого лучче просити?» І питав він це у старшого свого брата. Той чоловік каже йому: «Не знаю, хто його знає: іди, спитайся у кого иншого». Іде той до другого, що тут орав. Став казати тому, і той мизе плечима, і той такий, що не знає. Іде він до третого: то був найменший з тих трох, що орали на полі. Прийшов, питає: «Порайте міні, чого лучче просити у Бога: чи царства, чи великого багатства, чи доброї жінки?» Той і каже: «Що ж? на царство ти ще молодий; велике багатство як до часу; а попросиш у Бога доброї жінки, то коли дасть Бог, що матимеш добр жінку, то до віку тобі буде, поки жив будеш, то матимеш?! Вертається той до янгола і просить собі доброї жінки. Пішов після того хлопець дорогою, увійшов у якийсь ліс, і бачить він, стоїть тут озеро в лісі. Аж летять три качки, спустилися коло озера, покидали с себе плаття і пішли у воду вже не три качки, а три панні. Вони купаються, а хлопець підрався, взяв плаття їдної і за куцом присів. Виходять з води, коли плаття не все. Той хлопець і каже до теї, що її плаття не стало: «оддам тобі плаття, оно будь мою жоною». Вона каже: «Добре, буду!» Одяглась вона, і пішли вони собі до села. От вона і каже: «Йди до пана, проси, нехай дасть місце на хату». Іде він до двора, увійшов в покої, може там: «Слава Богу!» — «На віки слава. А що скажеш, Іване?» — «Проше пана, місця на хату у пана прийшов просити». — «А, місця на хату! ну, добре ж, добре.

Йди до дому, я покажу гуменного, той покаже місце». Вертається він во двора, жінка йому каже: «іди в ліс та наріж дубців, молодіх дубців, наріжеш оберемок, так як пожести можна». Нарізає дубців, жінка як заходилась, встала в тих дубців хату. Гуменний показував місце на хату і як вернувся вже до двора, став дуже розхвалявати жінку того Івана: і така вона, і така. Пам каже: «що то що вона гарна, коли чужа». — «Недовго вона буде чужа, одгазує гуменний. — «А же Іван в наших руках, пошлімо його куди, пошлім, нехай розвідає, чого то сонце таке червоне, як сходить».

— «Певно, що як піде, то назад не вернеться?! — «А добре ти кажеш, то пошлім його». Ото одсилають Івана, він прийшов од пана і став плакати. Жінка розпитала геть про все, і каже: до сонця дорогу я тобі розкажу, бо бачте, вона сама була сонцева сестра. І як зачав він іти, так як жінка йому розказала... так і сить, розвідав як повинно бути; вернувся і панові так каже: «Хтів пан знати, чого сонце червоніє, як сходить. То таке діло. Сонце як сходить, то три панні виходять з моря, сонце як углядить їх, то все і зачервоніється». Незабаром послають розпитатись, ше куди сонце заходить. Вернувся він звітиль, послали його в пекло роздивитись як там. Жінка сказала, що в пекло йди, дорогу туда я тобі покажу, оно пан нехай пустить с тобою гуменного, бо він не пойме віри, що ти був у пеклі. Скоро показались у пеклі зараз і взяли за гуменного: «Ми його собаку давно чинаєм». Вернувся Іван вже сам. Пан питає: «деж гуменний?» — «Там остався, а пана, казали, будуть чикати». Ото пац, як почув цеє, і годі: одчепивсь, а Іван с жінкою почали жити. (Изъ тетради Вл. Меньца).

Ср. Рудченка, Нар. Южнор. сказки, вып. II, стр. 155.

12. Три слова. (Умная жена).

Приходе раз мужик до царя, повеличав его, как след там, чи ваше величество, чи як, і просе: «скажіть, що міні робить, щоб мене звали хазяїном, бо стікі я не служу, стікі не заробляю, ніхто мене хазяїном не зве?» Подумав царь, подумав, нічого не сказав, пішов до сенаторів. «Шо, нита, цему чоловіку зробіть, щоб его хазяїном звали?» Ті тож, думали, думали, нічого не ска-

зали. Тіки царська дочка те все чула, приходе та й наже: «Треба, каже, ёго оженить, тоді хто не прийде, то не буде нитать—де роботник, або хлопиць, а спита, де хазяїн; от я стіви у вас не живу, все питають, чи дома ваша дівка, а не звать хазяїною?» — «Такъ, каже царь, это вѣрно». — Вийшов на крилце і розказав тому чоловіку, той і пішов собі. От сенаторам то і стало завидно, як-то ми нічого не сказали, а дівка та отказала. Пішло на те, що кому небудь треба с царства зіходить, або сенаторам, а бо їй. «Лучче, каже, я піду, хай вони вам, тату, зостаються. Запрягли карету, надавали їй одежи всякої й отпустили з салдатом за границю. От вона все плаття тому салдату отдала, що її віз, а собі взяла тікі три платочки, та пішла та й стала десь в роботниці. А у того хазяїна був в роботниках і той чоловік; шо царя питав, як ёму робить, шоб хазяїном звали. От живуть вони там; раз роботник і каже: «Давай поженемось, то будем хазяїн та хазяйка, а то все роботник та роботниця». От і поженилась, десь собі хатку построїли та хазяїнували, хазяїнували, та до того дохазяїнувались, шо вже і їсти нічого, а вона лежить не здужа. — «На, каже, чоловіче, оці три платочки та понеси на базар, шо хто первий даватиме, те й бери». От несе він, зустріча ёго салдат. — «Продай платочки?» — «Купить, шо дасте?» — «Скажу я, каже, тобі три слова». Той подумав, подумав, так і жінка наказувала, шо хто шо первий дасть, отдавай. — «Извольте, каже». — «Перве слово: не подумавши не починай, а друге—не прелюбодействуй».... а от третє і забула (розкащица дїйствительно третяго слова не могла припомнить).

Приходе він до дому, отдав, каже, за три слова. Ну, отдав, так і отдав. «Піду, каже, на судна наніматься, гроші озьму, тобі отдам, а там як Бог дасть». Вийшов туди, де їх нанімають і нанявсь первим, а первому дають, шо запросе, тіки як поїдуть та допливуть до якогось моря, то першого і пхнуть с корабля, бо як не пхнуть чоловіка, то те море не пропусте. От забрав він гроші, отдав жінці у порога і пішов, а вона ту слинку собрала та на припїчку й положила, і вродились с тії слинки два сини як соколи. Поїхав він на судах, доїхали до того моря, де

єго видать треба, він і каже: «Ей, братці, не кидайте мене, бо я знаю, куди мені треба, я і сам плигну». Надів чисту сорочку, помолився Богу та й плигнув. Як плигнув, так море ше ревла дванятьцять суток, поки аж другого не вкинули, та тоді вже пропустило.

А він як упав, та прямо тому водяному царю на горниці; тут вони єго як побачили, стали пить та гулять; «нам, кажуть, тебе нельзя їсти, бо ти царського коліна, ти царів зять, а нам сват». То, бачте, поземний царь родичається яксь з водяним; а того, шо вдруге кинули й до землі не допустили, так і розшматали.—«Живи, кажуть, у нас». Дають єму дівку, а він згадав, шо садат казав: «не прелюбодействуй», та й не схотів з нею спать, а як би переночував, то у морі на віки і остався. От як погуляли добре, дають вони єму кирпичину й бумагу до єго тестя і отпустили. Він як вирнув, як погнав ті кораблі, шо малось їм ідти дванадцять суток, а він прегнав в два дні. От як приїхали кораблі до царя, собираються корабельники до царя с подарками, і він проситься: «я, каже, піду хоч на двірець подивлюсь».—От ті ж корабельники в двірець пішли, а він ходе та в вікна загляда, а царь і побачив.—«Шо то за чоловік ходе?»—«А то, кажуть наш работник попросивсь на двірець подивиться».—«Шож, пустить єго, хай подивиться. Ну, як вийшов в двірець, зараз ту бумагу царю в руки, ту кирпичину на стіл так вона всіх і осіяла. Царь подививсь у бумагу. «Ах, говорить, это мой зять, він мені й кораблі пригнав!»—Зараз поздоровались.—«Деж моя дочка?»—«Осталась, каже, на хазяйстві». Зараз посила царь карету, сенаторів, увесь член, а у єго там така хатка, шо тіки боком пролізти. От приїхав він зо всім членом, а вона лежить, і біля неї два таких молодці, а він думав, шо з любовником, як вихвате міч та згадав—«не подумавши, не починай», та роспитавсь, аж то єго сини, шо з слинки вирости. Тут зараз її в карету, повезли до царя, дав їм царь півцарства, і стали вони собі жить та Бога хвалить.

(Банное. Изюм. у. расказ. «баба». Зап. Манджура).

13. Нещастний Данило.

Був собі Нещасний Данило. Де вже він не ходив, де не служив—все, що не заробе, пак як за водою і піде; нічого в ёго нема. От і нанявсь він до чоловіка. Посійте мені десятину пшениці, то я вам і послужу год. Став він служити, стала ёго пшениця сходити; стала хазяйська в стрілки йти, а ёго вже в колос; хазяйська в колос, а ёго вже й поспіла. «Ну, кає, завтра піду своєю, то це мені і буде». Коли се в ночі набігла туча, як ударив град, вибило пшеницю. Пішов він плаче. «Піду, кає, ше де в другім місті наймусь, то Бог погодить». Приходе до другого хазяїна: «Озьміть мене, кає, в год, я вам хоть он за те поганеньке лоша служитему». Став він служити, стало те лоша поправляться, така з нёго путня коняка вийшла! Оцце, дума, дослужу тай поїду. Коли се в ночі набігли вовки і розірвали. Плаче він: «Піду ще де наймусь». Приходе ще до чоловіка, а у того чоловіка та на могилі камінь лежав, хто ёго зна де він і взявся, може ёго ніхто і не рушив од віку. «Наймусь я, кає, до вас за цей камінь». Став він служити, став той камінь міняться, стали по ёму разні цвіта: один бік червонний, другий—срібний, третій—золотий. «Ну, кає, камінь вже нікуди дінеться». Коли се завтра так ёму строк, а шось прийшло і стягло той камінь к чортам! Плаче він, жаліється, шо от стіки служив, нічого ёму Бог не дає. «Шож, кажуть, як ти такий нещасний, іди ти до царя, як він нам всім отець, то він і тебе прийме». Послухав він, пішов до царя, царь і помістив ёго в двірню: «Роби, кає, шо буде, подивлюсь, який ти нещасний». От дивиться царь, шо Данило, шо не зробе, то лучче ёго не буде тай кає ёму: «Шож ти кажеш, шо ти нещасний, а шо не зробиш, то кращого не буде; хочу я тебе наградить». Взяв насипав три бочки: одну золота, другу вугілля, а третю піску і кає: «Як угадаєш, де золото, будь тобі царем, а як вугілля—будь тобі ковалем, а як де пісок, то і впрям ти нещасний; дам я тобі коня і зброю, і їдь ти з мого царства». От ходив він, ходив, лапав, лапав... «Ось, кає, золото». Розбили, аж пісок. «Ну, кає царь, впрям ти бещасний; їдь з мого царства,

мені таких не треба». Дав йому орудіє, зброю, козацьку всю одягу, він і поїхав.

Іде він день, їде і другий,—нема ні йому, ні коню їсти. Іде третій день, баче стіг сіна стоїть. «Це, кає, хоть не мені, так коню буде». Став до стога від'їздить, він і зацївавсь. Плаче Данидо, тіки чує шось кричить зісток: «рятуй мене, бо здрю!»—
—«Як же я тебе, кає, ратуватиму, що я і сам не приступляюсь».
—«А ти, кає, подай своє орудіє, я вхватуєсь, а ти і витянеми».
Подав він туди орудіє і витяг таку здорову гадюку, таке! дума. А вона йому і кає: «Кколи ти мене витяг, то одправ і до дому».
—«Як же я тебе одправляю?»—«Бери мене, кає, на коня, та куди я буду голову хилить, туди і верни». От хиле вона голову, а він поверта; їхали, їхали і приїхали до такого дворища, що любушка й посмотрить!» Злізла вона і кає: «Перестій же ти тут, а я до тебе скоро вийду, сказала і полізла під ворота». Стояв він,—стояв, ждав,—ждав, плаче, а тут і вона виходе такою розубраною, красивою баринею, одчиня ворота: «веди, кає, кодя та закусиш і спочинеш». Пішли в двір, а що серед двора дві кринички; набрала вона з однії стаканчик води, поставила, сипнула жменю вівса,—«стає, кає, коня».—«Таке, дума, три дні ми ні їли, ні пили, а вона, як на сміх, жменю вівса дала».—Пішли в герницю, вона і йому шматочок булочки і стаканчик води поставила.—«Що ж мені тут їсти?» Коли гляне в вікно,—овес і вода цілі, а кінь уже наїдається. Гризнув він булочки, хлїбнув води—уже наїдається, а все ціле.—«Що, кає, наївся?»—«Спасибі, вже».—«Ну, лягай же спочинь».—Встає він на другий день, вона йому і кає: «Кинь ти мені своє орудіє, коня і одягу, а я тобі дам свою». Дав йому сорочку і орудіє. «Це, кає, таке орудіє, що стїки б сили не було, як махнеш, якого не достанеш, то той тікі в живих буде, а сорочка така, що тебе, як наїнеш, ніщо не озьме, і їдь ти до такого то трахтиря, там тобі об'являють, що їхній царь визива багатиря, то як поїдеш до його і женесся, то жінці до семи год правди не кажи». От попростились, він і поїхав. Приїжа до трахтиря, його роспитують, що та відкіля. Як узнали, що с чужої землі і кажуть йому: «Нашла на нащого царя».

чула земля, не може царь сам одбитися, а вишляк багатиря, щоб ёго царство одвоював, ёго дочку забрав і ёго до смерти догоджував. Показали ёму, нуди Іхать, тїя і поїхав. Доступив до царя: «так, кає, і так, могу я цю чужу землю одбити, дайте мені тїкі двох мованів, як що случиться, щоб звістали. Виїхав він с мованами в поле. «Лягайте, кає, спіть, а я постережу». Тїні тї послули, обжиць чужа земля-змертай! кричить. «Ні, кає, звертай ти!»—Чужа земля як зачала куклями видать, як зачала видать, чиста тїх мованів покрила. Він тоді як махне своїм орудіям ляхах тїкі не достав, то тї і живі остались. Одбив, от то радё ёму такі мові, одгуляли месілля, сів він на царство і живуть собі.

А та чужа земля давай до царівни підшаницьуватися: «Шо ти пішла за того, що хто ёго зна і відкі він, а ми ж все ж царі, ти знай, чим він орудує, то ми ёго стробим, а тебе забереж». Вона і давай ёго винитувать. «Шож, кає, вся сила от в сих перчатках».—Вона Іх з ёго сонного зняла та і, оддала їм. От виїжда він на ояту, воми перестріли ёго, давай тими перчатками махать, а він як махнув своїм орудієм, которих побив, а тия приїв і в темницю посадив. Вона виїять до ёго: «де тай де ваша сила?»—«Сила моя, кає, в цїх от сапогах».—Вона і чоботи с сапогами зняла, випустила Іх і оддала. Виїхали вони проти Іх, він виїять тави которих побив, а которих забрав та в темницю посадив. Та вже в третій раз признався: «Сила моя, кає, в цьому орудію та на мєні сорочка тана, шо мене нішо не озьме». Давай вона ёго улещать: «ви б, кає, в баню сходили та змились, шій батюшка веїда тая робив». Він і подався. Тїкі шо роздягсь, вона і підмінила ёго орудіє і сорочку та й оддала тїм. Виходе він з бані, тут ёго ваяли пасікли, порубали, силалєв мішон, положили на моня і претили. От вінь ходив—ходив, блудив-блудив, та згадав старе місто, де жив тай приївсь до свого дворища. А та ёго добродітілька побачила тай кає: «Є, кає, шось уже Данилові заподїлясь». Зараз ваяла ёго, перебрала, перечистила; зложила, з одного колодея набрала цілющої води, а з другого живущою повропила, він і ожив:—«А шо, кає, я ж тобі казав, не кажідо семи год жінді правди,—не послушави. Він уже стоїть

та мовчить.—«Ну, кає, перепочинь, та я тобі ще щось друге дам». На другий день дає ёму вона ретязь і приказує: «смотри, їдь до того трахтиря, де і вперве був, та як станеш вранці вмиваться, проси ёго, щоб він бив тебе цім ретязем, як дуж по довж спини; як тікі ти води хлюпнеш, то вп'язь будеш у жінки, та тепер уже їй нічого не кажи». От поїхав він до того самого трахтирщика, переночував, як став вмиваться і просе: «як хлюпну я, хазяїн, в первий раз води, то бийте мене цім ретязем подовж спини стіки сили». От хлюпнув він, той як учесе ёго по спині, він і перекинувся конем, та таким конем, що любушка й посмотриць. Хазяїн так рад, так рад, от, дума, одного прєвів, а другим сам став. Зараз на ярморок, став продавать, а царь і побачив.—«Продай, кає, шо тобі дать?»—«Та давайте п'язь тисяч». Царь виняв гроші, взяв і одав. Приходе в дворець, хвалиться: «Піди, душенько, посмотри, якую я вто лошадь укупив». Пішла вона, як глянула: «Є, кає, це моя погібель; треба ёго зарізати».—«Шо ти, душенько, як можно?»—«Ні, заріж тай заріж». Стали готувать ножі, тупори, а дівчинка пребігла, обніма ёго тай кає: «Коню мій любий, коню хороший, який ти прєкрасний та будуть тебе різати». А він до неї і готить: «Ти, кає, дивись, де перва капля крєві упаде, та озьми ту каплю і закопай в саду». Зарізали ёго, дівчинка зробила, як він наказував, понєсла в сад і закопала. І виросла с тії крєві така вишня! один лист срібний, другий золотий, третій ще який, все разні. Пішов раз царь в сад, углядів ту вишню, любує її тай хвалиться цариці: «Посмотри, яка у нас в саду вишня хороша, хто зна коли і виросла». Та як глянула:—«Є, кає, це моя погібель, треба її зрубать».—«Шо ти, як можно, сама лучча в саду краса та зрубать? в одно зрубай». Стали готувать, а дівчинка пребігла та: «Вишенько моя, вишенько, яка ти хороша, с коня вродилась та будуть тебе завтра рубать».—«А ти, кає, дивись, де перва тріска впаде, то озьми і пусти на воду». Зрубали вишню, дівчинка все зробила, як він казав, пустила трісочку, і такий з неї сєлезень виливсь, шо любушка й посмотриць. От пішов царь на охоту, як побачив, а він так сам до рук і

йде. Царь одержу з себе, в воду і поплив за ним: той далі тай мане. Та манув, манув, як одвів од берега, тоді як схватеться, упав на березі, перекинувся чоловіком, надів свою одержу, а то Данилова і одержа була.—«А пливи, кае, сюди». Приплив той, він ёго вбив тут, пішов во дворець.—«А де тут така то дівчина?»—Показали ёму.—«Ну, кае, ти мене вдруге на світ родила!» тай став з нею жить, а свою жінку до хвоста превязав і розметав. (Сл. Олексівка Алекс. у. розказ. «Чоловік». Зип. Манджура).

Сравни. Рудченка, Народн. Южнорусск. сказки, вып. II, стр 153, Безщастный Данило и розумна жена.

14. Настасья Прекрасная.

Був собі дід та баба; у діда дочка і в баби дочка, дід її вже вдруге взяв: то то вони і звели дітей до купи. Тіки дідова дочка чогось заберемила, так і не звісно з чого; може, її Бог так дав вже. Напалась баба на діда:—«вези тай вези свою дочку, куди хочь дінь, хочь завези».—Шо ёго робить?—Запріг дід воли.—«Сідай, кае, дочко, я тебе завезу».—Приїхали до лісу, вона і кае:—«Пустить мене, тату, я тут де не будь поселюсь».—Дід вернувся до дому, а вона собі пішла.—Ходе тай ходе по лісу і найшла хатку, так може така як хлівець без вікон.—Заходилась вона у тій хатці і привила собі дитину, хлопчика.—Деж я ёго, дума, охрестю?—Аж тут приїзча до неї багатирь з левом.—«Драстуй, кума!»—Драстуйте, кае.—«Я це приїхав до тебе дитини хрестить».—Та взяв того хлопчика на коня й подався. Так уже ремня привозе.—Побладарила вона ёго, він і поїхав собі, куди ёму треба було.—А той хрещеник росте не по часам, а по минутах; через тридні приїхав багатирь, а він вже й біга.—«Ну, кае, час мені померати: дарую я своєму сину свого коня, цёго лева, усю зброю і своєю силою,» а сам ліг тут тай вмер.

От живуть вони собі тай живуть уже год. Той хлопчик і проситься в матері на тому коні проїздитися.—«Куди тобі, кае, ти ще малий».—Ні, таки позвольте. Як зачав просить, як зачав просить упросив.—«Їдь, кае, та тікі помаленьку».—Булат не гнеться глова не рветься, добрий молодець не старіється.—Як сів він

на коня, кінь і тита ёго:—«Як тебе нести: чи в пол дерева, чи вище дерева, чи під облаком?»—Неси мене, кає, в пол-дерева. —Як поніє ёго кінь, носив, носив, наловив він там всякої птиці, а лев дзвіру.—Приїхав до дому—нать вам, мамо, а сам ліг спати богатырським сном на три дні й три ночі. Як виснавсь, прокинувся, вп'ять проситься.—Пустила ёго мати, тіки не впади! —Бугат не гнеться, голова не рветься, добрий молодець не старіється.—Сів на коня, кінь і пита: «як тебе нести: чи в пол-дерева, чи вище дерева, чи по під облаком?»—Неси мене, кає, вище дерева.—Кін як поніє,—носив, носив, наловив він там усякої птиці, а лев дзвіру, приїхав і оддає матері, а сам ляга спати вже на шестеро суток.—Як виснавсь, вп'ять припада, просе.—Їдь, кає, вже не каже не впади, бо він багатирем став. —Бугат не гнеться, голова не рветься, добрий молодець не старіється.—Як сів, кінь і пита: «як тебе нести: чи в пол-дерева, чи вище дерева, чи по під облаком?»—Неси мене, кає, попід облаком.—От як поніє ёго кінь попід облаком і набачив він, що десь далеко димок куриться.—Зараз докочив туди, дивиться три старики вогонь раскладають, а за ними налати стоять.—«Драстуйте».—Драстуй.—«А чий ви будете?»—Ми, кає, дзмієві люде.—«На шо ж це ви вогонь раскладаєте?»—А нам дзмії приказали.—«Потушіть же, кає».—Не можем, кажуть, бо як потушем той сами пропадемо.—Взяв він потушив вогонь, а сам у горниці пішов тай став за дверима. А в горниці сідло три дзмія: один з однією головою, другий з другою (!), а третій с трёма. Як гляне старшій у вікно—шо се вони сякі такі вогонь погасили? біжи меншій, подивись. Той тіки вийшов, а він ёго й зарубав. Трошки згодом старшій і кає: «шо се він там довго, а біжи ти, середульшій».—Він і цёго зарубав. Ждав, ждав старшій дамій—нема братів; піду я сам!—Тіки, вийшов він, і ёму дві глови зніс та в чуланчику повісив за язик й запер. Отпустив стариків до дому, а сам сів тай поїхав.—«Ну, кає, мамо, найшов я дворець, то покинем отсю хатку та туди переберемось».—От і перебрались вони у той дзміїв дом.

Одвіжчас він на охоту та й наказує матері:—«Глядіть, мамо, сирізь ходіть, тіди куди де заперте не ходіть». От вона ходила, ходила та й кає: «Що я буду за хазяїна, коли срізь не піду?» Отперла той чуданчик, а дзмії вже преобразивсь і такий став хорошидй молодець, як на картині, і її здається, що він не за язк висе, а за нуба.—«Одьяжи мене, кає, та й станемо є тобою жить».—Одвісила вона ёго, він і кає:—«Тепер приїде твій сир, він мене стребить, давай ёго зведемо».—«Давай, той давай».—Він її і рає:—«Гляди, як приїде син то лигай на полу та стогни, він питатиме, чого—важи, що не здужаю, а перечула черев людей, що єсть дєє у лісі під дванадцятю дубами свиня поросят навела, то як би я попоїла тії поросятини, нажеб одужала; а мене поки від подушки сховай».—От і він їде, віїшов в горницю, і лєв за ним та зараз за подушку і тягє. А вона лєжить та бачь як роспустив злу личину, лієє на подушки, а н й тає прати не здужаю. Завваривсь він на лєва, той сів та й плає. От вона й кає:—«Шєсь мені, шій сичочку, не здужається, перечула я од людей, що дєє у лісі під дванадцятю дубами свиня опоросилась, мені здається, як би я попоїла тії поросятини, наже б одужала». Він зараз в хати, обїдав коня, вїїхав. Їде таї їде, аж стоїть хатиє, а в тії катї та така красавица, як на картині сидить і шєє. Заїхав він до неї, роспитались і носестрались ¹⁾. Одпочив він, носьнала вона ёму, він і поїхав, а вона ёму і наказує:—«Їдь, кає, не задрїмуєсь, і не заспївуєсь, за п'ятдесят верст свою слугу кїдай». Вїїхав він у поле, посмотрів в прозору трубу і за п'ятдесят верст побачив ту свиню, кинув шматочок булонки, лєв і воставсь. Прискоче до тик дубів, аж там свиней, як як ёго не вхвять. Він як ровїгнавь, вихватив свій меч, так і ровсік поросє; хватив та тїкать, а свині за ним, от-от ухвять; сняв він з шії платочок, зав'язав те поросє, кров не кає, а свині і слїд вагубили. Приїхав до своєї сестрі

¹⁾ Посестраться—назваться братомъ и сестрой. Если сестраются мужчина и женщина, то первый даетъ перстень или крестъ и покупаетъ «спїдницю», а вторая шьєть рубаху. Если женщины, то шїяются рубахами, часто всею одеждою, которая въ эту минуту на нихъ и съ этой поры называються сестрами.

та й ліг спочивать, а вона взяла та ту поросятину вивертїла с платочка та сховала, а туди положила собачини. Приїхав до матері і отдав, та подивилась,—(а вони з дзмієм вже друге виду-мали) «бачь, як ти для мене стараєся, привіз такого, що собачиною вона, от як би ти поїхав у якусь землю та єсть там Настасія Прекрасна, а неї в саду золоті яблучка, як би я тих яблучок попоїла, наче б одужала».—Він осідлав коня, поїхав. Заїхав до сестри тай хвалиться, що ёму загадано.—«Ну, кає, їдь та не заспівуйсь і не задрімуйсь; за сто верст свого слугу видай». Виїхав в поле, навів прозорну трубу і побачив за сто верст; кинув шматочок булки, лев і зоставсь. Приїжає до дворця Настасії Прекрасної, дивиться кругом такий високий забор, що і глянуть нельзя, а поверх ше й дроти попроведені і скрізь дзвоники порозвішувані. От кінь як напъявсь, так у сад і перескочив. Походив він по саду, шарив яблучок золотих і собирається вже до дому, а далі й згадав:—«Шо ж я буду за молодець, що скрізь бував, а Настасії Прекрасної не видів? підю посмотрю». Пішов во дворец, аж там спить, роспласталась Настасія Прекрасна. Дай я з нею пошутю. Согрешив та взяв і написав, шо був тут славний такий то таж багатирь. Сів на коня, а кінь ёму і кає:—«Тепер не перескочим, бо на тобі грїх єсть—підї обмийся». Пішов він обмивсь, кінь як попъявсь—ні, не перескоче та аж до трєх раз, за третім разом як напъявсь, так усі дроти й перескочив, тїки за один зачепивсь. Як загуде дрїт, як задзвонять дзвоники, як завиють собаки, Настасія Прекрасная і прокинулась та перекинулась вогнем та за ним у погонь так і пале, так і пале, от-от ухвате; а ёго сестра як побачила, перекинулась голубом, перелетїла її дорогу та й розлилась озером, а вогонь як добїг, так і потух.—«Шо ти, кає, наробишь? це моя сестра». А Настасія Прекрасная як вернулась до дому, побачила, шо він написав тай кає:—«Хочь би я ёго побачила!»—От як заснув він, а вона взяла ті яблучка і підмінила. Привіз він і отдав матері, а вона і кає:—«Не допоможуть яблучка, а перечула я-дес-то є гора з горою бьється, а пісок в погонь женється, то між тими горами єсть живуща й цілюща вода, коли б ти тієї води добув, наче-б

я одужала». Він осідлав коня і поїхав. Приїхав до сестри і хвалиться, що йому загадано.—«Ну, кає, їдь та не задрімуєш і не заспівуєш, за півтораєта верст свого слугу кидай». Поїхав він та дорогою і задрімавсь; як прокинувсь, аж вже п'ятдесят верст зосталось, він тоді кинув лєну шматок булки, тої і зоставсь.—Доїжає до тих гір, а вони саме тїки почали росходиться. Він як розігнавсь, як ускоче, набрав тїї води та назад, а пісок так і суне за ним, так і суне, а вінь все вище та вище. Добіга до лева, а пісок єго так і засипа; тої пластав, пластав та так і пропав. Заїхав до сестри, а та вп'ять підмінила ту воду. От дзмії як побачив, шо вже лева нема, тепер, кає, він наш.—Оддає він матері ту воду, а вона й кає:—«Давай, кає, сину, я твою силу спробую». Взяла десять пуд дроту, умотала єго всєго, «а ну, чи розірвеш?»—Він як сіпнув, так всі дроти й полопались.—Вона тоді взяла двадцять.—«А ну тепер?»—Сіпнув він, ні.—«А ну, старий, вилазь!»—Виліз тут дзмії с під подушок.—«Шо, кає, хотів ти мене зїєсти, а тепер я тебе зїм».—«Їж, зла личина, та не подавнєсь». От дзмії зарівав єго, зложив у мішок, коєю очі повипінає, прев'язав єго до коня та й пустив. От вінь ходив аж три года та прибудивсь до єго сестри. Вийшла вона й побачила.—«А шо, кає, доходився, та взяла збризнула коєю очі тїєю водою, шо в єго підмінила, став він такий, як і був».—Далі давай єго перебирать, а в єму вже черви завелись, та до купи складать, де тіла не достане, то вона або поросятинки, або яблучка уріже таї пригоне. Як склала всєго, збризнула цілющою й живущою водою, він і встав.—«Як же я, кає, спав довго?»—«Спав би ти, кає, й досі, як би не я». Поїхав він до матері, дзмія вбив, а її прев'язав до сохи, поставив два стаканчика—подивлюсь, кає, за ним більш наплаче.—Коли за дзмієм аж з стаканчика льється, а єго й на дінці нема. Він тоді прев'язав її коню до хвоста та й пустив по полю, а вона, де вдариться головою, там могила, а де лобом, то долина. Так її вінь ростаскає, а він поїхав собі до сестри.

(Александр. у.).

По другому пересказу начало такъ:

Було собі три сестри і всі удови. От одна й завагоїла, питають с чого; кає: я й сама не знаю. Сестри взяли й прогнали її. Пішла вона позеленясь в лісі і привела хлопчика. От як став він уже до аросту доходить, став на охоту ходити тай налав раз на даяія; побыв того даяія тай дубам даяілив, а мати раз ходила по лісу тай найшла. От і стали вони жити. Даліє приклятемія гяже что и въ, предъидущей сказкѣ, только «коготу» онъ прибрѣтаєть себѣ отъ разяинныхъ даяірей, которыя услупають ему сьомкхъ даяіемышей. Зайри эти волчиче, медвѣдяина и лисица.

(Тамъ жр. Запав. Маванджур).

15. Поповна въ лѣсу.

То—та був собі ліп. От вмерла в його жінка і привазує йому: «Гляди, кає, на ці черевчани, та ви буде тобі треба шенитсья, то на кого вони прийдутсья, ту і сватай». От поховали цонадо, став він ширіє їздити ті черевчани пригирять та шюб шватѣсья. Де вже він не їздив, де вже не був, не приходѣться ні магого. Вернуєсь до дому, — «а ну примірь, дочко,» (а у ёго була й дочка). Та шреділа, як тут і були. — «Ну, кає, дочко, уберайсь, моїдье шичатсья!» — Та огнається, авіотцо, не коца, а далі баче, шю вже не сомада, тай штегла в ліс. — Шюкав він, найшов її шяфять силус. Вона вдруге штегла та найшла опалисону грушу тай жене там, а люде їдали, найшли й шпривозли. Отдали попові, той шее швое: «шберайсь шичатсья». — «Постойте, кає, тату, шіду шберуєть». — Пішла в другу горшцю, троки зашамлась, а він і гудя: — «Чи шкоро?» — Та зараз, кає, а сама кріє шемлю їде, так уж їй Бог дав. — Він шце: — «Шкорійшь шберайсья». — Зарав, кає, шараз, а сама вже шід шемлею їде. — Шдає він, шдає, а там одчиннь дмери, аж нема; а вона як пішла по шід шемлею, та швійшла аж у лісі, шюде та блука. Аж шприходе до дворця, та куди не шайде—не шдверей нема; от вона торшкулась об штину, штіна рощушлась, а вона й шпрійшла в шередину. Шюде по горшціях, а там такого шкровои та гною! От вона шзаходилась, шоприбирала шее, штіки шчує, шбіжить дванадцять шерхівців, вона в комін шкорійш і стала. От

приїхали ти верхівні, вийшли тай кажуть: «Є, братця, хтось у нас є, бо все поприбрано». — Ськали, ськали, не найдут. — «Єй, кажуть, хто-б там не був, як стара женщина, то будеш нам мати, а як молода, то будеш сестра». От вона і вийшла, поздоровкалась, собрала на стіл, вони пообідали, кажут їй: — «Гляди ж, сестро, будем ми дванадцять день спать, то ти дванадцятого дни дожидай як Бога. Дванадцятого дня у дванадцятому часі буде над нами висить гиря, то ти її одчепи, а нас побуди». — Сказали їй полягали. От ходе вона скрізь сама, тіки раз перестрива її стара баба і кає: — «Драстуй, дочко, я цім братам, кає, мати, тіки я завлята і не могу до них явиться; ти слухай: вони в дзмієвому владенію, він на дванадцятий день прелетить за ними, то ти дивись, як буде летіти, то піди ти до такого то колодезя, на-бери води, та нарви такого то зілля і завари, а дзмії, як сиде с тобою гуляти, то ти єго і напій». Набрала вона води, заварила зілля, дожида дванадцятаго дня. Коли це на дванадцятий день, в дванадцятому часі, глянула вона, висить гиря, вона взяла і одчипила, а тут летить і дзмії, глянув в вікно тай кає: — «Бач яна красавиця, а сволочі досталась, давай хочь черізь вікно поцілуймося». — «Ні, кає, іди до мене, посідаймо». — Посідали, вона подчус єго тим зіллям, він випив і лопнув. Тоді вона побудила їх. — «Ну, спасибі, кажуть, сестро, шо гирю зняла, бо вона як би упала, то старшого-б убила — то нас дзмії так нагазує, як за-спимо». От їдуть вони на охоту і приказують: — «Гляди, як хто прийде, та буде шо давать, нічого не бери, і до себе не пускай». А дзміїха як рощухалась, хто її дзмія стрєбив, та убралась ба-бою й пішла. Приходе до неї: — «Дорова, дочко, шо це нікого нема, а ти тут сама, сідай та побалакаєм». Балакали, балакали, дзміїха й кає: — «Ось на тобі, дочко, цю сорочку. (А дзміїха та перекинулась тією їх матерью). Шож, дума, брати не знають, шо в них мати є; дай озьму. Прийшла тай наділа, як наділа, так і померла. Наїхали брати плачуть; стали в довгомиму уберать, як зняли сорочку, вона і ожила. «Одъїжають вони в друге та ше строїїш нагазують, щоб ні с ким не зналась». Тіки вони ви-їхали, а дзміїха вже тут. — «Дай, кає, дочко, я тобі в голові пось-

каю». Ськала, ськала, та в носу булавку і встромила, як встромила, та і вмерла. Приїхали брати, кинулись, плачуть, стали на смерть уберать, стали волосся росчисувать і вичесали ту булавку, вона вп'ять ожила. Од'їжають в третє та ше строгійш наказують. А дзміїха та перекинулась вже дівчиною, приходе до неї:—«А давай, кае, посестраємось, я тут тож сама у лісі живу». Стали балакать і помінялись перстнями. Вона як наділа перстень, тут і вмерла. Приїхали брати і те і се робили; ні, кажуть, не оживе. Взяли зробили скляний гріб і поставили позолочуваний стовп, та шо дня і ходять до неї здоровкаються, а вона лежить як жива.

А царенко їздив по морю золотою лоточкою тай набачив той стовп. Шоб це воно було, шо я ніколи не бачив, піду, кае, подивлюсь. Прийшов до стовпа, як углядів її,—дивиться, не надивиться, а далі взяв тай вкрав її з гробом тай привіз до дому і поставив у себе в комнаті; як спати ляга, то і її з собою кладе, де іде, то її запера у комнаті. От сестри—давай тай давай подивимось, чоґо брат заператься став. Раз поїхав він на охоту, вони ключик підібрали та туди. Вони як побачили її, а вона в перстнях вся, а звістно дівота до тих перстнів—постягали, вона і ожила, а царівни вростічь і комнату покинули. А вона як встала тай пішла собі, аж у той ліс до братів. Приходе, аж її зустрічає дідок. Драстуй, дочко, я, кае, твоїх братів заклятий батько; «не могу сам до них обьявиться, тут, кае, як прелетіла дзміїха та всіх братів порубала, а ти, дочко, піди до такої то криниці озьми води та посціляеш їх». От зробила вона все, шо дідок казав, поживила їх, і живуть по старому.

А царенко як вернувся з охоти, а він де їзде та так за нею скуче, та зараз у комнату, глядь, аж нема. Він біга, роспитує, чи не бачив, або не чув хто? А сестри як побачили, шо він так побивається тай признались. Він тоді у той ліс, давай її сватать, посватав, оженились та живуть, лопатою воду носять, постолом добро возять.

(Алекс. у. Запис. Манджура).

16. Дівушка у разбойниковъ и запродааний чортъ.

Била панна у дуже великого пана, були статки велики у єї вітця. Ключилося, же пійшли в неділю до костіла, а она сама зістала. І прійшло шість опришків, мовили, що єї украдут. Так, як ся взяли підкопувати по під мур, по під стіну до неї, а она собі взяла палаш, що котрий випхат голову а она зітне, гет усіх шістьох стяла.

Як виішли отец і мати з костіла, та ся дуже пристрашили, же така прикрвавлена, (бо она позатягала біла ноних опришків, а она їм каже:

— Они мовили, же мені загибель буде, а я їх стяла.

Відтак один опришок прійшов тамка прибраний за жебрака на прібівок, що ся там стало, і ту панну пізнати, яка она е. Відтак, як ю пізнавши, пішов відтам.

Десь ся то провело з рік відтак тота панна взяла і поїхала на переїздку, поїхавши, як взяла в ліс їхати, і у ліс, і у ліс, та заблудила. Найшла у лісі дуже великій двір. Відтак війшовши она до того двора, (і там два пси були велики, таки, хіба зворчали на ню) війшла до одного покою, до першого, там ничь нема, хіба марні річи били; прійшла до другого, повні стіни шаблі завішени; у третом покої сами фузії; в четвертом самі zegарки; в пятім покої їх мундури вісят, всяке убранье (а оно розбійники били); в шестім тото саме начиня до їдла, а всё золоте, в семім срібне, в осьмім їх ліжка, всі стелени так диванами, що ся немож надивити; така ясність.

Так ся тота панна придивляе, бо некого нема, хіба она сама. Десь як заглянула за тим покоєм, а покійчик, она заглянула, що тамка суть двери до землі; тото отворила, та увиділа, що там сут склепи по під мур. Так ся в нічь ввело аж до девятой години, так сі злюбовала, а дивно ї, же никого нема. Як вже девята година вибила, слухат, така банда іде, така музика, таке співаня, що ся не можь наслухати. Надійшло двацять чтири

розбійників; а оне їх палад бив тот дівр. Она як ся жотрашила, як вчула, що такий гук іде, таке співання, та скочила до того склепу. Там повно трупів; такого трупа; а межь тими людьми каганець горит. Она розчила ся тамка Богу молити: «Га ту тільки погибло, тай я згину;» та до присвятой діви, жеби ю виратовала.

Цілу нічь бенкетовали ся, їли, пили, танцёвали. А она бідненька тамка все надолуховала по під двері; а тамна один мовит, що ходив на прібівок:

— Господе! щоби тоту панну привести, тобисьмо сами не знали, як ю посікати.

І так вже день на свитаню; они всі піснули, хропут; она підхелила тоти двері, дивит ся: они всі спят, ге у плав, ге порізані.

— Боже! поможи ми ся з відти виратовати і ти, мати найсвятійша, повідат сама до себе: Хоть бим ще тудий прійшла, але там у сінєх сут пси; то тоти мя ізідят.

Відтак она іде через той покій, ноги її тремтят, тремтят її руки. Тремтят її руки, молит ся, перейшла вже тот найстарший покій, а ще на другом покою то кухар, то они ще били. Вийшла до того покою, де обід їли, там бив шнурок, а на ним обгрянці маленьки бісовски; она сі того взяла в руку. Як вийшла до сінєй, зараз тоти пси почали ворчати, а она шнурок меже них верла; Біг дав, заглупали і її нічь не мовили. Вийшла аж на двір, і втіче вже від тіх дворів гет у ліс; як взяла втікати, як взяла втікати, як взяла втікати без памяти, забігла до другого такого двору; тот бісовскій ся звав. Там нічь не било, хіба една баба, та їсти варила так як на комашню і бесідує до тої пани:

— Відкижь ти, як ти походила, мій кгазда, як прійде, то ты забьє однако.

Повідат:

— Едно ми вже; я вже знаю, же в гіршим страху не буду, як ем там била; хоть мя забьют, то вже не так як там.

Приїздит проклятий із світа, прилетів і питат ся:

— Жано! що ту десь душа після смердит, о! повідат, я знаю, знаю, она там била, де тоти розбійники, а как і пан Біг дав, же не погібла.

Она ю під муром прикрила коритом.

— Кяздойко, ту нема нікого.

Як пішов глядати, найшов; взяв на домоню і заніе до свого покою:

— Я знаю, же ти там мала згибнути, але жесь не згибла, то твоя смерть ту буде, тепер, повідат, тепер мені запиши тото перше, що будеш мати, то ты вибавлю; бо хоть бись до сивого волоса ишла, то не вийдиш, бо ты буду блудом вести.

Відтак він взяв, як му записала—бо не знала, що то е—і вибавив ю. Як прійшла домів, некому не повідала, де в яким била, зараз ся віддала за одного пана. Так тот пан дуже маєтний бив, влюбив тоту панну і ожинив ся, і відтак в рік уродила хлопця собі. Дома утіха велика, пан ся тішит, а она ся смутит. Повідат пан:

— Моя жоно наймилійша, чого ся смутиш? у нас ся детина вродила, повиннась бити утішна, а ти собі така смутна живо.

Так она повідат своему мужові:

— Я в таємн била, же я тоту дитину записала проклятим, як ем о нім не знала.

— Єй, моя жоно! не журися тим, як ему Бог не судив в проклятих бити, то не буде.

Так тому хлопцеві як вистало чтири роки, взяв ся вчити до школи, так му наука ишла. Прійшов на вакацію, мати плаче, і гладит го.

— Сину! вже не довго ся буду тобов тішити.

— Моя мамо! та повідajte ми, чому?

А она:

— Сину! я жебим того не била зробила, била бим тогди згибла.

— Мамо моя! мамо! коли Бог дав, же ти з відтам вийшла, то я як мі Бог не судив, то я не згину.

Тот хлопец вийшов собі на гору і ходит по тій горі, Богу ся молит і матці найсвятійшой, жеби его душу не дала проклятим.

Матка найсвятійша на той горі указала му ся паннов, питат го ся:

— Чому ти, паничу, так дуже плачеш смутно собі!

— Га! мая мати в таким била, же му сіла мене записати проклятим, ще мене в утробі не било; я буду матерь Божу просити, чей мене виратує.

Матерь Божа іде через тоту гору, а він за нею іде, відтак виняла шнурок із кешени своєї і дає тот шнурок тому паничові.

— Нажь тобі, на тот шнурок, бо ти вже ідеш на вислугу; він тобі завдасть одну роботу таку, що і мусиш ізробити, бо я ті буду на помочи. Взяв шнурок тот у неї. Жебись тот шнурок на того завер, що му записаний єсь, а тот шнурок сам го засилит за горло.

Так тот проклятий стрітив его в лісі, повідат:

— Ци ідеш на вислугу?

— Іду.

— Но то ту я іду, бо ти вже мій є.

— Ніт, я божій, я не твій; відтак повідат:

— Коли хочеш, жебись вислужив, ідиж, іди, там мое стадо за тов горов ся пасе, жебись імів найстаршу стадницю, і привиди ю; одики гора є, я ті укажу, де мое стадо є, де тота стадниця є.

А він свою власну жону вже на вляч поставив, би ся не дала іміти, би го вітром і огнём спалила, бо і она вже била проклята. І тот хлопец, як увидів того стадо, питат ся: «Котру стадницю?» І він указав. Вихопив собі той шнурок і він таку мисль мав, жеби тоту стадницю іміти, а тот шнурок такий бив, же хоть би і сто било, то як вже тоту мисль мав і вер, то вже досяг. І так узяв за тот шнурок, притяг ю перед проклятого а на нього другій кінець завер і обое держит у одной руці. Приходить пресвятая дівка ему на поміч, і дає му цимпліну до бити до правой руки:

— На! бій, паничу, того проклятого і прокляту, поки ті той запис не верне до руки, жеби я свідок била.

Тот як взяв бити, карбовати, а шнурок тягнути, доти бив аж проклятий повідат:

— Паничу! ни шобим тот запис не вернув, але що хочеш ще, то ті дам.

Він побідат:

— Пек ті проклятий, жеби ти від мене пропав, жеби я тебе на поміч потребовав, я маю Бога живого і матерь Божу.

І так не било вимови, проклятий мусів віддати декрет і підписати ся, же юж вислужений, же до нього жадного права не має. Відтак іде матерь Божа з ним, і ему повідат:

— Жебись ся добре заходив, Богу ся молив, бись гріха не створив; бо будеш великим царём, будеш мати утраплінье велике, всі ся царі на тебе ізберут, але ти ся не даш, хіба просом, як би ся спросили в тя. Як бись загивав, зблудив, як бись на війні бив, на тот ті шнурок, він ті на помочі буде. І відтак прийшов до своей матери і вітця, віддав нім тот запис до рук, они прочитали, же вже вислужений, і душе ся втішили. Біг дав, же він бив царём, як зайшли на нього ся збирати царі а він всіх тим шнурком побідив. (Игн. зъ Никловичъ, 7—13).

17. Жена—змѣя.

То у господаря був наймит. І такий придався, шо нігди не піде у кумпанію. Ото другі хлопці заходять на ёго всякого, шоб затьягнути куди с собою і якось заволокли ёго до коршми, чи шо там. Не довго він побув з ним, вийшов з теї то компаніи, і лісом ёму була дорога. Він став йти і не попав у село. Ходить він по тому лісі і довгенько ходить, ніяк не вийде на свою дорогу. Ото зустрічає він на лісі змію, полоза. Повзе та змія прамо до ёго і говорить ёму: «Я тебе тут ззім». Той наймит звик уже бути на самоті, каже до теї змії: «Як собі захочиш про мене, ззіж!» Ото змія стала казати: «Не буду я тебе їсти, оно зроби тее, шо я скажу тобі». І стала та змія казати наймитові тому: «Вернешся ти до дому, хазяїн буде гніватись на тебе, шо ти так довго баривсь, шо не було ёму с ним чого ро-

бити, і що до сеї нори хліб у ёго стоїть на полі. І пошле він тебе снопи возити, будеш возити, я тобі поможу. Набирай на вози добре, оно всёго хліба не забірай с поля, поджнеш півкопу, білш не треба, оно їдну півкопу повинеш. Попроси свого господаря, нехай тобі дасть ту півкопу за тее, що ти служив, і грошей од ёго не бери, оно ту півкопу проеш собі. Як одступити тобі хазяїн півкопу, то запали її, звітидь вискочить панна, ото твоя жінка буде».

Вислухав це все наймит, йде до свого господаря робити, як ёму змія приказувала. Став возити у свого господаря хліб с поля диво возить: сам возить, сам складає, поїде в поле, то набере такого снопів, що аж вози тріщать... Управився той наймит с хазяїнним хлібом, став просить собі остатню півкопу. Відступає ёму свій варобіток, нічого не просить у свого господаря, нічого ёму нетра, то но ту півкопу хліба бажав для себе. Ото одступає ёму господар ту півкопу. Заїхав він до теї воци, запалив її, так змія правду сказала: вискочила звітидь панна. Цієля цёго наймит береться женитись, старається, щоб місце ёму було на хату. Дали ёму пани місце, де хату постройти, жінка ёму дає таку поміч, що власне сам він нічого й не робить. Хата поспіла у нёго, як слово мовити, в хаті все є, чого но треба в хазяїстві. Той наймит нічого не тямить, ходить оно та дивується. Куди загляне, то всёго донготовляно, понапратувано, хазяїн такий став той наймит, що і в селі кращого нема.

Жив він там може й довго на хазяїстві, ше пітц в дорогу ёму заманулось. Було в нёго три паровиці жита посіяних, ветайться він до дома, кажуть ёму: твое жито не зібране, стоїть щей досі на цні. А вже пізня пора. То бувало жінка, як старалась, а тепер покинула хліб у полі. Думає він, щоб то це значило? Є, став казати, гадина таки гадиною. Йде до дома, сам не свій, так розгнівався на жинку за тее жито.

Ввійшов після дороги в хату, щось лежить на подушках, жінки не видно, а то гадина велика така звернулає в клубок і лежить на подушках. Він тоді вже згадав, як ёму колись жінка приказувала, що, борони Боже, звати мене гадиною; не позволяю

тибі так мене називати, бо останешся без жінки. Тепер він згадав за цеє, та вже пізно, назад неможна вернути. Йде до того, що наймит мав добру господиню, вона і сама пристає до нього, і зробила йому дуже багато добра, а він не схтів шануватись і може так буде, що останеться без жінки. Дуже тяжко йому стало, плаче він, що такої біди наробив, коли гадина тая обізвалась. Плач не плач, то вже так буде, як є. Жаль тобі стало жита?... підеш у комору в засінах всеьке воно лежить, а цитареблювала з колосків і позериятку носила до доми, всеьке так учорала, тра міні йти туди, де перше ти зострів мене». Помізла вона, а наймит все йде та голосить по ні, як по мертві. В лісі зупинилась вона і обкрунулась кругом ліщини. Каже до свого чоловіка: «цілуй мене, і так гляди, щоб я часом тебе не вкусила». Поцілував він її раз, вона висить на дереві і питає його: «що ти чуєш в собі». Той говорить: «як поцілував тебе, то, здається міні, я знаю тепер, де по що на світі діється». Вона знов йому каже: «цілуй ще раз». Вона й питає, як він поцілував її «а тепер що чуєш!»—«Тепер я розумію мову, як що меж собою говорить». Вона знов каже: «цілуй же мене ще раз і вже в останнє». Поцілував він ту гадину; тепер став знати, що під землею робиться. «Тепер підеш ти до господи, оженися і коли хочеш добре жити, то не кажи жінці правди. Біда моя, випросив ти був мене у Бога, а тепер я знов стану гадиною».. ватим і поволокає в гущовину. Наймит оженився потім знов, і раз як говорили воли ідеи до другого, то йому стало смішно з їх мови, а жінка і угляділа, що він сміявся. Навязалась, скажи чого сміявсь, він хтів послухатись жінки і признатись за все, то цівень йому прислужився. Крикнув, що жінці не варто правди казати, а наймит тоді до розуму і що вже там жінка не робила, таки не признавсь ні за що.

(Зал. Вл. Менчиць).

18. Жена жаба.

Вив єдин царь, мав трєх синів і так вмерав, почив сннам своїм мовити:—Де котрий стрілити, де гуля внаде, там бисте жону брали. Єдин стрілив аж у єнчу землю до кріля, взяв сі

принцизну, другій стрілив до якогось кріля, третій стрілив у став у болото.—Га! я вже повідат, коли там стрілив, я вітцївского слова не буду касовати, я піду по при став, що мені Бог дасть. І так він вийшов, ходит по при став, ходит, думат, а там жяба вилізла, така тенга живо, і крумчит до нёго. Він бере Ү повідат:—Га! свого вітця слова не буду касовати, коли ти вилізла, я тебе беру. Іде домів, жяба за ним скаче, прийшов домів, і она через поріг і до покою за ним. Він повідат до неї:—Га кой ти чу вже влізла, ти певні моя жона будеш, я не знаю, що то таке є. Тай загородив Ү таку кошярку під своїм ліжком, тай сама она там скочила; що сам Үсть, єї дає, відтак вибив з нев три ночи так, четвертой ночи він ліг собі, вимовив пацїрь, тотя позметала жябске одїньє, Господе! така стала панна у злотом волюсю. Він ся, Господе! того як утішив, як ся врадував, зараз укляк на колїна, почяв Бога хвалити через цілїсїнку нічь, же му Господь таку уроду дав, же такой не видїв на цілим світї. Розвиднило ся, нема, пішла на місце назад, стала жябов знов, а він вже через день ходит веселий живо, повідат:—Прийде нічь, та ся хоть набесїдую, бом тамту ніч не говорив никїцько. Прийшло на другу нічь, зновель ліг сі у ліжко, зновель зверла жябске одїньє із себе, зновель стала таков краснов принцизнов, же нема такої на цілим світї, і повідат до нёго: Ти мїй муж, а я твоя жона і так до нёго повія дат тотя принцизна мїй прїятелю, жебїсь м зганяв все, поки соньце не зийде, бо як вже соньце зийде, то я вже не твоя буду. Три ночи із нев бив хїба, третої ночи прїйшло, і езганяв, сонїчко зїйшло, она взяла і полетїла повідат:—Як хочеш, жебїсь мя глядав за осеяньсков горов. Він ся взяв, другїй день став плаче, таку уроду мав, та нема, тай взяв ся тай іде гет у світ вже. Як взяв іти, як взяв іти, як взяв іти, прїйшов аж ід червоному морю, та ходит коло моря, так став собі та плаче, не годен ні перейти, ні переїхати, ниць. Він ся дивит, вірло ся крутит, та прїйшло того вірло, сіло коло нёго, він взяв на того вірло кличе:—Орле, орле! возь ти мене, несє мене через червоне море, я тебе буду годувати, чїм сам скочеш, і напоєм поети, яким сам скочеш, жебїсь мя винїстам,

де осеяньска гора. Орев мовит:—Сідай, я ти понесу. Летит, летит через море, летит, вже ся навірило, летит день, летит ніч, вірло зголодніло, повідат:—Я тебе вержу, воль мі даї пожевліня якого, воль пуцу. Тот взяв урізав му свого стегна. Виніе го аж на осеяньску гору, на осеяньсой горі пасе стадо овець, повідат до нёго орев тот:—Жеб ти мене покормив ту, то я би ті не дав загинути, бо еднако загинеш, сам ничь не зрадиш, тот взяв пішов меже стадо, імів ягня, зарізав і дав ему їсти там. Повідат до нёго орев:—Ідижь, іди, твоей жони і половина нема, бо єї проклята баба ничь не робит хіба ссе. Ходи зі мнов, я тебе запроваджу до того двора, де тото є. Орев летит, він за ним, іде, іде, іде, іде, іде, осеянсков горов, найшли тот двір. Він уходить тамка до того двора великого, як взяв глядати найшов і саму у єднім покоє, але така зістала чорна, і не пізнав би, але ще і пізнав по злотим волосю. Чім го увиділа, зараз ся общіпила єго: Ото видиш, повідат, то всі палици мої сут, а я не можу в ніх сидіти через єдну прокляту бабу, повідат, возьми, я сі ляжу в ліжку, а ти сі зроби ліжко над моїм ліжком, як она прійде, то ти і їмиш. Десь він і так зробив, ліг собі в постіль, десь і читує, десь приходіт до неї, виніла цицку і ссе, а він ся там сунь, сунь, сунь до неї, їмив ю, як і їмив, так звязав і зараз, ничь і не пуцят від себе, лишь такій як її скримповав, так і водіт аж доки ся розвидніло, як ся розвидніло, бье, бье, а все повідат: На щос так принцизну ссушила? Она ся просит: Я тобі крілєство дам, я тобі стадо дам, а він ничь не хоче, хіба повідат, жебись так зробила, жеби принцизна така красна била, яка била. Повідат тота баба проклята до нёго:—Ходи зі мнов, не мучь мя так, я ті дам всё на світі, що ти схоцеш, і єю уздоровлю, яка била, така буде, я ідам покій. Пішов з нею, а она палици мала свої. Як го там завела, дала му такої води, жеби ю тов водов поєв, же до трєх днєй така буде яка била. Він повідат: Памятай, бабо, бо єще раз як ти їмлю, то би ти гет замордовав, та взяв приїв, та поєла тов водов і, поєла, і уздоровила і, а тоту бабу еднако ненуцят:—Коли ти єї відберала житья, то я тобі відберу, я тебе вже не

пущу. А принцезна така була краса, яка була. Взяла го тота баба із собов: Ходи зі мною, ни відбирай мені життя, а тобі дарую своє паньство, що я мала. Пішла осейньсков горю, пішла, пішла, суг наляци але він і звязав на шнур, ничь і не пушдат, як відомела своі паяци, Господе! там такий запах! вже і принцезму із собов взяв, там що в івіті е, срібне начиньє, е велике начиньє, і она му всё тото дарує, жеби і не ї життя дарован. А бо він не дарує і життя. Повідат до нёго, як вже не хоче і життя даровати:—На ті тоти такі чоботи, як ся убуєш, то ти по поліна нікто не увидит, на ті такий сурдут, як ся в нёго загорнеш, то ті не голову нікто не увидит, на ті таку шпанку, як ся возмеш на голову, то ти нікто не увидит, на ті ще тану бувалу, коть весь бив в яким утрапцямю, бо ти тепер будеш мати міц над всіми дьялами сильними. Він як тото взяв, звязав і, як взяв і бити рет замотлошив, забрав еї царство і сів еї до того паяцу сам. Десь перевидав ся царь єдин проклятий, тої баби вранній, за нёго, а дуже далеко бив. Він еї вишшов на гору з своєв принцизмов, ходит собі по осейньской горі, а тої бували ся не пушдат, і тото сурдута і тої шпанки і чоботів, видіши собі тов горю і на єдиній полянци посідали собі, він повідат до тої панни:—Най возму тото одіна на себе, жеби я знав, що ся в світі діє. Надяг собі чоботи, зложив на себе сурдут, надяг шпанку, і вже го жона не видит. Так повідат до своєй жонки:—Ти собі сиди, а ціду собі горю, бо поганей царь летит вже у кілианайцять миль до мене на поєдінок. Узаяв прилетів ід пёму, витат го:—Як ся маєш?—Як сам знаєш, я врізь такий, як ти, а маю міц над тобов, не ти надо мною, бо я маю старозаконову бувалу. Ну! повідат всё відобравесь, то моя крєвна була, ідобравесь паяци, срібне, злоте і деяментове начиня, а то моя крєвна була, мені з того ничь? Тот взяв бувалов жонахав, свиснув, прелитило двацять чтири дьялів, розказав го бити, і відтам го пустив і взяв ся відтам і іде до своіх паяців, прийшов, і сїли до обїду. Вишли там другого дня на гору, повідат принцезна:—Відобрав есь статки від тої баби, ходи, а тобі укажу своі. Ваявся з нев цішов осейньскую горю, взяв ся іде, іде,

де, іде, в двір великий живо, а околицей, завжди го там до того двора, там срібні брами були принавіть, і там ще статки були старині, як у тої баби, ай бо там вже була челядь, і він там поводи всім та царствовав. (Игн. зъ Накловичъ, 83—87).

19. СЧАСТЛИВИЙ СЫНЪ БѢДНАГО ЧЕЛОВѢКА.

Жив в однім невеличкім селі оден чоловік, котрий чрез кілька тяжких рік утратив свій маєток приобрімий в молодім віку. Діточок мав кількоро, а з праці рук їх живив; урадовавши єго Господь еще з одним синком, но як звикле йдет він до своїх давніх кумів, але кождий отягався і одмовляв єму тоє.— Тогді почав він зарядом ходити до людій, хата від хати в тамтешнім селі, але також жаден не хотів до нєго за кума прийти для того, що він був дуже бідним. Нарешті впало єму щось на-мисль і кажет сам до себе: пійду на гостинец, (дорогу) возму с собою сокиру і стану при боці того гостинца, а хто будет ним ийти чи богатий, чи бідний, муєит в мого народженого дитяти за кума бути, а если не схочет, то рубаю єго сокиров на букатки. Пійшов на той гостинец і став видит з далека якусь фіру приближаючуса к нєму а вида, що вже близко, взяв сокиру в руки став серед дороги, а фірман вже зближаєтся с фірою чим раз близше. Настигше вже пред ним, кажет оний чоловік: стій! я хочу с твоім паном говорити, той конь стримав, а він пристапаєт до седячого пана в повозі, здїймаєт кучму з голови і кажет єму все привлеченіє свое. Той пан проговорив до нєго мовѣячи: «тримай кучму і насипав єму повно грошей. Слухай, що ти скажу, бери сесі гроші, іди до дому, накупи, чого потребуєш, найми кухаря, аби красно прилагодив їдженье; потому пійди до тамтешного священника і скажи му, аби розказав від завтра полудня аж до доби во всі звони звонити не перестаючи, бо до тебе маєт якийсь пан прийти, котрий приобіщав новорожденне дєтя до христа тримати». Той чоловік вислухав важно, вклонился низко і віддалився. Приходит утішний до дому і так учинив, як той пан єму розказав. Удався він таже до священника

відкрив і йому тую вість. Но священник зібрав ёго еще згорі і казав: забериші відси, старче, що ти мені плитеш? Той відійшов від нёго. Але священник мав тогоже дня на якусь пораду до владика їхати, причім і од'їхав. Другого дня посходилися всі священники до владика і росповідает каждый за рядом, що которому приключилося, либо в парохії, либо яким иншом чині. А владика питається і ёго, но той росповів ёму тую річ відтриману від того бідного человека. «Зараз їдь до дому і чини, як тобі казано, бо хто знает, що то за пан, абись не мав якої ганьби,» кажет до нёго владика. Той чим борше кажет коні впрягати в бричку і до дому їхати; приїжджают акурат о дванадцятій годині (на полудне) до дому і кажет во всі звони звонити, цілу добу не перестаючи. Зближається уже дванадцята година і чуют в селі якіс гром, тріск, луск. Вибігают хрістіане з хатів і роззирают, где тоє ся діет і видят якогос пана дорогою їдучого. В тім виходить обиватель тогоже села і просит, аби був ласкав до нёго заїхати, але він ане ся дивит на нёго, такоже і священник трибует того щастя, колиже і ёму не вдалося. Аж приїжджаєт оний пан до того бідного человека, входить до хатки, посилаєт до священника, аби зараз прійшов і детятко окрестив, котрое по тій церемонії отримал имя Александер. Тепер покумався той человек з паном, а засівши за столом послужковатися, а по обіді витяг папер, написав лист, запечатав го і віддаєт свому кумови (человікови) і кажет: «сей єін мій як вже будет кілька рік мати, дай го до школи і аж як свинчит филозофію, абись му дав сей лист прочитати, причем той пан винав му дуже много грошей і від'їхав. Той человек почав від тепер кгаздувати ліпше, купив великій кгрунт, много ланів, поля, худоби всіякоюй чередами, стадами і турмами, і як вам кгречні слухателі відано, що если человек маєт все під рукою, чога потребуєт, то ёму вже тогди далеко ліпше поводиться, нежели тогди, як не маєт, до чога ся рушити.

Ростет ёго син поволиньки рік по році і виростаєт уже величенький. Колиже він підріс хорошенько, дал отец его до школи, а він був дуже пильним і учився красно. Укінчивши свої школи

дуже добре, і хочет до дому їхати. Мав же він із всіх соучеників своїх одного бідного соученика, именем Петр, за вірника і пріятеля, котрий в молодости своєї утратив родичі, а не має іде вдатися на вакацію; просит Александра, аби го взяв с собою мовячи. Возми мене с собою, бо я не маю ані родичей, ані братей, ані сестри, ані вуйка і не маю до кого пійти на вакацію, а с тобою буду ходит в поле, і на полюванье, і так той час прійдет нам, як в карти. Той роздумавшися взяв ёго с собою до відцєвского дому. Прійшли туди і забавлялися. Коли же отець Александра одного дня переберая вскрини, намацав письмо, еще при ёго крещенію від куца свого писане, давши го ёму прочитати. Хочет той лист читати, но Петр за ним ходит і доконче хочит знати, що в нем написано есть. Александр, розгніваний тим, кажет до Петра: «іди, не докучуй мні, тебе не обходить сей лист нічо». Відійшов Александр с тим листом на двір, а прочитав ёго, кажет до своїх родичей: «мушу їхати,» но не кажет куда. Впрошавт ёго отець: «що то за лист?» А він мовит: «сей лист писав мой бадько, цісарь, з того і того краю і говорит; если я перечетаю ёго, так скоро збиратися і їхати до нёго, а він даєт свою доньку за мене.» Не хтіли родичі ёго пустити, но він ся дуже наміг, сказав фірманові запрягчи як найкрасшіі два коні в бричку. Вийшов він з хати, а за ним родичі ёго і випроважуют і благословят ёго і жичут ёму щасливу дорогу. Сідаєт на бричку і хочет від'їжджати, а Петр кажет до Александра: «Возми мене з собою, я буду тобі за фірмана, а сей найся лишаєт дома, та не будет тобі ся с мною нав прикряти». Александр помислив собі: «хіба най їдет, а фірманові найдет ся роботи досить». Аже поїхали лиш они або. Приїхали в оден дуже великий і темний ліс, злізаєт Петро з козла і просит свого пана, аби був таки добрий і ліци потримав, зачем він ся з ліса недалеко ходя вернет. Александр учинив му тую приемність. Той пійшов в ліс, вирубав теньгій бучок, приходит до брички і каже: «як розбереш ся із твоєї одежі і даш мні ю і присягнеш перед мною тут і будеш казати, що то я тот, а не ти, а если не хочеш тое учинити, то зараз на смерть тя убью». Александр мусів ёму тую

пріємність зділати із страху, бо видів убійца пред собою. Роздгнувшись із своєї одежі дал Петру, а вбрал ся в онї, сів на козло і гонит коні. Приїхали пред царську палату, втворили їм браму і заїхали на подвір'є, проти них вийшов царь с царівною і своїми трома доньками урадовани, а видя свого єїна засмутився, бо був дуже вритний, що чорний, рябий і не харалутний, но мушу додати, що Александер т. є. Петра єїрман був надзвичайно красним. Рад не рад, мусів єго царь приймати яко єїна свого, а нареченого зятя. Тут єго дуже зненавидено від всіх обитавших в царя, і никто до нєго не проговорюет прямо. Той же Александер рєспряг коні, завів їх до стаїни, а сам вдав ся єму призначеную свїтличку в которій проживав. Виходят царські доньки на подвір'є прохожуватися і дивляються на Александра, котрій далеко краспій був від там того, а наймолодша дуже сподобала собі єго. Від того часу приносила тая єму воєго їсти, чоґо єго душа бажала. Як увидів Петр, що від нєго всі сторонят, а єго ніби єїмана навидят, став Петр на нєго ворочувати. «Що би не що на нєго вигадувати?» кажет сам до себе. Одного дня кажет Петр до царя: «мій єїрман хвалїлся перед мною, що вашого коня, котрий був дуже бистрий, і никто не мїг до нєго приступити єму їсти дати і напоювати, лиш сам царь, бб иншого би на смерть вбив, вичашит єго, сядет на нєго і будет на нїм подвір'єм прохожуватися. Царь казав Александра закликати говора: «завтра рано абие мого коня красно вичасав, сів на нєго і подвір'єм прохожувався, а если так не зробиш, то сважу ті голову відтяти». Сей відїйшов від нєго, пїйшов в огород, клякнув на колїна і говорит молитви і кравими словами заливається. В тїм приходит к нему одна жена (а то була Матерь Божа) і кажет: не плачь, не плачь! і дала єму прутий мовчачи: їди до той і той гори, вдерь прутиком в ню, она ся ростворит, а ти пїйдеш до середини. Взяв він тот прут, вклонився тїй жені дуже низко і відїйшов. Приходит до сказанної гори, вдерил прutom три рази, а гора ся втворила. Приходит близше і видит сивого, старого, дуже старого человека (св. Николая); клякает на колїна і цілує му ноги. Св. Николай даст

ёму червону хусточку і каже: не бойся, ти прийдеш до стаїни,
 а кінь ногами стопочит, бо пізнаєт, що то не царь. Приходить до
 нього, но ти абис ёму ёю хусточку показав, і він будет дуже со-
 покойний, ти абис ёго вичасал і вір на него! Вилодився він
 св. Николаю і вітдалився. Встаєт рано, йдег до коня, показуєт
 ёму туу, від св. Николая отриману хусточку, а кінь усмирився.
 Берет він щітку, вичісуєт ёго, еїдаєт на него і виходєт на лєс
 дуже охочо. Вийшов царь, дошки, панєство і Петр на игамог, а
 увидівши ёго на тим коня, зодивовався царь, крикнули ёму: бра-
 виво, плєщя в долоні, браво! Царь похвалив і одарив ёго ба-
 гато, і він завів коня знов до стаїни. Прієняє нєні обни спіч-
 нув, що Петр от того часу Александра ещє гірше зменавидів:
 Впливаєт день за днем, но Петр висачуєт на него ещє щось і
 кажег до царя: мій єїрман хвалився пред мною, що пійдег ваші
 заяці пасты в полі. Царь казав ёго заклєжати і мовит до него:
 завтра, скоро демь, мавш іти с моїми заяцями в поле пасты їх,
 а в вечер абис їх назад пригнав. Він відійшов від царя і пій-
 шов до огорода, клянєт на коліна і плачєт; в тім приходить к
 нему Матер Божа, даєт ёму прутки і кажег: яц прийдег до тої
 і тої гори, абис ним вдерил три рази, гора ся створєт, а ти
 пійдег дорогою. Прійшов він до тої гори, вдерил три рази в ню,
 гора ся розтворила, а він пійшов дорогою, котра ёго знов до
 святца приводила. Приходить к нему, клянєт на коліна, мєспо-
 відаючи ёму свій припадок. Св. Николай дав ёму сопілочку і
 кажег: тобі поможут слуги тії заяці вигнати по за браму, но ті
 абис ся тим вже журиг, но пійшов на тоє поле, на которє тебе
 царь повелит, прийдег туда і будєг чєпати предвечєрїя, а тогдє
 засвищєш у ёю сопілочку, і вєї заяці станут пред тобою. Він
 ся тогдє св. Николаю низко вклонив і одійшов, а приходя до
 дому положився спочивати. Вставши рано, вигоняг слуги заяці,
 а він пійшов на назначєнє ёму поле їх пасты. Но як вам,
 любі слухатєлі відємо, що заяці самі пасутся, а дозорца не по-
 требуюг, і як лиш по за браму вїшли, пійшов туда вотрий.
 Тепєр Петр урадований каже сам до себе: аж тепєр будєг ёму
 голова відтєта, бо бїльшє їх не прижежєт назад. Чєкаєт тут Алек-

сапдер предвечарія, а зближлася, свещит він в сопілку, а зайці стали всі перед ним. Гонит він тії зайці прутиком, а они идут на в перед него як ягнятка. Пригонит їх назад до царя, а він надивався, похвалив і одарив го багатом. Петр же узрівши его з зайцями остомнів. По тім минули кілька часів ему в спокою. Одного разу, коли царь мав іти на війну, а маючи дуже мало війська проти свого противника, дуже ся журило. Но Петр кажет до него: не журится, мій царю хвалився перед мною, що вам стане на допомогу і неприятеля побідит. Царь подумав собі, що те не может бути правда, але все казав Александра прикликати до себе і мовит: если не поїдеш с мною на війну і не поможеш мні на мого противника гонити, то сважу тя на сміх людській помістити, причем і розійшлися. Пійшов він знову в той огород і плачет. Приходить до него анов Матерь Божа і кажет: не бійся, іди і вдайся спочинку, а рано встанеш узриш вбраного коня пред своєю світлицвою ти вийдеш і свинеш свою одіж і вберешся в тую, на коню знаходуюся, а далій кінь тобі дорогу покажит. Він відійшов згорода і учинив так, як ему сказано було. Вставши рано, увидівши коня, вбрався в оніі річі, сів на коня і поїхав скоро. Приїжджаєт в мгновенію ова на тоє місце, где війна почалася, видит своего царя побіждаемого, витяг свій палаши і хотів йти меже гурт. В тім зробив він тим палашом туда і сюда ніби крест, а військо неприятеля полягало на землю мертво, но в тім чині оден із неприятелей як шорнув шаблею его по руді і розтяв му, ко так дуже, що аж кровь потекла. Царь видя тоє видіпняв кустку від шиї, роздер ю на половині і завязав му своєю половиною кустки руку і просит его аби був ласков до него на обід прийти; сей же яко який міністер одітий мовить: буду служити. Царь зодмвився вбів, а сей вібрав коня шінтомн і так помаже всіх зник, що жаден в зарів іде той міністер ся подів. Приїхав до дому, розібрався із тої одіжі, склав на коня, а кінь з перед него зник. Він прийшов до своєї світлиці, помляв ся спочинну, а же его рука боліла, пустив ю висіти. Приходить до него наймолодша донька царева, а познавши ю, що то єї тата, прийшла на дору, увиділа своего тата із війни повер-

такогого ся, который розмовів їм всю свою пригоду, також о хустці, що дав половину якомусь міністрови до его скаліченої руки. Тая кажет: татну, ванна половина хустки есть на руці сего Александра.—Не может бути, кажет царь, не казал его заликати, а подивився на тую хустку, пізнав ю.

Тепер узрів царь, що то не есть ледь яній, приєспішив его, хто він есть. Александр мусів повісти і зломити присягу і новев тут всю правду.

Тогда казав царь Петра повісити, а Александр звінчався з сею наймолодшою донькою, і жили собі від того часу новоленьки.

(Въ Буковинѣ, Замле. Н. Андрейчук).

Чрезвычайно плохая по редакції сказка эта приводится адѣсь ради интересной комбинації сказочныхъ мотивовъ со вставкой въ число дѣйствующихъ лицъ святыхъ.

20. СЧАСТЛИВЫЙ СИРОТА.

Била една сирота, і так пішло блудом, іде, іде, іде, іде, прийшов у ліс, надходить проклятій їд нѣму, питат ся:—Чи будеш у мене служити? Він повідат:—Буду, я глядаю службу.—У мене нічь не будеш робити, хіба байволи пасти. Привів го до себе, дав ему дябельске одінє і зараз взяв'випустив байволи, двацять чтири, повідат: На байволи, жени у тот ліс, і бишь ми їх пас раз у раз. Тот хлопчина повідат: Мені ся буде навіряти самому тамка, я не умію ніякого ремесла, ні нічь. Він ему дав скрипку таку, же хоць не уміє грати, а буде грати ге найстаршій музика. Заяв тоти байволи, взяв тоту скрипку, і вигнав у ліс, і зажурился, поставив собі скрипку конец голови, тай заснув. Тоти ся байволи порозходили гет від нѣго, він ся пробуdiv, нема байволів.—Сй! повідат, вже я буду однако згублений, от сі заграю на той скрипці. Як взяв грати, заграв тенко, прилітают двацять чтири проклятих.—Ну! повідат, тепер ти граеш, коби ти нам заграв, тоби ми танцювали. Повідат: Чому, заграю, но моїх байволів нема. Повідают: Небій ся нічь, грай но, ми поприганяемо. Як взяв грати ним, як взяли танцювати, як взяв грати, двацять чтири днів грав як нічь, так день. Они му давали їдженя, напої, кормили го, а то проклятого били слуги всі

тоти, і так повідають до нього:—Щожь ти хочеш за платню, що ти нам тільки грав? Він повідат:—Що ваша ласка, то мені дайте. Повідат другій до нього:—Я тебе пораджу, ти нічь не хочь, ту місто є заклате, а в тім місті є заклата королівна, ти нічь не хочь, хіба тото місто, і тоту моролівну. Дали му, і він тамки пішов з одним кривим, прійшли тамки на тото місто, і стали, а з міста із жірла тамки виходило таке ге пес. Ти тото не імеш, хіба у півночі самій, ми будемо тото стерегли і ми то імемо, і мусимо тото місто вибавити. І стали собі оба тамки над тим озером, лише у півночі вдарило, а то ся три рази ви-хаповало. Вихопило ся раз, не імили, вихопило ся другою години, не імили, вихопило ся третою години, оба нараз імили. То стала панна чорна така ге угель, повідат:—Колись так зробив, пости двацять днів і чтири, тогда вибавиш тото місто. Він зараз у бляк тамка, як ввзяв постити, як взяв постити, як взяв постити, випостив двацять чтири днів у твердій молитві, так, же му хіба приніє проклятий кусничок хліба. Слухат вже є гук, місто ся підсунуло до гори, а далі ся вибавило гет, на верху било так як передже, а в тім місті бив царь един, і через его ся прокляте місті завалило било. Відтак він ся радит, що чинити з тов паннов, а тот кривий го все нараджат, повідат:—Як випостиш ше двацять днів і чтири, то королівна буде така чиста, як біла. Взяв і почав постити, випостив двацять днів і чтири, зараз стала така королівна, як біла, обля го, повідат:—А ти мій муж возлюбленний! а я твоя жона, і пішли обоє собі, зайшли у тот ліс, де тоти байволи він пас, она повідат до нього:—Є! га ту десь мої статки сунт, коби ти такій гідний бив, коби ти їх найшов. Він повідат:—Чому, я чув о твоїх статках. Пішов він до проклятого, що у нього нааяв ся бив, розчав ся му кланяти, повідат:—Я в тебе вислужив, повіджь ти мі, де тої королівни статки сунт. Повідає:—Чому, я тобі повім, ти мені добре зробив, я тобі зроблю, свиснув, злетіли ся прокляті ід нёму, повідат:—Указіт ему, де тої королівни статки сунт. Як го хопили, і его і еї зараз винесли. Тамки біла една гора велика, і скала біла, тоту скалу ніхто би не бив на світі не утворив,

хіба тога панна. Прийшла тога панна перед тоту скалу, поковтала пальцема у браму, брама ся отворила желізна, поковтала у другі двері, двері ся утворили, там птах сидит, співат так весело, що аж сум зоїмат, і повідат: Вже кільки і кільки літ я тебе жду. Тамки било срібне начиня, всё срібне у тім покої. Утворила другій покой, там другій птах співат, і другій птах повідат:—Госпоне, кільки літ я тебе не видів, аж тепер ем тя ся діждав. Показала му там злоте начиня, всё злоте. Утворила третій покой, там сидят птахи, і разом всі заспівали, і в скрипки заграли так красно, же не можь, як ї увиділи. Там всё било дементове. Указала му тото і пішла відтам, повідат: Ходи я ти уважу други. Пішла, поковтала, зновель ся желізна брама отворила (у енчой горі) входить там, там стадо коней, кожда стадници мае злоту гриву і злоті підкови, і там било дваїцять послушників дяблів і чтири, як тото утворила, всі стадниці заїрали до неї, всё стадо так аж сплавало. Повідають дябли:—Геї принцизно! від коли ми тебе ждемо, ходимо коло твоїх стадниць, що нам буде за тото за надгорода, яка буде платня? Повідат: Я вам дам три саджявки рыб. Они ся питают того принца: А підпишиш ся ти на тото, же нам дає принцизна три саджявки рыб. Він повідат: я ся не підпишу, поки не буду знати, шо то за три саджявки.—Ту еут три міста зюдей, то на провлятих дає. Він повідат: я на тото не пристаю, ви до того не маєти радії. Но коли не пристаєш на тото, жебись нам дав три стави рыб, то нам грай дваїцять чтири днів так, як своему панові, то ми від тя нічь не хочемо. Він як взяв грати, як взяв грати, грав дваїцять чтири днів, тота принцизна мусіла дванаїцять пар червенків все на добу витанцявати. Як вже витанцювава, як вже виграв дваїцять чтири днів, тава стала, не то ге в заклятю, ай лише опона. І тоти слуги вилів тот, жеби му дали відпис, же їм вже заплатив красно, жеби до него не мали радії. Вже відходять прокляті і кланяют ся, а один повідат: Принце! на тобі пищавку, ще будеш во пригоді во таїй, же ми ти всі на помічь прибудем, лишь во тоту пищавочку заграй. Взяв ся іде, прийшов ід той горі, де било стадо коней, розтворила, і бере

всё того стадо за собов до міста, став і поязд такий золотий, і коні золоті і їде. Перевідав ся царь, же вже їде, в місті вдарили у всі дзвони і капелія заграла така на всі брами в місті, така радість ся зробила, же вже привела стадо всё. Перечувши ся за нього царь другий, що такий і такий принц воевода там є, і написав тот царь до того царя (его тестя), жеби ся на війну задив, і він відтак ся і зажурив, бо все війну з ним точав. Поїдат:—Сї, зятю! я вже поїду на війну, а тебе дома лишу, Бог знає, ци приїду вже. Взаяся і поїхав, а вже ге старий бив. Вїїздит там, там вже війна стоет, а его ще нічь нема, крикнув на своїх едно ралів, і его вже військо їде, таке ге смола. Стали на огонь, війна стоет, бют ся під еднов горов, тот перебиват того царя вже. Тот взяв его зять і пішов собі, пішов з тої гори, заграв у тоту пищавку, і покляті ся злетіли, їде з червоним війском, таке червоне, ге коли мак зацвіне, а друге військо їде в чорним мундурі всё, таке як кавки, третє військо у білим із третого боку, і так того царя з трох боків зайшли, і зараз го в руки їмили, і тот царь мусів ся підписати ему у его руках цавном, же всі добра его, лише ний му житьє дарує. Він сховав тоту пищавку в кешеню і всё пропало, і сховав собі то письмо, і поїхав домів із своїм тестєм нареченим, і дома робив весіля з тов принцизнов. Тот тесть здав му коруну, здав му крілєство, і він тамки вже пак царёвав.

(Игн. зъ Никловичъ, 87—91).

21. Охъ.

Був собі дід та баба, та мали вони собі сина такого дурного, шо не вмів нічого робить. От баба й напалась на діда: «поведи та й поведи ёго, каже, між люди, нехай навчиться робить». Дід і повів. Їдуть вони та й їдуть, коли це могилка, а дід і каже: «давай, хлопче, отдохнем». Тіко шо став сідать, таї каже: «ох!» А Ох і вискочив із могилки. Здрастуй, каже, діду! на вішо мене кличеш?—«Бог з тобою,» каже дід: «я тебе не кличу, то в мене така привычка охать».—Куда тебе Бог несе? питає ёго Ох.—«Сина наймать веду, щоб хто ёго научив робить».—Найми

до мене?!—«Так я не знаю, де ти живеш».—А ось саме на своїй могильці я живу, каже Ох.—«Що ж тобі за те, що вивчив?» пита дід.—Та даш повну мишячу шкуру грошей.—«Ну, добре,» каже дід. Тіко що се сказав дід, а Ох так і загурчав в землю з дідовим сином. Прийшов до дому, тай розказує бабі так і так, каже: «найняв сина й сам не знаю до кого».

От виходе год. Дід наклав у мишину шкуру мідників і пішов до могилки. Сів тай каже: «ох!» А Ох нарубав сажень дров, спалив їх, перевів попіл, провів ёго і найшли там зерно взбілши з квасолину, та й каже хлопцеві: «а що, знаєш робить?»—Знаю, та не дуже, одвіча хлопець. Ох нарубав другий сажень дров, спалив їх, провів попіл, найшов таку зернину як орошина і пита хлопця: «а що, знаєш робить?»—Знаю, та не дуже. Нарубав Ох третій сажень дров, спалив, провів попіл, найшов зернину таку як мачина і каже хлопцеві: «а що, знаєш робить?»—Знаю, каже хлопець, та не дуже. Сидів сидів дід—нема нікого, а далі повернувся, та «ох!» А Ох і вискочив. Здрастуй, діду!—За сином?—«За сином,» каже дід.—Ну, цестой, виведу. У Оха було багато хлопців в науці; от він і вивів їх орлами. Дід подивився, тай каже: «щось я не визнаю змоги». «Ну, каже Ох дідові, приходь на другий год». Дід віддав гроші, пішов до дому та й розказав бабі, що було. Виходе другий год. Дід упенья набрав грошей; пішов. Узнав син, що йде батько, вилетів голубом, тай каже: «ну, тату, тепер нас Ох випусте голубами; як будете пізнавать, то девіться, у котрого голуба замітите слёзу, то то буду я». Узяв тоді, тай полетів: Дійшов дід до могили, сів тай каже: «ох!» А Ох і вискочив. Здрастуй, діду! за сином?—«За сином,» каже дід.—Ну, каже Ох, буду випускати: як пізнаш, то твій буде». Випустив він хлопців голубами. Дід подививсь й каже: «ото мій, що по середині». «Ну здається твоє, каже Ох: угадав сина». Віддав дід гроші й пішов до дому з сином. Прийшов син і каже: «нате, тату, я зроблюсь конем, а ви поведіть мене на ярмарок, та продасте за триста карбованців, та тіко уздечку назад візьміть». Став він конем, а дід і вивів ёго на ярмарок. Ох ходе по ярмарку тай пита діда:

шо, продажній кінь?—Продажній, одвіча дід.—Шож тобі за ёго? — «Триста карбованців». Ох віддав гроші, повів коня, а дід і забув уздечки знять. Як сів Ох на того коня, як почав гонити! Гоняв, гоняв і заїхав до сестри в гості, привязав ёго так, щоб ні лягти ёму неможна було, ні повернутись. У сестри Оха був малий хлопчик. От хотів він дати ёму сіна, та тіко шо попустив поводи, а кінь і вирвався. Ох тоді як улуке за всеї ночі за конем, та й догнав ёго до моря. Кінь прикинувся окунем, а Ох швидко і шовбольх обоє у воду. Давай вони тоді крутятся в воді. А щука й каже: «окуне! повернись до мене головою та поговорим зо мною». Окунь баче, шо щука хоче обмануть ёго, та ваїсти, і каже. «Коли ти, щука, бистра, то бери мене с хвоста». Побоялась щука брати с хвоста, бо колючий, та все крутиться біля окуня і ніяк ёго не влове. Біля берега баришня одна прала сорочки. Окунь перекинувся золотим перстнем, викинувся на берег, а баришня ёго й вхопила. Зробивсь Ох чоловіком і став прохати перстня: «це мій,» каже. А баришня ёму й отказує: «не дам я тобі цього перстня. Мій батюшка увесь світ ізїздив, а такого перстня не бачив». —Наділа вона перстень і пішла до дому, а Ох за нею. От Ох панові й каже: «ваша дочка знайшла мій перстень, та не віддає. Хай віддасть». Пан подивився на перстень й каже: «не дам я тобі цього перстня.» Ох ёму й каже: ну я наймусь до вас на місяць за перстень.—«Нанимайсь,» каже пан. Служе Ох, а баришня все носе той перстень. Кончився місяць, а пан і став одбирати от дочку перстень. Дочці дуже не хотїлось віддавати перстня, тай сказала батькові: «хай лучче сей перстень не буде ні в мене, ні в ёго, і покинула ёго в двір». Перстень той зробивсь просом, а Ох півнем, і тіко шо хотів склювати просину, а з неї упяты зробився орел. Давай тоді орел биться з півнем і вбив ёго. Зробився тоді орел бравим паничем, тай ожинився на баришні. Забрав він у панські горниці свого убогого батька й матір, живуть десь ідосі, та хліб жувають.

Маріупольській уездъ Екатор. губ. записана въ с. Ольгинскомъ отъ ученика
Федора Панчишкаго (Я. Новицкимъ).

Ср. Рудченко, Н. Юр. ск. II, 107, Мордовцева, Малор. сборн. 354—361.

22. Дитя съ ангельскимъ голосомъ и Марко богатый.

Бив єдин пан, їхав дорогов, і заїхав у велике плесо, шо застрягли і коні і віз. А він вез матеріяли всяки, дуже великій купець бив. А єго прокляти вибавили єму били на помічі все. Відтан їде, їде, приїздит під єдни вікна в ночі, бо дощ ішов, під вікна ночувати, а дітина в хаті плаче ангельским голосом, він учув з під вікен, і повідат до кгазди, вийшов до хати:— Яка дітина у вас не добра, цілу нічь плаче, продайте мені єї, повідат.—Я мовит тісний, здало би ми ся грошей, а жияь ми за дітинов.—Єй! мовит, та и вам дітини не згуюю, я ю да шо вивчу.—Та дайте ми міх грошей, а дітину возміт. Тот припав, не мого ся цітав, виняв міх грошей, дав, дітину взяв. І взяв тоту дітину, і поїхав, їде через єдин ліс в зимі, а тамки било так ге схильно, а він тоту дітину взяв, хопив за ножята, та вер долів лісом у сніг. Тамки з неба зараз стовп став теплий, така дуга тепла обгорнула го там в снігу, а оно ся грів. Там било єіно єдного чоговіка зложево, і тот чоловік виїхав по того єіно в зимі, дивит ся, шо тамки за така ясність велика, пійду я ся подивити. Набрал єіна, пішов ся тамка дивити до того стовпа, він там приходит до того стовпа, там дітина лежит горінець, і ручятами ся бавит. Він тоту дітину взяв, зараз обгорнув в кожух, і в віз в єіно сховав, повідат:—Уже я го нелишу, колим го ту найшов. Привозит домів, і повідат до своей жони, повідат:—Господе! наша дітина така не добра, як бим таку другу дітину найшов на дорозі, я би го, мовит, не брав з дороги. Она повідат:—кгазенько! ой так, бодай Бог боронив, кто би так робив, як бись вже найшов, то бись не лишив, кто би лишав, то грїх. А він пішов, і вніс дітину до хати, і поставив д своей дітині, така спокійна, і єго никус не плаче, бавлят ся обоє.

Надіздит Марко тамки зновель, зновель ся влючив, став єі на оборі зновіль, дітина заплавала ангельским голосом, він зарав спізнав, повідат:—Чоловіче! продай мені ту дітину. Він повідат:—Я би не продав. Тот ся упер дуже.—О! повідат, колись ся так

упер, насип ми кадку грошей, то ті дам. Тот припав, насипав кадку грошей, і взяв тоту дітину.

Мав таку бочку, що вино випродав, а дітину всадив у тоту бочку, зашпунтовав, і їде. Приїхав д едній воді великой дуже, і взяв тоту бочку і вер, і тота дітина як взяла плисти, як взяла плисти, і приплила д такой горі, там би́ли черці. Она ся там крутила під тов скалов, а на тій горі ходили собі паничі, повідат едни до другого:—Шо онде ся крутит, там певно якийсь напій, як би то дістати? А паничі то зараз прибагнут десь якийсь спосів, як взяли шнури сукати, і зараз едного панича спустили із тої скали в долину на воду, і тоту бочку привязав, і витягнули аж на тоту скалу. Они розпечатали, а там е дітина. Взяли зараз тоту дітину, виняли, і розчали вчити, так ся дуже вчив, що жаден межь всіма паничама так ся не вчив, як він, і прійшли до костела, і розчали співати в костелі. Ключив ся тот Марек зновель третій раз, слухат, а тот панич співат ангельским голосом, і він пішов до того найстаршого, і почав зновель того панича куповати: — Продайте ми! кільки хочете грошей, тільки вам дам. Яку міру наставили, таку насипав. Взяв написав тому паничові (панич вже тенгтій бив) таке писмо д жоні, чім прійде, жеби го згубити тамки. А він прійшов, приніс тот лист тамки, а в тім листі так ся переписало (так пан Біг дав), що чім прійде, жеби зараз Маркова жона весіля робила з его паннов. І він чім прійшов, зараз весіля зробила, і взявся по весілю тот панич, і пішов відтам.

Взявся, їде, їде, їде, їде, така вода би́ла, що нікто не міг перейти, а перевізник перевозив, і кого перевезе, сам скочит, а тот вже мусит возити, тот первіз Марків ся називав. Тот панич вже тото знав, би́ло ще далеко до берега, скочив, а перевізник зістав. Зновель там взяв ся, їде тот панич, їде, приходит в един корч, по при дорогу, там е пец смердячий, він ся взяв, і пішов; приходит в друге місце, тамки чоловік лежит у гное в барлогу засмерджений, і невидно, ци то душа, хіба пищит; приходит в третє місце, там дві дівки скрізь пліт за волося ся держат; приходит близь двора великого, там двір про-

клятих бив, там таки пси били, що хто прійшов, зараз го з'їли, і він ся завив у гороховий мандель, як го взяв вітер котити, як го взяв вітер котити, закотив аж перед двері на тот дідинець, і тот ся вихопив з того мандля, і скочив до того двора, повідат проклятого жона:—Паничу! чомь ти сюда прійшов, як мій кгазда надійде, то тя забье.

І взяла на пьец і прикрила го коритом. Она походила, так же із рускої віри. Він надходить десь пак в ночі, фучит, повідат:—Го! десь ту плісна душа смердит. А она повідат:—А ктожь би ту бив, кгаздойку, ту нема нікого.

І наказала му так:—Сухай же, шо я буду з моім кгаздов бесідовати, жебись сі в голову вбивав.

Легла спати, а сама в просони зачала фучяти, а він ся питат: Що тобі? Она повідат: Мені ся снит, кто ся на тім перевозі зістане, кто там буде до смерти? А він мовит: На тім перевозі воль Марко буде, воль Марків зять, що нигде з того не виїде. Почыла другій раз фучяти:—Ву, ву, ву!—А шо ти таке?—Шо там за пес такій смердячий? А він мовит:—Дурна, там в пси душа сидит, а як кто би пацір вимовив, то би і вибавив. Так она зновель спит, спит, спит, зновель почыла фучяти, він зновель ся питат:—А шо то ти?

Повідат:—Мені ся снит, де той чоловік смердит, шо тамки є? Він повідат:—Там зновель душа є, кто пацір вимовит, тот учистит тоту душу. А тот слухат там на пьеду. Так она зновель почыла фучяти:—Мені ся снит, де тоти дівки ся скрізь пліт держит за волося, шо тамки є? Він повідат:—Га глупа! то зновь дві душі, а кто би пацір вимовив, тот вибавив би тоти дві душі. Она зновель спит, фучит, фучит.—А шо то ти?—Мені ся, кгаздойко, снит, ци много у Марка грошей є? Він повідат до неї:—Га глупа! у Марка тільки грошей, шо ним ліку не знати, два слупа злата, два слупа деяментів, а три срібла, а ціла гора кгалакганів (міди), шо ним нікто ліку не знає, ми всі прокляті не годнисьмо знати ліку. Она зновель спит, зновель фучит.—Шо ти сниш? Кто коньче на тім перевозі буде? А він повідат: Мені ся видит, шо Марко сам буде. Він взяв, проклятий, лише

ся розвидніло, полетів. Она го випустила, і випровадила, і му наказує:—Так як есь слухав в ночі, жебись зробив всё.

Взяв ся іде, іде, іде, і почав там пацір̄ь мовити, де тоти дві дівки, і так вимовив пацір̄ь і тоти души учистив; і тамки таже, де тот чоловік смердячий, вляк вимовив пацір̄ь; і тамки де тот пес смердячий, таже так зробив. Приходить на перевіз, а Марко сам на перевозі на тім є. А она му наказала, же як надійдеш ід перевозові, жебись ся никус не наголошував, жеби тя не спізнав по голосі ангельским, бо як би він спізнав, же ти ангельскій голос маеш, то би ты коньче стратив на тім перевозі. Він сів на перевіз, і так робит ге би німий бив, і так як приїздили д берегові, ше било на два сяги, і так тот Марков зять взяв і скочив, і як скочив на беріг, повідат:—А видиш, хотів есь мя три рази зглядити з світа, а однако будеш ты до кінця віка. А він до нѣго повідат:—Зятю мій, вже кільки а вже тепер за-тростовав есь мя проклятим на віки, ты ся на тебе ладило.

І тот пішов до Маркових дворів, бо Марко велики гроши мав, два слупа злата, два дементів, а три срібла, а цілу гору игалаганів, і тот пановав тамки, а Марко вже не віки на перевозі бив.

(Игн. зъ Никловичъ 39—44).

23. Три брата Кондрата.

Було собі три брата, усі три Кондрата: два між ними було розумних, а третій дурний. От дурний і каже: «давайте хліви плести, та побачимо, у чій хлів більше скотини увійде». Поплели хліви. От іде череда, та вся в дурнів хлів, а до розумних тільки один поганій віл і увійшов. Розумні і кажуть: «чим ти будеш годувати свою череду?» Дурний не довго думаючи, взяв тай проміняв їм цілу череду на одного поганого вола; тоді взяв налигав ёго і повів продавати. Веде, а собака: «гав, гав!» а далі і каже: здоров, свату! продажній віл? — «Продажній», каже дурінь. — Продай міні набор, а гроші через неділю прийдеш і возмеш. Продав дурінь вола. Пройшла неділя; дурінь закурив люльку і пішов за грішми. Іде, а собака «гав, гав!»

— «Давай гроші!» каже дурінь. А собака від ёго навтіки, та під гнилий пень, туди й дурінь і бачив. Заглянув дурінь під пень, коли там гроші, він набрав цілий віз грошей, привіз до дому. От брати і кажуть: «де ти стільки грошей набрав?» — «За вола, каже, взяв». Брати і посилають ёго: «біжи до попа, попроси мірки, та не кажи, що гроші мірять, а кажи, — що будем мірять пшеницю». Пішов дурень. — Здоров, попе! — Здоров дурню! каже піп. «Дай нам мірки!» — На що вам мірка? — «Гроші мірять». — А жині дасте? — «Дамо». Приносе мірку до дому, а брати й питають: «як ти казав?» — «Я казав: дай, попе, мірки, будем гроші мірять». — «А що б же тебе, та бодай тебе, дурню: і нашо було так казати. Ну біжи та стань на воротах, як буде піп іти до нас, то свиснеш, а ми тоді будемо пшеницю мірять». Став дурінь на воротах, а піп тіко що став у ворота уходить, а дурінь як свиснув попа кійком, він так і витягсь. Входить дурінь у хату, а брати ёго й питають: «де піп?» — «А там, біля воріт: я ёго свиснув, а він і витягсь». Дивляться брати, коли і справди так. «Біжи ж, кажуть, еховай ёго». Пішов дурінь і заховав попа на горище. Розумні брати переховали попа, зарізали барана тай поклали ёго на горище, як раз на тім місті, де лежав піп. Попада й пита: а де, дурню піп? — «На горищі», — каже дурінь. Лізе попада на горище, а дурінь й пита: «попаде! чи твій піп з рогами?» — Ні, дурню, такий як і ти. — «Попаде! чи твій піп з чотирьма ногами?» — Ні, дурню, такий як і ти. Злізла попада на горище, глянула, тай каже: е, це дурню, баран.

(Рукопись передана народнимъ учителемъ Трухановымъ, изъ села Михайловки, Мариупольскаго уѣзда. Сообщ. Я. Новицкій).

24. Дванацять братьєвъ.

Бив один пан, мав дванацять синов, як вже попідростали, а один бив ще маленький, повідают до вітця: — Татуню! не будемо ся женити, хіба тамка, де буде дванацять сестрів. І так просят у свого вітця о благословенство. Отец їх переблагословив.

Взяли ся ідут, ідут, прийшли аж д зеленому морю. Стояв там корабль з великими статками, они воіли і переїхали зелене море. Там був коло того моря один паничъ, і они ся питают того панича:—Не чувесь да где, жеби било у паньским ложи дванайцять сестрів? Він повідат:—Я чув, тутна є едно місто велике, там є цариця, має одинайцять дівок, а дванайцять у колюбці, але там повідат, як ви прийдете, то ви ще будете на чверть мжлі, а там є птах на дідниці, як стане чекотати, як з єничого краю чоловік, і нието не може до того двора приступити. Они там прийшли зараз до той царици, птах на дідниці таж чекотав, що аж сум зоїмат, а они тамма прийшли, она їх пріяла там ге треба, гостит їх, прийшов вечір, она стеліт. Они видят, є одинайцять принцпанів, а дванайцять у срібной колюбці колишеса. Як вже їх тамма взяла і стеліт їм ліжка, кладе свої дівки у ряд у єди, а тоти паничі у другій ряд, і чорним диваном укриват тоти паничі, а тоти принцпанни червоным. Тот маленький в ночі став, взяв поукривав червоным диваном своїх братів, а чорним тоти панни. Тота ся вихопила в ночі, алё хопила нішь, мовила, же она поріже паничів, а она порізала панни всі, а тот маленький пішов до стаїні, приладив коні, і побудив своїх братів. Тоти ся ехопили, як увиділи кров, зараз поутівали і на коні, а тот собі хопив тоту панну в колюбці у срібной, хопив собі коніка, і далі відтам. Як приїхали д морю, посканали і плили ге качи у тім морю, а тота за ними в погоню, в погоню, аж ід морю, і там вже її не вільно било іти, і кличе на того малого, повідат:—Цидже! прийдеш ти ще в мої руки, того веё за твоїм поводом порізалам собі тільки панни, та щесь і тоту взяв.—А! повідат, то вже моя жона. Як переїхали зелене море, відклонили ся одинайцять тому дванайцятому, і пішли глядати собі паннів.

Так взявся тот малейній і їде, так ся любить з тов паннов, і він малейній і она малейка, така урода. Привіз сі домів, отец ся так тішит, Господе! так її уберают, того так росте, ге з води. А в тім місті був царь єдин і прийшов і увидів тоту панну, а она вже виросла била, і дуже му ся сподобала. Як підійшов, як підійшов, як підійшов того панича, і взяв сі тоту панну,

повідат:—Я тобі верну. Тот пішов паничъ у ліс, найшов собі злате перо, як си найшов злате перо, і взяв того перо у кашеню встромив. Єго кортіло подивити ся на тоту панну, а того перо било видно з кешені, а она увиділа, та вихопила. Повідат до того царя:—Він має того перо із того птаха, що є у моеї мамуні, та співат непрестанні, то він мусит мені того птаха ту принести. Він собі плаче:—Ну! найти яку біду! Тай взявся і іде, бо царь повів:—Як не принесеш, то я тя згубю. Приходіт ід зеленому морю, зновель плаче, що не перейде. Надъїхав корабль, просит, жеби го взяли, взяли го і переїхав. Приходіт там ід тому місту, а птах так співат, аж сум зоїмат, так веселит, а він собі сунь ся, все ся краде, все ся краде, все ся краде, а тот птах ше на даху у клітці у золотій, якось ся заладив, присунав, птах співат, а она ся десь бавит у покою, хонив того птаха, як черкне, втікат, втікат, втікат, а она за ним, втікат, лише жеби на зелене море. Він собі найшов човник, сів на тот човник на зеленім морі, а тот птах вже не співат. Він ся так тішит тим птахом, Господе! Приносить там того птаха, Господе! тот ся царь так вродовяв. Тот птах як увидів тоту принцизну, так заспівав, же тот царь давби за нёго свое крієство. Відтак десь тот паничъ пішов зновель у ліс, ходит, ходит, найшов собі злоту підкову, і так він взяв приносить тоту підкову тамки. Тота панна як увиділа тоту підкову, повіда до царя: У моеї мамуні є ціле стадо, і всё має злоті підкови. А тот царь повідат до нёго:—Боли ти того птаха приніє, то ще мусиш тої панни стадо всё тутки привести, а ні, то будеш згублений. Так він взяв бідний плаче, взявся іде, іде, іде, а верблюд пасе коло моря коло дзеленого, повідат:—Чо ти плачеш, паничу? Повідат:—Таке а таке, украв ем принцизну в колюбці, украв ем птаха, тепер она хоче, жеби єї стадо украсти. Тот повідат:—Го! го! погинеш. Єй! повідат паничу! що би ти мі дав, жеби я тобі бив на помочі. Повідат тот паничъ:—Я тобі до самой смерти буду давати пшеницю їсти, а вино пити, не будеш на такой млаці.—Іди, повідат, купи шість голусетбів полотна, купи собі два корці смоли і возми мене полотном обшивай смолом смоли і сїдай на мене. Він пі-

шов, накупив шість полусетків полотна і два корці смоли, як взяв обшивати, як взяв, так го обшив, що нигде нема, хіба очи. Як прійшли ід дзеленому морю, сіли на корабль, і переїхали. Як переїхали, повідат тот верблюд:—Ідижь, іди, там така є стайня, що у нїї всі тоти стадниці сунт, отвори, я як заиржу, сїдай на мене прутко, і держи ся добре. Він прійшов тамки, отворив поводенько і сів на верблюда, тот як заиржит, всё ся вихопило, тот як взяв утікати, утіче, утіче, аж до того царя. Як там прискочив на тот дідинець зараз там біла стайня, і він у тоту стайню того верблюда сховав, а стадо чім прискочило, і таке стало, як укупане. І так она повідат:—Колісь привів, жебись всі мої стадниці подоев. Він пішов, вийшов д верблюдомі, тот повідат:—Небій ся не бій, они ті станут як укупані. Пішов, як взяв доїти, як взяв доїти, надоевповний котев. Відтак она повідат ему: Тепер клади огонь, і биєь то молоко варив, і биєь ся в ним гупав. Господе! як насадят там огню, як взяли того варити, вари, вари, вари, і царь му наказав:—Ну! тепер купи ся у тім молоці.—Є! повідат, приведу сі еще мого верблюда, жебися подивив на мою смерть. А у верблюда били дві кіздрі ледівні. Так він взяв привів собі того верблюда і привязав собі до кітла. Господе! таке красне молоко, так пристудив, лише ся купати. Тот як ся принуриь, такий красний став, ще кращій, як бив.—Го! го! коли він такий, став красний, і я собі піду надоїти. Пішов дій, дій, такий собі котів надоев, ще більший, як тот. Але! розказав, почяли варити, скипіло, тенко, тенко. Мав тот царь коника свого, привів собі і привязав собі коло кітла, і він ся бідтятат, бо го пекло. І відтак як гузнув, такий став як шеварок, а тот пак взяв собі тоту панну назад.

(Игн. въ Нивловичъ, 64—68).

25. Сорокъ одинъ братъ.

Було в батька синів аж сорок один. От як умирав батько тай поділив їх: дав всім по коняці, а тіко сорокпервому сину не достало коняки. Він дав ёму лошя вмiсто коня. Сини й важуть: поїдемо, братця, жениться до пятниці. От старший і важе: <у

П'ятилиці тіко сорок дівок, а одніі не достаеть». А другі й кажуть: «поїдемо до Середи: у Середи сорок одна дівка: як раз до пари прийдеється». Поїхали. Приїздять і давай вибирать; старшій старшу, менчий менчу і так всіх і розхватили. Самий менчий брат і каже: «я собі возьму ту малу, що сидить на пічі з хусточкою». Принесли вони водки еватання пить. Запивше могоричек, вони полягали спать з дівками. Самий менчий брат і гоноре: «уведу я свое лошия в сіни». От він увів лошия, звійшов у хату, тай ліг спать. Дівка ёго лягла з хусточкою, а він як зачав просить, як зачав просить, і випросив у неї хусточку. Середа почула, що люди всі посиули, тай вийшла на двір гострить шаблю. А лошия й каже: «ой, хазяїну мій милий, вийди сюда». Він вийшов. Лошия й каже: «познімай із сонніх хлопців сорочки, та понадівай на сонніх дівчат, а дівчачі на хлопців, бо буде біда велика». Він так і зробив. Середа вигостила шаблю, увійшла і де нагапа чоловічий комір, тому й одруба голову. Як поодрубвала вона своїм дівчатам голови, тай лягла спать. Лошия і каже: «хозяїну мій милий, буди хлопців, та давай убираться будем». Він побудив хлопців, тай послав уперед, а сам сів на лошия тай їде. Лошия й каже: «оглянсья, чи женеться Середа». Він оглянувся і каже: «женеться». Лошия ёму й каже: «махни хусточкою». Він як махнув, тай стало зразу позаді море. Поїхали вони далі. Лошия унять пита: «ащо, женеться?» Оглянувся він і каже: «женеться братці!» Лошия й каже: «махни хусточкою в лівий бік». Він махнув в лівий бік і став зразу такий ліс густий, що й миша не пролізе. І поїхали вони дальше. Лошия унять пита: «а подивись, чи не догоне Середа?» Він оглянувся, аж біжить та вже не далеко. «Махни хусточкою,» каже лошия. Він махнув і стала гора крута, крута. Вони унять їдуть, лошия унять каже: «а оглянсья, чи не догана Середа?» Оглянувся він і каже: нема. Їдуть вони тоді тай їдуть, і вже стало не далеко от дому. Меншій брат і каже старшим: «їдьте до дому, а я поїду парі шувать». От їде, тай їде. Коли із жар птиці перо лежить. Він і каже: дай, візьму. А він і каже: «не бери пера, бо буде тобі худо і добро». Хазяїн і каже: «що я буду за дурак, що не возьму пера». Вернувся і узяв те

перо. Їде даліше, коли стоїть землянка; зайшов в ту землянку, аж там сидить баба; він і каже: «пусти, бабо, на ніч». Вона й каже: «у мене нема ні вечерять, ні світить». Він увійшов у землянку, положив перо на вікні, а воно так і осіяло всю хату. Заснув. А баба побігла до царя тай каже: «до мене заїхав якийсь чоловік, та положив якесь перо на вікно, а воно так і жевріє». Царь і догадавсь, що із жар-птиці перо, тай сказав своїм салдатам: «підить покличте того чоловіка сюда». Взяли салдати і привили чоловіка того. Царь ёго і пита: «ти до мене не наймешся!»—Наймусь, каже, тіко щоб у мене були усі ключі. Царь оддав ёму ключі і одвів ёму особу хату жить. Раз царь і каже роботницям: «спарьте шаплик молока». Ті спарили. Він взяв, ввинув золотий перстень і каже: «достав ти із жар-птиці перо, достань же із кип'ячого молока перстень». Він і каже: «привидіть мого коня, нехай побаче, яка міні смерть буде в кип'ятку». Привили ёму коня. Він тіко пірнув у кип'яче молоко, а кінь як чмихнув, молоко так і вибігло через верх. Він ухватив перстень і дав цареві. Молоко упвять убігло назад. Бачив царь що з кип'ятку чоловік вийшов молодим та бравим і каже: «давай і я попробую достать перстень». Укинув він перстень і сам плигнув в молоко, щоб достать. Дивились, дивились люди, що довго нема, тай давай виливать молоко. Коли царь уже чисто скипів. Чоловік той і каже: «ну, цариця, ти тепер моя, а я твій». Тай стали вдвох жить.

(С. Ольгинское, Маріупольскаго уѣзда, Екатер. губ., доставилъ въ рукописи ученикъ школы Андрей Игнатенко).

Изъ рукоп. сборн. Я. Новицкаго.

26. Дурень на небѣ.

Було собі три брати, та пішли вони всі щастя шукати. Пішли: той у одну сторону, той у другу, а самий менший, що був трошки дурний, пішов прямо. Їде, тай іде. Коли це дивиться, уже й край світа, і небо стоїть на землі. Він узяв, зліз на небо, тай пішов аж на саму середину неба; а там лежала велика купа полови. Він заходився із тії полови плести веревку. Плете

тай плете; коли це, чує, мов вірєвка достала уже до землі, а вона зовсім їще не достала і до половини: вона десь зачипилась за хмарку тай держеться. Він пішов шукати палиці, щоб переласти на дірці і до неї прив'язать ту верєвку. Ходив він скрізь по небі та шукав палиці. Коли біга дїтвора, котра померла на цім світі і гра в свинки. Пішов він до їх, узяв і собі ковїньку, тай давай з ними грати; та як заджуле свинку, а вона і вдарила одного хлопця по лобу. Як наробив же він репету, брат ти мій! Він тоді ковїньку на плечі, тай давай тікати. Пребіг, прев'язав верєвку, та давай скорій спускаться вниз, щоб старі мертв'яки ёго не пїймали. Сунуться тай сунуться вниз по верєвці, та не счувсь, коли добрався до кінця верєвки. Як увірветься-ж він із тії верєвки, та летів до самого вечіра, поки упав на землю, та по пояс й загруз. Тоді виліз, тай пішов шукать своїх братів. Найшов їх дома: вони сами збірались їхати на степ орати; він поїхав з ними й собі. Орали вони на степу до обід; а потім стали заходиться варить обідать, коли й сірнечків нема. Недалеско од їх орав один чоловік. Пішов дурень до того чоловіка, тай каже: «здоров, земляк!»—Здоров.—«Дай міні вогню?»—«Давай ногу загну!»—«Є, тає буде болить!»—«Тає буде огонь горить.»—«Нехочу: дай луче так!»—«Ну, скажи казки!»—«Невмію.»—«Ну скажи небелиці!»—«Несмію.»—«Ну, приказки!»—«А не скажеш, дядьку, брешиш?»—«Ні!»—«Ну так слухай: як був я молодим, та ходив на небо, а там мертв'ячки малі у свинки грали, я й собі пристав до їх, та як зачипив в одного мертв'ячка свинкою»....—«Та брешиш?!»—«Ну кажи тепер сам собі».

Набрав вогню, наварили вони собі обідать, пообїдали, та й ну за роботу.

(Александровскій уездъ Екатер. губ., приднѣпровское село Вознесенка, община Троицкѣ Дешко).

Изъ рукоп. сборн. Я. Н. Новикаго.

27. Иванъ дурень и Петрова дудка.

Було в чоловіка три сина: два розумних, а третій, Иван, дурний. Батько їх поділив хазійством тай умер. Пішли всі брати щастя шукати, і тіко розумні своє хазійство покидали дома, а

у Івана з хозяйства була одна ступа, так він і ту з собою взяв. Ідуть вони, тай ідуть і вже стало смеркати, дійшли до лісу тай кажуть: «давайте позлазим на дуба, та переночуем, а то щоб розбойники не напали». А один і каже: «а оцеґо дурного біса де дінемо з ступою?». Іван і каже: «думайте за себе, а я сам злізу на дуба, тай заночую». Полізли розумні аж на самий вершок дуба, тай сидять, а Іван і собі лізе, а за собою й ступу тягне на дуба. Хотів було долізти до братів, так гільки дуже тонкі, ламаються, так він зостався у низу, на товстих цільках; сидить і ступу держе. От ідуть розбойники із своїх промислів, тай стали ночувати під тим дубом. Назбирали дров собі, тай зачали варить у великому казані куліш на вечерю. Наварили, посідали кругом казана, побрали ложки, та тіко що стали їсти, та все студять, бо дуже гарячий був, а Іван як цусте ступу, та прямо в казан, а киплячий куліш чисто позаляпував їм очі. Вони з ляку як посхвачувались, тай ну тівають в ліс, забули й товар, котрий награбили у крамарів. Іван тоді аліз із дуба тай каже братам: «лізьте до долу!» Брати позлазили, забрали увесь товар і коні, тай поїхали до дому, а Іван узав собі тільки мішок ладану, пішов на могилу, поволік і ступу, тай давай товкти ладан. Коли це явивсь до єґо Святий Петро, тай каже: «шо ти, добрий чоловіче, робиш?»—Ладан товчу, та буду хліб пекти.— «Ні, чоловіче, я тобі ось шо совітую: оддай міні оцеґий ладан увесь, та візьми з мене шо хочь за єґо».—Дай міні, Святий Петре, дудочку, каже дурний, та таку, шо як заграю, щоб усе й танцювало.— «А ти-ж умієш грати?»—Та хоть і не вмю, то навчусь. Святий Петро вийняв із пазухи дудочку, тай дав єму, а сам узав ладан, та хто єґо зна де й дівся. Іван став та дививсь на небо, тай каже: «бач, я думав від чого ці хмари на небі, аж це мабуть Святий Петро ладану накурив». Узав Іван ту дудочку і ну грати. Як заграє він, так і пішло все танцювати: і вовки, й зайці, лисиці, ведмеді, потім птиці попадали на землю, та давай танцювати, а Іван все гра та сміється. Уже ті ведмеді сердешні танцювали, танцювали, тай поморились; уже й за дерево хватались та держались, щоб не танцювати, так ні, не

вдержаться. Уморився Іван, тай ліг оддыхать. Трохи оддыхнувши, встав і пішов у город. Люди сами несли на базарь продавать: хто паляниці, хто крашанки в коробці, а хто квас у відрях. Іван як заграв у дудочку, та і пішли усі танцювать. Один чоловік ніс коробку яєць по біля Івана тай побив їх чисто танцюючи і сам як чортяна убрався в яшню. Ті, шо спали, посхвачувались, та давай і собі танцювать: хто голий по хаті, хто без штанів, хто без сорочки, а хто без спідниці. Пішов увесь город перевертом: і собаки, і свині, і кури, і все чисто, шо було живе в городі. Уморився Іван граючи і пішов у слободу найматься у робітники. Прийшов у слободу; тай іде по міз попа; а піп побачив ёго, тай каже: «наймись до мене, добрий чоловіче, в робітники!»—Добре, каже Іван.—«А шо ти візьмеш в год?»—Та я не дорого візьму: п'ять карбованців.—«Чи так, то й так,» каже піп. Нийняв він робітника, та на другий день і послав волів пасти. Погнав Іван волів на сінокіс, а сам зліз на стіг, тай сидить, а воли пасуться. Сидів, сидів Іван, тай здумав: «дай заграю я на дудку, а то давно уже грав». Як заграв, а воли зараз і пішли танцювать; а далі й лисиці, й зайці, й вовки, ті шо були в тернику. Танцюють, тай танцюють, уже воли чисто поперепадались. Пригоне Іван волів у вечері до дому, а вони голодні, ривуть та загати смичуть гнилу солому та їдять. Сам Іван пішов повечеряв, тай ліг спать. На другий день погнав уньять волів пасти. Пас, пас, а потім уньять заграв, і все пішло танцювать. Дограв до вечера і погнав волів до дому голодних, і замучених танцями. Дивиться піп на волів, тай каже: «де він їх в чорта пасе, шо вони так перепались та голодні прийшли?» Сказавше це, подумав собі: «ні, треба завтра самому піти та подивиться, де і як він їх пасе». На третій день погнав робітник волів пасти, а піп і собі за ним слідком. Пішов тай сів в тернику, біля котрого робітник пас волів. Сидить тай вигляда, шо він буде робить. Ізліз Іван на стіг, тай давай грать. Як пішло все танцювать воли—і всяка тварюка, а далі і піп в тернику. Терник був густий, і піп як почав по ёму плагать, як почав, тай порвав на собі і штани, і расу, і сорочку, а косу

та бороду чисто вискуб терном, а виразок стіко наробив на тілі, що так з ёго мазка й тече. Баче піп, що лихо, та давай кричать, щоб роботник перестав грать. Роботник грає собі й не чує; а далі зирк в терен, коли піп плига як оглашений, він тоді й годі грать. Піп вискочив, тай дав тягу до дому. Добіг до села, та як шморгнув улицями! Люди ёго не пізнали, дивляться, що в ёго тільки шматочки висять з одежі, а то все тіло видно, та давай на ёго тюкати! Він тоді звернув з улиці, переліз через лісу, та як гайнув по огородах бурьянами, а собаки за ним. Де хто думав що розбойник, та давай ёго цькувати собаками. Прибіг піп до дому весь у бадринцях, та в репьяшках, а попада угляділа ёго, не пізнала тай злякалась, а далі роботникам і каже: «біжіть, вижиніть з двору сваженого чоловіка». Ті побігли з дрючками, а він до їх і забалакав. Тоді роботники узнали попа, привели ёго в хату і давай він попаді розказувать про Івана. Попада слуха та дивується. У вечері пригнав Іван волів, загнав у загін, дав сіна, а сам пішов вечеряти. Увійшов у хату, а піп ёму й каже: «а ну лишинь, Іване, заграй попаді коротенької пісні». А сам узяв тай привязав себе до стовпа, котрим був підпертий сволок у хаті. Іван сів долі, біля порога, і начав грать. Попада сіла на лаві, щоб послухать, як він гра, та як схватиться з лави, і давай танцювать; а далі як закрутиться якоїсь панської, тай міста їй мало. Де в чорта взялась кішка, вискочила с під припічка, та давай і собі плигати. А піп державсь, державсь за стовп руками, так ні: уже і сили нема, та тікй що пустився руками, а воно ёго так і сіпа біля стовпа; сіпало, а далі канат ослаб і давай тоді піп стрибать кругом стовпа на канаті; стрибав, стрибав, та вже аж боки понамулював канатом, та тоді давай кричать Іванові: «годі! перестань! хай тобі біс!» Іван перестав грать, сховав у пазуху свою дудку, та тоді й пішов спать. Піп і каже попаді: «давай Івана прожонем завтра, а то він чисто помуче нас і наших волів». Іван брав одежу в сінях, тай чув, що піп казав попаді. Уранці встав Іван, і пішов прямо до попа, тай каже ёму: «коли ти, попе, задумав мене прогонити, так дай сто карбованців, то я собі й

піду; як не даси, то буду грати: поки ви обое з попадею позамучуетесь танцюючи, а сам поселюсь на вашім місті, тай буду жить». Піп скріб уже собі потилицю, так ні, треба давать гроші. Узяв, вийняв з гаманця сто карбованців, тай дав Іванові. Іван заграв на прощання одніі, поки піп з попадею потомились аж язиви висолопили з рота, тай пішов по білому світу блукать.

(Александровскій уездъ, Екатер. губ. приднѣпровское с. Вознесенка. Доставлена въ рукописи Трофимомъ Дашко).

Изъ рукоп. сборн. Я. П. Повецкаго.

28. Хитрый дурень.

Жило собі три брати: два розумні, а третій дурний. Вийшли вони на вулицю гуляти, а чоловік веде козу. Дурний і каже: «Я як зхочу, то у цего чоловіка зараз козу вкраду». — Дурний ти, кажуть розумні: як ти її украдиш, шо вона в руках у ёго. — «Ні, вкраду». І побіг дурний поперед чоловіка, забіг вперёд даличенько, та скинув з себе один чобіт, запоганив ёго тай покинув. А далі упять побіг. Одбіг далеченько до ліска, шо над річкою стояв, та взяв знов з себе другий чобіт, тай той покинув, а сам ізліз на дуба, тай сидить. Чоловік довів козу до запоганитого чобота, тай каже: «нашо він мині здався запоганитий,» і повів козу дальше. Довів до чистого чобота і каже: «булоб мині взяти запоганитий чобіт, то обмив би, і булоб пара». Сказав це, повів козу у ліс, тай привязав до дуба, сам побіг за чоботом. Дуринь ізліз із дуба, узяв козу, тай повів до дому. «Ашо, брати, казали не вкраду кози, а я й украв». Дивляться брати, шо дуринь босий, тай кажуть: «Є, це ти за чоботи виміняв». — Нате мирщі ріжте, каже дуринь, а міні дайте тіко голову, то я вам не то шо чоботи, шей одежу з чоловіка принесу. Зарізали брати козу, а ёму віддали голову. Дуринь застругав палицю, та надів на неї козину голову, побіг до річки, та застромив у річку палицю так, шо голова зосталась на версі, мов коза по вуха вбрила в воду, а сам поліз на дуба, та й сів. Чоловік ходе, шука кози, тай вличе: «кузю, кузю, кузю!» А дуринь з дуба як закричить: «ме-ке-ке-ее!» Оглянувсь чоловік

кругом, коли зирк на річку, а в річці і забачив козинячу голову, тай каже: «моя козонько, тошто водичі схотіла, полїзла пить, тай загрузла сердешна по самі вуха». Клинав він її, клинав, стоя на березі, не йде. Він тоді чоботи, штани й сорочку з себе, та в воду за козою. Дурінь з дуба, та за одержу, тай дав тягу до дому. Чоловік так і зоставсь голий, та з козинячою головою. Приніс дурінь одержу братам, тай каже: «а шо, казали, проміняв козу за чоботи; от вам дві парі чобіт, шей одержа».

Недовго брати жили вмісті, пожинились всі три і порозрізнялись: кождий став хазяїнувати особо. От дурінь вимінив на одержу горщок, узів тай пішов у ліс; викрисав вогню, розклав огнище і наварив каші; потім того обставив землекю горщок, та сидить і їсть кашу. Ідуть лісом три розбойники, угляділи дурня, та самі собі й балакають: «дивись, брате, без вогню горщок кашу варє». Дойшли до дурня, тай кажуть: доров!— «Доровє». — Продай нам цей горщок: «Купіть». — Шо тобі за ёго? — «Як дасте повин гроший, то ваш буде». Вони насипали ёму повин гроший. Дурінь висипав гроші в заполу, оддав їм горщик, а сам пішов. От старший розбойник й каже: «їдїть ви, брати, на розбой, а я наварю каші, тай вас покличу». Пішли брати, а він налив води, наклав пшона, обсыпав горщок піском, тай сидить. Довго сидів, а каша все не вариться. Він розсердивсь, ухватив той горщик тай вивирнув, а сам побіг доганять братів. Догнав, а вони ёго й питають: «а шо, варє кашу?» — «І, брати мої: ше тіко як варє (розбойники були такі, шо було один другому ніколи правди не скаже), та така добра що їв, їв, тай ненаївся». — «Дай ми собі зваремо». — Варить, каже старший брат: а я піду на розбой». Менші брати наготовили кашу, обсыпали піском горщик, тай сидять. Довго сиділи, а він все не варє каші. Вони розсердились, вилили з ёго воду з пшоном і пішли шукать брата. Зійшлись в лісу. От старший брат сміючись і пита: «а шо, наїлись каші?» — Ні: він зовсім не варє. — «Не варив і в менє». Постояли вони, порадились і кажуть: «ходім сучого сина убьєм, шо обдурил нас, та кататьва-зна яке горща наділив». Пішли. Ідуть лісом і тіко шо

стали із лісу виходить на гору, коли глядь, а дурінь зробив возик, тай спускається з гори. Прийшли вони до ёго, тай кажуть: «тиба!—без волів, без коний, возик їде; давайте купимо! Шо тобі за возик?» питають дурня.—Дайте мішок грошей. Дали вони гроший мішок, і взяли возик. От старший брат і каже: «їдїть ви, брати, вперед, а я сяду на возик, та вас буду доганять». Одійшли менші брати версти дві, а старший тоді сів на возик, та совавсь, совавсь, а він і не їде. Схватився він з возика, взяв ёго за війце, тай побіг братів доганять. Догнав братів, а вони й питають: «а шо біжить?»—Біжить, каже.—Ну, дай, і ми прокатаїмся. Оддав він возик і пішов сам вперед. Сіли вони на возик, совались, совались, а возик з міста і не зворухнеться. Взяли вони возик за війце, догнали брата й питають: «А шо, у тебе не біг возик?»—Не біг, каже: то я обманив вас, щоб усім нам не стидно було, шо ми дурні на чорт зна що гроші потратили. Розсердились вони на дурня, тай кажуть: «ходім ёго убємо». Пішли. Дурінь заколов свиню, надув с неї пузиря, напустив повин крові, прив'язав жінці до бока, сплів батіжок, тай приказує жінці: «гляди, прийдуть до мене розбойники, то я як ударю тебе в пузирь, ножем мов в бік, то ти упади, наче заколота; а як ударю батіжком, то ти й устань». Прийшли розбойники до дурня в хату, тай сіли на лавці. Дурінь як ухвате ніж, та як ударе жінку в бік, вона так і впала нежива, і кровью підпливла. Він тоді упьять як ухвате батіжок та як ударе, тай каже: «пушка-марушка, встань ти живушка». Вона як опечена схопилась і дала їм обідать. Пообідали розбойники і бачуть, шо після бійки жінка дурнева стала проворніша, тай кажуть: «продай нам оцей батіжок». — Є, каже дурінь: це дорогий батіжок, бо де вбитий чоловік лежить, то тією ударь ним, то він і оживе.—«Продай-бо, кажуть розбойники, шо хочиш, те й дамо.—«Дайте, каже дурень, два мішки гроший». Дали вони два мішка гроший, взяли батіжок, тай пішли у ліс. Самий старший брат-розбойник і каже: «їдїть ви, брати, по домам, а я візьму батіжок, та свою вибью жінку, щоб моторна була». Розійщались брати по домам. Старший прийшов тай кри-

чить жінці: «давай сяка-така обідать;» а далі як ухвате ніж, як ударе її під бік, вона впала й затрепеталась. Він як ухвате тоді батіжок, ударив ним, та як закричить: «шушка-марушка, встань ти живушка». Не встає жінка, бо вже й душі нема. Він тоді підкинув її під припічок, тай пішов до середульшого брата. «А шо, пита середульший, чи моторна стала жінка після бійки?»— Моторна, брате, каже старший, а й не признається, шо її вже й на світі нема.— «Ну дай і міні батіжка, я й свою провчу». Одав старший брат батіжок, а сам пішов до найменшого. Середульший і каже своїй жінці: «давай сяка-така обідать;» а потім як ухвате ніж, як стусоне її під бік, вона впала, затрепеталась і кровью підпливла. Ухватив він батіжок, та давай стібать та приговорювать: «шушка-марушка, встань ти живушка». Не встає жінка, бо вже в неї й душі нема. Він підкинув її під припічок, а сам пішов до найменшого брата, односить батіжок. Прийшов, а менший і пита: «а шо, моторна жінка стала після бійки?»— Моторна, каже. Оставив батіжок, а сам пішов до дому, повісив голову. Менший брат зостався з жінкою в хаті, тай каже їй: «давай сяка-така обідать;» та як ухвате ніж, як стусоне її під бік, вона впала, затрепеталась і кровью підпливла. Ухватив він батіжок, тай зачав стібать та приговорювать: «шушка-марушка, встань ти живушка». Не встає жінка, бо вже й душі нема. Він підкинув її під припічок. Зійшлись брати вкупу, тай хваляться: той каже, моя жінка нежива, другий каже не жива і третій каже нежива. «Ну,» кажуть брати: «тепер ходімо та убіємо ёго, вражого сина». Прийшли до дурня, вловили ёго, завязали в мішок, тай положили біля річки, на березі, тай кажуть: «ну, нехай полежить до завтрёго, а завтра будем ідти мимо ёго на ярмарок, тай укинем ёго у річку, а тепер нехай трохи попомучиться в мішку». Сказавши це, пішли до дому. Лежав довго дурінь, коли чує іде жид воякою і джиркотить. Він і став вричать. «Бй, люди добрі, хто іде розв'яжить мене». Жид схопився і розв'язав ёго. Дурінь вхопив жида за цоперек, вкинув в мішок, зав'язав, положив на тім місті, де лежав сам, сів на повозу, тай поїхав на ярмарок. На другий день розбойники стали йдти на ярмарок,

зайшли до мішка, взяли ёго тай кинули з жидом у річку, на саму глибину. Пішов жид на дно, аж забулькотів. Ходять розбойники по ярмарку, коли зирк, аж тут і дуринь. Вони до ёго. «Доров!»—Дорове.—«Де ти взявся?»—Із річки виліз; спасибі вам, шо в річку вкинули: там самі крамарі ходять, та краму стіко, шо хочь даром бери.—«Повиди й нас,» просять розбойники. Ходіте. Повів їх дуринь до річки і поввидав по одинцю. Живе собі дуринь із жинкою, та хліб жує.

(Записана со словъ Андрея Иващенко Евпана сыномъ его Михайломъ с. Ольгинское, Маріупольскаго уѣзда Екатер. губ.).

29. Хитрая дѣвка и панъ ¹⁾.

Жив собі один удовець не далеко од лісу, і у ёго була тільки одна дочка. Один раз він поїхав конякою в ліс на охоту за зайцями. Пріїждає пан до ёго за якимсь ділом, тай питає дочки: «де твій батько?» А вона й каже: «поїхав у ліс, сто рублів на копу мінять». А пан і каже: «як же він буде сто рублів мінять на копу?»—А так: коня nebude, загоне, а зайця убє та принесе до дому, от тобі й копа. — «Та це правда,» каже пан. А потім і приказує дівці: «як пріїде батько до дому, то скажи ёму, нехай пріїде до мене, я ёму шось скажу». Приходить батько до дому, а дочка й каже: «ідіть, тату, до пана, він тут був, та казав, шоб ви пріїшли до ёго: шось скаже». Він пообідав і пішов до пана. Приходе в хату, поздоровкався, а пан ёму і каже: «на тобі оці десяток варених яець, та понеси їх свої дочці: нехай вона посаде на їх квочку, та шоб та квочка за одну ніч вилупила курчата, вигодувала, і шоб дочка зарізала трєх, зжарила на сніданни, а ти, поки я в стану, шоб приніс, бо я буду дожидать; а як же вона не зробе, то пошлю, шоб одрубали їй голову». Іде, сердешний батько до дому, тай плаче. А дочка й пита ёго: «чого ви, тату, плачете?»—«Та як же міні,

¹⁾ Весьма однородны съ этою сказкою и помѣщенныя въ VIII отдѣлѣ двѣ сказки о Соломонѣ, особенно № 5, въ которомъ Соломонъ въ концѣ даже называется просто богатырскій сынъ.

не плакати: ось пан дав тобі десяток варених яєць та кавав, щоб ти посадила на їх квочку, і щоб вона вилупила і вигодувала за одну ніч курчат, і щоб ти пожарила їх ёму на снідання. Дочка заходилась, наварила горщечок каші, оддала батькові, тай каже: «понесіть оцю кашу панові, та скажись ёму, нехай він виори, посіє її, і щоб вона виросла просом, поспіла на ниві і щоб він просо скосив, змолотив, перевіяв і натовк пшона годувать ті курчата, которім треба вилупиться із ціх яєць». Приносе чоловік до пана ту кашу; оддав її панові й розказав все те, що казала дочка. Пан дивився, дивився на ту кашу, та взяв і оддав її собакам. Потім десь найшов стеблинку лёну, дає чоловікові й каже: «неси оцю стеблинку лёну, та нехай твоя дочка вимоче, висуше, побье, витріпа, поприде й витче сто локот полотна; як же не зроби, то велю одрубать голову». Іде він упьять і плаче. Зустріча ёго дочка й каже: «чого ви, тату, плачете?»—«Та бач же чого: ось пан дав тобі стеблинку лёну, та щоб ти ёго змочила, висушила, побила, напярла і виткала сто локот полотна». Вона взяла ніжик, пішла і вирізала саму тоншу гілочку із дерева, дала батькові, тай каже: «несіть до пана, нехай пан із оцёго дерева зроби міні гребінь, гребінку і днище, щоб було на чому пряти цей лён». Приносе чоловік панові ту гілочку, розказав, що ёму дочка загадала із неї зробити. Пан дививсь, дививсь, узяв тай покинув ту гілочку на думці собі: цю чорт її одури; мабуть вона не стаких щоб дурить. Потім думав, думав, тай каже чоловікові: «піді та скажи своїй дочці: нехай вона прийде до мене у гості, та так, щоб не йшла, і не ўхала, ні шляхом, ні поза шляхом, ні гола, ні одита, і щоб прийшла до мене ні з гостинцем, ні без гостинця; як же вона оцёго не зроби, пошлю відрубать голову». Іде батько упьять плачучи до дому. Прийшов тай каже дочці: «ну, що дочко будеш робить? пан загадав так і так». І розказав їй все. Дочка пішла достала десь цапа, зайця і горобця; прийшла до дому, найшла вьятір, роздяглась, улізла у вьятір, горобця взяла в одну руку, зайця під руку, ногу одну положила на цапа, котрий іде по шляху, а другою сама іде по за шляхом. Приходе вона до пана

в двір. Пан побачив, що вона іде до ёго в двір, тай наже своїм робітникам: «прицькуйте її собаками». Робітники прицькували собаками, а вона й пустила їм зайця. Собаки погнались за ним, а її покинули. Вона тоді прийшла прямо до врильця, тай пішла прямо до пана в горницю. Візна у горниці були одчинені. Вона стала давати панові свій гостиниць, та тільки, що просяг пан руку, вона пустила, а горобець і вилитів на двір. Пан бачи, що вона така хитра, та взяв і ожинивсь на їй. Жили вони годів зотри дружно, а потім пан розсердився на неї, тай прогана: «бери, каже, собі усе те, що тобі наймиліше, та тіко іди від мене». Вона дивилась, дивилась, нема для неї милішого як він; узяда ёго за руку, тай тягне. Він тоді баче, що нічого не може, помирився з нею, тай живуть вони десь і досі, та хліб жують.

Александровскій уѣздъ, Екатеринослав. губер., придиѣпровское с. Вознесенка. Доставлена въ рукописи Троеникомъ Дешномъ.

(Изъ рукоп. собран. Я. П. Новицкаго).

30. Поповскій наймитъ.

У одній слободі жив піп. Один раз він пішов на базарь наймать робітника; довго ходив по базарі, коли це ветрічас одного чоловіка, тай питає: «чи ти наймися до мене в робітнику, на год?»—Наймусь.—«А свильки ти візьмеш?»—Та я візьму не дорого: двадцять карбованців; та тільки с таким договором, щоб один на другого не сердився, і не лявсь, а як який із нас розсердиться, то тому одрубать голову. «Чи так, то й так, сказав піп». Дав піп робітнику карбованця завдатку й каже: «а я тут ще походу та де-що куплю, а ти йди до мене прямо до дому».

Живуть вони тиждень, другий. Дивиться піп, не спомня ёго робітник свого діла, тає як слід; що ёму робить? провѣби ни слуха, а ляять не можна! А далі піп придумав один примір, тай каже попаді: «давай пошлем свого робітника в ліс, за деревами; там ёго звірюки зїдять; дамо ёму поганих волів, щоб нешкода було, як і їх ізїдять звірюки». Прийшов піп до робітника тай каже ёму: «запрягай оглях сірених волів, та їдь у

ліс, по дрова. А робітник не був роззявою, він чув усю балачку попа с попадею та узяв, достав собі пуд прядева, бочку смоли, зробив собі батіг, причипив ёго до *биндюга*, положив на віз, запряг волів, тай поїхав у ліс, по дрова. Заїхав аж на середину ліса, тай давай рубать дрова. Коли це приходи два ведмеді і заходились ловить волів, та їсти. Робітник і каже їм: «Їжте, їжте, будите ви сами тоді визити мій віз». Нарубав дров, наклав на віз їх такого багацько, що ті волп, якіх ведмеді поїли, і з міста-б не зворухнули; тоді взяв, половив тих ведмедів, запряг їх у віз, а сам зліз на віз, тай поганяє їх батагом. Приїхав до дому, а піп як побачив, що робітник їде ведмедями, та аж свазився. Робітник взяв, випряг своїх воликів, пустив їх у загін, а сам пішов у хату обідать. Як пішли ж ті волики душить, та їсти усю скотину, так за неділю осталась у загоні тільки одні маслачки. Посилає піп ульять свого робітника до поміщика за грошима, на думці собі що там ёго розірвуть злі собаки. Аж ні, цёго робітника сплоха не одуриш, бо він мабуть заколдований. Він запряг своїх волів, взяв батіг і поїхав править гроший, цілу мірку. Приїждає до пана в двір, а собаки ёго й напали; він їх усіх узяв, тай повбивав своїм батагом. Уходе до пана в хату, тай каже ёму: «давай, пане, попові гроші!»— Які? каже пан.— «Та яж не знаю: мене послано, тав давай, а то тут тобі і смерть».— Скільки ж тобі гроший?— «Та цілу мірку! Злякавсь пан, одмірив мірку гроший і оддав. Робітник узяв гроші та й поїхав до дому. Приїждає, а піп стоїть біля воріт сам не свій, ворота одчиняє і головою киває, на думці собі: оце, чиста халепа міні з таким робітником. Через тиждень піп ульять посилає робітника у млин, до чортів, за борошном. Він поїхав. Приїхав до млина, встав із воза і йде в млин. Чорти тут ёго і оборонили: «чого це ти, кажуть, сюда притаскався? ми тебе тут роздеремо й маслачка не останеться!» Він, не довго думавши, взяв свій батіг, та як зачав чортів перебірать як зачав..... Чорти уже бачуть, що лихо, та давай пірять мішки ёму на віз; натаскали такого, що ведмеді тіки, тіки що тягнуть. Він зміз на віз, тай їде до дому. Коли це трісь! поламалась ося. Він

установив із воза, побіг у млин до чортів, піймав одного за роги, тай цунить ёго до воза. Привів й каже: «лізь, окаянный, під осю, та диржи її, щоб вона не тяглась по землі». Той чортяка утрое зігнувся, диржить, та аж кречке от такового лиха, якого ёму і зроду не случилось бачить. «Держи, держи, окаянный!» кричить ёму з воза попів работник, а сам потяга своїх волів батогом. Приїхав до двору, а піп ходе у дворі. Роботник і гукає: «попе, попе! одчиняй ворота!» Росердився піп, шо й з чортами работник справився, тай каже: «хай тобі біс!»—«Та біс не гуля, він диржить вісь,» каже работник. Нічого робить попові, треба одчинять ворота. Уїхав работник у двір, поскидав мішки в коморку, та тоді взяв свій батіг, та як опоре того чорта! Чорт, сердешний, трохи не..... і дременує до дому, тільки пил схвативсь. Живуть вони місяць, живуть півтора, коли це піп з попадею задумали втекти од работника. Взяв піп два мішки, накла в один сухарів, а в другій ризи, книжки, та ще де що і наладодив в дорогу. Протів того дня, шо їм сами тікати, піп розговорився з попадею про тікання, а работник тоді сами лежав на лаві, тай чув їх балачку. Почув він, шо вони вже сплять, та узяв, уктив свою постіль рядном, так мов він там сам спить, а сам пішов, та висинав сухарі із мішка, уліз у мішок і завязався. Устає піп, подивився, шо работник не порушиться, тай буде попадю: «уставай, та будим скоріши тікати!» Попада встала. Вийшли потихеньку на двір, піп ухватив той мішок, шо був з сухарями, а попада той, шо з книгами тощо, тай подались і не оглядаються. Біжать, тай біжать, і уже далеко забігли. Коли це слухають, мов щось гукає. Вони тоді ще швидче подались. Уже попада так уморилась, шо аж ногами плута, а ще таки тіка. Біжать тай біжать; коли це річка, хоть не дуже глибока, так широка. Стали вони переходить через ту річку, а работник сидить у мішку, тай каже: «гляди, попе, мене не замочи!» А піп з переляку не розібрав, де воно балака, та як побіжить, шо скажений, та не зчуєсь, коли й на березі опинивсь. А работник і кричить ёму: «та не дуже біжи, а то й мене впустиш!» Піп тоді очуманів, тай стоїть,

а попада тіло дивиться на ёго. Думає, думає піп таї каже: «Хіба і ти тут?» А роботник прорізан мішкою ножиком, вискочив, таї каже: «а ви думали таї од мене і втекти! ні, мене не проведете». Наступа ніч. «Деж тепер будим спать?» каже піп.—А отут, на березі, каже роботник.—«Про мене, хоть і тут каже піп: тільки ти лягаї од берега, попада в середині, а я аж скраю, од гори». Послались ото лягать спать. Піп узяв, одійшов з попадаю за горбин, таї каже їй: «яя засне роботник, то я збудю тебе, та вкинем ёго в річку, в глибоке місто, то він утече». А роботник усе й вислухав. Полягали спать. Попада умотався у ризи, а піп укритися рясою, таї послули. А роботник лежить таї слуха, чи вони уже хрпуть. Дослухався, що вже стали хронти, аж харнотять, він гарненько встав, зтиг з попададі ризи, откотив їй на свое місто, і укритв мішкою, а сам умотався у ризи, ліг таї буде попа: «поже, попе, утавай! уже роботник снить». Піп схватився, та як ухватить з роботником ту попадаю, та в річку—шувльбох! так і забулькотіла. Роботник тоді й каже: «отак, пропала попада!»—Хіба це ти тут? каже піп, а сам стоїть ні живий, ні мертвий, злягався. «А тиж думає де?» Остався тоді піп без попададі з роботником удвох жить, та й досі деє живуть, та хліб жують, і ніяк один од другого не одчеплятьса: що мін утече, то той парьяга і пійма.

Александровскій уездъ, Екатер. губ., вридыпровекое с. Вознесенка. Доставлена въ рукописи Троиномъ Дешкомъ.

(Изъ рукоп. сборн. Я. П. Новицкаго).

31. Заколдованныя дѣти.

Были богачі, деє як розчали гладити ся, так збідніли, же вже не мали що їсти, а мали они двое дітей, сына і доньку. Єдного разу в ноці повідає матірь до свого кгазди:—кгаздо! забіймо котру дітину, бо немаємо що їсти.—Та добре, забіймо вперед хлопця. А того дівця то чуло, пробудило хлопця і каже му, же го забити хотят, та повідат:—Втінаймо. І так взяли утікати, утікают, утікают, прибігли д єдній керничці, що в ній баранці воду пили, а тому хлопцеві так ся пити хоче, а сестра му не

дає з той корнички цвѣти, але він такої не слухав і напив ся. Лише ся напив, зарає зробив ся злотим баранком. Відтак ідуть, ідуть того дівча з тим баранком, і так полігали в єдним місци на содомі спати, а там надходить ід ним єдин пан, і питає ся того дівчати, звідки оно того баранця має? А она єму все розповіла, як било, і тот пан забрав їх до себе, а то дівча взяв собі за жону. А то бив кріль, а мав дуже лиху мачеху. Єдного разу поїхав тот кріль в далеку дорогу, а то дівча вродило дитину, а тота відобрала і ту дитину, а єю перемішила в злоту качку, і та качка все плавала по воді, а як то дѣтя заплакало, то той баранець все єго видіє ід ній і мовив:

Вплини, вплини, злоте каче.

Твоє дѣтя ревчо плаче.

І тота все виходила з води і дитину покормила. Як кріль приїхав, і того учув, дуже засумовався і хотів тоту злоту качку коньче іміти, скавав за нею у воду, але що ю захопит, до она занурят ся у воду і не міє ю ніяк зїміти. Відтак єдного разу ходит собі по над воду і сумує, стрітила го єдна баба, та ся питає: — Чого ти так сумуєш? А він не хотів з разу повісти, але як го взяла просити, жеби єї повів, і повів ї, і так тота баба через єкісь чари вибавила і то дівча і того хлопця. Тот кріль так ся дуже втішив, і а той утіхи спросив до себе дуже много гостей на обід, і як вже до обіду проасідали, посадив і ту свою жону і єї брата за стів, а та мачеха єї не спізнала. При обіді питає ся кріль тих гостей, як би они таку і таку всудили, і розповів, що єго мачеха зробила, а та ся бихопила:—Я би ю веліла привязати до чтирих коней і в поле пустити, жеби ю роздерли. А кріль указав єї свою жону і велів ї так зробити, як єї сама бсудила.

(Игн. зъ Никловичъ, 82—83)

Ср. Рудченка, II, № 14 и 18. Булиша, Зап. о Ю. Р. II, 23—26, о Мачихъ.

32. Ивасиѣъ и Вѣдьма.

Жили собі дід та баба, та був у їх син Йвасик. Напавси син на батьна: «зробіть, таїя зробіть міні, тату, човен; я поїду риби ловить». Зробив батько човин. Поїхав Йвасик і лове. Через тиждинь пішла мати за рибою і понисла Йвасику їсти, сорочку

і штанці, сіла на березі та й гука: «Ой, синочку, Йвасику, пливи, пливи до бережка: принесла тобі їсти й пити, і хороше походити». Почув Йвасик материн голос, зрадів і приплив до берега. Мати посиділа з ним, побалакала, отдала одержу, погодувала, забрала рибу і пішла до дому. Зачула Відьма як мати кличе сина, підійшла до берега та й собі: «Ой, синочку, Йвасику, пливи, пливи, до бережка: принесла тобі їсти й пити і хороше походити». Припів Йвасик, а Відьма вкинула його у мішок, зав'язала мішок, покляла його на траві, а сама лягла відпочити, та й заснула. Виліз Йвасик із мішка, наляв каміння та й утік. Виспалась Відьма, взяла мішок і понесла до дому. Принесла, та й гука в двері: «Оленко, дочко, отчини!» Оленка отчинила. Відьма вийшла в хату і стала витрушувати мішок.— Дивиться, коли каміння. Відьма розсердилась, пішла до коваля, та й каже: «Ковалю, скуй міні такий голос, як у Йвасинової матері, а як не скуєш такого голоска, то знім і тебе і жінку твою, і кобилу». Скував коваль голосок. Відьма пішла до річки, сіла на березі і кличе: «Йвасику, мій синочку, пливи, пливи, до берега: принесла тобі їсти й пити і хороше походити». Приплив Йвасик. Відьма вхопила його в мішок, понесла до дому і гука: «Оленко, дочко, отчини!» Отчинила Оленка. Відьма унесла Йвасика в хату і посадила на піч, та й приказує Оленці: «Гляди, дочко, я піду гостей клинати, а ти натопи піч, та й скажи Йвасику: сідай братіку на лопату, я повизу за хату, а як сяде, то прямо його в піч, і замажеш, щоб іжарився». Сидить Йвасик на пічі та й чує. Нажарила Олена піч, та й кличе Йвасика з печі: «Йвасику! іди сідай на лопату, я повизу за хату». Йвасик зліз з печі і положив тіко одну ногу на лопату. «Не так, братіку, каже Оленка: сідай увесь».— Сядь сама, каже Йвасик, то я побачу, як ти сідась, тай сам сяду. Тіко шо сіла Оленка, а він її мерщі у піч, заслонив заслінку, замазав тай хода з хати; добіг до дуба, зліз на його, тай сидить. Прийшла Відьма до дому з гостями і гука: «дочко, Оленко, отчини». Не чуть Оленки, Відьма отчинила сама двері, вийшла в хату, вишля з печі жарене м'ясо, та з гостями і поїла. Повиходили тоді Відьми з хати,

тай давай качаться по зеленой траві, та приказувать: «повалюся, повалюся, Йвасикового мнясця наівшися!» А Йвасик сидить на дубі та й собі кричить: «Покотюся повалюся, Оленчиного мнясця наівшися». Дивляться відьми, коли Йвасик сидить на дубі. Як закричить, як заголосе, як заскригоче зубами Оленчина мати: «ах ти сучій син, перевів мою дочку: тепер же і я тебе ззім». Стала Відьма дуб гризти; гризла, гризла, зуби поламала; побігла до ковала та й каже: «ковалю, ковалю, скуй міні зуби: як не скуєшь, то й тебе ззім, і твою жінку, і твою кобилу». Заходивсь коваль кувать зуби. Мимо Йвасина летіли гуси, а він і кричить: «гуси мої, гусинята! візьміть мене на крилята, та понесіть до батинька, а в батинька їсти й пити і хороше походити».—Хай тебе задні візьмуть, отаказали гуси. Литять задні. А Йвасик і до їх гука: «гуси мої, гусинята! візьміть мене на крилята, та понесіть до батинька, а в батинька їсти й пити і хороше походити».—Хай тебе задні візьмуть, зас..ні. Литять зас..ні. Гука Йвасик і до їх: «гуси мої, гусинята! візьміть мене на крилята, та понесіть до батинька, а в батинька їсти й пити і по воліна в просі ходять». Гуси гусинята взяли Йвасика на крила, понесли до батька і посадили на хаті. Йвасик поліз на горіще, та й слуха, що в хаті робиться. В те время як раз обідали. Чує Йвасик, коли мати радше черіжки і каже: «це тобі, старий, а це міні». Йвасик обізвався із горіща: «а міні, мамо!» Зачули дід з бабою голос Йвасика, скочили з за стола як печені і побігли на горіще. Дивляться, коли Йвасик сидить, і сорочка на йому чорна, і штани чорні, та в дірках, і схудав а голоду. Взяли вони тоді Йвасика в хату, зодягли його, обмили і погодували. Гуси дали проса, попоїли. Полетіли тоді гуси в край далекій, у чужій землі. Став жить Йвасик дома і с тієї пори шабашь рибальчить. (Розказавъ Григорій Лисий. Ольгинское, Екатѣр. губ. Мариупольскаго уѣзда. Запис. Я. Новицкій).

Срав. Записки о Южной Руси Кулиша, II, стр. 17.

33. Мальчикъ—мизинець.

Був собі дід та баба, та не було у їх дітей. Пішла баба до ворожни, а вона й каже: «уріж, бабо, собі пальця, мизинця,

то знайдеться дитиня». Баба зривала мизинця, а дитинця й знайшлося. Поїхав раз батько з робітником на степ жать, а мати з дитиною зосталась дома. Наварила мати обідать, хотіла піти на степ, а хлопця й каже: «дайте, дамо, я монету обідать батькові». — Та ти не піднеси, важе мати. — «Піднесу». Поставила мати їму на голову горшки, а він і моніс. Доніс до шляху, в там калішца була, він і дука «тату! ідіть паренесит», а то і сам утешлює, і горшки з стравою монюлю». Подививсь дід крощом, нікого невидно; слуха, коли упють кричить. Дід пішов до шляху, коли горшки стоять, а біля їх і син його збільцки в мизинць. Забрал дід горшки, взяв і мизинця і пішов до воза. Обідать батько з робітником, а син і каже: «піду, тату, погляньте волів». — Куди ти підеи каже батько, волі стоять. — «Ні, не стоять», каже син, та й пішов. Прийшов до волів, уліз воліві в вухо, та й кричить: «гей, собі!» А волі і стали орать. В ту пору пан їхав шляхом. Слуха, шоє поганя, а пугатири нема. Дививсь, дививсь пан, та й каже поштареві: «зідди, подивись, шо воно поганя». Пішов поштар до волів, дививсь, дививсь, нема нічого; пішов і сказав панові, шо нікого не бачив. Встав сам пан, пішов до волів, та й приглядається, та прислухайться. Коди клопець висунувся із вуха, та й каже: «ного дивися? хочиши, щоб я тобі очі заплювад». Здивувався пан та й пішов до діда. «Доров, діду!» Дорове — «Продай, діду, хлопця», каже пан. Як можна предати: ми сами гаразд, шо розжились. — «Та продай», каже пан, «я тобі дорого дам за ёго». Хлопця стоїть в траві, так що ёго нікто й не вглядів, як воно й прийшло та й каже: «та продайте, тату, мене панові!» Дід взяв і продав. Взяв пан в кишеню хлопця й поїхав. Приїхав до дому, та мерці у хату до барині, та й каже: «вот я купіл шлущку». Коли у кешеню, а ёго й нема: він вискочив та й заховався у базу (скотскої сарай), а заміс себе зоставив в кешені таке, шо й казати гидко. Убрав собі пан руки; зариготалась з ёго бариння, і вигнала на двір руки банить.

У нощі вори зхотіли у папа вола вкрасти. Стали красти, а хлопець і каже: «ви без мене не вкрадите». Вори й кажуть:

ну, будь нам за товариша. Вийшли вори у базу, а хлєпець і кричить: «якого вам вола вивести?» Вони й кажуть: «цять, не кричи, а то пан почує. Він їм і вивів вола за ворота. Вори й кажуть: деб нам вола взяти, щоб вола зарізати?—«Аї волю де, каже хлєпець, у пана на столі».—Ну піди, візьми, кажуть вори. Він пішов, та зміз на стіл та й кричить: «чи великого, чи малого?»—Цять, не кричи, кажуть вори, а то пан почує. А він упрять гуна: «складанного вам подать, чи молодий».—Болядїй, кажуть вори. Він виніс, та й зарізали вола. Хлєпець і каже: «дайте міні кишки і кендох». Дали воми ему кишки і кендох. Він пішов на досвітки, а хлопці спали пекотом: він узяв та їй польовував їм чуби кишками до нуди, а сам уліз у кендох. Стали хлопці вставать, та смієно один другого за чуб, та й кричать: «ну, не скубись!» Повставали дівки, дивляться кендох; воми взяли єго, та й понесли до річки банить; стали вивиртять, а хлєпець й каже: «ви мнї очі виколите». Дівки згнїабулись, та й кажуть: «що воно таме обзивається?» Стали на другий бік вивиртять кендох, а він упрять ї каже: «коли одного не виколите, так друге витолите?» Дівки одривали от кендоху кишку, та й закинули. Біг вома та й взыз кишку. Хлєпець выліз їв... (вома, та й починивши ему на хвїст, та на криконе: «стю! сїть, сїть?» Вома як опляється, як дремне... Біг, біг та й конує. Той хлєпець обдрав шкуру, та й поніс до пана: «на тобі; пане, що шкуру за вола». Сказав це, та й пішов до діда. Пан подививсь під шкуру, нема хлєпця, подививсь кругом нема. «Що за мороза, дума собі: тут же тіко що кричало, а нема». Промали панові гроші, що дав дідові за хлєпця, а бариня ему очі ввеміля, що єго хтось піддурив.

(Записана оть ученина Давида Баренина, Село Олжжєское, Маріин уезда, Екатер. губ. Запис. Я. Новицкій).

34. БѢЛЫЙ РОЖАНИНЪ.

Мала баба Рожанку одну корову, і жала маленьку дітину, она умерла, і тоту лишила дітину із тов коровов. І той дітині, як вже прийшли і встити, і дали і білий Рожанин на їмя. І так

тот хлопець раз у раз тоту Рожяну нас. Єдного разу заяв ю у вушцу велику у полонину, і ліг спати, і заснув, і Рожина пішла, его лишила. Прійшла дябельска дівна, і взяла его і украла, і тота Рожяна, як ся пак пропамятала, же нема дітви, як взяла летіти за слідом, як взяла ричяти, і глядала, доки не найшла. А тота дівна занесла го до дворів дябельських. А тот як тоту Рожяну пісав, то таку силу дістав; що і в дябла не било такой сили. Бив там пять літ, годовали го чім я світі, а від ніч не хотів, хіба все пописав той Рожяни. Там го дябли як взяли вчати, то го навчили якій в світі язык а, і відтам вибив пять літ цілх, і відтам утік. Рожина взяла го гет, як го взяла вести, як го взяла вести полонинами, лісами, лісами, лісами, завела го межє такі гори, що ніч невидно, хіба небо. Вікно найшов, вже бив хлоп тенгій, там пять років на пуши із нев два роки бив, і взяв, і як сі взяв шнури спускати, спускати, спускати, і звязовати, і спустив ся аж до бісовских палаців. Відтам там як ввійшов, там било їх тільки, же їм нікто ляку не знав, а дужчого не било жядного від білого Рожянина. І там як вже розчив війну точити з ними, і го убил тамки. І тотв Рожяна увиділа, же его нема день, два дни, і за слідом занюхала, і скочила в того вікно аж до бісовских палаців. Він мертвий вже лежав, як му хукнула в рот, а він зараз ожив. Він взяв, як пописав, еще старшої сили дістав. Взяв собі бувало, таке там бувало било, що дябли, котрий найдуцій, двигат, як взяв бити там, як взяв бити там, до тої міри бив, що хіба двох лишив, хіба тоту панну, та два біси. Там всяки добра били, всяке, що на світі а, начини срібне, діамантове, всяке на світі там било. Повідат до тих бісов:—Но тепер ем всіх побив, тепер ще вас забю, а ні, то ми винесіт з Рожянов на верх землі, і тій повідат бісовській дівці, як би ти хотіла мене за кгазду, жебись мя глядала в пяти роки. І они взяли і з того вікна го винесли самого із Рожянов. Ніч не брав, а тотих не бив, і тоту дівку не бив, і взяв відтам іде, іде, з полонини, а Рожяну лишив у полонині. Так сів собі на роздорожю у пустині у полонині. Дябли їдут, єдин дябол їде на війну, і тільки з ним війска іде его, що аж земля дрожала, що

аж тота полонина ходила. Питат ся его проклятий един:—Що ти за един?—Я білий Рожанин.—Ти бив у бісовській землі?—Я. Тот ся білий Рожанин питат:—А де ти ідеши? А тот повідат:—У мене буде війна стояти така, що і ти би ся не здержав.—О! повідат не здержав, чей би ти і мене взяв?—Та ходи, як не згинеш, щастья твое. Він ся взяв, іде, дивит ся, як приходить з тим проклятим, виходит із за верха царь проклятий, а з ним тільки війська, що аж землі дряжот. Він ся питат того проклятого:—Чому ж ти собі не маєш зброї неякої, із чим ти ся будеш воювати? А він повідат до нього:—А диви! тота гора, то моя, там нема нічь, хіба сами піки. Взяти дябли отворили гору, як ся взяти піки спитати, як взяли дябли брати, що не можь било ся надивити, а він сі не брав піки, хіба сі взяв бувалу таку, що і пять дітків не могли підняти. Він як взяв тоту бувалу, як взяв бити, як взяв бити, не могли раду дати. Аж един проклятий як замалхнув, і забив го на смерть. Тота Рожана як вже учула, же его нема, бо она віщунка была, як взяла летіти, як взяла летіти, як взяла летіти, як взяла летіти, прибігла там, а він мертвий лежить, хухнула му в рот і ожив, понісав цицки, і еще душай бив, як передже. А тоти ся такої бют ще. Він як ся схопив, як хопив бувалу, як взяв бити, як взяв терети, гет побив, гет перебив того, що му на поміч ішов, і так взяв і прійшов до тому проклятому, що му на поміч ішов:—Ну! що мі тепер даш за дарунок за те, що я тебе увільнив від смерти. Він повідат:—Я маю три гори, една срібна, друга золота, а трета дементова, вотру хочь гору, тоту ті дам. Бісовска дівка до нёму надбігат, і повідат му так:—Бись нічь не брав, не бери ні гору злоту, ні срібну, ні дементову, лише він має гору зеліану, жеби ти тоту дав, бо в тій горі є его стадо всё, і має в ній воду іздільную, і живущу, і сильну. Тот повідат Рожанин білий до нёго: Я не хочу ані гору золоту, ні срібну, ні дементову, хіба мі дай гору зеліану, бо я ті на помочи бив, і я сам згіб; але ми так Бог дав, же ще жию. Він до нёго повідат:—Хто тебе на тото нарадив? А він повідат:—Ніхто мі не нарадив, але я знаю, що ти де маєш.—Як ти знаєш, що ся де в світі діє?—

Таки я знаю. Він взяв дав му гору залізну.—Га! колись ні так на помічі бив, я бив би однако ради не дав; я маю три гори ще, але за тов ми найгірше жаль. Повідає тота проклята дівка (що ся відчепе, то до него надбігне):—Ти не їди, ключи най ти дасть. Так він як прійшов, дав му ключи, ніч ся не соромив, дав. Прійшов ід той гори, відомок, дивит ся: Господе! там такі стадниці, золоті підкови по під ніх і єдин кінь з єдної вдебні заїрвав до него:—Білий Рожнянин! ти мій, а я твій, хоть бись ізгибав, а я тобі буду на помічі. Повідає бісовска дівка тота до него:—Кобиць ще єдного бісовского царя звоював, то бись бив над всіми найстаршій, шобиць розказав, мусіло би ся зробити. Питат ся той дівки: Як ся тот дьявол називат найстаршій? А ова повідає:—Легун, пиши до него теперя, жеби єн їдид на війну, він ся буде, повідає, із того сміяти. Тот написав:—Царь Легун жеви ся ладив на війну до примудрого білого Рожнянина. Тота дівка повідає:—Наць, на тобі такий шапинець, як зложиш на голову, то нікто тебе не увидят, ні з руского стану, ні з дьявольского, де ти будеш стояти. Легун тото взяв, прочитав і засміяв ся із того, відтак взяв наказав своїм проклятим, жеби остру зброю ладили, бо зараз на війну до примудрого білого Рожнянина мусимо ставати. Тота дівка повідає до білого Рожнянина:—Тепер як свиснеш, то тільки ся злетит, нільо схочеш, бо на тобі нуруна, бо ти сам ради не даш, ти ще згинеш, я маю військо сама, а ти на помічі буду. А Легун такий дужий бив, що хіба Лудепріж дущій від него, вийшов Легун на скляну гору з своїм війском, довкола гори ходит, цілу гору застали, тільки військо як звід тогу гору застало. Тот вийшов собі на мідяну гору, тота вийшла бісовска дівка на срібну гору із своїм війском. Три біло гори, тот Легун з дьяблами і Рожнянин з дьяблами, а она ізо всякими звірями, що лише є на землі, гадя, вовци, леви, всё як свиснула, всё злетіло, бо она тим завідобала. Як взяли тоти два, як взяли бити ся, тот з скляной гори, тот з мідяной гори підступує. Тот проклятий ід нему вже так підступив, же не має де дихати; як зайшла дівка із другої сторони ід скляной гори, як взяли го щипати, то го так звали, же не

мав вже де дихати і там го забити. І таа взяв як звоював того
 Ледуна, взяв собі гору жовіну, і скляну, і мідяну, і брісну, і
 царем бив.

(Лег. зь Никитовичь, 56—60).

35. БИЧОКЪ ТРЕТЬЯЧОКЪ.

Був собі дід та баба, та були в їх дочки такі, що не вили
 ні шить, ні прости. С хазяйства у діда та в баби тіко і був
 бичок-третячок. От баба й каже дідові дочці: «Гони пасти, та
 на тобі руно вовни, щоб ти спряла, щоб ти оснувала, і виткала,
 і звалила, і свиту пошила». Гоне дівка бичка, тай плаче, а бичок
 і каже: «чого, сестричко, плачеш?»—Як міні, бичку, не плакати:
 дала мати руно вовни, щоб я спряла, щоб оснувала, щоб і вит-
 кала, і звалила, і свиту пошила. Бичок дівці і каже: «заглянь
 міні в праве вухо, а в ліве виглянь». Заглянула дівка в праве
 вухо, в ліве виглянула, і є в неї свита. У вечері жене вона того
 бичка співаючи, а мати вийшла протів неї, тай пита: «а що,
 зробила роботу?»—Зробила, каже дівка. Взяла мати свиту, та на
 свою дочку й наділа. На другий день уп'ять дідова дочка гоне
 пасти бичка, а мати й каже: «на тобі повісмо прядіва, та щоб
 ти спряла, і оснувала, і виткала, і вибілила, і сорочку пошила,
 і уставки повишивала». Гоне дівка бичка тай плаче, а бичок і
 каже: «чого, сестричко, плачеш?»—Як міні, бичку, не плакати:
 дала мати повісмо прядіва, щоб я спряла, оснувала, виткала,
 вибілила, сорочку пошила, і уставки повишивала. Бичок дівці й
 каже: «заглянь міні в праве вухо, а в ліве виглянь». Заглянула
 дівка в праве вухо, а в ліве виглянула, і є в неї сорочка. Уве-
 чері жене дівка бичка співаючи, а мати вийшла протів неї тай
 пита: «а що, пошила сорочку?»—Пошила, каже дівка. Взяла мати
 сорочку, та на свою дочку й наділа. Забачила баба мияса, тай
 каже дідові: «заріж, стара собиво, бичка». — Чи ризать той рі-
 зать, каже дід. От устав дід у досвіта, і гостре ніж, а дівка
 пішла у хлів, тай плаче. Бичок її і пита: «чого, сестричко, пла-
 чеш?»—Як, міні, бичку, не плакати, що на тебе ніж гострять.
 — «Нехай гострять,» каже бичок, а би ти тільки тільки прала; там
 два зерна буде: одно золотеньке, а друге брібененьке, ти їх забє-

реш і посіаши». Зарізали бична, а дідова дочка й пішла кишок прать. Пере, коли найшла одно зерно срібненьке, а друге золотеньке, тай посіяла на воротих. За ніч виросла яблуня. Вранці вийшла баба на двір, тай каже: «чого це двір сие: чи не прийдуть моєї дочки сватать». Ідуть старости, та тіко зійшли на поріг, а дідова дочка й заховалась у димарь. Старости й кажуть бабиній дочці: «як достанеш із яблоні яблуко, то посватати». Дралась, дралась дівка на яблуню й не достала. Старости й кажуть: «у вас ще десь дівка є?»—Є, каже баба, та така, що ви й куска хліба гидуватимете після неї зійти.—«Не гидуватимимо, виклич її, ми подивимся на неї». Баба викликала її з димаря. От старости й просять, щоб вона яблуко достала. Пішла дідова дочка й достала яблуко. Посватали її старости за гарного парубка, забрали її з собою, а за нею і яблуня пішла. Стала дідова дочка щасливою й багатою, а бабина дочка дівкою і зостарілась, бо була зла і лінива.

(Маріуп. у., Екатер. губ., с. Ольгинское. Записана со словъ ученика Ивана Домбровскаго Я. Новицкимъ).

36. Лисица кума.

Назвала лисиця медок, та що дня й ходе. От іде вона, її й питають:

— А куда се ти, кумо?

— Та піду, піду.

— Та куда ж ти підеш?

— Та в куми просять.

Пішла собі. Приходе, її й питають:

— А як там звуть?

— Та Початочок.—На другий день упять іде.

— А куда се ти, кумо, йдеш?

— Та піду, піду.

— Та куда ж ти підеш?

— Та кумою просять.

Пішла собі. Приходе, її знов питають:

— А як там звуть?

— Серединкою.

— На другий день знов іде лисичка, її знов питають:

— А куда се ти?

— Та піду, піду.

— Та куда ж ти підеш?

— Та кумою просять.

Пішла вцять. От приходе, її знов питають:

— А як там звуть?

— Паранинь таї вилижи.

Коли огляділись до липівки, що на горіщі з медом була, аж вона перекинута й вилізана. (Въ Полтава. Запис. Г. Забядько).

37. Пітухъ пустынникъ и лисица преподобница.

Був пітух, мій милий друг; пішов в ліс на покаяннє, а ёго лисица-преподобница та й нагляділа. «Шо ти, пітух, мій милий друг, страдаєся, на дуби збераєся?»—Як мені, лисица преподобница, не страдатися, на дуба не збиратися, шо ти мою хочеш душу погубить?—«Як мені пітух, мій милий друг, твоєї душі не губить, шо пішла я до хазяїна украсти: чи гуся, чи ути, чи порося, ти крилами залопотав, товстим голосом закричав?»

Бігла я дорогою, а чоловік їхав та росипав мірку ороху; я позберала та посіяла. Росте орох, стрючья в дручья? Як унадилась попова вичина та виносила до одного стрючина, як зачала я вичину бить та набила дві діжки: дна не видать, а верха не достать. Як унадились попові кішки та виносили до однієї ніжки. Як почала я кішок бить, та вибила до ноги та пошила Марьї Комишовні шубу. Марья Комишовна та була богомільница та пішла на богомолля. Як пізнав піп с своїх кішок шубу та як зачав Марью Комишовну тягать, та стягав не на....
мать. (Харьковъ. Разск. хлопецъ. Запис. Манджура).

38. Чудесная птица.

Бив єдин бідний чоловік, мав він двох синів, хотів він їх післати до чоли, та дав їм хліба, шматя, і виправив їх. Ідут

они, ідут, зайшли у ліс, і з'їмали там птицю, та вернули ся із нев домів. Тота птичка знесла ним яйце якесь таке, що ся так світит. Они ся питают, яке то яйце, але нікто не знав повісти, яке оно є, аж в місті один пан повідає, же то денментове яйце, та питат ся того чоловіка, чи би му не продав?—А чому?—А много хочеш?—Та дайте вгрейцар.—Ся'я тоб'їдеи борок реньских. Та де, кто би тільки за глупе яйце брав. Але бери, и ти за друге, як принесеш, ще більше дам. Біг прийіс, та дістав сто реньских. Як третє приніс, дав му повний мік грошей. Тот чоловік купив сі бричку, коні, всё, чого му до вгавдіства треба было. Повідає тот пан до нєго:

— Я приїду до тебе з моїми панами, та віддам їх за твоїх синів, а ти м'їні заріжь тоту птичку і яйце.

Тот пристав на того, як лишь приїхав домів, зараз хотів тоту птичку зарізати, але діти не давали. Відтак він якось тоту птичку дістав, і зарізає так, же діти не знали і спік. Діти як тото увиділи, зараз один хопив сєрце, а другій печінку, і з'їли. Тому, що з'їв сєрце, так пан Біг дав, же як ся положив спати, то під ним били дукати, а другому, же всё знав на світі.

Так той пан приїздит, бере ся тоту птичку їсти, дивит, а печінки і сєрця нема. Розсердив ся за тое живо, і не дав своїх паннів за его синів.

Вибирают ся тоти хлопці в дорогу, ідут, ідут, зайшли у ліс, вже темна ніч, дивлят ся, а там таке світло ге купавка, ідут за тим світлом, ідут, приїшли до одной пустедьниці, тота повідає:

— Що ви за едні, чо ту хочете, я ту вже сто літ, а щем ту не виділа чоловіка.

Они ся взяли просити на ніч, та розповіли ї, же ідут ся вчити. Она їх приймила на ніч, пійшла, виналя зо стріхи килька сніпок, постелила ним, і полігали спати. Рано поставали, і вийшли на двір умивати ся. Она ся дивит, а під тим, що сєрце з'їв, самі дукати. Она то пильно промітала і вже їх не хоче пустити від себе, повідає:

— Зістальте оя у мене, я вам приїму учителя, та дам вас вчити.

Они дристали на того, так ся вдут, за пів року всё ся ввипили. вже ся збавают іти, а она їм повіда, же під тим таки все дукати сунт, і дала тому, що серце збів, таку сорочку, же му нікто не міг нічь зробити, а тому другому дала такий сурдут, же що лишь забав, всё зараз биню, і дала ним свічку, жеби сі нев в корозі, як булут разом, світили, а учитель дав ним книжки. Ідут они, ідут, прийшли в едно місце, питают ся, чи не можь би ту де переночувати. А їм повіда, же тутки є один пан, же хіба в него можь конувати. Пішли они до того пана, просят ся на нічь, они їх прийняли, і дали ним окреміщну садебку. Тоті яхось не могди спати, та зажегли сі свічку, повитягали собі книжки і читают. А били у того пана панни, зазирают, так ся едній сподобали, же своє ліжко там занесла і там спала і рано увиділа, же під тим таки дукати. Зараз хотіла за него ся віддати, а отец і не хотів дозволити, але як вядла просити, яд взяла просити, і позволив ї отец. Та они собі жіют, так ся люблят, а пак его ся питат:

— Шо ти така жів, чи випил, же під добов таки гроши.

А він і повів. Раз ся посварили, і она ему дала щось випити, же він того серце виблював, а она того збіла, і відтак вже під нев били гроши, і она го вже не хотіла, хотіла го вигнати, а отец і повідат:

— Сама хотілась, одже тепер маєш, мусиш з ним жити.

Відтак велит тот пан ему іти в едно село, де не било хіба сто челів, а на всё село бив єдин лише від, і велит му тим волом за пів року місто збудувати, а як не збудуєш, повідат, то тя забю. Тот пішов, та собі гадає, кто мі що зробит, коли я таку сорочку маю. Приходить, питат ся, де тот чоловік мешкає, що того вола має. Тот чоловік повідат, же у него тот від є. Тот му розповів, же має тим волом місто збудувати. Так му той дав. Він взяв возит тим волом каменя, а так го бьє жєлізним бичом, а тот від питат го ся:—Нашо ти мя так бьєш?—Мені пан велів тобов за пів року місто збудувати.

— Та де ти годен мнов місто збудувати, іди там, іди, кодо щєдранной гори будут ся дяволи і панни купати, возь їм чор-

ний плащ, і жebись го нікому не дав; як ся в тот плащ загорнеш, підведи руки, і де схочеш, всягде можеш лeтiти, але ти лети за шклянну гору, там собі все тільки грошей набери, жebись міг тии людeм поплатити, а они ті місто збудуют.

Він так зробив і збудовав. Пише до того пана раз, тот не приїздит, пише другій раз, не приїздит, аж за третим разом приїхав. Тот повідат:

— Видиш! ти мене хотів згубити, а тепер я тебе згубю, як ми за тільки і за тільки днів жiньки не привезеш.

— Добре, я ті привезу.

Привіз, тот ю взяв бити, же го повинула і велит eї повісти, шо она му зробила, же під ним вже нема грошей. Она eя признала, а тот і дав ся того напити, і она того серце виблювала, а він збiв, і зновель під ним били гроши. Відтак она му тот плащ взяла, але як і взяв бити, і віддала му насад.

(Игн. зъ Никловичъ, 31—35).

39. Заяць и лягушка.

Едного разу взяв заяць об тим думати, шо ся его нікто не боiт, шо нікто від нeго не втiче, так зажурился живо, тай каже:—От піду, та втоплюся. І так iде, iде, нічь ся не обзирає, лише право д водi бiжит, а далі як вже бив недалеко, каже до себе:—Сй! піду я ще по над воду, чей ся таке найде, шо ми ся буде бояти. Лишь трохи побiг, а там жяба на березі сидiла, та хлоп у воду, а заяць зрадовав ся, і вже ся не топив, бо ще таке било, шо ся его бояло. (Игн. зъ Никловичъ, 96).

40. Горошокъ до неба.

Жив собі дiд та баба. Посiяв дiд під полом горошку; горошок росте, як з води iде, та вирiс такий, шо і під полом не помiстився. Баба й каже: «приймай, дiду, піл». Дiд прийняв піл. Горошок росте та під стелю. «Приймай, дiду, стелю,» каже баба. Дiд прийняв стелю. Горошок росте, та під кришу. «Приймай, дiду, кришу,» каже баба. Дiд прийняв кришу. Горошок росте

під небо. Баба й каже: «роби, діду, драбину, та лізь горошку рвать». Дід поліз, а за дідом баба, за бабою внука, за внуком сука, за сукою котик. Тіно ще стали долазити до неба, а дід як полетить вниз, та як пхне бабу, баба пхнула внуку, внука пхнула суку, сука пхнула кота, а кіт всіх їх як поніс, та вругом коліе, та всім по дулі під ніс.

(Розказав Григорій Лисий. С. Ольгинское Маріуп. уезда, Екатер. губ. Запис. Я. Новицкий).

41. Овсяная гора.

Бив один богач, не мав він дітей; як взяв Бога просити, і дав му Бог хлопця. Відтак поїхав він раз до ліса, та пішов рішця збирати, а дітина собі десь як взяла листи, так відлізла, же вже і не мож було найти.

Якось цотом влючив ся в лісі побережник, та найшов тоту дітину. Взяв він собі тото домів, та дав жінці; таи взяли, сховали тоту дітину за піч, жеби нікто не уарів, та не відобрав ім. Так як взяли его годувати, так годуют, же такий хлоп виріс, же му дваццять літ. Бере его той побережник із собов в ліс, приїхали в ліс, велит він ему рішця назбирати, а той де яного буна захопит, та тігат за собов, та владе на теліну, а тот старій мовит: «Я такого не хочу, я ти рішця велю назбирати».

Тот велит старому вилісти на бука, що му вже десять літ, повідат:

— Пригинай го до землі.

Тот виліз, гне, гне, та немож, хіба трошки.

— Одже видиш, било мене вчити, як мі десять літ било.

Так велит ему листи на бука, що му вже дваццять літ, та пригинати, але тото вже годі пригнути. Так му тот мовит:

— Одже видиш, вже тепер даром вчити, вже за пізно.

Вернули домів, вибират ся він в дорогу; напекли му хліба, дали му грошей, ще велит собі палицю желізну ладити. Пішов старій до ковалів, уковали му палицю; тот бере до рук, та вер; пішов тот другій раз до ковалів, уковали ще більшу; тот бере до рук, вже добра.

Іде він, іде, іде, крийшов над Дунай; дивит ся, там ся три
панци куняє; він ся сунь корчми, сунь корчми, закрив ся, та
ударя середушою сунні та крила. Ян ся викупяли, вояли ся убо-
рати, той середушою убраня нема; та як стала его просити, як
стала просити, дав він ї сунні, але крила ті дам хіба тогдц, як
до мене прийдеш, і вернув ся домів. Приходить, та за ним при-
летіла; він взяв із не в слюб; та она стала просити, жеби ї дав
крила.

— Не дам ті, ти би полетіла.

— Але не бій ся, я хіба по хаті прилечу.

Тот взяв і дав ї. Она як взяла цю хаті літати, як вряла
літати, так ся тішит; відтак як вдарит в середуше відно і поде-
тіла, та хіба му спазала:

— Як хочеш, жебим ті жонов бідла, то глядаї ми на вівся-
ної горі.

— Олю мааш, тепер роби що хочь.

Вибрав він ся зновель в дорогу, іде, іде, іде, іде, зайшов в
тём лісі, в такі невидні, дожджи ідут, та умок, дивит ся,
яксь світло, іде, іде, найшов дворок в лісі і там в тім дворку
світят ся лампа. Він там входить до того дворка, а там пустель-
ник єди. Тот ся пустельник напудив его, що в таков палицєв
війшов і повідат:

— Що ти за єди?

Тот повідат:

— Я так чоловік, як ви; не чули ви дагде о вівсяної горі.

— Погоди до рана, до завтра.

Рано прийшло, він свиснув, всі ся звірі збігли д нєму, д тому
пустельнику, він ся питат:

— Ци не чулисте де о вівсяної горі?

Они повідают усі звірі:

— Що ми не чули нігде.

Дав му тот пустельник карточку:

— Нахь, на, мій брат, пустельник, тридцять миль від мене
у ясені зновіль, тот тобі повість о тій горі, тот може знає.

Тот відмакнув ся і пішов. Як взяв іти, іде, іде, дивит ся, в дворок, тавій малейкій, входить тамка до того дворка, там лампа горит, пустельник читат книжку, повідат:

— Уже тридцять літ ем тутка, а щем не видів чоловіка тутка, аж першого тебе, чожь ти туди ходиш? питат ся его пустельник.

Повідат:

— Чи не чулиете о вівсяноі горі?

Тот повідат:

— Я не чув, хіба жди до завтра до раня, я тобі завтра повім.

Рано прийшло, свиснув, збігли ся усі звірі ід нёму, питат ся:

— Чи не чулиете де о вівсяноі горі?

Они повідают:

— Ні.

Повідат:

— На тобі карточку, мій брат тридцять миль найстарший від мене, на тобі карточку до нёго.

Тот взяв відмакнувся і пішов. Як взяв іти, як взяв іти, тридцять миль знов уйшов, іде, тамки зайшов у яскеню велику в ліс дуже, там світло горит, він входить тамки, там пустельник влячит на молитві так твердо, що і оком не глипнув на нёго, як вйшов, і по той молитві промовив до нёго:

— Що я тобі повім рано.

Свиснув другоі день, іалетіли ся всяки звірі, якц сут, питат ся тих звірів:

— Ци не чулисте о вівсяноі горі?

Повідают, же ніт; вдня вовк іде з заду, прийшов із заду, повідат:

— Нікто не повість, хіба ту іде лев із заду, тот повість.

Приходить лев ід нёму; він ся питат:

— Ци чув есь о вівсяноі горі?

— А чув, я не давно відтам.

Так пустельник розказав тому львові:

— Нажь, на! жебись того чоловіка завіз під вівсяну гору.

А наказав тому чоловікові.

— Як буде ті ся питати лев, ци видиш вівсяну гору, жебсь повів, не виджу, аж поки тя близь не принесе ід ній.

Як сів і іде на нім гет ¹⁾. Той летит, летит, а все ся питат, ци видиш вже? далі як ним фукне у провалу велику, у склепета, та мовит: Ту вже ті буде конец. Той як встав, таки ся невидно, і відти скала і відти скала, найшов сі свою палицю, все нею портат, все ямки робит, лізе, лізе, та гет виліз. Як виліз, так взяв іти, іде, іде, слухат, а там таке дуднит, приходить блище, а то млин меле; що лишь д нёму прійшов, а млин ся застановив.

Вибігат мельник, та сварит на нёго, нащо він ему млин застановив, та бере ся до нёго бити, але тот як го стягне своёв палицёв, зараз му під владов став, та взяв го просити, жеби му млин пустив; а тот му каже:

— Як мя до то тої принципни заведеш, то ті пуцу млин.

— Добре я ти так зроблю: ту ся для неї мука меле, та ся ссипле до бочки, вже слуга для тамтих двох забрав, ще для неї має взяти, одже влізь до тої бочки, я тя запичатаю, а як слуга буде мовив, же тяжко, то повім, же ся мука замочила.

Як урадили, так і зробили; слуга прійшов, чудовав ся живо, що таке, же така мука тяжка, але заніс.

Тая як розпечатала, зараз го за шію хопив: А тусь ти! І завели го до двору великого, де дуже много било покоїв, а не казали му лишь там ходити, де ликом двері звязані, а самі пішли перейти ся. Він собі ходит, так сі всягде любуе, а далі каже:

— Ану! я ся там подивлю, де ликом двері звязані.

Розвизав, отворив: а там ще другі сут, отворив другі, а там ще треті, як треті отворив, а там такий чорний сидит і повідат д нёму:

¹⁾ Тутки звертаю увагу ч. четатилів на казку печатану в писемках? г. Турского 1835 года, там так стоїт в першой казці:

Так приходить (королёнич) до одного пустельника (він називав ся Вітер) на нічь, в великіи Татри. просит ся на нічь. Тот го ся нятат: З відки? жи? що? а той му ся сповів, же іде глядати панни, аж на другій світ. Тот повідат: «Я тобі нічь не параджу, іди ти до мого брата, до Рана». Тот іде, приходить до того Рана, до вітра, та сповів му ся, а тот посадив го в кіш і дунув ним аж в небеса, і тот панна го відобрала там.

— О! якже я на тебе довго ждав, дай же ми кусень хліба і квартиру води.

— Я ті дам бохонов хліба і квартиру води.

Дав му, він попоїв; схопив ся, та полетів; хопив тую его королівну, та полетів, тоти дві як повернули, та взяли на нього сварити:

— Одже видиш, щось наробив, на що ті там било ходити.

Він ся взяв, забрав ся і пішов, та сі гадат, чей я єї ще найду. Іде, іде, прийшов до одного села, била там вдова, що мала стадо коней; просит він ся на ніч, она го прийла та далі питат го ся:

— Ци наяв би ти ся стадо коней пасти?

— А чуму.

Наяв ся три дні пасти коні.

— Я ті дам коня, якого сі вибереш.

Взяв ся він, заяв коні, а она му винесла хліба і сира; а било там маленьке дівчя, вибігло тото дівчя д нёму і мовит му:

— Жебись тот хліб не їв, там таки чяри, щобись зараз умер.

Приходит д воді, вер тот хліб, там ся таке збігд, гет тот хліб росхопило.

— Одже так і мені би било.

Вже коні не пас, а так бье, так ломит тов палицёв, та жене вже о осьмой домів, а она му веліла аж у десятой пригнати. Тото уходить на двір, а она му насипала три миски страви, а тото дівчя д нёму підбігло, та мовит:

— Жебись не їв з тих двох мисок, іно з тої, що я зачеру.

Він взяв виїв з той миски, а тамти і не рушат.

— А чому не їжь з тих двох мисок?

— О я ситий ем, мовит.

— На! гони коні, я ті буду ту приборати.

І дала му зновель хліба і сира. Дівчя вибігат:

— Бись не їв, бо там таки чяри, жебись зараз вмер.

Заяв, палицев зачяв прати, та гнет і домів жене, коним аж черева залипают, таки голодні. Так пас і третого дня, вже випас, пригнав, та велит собі платити. Она му повідат.

— В мене нема стайнів, хіба усіх п'ять.

Веде го до першої стайні, а там таки чорні як кавки.—Нема ту мого коня. Прийшов до другої, самі сиві.—І ту нема мого коня. В третій самі червоні.—І ту нема. В четвертій самі жовті.—І ту нема. В п'ятій таки білі, ге упері.—І ту нема мого коня, ту ще десь шеста е стайня. Нема.—А що ту двері сут? Ту нічь нема. Він дивит, а там е кінь.—Той буде мій. Та де би ти то брав, то всім отец, усіх коней учит пасти.

Вивела, він сів, та поїхав, а той кіник го ся просит:

— Мені дуже жаль від моеї нятери, пусти мя най поніссу трохи?

— А ци вернеш ся?

— Та чому.

Пустив, сам собі сів, а коник, як лишь прибіг, поніссяв і зараз ся обертає. Їде, їде, зновель ся просит:

— Пусти мя, пусти, як трохи поніссу, то буду дущій.

Він го пустив. Тот поніссяв і вже д кімю біжит; сів, їде, їде, приїждит, таки дуже скали, приїхав під скалу, там она сидит на скалі, а він над нею.

Тот мовит до коника:

— Пожди тутки, я ту щось зворудую.

Виліз на скалу, пальнув го тов палицѣв, а тот зараз спав.

(Игр. въ Никловичъ, 19—26).

42. Не любо—неслушай.

1.

Був собі та не мав собі,
Затеса собі
Нетесаного тесана,
Покинув в дома тестя й вола.
Тесть як узав орати!..
Од лёду до лёду...
Виорав день,
Насіяв конопель;
А вродили верби.

А зацвіли вьюни,
 А висипались раки...
 А ну, брате, штани скидати,
 Ягоди-полуниці рвати.
 Набрали і нарвали сім кіп гречки..
 Як зачали молотити,
 Набрали сім рун вовни.
 Чоло в різки, а полову в мішки.

2.

Сурженко й Кузьма як зачали в петрівку на лёду штани
 краяти, покраяли свиту, пошили кожуха, як висипались карасі...
 Хто ёго за день папушу тютюну скурить?—бо нема.

(Изъ тетради Вл. Менчица).

3.

А що? вже оженився?..—Оженився.—А що, молоде взяв, пу-
 тятьце?—Молоде! Сорок літ ходило без запаски, а сорок в запасці.
 —А надано що за нею?—Надано. Дванадцять кобзарів, 12 по-
 слухаторів, хата на шляху, на чотирох подпорах, хто йде, грош
 дасть.....

(Коростишевъ Радом. уѣзда. Киевск. губ., Изъ тетради Вл. Менчица).

43. Перестановка корней словъ. Здорові були, гре-
 чаники! люде в печі! Чи не телячили бачі в моїх?—Телячили!
 Під нашим ночом стоговоли, дак трохи їдун не пововчив; бре-
 хало пособачив, а гукало почоловічив, дай задрали лози да по-
 бігли в хвості.

(Запис. Пл. Лукашевичъ).

44. Несообразности. Як нахесли ми на масницю лободи
 та щиринці та збудували церкву та повісили соломьяний дзвін,
 а повстяне серце; як задзвонили на Різдво, а на Великдень чуть.
 Як стали до нас йти люде говіть, не с кім не розменшея і нікого
 не видно.

(Запис. И. Манджура, въ Алекс. у, Екатер. губ).

45. Догадливая баба.

Кум та просить куму свою: «сядьте, кумо, на віз, ніж маєте
 йти, підвезу вас трохи, все ногам буде легше».—Іде вам, міні

сідати, тра йти хучій. Якось він упросив її, сіла вона на сани, чи на віз, чим він там їхав, ото і приїхала вона в город. Злазить баба з воза та й каже: «Це диво! і сиділа всю дорогу і на базарі».

(Изъ тетради Вл. Менчица).

46. Потреба. Іде чоловік, коли се хтось гука: «Дядьку, дядьку! постойте! щось треба!» Той став, жде, дума, чого йому треба; коли це прибіг з истиним: «Орю в сукиного сина, та ні об віщо й почухатись, дозвольте, хоч об віз!» та став та й чується.

(Запис. г. Забадько, въ Звѣтковѣ, Полт. губ.).

47. Тіснята. А то раз їхав чоловік великим шляхом у степу, та проїздить поуз верству, побіля верстви, значить, дорога була наковчана, та якось і зачепився. От став тоді, чуха потилицю: «Так не сукиного сина тіснята, віде й возом проїхати».

(Запис. г. Забадько, въ Звѣтковѣ, Полт. губ.).

Ср. Аванасьева. Р. Нар. сказки, III, 504, с.

48. Рѣзникъ.

Як зарізавав, значить, селянин вівцю, забілував її, облупив, дійшлось кишки вимотувати; так ніяк не зуміє: все що потягне, вона й перерветься, тільки вівцю вкаляло. Морочивсь, морочивсь, нічого не вдіє! от він узяв та вирвав усе з хликом, з чіпцем, з лосвиними кишками та й шпурнув собаці.—«А, на, лишень, каже, Сірко, ще й ти з ними поморочєя». Ото було мороки бідному Сіркові!

(Запис. г. Забадько, въ Звѣтковѣ, Полт. губ.).

49. Уступчивость по неволѣ. Іде чоловік степом дорогою, стрічають його розбойники. Один каже: заріжмо!—Другий каже: убиймо!—А третій каже: повісьмо!—А той чоловік: робить, каже, люде добрі, як луче. (Лебед. у., Харьк. губ. И. Манджура).

50. Успѣхи съ возрастомъ. Казала баба: як була молодю, то по сорок вареників їла, а тепер і семидесяти мало.

(Александр. у., Екатериносл. губ. И. Манджура).

51. Задачи.

1. Ишло сім стариць, несло по сім палиць, на кожній палиці по сім сучків, на кожному сучку по сім торбин, в кожній торбині по сім палениць. Стіки всіх палениць?—16,807. (Ал. у).

2. Стоїть стовп, а в тому стовпі, сорок колець, до кожного кільця прив'язано по сорок конил, у важной кобилиці сорок лошат. Стіки лошат?—64,000.

3. Купив чоловік сто штук скота за п'ять рублів: коні по коні, рогатий скот по гривні, а вівці по копійці. Другий купив тож сто штук за десять рублів: коні по копійці, рогатий скот по гривні, а вівці по копійці. Стіки у важного буде якої скотини? У першого коней—1, рогат. скоту—39, овець—60. У другого коней—9, рогат. скоту—51, а овець—40.

4. Посилає пан мужика купити десяток яйця, щоб були, гусячі, вутячі, і курячі, і дає йому гривню грошей, гусячі по копійці, вутячі, по денещці, а курячі по полусці. Стіки важного сорту? (не одгадано).

5. Дѣлають изъ спичекъ «квадратини»

а. . Нужно снять одну сторону, и чтобы осталось 3 квадрата. Возьми сторону а.

б. . Снять три стороны, чтобы осталось три квадрата. Возьми стороны а б и с.

6. $\frac{00}{00}$. Изъ этихъ четырехъ нулей требуется сдѣлать—30; для этого $\frac{99}{66}$ сложить каждый столбець въ отдельности,

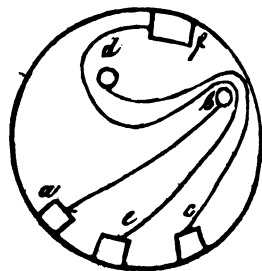
$$\overline{15,15} . 15+15=30.$$

(Харьк. у.).

7. Вписать «решетливеньку» толоку за одним махом.— Первая фигура:

8. Живуть три брата в однім дворі, у кожного свій колодязь, а ходить до b, c d, e до f. Провести їх так, щоб один одному дороги не переходили.

9. Жали два женци, йдуть два купця, шо питаються чи брат с сестрою, чи муж с женою?—Ні, кае, ёго мати та мойй матери свекруха. Жали дядько с племянницею. (Харьк. у.).

(Запис. Ал. Манджура)

52. Приказки.

1. **А**х, как дядя хахла бьётъ, аж із днді кров идётъ. Ал. у.
2. А ну, синки, за люльки, нехай паска постое. т. ж.
3. **В**удь воно паном (о словѣ). Х.
4. Бреши, бреши та гаразд заверши, під конецъ правду скажи тай забожись. Х.
5. Боже, поможи!—Так все і кажи. Ал.
6. Бог на поміч! Спасибі, попович. Ал.
7. Боже, поможи, а ти, премудрий Салимон, правду скажи. (Когда гадають на Соломона). Х.
8. Бодай тебе курка убрікнула. Ал.
9. Без припасу і вош не убьеш. Ал.
10. Балакать ніввищо! (Говорить нечего!) Ал.
11. **В**се на мене, як на мокру ворону. Х.
12. Верти, тату, на стозі, бо один сніп на возі. Х.
13. Він сказав на глум, а люде взяли на ум. Ал.
14. Всяка паскуда любе простуду. Ал.
15. **Г**одина на печений хліб. (плохо). Х.
16. Гріх ув оріх, а спасення на верх. Х.
17. Грамотний та не дрюкований. Ал.
18. **Д**іло не діло, а од діла не йди. Х.
19. Дура та двох надула. Х.
20. Дай хліба! Поскачи діда (говорять дітямъ діти же, когда у нихъ просятъ хлѣба). Х.

21. Дві денешки біз денешки, шаг біз копійки. Х.
22. До обіда ложка, а по обіді хочь під стіл.
23. Даю вам не хрищене й не молитвенне, тики нарощенне (триж.), а ви мені пренесіть і хрищене й молитвенне (говорить «пупорізка (баба), отдавая кумамъ еще не крещенное дитя). Ал.
24. Дай, Боже, все шо гоже, а шо негоже поправ, Боже, щоб було гоже (за горілкою). Ал.
25. Давали та з рук не пускали. (Если кто хвалится, что ему дорого давали). Ал.
26. Дай же, Бог, щоб роділля одужувала, та сина кормила, щоб великий ріс, та щасливий був, щоб дождали женить, та ще на весілі пить. (За горілкою на родинах). Ал.
27. Давайте мені, щоб не було мені, ні вам, ні мені. (За горілкою). Ал.
28. Желави добра, щоб випить до дна. (За горілкою). Х.
29. Жіночки божьї бчілочки. Х.
30. Зварим галушки та демішки два горшки. Х.
31. Змолов батько не віявши, спела мати не сіявши. Х.
32. Занудило курді просо. (Если кто отказывается постъ). Х.
33. Заробив крєвно тай пропив певно. Х.
34. Запроста любить христа. Х.
35. За неумінья деруть з.... ремінья. Х.
36. Засмісь, Матвійко, дам копійну. (Дражнить плачущаго ребенка). Х.
37. Займи і нашу на пашу.
38. За отця до конца, за неньку повненьку, а за милого сім, щоб було весело всім. (За горілкою). Ал.
39. За те ми бѣмось, за шо заведомсь. Ал.
40. За своє добро не страшно і вмерти. Ал.
41. Х то гроші! (Если кто дешево дастъ). Ал.
42. Іж гарбуз, там твій батько загруз. Х.
43. Іж сало, поки стало, а не стало той за двір. Х.
44. Іште, не вередуйте, бо не в рідної матері. Ал.

45. Крушина за крупиною ганяється з дубиною (про кулішъ). Ал.
46. Казало лихо, добра не буде. Ал.
47. Казав старець по мезиний палець. (За горілкою). Ал.
48. Ми не пьємо, тили е хлібом їмо. (Про п'яницъ, як не хотять пить). Х.
49. Мовчок—розбив батько горщок, а як мати два, то нікто не зна. Х.
50. Ми в осені багачі, а по весні ледачі. (Хлібороби про себе). Х.
51. Матері твоїй Тарас! Х.
52. Милують там, де великі вікна. (Въ острогъ). Ал.
53. Милости просим копійк на восьми, а як на сім, той ну вас зовсім. (Як хто скаже хліб-сіль). Х.
54. Мілких не має, а мінять нічого. Ал.
55. Мовчи, глуха, меньше гріха. Ал.
56. Ні попові, ні наймитові. Х.
57. Нападись на кого богаччого. Х.
58. Насилу—Бог дав силу. Х.
59. Ні жару, ні пару, ні духу, ні хуху. Х.
60. Не стіки роботи, стіки заботи. Х.
61. На дворі мете, а в хаті все не те. Х.
62. Не вмер Данило, а болячка задала. П.
63. Не питай старого, а питай бувалого. Х.
64. Не свині, бабуся, а вівці боюся. Х.
65. Не наше діло попа судить. Х.
66. Нема нужній, як хліб святий. Х.
67. Нехай—не добрий чоловік. Х.
68. Не пишно, аби затишно. Х.
69. На тобі, стара, сала, щоб і ти середу знала. Х.
70. Не так, дядько, свиню шмалиш. Ал.
71. Нема ні козла, ні посла. Ал.
72. Ну!—я тобі бубликів нагну. Ал.
73. Ну, в ряд, щоб у сляк був рад. (За горілкою). Ал.
74. Нема лучче, як своє добре. Ал.

75. **О**должите мнѣ ароматнаго злаку, нарицаемаго табаку, што ево курять благородные и купци и певци, и кравци-молодци, только не хвалять Черниговци старовѣри—подлеци. Х.
76. Одна брова стое вола, а другій і ціни нема. П.
77. Ой, на ріцці на Ордані—нема хліба, ходім далі. (Дражняють колядниковъ). Х.
78. Остановім це діло на середу. Х
79. От-то диковина, шо свиня некована. Х.
80. Ой, мамо, не поім кулішу, хіба хліба накришу. Х.
81. Один в горох, другій в чечевицю. (Про несогласное пѣніе). Ал.
82. Од попа с церкви, а од попаді с хати. Ал.
83. **П**ро мене, Семене, я і сам Іван. Х.
84. Порхається, та де воно дівається. Х.
85. Прийшов коваль, не застав, в манітерку посвистав. Х.
86. Поки діда, поки й хліба. Х.
87. Палениці поїли молодичі. Х.
88. Послідня у попа жінка! Х.
89. По привычки їзде пан в бриччи. Х.
90. Пийте сточки, щоб були сини та дочки. Х.
91. Поки живі, пьяниці, а там чи трапиться. Х.
92. Помантачиш, тай свиту побачиш. (Говорять косари). Ал.
93. Проти сили піском не ссипеш. Ал.
94. По трощку та с палкою. Ал.
95. Покажіть путь, як горілку пьють. Ал.
96. Після нѣго і верблюд не питеме. (Як хто не допива). Ал.
97. По правді живи, по правді і очі повилазять. Ал.
98. Пий пивоту, та вигонь лихоту, щоб тая лихота не сушила живота. (за горілкою). Ал.
99. **Р**обила, робила тай лягла як кобила. Х.
100. Решето тороточе, чогось воно хоче. (Бьющій въ бубонъ кладеть качалочку на бубонъ и обходитъ публику съ этой присказкой, ему даютъ по доброму своему желанію). Ал.

101. Слава Богу, що збула старого. Х.
102. Свого ледачого не хвали, а чужого доброго не гуди. Х.
103. Сюди приїдеш на конику, а відцїля поїдеш на палочки. Х.
104. С семерох захвiate, а одному заплаче. Х.
105. Слава тобі, сім гривень, як би ще одна тай четверть. Х.
106. Справа біля дядькова воза. (Неисправность). Аг.
107. Скажи небиліці, де багато плутаниці. Аг.
108. Сказано п'яно, і через губу не плюне. Аг.
109. Сатана велику силу мїть. Аг.
110. Так як за батька! (Дорого). Х.
111. Ти їму кажи очче наш, а він од лукаваго. Х.
112. Ти куди не повернеш, то обернеш. Х.
113. Та добре дядько овес продав!—А по чому?—не знаю. Х.
114. Така як за куц пелена. (Негожа). Х.
115. Тяни, поки Бог душу витяне. (П'яниця). Аг.
116. Тїзі шо хвіст у неї. (Про пісню). Аг.
117. Хїба насіння крадїння—набрав тай пішов. Х.
118. Хто сїгодня приде, тому отпаде. (П'ятниця). Х.
119. Хорошому виду—нема стиду. Х.
120. Хїба менї чепуриться, аби по світу волочиться. Х.
121. Хотять з мертвої бчолї кануку. Х.
122. Хай журиться кобила, шо довгая грива. Х.
123. Хто швидче обмане, як швець. Х.
124. Хто за шага не стоїть, той сам шага не стоїть. Х.
125. Хочь як знай, а дороги питай. Аг.
126. Хто з чого смїється, тому те достається. Аг.
127. Хочь ти вовк—траву їжь. (Про бїду). Аг.
128. Цїбе, рябий, за ворота, яка харць така і робота. Х.
129. Цїй обїд, а старцям лихо. Х.
130. Чорт не озьме, а Богу не треба. Аг.
131. Цїо с цїго пива за квас буде. Х.
132. Шоб тебе Артем поблагословив. (Въ Ольшамѣ Хар. у. былъ Артемъ, у котораго дѣти поженились и повыходили безъ благословенія «по самовольству». —Поговорка обидная). Х.

133. Шо то за біда, шо пьється вода. Ал.
134. Шоб твоє лихо пропало. Ал.
135. Шо за рада?—Дід та баба. Ал.
136. Шинок хаваяіном не наставе. Ал.
137. Шоб тобі ласки не було. Ал.
138. Як zostались сами в хаті-не дамо ради й котеняті. Х.
139. Як заспиваєм веснянки, то видуть бештаньки. Х.
140. Я, каже, як в висок не достану, то і ослінчик підставлю. Х.
141. Як би цей год не мороз, тоб горох через тин перерос. Х.
142. Як би не ох, то давноб здох. Х.
143. Як би хліб та одежа—їв би на печі лежа. Х.
144. Як роби в кущі, то не болить і в пущі. Х.
145. Як всі будем багаті, то і Бога забудем. Ал.
146. Як був Грицько, то всього багацо, а як став Григорій, то як ..... голий. Ал.

Систематическій указатель къ „приказкамъ“.

Въ большей части «приказокъ» остроуміе и игра словъ составляютъ сами себѣ цѣль, а потому мы и сохранили сдѣланное имъ собирателемъ, г. Манджурою, расположеніе по алфавиту. Но въ нѣкоторыхъ изъ нихъ видно отраженіе и народныхъ понятій о природѣ, религіи и обществѣ. Для такихъ мы предлагаемъ слѣдующій систематическій указатель:

I. Явленія природы и изобрѣтенія:

кобыла	№ 122.
мокрая ворона	11.
хлѣбъ	66.
водка	24, 26, 27, 38, 47, 90, 91, 95, 98.
ложка	22.

II. Антропологическія явленія:

рожденіе	31.
красота	76.
пьянство	108, 115.

III. Явленія церковной жизни:

Богъ	24, 145.
Христосъ	34.
Соломонъ	7.
Сатана	109.
Загробная жизнь	91.
крещеніе	23.
пятница	118.
постъ	69.
пасха	2.
грѣхъ	15, 55.
божба	4.
колядка	77.
понъ и пападья	82, 88.
старовѣры	75.

IV. Явленія жизни общественной:**A. Семейство:**

женщины	29.
отецъ, мать и милый	38.
мать	44.
отецъ	110.
благословеніе родителей	132.
дѣдъ	86.

старики 63, 135, 138.

Хозяйство, социальный и государственный строй.**B. Сословія:**

собственность	40, 74.
деньги	124.
хлѣбъ и одежда	143.
работа въ купъ	144.

плата и работа	128.
домашнее хозяйство	49.
хлѣбопашество	50.
косовица	92.
сапожникъ	123.
панъ	3, 89.
богатые	57, 145.
правда	97.
острогъ	52.
В. Національныя отношенія.	
великоруссь и малоруссь	1.

ДОБАВЛЕНІЯ.

Матерьялы, доставленные во время печатанія.

къ отдѣлу I.

Люди прежніе и будущіе. (Велитни и писмен).

Колись були такі великі люде, що бувало по лісі ходили як по траві, а ото вже як наші люде наставляли, Іден велитень і надибав десь нашого плугатаря з волами, з плугом і погоничем; та як надибав їх, так і забрав усіх на долоню, тай приносить до тата.—«А подивись, каже, тату, які я надибав мишенята!» А тато глянув тай каже: «Не мишенята то, сину, а то такі люде, що після нас будуть!»

Ото і настало тепер наше покоління, а за велитнів і помину нема, тільки десь у церкві у Києві чи у Львові стоїть там нога з Ідного велитня і тана, кажуть, прездорова, що аж до бані сягає. Оттакі-то були люде! А то ще кажуть, що після нас такіі будуть люди, що в наших печах їх дванадцять будуть молотити.

(Запис. Ст. Руданскій въ Под. губ.).

Ср. Чубинск. I, 216, 212.

Песиголовці, кь № 3.

Йшла одна дівка в Київ Богу молитися. От прийшлося їй іти через дуже густий та темний байрак. Іде, тай іде. Коли дивиться, ідуть два чоловіка верхами. Підїхали ближче, дівка глянула, аж у то не люди, а песиголовці, бо в їх було по одному окові як раз посеред лоба, вище носа. Вона й злякалась. Песиголовці й питають: Кудя йдеш?—Йду, каже, Богу молитися!—Наймись, кажуть, лучче до нас служить. Дівка не хотїла, так вони взяли її силою і повели в лїс, до землянки. Ведуть попід землею, тай ведуть. Коли там скрізь вров на долівці, та маслаки, а посеред землянки лев на цєпу так і влаца зубами. Привели дівку в кїмнату, коли в однім вуглі пороблені кучки з кїлків, а люди так і товпляться, та заглядають скрізь кїлки; в другім вуглі піч, біля печі сидить старий дід, песиголовець, та все грїє окропи; біля кучок з людьми скрізь валяються бумажки з кансетів, та лушпиння з орїхів, бо песиголовці коншетами та орїхами загодовували людей на сало. От ті два песиголовця оставили дівку дїдові, а самі упьять поїхали. Як виїждали, тай приказували дїдові, шоб дівку залив окропом, а вона й чула. Поставив дід дівці голоддю і давай вона єго оплітать. Виїла до дна, коли гляде, аж на дні лежить рука з чоловіка; вона й ложку покинула. Баче вона, шо киплять окропи, тай каже дїдові: «давайте я вийму казани з печи, бо ви старі і може не здужаєте». Довго дід не давав виймать, а далі й каже: «виймай». Дівка вийняла один казан, та як лине на дїда, а далі мерщї й другий, так він тут і скипівєь. Тоді ті люди, шо сидїли мовчки в кучах, порадили й кажуть: «ну, выпускай же й нас з неволі, та будемо втікати». Повипускала дівка людей, і стали вони виходить із землянки. Лев було кинувсь на їх, так вони кинули єму по шматку м'яса; він за м'ясо, а люди і вийшли. Давай тоді тікать. На дорозі попався їм пенєк. Жінки та дівки взяли, поскидали з себе хто спідницю, хто керсет, хто разок намиста, хто платок, і одягли єго, мов дівку, а сами хода відтіля. Вибїгли з лїсу і подались в Київ, на богомілля. От, песиголовці наловили людей, тай ідуть.

Дивляться, аж стоїть наряжена дівча; води до неї; коли воно пенєк. Песиголовці тоді позаберали одержу, погналі людей до землянки і кажуть: «треба ще раз вернутися, та пошукать; чи нема кого в лісі, що одержу зоставило, бо тут хтось був». Приїхали, ввійшли в землянку, аж лежить дід общарний кип'ятком і людей нема нікогисінько. Води тоді в погоню. Шукали, шукали і не наїшли нікого.

«Вірте, не вірте, а цему була правда,» добавила оть себя раскащица.

(Деревня Нескузное, Мариупольскаго уезда, Екватор. губ., записаць оть Еєиміа Боченковой. Я. Новецкій).

Происхождение крота.

Убогий і багачь мали якось разом поле; разом якось і засіяли їдним насінням. Але убогому Господь поблагословив і їму вродило, а багатому ні. Ото багатий і видурився свого поля, таї каже до вбогого: «То мое поле вродило, а твоє ні».

Вбогий розважає, а багатий і слухати не хоче; далі їму й каже: «Коли ти, убогий, мені не віриш, то у завтра вранці підемо на поле, і нас сам Бог розсудит!».

Вбогий і пішов собі до дому. А багатий узяв на вбогого полі викопав яму, та посадив туда свого сина, таї до него каже: «Гляди, каже, сину! як я вавтра запитаю, чие се поле? то ти скажи, що се поле не вбогого, а багатого!»

І узяв їго прикрив соломою таї пішов до дому.

Ранком зібрали громаду; приходять на поле; багатий і питає: «Сважи, каже, Боже, чие се поле: чи багатого чи вбогого?» — Багатого, багатого! — вигідєє голос с середини поля.

А Господь з межь народу:

«Не слухайте, каже, убогого поле!»

І розказав Господь усе народу; і до багачевого сина промовив: «Будеш же ти, каже, сидіти під землею, поки світа та сонця!»

Ото-ж то і зробився крїт з багачевого сина!

(Запис. Ст. Руданскій, вь Подольск. губ.).

Ср: Чуб. I, 50.

Птиця коня ¹⁾. (Milvus).

Всякая птиця може пити з ставу, одна тільки коня не може. Бо як колись Господь гатив по світі греблі, то всі птахи і звірі і люди ёму помогали, одна тільки коня не хотіла. Отож-то вона і жие тепер дощем та росюю.

(Запис. Ст. Руданській, въ Подольск, губ).

Королекъ. (Motacilla regulus, Zauckönig).

Сказав раз Бог ід птицям, бо хотів ним крїля дати: хто із вас найвище підлетит, того зроблю крїлём. Птиці ся взбили так високо, як лишь котора могла. А была там една така масінька птичка, же вже менчої на світі нема, тотя полегоньки орлові сіла на фіст, а тот і не знав об тім. Як вже орел так взбив ся високо над всі птиці, же го вже не видно было, взлетіла та птичка із фоста ему і ще вище підлетіла. А Господь Бог, як тов увидів, засміяв ся, та сказав: на фосту короля прилетів королік.

(Игнатій зъ Нияловичъ. 1861. 96).

Происхождение камбалы.

Матер Божа сиділа собі над морем та й їла суху рибу. І тільки що зїла половину, аж еї і кажуть, що еї сина розипняли. Матер Божа як тримала тую рибу, то так в море і пустила, а та риба ожила, та ото з неї і почалась камбула.

(Запис. Ст. Руданській, въ Под. губ.).

Ср. Чубинск. I, стр. 67: Одноока рыба и камбала.

Скойки (рѣчныя молюски ²⁾).

Приходить раз Господь до ідного чоловіка, ніби то милостині просити. Чоловік подав ёму хліба тай важе до нёго:

«Дав би дідуневі страви попоїсти, та Бог еї й має при хаті».

А в нёго на полиці стояла макїтра вареників. Ото Господь і питає.

¹⁾ Изъ Ястребиныхъ.

²⁾ Рѣчная молюска изъ рода Anadonta и Unio.

«А тож що у вас у манітрі?»

—Єт! нічого! та то, каже, жінка своїми намочила.

«Нехай будуть і своїки!» промовив Господь, тай пішов із хати.

Коли той до макітри, аж там уже справді мокнули своїки.

Лісъ.

Колись, кажуть, не було лісу, а росла тільки їдна трава; та ото вже Господь як прокляв змія, то він як пішов по під землю, то кудюю він пішов, тудюю всюде і заросла земля лісом.

(Запис. Ст. Руданській, въ Под. губ.).

Огонь.

Зойшли ся раз два огні, та сі взяли розповідати, яки їх вгаздині, один повідат:—О, моя вгаздиня гідна, она мі все постелит і укріє мя (бо все огонь згортала на купку і до печі загортала). А другій мовит:—О! моя не така, она мі нігде і не постелит і не укріє мя, я і коли хату спалю. —Єще не роби того брата, она ся чей поправить. І так ся порозходили. Зійшли ся пак зновель у тої негідної вгаздині:—А що, ци поправила ся?—Єй де! я і той ночі хату спалю. А тота вгаздиня, як тоте зачула, зараз огонь позгортала на купку і до печі загорнула, і відтак вже все так робила.

(Игн. зъ Никловичъ, 68).

Вѣтеръ.

Молотив один господар, як змолотив, розчыв віяти зерно, і ані дай Боже звіяти, він собі стане по тім боці, і вітер також по тім боці дуче, він стане по другім боці, і вітер по другім боці дуче, так му всё помішав, же не міг сі ради дати. Відтак розсердив ся, хопив ніж і вер ним, а ніж десь ізчез. Від той хвилі вже тому вгазді вітер не перешкаджав, але вже му ся нічь не вело. Іде тот господар раз в дорогу, приходит до одного села, там ся лише в єдній хаті ще світит, а в тій хаті мешкав тот вітер, що за ним тот ножом вер, і тот ніж ему ся в листку запяв, а тот вітер не міг го собі виняти. Приходит тот госпо-

дар до тої хати і просит ся на нічъ, а тот му, повідат:—Дже я тебе маю на нічъ пріяти, коли ти мені ніж в листку вправ. І не хотів го пріяти доти до себе на нічъ, доки му не видяв того ножа з за листки.

(Игн. зъ Никловичъ, 68—69).

къ отдѣлу II.

О погодѣ. (Як старі люде казали).

1. Коли на Стрітення со стріх капа, то і в улинив буде капать. (Александр. у.).
2. Після хреста гадюки не вилазять.
3. Горобці падають на землю—буде одлига.
4. Дрова—пищать в вітру.
5. Кішка в пічъ ховається—к холоду.
6. Кішка ляга на подушках—к холоду.
7. Свиня бурьян носе—к холоду. (Харьк. у.).
(Запис. И. Манджура).

Какъ гадають на миланки (31 декабря).

1. *Объ урожай.* Беруть по горети всякого зерна и насыпають кучками на току, а на другой день смотрятъ, на какомъ хлѣбѣ болѣе росы или инею, на тотъ и урожай будетъ лучше. Ал. у.
2. *Дѣчата на Миланки.*—Ходятъ «до ліски» и считаютъ колья, приговаривая: «молодецъ, удовецъ». На какое названіе прійдется послѣдній коль, такой будетъ и мужъ; при этомъ еще замѣчаютъ, если съ корой, богатій. Ал. у.
3. Видають черезъ голову и черезъ хату сапогъ, куда упадетъ халавою, туда и замужъ ийти. Ал. у.
4. Ходятъ, когда ѣдятъ кутью подъ оннами и слушаютъ, что прежде скажутъ, если «сядь», то не выйдеть скоро, а если «спиди», то скоро выйдеть.
5. Ходятъ съ хлѣбомъ слушать, гдѣ собаки гавкають, туда и замужъ ийти. Ал. у.
6. Ходятъ на чужой «дривітень», набирають оберемокъ дровъ, приносятъ в свой дворъ и считаютъ: если до пары, выйдешъ замужъ. Валк. у.

7. Перевязывають посли «вечері» вишню и съ кѣмъ во снѣ розвязывать будеш за того пойдешь замужь. Балк. у.

8. Насыпають въ одинъ сапогъ жита, а въ другой кладуть кирпичу и неглядя берутъ, какой сапогъ выйметя, если съ житомъ-пойдетъ, а съ кирпичемъ не пойдетъ замужь. Балк. у.

(Запис. Манджура).

къ отдѣлу III.

Заговоръ отъ бишихи, къ № 11.

Було в Єви три дочки. Їдна вмѣла чорним шовком шити, друга білим; третя не вмѣла ні шити, ні білети, тільки ходила до слабого замовляти бишихи-бишихилиці: від ёго рук, від ёго нѣг, від ёго нѣхтѣв, від ёго пагнѣтѣв, від тридѣньяти сустав, що сам Господь Бог складав. Тут не бути, червоної крови, білого тіла не сушити, жовтої кости не вьилити. Я ёму хрищеному, молитвенному, рабу Божому (им. р.) замовлю, тебе Госнода Бога на номічь благаю. (Запис. Ст. Руданскій, въ Подольск. губ.)

Заговоръ отъ укушенія змѣи, къ № 21.

Ісусе Христосе витасарандара, сарандара, моракдара, марандара, рок сотеусе, хазульти і сетидир, ульти. Апостол Павел рахаз, Петр соитат, аспиде угас, василисма дечен, Христосе бerti аминь, аминь, аминь.

Это надо прочесть три раза надъ непочатой водой, три раза дѣть ея хлебнуть укушенному, а остальное вьилить на него (человѣка или скотину). Дѣлать то надо скоро, чтобъ по укушеніи не успѣло солнце ни зайти, ни взойти, а то укушенный змѣєю не можетъ пережить ни восхожденія, ни захожденія солнца.

(Запис. П. А. Драгомановъ въ Гадячскомъ у., полт. губ.)

Варьянтъ, къ № 29.

А.

Як пішов я по над очеретами та болотами, та айду я на високу могилу; ой, там на високій могилі та стоить церквци—

бубликом замкнута, медяником засунута; одкусю я того медяника, одкусю і бублика та війду в ту церковцю, аж там стоїть піц, як яшний сніп, а попинята як чортинята. Як укусив дяк пона .. с....., аж нема ніякого смаку, як укусив піп дяка за плече аж лій тече.—Попе, попе, я тебе зім!—Не їж мене, хлопче, я тобі скажу три празники в год дівчачих: первий празник-Головосіка; таска чорт дівчат кругом засіка, другий празник Кульвас; не лазьте дівчата в погріб по квас (... ..), третій празник Митута (... .. дома, на полі і тут).

(Тамъ же. Тотъ же).

Б.

Як упав я через пеня, через колоду та очутився ж я сімнатцяти-того году, та не знала мене ні муха-горюха, ні зайчик степанчик. Як узнала мене муха-горюха, як принесла мені хліба пів окраюха. Як узнав мене зайчик-степанчик, та приніс меду стаганчик, та як узнала мене роспроклятая оса, як ухватила мене за волоса та понесла мене під небеса, а в мене штани драї .. .., хлопці йдуть та минають, а дівчата йдуть та цілують.

(Алек. у., Парубокъ).

В.

Як була я молодою та зеленою, як у спасівку яглиця, та поїхала вінчатися по під копами саме в страсну п'ятницю, а сани як замотяться, колесо і спало, а я молода-бебех!

(Всѣ три ММ запис. г. Манджурою).

КЪ ОТДѢЛУ IV.

Черти и водосвятіе.

1.

Як святять воду на Водосвяти (Крещеніе), то чорт вискоче з води, сяде на березі, тай плаче; плаче він сидя і не йде в воду до тії пори, поки хто почне в річці прать ганчірки. Як тіко яка баба ляпне ганчіркою по лѣду, так він і вискоче. Баби тоді й кажуть: «як би нам обійтись, щоб довго не йти на річку прать ганчірок: хай би чортяка гірше змерз».

(Записалъ въ Маріупольск. уѣздѣ Я. Новицкій.)

Як святять воду весною, то чорт вискоче тай плаче сидя на березі, де бува багато народу, й вижида время, поки хто скупається. Хто стрибне в воду, або ввійде тіко по грішне тіло, то чортяка тоді зрадіє, заригочиться й собі плиг в воду.

(Записалъ въ придѣлѣпровскомъ селѣ Вознесенкѣ, Александровск. уѣзда, Екатер. губ., Я. Новицкій).

КЪ ОТДѢЛУ V.

Не плачь по мертвому: мертвець въ гостяхъ у жени.

В одній жінки умер чоловік. Як почала жінка плакати, та не багато плакала—три годи. От раз в жнива поїхала жінка з сином і невісткою косить хліб. Син косе, а мати з невісткою в'язуть снопи. Дивиться жінка, коли шось іде по під нивою і прямо до неї. Вона синові й каже: «бач, сиону, ото чи не батько йде, чисто він». Син і отвѣча: «і видумують Бог зна що; ви вже виплакали за ними очі, то вам так і здається що, батько». Підходе чоловік ближче і вже біля воза. Глянули, аж і справді батько. Вони й полякались. Приходе він, поздоровкась і каже: «Боже помози!»—Спасибі!—«Ну, шо-ж, стара, дождалась мене? Поті плакала, поки зтягла з ями, а тепер прийшов до тебе помогать хліб зібрати». Взяв косу і давай косить. Як махне, як махне так весь хліб зразу і викосив, і пов'язав, і в копи поскладав. Тоді й приказує жінці: «іди до дому, та вари вечерять, а ми приїдемо». Війшла жінка в село і давай бабам розказувать, шо її чоловік в гості прийшов. Баби не повірили було, а вона й каже: «як буде він їхать з степу з сином, то углядите сами і тоді скажете: чи брихала я вам, чи ні». Увечері дивляться люди, коли й справді іде. Вони до єго в хату. Почали єго питать, як і відкїля взявся. Він і почав розказувать: «йшов я, каже, дванадцять днів землею, та дванадцять білим світом, тай дойшов до старої». А далі почав уговорювать людей, шоб не плакали по мертвяках, а то за те великий грїх; луче, каже, спомнїти царством небес-

ним та вічним покоєм, то душі буде легше. Багато де чого він там совітував. Вже смеркло; люди пороскодились по домах, син в невісткою послались спати на дворі, а стара з старим зостались в хаті, а синові приказала—гляди, каже, поглядуй у вікно, щоб чого не було». Ліг син, заснув первий сон, прокинувся до вікна. Гляд—мати сидить з батьком за столом, а він, взявшись під щоку, все щось розказує їй, та рукою маха. Ліг син і вп'ять заснув. Прокинувся, подивився в вікно—сидять батько з матерью і балакають. Ліг він і в третій раз проснувся. Гляд, коли мати лежить на полу, а батько розирвав їй груди і живіт і давай витягувать кишки. Син тоді до людей і давай сусід свикать. Поки люди зібрались, заспівали півні, а мертвяк де й дівся. Заховали тоді матір і де які баби заклились не плакати по чоловіках.

(Дережня Нескучное (им'яніе барона Корса), Мариуп. уезда, Екатер. губ., записанъ отъ Еюиміи Боченковой Я. П. Новицкія).

Тожє. Мертвий любовникъ.

З однію дівкою ночував парубок. Дуже вони любились і уже хотіли браться. От парубок захворав тай умер. Як почала тоді по ёму дівка тужить: туже тай туже день і ніч. От раз лягла вона в половнику і хлипа. Коли слуха, іде щось. «Чого це ти по міні тужеш?» А вона й пізнала по голосу, що то був її полюбовник. Зраділа вона тай каже: «як міні не тужити, коли дуже жаль». Він тоді й приказує: «піді, каже, та позабірай в хаті все свое придане і підемо зо мною». Вона схопилась, вбігла в хату, забрала все, що було її в скрині, віддала ёму, а він поскладав усе на білу коняку і каже: «іди ж за мною». Повів її на кладбіще. Вліз він у яму, потяг з собою кожух і давай ёго на шматки рвать; порвав кожух, вхопив платки і давай і платки шматать на кусочки, а сам аж зубами скригоче. Не багато вже приданого зоставалось ёму шматать, а вона злякалась та ходе до дому. Порвав, пошматав він все, та за нею. Став уже доганять: от от вхопе, а вона з себе спідницю; порвав він спідницю і уп'ять за нею; вона з себе сорочку та далі; поки пошматав

він сорочку, а дівка і опинилась в хаті. Він прибіг, та під вікно й кричить: «ну, щастя-ж твоє що втекла: нала б ти як по мертвому плакати». Перестала з тієї пори дівка плакати і все минулось.

(С. Ольгинское, Маріуп. уезда, Екатор. губ., записавъ со словъ дѣвочки Настасья Явдохименковой Я. П. Новицкій. 20 февраля 1876 г.).

къ отдѣлу VI.

Вѣдьмы на лысой горѣ, къ № 13.

В одного чоловіка була жінка вѣдьма. Як тіко прийде глупа ніч, він проснеться, а жінки біля ёго й нема; огляднеться, а хата на защипці, і сїни на застві, а нема її. Він і дума собі: давай вислідю. Раз прикинувся сонним і дїждав до півночі. Жінка встала, засвітила каганець, достала з полиці каламарчик з якимсь то знадобьям, взяла черепочок, влила туди з каламаря того знадобья, насипала сажі, розмішала, поклала сірки і кукурвасу ¹⁾, скинула сорочку з себе, поклала на постелю, накрила рядном, а сама помазала собі віхтиком з черепочка під обома руками, тай вилитіла через комін в димарь. Чоловік схвативсь, намазав і собі під руками тай сам вилитів за нею. Летить вона, а він за нею, а він за нею. Пролетіли вже всі села і города і стали долітати до Києва, як раз до Лисої гори. Дивиться чоловік, аж там церква, біля церкви кладвище, а на кладвищі вѣдьмів з відмїчами що й щоту не складиш і кожний з свичкою, а свічки так і палають. Оглянулася вѣдьма, коли за нею й чоловік її летить; вона до ёго, тай каже: «чого се ти летиш? ти бач, стїко тут вѣдьмів; як побачуть, то вони тобі і дихать не дадуть, так і розірвуть на шматочки». Потім дала вона ёму білого коня, тай каже: «на-ж тобі цього коня, та тікай мерщї до дому». Сїв він на того коня і зразу опинився дома. Поставив коня біля сїна, а сам пішов у хату і лїг спати. Вранці встає, коли і жінка біля ёго лежить. Він тоді пішов навідатися до коня. Прийшов, коли

¹⁾ На вопросъ: что такое кукурвась? «Те що в чернило мабуть іде,» былъ отвѣтъ.

на тім місті де в'язав коня, прив'язани біля сіна мотузкою здорова верба, з котрої зодрана кора. Ввійшов у хату і хвалиться жінці, що за міз коняки стоїть дрючок. «Візьми, каже жінка, той дрючок, та заховай в повітку, а то відьми побачуть, то буде тобі лихо, а вночі встанеш, та викинеш ёго через поріг, то не буде нічого». На другу ніч він ліг спати, а в півночі проснувся і пішов в повітку. Тіко що вишпурнув дрючок за поріг, а з ёго як зробиться вінь, як залопотить, як залопотить вулицю, та хто ёго зна де й дівся.

(Маріуп. уездъ, Екатер. губ., записалъ въ дер. Нескучное отъ Еєннія Боченковой Я. Новицкій, 17 севрала 1876 г.

Наказання в'дьмы, къ № 14.

Кум з кумом збалакалися, тай каже один другому: «шо воно значить? піде жінка з дїйницю доїть корову, то й не надое як слід: нема молока». Кум і отвiча: а ти знаєш шо зробити?— «А що?»— «Засядь, каже, в'дьму.— «Як же її засидать?»— «Зроби з одколітнїї осики борону, постав її біля корови, де вона ляга, а сам сядь за бороною, з лiвого боку, та як почувш, шо вона прийде, стане доїть, то замiчай тоді: куда її тiнь пада: тоді візьми тай ударь на відлі (от себе) по тiні, а сам вхопись руками за неї, тай держи, не пускай. Послухав він кума, зробив з осики борону, сів за нею, збоку, досидів до глупої ночі (полночі) і пiймав собаку. Тоді втаскав її в хату і почав бити; б'є, а вона то кішкою, то собакою перевернеться. Шо їй робить? Узяв, тай одрубав на лапці два пальці. Тоді в'дьма стала уже так як і слід жінкою і почала проситися; «пусти, каже, поки й вік не буду доїть твоєї корови». Пустив він, а жінка й пішла до дому. Пішов той чоловік до кума, коли ёго нема дома, а кума сидить сама і руки в неї ганчіркою замотана. (А це була та в'дьма). Давай вона просить ёго: «не кажи, тай не кажи ні чоловікові й нікому, шо ти вловив мене і пальці одрубав». Кум і послухав її. От раз прийшлося ёму йти у ночі вулицю, а в'дьма нав'язалась на ёго собакою, сіла ёму на плечі і давай він возить її, а до дому ніяк не втрапе. Довозив поки півни заспiвали, а вона тоді ёго

Й кинула. Став він кумові казати: так і так, відьму возив до світа, посміялась проклята. «Піди ти, каже кум, вночі до перелазу, де тін з тином сходиться, візьми одю вуздечку, сядь біля перелазу і сиди; як покажиться чия тінь, то ти навидлі кинь вуздечку, тай зловиш її». Він так зробив і вловив коняку. Сів тоді на неї і давай їздити, та бігать на всю прить. От уже до того доганяв її, що не здужа й підійти і пустив тіко живу та теплу. Вона пожила три дні і вмерла. Пішов той чоловік уп'ять до кума радиться і розказав, що відьма вмерла того, що він заїздив. (А то була вже друга відьма). Кум ёму й говорить: «достань же ти на сю ніч негодного камня, що з млина (з коша), та піди до попа і попроси, щоб він увів тебе у вівтарь, поставив на камені, та обвів кругом тебе хрестом тричі; тоді стань на камені на вколяшки, накрійся скородою і стій цілу ніч у церкві, а то відьми будуть сю ніч шукать тебе, щоб задавить, бо їм треба взять з тебе жовчі, та крові і помазати її, щоб ожила». Пішов він до попа. Піп обвів ёго тричі хрестом і став він у церкві під залізним небом (скородою) на всю ніч. В тій церкві, як раз по середині стояло і мертве тіло відьми. Відьми вночі давай ходять та шукать чоловіка. Шукали, шукали, були вже по всіх усюдах, уже й ворожили, не найдуть. Тоді пішли вони у море, на дно, там єсть такий камінець, що все зна і давай ёго питать. Він і каже: «чоловік той стоїть на каменній горі, під залізним небом, котрого й у світі нема». Уже вони і у Києві були, уже вони були, і на Осіянскої горі і скрізь, не найшли. Діждались до світа, заспівали півні, отперли чоловіка з церкви, і він пішов собі до дому. Відьму так і заховали.

(Записана въ с. Ольгинскомъ, Маріуп. уѣзда, Екатер. губ., отъ Герасима Хвоста (чув по між хлопцями як був парубком і пас волів в с. Николаевци Марнапольскаго уѣзда); Я. Новицкимъ).

КЪ ОТДѢЛУ VII.

Запорожскій кладъ.

В 1847 годі, як ще були просторі степи, а ціх слобідок, що тепер понаселались в марнапольскім уїзді зовсім не було, стало

заселяться село Домінтерова ¹⁾. Було скудно на гроші, і всяк ходив на заробітки. От раз демінтеровський чоловік, Ничипір Вільховський ішов із за робітків поз слобідку Мазуренкову ²⁾, і зайшов в шинок. За столом сидить старий дід, тай обзивається до ёго: «де це ти, каже, Нечипоре, взявся?» Нечипір глянув, аж дід знакомий (бо де того діда тіко не було скріз ходив поміж людьми). Та, каже, ходив на заробітки.—«А живеш тепер де?»—Та поселивсь, каже, в слобідці Демінтеровій.—«Деж та сама слобідка?» Нечипір і давай ёму розказувать примітгу де слобода, то поурочищам, то по могилам. Дід тоді почухав чуб і каже: «зге, вдобрім ти місті поселився. Це б то тоді на обіхід треба грошей, щоб завестись хазяйством?»—Та треба, каже, та нігде взять. Дід тоді засміявсь і каже: «знаш що?»—А що?—«Купи півкварти, то я укажу тобі місто, не далеко от слободи, де гроші візьмеш: буде з тебе на худобу». (А дід той був ще з старіх людей, що колись то звались запорізцями). Нечипір дума собі: треба купить, бо й сам зайшов виїти, а друге ще, що тоді горілка була вольна і дешева. Взяв і купив півкварти. Дід ёгої пита: «знаеш, каже, шлях на Стилу ³⁾»? Знаю.—«А взамітгу тобі могилки, на котріх стоять каменні баби?»—Знаю.—«Ну, як менеш ті могилки, то зайдеш в лощину, там будуть скрізь малі могилки, а між ними одна величенька; зійди на неї як раз як сонце буде заходить, стань посередині і дивись на свою тіль; як замітеш свою тіль, то йди як раз до того міста, де вона кінчилась, а з міста пройдеши ще ступнів зо два, бо ти не такий зайвишки чоловік, як були ті, що гроші вдали; там шукай каменя: укопана баба, а під нею чоловік і глечик золота. Візьмеш, тай поживеш собі з Богом. Яб, каже, узяв і сам ті гроші, так міні гріх, бо як закопували їх, то заклинали і присягались, щоб не брать кожному по різно, а

¹⁾ Село носить два названія Александринское и Долинтерама. Населено полтавськими и харьковськими переселенцями.

²⁾ Деревня *Лидено*, поміщика Мазуренко, въ Александровскомъ уѣздѣ, Екатер. губ. Я. Новицкій.

³⁾ Греческое село *Стыла*, въ Мариупольскомъ уѣздѣ населено въ послѣднихъ годахъ XVIII вѣка. Я. Новицкій.

як до чого прийдеться, то всім; звісно, тепер, каже, товариство вимерло, або дадеко бурлакує отак, як оце я, як хто оставсь, то показати другому, де гроші, не гріх». От прийшов Нечипір до дому, взяв паличку і ціщов перед вечером на урочище, про котре казав дід. Війшов в лощину, глянув, так стоїть між малими могилками білша. Від зійшов поперед неї як раз трі, як самі сонце було при землі і замітив тінь; тоді ціщов по тині, де замітив стоя на могилі, одміряв ще стунців зо два, коли як раз закопана баба. Він обкопав її паличкою кругом, щоб знайти місто і пішов до дому. В Нечипора була болість-курча сліпота; в день баче, а в ночі ні. От прийшов до дому, тай хвалиться жінці: «ну, каж, так і так: чоловік указав гроші, а я й місто по приміті найшов; с ким би-ж ёго піти викопати, бо сам не подужаю баби витягти, тай таки в ночі нічого не бачу». Жінка й каже: «поклич кума, тай підеш у двох». Взяв Нечипір кума, тай пішов. Прийшли. От копають тай копають і уже докопались до кісток. Кум виліз тай сидить, а Нечипір з ями й каже: «ду, куме, коли до маслаків докопались, то візьмемо і гроші». Кум тоді уп'ясть вскочив і давай риться і собі. Вліз і там чи ривсь, чи не ривсь, налапав він з боку глечки, вийняв ёго, тай геть сам з ями. «Ну, каже, Нечипоре, туть мабуть нема нічого, бо то маслаки, гляди, чи не з здохлої товарики». Нечипір сами зрадів, та коцать заходився глибче, а тут, як на те, кум збірається до дому. Нечипір як не просив ёго підіждати—«не хону, каже; шось міні страшно, наче чуб дубом стає». Взяв острах і Нечипора, виліз він з ями і каже: «ну, коли так, то довиди-ж мене до дому, бо я нічого не бачу». Взяв кум лопату, а Нечипір ухвативсь за держак і ціщов. Вранці, на другий день, ціщов Нечипір на те місто, де копали з кумом, аж тіко знак, відкіля взято глек. Почухавсь Нечипір, потяг мерці до дому, зайшов до кума і давай ёго просить, щоб дав ёму хоть малу частину грошей! «Що це ти, які гроші, каже кум: я з тобою нікуди не ходив, приснилось тобі чи що». А сам мов трясця ёго трясє. Ціщов Нечипір до жінки і давай їй розсказувать. «Піди, каже жінка, до кума, та ще раз попроси, а не віддасть, то пожалійсь

в сборню. Пішов Нечипір і давай хландать кума. Отказався кум: «знать, каже не знаю, і відать не відаю». Нечипір в сборню. Призвали того кума. Стали ёго питать, а він давай божитися, та присягається. «Ні, кажуть, брешиш, признайся!» Почав він клястись хай, каже, мою чорти душу розшматають, коли я й бачив шо, коли я й брав їх. Діло це було в осени, а весною кум, на прозвіще Мартиненко, купив десь, буцім то набор, воли, купив в заброді риби і почав торгувать. Потім поїхав зімувать в городи (Полтавская губ.), бо сам був городовик (Полтавець). Минула зима і ось він упясть іде в Демінтирову і везе три паровиці всякої там всячини: і свічок, і дётю, і мотузок, і там де якого инчого краму. Давай з тії пори торгувать лавкою. Як рожжився, тай рожжився. Но не пішло ж те багатство в руку. Як став умерать, як стала ёго трусить та нівичить нечиста сила, так куди вже він не їздив—і в святі гори, і в Клів, і в разні монастирі—ні як не доїде. Уже кликав він і бабок і разбабок і знахурів-раззнахурів-нічо не помогло, бо він свою душу віддав тім (чортамъ). Отаке то чуеш.

С. Ольгинское, Мариуп. узда, Екатер. губ., запис. отъ Филиппа Молодыя Я. Новицкій.

Кладъ въ могилѣ дворянской.

Буде літ більше п'ятидесяти як Середня ¹⁾ тіко почала населяться, а Ольгівки ще зовсім не було, як їздили ми орать на проса до Дворянських могил, шо стоять на Ольгівському степу. Я еще був погоніч. Оремо собі й байдуже, коли дивимось біжить шось тройкою. Прибігло, стало біля могили і пішло три чоловіки на неї. Стояли вони, стояли, дивились, дивились, а далі два чоловіка сскачили на повозку і поїхали, а третій зостався. Приходе він до нас, а ми сами обїдали. Ми садовемо ёго з нами, а він отказується, шо не голодний. Пообїдали і питаємо відкіля він і чоґо. Каже, я таганрогський міщанин, Іван Кольцов; їхав,

¹⁾ Село Мариупольскаго узда, нїхеть два названія *Середня* и *Новотроицкая*. С. Ольгинское, въ которомъ записано преданіе, отстоитъ отъ Новотроицкаго въ трехъ верстахъ. Я. Новицкій.

каже я з греком та запорожцем; дорогою посердались, так вони мене й свинули. Погнали чоловіки волів напувать в балку, а ми втрех з братами zostались біля воза. Він тоді й просе хліба. «Чого ж, питаємо, не обідав, як просили?»—Не посьмів, каже. Дали йому їсти. Він тоді й говоре: «ну, біля цих могилок есть гроші; я й приміту знаю; хто поможе копать, то поділимося». Брат мій старший, Егор, согласився, і пішли вони на могилу. Став він серед могили, подививсь кругом, потім одміряв од могили на восход сонця 12 ступенів і каже: «ну, тут гроші». Стали копать, коли докопались до каменя: баба закопала. Копали вони, копали, поморились і нічого не викопали. Тоді той міщанин Іван, чи хто він був такий, і каже: «тепер я ляжу одишу, бо спать хочиться, а ти як хоч». Егор став іти до воза, той Іван ёго й просе: «як прийдеш, то розбудиш мене: я буду спать тут у бур'яні, а ти гукнеш Іван! та будемо ще копать». Егор не довго був біля воза і пішов до могили. Прийшов—нема Івана. Гукав він, гукав нечуть. А тоді скрізь були бур'яни невелизні, не то що тепер: і жайворінку нігде сховаться. Кликнув тоді Егор брата і давай копать сами. Копали, копали—нема нічого; плюнули вони, вилаяли Івана, тай пішли. На другий день Егор і каже мужикам: «ну, ходімо ж та подивимось хоть на мою вчорашню роботу». Пішли. Приходять, коли дивляться, аж у тій ямі, збоку видать де й глечик взято з грішми. Отакий то був той Іван! Після того де хто з наших братчиків ходив в Таганрог і, кажуть, бачили того Івана. Взяв, каже гроші, та не всі, і переказував через людей, щоб прийшов до ёго Егор: розкажуть ёму приміту. Може б і справді викопали гроші, та брат не ходив.

(Записано въ с. Ольгинскомъ, Маріуп. уезда, Екаторинославск. губ, отъ Анастасія Анастасьева. Февраль 1876 г.).

къ отдѣлу VIII.

Жалубчукъ. (Сампсонъ).

Бив един розбійник, Жалобчук си називав, дуже великій бив і дуже дужій бив, він розбивав ніч, хіба жиди і великі пани,

а він мав три ангельські волоси в голові, відтак десь якими штуками го заходять, кудя го ся це імає. В одному містці, як розбив пада, ішов, а за ним громади, люде, лісничі, стрільці, всяке на світі, жеби го іміти. Дуже бив великій ліс, і там биди стаї (вівчари відці пасли), і він прійшов на стаї (тамтуд ішов як за ним гнали) як прійшов, на тоти стаї, і повідат д вівчарям;—Нати.

Дав їм много грошей і вибрав чотири барани із стада, і привязав до дуба, і наказав тим вівчарям:

— Як будуть за мною іти в погоню, повідате ним, же я ту бив, і най они в товн барани стріляють, як забють, най тодім за мною ідує в тот час.

Они прійшли та стріляли так, же вовна гет облетіла, а барани сї лише метали, і так ся відтам вернув весь мір.

А обибрав сї бив у селі Жолобчук хату, шо сидів сї у ній, як коли зійшов із ліса. І відтак наляли паньство одну жону:

Ми тобі дамо гроши, яки схочеш велики, лише ти підійде его, чімби го з світа мож зглядити.

Она повідат:

— Та чім би тебе з світа спас?

— Га, повідат, дурна, як би баволів нарізав, а жил тих на-мекав і тім мене увязав, і мене би тогди іміли.

Они дали ї трунку, ніт вісти якого, жеби го запоела і звязала.

Другій день, як прійшов до ней, дала му ся трунку напиту, взяла і так го повязала, і крикнула на него: Ставай, Жолобчук, бо по тя прійшли.

Він як став, всё пірвав гет. Пак як му ся дала трунку напиту великого і она зновель ся випитус. А він сї повідат:

— Дурна, дурна, у мене сūt три волоси ангельски, якби тоти три волоси витяг, то вже по мні, як застудило.

І відтак він склонив голову на коліна, і она взяла і вимела три ангелски волоси і зараа дада знати до міста.

Его прійшли, і іміли, і всадили на рік до темниці, і очи му виняли.

За рік му ангельски волоси зновель виресли, і відтак ся поскодили на згубу го судити; і як ся пану поскодили, і як ся запер еднов руков в едну стіну і другу і мовит:

— Гинь душе із невірниками!

І як потелепав і всё завалив. (Игн. зъ Никловичъ, 1—3).

Забота Бога о дѣтяхъ. (Смерть).

Перше то знали люде, коли умруть. Але ото як побачив Господь, що люде перестали за дітей дбати, а найгірше ті, що не довго мають жити, то й закрив від людей їх смерть. «Нехай, каже, ніхто не знає, коли він умре, та нехай дбає і за дітей і за себе».

(Запис. Ст. Руданській, въ Под. губ.).

Награда нищелюбія.

Бив едн царь дуже набожний. Едного разу снит ся ему, жеби всіх убогих спросив до себе на гостину. І велит своїм міністрам, жеби всіх бідних спросили. Тоти так і зробили, спросили, де якій бідний бив, і бив там едн старець, вже му вісімдесять літ било, і того запросили. Тот царь всім тим бідним послугівав і дуже ся ними тішив. По обіді тот старець повідат до того цара: — Бив я в тебе на обіді, а тепер я тебе прошу, але аж тогди прійдеш, як по тя прійду або пришлю, а бись бив все готовий до мого обіду. Так тот царь жде, жде, так довго; іде до костела, укляк собі, молит ся до Господа Бога, так дивит ся, а тот старець стоїт по правим боці, і так ся якось любо до нѣго усміхає, по службі Божой приходит ід нѣму, до его паляцу, повідат: Монархо! тепер я прійшов і прошу тя на свій обід. Тот царь повідат: — Добре, я прійду, але аж за три дні. Тот старець престав на тоє, і повідат, ж е вже тутки не прійде, тільки на нѣго буде ждати коло тій і тій керниці.

Відтак вже тоти три дні вийшли, повідат тот царь до своїх міністрів: Жебисте тутки всё добре зробили, бо мене не буде дома, але я прійду. Убрав ся в чорне одія, іде, іде, іде, так сі іде поволі, нивус му ся дорога не навірат, дивит, ци тот ста-

рець де не стоїт, нігде го нема, вже незнає чи обертати ся, чи ще іти, вже кільканайцять миль уйшов, але собі мислит, мушу того доконата, жебим знав, де тот старець мешкає.

Відтак дивит ся він, стоїть малейкій хлопчина при керниці, повідат:—Наяснійший Монархо! напій ся тої води. Так тот взяв, напив ся, іде. Хлопець му ніч не повів. Так він іде, іде, іде, іде, іде, іде, став і думат, не знає чи обертати ся, чи ще іти, нігде того старца не видит, так іде, приходит, є невеличка ріка, стоїть панна, повідат:—Наяснійший Монархо! обмій ся в той ріці. Він ся обмив, забирає ся, іде, іде, іде, іде, іде, іде, іде, позират ся всягде, нігде нема старца, незнає, чи обертатися, чи ще іти, а ему ся все видит, же він ще недалеко від свого двору, а він вже кількадесять миль уйшов. Як вже ся тота дорога скінчила, що нею право ішов, вийшов на зелену луку, такий запах, думат, як ту любо, так му ся тота дорога сподобала, чоловік сидит усе у дворі, а ту преці так красно, урвав цвітку таку красну, так любо пахне, же ся не може через дорогу нею налюбовати, повідат:—О! який тот цвітка красний запах має, аж емь здоровіщій став. Так він собі іде, іде, є скала, прихихид ід той скалі, ковтат три тази і повідат:—Отвори мі ся, скало! тота скала отворила ся, він входить, а тот старець клячит на молитві так твердо, що і оком не глипнув на нєго, і по тій молитві промовив до нєго:—Витай наяснійший монархо! я тебе так ожидаю, просит го сідати на такой лавчині із зеленой трави, сідай, повідат, і диви ся, десь прійшов.—Но старче! повідajte мі, де я є? А тот го ся взяв розпитовати за тоту луку, цись уважяв царю, кудась ішов, там била лука, ти цвіти пахав есь, уважяй десь є; а тот его ся питат, де він є; а коло тої ріки, десь ся обмив, там есь свої гріхи обмив, робив есь ним обраунок, а тепер уважяй десь прійшов. Повідajteж мі, старче, де я прійшов? Тись тепер на світі, де всі сут. Відтак скликав старець всіх убогих, посадив того царя в середину і сам сі коло нєго сів, дає всіляки страви, видиш монархо, ти певно б твоїх добрах того не їдаеш, а тот ніч не чув, що їв. По обіді став тот царь із за стола, подяковав тому старцєви, а тот по-

відат:—Тепер, наяснійший монархо, зістанеш в мене, вже не підеш домів, і так му воє повів, же є на тамтом світі, же до своїх вже не буде ся обертати. І він там зістав ся на віки віков.

(Игн. зъ Нигловичъ, 44—46)

Иисусъ Христосъ, св. Петро и жидь ¹⁾).

За давныхъ часѣвъ, коли ищи Иисусъ Христосъ изъ святымъ Петромъ ходивъ по земли, живъ въ однимъ селѣ жидь, у которого небыло лемъ една корова, котру винъ продавъ, жебы заплатити на школу (синагогу), котра будовалася. Якъ жидь продавъ корову-то продавъ и вшитко (все) свое шестья (счастье), ставъ худобити и пришовъ па-жичъ (съ убожалъ), а так пустился на вамдры (пустился ниществовать). На дорозѣ зустрітивъ двухъ такихъ якбы ковшушы ²⁾, а то бувъ самъ Иисусъ

¹⁾ Рассказъ этотъ доставленъ намъ вслѣдъ за обращеніемъ, къ угрорускимъ патриотамъ, которое мы сдѣлали въ газетѣ «Карпаты», выходящей въ Ужгородѣ (Унгварѣ), въ статьѣ «Изнученіе народной словесности въ Великой и Малой Руси». Многоуважаемый патриотъ угрорусскій, доставившій намъ этотъ рассказъ, общаетъ намъ доставить больше матерьялу для продолженія изданія, за то мы заранѣ благодаримъ его отъ имени какъ любителей русской этнографіи, такъ и сторонниковъ общенія русскихъ племенъ, къ какимъ бы государствамъ они не принадлежали. Въ настоящемъ случаѣ мы сохраняемъ правописаніе (какъ и объясненія) г. доставителя съ замѣткою для лицъ, не знакомыхъ съ австрорусскими правописаніями, что ъ нужно выговаривать, какъ обыкновенно въ Малоросіи, за і. Что же касается до буквъ *ы, и, і, е*, какъ они поставлены въ приводимомъ выше рассказѣ, то мы не рѣшаемся опредѣлять съ точностью ихъ фонетическое значеніе во всѣхъ случаяхъ, по малому нашему знакомству съ угрорусскими народными нарѣчіями, хотя г. А. Кр—ій и далъ намъ право переписать его рассказъ фонетически. Угрорускія народныя нарѣчія имѣютъ весьма сложный и потому уже весьма интересный вокализмъ; напр. *ы* (твердое, какъ великорусское), *и* (среднее, какъ украинское), *і* (острое, соотв. великор. *и, і*, и укр. *і*), кромѣ того, конечно, іотированное *і* (*йі*), и наконецъ среднее между укр. *и* и франц. *и* на подобіе мадярскаго *и*; также есть нѣсколько отгѣнковъ и звуковъ *е* и *е* (*йе*). Всѣ эти звуки и отгѣнки не передаются церковно малорусскими правописаніями, принятыми въ австрорусскихъ школахъ, ни украинскимъ правописаніемъ и требуютъ особаго приспособленія фонетическаго правописанія съ точнымъ различеніемъ звуковъ и съ послѣдовательнымъ употребленіемъ разъ принятыхъ, условленныхъ знаковъ, что могутъ сдѣлать теперь только мѣстные люди и филологи спеціалисты.

М. Др—въ.

²⁾ Koldus, мадярское слово, означаетъ нищаго, странника. А. К.

Христось и съ св. Петромъ, и каже жидъ идъ нимъ: «А ци не-пріини ян бы, добры люде, и мене ку собѣ, то бысьме ходили вьедно?»

— А чому бы нѣтъ, каже Христось, приставай.

И жидъ пустивь ся зъ ними на ковды; но Христось нековдо-вавъ, а слово Воже проповѣдавъ, и дали имъ всяды ѣсти.

Разъ приходятъ до одного великого вароша ¹⁾, а тамъ царь живъ, у котрого дѣвка была дуже хвора. Звѣдуются наши жоб-раки што тутъ нового?

Бѣда, говорятъ, смутокъ, у царя, видите, дѣвка дуже хора, а неа ей хто вылѣчити. Мы, кажутъ они, вылѣчиме, бо мы до-кторы изъ далекихъ краѣвъ. Ознаймили у царя ожъ тутъ при-шли таки а сяки докторы, котри берутся вылѣчити царску дѣвку. Припустили ихъ ку царю и хворой, а съ нима бывъ а и жидъ чиш-то-макъ (какбы) помогати имъ у докторской работѣ.

Исусъ Христось приступивъ идъ (къ) дѣлу; насамый передъ давъ принести одну дейжу ²⁾ свѣтой воды, замнувъ двери на ключъ, осталися трои а и хора. Исусъ Христось взявъ но-жикъ, распоровъ черево, вынявъ кишки, выпологавъ у водѣ, вымывъ красенько и положивъ назадъ на свое мѣсто, (а жидъ ся призерае), потому зашивъ кожу, дунувъ на тварь хорой, а она стала на ноги, така здорова, така чамяна (красивая), што нѣвроку и казати.—А радость, радость ява была! жидъ высоко поднявъ голову якбы то вумъ (онъ) вшытко зробивъ. Подвезли еденъ повный вувъ (возъ) грошей, каже царь: «Ну добрі люде, беріть собі вшытко, тото ваше». А у жыда ажъ очи блищать.

— Нѣтъ, каже Исусъ Христось, нетреба намъ грошей, а дайте тому жыдови дарабъ ³⁾ хлѣба у тайстру (сумку).

— Та берімъ же гроши, хлѣба нетреба; якъ гроши будутъ то и хлѣба можъ собѣ купити.

— Нѣтъ, грошей не береме, каже Христось.

¹⁾ Uáros—городъ А. К.

²⁾ Déasa—умѣть, водоносъ. А. К.

³⁾ Darab—ломать, кусокъ. А. Б.

— Ой-ой люде, ци видѣлисте таке чудо? гроши даятъ, а онъ нехоче брати, нехочу я съ такими людьми ходити.—И отпшовъ собѣ.

Приходитъ жидъ ку одному варошу, у котрумъ также бывъ царь, а шого хвора дѣвка. Сумесе жидъ напередъ, дѣва къ царю, славится отъ вунъ (онъ) саякй-такй гирешный (hir, hige=славный) докторъ, годенъ, каже, выгойти дѣвку за добру платню.

— Ну, гой, каже царь; але кедь не выгоишь—буде бѣда.

Жидъ подсукавъ рукавы и взявся до дѣла. А ну, каже, принесѣтъ скоро дейжу студеной воды. Принесли, занерся жидъ у жижу, вынявъ ножикъ, распоровъ дѣвцѣ черево, кишки положи въ у воду, выполокавъ чамяно, вложивъ назадъ, зашивъ бемдюгъ, Колышедюгае дѣвку: ставай а ставай!... дѣвка мертва,— жидъ ставъ ревати, торгати ся за водося, Ай-вай, бѣда! Выломали двери, жида передъ судъ, осудили на шибень (висѣлица), отъ царску дѣвку зарѣзавъ. Ужъ го и стали везти на смерть.

Исусъ Христосъ гдесъ далеко тогды бывъ изъ св. Петромъ.— «Бѣда, каже, Петре, нашего жиды везуть вѣшати; хотѣвъ доктовати тай зарѣзавъ царску дѣвку; шкода бы жидища, идѣмъ го спасати»

На тотъ духъ тамъ ставъ Христосъ изъ Петромъ, недалеко отъ шибеницѣ. Чекайте (погодите), каже, не вѣшайте, бо дѣвка здорова. Послали заразы у царску покату двоухъ памдурувъ на конякъ, ожъ бы переѣдалися ци правда.

— Правда, кажуть, дѣвка здорова-жива.—(Исусъ Христосъ, видите, якъ Богъ, самъ исцѣливъ ей, и тымъ спасъ жиды отъ смерти).

Царь обрадовався, давъ привезти еденъ вузъ (возъ) грошей, каже, берѣтъ собѣ добри люде за ваше добре дѣло.

— Нѣтъ, каже, Исусъ Христосъ, не треба грошей, а дайте тому жидови дарабъ хлѣба у тайстру.

— Ай-вай, люде, ци видѣли сте таке чудо, даятъ гроши уже на другй завудъ, а нехоче брати. Тадже гроши-то мои, я собѣ ихъ задохторовавъ...

— Ой тадъ ты выдохторовавъ, тагъ, што мало ты незавадили.

И пушли (пошли) далей, жидъ поплянтался (поплелся) за ними. Было страшно горячо (змойно), жидъ йойчить: О-йо-йой, сѣдайме дагде до холодку бо узъ немозу далей ийти.—Нѣтъ жиде, каже Христось, идѣмъ.—Идутъ, идутъ, видятъ на драгцѣ (стежкѣ) лежить аршовъ (ásó=заступъ, рыль).

— Жиде, каже Христось, здоймій аршовъ, придастся.

— А, насто минѣ арсова, я копато нелюблю и незнаю, бери кедь (если) хочешь самъ.

Иисусъ Христось взялъ аршовъ и повѣсь на плечахъ. Сѣли до холодку подъ дерево. Иисусъ Христось вставъ и зачавъ съ аршовомъ рыти землю такъ играючи, —отразу выкотився котель (железный сосудъ, перекотился и высыпалися изъ нього чисты и білі якъ снѣгъ гусаши ¹⁾). Жидъ скочивъ было и ставъ хапати (хватать); но І. Х. закопавъ гроши назадъ въ землю, приговоривъ жидищу:

— Нехотѣвъ ты, жиде, подняти аршовъ со земли, такъ не будешь и гроши личити (числить).

— А я нехоцу съ такими людьми, сто грось не люблять, дальсе зити, ходити.—И охабивъ (оставилъ) ихъ, зато незстало на немъ божого благословенія.

(Записана въ селѣ Розвиговѣ, Берегскаго комитета на Угорской Руси, по разсказу селянина Андрія Марусамита, Ан. Кр—мъ.)

Запроданный чорту и адское ложе къ № 29, 2.

Бив един чоловік, іхав в дорогу і позастрігали му коні в багно велике. І так приходит д нему проклятий, повідат:

— Запиши мі тото, у нім незнаеш нічь, то я тя вибавлю а як ні, то згинеш ту із всім товаром.

Тот взяв пригадовав собі де що мав, та записав; а оно жона зашла в тяж, а він не знав, і відтак як записав і приїздив домів, і повідат жоні:

¹⁾ Guszay, гуанзігер—двадцатникъ, монета стоимости нынѣшнихъ 33½ крейцерамъ австр. А. К.

— Кгаздойко! бив ем в такім, же бив бим згиб, а приходит такій ге паничъ, та мовит: жебим того записав за цом не-свідомий; та я записав. А она мовит:

— Кгаздойко! то ти свою дитину записав.

Він взяв, тот запис у скриню замок, та ся зажурив. Прийшло, она злегла, уродила хлопця; як уродила так хлоп росте, так хлоп росте—дала го до чків, учитъся, уже ся вивчив і прийшов домів на вакацію, та сі ходит так з вітцем, і его сі отец все сумує. Він повідат:

— Татуню! чому ви таки все сумні дуже?

— Повідат дітино моя дітино! я сумний, бо ся тобов не-довго видиш буду тішити.

Тот ся питат:

Чому?

А тот му нехоче повісти; потом пішов домів з поля, а отець му забив ключик, тот прийшов ідомок і знайшов тот запис, шо у матерній утробі запроданий.

І найшов тот запис, взяв ся, зібрався та іде.

Приходит так ід лісові, е в лісі двір, входить до того двора: там нема, хіба една баба їсти варит, таке як на комашню. Він там приходит, она повідат:

— Паничу, паничу! чож ти ту прийшов, мій кгазда як приїде то тя зараз забъе.

Він повідат:

— Та ний бъе, едно вже мені.

Входит і тот вже розбійник, повідат:

— А ци ти ту?

— А я ту.

— Ого повідат хвала богу, то я тя забю.

— О повідат, вже мені едно, бій!

— А шо ти за един?

— Я такій самій як ти.

— А ци ти у матери в утробі запроданий?

— Я.

— Ну то ти такий як я є, та ідиж на вислугу, іди, я тебе не буду бити, а жебись мі повів, яке мені там ложе постелено.

Тот взявся і пішов ід него. Надходит тамва до проклятих, повідают до найстаршого послужники его.

— Тот прійшов, шо у матерном утробі запродалий бив.

Він си повелів оберва підняти на желизни вили, жеби ся подивив, повідат:

— Ще тобі не час на вислугу іти, як тобі час вийде, то ми ти найдеми сами. Іди там, іди! до тої цариці, ми тя там найдем.

Він ся взяв і пішов.

Била царица проклята, там бив двір великій у тої цариці, а довкола двора било желизне кіля, а на кождим колі голова хлопска.

І веліла му стадо гнати. Там една была така дівчина, шо там занесена была, прокляти ю занесли. Повідат:

— Жебись нічь нехотів, хіба ту є така трость, жебись тоту трость хотів, бо з тов тростів шо схочеш, то зробиш з проклятими.

Відтак він як заяв стадо, перекас і пригнав. Она му дав обідати, а він нехоче, повідат:

— Заплать мі, дай мі трость тоту, бо я заслужив. Дістав тоту трость і мовит:

— Присягаю перед Богом, шо я тобі нічь не буду чинити. Обернув ся до тих проклятих зновель.

— Я прійшов на вислугу, давайти мі яку роботу, а ні, то мі верніт тот запис.

Тот повідат зновель:

— Ше тобі нечас тутки.

— Я мав час, то я прійшов.

Они не хотіли му неяку службу дати. Він як хопів тоту трость, як взяв бити, як взяв по пеклі гонити, як взяв анцихриста бити а тот анцихрист свиснув, жеби ся всі збігли д нему, котрий взяв запис, жебу му вернув, аж един кривий з заду лізе і тот повідат:

— Же я взяв, же я записав у матернім утробі.

Некотів давати, як го ввляли всі бити, та з за листки з за скіри виняв і дав му до рук. Він взяв там ще тих проклятих печи, жеби повіли, яке розбійникови ложе ту встелено. І так ради ні ради ввазали: є котел, коло кітла два прокляти кілём желізним огонь мішають, аби дуже жгло під ним кітлом, і в тім кітлі є тале бороняне гвіздя, крізь тоти гвозді огні і окропи сарчат. І они му повідають, же то розбійникови постелено. Питат ся яке друге ложе. Они му ввазали другій котел а в тім котлі ножі встелені на остро, крізь ножі смола вихкотіт. Тото его друге ложе. Тепер повідат:

— Ну! вважіт мі еще третє ложе, бо я звідти не піду а я вас всіх помучу, як мі не вважеті.

Они му ввазали котел а в тім котлі кров кіпіт. То его третє ложе.

Взявся відтам і пішов, приходит там назад до того розбійника. Розбійник го ся питат:

— А надійшов єсь?

— Надійшов.

— Тись вже ся вислужив?

— Вислужив.

— А видів єсь мое ложе?

— Видів.

— Но повідай яке.

Повідат:

— В єднім є котел а в нім гвіздя, та зуби бороняні а крузь тото огні горят, а они як огні сарчат, друге ложе є котел ножами встелений, крузь ножі полемінь бье, то вже друга постіль, третє постіль котев а в кітлі кров заєдно кипит.

— Ну, повідат, добресь ся питає, я сам знаю, же таку постіль маю, але я однако тебе тепер забю, бо я забив сто голов без єдної а ти будеш послідний; а ні, то мі дай покуту.

Тот панич молодеїкїї незнає нічь яку покуту давати, та пішов в ліс.

— Ти сі ту буде, а я буду розгадовати.

Із ліса виходит а пастухи ізтяли на горі на едні яблінку, і огонь владут, і він пішов, і взяв едну головню, і пішов найшов в лісі керницю, і відмірив на триста кроків так в гору, і тоту голобною там запяв, і закликав в той час розбійника ід собі:

— Ходи ти зі мною, я тобі буду давати покуту.

І тот пішов із ним. Тот прійшов ід той керниці, повідат:

— На, бере воду із той керниці в рот, і носи на колінках воду на тоту головню, і лій воду, поки з ній не розівьє ся яблінка; як така розівьє ся яблінка, же вродит ябка, тогда тобі буде тот гріх відпущений.

І тот тим часом, як тот мовив, зараз уляк, у рот води взяв, і несе. А тот паничъ взяв, пішов і лишив го.

Пішов еше до чків, еше як взяв ся учти, як взяв ся учти еше ся виучив на ксєндза, і бив ксєндзом так довго, же такий сивій бив, як голубец, і так упало му їхати через тот ліс. Так запахли ябка дуже на весь ліс. Повідат до свого фірмана:

— Глядай, де ту так ябка пахнут, коньче ту десь є якась яблінка.

Фірман пішов, глядат, глядат, найшов таку яблінъ, же на ній таки ябка, як горнята, а всі червони, а немож увалити. І закликав ксєндза ід той яблінці, а ксєндз там приходит, а тот там такий ше ге павучейка лазит, так вже ся сквацав, так так ся зстарів, і повідат до ксєндза. Боже, боже! відколи я тебе жду вже. І так взяв закликав го ксєндз ід собі, зараз го розяв сповідати, і висповідав го і вилів ябка тоти трясти; і він ся притулив до той яблінки, всі ябка спали, хіба два ябка ще зістали, а то били отец і мати. І так як упав на колінка із тим ксєндзом, як взяли Бога просити, як взяли Бога просити, аж і тоти два ябка упали, і так ся учистив. (Игн. зъ Никловичъ, 3—7).

къ отдѣлу IX.

Доля богатаго и бѣднаго, къ № 19.

Два брата били, един бідний а другій богатий. Тот богачъ справляв комашню, а бідний прійшов до нѣго, та мовит:—Дай

мі кусень хліба.—Іди, іди, не дам ті, іди кільки стережи, би імїня не розбіло. Той бідний мовит:—Не даеш, та не давай. Пішов сів собі під кільки, лише два колики мав, сидит собі під тими двома коликами, дивит ся, а миш все біжить, та тігат колося з его кільки, а в богацьке несе:—Почкай, я тебе іму, почкай, я тебе іму! Зладив собі такий пруток свитойкій (що ся угинат).—Я тебе мушу зьимити. Закрадат ся, заградат, миш ся запхала у сніп, він ї імів за хвіст, так бье, Госноде! бье, бье, она ся так просит:—Пусти мя, пусти.—Непущу, я тя забю.—Пусти мя, пусти.—Ніт, я тя забю, я тільки лише маю, а ти ще і то тігаш в богацьке.—Ба бо мені так наказано, я твого брата шастье.—Та повідж де мов?—Я не знаю.—Кой незнаеш, то я тя забю. Мовит:—Та вже так не січи мя, вже ті повім, мовит, ту твого шастья нігде нема в том селі, жебись ся порадив, та жебись гет відти пішов.—Та я ся пораджу, а лише гет повідж де.—Твое мовит шастье аж на десятом селі є там корчма згоріла, там, мовит, іди, проси ся у пана, проси ся на роботу, та може ті і хату виставит, та проси тоту корчму, він ті дасть. Тот взяв втотчє та пустив ту миш, та пішов домів. Приходить домів, забирає гет:—Бери діти, та ходи гет.—Та щожь, вгаздо, та де підемо?—Не питай ся де, я тя поведу, ми ту немаємо щоробити, ходім, мовит гет, збирай діти. Она взяла діти, позагортала, она взяла одну дітину на плеченя, а друге він, а едно за ними іде. Ідут, ідут, далі мовит:—На дітину, я дома лишив гроши, добро буде дітям на хлібец. Приходить, а там за пёцом публіка так плаче, він приходит:—А чо ти плачеш?—А щожь я буду без вас робити.—Є! я і тебе возму. Она утихла; взяв найшов буклаг старий, такий великій, закручено, викрутив:—На лівь ту. Закрутив, взяв на плечі:—Но ходім. Тепер іде, іде, приходит д жоні.—А то на що?—О горівки сі купим на дорогі.—Є! дурний! волів биєь дітину нести, вержь то гет.—Є! я і дітину буду нести, і тото. Взяв, дітину на руках а то на плечох несе, несе, дивит все де би то сховати, дивит ся, там таке чи-чно, трясєся багнище, намацяв де глибоко, намацяв, вибрав млячки, запхав і іде, іде, іде, іде, з дітьми, прійшов до села.—

Чи далеко ще?—Далеко. Купив дітям молока, та іде. Іде, іде, іде, іде, іде, дивит ся, якійсь двір є, певно село. Іде якійсь чоловік, питає ся:—Певно того село?—А то є того. А тот: Та ми до нього ідемо. Іде, іде, зійшов до пана, а пан го ся питає:—Відки ти із якого ти села?—Я з того і з того, я з далека.—А де ідеш? та у мене наймися.—Я бим просив, чій бисте мі дали хату поставити на нєм згаршцу, що він корчма згоріла.—Та добре, то морчмище едиако згоріло. Взяв виставив сі хатину, протяв едио вікно, сидит, люде вже на яри копают на розсаду. Він повідає:—Іди ти, наопли він, та посієм хоть розсаду. Она копле, копле, далі він вийшов, копле, повідає:—Щось не лізе рискаль, ану продобаймо ямку, вииймім той камінь. Она мовит:—Тадже ту нема каміня. Він взяв прогартати; щось дзвинит, прогартат: Чей найду якій край тому; все прогартат, вже тільки пригорнув:—Чей край тому найду. Далі пригорнув, там по лонта, заважив, дивит ся, мовит:—Яне ся він щось красне яєніє, ану лізь. Янеєсь глибоко, та видим, о склен є, ту усе є, всій гаразд дивимно тільки ту грошей. Цит, кгаздянькò, жеби нам не вчує.—Ту всьго є, горівка, хліб, мацьян з сиром, яєка, але тото потрунішило, адрантіло.—Вийми троха грошій, жеби кто невидів.—Буде! лиш за час. Купив сі коня, кешко ми, мені в той хаті тісно, я куплю сі хату.—Та чому, купи. Купив сі хату таку тенгу, з трёма вікни, купив сі стайню, таку тенгу, на два ряди, купив пару волів, купив сі три корові Диви, кгаздянькò, вкеш сі купив, мені ше треба пару бивів, жеби єрав чтирма. Далі пан приходит:—А де ти тільки взяв?—Є! мовит мені пан Біг дав, там найшов сі. Взяв пішов пан.—Вже мовит, вже і пан чуєє ся, в відки я тільки взяв. Надїзидит хлопець єго брата.—Чи не продалиби ви збіяє.—Та чому. Заїдав до той оборя, тот взяв коні повспрігав: Ходи до хати та що зїдиє. Вийшов до хати, позасідали.—Чи не мав ти яного стрига?—Та бив якійсь, такий ледала, та де комашни била, та там ішов такий лежин бив, та забрав діти, та деєє пішов.—Та то я єам, та чей твій отец тудя прїде. Понабирає му мішки, красменькò наклає му на віз, дав му хліба на дорогу:—А жеби ті отец прї-

Хав. Тот хлопець їде, так би рад живо до дожу, жеби за стріна повів, приїждит:—Ой та що він має, коні має, збіжя має, та тільки ви не маєте, та велів вам приїждити. Взав тот коні кормити, сів на віз, їде, їде, приїхав до свого брата, та питає ся:—Як ти того зробив, що ти тільки маєш?—Я так і так, правда, же ти комашню робив.—Правда.—Я у тебе просив хліба, а ти мовив: іди собі, іди там під вілля стеречи, та пійдеш вечеряти, я собі сів а мині тігат мое колоса у твоє, я ю їнив і бю, а она ся просит, а твого брата щастья, а мое де, а твоє далеко аж на десятом селі. Прийшов ем домів та мовлю жоні зберайся, та я найшов бокламянце, вирутив закрутив публичнице, та їду, на дорозі дівлю, а то єя траєє, та я у того зашав, та як поїдеш та будеш ся дивити, та випустиш до жене назад. Тот їде, дивит ся, може тутна тотя маака, зліз ковтат в землю, просьє ковтат, витгг, вирутив, лівь, лівь, мій брат такий богач будеш мати в чім бити.—Є! мовит дурний, я там не піду, я не знаю де, я перед тебе біжу.—Він аж руки вломив. Тот приїждит домів а тотя вже за пьацом сидит. Другій день то корова сгибла, то украли бжни злодїї, знов ся провело вовци вїли коня, та єя помало гладит, так єя заправило і згоріло і змер той богачь.

(Игн. зь Никковичь, 69—72).

Злидни, къ № 16—17.

В кінці однії слободи, як раз од степу, жило два брати: багатий і убогий. От убогий прийшов до багатого і заліз за стіл. Богатий єго й прогоне: «іди, каже, геть з застолу: луче піди на тік, та позганій граків». Пішов бідний брат і давай згонять. Граки полїтали, а одна шуліка, шо злетить, то впьять і сяде. Втомився вже він ганяючись і давай її лаять. А та шуліка й каже: «не жить тобі, чоловіче, в цій слободі, бо тут не буде тобі ні щастя, ні долі, а іди в другу». Пішов він до дому, позабїрав дітей, жінку і де яку одежу з ганчирнами і потяг в другу слободу, почепивше через плечі боялаг. Ідуть вони тай ідуть шляхом, а злидні (мов бульбашки такі, чи що) учепїрились за чоловіка і кажуть: «куди ти нас несеш: ми від тебе не

відстанемо, бо ти наш». От дівторі заманилось пить, і чоловік звернув до річки. Набрал води, а тоді взяв, позапихав злидні в боклаг, заткнув затичками, тай закопав з водою на березі. Пішли вони даліше. Ідуть, тай ідуть, коли стоїть слобідна а кінець неї пустка—люди вимерли з голоду. Вони й пішли туди жить. Сидять раз вони в хаті і слухають—гуна шось на горіщі: «ісади! ісади!» Чоловік вийшов у сіни, взяв бичовочку і поліз на горіще. Глядь, аж сидить козний з ріжками (а то був чортява, не при хаті згадуєчє ¹⁾). Він увяв, налігав козний і хотів ёго легенько ісадити до долу. Тіко шо доніс до драбини, а гроші так і посипались у сіни. Зліз чоловік і давай їх збирать, тай набрав дві скрині. Тоді той чоловік і переказує братові через людей, шоб ішов до ёго жить. Брат почув, та й дума: мабуть їсти нічого, шо кличе. Велів він напекти паланиць і пішов. Дорогою прочув, шо брат ёго розбагатів тай пожалів нести паланиць: взяв їх і закопав у глинищі. Приходе, а брат ёму і показує одну скриню грошей, а далі й другу. Так завість і взяла багача. Брат ёму й каже: «у мене ще єсть закопані гроші в боклаві, біля річки: коли хоч, візьми». Той не зхотів і гостювать та до річки, та за боклаг. Тіко шо видіткнув ёго, а злидні вискочили, та так і вчипились за ёго: «ти наш,» кажуть. Приходе він до дому, аж всё, яке було богатство, погоріло, а де стояла хата, zostались вугілля. Став він тоді жить в тій землянці, де жив ёго бедний брат вмісті з злиднями.

(Ольгинское, Маріуп. уезда, Екатеринос. губ. записаль отъ дѣвицы Настасьи Явдокименковой: Я. П. Новицкій).

Ср. переведенный варьянт Максимовича, Три сказки и одна побасенка, К. 1845, 35—44, Афанасьева, Р. Н. Сказки, IV, 420 и слѣд. Еще о долѣ малор. рассказ у Афанасьева, IV, 425, перепечат. изъ Основы.

къ отдѣлу х.

Польша и запорожье. (Гетманщина).

Де тепер Киевська губернія, кажуть, була гетьманщина, а тут, де живемо ми тепер (Маріупольск. уѣздъ), жили по могилах

¹⁾ Рассказчица въ это время крестится.

ватаги з розбойниками, котрі були з запорожців. Степи оді, що тепер на їх села, були дини, а біля моря ходила нагайва та татарва. Оце було ватажки понаряжаються купцями, тай ідуть в Киевську губернію, та в Польщу. Приїдуть до пана ляха, мов купувать там то скот, то вовну, а пан і прийма їх за гостей, а на ніч одводе їм убратаі горниці. Дождуть, було, ночі, підїдуть з ліску до горниці казаки і почнуть вони ворожить біля панів, та паньского скарбу. Було заберуть або побьють на місті і пана, і пані, все багатство візьмуть, а християн на волю випустять, бо тоді поляки дуже мучили український народ. Кажуть старі люди, що й орали людьми і пропивали як собак і що тіко не робили. Сказано, щитали за собак. Як стали вже в свою віру обвиртать, то, звісно, свій за свого стоїть і ідуть казаки виручать своїх братів з неволі, та й нуздають їх в запоріжжя. Були, кажуть, такі муки, що народ голий та голодний скитався по степах, лісах та бурянах як звір, поки добереться сердешний до запоріжжя, або в гетманщину.

(С. Ольгинское, Маріуп. узда, Екатер. губ. записалъ со словъ Филиппа Молодяги Я. П. Новицкій, марта, 1876).

Запорожцы: Сагайдакъ, Скотивецъ, Дворяненко.

Год двадцять буде тому, як ми ходили в Крим. Ідемо відтіля вже до дому, і недоїхавши верст двадцять до свого села, ми стали біля слободи Киньської (нынѣ мѣстечко Григорьевка, имѣніе графа А. Г. Канкринна, на рѣкѣ Конкѣ или Конскія воды, какъ ее назвали въ прошломъ столѣтіи) попасувать волів; назбирали сухеньких візачків і заходились варить куліш з рибою, бо кажись було чи в середу, чи в п'ятницю; наварили кулішу, посідали під возами і їмо. Приходє до нас старий, старий дід, та білий, білий, як місяць, а червоний, та повний як ягода. — «Здорове!» каже. — «Здорове!» одвічаємо. — «З віткіля Бог несе?» — «З Криму, кажемо. — «А сами звіткиль?» — «А ось, кажемо, з слободи недатекої вже: шо вище (А) Лександрівська, а ниж Кічкаса — з Вознесенки. Дід тоді й каже: «Охота вам чумакувать; таким людям молодім, та здоровім можна б і так прожити, тай богатім

буть». — Як же так? питаємо. — «Та так: ви живите біля Сагайдачного недалеко, де стіко грошей, що не то за для вашого села, для двох губерній стало». — Ми й питаємо які ж це гроші? — «Хіба ви не чули про покойного Сагайдана нічого?» — Та чули, кажемо, що де хто із старіх богате за ёго розказують, а за гроші Бог ёго зна. — «Ото ж, діти, що старії расказують, то вони й сами мало знають, бо мабуть, діти, нема вже старішого мене: ось ста двадцятий наступає; нікто так незна Сагайдака, як я, бо не один год я вмісті з ним жив у самім тім таки ліску, що й тепер відтого зоветься Сагайдачне». Дід нам тоді як почав розказувать, як почав... «Не за вас, наже, Січ уничтожили і Запоріздя розрізнили, то ви, гляди, чи й знаєте що? Було воно так. Царица Катерина обступила своїм військом Запорожжя, забрала військо кошових і де яку козацьку старшину, а козаки вже самі хоть і нехотя, а вже повинились. Одобрали тоді в нас землю, і все яке було мушество у війська, і де що із грошей, що не вєспіли заховать в землю, саміх козаків—кого рассылала по другим уже землям, кого в свое військо взяла, де хто подався на Дін, а де хто аж на Дунай. Звісно, ми товариством привиели жить, своєю волею, то було й тікаємо упять у Запорожжя; та вже не багато нас тоді тікало, так що війська сильного вже не було; сидились ми так, щоб мало хто й бачив, а коло Дніпра є де сховаться: то в лісі, то в скелях. Зійшлись ми раз з старим Запорожцем, покойним Сагайдаком ¹⁾, а він і каже: давайте, брати, упять утечемо до Дніпра, бо хіба воно до діла козакові жити між бабами, та між кочергами; луче поселемось біля Січі таки, у тім ліску, що знайте—супротив острова Хортиці (противь сьвернаго конца острова), то там нам добре буде; там, каже, кругом густий ліс, скелі та гори, будемо жити як у ями і ніякій чортяка не бачитиме». — Добре, кажемо. Зібралось нас душ сорок, посіддали вночі коний, тай подалися скрізь степами, бо слобід ще не було так

¹⁾ На вопрос нашъ: гдѣ, т. е. въ какой губерніи козаки «замышляли» перебраться въ Запорожье? рассказчикъ замѣтилъ, почесавши чубъ: «Він і казав в якій губерніи; чи в киевській, чи в полтавській; кажись в Киевській (подумавъ). Та так, так, так і запишіть».

багато, як тепер: а там було—де не де поселок. Добігли до Дніпра, поперепливали кіньми, та вскочили в лісок, поробили куріні і давай жить. Звісно—чим було тоді козак живе, як не розбобом, то крадіжкою. Жили ми там—ось і забув стіко год, казав дід—чи три, чи чотири годи, а шось довгенько. Старий Сагайдак, каже дід, був наш ватаг, було порядок дає і сидить більше дома, біля курінів, а ми було все їздимо; він було хліба придба на зиму, та з скотом пораїться дома. От раз поїхали ми в Польщу, щоб поворожить коло де-ляних панків, та поживиться. Стали минать границю Київської губернії, а тут, як на наше лихо, поров'їадилися ми нарізно на розвідки, а де не взялось Царицине військо і половило нас вісім чоловік. Заставляють нас пристать до війська. Шо тут робить?—Не хочеться; з чотирьма з наших возилися, возилися—не хотять пристають: «ми, кажуть, вольні козаки;» а далі дійшло діло і до шабель, так їх і повішали; нас же, чотиріх, заплішили в козаки. Так уже мабуть через год, військо наше, 2000 душ, йшло в Крим. Нас забрали за для того, щоб ми показували дорогу в Крим, бо ніхто таких виходів не знав як ми. Прийшлося нам йти як раз по біля Сагайдакине і переправляється через Дніпро в тім місці, де тепер уже живуть німці, що зветься Кічкас. Прийшли ми до Дніпра. Поставало військо на березі, на піску, і давай пантонні¹⁾ мости наводять. Жаль міні стало старого нашого отамана, Сагайдака, бо вже я чув, що ёго не минуть. Я одбіг од війська конем геть-геть туди аж супротів Сагайдакиного, тай пустився конем уплинь водою, через Дніпро; був я уже серед Дніпра, а козаки давай стрілять на мене. Переплів я річну, вискочив на берег, та чагарником²⁾ до куріни покойного Сагайдака, а там було чоловік чи сім, чи з вісім, або й з десять запорожців—не вшів розглядіться, бо не до того було,—тай кажу: «ей, батьку, отамане, і ви, брати! тікайте, та скоріше! бо на тім боці військо вже пантонні мости справля, та заїде й до вас». Позхвачувались козаки з міст, де сиділи, та й

¹⁾ Пантонные мости устранивались на лодках, через которые перекладывали доски. Примѣч. автора.

²⁾ Чагарник—такий густий лісок. Примѣч. рассказчика.

давай навтіки. Сагайдак і каже хлоцям: «біжіть мерщі, приженіть чайку ¹⁾, а я поки управлюсь тут». Побігли козаки до чайки, а старий Сагайдак убіг в землянку, висипав з скрині срібні та золоті талірі в дві шкури, виніс їх на середню скелю, та й пустив між каміння; так і загули вони по між каміннями. Він тоді виніс ще бочонок та відро з грішми, та в барліг, що нижче скелі, й загорнув. Зібравсь тоді тікати, та вибіг до Дніпра, до козаків, а вони вже й подались дубом (чайкой) на низ.—«Ей, підождіть, братці, й мене!» кричить Сагайдак.—«Ні, вже, батьку, прощай!» а сами гребуть, аж весла тріщать, та тікають. Біжить Сагайдак до куріня, тай каже: «ну, хоч здохну, а живим в руки не дамсь!» Вбіг тоді в свою цеглову землянку, тай заперся залізними дверьми. Я сів тоді на коня і подався чагарником по над берегом до того міста, де буде військо виходить на берег. Сів тоді біля криниці, та вмочаю сухарі в криницю і їм. Стало військо вже на берег виходить, а маёр конем як прибіжить до мене, та як крикне: «ах ти сякий разтакий ізміннику: ти вже дав знать Сагайдакові, що ми до ёго прибудемо!» та так пашку надо мною і витяг. Я ёму й кажу: «коли не вірите міні, то повірьте оцім сухарям, цёму святому хлібові, що я не ізмінник; то я вплинь пустився за для того, що ми вже народ привишний до сёго: не первина нам Дніпро перепливати». Тоді маёр скомандував їхати військо в Сагайдашне, копіювати Сагайдака. Приїхали. Військо обступило запорозькі куріні, і як нікого з людей не нашли, то кинулись до цеглового куріня покойного Сагайдака. Курінь ёго був обнесений кругом залізною рипоткою. Як зачали ворожить біля ёго куріня,—ніяк дверей не одчинять; вони тоді зачали кричати, щоб старий вийшов. Не виходе. Давай вони силою брать, давай вінна бить. Уже як допекли старому, тоді давай він на їх з вікон стрелять, тай положив на місті чоловіка зо три, а де-яких поранив. За землянкою стояв стіжок гречаної соломи; взяло військо, дві гарби соломи наклало, підвезло до землянки, закидало її всю, так що й вікон не стало видно,

¹⁾ Чайка, або великий такий кадь, куди влізе чоловіка 50, що ми тепер зовемо дубом. Пр. розскащика.

позлазили тоді козаки на землянку і давай штихами впихать солому в землянку, а далі їй підпалили: думали—вийде. Задушився старий Сагайдак, а вийти таки не вийшов. Довго тоді військо стояло в Сагайдашнім, вирубало увесь дубовий ліс, порізало багато скоту Сагайдакового (бо Сагайдак був такий багатий, що й сам не знав щоту своєму муцеству), забрали його табун коней і де які припаси і поїхали далше вже аж у Крим. Довго я вже служив в козаках, аж поки оставку дали. Після оставки я ще довго ходив в заброді ¹⁾, а як зостарівсь, то прочув, що де які мої старі товариші, що втекли дубом від Сагайдака, завернули в християни в цю слободу, де я й тепер живу,—тай собі тута поселився; тепер уже їх і на світі нема, тай я вже послідні дні доживаю. «Стали ми одъїжжать, а дід і пита: «А шо, хлопці, чи таки поріс ліс на тім місті, де порубало дуби військо, як копіювали Сагайдака?»—«Поріс»—кажемо.—«Е, тепер уже як порубаєте, то вже більш не поросте». Поїхали ми і вже більш не бачили того діда».

Далше розкащикъ нашъ ообщилъ, что послѣ того, какъ «скопювали Сагайдака,» Сагайдашное не покидали престарѣлые запорожцы и проживали въ рѣдкихъ случаяхъ небольшими шайками, а большею частью по одиночкѣ. Такъ, отецъ розкащика передавалъ ему, что вскорѣ послѣ Сагайдака тамъ поселился Запорожець «Скотівець». Онъ жилъ очень скромно, развелъ много скота и чрезвычайно былъ гостепримный. Шайки онъ не держалъ, но какъ въ то время козаки еще не могли отвыкнуть отъ вольной жизни, то бывало часто, ѣдучи съ раздобытокъ или, другими словами, съ грабежей, наѣзжали къ нему, и онъ принималъ ихъ къ себѣ, по нѣскольку дней кормилъ ихъ и поилъ, а также скрывалъ ихъ воровскія сокровища, а иногда и ихъ самихъ отъ преслѣдованія. «Було пристане до його яке ледащо, то він і годує його хлібом, та медом, аби йому скот пас. Іноді було понабігають з слободи дівтора до діда, обступлять його кругом, то він давай їм назок розказувать, а вони коло його

¹⁾ Де небудь біля моря рибу ловив. Колись було зберуться бродяги, підуть до моря й давай рибальчить. Пр. розкащика.

ригочуться, а дали поведе до куріня і давай угощать медом». Розскащикъ хорошо еще помнитъ одного запорожца, извѣстнаго подь фамиліей Дворяненко, который умеръ въ концѣ пятидесятихъ годовъ. Дворяненку, по словамъ розскащика, было далеко за сто лѣтъ; поселился онъ вскорѣ послѣ смѣрти «Скотівця» и жилъ въ землянкѣ, на пепелищѣ Сагайдака; хотя уже населилось село Вознесенна въ двухъ верстахъ ниже Сагайдачина, онъ все-таки не могъ разстаться съ одиночествомъ и переносилъ всѣ лишения, которыя преслѣдовали его въ престарѣлыя годы. Запорожець Дворяненко, какъ замѣтили мы изъ многихъ разсказовъ старика, велъ скитальческую жизнь съ молодыхъ лѣтъ; это уже видно изъ того, что этотъ же Дворяненко въ концѣ семисотыхъ годовъ, уже былъ извѣстенъ только что прибывшимъ для населенія въ приднѣпровскомъ краѣ ивѣцамъ. «Було часто на Дніпрі сходився з рибалками, бо він і сам рибальчив, та багато було де-чого розказує про старину; знав также багато запорозьскихъ пісень, і любив часто співать їх; було як заведе оці, що про Кольниша співають:

Устань батьку, Кольнишевський,
 Просят тебе люди,
 Та поїдем на Україну,
 По прежньому буде;
 Та поїдем до столиці,
 Благати цариці:
 А чи не дасть тії землі,
 А шо від границі.

А як бува іноді п'яменькій, то було співа запорозьких пісень, та схиле голову й плаче. «Ей, важе, минулось на життя, та вже мабуть і не вернеться; хіба молодими були й ми такі, як ви тепер? Ні... Хіба сиділи-б так, як ви сидите дома, біля жінок? Як раз.... усиділи б.... давно-б уже на коней тай подалися-б степами: або туди (указывав рукою на Польшу), а бо туди (въ Крымъ). Запорозцеві все равно: шо свою голову зоставив, шо чужу зняв, аби живий не дався в руки, та зостався козак

коваком. Як подивисся теперъ на це все, що понаробляли: города, села понаселяли, понастроювали хат; на що це все? Колись було живемо в курінях, тай горілку пьемо, а тепер шо?... Ка'зна шо?» Изъ разказовъ о Дворянениѣ, мы поняли, что онъ былъ въ свое время путеводителемъ туристамъ по знакомымъ ему мѣстамъ. «Було як біжить губернатір через Кічкас, то й в Сагайдашне заверне до Дворяненка; дід було й веде его по скелям, та по землянкам, де жив Сагайдак, та розкаже: де що було. Колись був губернатір, та такий легкий, шо всі було скелі сходє ¹⁾. Іноді й пани де-які пройжали Кічкас, то все було завернуть до діда, послухають про старину; а як купить ему півкварти горілки, то не переслухав би й за день; шо не скаже було, та все доладу». Мѣстность эта отъ горы (съ востока и юга) окружена скалами; внизу растутъ дубовый лѣсъ; среди самой мѣстности возвышаются двѣ огромныя скалы, изъ которыхъ одна (южная) носитъ названіе «Дурной скелі,» вдалась въ Днѣпръ, а во время весеняго разлива Днѣпра окружена со всѣхъ концовъ водою, образуя такимъ образомъ большой каменный островъ; другая,—«Середняя скеля» расположена въ 80—100 саженихъ отъ первой, на болѣе возвышенномъ мѣстѣ, ближе къ горѣ отъ степи, и окружена дубовымъ лѣсомъ. На этой скалѣ замѣчательное по своей оригинальности каменное кресло, какъ полагають, Сагайдака; это просто грубо обработанный камень, взнесенъ на возвышенность скалы, откуда есть возможность наблюдать окрестности; въ немъ искусно выдолблено сидѣнье такого размѣра, что свободно можно улечься челоуѣку средняго роста; съ наклонной стороны камня продолблено мѣсто спускать ноги, а вверху—мѣсто для головы. Отъ долбленія ли, или отъ замерзанія въ немъ случайно попавшей воды, во время сильныхъ морозовъ—камень расколотъ на двѣ части, но расколотыя половины плотно слеглись одна съ другой. Съ обѣихъ скалъ хорошо видны окрестности: островъ Хортицкій (сѣверный конецъ), колонія Кичкасъ (на сѣверѣ), на правой сторонѣ Днѣпра, а также окрестныя приднѣпровскія

¹⁾ На сколько намъ извѣстно, это былъ начальникъ Екатеринославской губерніи, Фабержъ.

степи; внизу быстро струится хрустальный Дибірць.—Словомъ, взору наблюдателя рисуется прелестный ландшафтъ, а шумъ воды, пробивающейся между ущельями пересѣкающихъ Дибірць камней, оживляетъ эту дикую природу. На «Дурной» скалѣ, занимающей огромное пространство мѣстности, растутъ кусты ракиты, дубъ и татарскій кленъ, не говоря уже о зеленой травѣ и цвѣтахъ, которыми бываетъ роскошно наряжена скала въ весенніе и лѣтніе мѣсяцы. На скатѣ горы, ведущей въ лѣсъ, на пепелищахъ Сагадайка, Скотивца, Дворяненка и подлѣйшихъ ихъ земляковъ остались слѣды куреней и тутъ же попадаются черепья горшковъ и мисокъ, которые замѣтно плотно настиглись, что можно заключить изъ толщины послѣднихъ.

(Кіевск. Телегр. 1875, № 134. Запис. Я. Новицкій отъ Кр. Романа Булата, с. Вознесенки, Алекс. у., Екатериносл. губ.).

Запорожець Дворяненко и нѣмцы—колонисты.

Розказував старого нѣмця, Якубенка, батько (Якубъ Гейнеръ изъ колоніи Островъ-Хортицкой, на Остр. Хортицѣ) шо як приїхали вони до Дніпра з нѣмщини ¹⁾, то переправились через Старе Дніпро на острів Хортицю і поставали в Музичиній балці. Було, каже, сонечко перед вечером, як до їх переїхав каюком з того боку Дніпра запорожець Дворяненко. На ёму, каже, з одежі була тіко сорочка та штани, сам босий, бо було діло влітку; біля очкура висів здоровенний ніж, а собою, каже, Дворяненко був сутулуватий і широкоплечий чоловік, шо з медведем поборовся-б. Прийшов, каже, тай дивиться на німоту, бо звісно, ні він не вмів балакати по нѣмецькому, ні вони по нашому. Роздививсь, каже, тай потяг собі каюком до дому співаючи, аж луна Дніпром ходе. Німота поморилась після дороги, поприняла до пакілля коней і лягла спати. Устають, каже, вранці, коли нема одні коняки біля повозки. Шували вони, шували по

¹⁾ Время приїзда нѣмцівъ и первое поселеніе ихъ на Хортицѣ относится къ 1789 году, какъ мы узнали по справкамъ, наведеннымъ въ Островъ-Хортицкомъ Приказѣ, т. е. черезъ 14 лѣтъ послѣ паденія Сѣчи.

Хортиці—нема. Коли пішли до міста, де коняка була припята, аж лежить той самий ніж, що вчора бачили висів у Дворяненка біля очкура. Вони тоді і догадались, де ділась їхня шкапа. Тоді вже, каже, Дворяненка німці стали берегтися. Хоч і прокрався Дворяненко, а все таки частенко ходив до німців, аж поки не навчивсь трохи по їхньому балакати; а тоді розказав їм, як украв коняку, та загадав, щоб не сердились, бо в мене, каже, така вже вдача.

(С. Вознесенка (противъ Хортицы), Александровск. уѣзда Екаторинос. губ., записавъ отъ Стефана Власенка Я. Новицкій).

Бѣгле крестьяне у новороссійскихъ пановъ.

Колись, як ще не було тут слобід, жили поміщики, іміли, значить, такі участки землі, які хто зайняв, і були в їх християни. Які-ж то, думаєте, християни? Оце, було, пристануть до їх бродяги, що втекли от сердитих панів, тай роблять їм: аби годували їх хлібом. Відціли за сто верст була волость в Дібрівках (Большемихайловка, Александровскаго уѣзда). Було пришають з волости там якого поганенького начальника, старшину з писарем або засідателя, навідається, чи нема тут бродяг. Поїдуть, було, вони до поміщика, то він їх і напува горілкою, а бродяги чай підносять. Попьють було, попьють, і с тим і їдуть. А як приїде який великий начальник, то пани ховали своїх бродяг: то в бурьянах, то в очеретах, то в тернах, і вони пересидять, поки начальник виїде, а потім і збираються до купи. Чорта з два було хто найде. А иноді, було, пан поведе начальника на тік, показати йому своє багатство,—звісно, тоді було стоять стоги соломи та ворохи як гори,—то оце начальник дивується на стоги, а йому і в голову не прийде, що там чортова куча похована бродяг, в соломі.

(С. Ольгинское, Мариуп. у., Екатор. губ., записавъ отъ Филиппа Молодика Я. Новицкій, февраль 1876 г.).

Савуръ могила, къ № 11.

Колись то була така пословиця в старих чумаків, що каже: «Савур ¹⁾ могила, Теплинський ²⁾ ліс, де бере чумаків біс». Жив колись на Савур могилі Сава козак з товариством. Було поставе ратище біля шляху, а біля ратища простеле повсть. Чумаки й кладуть: хто хліба, хто соли, хто зерна якого сипе. Хто покладе, то той й байдуже, проїде; хто не покладе, то тому вже й біда, про того вже й пословиця гворе. Раз їхали чумаки поз ратище, а з ними був не великий хлопець. Стали вони сипать зерно в повсть, а хлопець і каже: «не сипте—проїдемо й так; а хто нападе, то я побалакаю з ним; і проїдемо благопо-лушно». Послухали чумаки хлопця, не сипали ні зерна, ні хліба не клали і поїхали. Одїхали од ратица, коли це гоняться розбойники, а між ними і сам Сава. Догнали чумаків, а хлопець і вчипивсь з Савою балакать. Сава замітив, що то хлопець був з розумних, тай взяв єго з собою, а чумаків пустив. От, звісно, хлопець пристав уже до їх у шайку і знав, де що ховалось. Раз послав Сава своїх гайдамак у Київську губернію, а там їх половили і забрали в москалі; взяли й того хлопця, що заграбував Сава у чумаків. Прошло з тії пори вже багато год і самого Сави не стало на могилі. Пасе раз чоловік біля могили скот, а тут находять дощові хмари. Став покrapать дощ, а скотарь вїйшов на могилу, сїв серед неї, напьяв сіряк і сидить під ним. Слуха, шось стугонить. Оглянувсь він, коли іде до єго москаль на милиці. Підїйшов тай каже: «здоров!»—Здоров! —«Хто оту нивку виорав, шо з боку могили?»—Такий то і такий чоловік.—«Шо ж він багатий?»—Та розжився, каже, здорово.—«Єге, погане діло: один казанок гроший був таких, шо можно

¹⁾ Могила Савур стоїть в Донщині, між річками Міюсом і Криркою. Мабудь буде верст сорок до неї от того міста, де Міюс сходиться з Криркою. Крирка біля самої могили. (Примѣч. расказчика).

²⁾ Ліс Теплинський стоїть за городом Славьянським, Харьківської губ., верстов мабуть шість, або сім от города. (Примѣч. расказчика).

було-б взяти, тай того нема. Отут, каже, де ти сидиш, є лѣх з сребром та золотом, єсть і побіля могили багато грошей, та не можна брать: місто закляте». — Пожалкував, пожалкував за чавунцем і давай розказувать скотареві, шо діялось в старину на могилі, — бо це москаль був той самий, котрого Сава хлопцем узняв у чумаків.

(Маріуп. уездъ, с. Ольгинское, записано отъ крестьянина Филиппа Молодичи, февраля 1876 г.).

КЪ — № 11.

Острівъ Хортица въ томъ видѣ, въ какомъ застали его сѣдніе придѣпровскіе поселенцы, вскорѣ послѣ уничтоженія запорожской Сѣчи.

Після того, як скасували Січ, біля Дніпра стали селить села. В цій слободі (Вознесенєвъ, противъ о. Хортицы) було хат може з десять, або й того меньше. Батько мій як поселився, та зараз же заходився рибальчить на Дніпрі; часто було з рибалками стоять каюками на Хортиці, та сушать сітки. Тоді ще, кажуть, на острові, біля озера Домахи, була запорозька хата, така як і у нас тепер хатки. В хаті мов недавно ще жив хто, бо стояла піч цілісінька, і стіл, і лави; на столі, кажуть, був вирізаний хрест, а з боку, в углі, дірка для свічки. По всьому острову де були цілі, де порозвалювані землянки, цеб то куріні запорозькі. Інчі кажуть, шо зазнають, як жив на Хортиці москаль-сторож, буцим то глядів садна, котрий розвів Потёмка. Свинцеві пулі та бомби так, було, і валяються по острову.

(С. Вознесенка, Александр. уезда, Енатер. губ., записалъ отъ Стеєана Власенка Я. Новицкій).

КЪ ОТДѢЛУ XII.

Король Матіяшъ. (Тото не приповідка ино правда).

Бив піп єдин, мав слугу. Так пішли у поле орати. Вони орют, а стоїт коронація, шо вибирают крілі, і тот слуга ся на тото дивит, піп за плугом ходит, а він воли гонит, повідат до попа: Я піду на коронацію. А піп му на то повідат: — Божа дітино!

ми не годні тото доступити, то не наше. А він повідат:—Га мені ся добрий сон снів, як би Бог хотів, я би бив за кріля. То ся робило у Невіцку за Бесвідом. Відтак піп повідат д слугі тому:—Коли тя так кортит, возьми вівса з міха у жменю, затули, вийди в другій кінець (загона), сли пустит овес той кільцо, то підеш на коронацію. Він затулив, поки вийшов на другій кінець, кільце вісит скрісь пальці. Повідат піп до нёго, як увидів, же вийшло тото кільце, обернув з другого кінця (загона зь плугомъ), повідат:—Зтули сі бичину еше,—як ті ся бичина розівьє в руці, підеш на коронацію. Поки вийшов на другій кінець, а бичина ся розвило гет. Повідат піп:—Божа дітино, ти вже не мій слуга, іди, най тя Бог благословит, і я тя благословяю.

Зійшов на коронацію, став собі на боку. Пустили коруну (а та коруна літала) а коруна літай, літай і на нёго сіла; а він бив звичайні обдертий, та ся ним встидали; взяли, корону з нёго здерли, випрали го, а він втіки аж коло води в лози ся сховав.

Пустили коруну, коруна літай, літай, сіла зновель на нёго; они імили зновель, вибили, і зновь пригнали, а корону зняли з нёго. Відтак утіче, утіче, та у купінку сіна ся сховав. Они пустили коруну, коруна літай, літай, як фурне та право сіла на нёго, там на купінку. Они взяли го зараз тамки знайшли, взяли гет зволокли го, і зложили на нёго королевски шяти, і він сів до королевского двора, і зараз за кріля бив.

Зараз пише до нёго поган-дівчи, жеби ся зараз ладив на війну, бо го нікто не міг звоювати, всіх царів звоювало тото поган-дівчи.

Він розказав на цілий край венгерский, жеби кождий кгазда, що має яку худобу, зладив на кожду худобину дзвінок і смоляну свічку, і жеби як упаде розказ, всі мали тое на поготовлю; а сам ся взяв та іде в світ, і нікто не знав де він ся дів. Іде, іде, приходит до едної пуці, там било едної проклятої цариці стадо коней, і тамка у тої цариці біла така стадниця, що вродила що місяць лошака, а там прокляті на тото стерегли, котрий первий хопит, того буде. Так вівчярі пасли вівці не далеко,

єдин мовит вівчарь:—Крілью Матіюшу! я тебе пораджу, що робити ту, бо ти не годен тото зробити сам. Возми ти сі барана, чім тота кобила лошяка уродит, вержь барана меже них. Він так і зробив, а тоти барана хопили межь себе, а лошяка лишили. Відтак взяв і дав лошякови піссати раз у той стадниці, дав другій раз, дав і третій раз піссати; як пісвав, як сів на нєго, так і у вітру прилетів до свого двора.

Тепер дав розказ на цілий край, жеби гнали худоби, та жеби їм поприсилали дзвінки деревяні та межь рогами їм позаягали свічки смоляні, та всё жеби гнали, гусі, барани, кури, всяку худобину. Тепер написав до паган-дівчати, же вже готовий (бо перше ся спросив, бо не мав воника), жеби ся ладило, і тото ся в ночи зробило. Женут худоби під тот замок, така ясність ся зробила, а звичайні гусі гевгают, безрогі рохают, барани бляют, кури коднадачут, гет всё своїм голосом ся наголошат, а дзвінки дзеленкотят такий гув, що не можь. Тото поган-дівча повідат до своїх послушників, що така війна іде, що нікто такої не видів, та вислат одного послушника:—Іди, слухай, якого язика. Тот входить до ней, повідат:—То не мого язика, я не розумію. А тот вже під замок підпірат. Она вислат другого послушника, щоби язика розумів, і другій повідат: Що я не розумію. Послала і третєго післа і третій повів:—Що не розуміє. Она ся зхопила сама відтам із сих покоїв та на дідинец, хопила палаш в руки, а кріль Матіюш випав на тім кони, і єї захопив на дідинци, і палаш ніє в руці на поготовлю. Она повідат до нєго:—Го, го! що кріль Матіюш зробіт, яне діло, що бабу зітне! А він повідат:—Ний буде, ци баба, ци не баба!—як свякнув, і голова аж у поділя внала, він у вітру як скочив за тов головов, і голову на палаш спяв.

І відтак, як звоював тото дівчя, Турок ровчяв ся з ним бити. Він в Турком найбільши війни мав, і так му вже бив ся надоїв, що годі.

Мав кріль Матіюш такого єднорала, тот повідат до нєго:—Царю мій, крїде Матіюшу, я так зроблю, що ту Турка принесу із єго жіньков. Тот до нєго повідат:—Ще не треба тото робити,

я ся буду у перед дивити, що він із зі мною буде робити. Чим війна ся розчала, зараз го Турок імив і взяв го до своей землі, виставив го на такій трон високий ге стовп, же там нікто не дійшов, і повідат:—Не пущу тя, тепер будеш війну точити тутки. І там кріль Матіяш сидів у бохонку хліба і у кварті води. Приходить ід нѐму дьявол повідат:—Крїлю Матіяшу! погинеш вже тепер.—Ой! повідат, я вже виджу сам, що вже згину. А дьявол повідат:—Що би ти мені ударовав, що би я тебе з відти із того трону ізняв, і до свого краю заніс? Повідат до нѐго кріль Матіяш:—Щожь би я тобі таке дав, коли я такого немаю нічь.—Запиши мі ти яку душу із свого народа.—Ізчезай, ний а я ту гину, я душу не писав би, бо я душов не обладую, душов Бог обладує. Тот полетів. Прилітат другій другої ночі.—Крїлю Матіяшу, я тебе з відти випущу, щоби ти мені за того дав?—Що я би ти дав, я не маю нічь, у чім буду мочи, у тим ти буду ратовати. Він взяв відтам его, і приніс до своїх палаців. Повідат кріль Матіяш до того проклятого:—Сй! коли ти вже так зробив, зроби жь ти ми так, жебись ми того Турка і Туркеню у ліжку у тот мій сад приніс.

А то ся робило в літі, же у саду било. У тот сад приніс проклятий Турка і Туркеню з ліжком, і поставив го у тот сад. Она ся пробудила у перед, слухат, а кури піют, а вона повідат:—Го, го! царю, вже птаки не таки піют, як у нашой землі. А оно кури піяли. Він устав, подивив ся, увидів вже зараз, же далеко він. Як ся розвиднило, ще не збуджат їх, вже так било може в семій годині, взяв на полумисок вина а ручник на руці, і виніс умити ся їм, і умилі ся красенько і взяв царя за руку, і до свого покою їх зевів, і кривнув на кухаря, жеби дуже дорогий обід зладив і снідання і напій, і велике пініє мав там з ним дуже, і велику утіху, що го у своїм палацу увидів, і повідат до нѐго:—Ци видиш ти, Турецкій башо, ци так Бог приказує, щоби ти імив і губив? ци губю я тебе? я тя могу одики згубити, я тя маю у руках, але я тя не губю, так Бог не велит. І тот дуже зажурился і его жінька. Так кріль Матіяш повідат до нѐго:—Цит царю Турецкій! я тебе не згубю, ти ся

так у мене весели, як бись ся веселив у своїм крілевстві. І там кріль Турецкій присяг дванайцять раз перед крїєм Матїяшом, же війну не буде точити на нєго, і царевна також, і желізне право зробили меже собов (же на желізі тоту угбду вибили) і взяв і відослав їх до свого краю. Такій бив кріль Матїяш!

(Игн. зъ Никловичъ, 52—56).

къ XIII ОТДѢЛУ.

Болгарскій разказъ о сотвореніи міра, о Богѣ и дїаволѣ, къ №№ 1—2.

Малорусскіе разказы о сотвореніи міра съ дуалистическимъ характеромъ, по всей вѣроятности, богумильско-болгарскаго происхожденія. Въ виду этого считаемъ нелишнимъ перепечатать здѣсь одинъ изъ болгарскихъ народныхъ разказовъ, особенно близкій къ нашимъ, тѣмъ болѣе, что онъ не былъ въ рукахъ ученыхъ, сравнивавшихъ малорусскіе разказы подобнаго рода съ разказами другихъ народовъ, какъ напр. у Булаева (Историч. Очерки, I, 438 и слѣд.), у Аванасьева («Поэтич. воззрѣнія славянъ на природу». Т. II. 459-и слѣд.), и тѣмъ болѣе, что онъ былъ напечатанъ въ весьма мало распространенномъ изданіи «Обштъ Трудъ», 1868 г. II, стр. 73—78. Ср. Пыпина Истор. слав. литерат. 71. Српске Нар. Припов. Караджича 114 и пѣсню «Цар Дуклиѣанъ и Крстителъ Јованъ», а также примѣчаніе въ Српске нар. пјесме Кар. II, 81—85.

Испървенъ земѣ и хора нѣмало. На 'сѣбѣдѣ било вода. Имало само Господь и дїаволь, кои-то живѣвали тогава наледно.

ІЕдинъ пѣтъ Господь рекъль дїаволу: «хайд' да направимъ земѣ и хора»,

«Да направимъ, отговорилъ дїаволь-тѣ, ами отъ дѣ да земемъ прѣсть?»

«Подъ водѣ-тѣ има прѣсть, рекъль Господь на дїаволь-тѣ, —влѣзь та извади малко».

«Добрѣ» —отговорилъ дїаволь-тѣ.

«Прѣди да са пуснешь ама, казалъ Господь диаволу, кажи: *съ божіѣ силѣ и съ моѣ!*». Тогава тѣ ште стигнешь дѣно и ште намѣришь прѣсть».

Диаволь-тъ са пусналь, нѣ не рекъль първо: «съ божіѣ силѣ и съ моѣ!», ами: «съ моѣ и божіѣ силѣ!» Затова и не стигналь дѣно. На второй-тъ пѣть пакъ тѣй направиль и пакъ дѣно не стигналь. На третий-тъ пѣть вече казалъ: «съ божіѣ силѣ и съ моѣ!» и тогава стигналь дѣно, и съ но-кти си закачилъ малко прѣсть.

Неѣ прѣсть Господь іѣ туриль надъ водѣ-тѣ и станѣло малко земя.

Диаволь-тъ, като видѣль това, намислилъ хитрость такѣвъ: поканиль Господа да спиѣтъ, та като заспи Господь, да го бутне въ водѣ-тѣ, че да остане самъ той и да са прослави, какво-то той ужъ да іе направиль земѣ-тѣ. Господь знаѣалъ това, нѣ лѣгналь и са прѣсториль, че спи. Тогава диаволь-тъ става, зима Господя на рѣцѣ и трѣгнува кѣдѣ водѣ-тѣ, за да го хвърли; той върви кѣдѣ водѣ-тѣ, а земя-та расте. Като не стигналь водѣ, обърналь са пакъ на другѣ странѣ; нѣ пакъ до водѣ-тѣ не стигналь. Тогава са обърналь и на третѣ странѣ, і, като не стигналь пакъ водѣ-тѣ, туриль Господя на земѣ-тѣ, па лѣгналь и той. Като поспаль малко, румнало му, че останѣла оште и четвърта страна; зима Господя и го понася кѣдѣ водѣ-тѣ, нѣ 'се пакъ не стигналь до неѣ.

Тогава диаволь-тъ разбужда Господа: «Стани, Господи, да благословимъ земѣ-тѣ,—вижъ, колко тѣя пораснѣ, додѣ ниѣ спѣхмѣ!»

«Кѣга-то ма тѣ носи на всѣ чѣтире страни, за да ма хвърлишь въ водѣ-тѣ, и паправи кръсть съ мене, азъ благословихъ земѣ-тѣ»—казва Господь.

Диаволь-тъ са разсѣрдиль за това, оставиль Господя и побѣгналь отъ него.

Като останѣль Господь самичѣъ и като пораснѣла земя-та тѣй много, што-то слѣнце не може да іѣ покривъ, той

сътворилъ въ духъ ангели, и проводилъ ангела воина, за да повика дяволъ-тъ, да го попита, какво да стори, за да прѣстане земя-та да расте.

Въ това врѣме дяволъ-тъ сътворилъ козѣ-тъ, и, като идѣлъ при Господя, осѣдлалъ пърчь-тъ, кому-то направилъ юздѣ отъ прасѣ: отъ тогава и до сега кози-тъ имѣтъ бради.

Ангели-ти, като видѣли дяволъ-тъ да ѣзди на пърчь, при-смѣли му са, а той са разсърдилъ и върнѣлъ са назадъ.

Господь тосъ-часъ сътворилъ пчелѣ и казалъ ѱ: «иди скоро, та кацни дяволу на рамо и слушай, какво ште приказва, че доди да ми обадишь».

Пчела-та отишла, кацнѣла дяволу на рамо, а той приказвалъ: «Ехъ, глупавъ Господь! Не знай да земе единъ прѣтъ, па да кръстоса на 'сѣ четири страни и да каже: *стига толкова земя!* ами са чюди, какво да прави!» Пчела-та като чюла това, избрѣнчала и хвърѣнчала отъ рамо-то му. Дяволъ-тъ са обрѣнѣлъ, та иѣ видѣлъ и рекѣлъ: «Да ти ѣде.... онъ-зи, кой-то та испратилъ!

Като дошла при Господя, пчела-та му обадила, че дяволъ-тъ приказвалъ: «Ехъ, глупавъ Господь! Не знаилъ да земе единъ прѣтъ, па да кръстоса земѣ-тъ на всѣ четири страни и да каже: *стига толкостъ земя!* ами са чюди, какво да прави!»—А заради мене, рекла пчела-та, каза: «да ти ѣде.... онъ-зи, кой-то та проводи!»

Господь направилъ това—и земя-та прѣстанѣла да расте, а на пчелѣ-та казалъ: «отъ твой-тъ..... да нѣма отъ сего нататакъ цо сладки!

Слѣдъ това Господь направилъ отъ валъ челѣкъ, отъ кого-то са размножили по земѣ-тъ много хора; а като захванѣли да умирайтъ, Господь повикалъ дяволъ-тъ и го поканилъ, да живѣятъ наедно. Дяволъ-тъ са съгласилъ подъ такъвъ сговоръ: Живи-ти хора да бѣдѣтъ на Господя, а умрѣли-ти негови. Господь са съгласилъ на това, а за да не умирайтъ хора-та скоро, направилъ да живѣятъ по 200 и 300 години.

Слѣдъ много врѣме, като видѣлъ Господь, че умрѣли-ли станѣли по вече отъ живи-ти, и дяволъ-тъ има по много хора отъ него, той поискалъ да развали съ него сговоръ-тъ, а не знаеахъ какъ. Заради това питалъ нѣкои отъ свои-ти хора, като Авраама, Моисея и Иозуа—питалъ и ангели-ти, нѣ нивой не могълъ да му обади, какъ да развали тосъ сговоръ. Зели да испитувахъ за това дяволъ-тъ, и веднѣшъ единъ отъ Господеви-ти хора го попиталъ: «Дѣка-то сте направили сговоръ съ Господа, живи-ти хора да съ негови, а умрѣли-ти твой, може ли Господь развали' тосъ сговоръ?» — «Самъ Господь не може, отговорилъ дяволъ-тъ, а неговъ-тъ синъ може, ако само направи, да му са роди синъ отъ духъ-тъ му, а нѣ какъ-то са раждатъ и други-ти хора.

Като обадили това на Господа, той зель да мисли: «какъ може, само съ духъ-тъ мой да ми са роди синъ на земия-тъ прѣдъ сички свѣтъ!» Мислилъ, мислилъ и не можѣлъ да намисли. Споради това, той самъ единъ път попиталъ дяволъ-тъ: «какъ могъ да направя, да ми са роди синъ само отъ духъ-тъ ми?» — «Твърдѣ лесно, отговорилъ му дяволъ-тъ: земи, че направи отъ босилакъ-цвѣтие една китѣя, тури я въ пазуха, и да прѣспишъ съ нея една нощъ, като си намишлишь, че желаетъ да ти са роди синъ отъ духъ божи, и, штомъ като станешъ, да я проводишь на благочестива цѣломъдра Марию, сестра Иорданова, за да я подуши, и тя ште стане непразна.

Господь направилъ тѣй, какъ-то му казалъ дяволъ-тъ, и проводилъ съ ангела Гавраила босилакъ-тъ китѣя на цѣломъдренна-тъ Марию, кой-то ѝ казалъ: «носи я отъ Бога дарба отъ хубаво цвѣтие китѣя; подуши я, че да видишь, какво хубаво мириса!» Тя зела китѣя-тъ и я помирисала. Слѣдъ два-три дена Мариа станѣла лѣфусна.

Веднѣшъ трѣгнала Мариа заедно съ брата си Иордана да иде въ черковъ, и като приближили до черковъ-тъ, Иордану му румнало, какво ште му са смѣятъ хора-та, като върви съ сестра си, тѣй като тя оште е мома, а е лѣфу-

сна,—и той ѝ казалъ: «почакай, сестро, туеъ малко: изъзъ штѣ са върнѣ до дома, и сега штѣ додѣ пакѣ». Отишьлъ дома, вѣсѣднѣлъ конь-тъ си и зелъ си сулицѣ въ рѣкѣ, на като пристигнѣлъ до сестрѣ си Маринѣ, мушнѣлъ ѣ съ сулицѣ-тъ надъ мамѣ-тъ. Тѣа му уловила съ рѣкѣ сулицѣ-тъ, измѣ-кнѣла ѣ изъ грѣди си и му казала: «почакай, братко, да ти утриѣ сулицѣ-тъ, за да не та набѣдѣтъ хора-та, че си ма тѣ мушнѣлъ,»—и съ скуть-тъ на дрѣхѣ-тъ си ѣ утрила отъ кърви.

Юрданъ забѣгнѣлъ тогава, а отъ равѣ-тъ Маринѣ, што са откри надъ мамѣ-тъ ѝ отъ сулицѣ-тъ на брата ѝ, роди са Исусъ Христосъ по духъ Божи, а Мариа си останѣ пакѣ цѣломѣдренна.

Като чюлъ Господъ, че са родилъ Исусъ Христосъ, порѣ-чалъ подиръ 33 годинѣ да го кръстѣтъ.

Юрданъ забѣгнѣлъ въ далечни страни, и подиръ много врѣме, като чюлъ отъ хора-та, какво чюдо Божиѣво станѣло съ сестрѣ му Маринѣ, завърнѣлъ са дома и молилъ сестрѣ си да го прости. Тѣа му казала: «като са познавашъ, че си сгрѣшилъ, отрѣжи си рѣкѣ-тъ, съ коѣ-то ма прободѣ,—тогасъ штѣ та простиѣ». Той си отрѣзалъ рѣкѣ-тъ, за това са и посветилъ.

Исусъ Христосъ застѣпалъ мѣсто-то на Бога и казалъ дяволу: «Азъ штѣ ти отнемѣ умрѣли-ти хора, за да станѣтъ сички-ти мой».—Какъ ште ги отнемешъ, отговорилъ му дяволъ-тъ, кога-то азъ имамъ сговоръ съ баштѣ ти, живи-ти да сѣ негови, а умрѣли-ти мой».—Тѣ имашъ сговоръ за това съ баштѣ ми, а нѣ съ мене—казалъ му Исусъ.—Дяволъ-тъ нѣмалъ, какво да стори—самъ са излгалъ. И тѣѣ са развалило вече съвѣмъ другарство-то на Бога съ дяволъ-тъ, коѣ-то другарство трапало по между имъ восемстотинѣ хиляди години отъ сътвореніѣ-то на свѣтъ-тъ до раждане-то Исусъ-Христово.

Като му отнелъ Христосъ умрѣли-ти хора, дяволъ-тъ тогава подговорилъ пакѣ Еврей-ти да не го вѣрѣтъ въ ништо.

Еврей-ти послушали дяволь-тъ и зели да търсятъ Христа да го убиятъ. Като не могли да го намѣрятъ, защото-то го не познавали, подканили едного отъ негови-ти служители —Юдѣ, да имъ го прѣдаде. Юда имъ казалъ: додѣте едни на воле-си мѣсто съ мене, дѣто ште бѣде и Христосъ, и азъ штъ земѣ да черпѣмъ съ вино апостоли-ти заедно съ него, па като доде редъ да го почерпѣмъ него, штъ са искашлимъ и обърнѣмъ къдѣ васъ: виѣ ште познаете, че това је Христосъ, —пуснѣте са тт го уловѣте.

Юда прѣдалъ Христа, нъ знаалъ, какво той ште въскръсне; за това отишълъ та са обѣсилъ, че като доде Христосъ да избави изъ адъ-тъ мръви-ти, съ тѣхъ заедно и него да избави. Нъ додѣ Юда са обѣсилъ и отишълъ въ пѣкло-то, Христосъ въскръснѣлъ и избавилъ умрѣли-ти изъ него, а Юда не достигнѣлъ,—и тѣѣ той си останѣлъ тамъ въ пѣкло-то.

ВАЖНІЙШІЯ ОПЕЧАТКИ.

Стр.	4 раск. № 6 В. пропущено:	Ср. Чубинск., I, 48.
— 13	1 строка сверху напечатано:	Та читай: Га?
— 37	2 — снизу —	не.. не.. — ко
— 38	10 — — —	Камнуновская — Камнуновская
— 39	2 — — —	сверху пропущено послѣ молитвами — проганаеш
— 43	2 — — —	снизу напечатано: в повітрі читай в повітрі
— 46	12 — — —	зачалися — зачали ся
— 48	— прилжч. 2 — —	Грудскъ — Грудекъ.
— 52	13 строка сверху — —	будняка — будинка
— 54	9 — — —	лайлаки — князики.
— 64	1 — — —	снизу читай: ночували коло косябла.
— 80	5 — — —	сверху напечатано: тик читай: тих
— 84	14 — — —	— — — вь приложеніи послѣ XI отд. № 1
— —	16 — — —	читай XI отд. № 6.
— —	17 — — —	напечатано: № 3 читай № 8
— —	19 — — —	№ 6 — № 11
— —	19 — — —	№ 5 — № 9
— —	20 — — —	№ 6 — № 11
— —	22 — — —	Э! — Е!
— 92	6 — — —	— — — плечами — з бичаии.
— 93	— — —	прилжчание — пропущена подпись: Ст. Руданскій.
— 96	5 снизу напечатано:	старомъ Выковѣ, читай: Старомъ Выховѣ.
— 105	15 сверху — —	Кахановка — Кастановка.
— 108	11 — — —	Соломи — Салеміи
— —	12 — — —	Саломонові — Салемонові
— 110	14 — — —	Свар. — Стар.
— 113	17 — — —	— — — другий — другий
— 120	6 снизу — —	награды и — награды за
— —	5 — — —	апостоловъ — апостоламъ.
— 123	1 — — —	Дроба — Дзюба.
— 129	3 сверху и др. — —	Дробене — Дзюбене.
— 124	5 снизу — —	— — — Спасъ.—0 — Спасъ о
— 150	17 сверху — —	Мужик — мужика.
— 153	7 строка сверху напечатано:	одібрати читай: обібрати.
— —	7 — — —	— — — — —
— 155	3 снизу — —	чотырехъ — четырехъ
— 160	3 — — —	пристоиш — престоиш
— 170	3 сверху — —	№ 9 — 34.
— —	4 — — —	№ 21 — 20
— —	11 снизу — —	позначилося — поменчилося
— 171	10 сверху — —	крутиме — крутитеме
— —	9 снизу — —	жовату — жоноту

Стр.	174	строка	2	сверху	напечатано:	Вудицах	читай:	Вудицах
—	175	—	7	—	—	Отцы	—	Отцы и дѣти.
—	176	—	8	—	—	Нащо	—	«Нащо
—	195	—	8	сверху	—	мишокъ	—	и'шокъ.
—	—	—	9	—	—	Э,	—	Е
—	—	—	12	—	—	а	—	б
—	—	—	20	—	—	б	—	а
—	208	—	11	снизу	—	Павлючи	—	Паволочи
—	210	послѣ	№ 16	пропущ.	«Ср. Чубинск. въ Зап. Юго-Зап. Отд. Географ. общ., т. I, стр. 301.			
—	213	—	3	сверху	напечатано:	Як	читай:	Яр
—	216	—	5	снизу	—	оберѣтися	—	обернешя
—	217	—	13	сверху	—	Казна	—	Ка'зна
—	221	—	223	Всѣ четыре	разказа	подъ одну рубрику:	какъ иногда	получавтъ
								имена урочища.
—	246	—	5	снизу	напечатано:	Складри	читай:	Складра
—	—	—	2	—	—	Миладиновца	—	Миладиновцы
—	249	—	13	—	—	больномъ Дайчинѣ	—	Вольномъ Дайчинѣ.
—	—	—	22	—	—	Кракѣ	—	Кракѣ.
—	—	—	25	—	—	Вуняка	—	Вуняка
—	307	—	2	сверху	—	чортъ	—	чорту.
—	376	—	10	снизу	—	Верти	—	Верни
—	384	—	5	сверху	—	у	—	о